

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ**

Слађан Милосављевић

**ЕНЕРГЕТСКИ И ВОЈНИ АСПЕКТ СТРАТЕГИЈЕ
БЕЗБЕДНОСТИ РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ У
КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНОГ МЕЂУНАРОДНОГ
ПОРЕТКА И ОДНОСА ПРЕМА РЕПУБЛИЦИ
СРБИЈИ**

докторска дисертација

Београд, 2013. године

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SECURITY STUDIES

Sladjan Milosavljevic

**ENERGY AND MILITARY ASPECT OF RUSSIAN
FEDERATION SECURITY STRATEGY IN CONTEXT
OF MODERN INTERNATIONAL ORDER AND
RELATIONS TOWARDS REPUBLIC OF SERBIA**

doctoral dissertation

Belgrade, 2013

КОМИСИЈА ЗА ОЦЕНУ И ОДБРАНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

МЕНТОР:

Др Мирослав Младеновић, ванредни професор,
Универзитет у Београду - Факултет безбедности

ПРЕДСЕДНИК КОМИСИЈЕ:

Др Владимир Цветковић, редовни професор,
Универзитет у Београду - Факултет безбедности

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

Др Јелена Пономарева, професор,

Московски државни институт за међународне односе (Универзитет)
Министарства иностраних послова Руске Федерације (МГИМО (У) МИД РФ).

(Московский государственный институт Международных отношений (МГИМО
– Университет) МИД России)

Др Мирослав Младеновић, ванредни професор,

Универзитет у Београду - Факултет безбедности

Др Зоран Килибарда, ванредни професор,

Универзитет у Београду - Факултет безбедности

ДАТУМ ОДБРАНЕ:

ЕНЕРГЕТСКИ И ВОЈНИ АСПЕКТ СТРАТЕГИЈЕ БЕЗБЕДНОСТИ РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНОГ МЕЂУНАРОДНОГ ПОРЕТКА И ОДНОСА ПРЕМА РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Један од суштинских проблема са којима се суочила Руска Федерација након распада Совјетског Савеза, између осталих, био је и проблем артикулисања и дефинисања најважнијих принципа, циљева и задатака њене безбедоносне стратегије у остваривању и заштити виталних националних интереса руске државе и њених грађана. Након хладноратовског периода и распада система тзв. реал(ног) социјализма у СССР, Русија се током деведесетих година прошлог века, нашла у великој системској кризи, која је потресала све сегменте државног и друштвеног живота (политички, економски, социјални, културни), што је нарочито било видљиво у сфери безбедности. Руска Федерација је, у односу на претходну совјетску државу, изгубила статус суперсиле, јер је и у квалитативном и у квантитативном смислу доживела умањење своје реалне „комплексне“ моћи (елемената тзв. тврде и меке моћи, према науци о међународним односима), али је у значајној мери успела и да очува своје политичке, економско-енергетске, војно-безбедоносне и друштвене потенцијале. Положај Русије у безбедносном поретку Европе и Азије је погоршан, као директна последица великих промена у њеном стратегијском безбедоносном окружењу, у спољнополитичком деловању и безбедоносним стратегијама других великих сила и савеза (превасходно САД и НАТО), услед јачања моћи и утицаја појединих регионалних сила, као и услед немогућности Русије да у пуном капацитету учествује у регионалним безбедоносним процесима, пројекцијом своје политичке, економске и војне моћи.

Тек почетком XXI века, персоналним променама у руском државном руководству, створили су се предуслови за почетак процеса политичке консолидације и стабилизације економских прилика, што је и остварено кроз процес монополизације државне власти и сузбијања конкурентских и паралелних центара политичке и економске моћи. Наведени процеси значајно су детерминисали и безбедоносну компоненту руске државе. Такође, ови процеси у великој мери били су условљени и олакшани дешавањима на глобалном енергетском тржишту, у првој половини прве деценије овог века, односно вишеструким растом цена енергената (нафте и гаса), на чијем извозу се тренутно базира руска економија. Високи приходи од продаје енергената имали су стабилизирајући ефекат, што се експлицитно одразило и на безбедносну политику руске државе. Са тог становишта, управо енергетска компонента стратегије безбедности Руске Федерације (енергетски потенцијал и вешто вођење енергетске политике), представља један од кључних механизма обнове моћи и потврђивања пројектоване улоге глобалног значаја Русије. Такође, Русија настоји да очува и

свој традиционално доминантан утицај на постсовјетском простору и истовремено ојача своју позицију и улогу у међународном поретку, кроз процес стварања система вешто испланираних, паралелних и испреплетених савезништава у билатералном и мултилатералном формату на постсовјетском и ширем, евроазијском простору. С друге стране, структурални чиниоци руске политике према Републици Србији имају директан утицај на достизање и заштиту виталних националних интереса и циљева српске државе и на њен положај у савременом међународном поретку.

С обзиром на чињеницу да у домаћој научној и стручној литератури феномен енергетског и војног аспекта стратегије безбедности Руске Федерације, није обрађиван и истраживан у довољној мери и на кохерентан начин (најчешће је истраживан фрагментарно или у оквиру ширих тематских целина), научни циљ овог истраживања био је научно објашњење (експланација) феномена стратегије безбедности руске државе у контексту савременог међународног поретка и односа према Републици Србији, и то њеног енергетског и војног аспекта. Научно објашњење ове актуелне друштвене појаве подразумевало је систематизацију досадашњих сазнања о руској безбедоносној стратегији, научну дескрипцију (описивање) и исцрпну класификацију различитих безбедоносних проблема руске државе у контексту савременог међународног поретка, при чему су посебно обрађене и анализирани безбедоносне појаве и процеси у вези са појавом нових облика угрожавања безбедности Русије. Поред научног, на практичном нивоу, резултати истраживања могу допринети скретању пажње на актуелну тему која је од ширег интересовања и значаја, бољем разумевању ове проблематике и њено приближавање широј јавности.

Имајући у виду комплексност проблема истраживања био је неопходан мултиметодски, квалитативни истраживачки приступ и комплементарна анализа доступних и новостворених извора података, а недостаци у теоријској изграђености условили су претежно експлаторну природу успостављених истраживачких захтева. Истраживање је обухватило како анализу различитих извора података (инострана и домаћа научна и стручна литература, која се посредно или непосредно, бави феноменом енергетског и војног аспекта стратегије безбедности РФ: научни и стручни радови, документациона грађа (стратегичко-доктринарни документи Руске Федерације различитог хијерархијског нивоа), научни и стручни истраживачки пројекти, институционални извори - статистички извештаји, архивска документација, различите евиденције и извештаји, позитивно-правни прописи, публикације и евиденције, међународни документи, конвенције, протоколи, уговори и други акти), тако и комплементарно коришћење различитих истраживачких метода, као што су: преглед научне

и стручне литературе; анализа правних докумената (правно-догматски и нормативни метод); метод секундарне анализе (што је од суштинског значаја, јер из објективних разлога, не постоји могућност спровођења истраживања у којима би учесници били актери стратегије безбедности Русије, односно субјекти организационог и функционалног аспекта руске безбедносне политике); метод анализе садржаја; принцип триангулације. То експлицитно значи да су, у циљу свеобухватног сагледавања феномена стратегије безбедности Руске Федерације, односно њене војне и енергетске компоненте, као и њиховог појмовног одређења, биле примењене различите методе истраживања, а подаци добијени коришћењем сваке од њих омогућили су анализу различитих аспеката везаних за овај проблем.

Резултати истраживања указали су на то да је Русија, кроз процес доношења најзначајнијих стратегијско-доктринарних докумената почетком и крајем прве деценије XXI века (у којима је експлицитно прокламован као један од примарних циљева - стицање статуса „велике државе“), у највећој мери успела да артикулише и дефинише основне принципе и циљеве своје безбедносне стратегије, чије је остваривање у великој мери условљено, поред унутрашњих и веома комплексним екстерним факторима који егзистирају у сфери међународне политике. Са тог аспекта реорганизација сектора безбедности и његовог подсистема одбране (кроз реформу и модернизацију оружаних снага Руске Федерације), представљају витални национални интерес руске државе, дефинисан Стратегијом националне безбедности и стратегијско-доктринарним документима нижег хијерархијског нивоа. Резултати истраживања такође указују да и енергетски и војни потенцијали Руске Федерације, иако представљају веома значајне чиниоце њене стратегије безбедности, јесу потребан, али не и довољан услов да би њена безбедносна стратегија била ефикасна и функционална у пракси, у процесу достизања и заштите виталних националних интереса, вредности и циљева, као и у процесу јачања њене пројектоване позиције и улоге глобалне силе у савременом међународном поретку. Као кључни проблеми у остваривању руске безбедносне стратегије, идентификоване су екстерне и интерне безбедносне појаве и процеси у вези са: појавом нових облика угрожавања безбедности Русије, односно појавом нових безбедносних изазова, ризика и претњи; променама спољашњих и унутрашњих чинилаца безбедности; променама у стратегијском безбедносном окружењу руске државе; променама безбедносних стратегија других држава; као и променама у геополитичкој и безбедносној конфигурацији евроазијског простора.

На основу резултата истраживања можемо закључити да су у значајној мери задовољени основни критеријуми за успешно остваривање стратегије безбедности Русије, да

су њени аспекти (енергетски и војни) нормативно и институционално устројени, али да у функционалном смислу, постоји велики простор за њихово унапређивање и повећање ефикасности. На практичном нивоу, резултати истраживања могу допринети бољем разумевању ове проблематике и изналажењу могућности и адекватних решења за њено побољшање, као и у успостављању ефикасног модела остваривања безбедносне стратегије, чија поједина структурална и функционална решења могу бити значајна и са аспекта унапређења појединих сегмената безбедносне стратегије Републике Србије, уважавајући притом посебности наше земље и специфичности нашег безбедносног окружења, али и међународне норме и стандарде који су у функцији остваривања глобалне безбедности.

Кључне речи: Руска Федерација, стратегија безбедности, енергетика, војна безбедност, међународни односи

Научна област: Интердисциплинарне, мултидисциплинарне и трансдисциплинарне студије

Ужа научна област: Студије безбедности

УДК број: 327 (470 + 571)

681.5.037.7 (470 + 571)

355.02 (470 + 571)

**ENERGY AND MILITARY ASPECT OF RUSSIAN FEDERATION SECURITY
STRATEGY IN CONTEXT OF MODERN INTERNATIONAL ORDER AND RELATIONS
TOWARDS REPUBLIC OF SERBIA**

One of the basic problems of Russian Federation after Soviet Union breakdown, among others, was the problem of articulation and definition the most important principals, aims and goals of it`s security strategy in implementation and protection vital national interests of Russian state and it`s citizens. After the cold war period and breakdown of real socialism in Soviet Union, Russia was during the nineties of last century, in great systematic crisis which were shaking all the segments of the state`s and social life (political, economic, social, cultural), what was explicitly visibly in security sphere. Russian Federation had lost, in relation to previously soviet state, status of superpower, because it had loss it`s real complex power, both in qualitative and quantitative sense (elements of so called hard and soft power, according to international relations science), but in significantly it managed to preserve it`s political, economic-energetic, military, security and social potentials. Position of Russia in the European and Assian security order is devolved, as direct consequence of great changes in it`s strategic security sorroundings, in foreign policy and security strategies of other great forces and alliences (primary USA and NATO), because of the meanwhile impowerment of separately regional forces, and becouse of the impossibility of Russia to be involved in regional security processes in it`s full capacity, by projecting it`s political, economical and military forse.

In the beggining of the twentyfirst century, by personal changing in russian`s state menagement, conditions for begginig of the political consolidation and economic stabilisation were made, what was realized trough process of state authority monopolysation and suppresion of concurent and paralel centres of political and economical forces. Security component of Russian State was significatly determened by those processes. These processes were, in great deal, determened and easied by happenings on global energetic market in the first half of the first decade of this century, by multiple price growth of energents (oil and gass), and on it`s export Russian economy is based. Large inkoms of energetic sale had stability effect and explicit reflection on Russian state security policy.

On that point of view, energetic component of Russian Federation security strategy (energy potential and skillfully energy policy), represent one of the key mechanism for Russia to renew the power and to confirm projected role of global significance. Also, Russia insist on preservation of it`s dominant influence on the ex Soviet territory, and to, at the same time, enforce it`s position and role in international order, trough system making process of skillfully planned, parallel and mixed collaboration in bilateral and multilateral forms on the ex Soviet and larger, Euro-Asian region. On the other side, structural components Russian policy towards Republic Of Serbia, have direct influence on achieving and protection vital national inerests and goals of Serbian state, and on Serbian position in international order.

Considering the fact that in local and foreign literature phenomena of energy and military aspect Russian Federation security strategy isn`t sufficiently coherent explored (the most often way of exploring is by fragments or as a part of a larger theme), scientific goal of this research is to scientifically explain safety strategy of Russian state phenomena in the context of modern international order and relations towards Republic Of Serbia on the Russian energy and military aspects. Scientific explanation of this actually social phenomenon implied systematization of knowledge on Russian security strategy, scientific description and in-depth classification of Russian state`s different security problems in the context of modern international order, with the specially treated and analyzed security phenomenon and processes which are related to new ways of security threatening to Russia. Besides the scientific, on the practical level, results of the research can make contribution on drawing attention to an actual theme which has broad interest and significance and to better understanding this problem and it`s moving toward broader public.

Considering how this problem of research is complex, multi methods, quality research approach and available and new data bases complementary analysis were needed, and lack of theory conditioned predominantly exploratory nature of established research demands. Research included analyses different data sources - foreign and domestic scientific and expert literature directly or indirectly related to energy and military phenomena of Russian security strategy: scientific and expert works, documents (strategically doctrinally documents of Russian Federation on different levels of hierarchy), scientific and expert research projects, institute sources- statistic reports, archive documents, different records and reports, positive legal notes, publications and records, international documents, conventions, protocols, contracts and other writings), and complement use of different research methods as: scientific and expert literature view, legal document analysis (legally dogmatic and normative method), secondary analysis method (what is significantly important because of the objective reasons there is no possibility to conduct the research with the

participant of Russian security strategy, meaning subjects of organizational and functional aspect of Russian security policy), content analysis method, triangulation principle. That explicitly mean that in order of in-depth consideration of security strategy Russian Federation phenomena, it's military and energy components and definitions of terms, many methods were used and data collected by using each one of them made analyses different aspects regarded to this problem possible.

Results of research pointed out that Russia, through process of implementation the most significant strategic-doctrine documents in the beginning and in the end of twenty first century (in which is explicitly proclaimed acquirement of great force status as one of the primary aims), was able to articulate and define basic principles and goals of it's security strategy, which implementation is in great deal determined by internal and very complexed external factors existing in the international policy sphere. On that aspect, reorganisation of security sector and it's system of defence (by reforming and modernization Russian Federation arm forces), represent vital national interest of Russian state, defined in Strategy of national security and strategic-doctrine documents lower hierarchy. Results of the research also shows that energy and military potential of Russian Federation, although are very important subjects it's security strategy, are needed, but also insufficient condition for security strategy to be efficient and functional in practice, in process of achieving and protection it's vital national interests, values and goals, and in the process of reinforcement it's projected position and role as global force in modern international order. As key problems in the achieving Russian safety strategy, external and internal security aspects and processes are identified, related to: new ways of safety threats, meaning new safety challenges, risks and threats, change on internal and external safety factors, change in strategically safety environment of Russian state, change of safety strategies of other states, change in geopolitically and security configuration of Euro-Asian region.

Based on the results of the research it can be concluded that the main criteria for successfully realization of Russian security strategy are fulfilled, that it's aspects (energy and military) are normatively and institutionally established, but in functional meaning there is a space for their improvement and enlargement of efficiency. On the practical level, results of the research can contribute better understanding of this problem and finding possibilities and adequate solutions for their improvement, also to establish an efficient model of security strategy implementation, which partial segment and functional solutions can be of great importance for improving partial segments of Republic Of Serbia security strategy, taking into consideration uniqueness of our country and specify security environment, international norms and standards in function of implementation global security.

Key words: Russian Federation, security strategy, energy stability, military security, international relations.

Scientific domain: Inter-disciplinary, multi-disciplinary and trans-disciplinary studies

Narrower scientific domain: Security studies

UDK number: 327 (470 + 571)

681.5.037.7 (470 + 571)

355.02 (470 + 571)

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
1. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА.....	8
1.1. Проблем истраживања.....	8
1.1.1. Одређивање научног и друштвеног значаја проблема истраживања.....	8
1.1.2. Резултати досадашњих истраживања (извори података).....	9
1.1.3. Досадашња искуства и уочени проблеми у научној тематизацији проблема истраживања (стратегије безбедности РФ).....	14
1.2. Предмет истраживања.....	16
1.2.1. Прелиминарно одређење предмета истраживања.....	17
1.2.2. Теоријски оквир истраживања.....	17
1.2.3. Операционално одређење предмета истраживања.....	19
1.2.3.1. Садржинско одређење.....	19
1.2.3.2. Просторно, временско и дисциплинарно одређење.....	22
1.3. Циљеви истраживања.....	23
1.3.1. Друштвени циљ истраживања.....	23
1.3.2. Научни циљ истраживања.....	23
1.4. Оправданост истраживања.....	24
1.4.1. Друштвена оправданост истраживања.....	24
1.4.2. Научна оправданост истраживања.....	25
1.5. Хипотетички оквир истраживања.....	25
1.6. Методе истраживања.....	26
2. РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА НАКОН ХЛАДНОГ РАТА И ЊЕНА СТРАТЕГИЈА БЕЗБЕДНОСТИ.....	30
2.1. Теоријске основе стратегије безбедности Руске федерације.....	30
2.1.1. Дефинисање основних појмова.....	30
2.1.2. Различити приступи у одређивању концепцијских одређења о стратегији безбедности Руске Федерације и њене карактеристике, садржај и значај.....	43
2.1.3. Стратегија безбедности руске државе – основне идеје и исходишта.....	47
2.1.3.1. Појава нових (невојних) извора угрожавања безбедности Руске Федерације и проширење појма безбедности изван војне компоненте.....	47
2.1.3.2. Стратегијско безбедоносно окружење Руске Федерације, као фактор детерминације њене безбедоносне стратегије.....	52
2.2. Криза руске државе и умањење њене реалне моћи током последње деценије XX века.....	53
2.2.1. Унутрашњи (политички, економски, војни, безбедоносни, социјални, етнички-национални) чиниоци кризе.....	53
2.2.1.1. Политички и економски чиниоци кризе.....	58
2.2.1.1.1. Узроци распада СССР и система тзв. реал(ног) социјализма.....	59
2.2.1.1.2. Криза политичког легитимитета совјетске власти.....	61
2.2.1.1.3. Демонополизација централне власти, центрифугалне тенденције и стварање регионалних центара моћи.....	65

2.2.1.1.4. Трансформација економског система, прелазак са централизоване, државно-планске привреде на либерално-тржишни модел	68
2.2.1.1.5. Ваучерска приватизација и стварање слоја олигарха	70
2.2.1.2. Војно-безбедоносни чиниоци кризе	73
2.2.1.2.1. Слабљење војне моћи	74
2.2.1.2.2. Проблеми Русије са преузимањем и одржавањем нуклеарног потенцијала СССР из бивших совјетских република	77
2.2.1.3. Етничко-национални проблеми руске државе и друштва	78
2.2.1.3.1. Сукоб у Чеченији	79
2.2.2. Деградација међународног положаја Русије и спољни - међународни узроци кризе	82
2.2.2.1. Спољнополитичка оријентација Руске Федерације	82
2.2.2.1.1. Фаворизовање политике „стратешког партнерства“ са САД и Западом (политика уступака Западу)	82
2.2.2.1.2. Спољнополитички концепт „блиског иностранства“ стратешко надметање великих сила на постсовјетском простору	84
2.3. Стабилизација и консолидација руске државе на почетку XXI века	86
2.3.1. Избор Владимира Путина на место председника Руске Федерације и стратегија његове администрације	86
2.3.1.1. Анализа улоге појединаца – личности лидера у формирању и спровођењу државне политике. Оцене и критике Путиновог режима	89
2.3.1.2. „Сопствени пут“ руске државе – проблеми и перспективе	97
2.3.1.3. Словенофилство и/или неолиберализам	103
2.3.1.4. Консолидација економије и привредни опоравак Русије	105
2.3.1.4.1. Поновно успостављање државне контроле над енергетским сектором и другим стратешким привредним гранама	105
2.3.1.4.2. Проблеми у сарадњи са страним компанијама у области експлоатације енергената – државни и/или корпорацијски сукоби?	106
2.3.1.4.3. Обједињавање финансијско-банкарског сектора	109
2.3.1.5. Стабилизација унутрашњих политичких прилика у руској држави	110
2.3.1.5.1. Развлашћивање регионалних центара моћи – монополизација власти Кремља	110
2.3.1.5.2. Председнички и парламентарни избори у РФ – верификација и учвршћивање Путинове концепције	111
2.4. Спољнополитичка позиција Путинове администрације	114
2.4.1. Минхенска конференција о безбедности 2007. године	135
2.4.2. Односи Русије и Украјине	137
2.4.2.1. Политички, економски, војно-безбедоносни и културно- цивилизацијски чиниоци детерминације руско-украјинских односа	137
2.4.2.1.1. Различите интерпретације заједничке прошлости, као чинилац руско-украјинских односа	143
2.4.2.1.2. Положај и статус руског језика у Украјини, као чинилац руско-украјинских односа	146
2.4.2.1.3. Порекло (етнички корени) и религија, као чиниоци руско-украјинских односа	147
2.4.2.2. Односи Русије и Украјине у контексту руског војног присуства на територији Украјине (на Криму)	152
2.4.2.3. Перспективе руско-украјинских односа	158
2.4.3. Замрзнути сукоби на постсовјетском простору и улога Русије у њиховом разрешавању	161
3. РУСИЈА У БЕЗБЕДОНОСНОЈ КОНФИГУРАЦИЈИ ЕВРОАЗИЈСКОГ ПРОСТОРА	165
3.1. Позиција и улога Русије у безбедоносном поретку Евроазије	165
3.1.1. Конфигурација глобалне моћи у међународном постхладноратовском безбедоносном поретку	165
3.1.1.1. Геополитички и безбедоносни процеси у постхладноратовском, међународном поретку, као фактор детерминације руске безбедоносне стратегије	165

3.1.1.2. Позиција и улога Сједињених Држава у постхладноратовском, међународном систему, као фактор детерминације руске безбедоносне стратегије	170
3.1.2. Положај Руске Федерације у постојећој европској безбедоносној архитектури.....	175
3.1.2.1. Ширење НАТО на исток, као фактор детерминације руске безбедоносне стратегије	176
3.1.3. Русија у безбедоносном поретку Централне Азије – геополитички, енергетски и војни аспект.....	186
3.1.3.1. Уводна разматрања.....	186
3.1.3.2. Дефинисање Централноазијског региона (ЦАР).....	187
3.1.3.3. Историјски контекст ЦАР и његова еволуција	190
3.1.3.4. Организационални и функционални аспект безбедоносног поретка ЦАР – нивои.....	191
3.1.3.5. Основни безбедоносни изазови и претње у региону Централне Азије.....	198
3.1.3.5.1. Погранична проблематика – конфликтни потенцијал граничних спорова.....	199
3.1.3.5.2. „Преливање“ безбедоносне проблематике и конфликтног потенцијала из суседних региона.....	202
3.1.3.6. Интереси Руске Федерације на простору ЦАР.....	203
3.1.3.7. Политичко и војно позиционирање САД у Централноазијском региону.....	205
3.1.3.8. Интензивирање спољнополитичког деловања Кине на простору ЦАР	212
3.1.3.9. Политика Европске Уније у Централној Азији.....	218
3.2. Чиниоци промене савремене геополитичке и безбедоносне архитектуре на евроазијском простору	221
3.2.1. Светска економска криза 2008. године	221
3.2.2. Руско-грузијски августовски оружани сукоб 2008. године.....	222
3.2.3. Пројекат изградње америчке противракетне одбране (ПРО) у Источној Европи.	227
3.2.4. Председнички избори у Украјини 2010. године.....	230
3.2.5. Јачање кинеског фактора у савременом међународном поретку.....	231
3.3. Иницијатива председника РФ Д. Медведева за стварање нове безбедоносне архитектуре од Ванкувера до Владивостока	234
3.3.1. Зачетак и еволуција руске иницијативе о стварању НБАЕ	236
3.3.2. Нацрт споразума о европској безбедности у 14 тачака – садржај, карактеристике и домаћаји	243
3.3.3. Изградња поверења са Западом – нужан предуслов за успех руске иницијативе.....	249
3.3.4. Перспективе руске иницијативе о стварању НБАЕ	252
4. РУСКИ ЕНЕРГЕТСКИ ЧИНИЛАЦ КАО ФАКТОР ЈАЧАЊА ЊЕНЕ ЕНЕРГЕТСКЕ И ОПШТЕ БЕЗБЕДНОСТИ.....	256
4.1. Дефинисање појма енергетске безбедности	256
4.1.1. Актуализовање „енергетске безбедности“ у науци о међународним односима почетком XXI века.....	261
4.1.2. Основни изазови, ризици и претње енергетској безбедности.....	266
4.1.3. Специфичности руског енергетског (нафтно-гасног) сектора.....	269
4.1.4. Главне карактеристике енергетске безбедности Русије и основни правци стратегије њеног остваривања.....	276
4.2. Енергетска политика Русије у региону Балкана.....	292
4.2.1. Геополитички и геоекономски значај Балканског региона у контексту руских стратешких интереса	295
4.2.2. Улога и утицај енергетске политике Русије у остваривању енергетске стабилности Балканског региона	296
4.2.3. Енергетски интереси држава региона и осталих ванрегионалних чинилаца на балканском простору.....	297
4.2.4. Економски и политички аспекти енергетских односа Русије и балканских држава.....	309

4.3. Енергетска гаснотранспортна инфраструктура на Балкану као чинилац енергетске безбедности Русије и Европске Уније	312
4.3.1. Руски пројекти гаснотранспортне инфраструктуре	313
4.3.1.1. Гасовод „Јужни ток“	313
4.3.2. Западни пројекти гаснотранспортне инфраструктуре	317
4.3.2.1. „Набуко“ гасовод	321
4.3.3. Најзначајнији нафтоводи у региону Балкана	323
4.4. Енергенти као инструмент спољнополитичке доктрине, „стратешког ангажовања“ великих сила на евроазијском простору	332
4.4.1. Енергенти као средство спољнополитичког притиска (енергенти као политичко оружје)	332
4.4.2. Државна контрола енергетског сектора у Русији	334
4.5. Енергетски односи и међузависност Русије и ЕУ: перспективе сарадње	336
4.5.1. Енергетски дијалог Русије и ЕУ	336
4.5.2. Енергетска солидарност ЕУ	349
4.5.3. Најзначајнији руски гасоводи - карактеристике, ограничења и перспективе	350
5. РУСИЈА У ИНТЕГРАЦИОНИМ ПРОЦЕСИМА НА ПОСТСОВЈЕТСКОМ И ШИРЕМ ЕВРОАЗИЈСКОМ ПРОСТОРУ У КОНТЕКСТУ ЈАЧАЊА ЊЕНОГ ВОЈНОГ И ЕКОНОМСКОГ УТИЦАЈА.....	355
5.1. Интеграциони процеси на постсовјетском простору са аспекта руске безбедносне стратегије.....	355
5.1.1. Мултилатералне регионалне организације са израженом војно-безбедносном компонентом.....	357
5.1.1.1. Заједница независних држава и њен војни сегмент.....	357
5.1.1.2. Организација уговора о колективној безбедности.....	361
5.1.2. Политички и економски интеграциони процеси на постсовјетском простору у контексту јачања утицаја Русије.....	372
5.1.2.1. Заједнички економски простор.....	372
5.1.2.2. Организација за Евроазијску економску сарадњу	373
5.1.2.3. Царински савез.....	374
5.1.3. Интегративни процеси на постсовјетском простору као противтежа руском утицају - ГУАМ организација.....	375
5.2. Интеграциони процеси на ширем евроазијском простору са аспекта руске безбедносне стратегије.....	377
5.2.1. Шангајска организација за сарадњу - ШОС	377
6. ВОЈНА КОМПОНЕНТА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ	383
6.1. Геополитичке промене и њихов утицај на редефинисање концепта безбедности и одбране Русије	383
6.2. Оружане снаге у безбедносно-одбрамбеном систему Руске Федерације	386
6.2.1. Систем одбране и заштите Руске Федерације	386
6.2.2. „Институције силе“ Руске Федерације.....	390
6.3. Реформа и реорганизација руске војске у контексту новог концепта безбедности и одбране РФ.....	391
6.3.1. Реформа Оружаних снага Русије и обједињавање војно-индустријског комплекса.....	391
6.4. Улога и значај војног фактора у реализацији енергетске политике Русије	401

7. РУСКО-СРПСКИ ОДНОСИ У ОКВИРУ СТРАТЕГИЈЕ БЕЗБЕДНОСТИ РУСКЕ ДРЖАВЕ.....	409
7.1. Билатерални односи и стратешко партнерство Србије и Русије.....	409
7.1.1. Историјски контекст српско-руских односа.....	409
7.1.2. Политички односи Србије и Русије и руски интереси.....	413
7.2. Руски фактор у обезбеђивању енергетске безбедности Србије.....	417
7.2.1. Економско-енергетски односи Србије и Русије.....	417
7.3. Сарадња у области одбране и безбедности.....	424
7.3.1. Билатерална војна сарадња и сарадња осталих сегмената система безбедности.....	424
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	426
ЛИТЕРАТУРА.....	448

УВОД

*„Преживети неће најснажнији, нити најпапетнији,
већ променама најприлагодљивији“.*
(Чарлс Дарвин)

Међународни поредак на почетку XXI века са безбедоносног аспекта је веома комплексан и суочен са великим бројем извора нестабилности. Битно обележје савременог света и савремених друштвених кретања су честе и драматичне промене у међународним односима и појава нових безбедоносних претњи на националном и глобалном нивоу. Окончање хладног рата и блоковских политичко-идеолошких антагонизама на крају XX века, као и јачање глобалних процеса повезивања нација и држава, навели су поједине ауторе на оптимистичке закључке да су осећање физичке угрожености и присуство непријатељске идеологије, нестали заједно са хладним ратом, да ратни сукоби¹ припадају прошлости, као и да „постконфликтно“ глобално друштво,² представља реалност на почетку новог миленијума.³ На жалост, често „прошлост нуди виђење будућности“, тако да су актуелна дешавања у савременом међународном поретку у великој мери оспорила оваква предвиђања.⁴

Руска Федерација у последње две деценије, пролази веома тежак и сложен пут превазилажења велике унутрашње кризе и деградације њене спољнополитичке позиције. Почетком новог миленијума руководство земље чини значајне напоре ка политичкој консолидацији и економској стабилизацији на унутрашњем плану и редефинисању сопственог идентитета и „геополитичког кода“. Циљ је поновно стицање статуса респектабилног фактора и једног од центара савременог мултиполарног међународног поретка, који ће бити међу главним креаторима система глобалне безбедности. Дубока криза у свим сегментима друштвеног и државног живота имала је за последицу веома негативне

¹ Двдесети век се сматра веком ратова, веком у коме су страдања достигла размере веће него икада раније. Број жртава у минулом веку био је четири пута већи од броја жртава у претходна четири века. Оружане конфликте у XX веку обележило је проширење дејстава на цивилне објекте и, посебно увећање броја цивилних жртава, чији је број у односу на војне потпуно преокренут (9:1).;

² Међународно друштво названо је „постконфликтним“, а хладноратовским победником проглашена идеологија, тачније начин државног уређења а не држава или војни савез. У науци о међународним односима је минимизирана реалистичка парадигма, а геополитички појмови и термини готово потпуно искључени из употребе. Савремена пракса међународних односа у пуном светлу враћа класичне поставке. Уз нове теоријске концепте, раме уз раме стоје стари концепти интервенционизма, сфера утицаја, савеза, балансирања, итд... (Видети шире у:... Филимоновић, М., „Узроци спољнополитичке офанзиве Русије“, *Међународна политика*, LVIII, бр. 1125-1126, јануар-јун 2007. стр. 5-24.);

³ Видети шире у: Фукујама, Ф., *Крај историје и последњи човек*, ЦИД Подгорица - Романов, Бањалука, 2000.;

⁴ У великом броју локалних ратова крајем XX века, испољене су нове тенденције због којих их неки аутори сврставају у посебну категорију, тзв. «трећу врсту сукоба», јер нису ни класични грађански, ни међудржавни, а тесно су повезани са фрагментацијом државе. Такве ратове одликује брисање јасних разлика између државе и друштва, војника и цивила, рата и мира. За извођење ратних дејстава регрутују се чак и деца; спроводи се систематско уништавање културних споменика и социјалне инфраструктуре.

тенденције у организацији, структури и функционисању интегралног система безбедности Русије и свих његових елемената и подсистема. Моћ државе нагло је опадала. Русија је од суперсиле сведена на ниво регионалне силе, а њено становништво на ниво пуког преживљавања. Дошло је до драстичног пада животног стандарда и осиромашења, кризе морала, повећања политичких, социјалних и економских тензија у друштву, исцрпљивања државних фондова, повећања криминала и корупције. Такво стање у коме се нашла Русија у последњој деценији прошлог века било је у оштрој колизији са периодима њене историје током којих је имала водећу и доминантну улогу са аспекта војне моћи и политичког и културно-цивилизацијског утицаја.

Доласком Владимира Путина на функцију председника 2000. године и другим персоналним променама у руском државном руководству покренуте су опсежне унутрашње реформе у свим областима друштвеног живота, као и промене у спољној и безбедоносној политици у циљу стабилизације и консолидације руске државе. Путин од Јељцина „добио“ бременисто политичко наслеђе, некадашњу суперсилу на коленима у готово хаотичном стању - економски разрушену, политички измрцварену, друштвено дезинтегрисану, демографски уназађену и међународно понижену. Пред новим државним руководством био је тежак задатак да поново подигне „руског медведа“ на ноге, макар оне у прво време биле и стаклене. Акцент је стављен на унутрашњу консолидацију, уз промовисање „сопственог пута“ као модела развоја (као алтернатива западном неолибералном обрасцу) и уз изражену персонализацију власти, као једну од суштинских одлика руског политичког система.

Унутрашња политичко-економска и свеопшта друштвена криза у Русији, нужно се рефлектовала и на њен спољнополитички курс и формирање њене спољнополитичке оријентације. На међународном плану позиција и улога Русије била је драстично ослабљена. Свестан те чињенице Путинов режим почео је да води обазриву и стабилизујућу спољну политику засновану на принципима реалполитике. У почетној фази постојао је релативно висок ниво коперативности и сарадње са Западом, у складу са опредељењем да се фокус измести на унутрашњи развој, привредне и друштвене реформе и постепену интеграцију у међународне економске токове. Тим процесима Русија је настојала да постепено акумулира сопствене спољнополитичке капацитете, уз истовремено реторичко залагање за промену постојеће структуре међународног система, односно за успостављање уравнотеженог мултиполаризма, који би подразумевао редистрибуцију глобалне моћи. Суштински аргумент за такав став Русија је проналазила у чињеници да рушење биполарног система и стварање тзв. Новог светског поретка са доминацијом једне државе (САД) и једног војно-политичког савеза (НАТО), није довело до успостављања стабилнијег и безбеднијег међународног

поретка, већ је проузроковало нове несигурности и поделе у међународној заједници. Након хладног рата дошло је до отвореног унилатералног деловања појединих западних земаља и „заобилажења“ међународних институција, што је за директну последицу имало ерозију њиховог ауторитета. Конфликтни потенцијал у свету значајно се повећао уз релативно погоршавање безбедоносне ситуације на многим неуралгичним тачкама на планети. Многи аутори постхладноратовски период и америчку глобалну доминацију називају добом „хладног мира“, аргументујући свој став између осталог и појавом великог броја нових, „нетрадиционалних“ безбедоносних претњи, уз постојећи корпус тзв. традиционалних угрожавања. Русија данас има веома активну улогу у еволуцији међународног система ка његовој мултиполарној структури. Који модел мултиполарног поретка има највише шанси да се оствари у деценијама пред нама, колико ће временски трајати и каква ће бити његова структура, тешко је предвидети с обзиром на сложеност и динамичност савремених међународних односа, континуираност процеса редистрибуције моћи и сталних промена односа снага. Притом, структурални и функционални аспект савременог међународног система и стратегија безбедности руске државе налазе се у односу тесне корелације, с обзиром на чињеницу да екстерни безбедоносни чиниоци у значајној мери утичу на формулисање и спровођење безбедоносне стратегије Русије, али истовремено и она врши повратни утицај на односе и активности субјеката у међународном систему и у значајној мери условљава и детерминише савремена дешавања у мађународној политици.

Безбедносна димензија постала је једно од круцијалних питања у процесу конституисања и стабилизације руске државе. У савременој Русији безбедност се третира не само као „стање одсуства опасности“, већ и као институционална вредност у функцији остваривања благостања руских грађана и одрживог развоја руске државе. У хладноратовском периоду перцепција примарних облика угрожавања безбедности била је да су они спољашњег карактера и била је ограничена на војну компоненту и рат као доминантну претњу. Са окончањем хладног рата и редуковања могућности избијања војних сукоба већих размера, једна од основних специфичности поимања безбедности у Русији огледа се у чињеници да је значење појма безбедности битно проширено, уз спознају да је истинска безбедност повезана са развојем политичких и грађанских вредности. Нове безбедоносне концепције препознају проблеме у готово свим сферама друштвеног живота (економској, социјалној, еколошкој, културној, информационој, научно-образовној, итд.), као појаве које могу угрозити највише вредности и интересе појединца, друштва и државе.⁵

⁵ Сам концепт безбедности у Русији, који је дуго времена био објашњаван „чврстим“ геополитичким терминима, претрпео је значајне промене, тако да се у стратегијско-доктринарним документима новијег датума и сама терминологија значајно разликује у односу на слична акта из совјетског периода.;

Евидентан значај у безбедоносној стратегији Русије у XXI веку добила је индивидуална безбедност. Личност руског грађанина, његова сигурност и материјално благостање, дефинисани су као највећи интерес и вредност руске државе и друштва. Безбедност Руске Федерације специфична је до те мере да се може сматрати јединственом. Апострофира се да су главне претње руској безбедности концентрисане у самој држави и друштву, што значи да је приступ у оцени и вредновању извора угрожавања драстично промењен. Притом, један од суштинских принципа руске стратегије безбедности односи се на спознају да је безбедност могућа само остваривањем пуног паритета њене „унутрашње“ и „спољашње“ димензије.

У постхладноратовском периоду, положај Русије у безбедносном поретку Европе и Централне Азије у значајној мери је погоршан, између осталог и услед агресивне безбедоносне и спољнополитичке стратегије САД, изражене кроз процесе ширења Северноатланског савеза на исток и пенетрације утицаја на просторе Црноморског, Каспијског и Централноазијског региона. Процесом ширења НАТО на исток створене су претпоставке за јачање „натоцентричног“ безбедносног система на европском континенту. Русија овај процес доживљава као велики безбедоносни притисак и изражава оштро неслагање, сматрајући да се тиме нарушава геостратешки баланс и стабилност у Европи. Евентуални наставак тог процеса до самих руских граница, у перспективи могао би имати негативне последице по глобалну безбедност. Такође, Русија је и могућност формирања глобалног система противракетне одбране САД и милитаризацију космичког пространства идентификовала као једну од највећих опасности за своју националну безбедност, што је додатно појачало њен осећај угрожености и властите небезбедности. Према руској перцепцији, планови у вези са размештањем елемената америчке противракетне одбране на простору Источне Европе, могу нарушити стратешки нуклеарни баланс на штету Русије и створити претпоставке да САД остваре „нуклеарни примат“. Остају отворена питања да ли ће и у ком облику и обиму, доћи до узвратне реакције Русије и у којој мери ће то условити прекомпозицију безбедоносне архитектуре евроазијског простора? Таква ситуација у перспективи хипотетички може постати тег који ће глобални безбедоносни поредак поново повући ка мрачним дубинама хладноратовске логике и поново гурнути Европу ка новим линијама разграничења и подела. Поред тога и војно ангажовање САД у Централној Азији и размештање војних база на територији постсовјетских држава за Русију представља иритирајући фактор у њеним односима са Западом. Иако су стратешки интереси САД у Централној Азији апострофирани на безбедоносни аспект, не мање значајан интерес представљају и енергетски ресурси централноазијских држава, при чему се често наводи да

Америка вешто користи „рат против глобалног тероризма“ за учвршћивање сопствених позиција у регионима богатим енергентима.

Русија је енергетска суперсила и сходно томе, вешто вођење енергетске политике представља један од кључних механизма обнове моћи Русије и потврђивања њене пројектоване улоге глобалног значаја. У условима ограничености и недостатка основних енергетских ресурса остваривање енергетске безбедности представља круцијални интерес. Контрола над енергетским ресурсима у блиској перспективи постаће један од најважнијих показатеља моћи држава, па и Руске Федерације. Сходно томе, на почетку XXI века веома је актуелизована проблематика енергетске безбедности, као једног од најважнијих елемената у систему глобалне безбедности. Руски енергетски потенцијал је огроман. Русија је највећи светски произвођач и извозник природног гаса и међу водећим државама у свету по производњи и извозу нафте. Притом, Русија поседује скоро трећину светских резерви гаса и значајне резерве нафте. Ове чињенице енергетској безбедности Руске Федерације дају посебну димензију и значај, јер њени енергетски ресурси представљају једну од кључних полуга којом руска држава пројектује своју моћ и утицај у међународном поретку. Корелација између енергетских ресурса и јачања моћи руске државе је неспорна. Притом, свој привредни и друштвени развој Русија у највећој мери заснива на високим приходима од извоза енергената и та објективна закономерност тренутно представља константу руске државне политике. Сходно томе, супротстављање свим облицима угрожавања у енергетској сфери, односно заштита од свих безбедоносних претњи енергетској стабилности један је од суштинских интереса руске државе.

Енергетска сарадња ЕУ и Русије интегрални је део политичких, економских и безбедносних односа, који у постхладноратовској ери постају све комплекснији и тежи. Тензије у њиховим односима већ неколико година су у порасту. Примарна оријентисаност руског извоза на европско енергетско тржиште представља константу и та тенденција ће егзистирати и у будућем средњорочном периоду, с обзиром на чињеницу да европско тржиште за Русију тренутно суштински представља безалтернативни извозни правац, што је у највећој мери условљено постојећом транспортно-енергетском инфраструктуром која представља једну од кључних детерминанти односа међузависности Русије и ЕУ.

Руски енергетски интереси на Балкану и стратегија њиховог остваривања, представљају сегмент њене укупне спољноенергетске стратегије. Значај Балканског региона за Русију примарно је енергетски, као перспективни енергетско-транзитни коридор према европском континенту и као растуће тржиште енергената. Суштинска одлика Балкана је та да је у много већој мери објекат, него субјект светске политике. Присутност ванрегионалних

геополитичких играча веома је изражена, а водеће силе у региону су САД, ЕУ и Русија. Истовремено, постоји и супротстављеност енергетских интереса и самих држава региона, што комплексну ситуацију додатно усложњава. Руски енергетски интереси на овим просторима везани су за остваривање несметаног транзита руске нафте и гаса на европски континент. Руски пројекти енергетско-транспортне инфраструктуре у региону у великој мери одговарају енергетским интересима већине балканских држава. Такође, руске енергетске компаније настоје да постану власник дела енергетске инфраструктуре држава Балканског региона и у томе су у претходној деценији имале одређеног успеха.

Русија последњих година води веома прагматичну политику на постсовјетском и ширем евроазијском простору, засновану на стварању нових и консолидацији постојећих савезништава, кроз поспешивање економске сарадње и јачање безбедносног система. Русија је форсирањем и јачањем институционалних облика сарадње на наведеном простору препознала могућност да себи поврати статус једног од најзначајнијих „геополитичких играча“. У том контексту, безбедоносне интеграционе процесе у којима Русија има значајну улогу (ОДКБ, ШОС), она перципира као важне механизме у остваривању својих интереса у сфери међународне безбедоносне политике. Њихово јачање налази се у односу директне пропорције са порастом и јачањем позиције руске државе на планетарном нивоу.

Са променом биполарне структуре света, мењала се и листа безбедносних претњи, али и укупно поимање и практиковање безбедности. Русија се суочила са потребом редефинисања свог безбедносног система. У периоду постхладноратовског развоја земље, у сфери безбедности десиле су се значајне промене, али је уочљиво да у том процесу није било континуитета. Реорганизација подсистема одбране и модернизација Оружаних снага Руске Федерације представљали су њен витални национални интерес. Војна реформа у Русији практично се спроводи од распада СССР и диктирана је не само безбедоносним, већ и великим бројем других чинилаца (економским, демографским, социјалним, и др.). Војни чинилац, односно војна политика јавља се и као један од механизма које државе користе у остваривању енергетске безбедности. У садашњим условима, услед сучељености енергетских интереса великог броја држава, могућност отпочињања ограничених оружаних сукоба и војних операција у циљу освајања или заштите територија богатих енергетима и самих енергетских инфраструктура представља све већу реалност. Таква ситуација условљава велики конфликтни потенцијал енергентима богатих региона. Милитаризација енергетске сфере временом може достићи такав ниво да у великој мери може проузроковати немогућност нормалног функционисања енергетског тржишта. Сходно томе, услед немогућности остваривања циљева применом искључиво политичких, економских или

дипломатских средстава, војни чинилац заузима значајно место у систему реаговања на постојеће опасности и претње енергетској безбедности. Исто тако, војна сила има и веома значајну улогу као фактор „одвраћања“ у заштити и очувању постојећих, већ стечених енергетских позиција. У савременој Русији, поред коришћења војне политике као једног од механизма за остваривање енергетске безбедности, присутан је и обрнут процес: енергетска политика се користи као средство за остваривање и јачање војне безбедности.

Што се тиче позиције Републике Србије у оквиру руског спољнополитичког, економског и безбедносног концепта, мора се реално сагледати и проценити њена улога и значај у том контексту. Русија трага за оптималним модалитетима свог присуства на овим просторима. Тренутно, пројекција руског утицаја примарно се остварује њеном енергетском политиком, уз све израженије коришћење и осталих механизма утицаја (дипломатског, економског, безбедоносног, духовно-културног и др.). Српско-руски односи су интензивирани у другој половини прве деценије XXI века и тренутно се могу окарактерисати као веома позитивни и пријатељски, са израженом политичко-економском сарадњом.

С обзиром на неспорну чињеницу да се данас, на почетку друге деценије XXI века, још увек нису стекла довољно продубљена научно-теоријска сазнања која би у значајнијој мери увећала моћ друштвених наука да поуздано предвиђају будуће расплете безбедоносних појава и процеса на националном и глобалном нивоу, будућност савременог међународног поретка нуди неизвесност у погледу његове структуре, односа градивних елемената система и њихове интеракције, као и одвијања глобалних безбедоносних процеса. Уколико би се усудили да парафразирамо чувеног професора америчке спољне политике Мајкла Манделбаума (Michael Mandelbaum), могли бисмо рећи да ће овај рад, односно научно истраживање, умногоме бити слично „спортској утакмици“. У њему ће се учинити покушај да се прецизно опишу, класификују и објасне главни играчи, њихове позиције, улоге и значај на терену, да се опишу и објасне правила игре, као и чиниоци који могу утицати на њен ток и збивања на терену, да се објасне и предвиде поједине стратегије и потези у мечу (...) али једино што је извесно, то је да се не може предвидети крајњи резултат.⁶

⁶ Манделбаум, М., *Идеје које су освојиле свет*, Филип Вишњић, Београд, 2004, стр. 11.;

1. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

1.1. Проблем истраживања

1.1.1. Одређивање научног и друштвеног значаја проблема истраживања

Значај проблема истраживања, можемо посматрати као друштвени и као научни (једна од основних одредница приликом избора теме и писања научног рада јесте значај теме рада).⁷

Проблем стратегије безбедности Руске Федерације (нарочито њеног војног и енергетског аспекта), као и њене позиције, улоге и значаја у постхладноратовском међународном поретку и постојећој безбедоносној архитектури, постала је, крајем прошлог и почетком XXI века, једна од најважних тема, научне, стручне али и шире јавности, како у самој Русији, тако и у глобалним оквирима, нарочито на Западу, не заобилазећи ни просторе српског говорног подручја. У прилог овој тврдњи, говори велики број научних тематизација овог проблема, као и бројне дебате и иницијативе које стижу из Русије о потреби редефинисања глобалне безбедоносне архитектуре, у контексту промене положаја и улоге Русије у постојећој безбедоносној и геополитичкој конфигурацији. На основу претходно изнетих ставова може се констатовати да је стратегија безбедности Руске Федерације (нарочито њен војни и енергетски аспект) веома актуелан друштвени проблем од глобалног значаја, који захтева свестрану научну анализу.

Друштвени значај проблема истраживања, односно енергетског и војног аспекта стратегије безбедности Русије у контексту савременог међународног поретка управо представља покушај да се актуелни проблем приближи широј јавности и да се суштински прошири у садржају.

Научни значај овог истраживања се може сагледати у покушају да се применом једног свеобухватног мултидисциплинарног научног истраживања обради феномен енергетског и војног аспекта стратегије безбедности руске државе у постхладноратовском међународном систему.

1.1.2. Резултати досадашњих истраживања (извори података)

О енергетском и војном аспекту стратегије безбедности Руске Федерације и у том контексту о њеној позицији, улози и значају у савременом међународном поретку постоји велики фонд научних сазнања, односно значајан број научних тематизација овог проблема и многобројна научна и стручна литература.

С обзиром на савременост теме, као и на динамичност промена политичких и безбедоносних појава, резултати досадашњих истраживања и извори података су битно одређени савременошћу и актуелношћу проблема истраживања. Такође, резултати досадашњих научних истраживања испољавају велики утицај на садржај, начин формулисања и методе примене стратегије безбедности руске државе. У овом истраживању, користеће се подаци, садржани у документационој грађи (стратегичко-доктринарна документа, нормативни позитивно-правни акти руске државе који су у вези са предметом истраживања, билатерални и мултилатерални међународни уговори и споразуми, чија је Русија потписница, итд.),⁸ затим подаци који су садржани у уџбеницима, монографијама, докторским дисертацијама, енциклопедијама, атласима, зборницима, научним радовима у реномираним научним часописима и сл. Када је реч о актуелним, најновијим догађајима, коришћени су подаци из штампе (периодика и аналитика), на руском, западноевропским језицима као и са српског говорног подручја. Као извор података коришћени су и подаци са Интернета.

⁷ Милосављевић, С., Радосављевић, И., *Основи методологије политичких наука*, Службени гласник, Београд, 2000. стр. 412.

⁸ *Стратегија националне безбедности РФ до 2020. године*, од 12. маја 2009. године, № 537, (Интернет: Неправителствени савет националне безбедности Русије www.nsnbr.ru, или <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>, 15.03.2011.); *Концепција националне безбедности Руске Федерације*, од 17. децембра 1997. године, № 1300 –Указ Президента РФ од 10. јануара 2000. године, № 24, (Интернет: <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/gazeta012400.htm>); *Концепција внешнеј политике Руске Федерације*, 12. јула 2008. године, Пр-1440.; *Концепција внешнеј политике Руске Федерације*, од 28. јуна 2000. године, *Независна газета*, 11. јула 2000. године, - (The Foreign Policy concept of the Russian Federation, 2000, Интернет: <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>, 18.08.2009.); *Војна доктрина Руске Федерације*, од 5. фебруара 2010. године, № 146, (Интернет: <http://www.rg.ru/2010/02/10/doktrina-dok.html>, 26.04.2011.); *Војна доктрина Руске Федерације*, од 21. априла 2000. године, № 706, (*Сабрани законотворства Руске Федерације*, 2000, № 17, с. 1852); *Федерални закон „О одбрани“*, № 61-ФЗ, од 31. маја 1996. године; Russian Federation–concept of the World in the 21st Century, 09/04/2009 (Интернет: <http://www.russiaeurope.mid.ru/concept21.html>, 28.07.2010.); *«Енергетска стратегија Русије на период до 2030. године»*, од 13. новембра 2009. године, № 1715-р., (Интернет: <http://www.energystrategy.ru/projects/es-2030.htm>, 21.02.2011.); *«Енергетска стратегија Русије на период до 2020. године»*, *Известија*, Москва, 2003.; *Конституција Руске Федерације*, Москва, 1993.; *Конституција (Основни закон) Сојуза Советских Социјалистичких Република*, Москва, 1977.; *Закон Руске Федерације „О безбедности“*, Москва, 1992.; *«Концептуални приступ к новој правној бази међународног сарадњаштва у сфери енергетики»*, (Интернет: www.kremlin.ru, 18.11.2011.); *«Концепција дугорочног социјално-економског развоја Руске Федерације на период до 2020. године»*, ... (Интернет: <http://www.economy.gov.ru>, 24.03.2011.); *Содружештво Независних Држава*, Юбилејни справочник, Изд-во МГУ, Москва, 2007, с. 232.; *«Енергетска хартија»*, (Интернет: <http://www.encharter.org>, 14.03.2011.); *Декларација о стварању Заједнице Независних Држава*, Алма-Ата, 21.12.1991., Билтен Руске амбасаде у Београду, јануар 1992.;

Велики значај за истраживање имају радови руских аутора. Њихови ставови у значајној мери предствљају теоријски оквир у истраживању нашег предмета. Они на научним основама сагледавају, промишљају и тематизују проблем енергетског и војног аспекта стратегије безбедности руске државе (било да то чине на експлицитан, начин, било посредно, у склопу ширих тематских целина), као и стање и безбедоносне проблеме у савременом међународном систему у контексту положаја и улоге Русије. Радови новијег датума руских аутора Јевгенија Примакова,⁹ Алексеја Арбатова,¹⁰ Александра Солжењичина,¹¹ Јурија Лушкова,¹² Александра Дугина,¹³ Наталије Нарочницкаје,¹⁴ Јелене Гускове, Роја Медведева,¹⁵ и других представљају богат извор научних сазнања о предмету нашег истраживања. Такође, значајни су и радови руских аутора, мање познатих на нашим просторима (велики број радова ових аутора још увек није преведен на српски језик - В. Барановског, М. М. Лебедеве, Е. П. Бажанова, Ј. Г. Пономареве, Е. А. Телегине, А. Д. Васкресењског, И. Р. Томберга, С. Говорухина, С. Г. Лузјањина, Д. Тренина, и др.).¹⁶ Њихова

⁹ Дела Јевгенија Примакована објављена на српском језику: *Године у високој политици*, Издавачки графички атеље „М“, Београд, 2002.; *Осам месеци плус*, ИГАМ, Београд, 2003.; *Свет после 11. септембра и упад у Ирак*, Привредна комора, Београд, 2006.; *Свет без Русије?: чему води политичка кратковидост*, Факултет безбедности – Службени гласник, Београд, 2010.;

¹⁰ Алексей, А., *Безопасност: Российский выбор*, ЭПИ центр, Москва, 1999.;

¹¹ Солжењичин, А., *Русија у провалији*, Верзалпрес, Београд, 1997.; и „Руско питање“ крајем 20. века, Матица српска – Цицero – Писмо, Београд-Нови Сад, 1995.;

¹² Лушков, Ј., *Буђење Русије*, Филип Вишњић, Београд, 2008; и Лушков, Ј., *Обнављање историје – човечанство у XXI веку и будућност Русије*, Завет, Београд, 2003.;

¹³ Дугин, А., *Основи геополитике*, књига 1, Геополитичка будућност Русије, Екопрес, Зрењанин, 2004.; Дугин, А., *Просторно мислити*, књига 2, Екопрес, Зрењанин, 2004.; Дугин, А., *Проект „Евроазија“*, „Јуза“ Эксмо, Москва, 2004.; Дугин, А., *Геополитика постмодерна, времени новых империй очерки геополитики XXI века*, Издательство Амфора, Санкт-Петербург, 2007.;

¹⁴ Нарочницка, Н., *Русија и Руси у светској историји*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008.;

¹⁵ Медведев, Р., *Владимир Путин, четири године у Кремљу*, Просвета, Београд, 2005.; и Медведев, Р., *Путин, повратак Русије*, Компанија Новости, Београд, 2007.;

¹⁶ Говорухин, С., *Велика криминална револуција, има ли Русија будућност*, Филип Вишњић, Београд, 1995.; Лебедева М. М., *Мировая политика в XXI в: акторы, процессы и проблемы*, МГИМО-Университет, Москва, 2009.; Воскресенский А. Д. и др., „Цветные революции“ и их влияние на безопасность Центральной Азии“, под ред. А. В. Торнукова, и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, Московский государственный институт Международных отношений (МГИМО – Университет) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 1022-24.; Телегина Е. А., *Безопасность России: Правовые, социально-экономические и научно-технические аспекты. Энергетическая безопасность*, Знание, Москва, 2001.; Телегина, Е. А., «Энергетический рынок и энергетическая безопасность в XXI веке», под ред. В. А. Мальгина, „Группа Восьми“: политические проблемы международной энергетической безопасности, МГИМО (У) МИД России, Издательская компания „Ист Брук“, Москва, 2007, с. 87.; Бажанов, Е. П., «Роль и место России в современном мире» (Центр Стратегических Разработок, 1999-2000), в: „Место России в современном мире“, Интернет: <http://www.bestreferat.ru/referat-51088.html>, 17.04.2011.); Томберг И. Р., «Трубопроводы в обход России: реальность и перспективы», Труды Института проблем естественных монополий, Выпуск 2, *Естественные монополии в топливно-энергетическом комплексе России*, Москва, 2007, с. 153–64.; Томберг И. Р., *Энергетическая доминанта борьбы за влияние в районе Каспия*, МГИМО-Университет, Москва, 2007.; Томберг И. Р., «Энергетическая политика и энергетические проекты в странах Центральной Евразии», *Средняя Азия и Кавказ*, № 6., Швеция, 2007.; Томберг И. Р., *Энергетический фактор развития Китая. Энергетическая безопасность глобализующегося мира и Россия*, Москва, 2007.; Лузянин, С. Г., „Евразийские энергетические „коридоры“: проблемы сотрудничества России с регионами Центральной и Северо-Восточной Азии“, под ред. А. В. Торнукова и др., *Энергетические измерения международных*

схватања, покреплена ставом да безбедоносни проблеми са којима се суочава енергетска и војна компонента стратегије безбедности Русије, увелико надилазе регионалне оквири. Као такви они значајно доприносе актуелности нашег проблема истраживања.

За истраживање позиције и улоге Русије у савременом међународном поретку, као и појединих аспеката њене безбедности, нарочит значај имају не само савремени руски аутори, већ и аутори „са Запада“, посебно они тзв. англосаксонске геополитичке идентификације, Хенри Кисинџер (Henry Kissinger), Самјуел Хантингтон (Samuel Huntington), Збигњев Бжежински (Zbigniew Brzezinski), Мајкл Манделбаум, Пол Кенеди (Paul Kennedy), Џорџ Кенан (George Kennan), Едвард Лукас (Edward Lucas), Фаред Закарија (Farred Zakaria), Ричард Саква (Richard Sakwa), Голдман Маршал (Goldman Marshall), Френсис Фукујама (Francis Fukuyama), Џозеф Нај (Joseph Nye) и многи други, који у својим светски познатим делима,¹⁷ превасходно у оквиру ширих тема, сагледавају и промишљају поједине сегменте безбедоносних проблема руске државе у контексту њене позиције и улоге у савременом међународном поретку. Од немачких аутора значајна су дела аутора Александра Раара (Alexander Rahr).¹⁸

Међу домаћим ауторима нарочито се истиче Драган Петровић који у својим радовима, самостално или у коауторству, на најдиректнији начин сагледава и истражује појаве и процесе везане за Руску Федерацију и постсовјетски простор, што је и део нашег предмета истраживања.¹⁹ За наше истраживање нарочит значај има и већи број радова других наших

отношений и безопасности в Восточной Азии, МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 481-504.; Тренин, Д., „Южный вектор“, *Международная Жизнь*, № 5, Москва, 2005, с. 96-108.;

¹⁷ Кисинџер, Ц., *Дипломатија*, Клуб плус, Београд, 2008.; Миршајмер, Ц., *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2009.; Нај, Ц., *Како разумевати међународне сукобе – увод у теорију и историју*, Стубови културе, Београд, 2006.; Нај, Ц., *Парадокс америчке моћи*, БМГ, Београд, 2004.; М., Goldman, „Putin and the Oligarchs“, *Foreign Affairs*, Nov/Dec 2004, Vol. 83, Issue 6.; Бжежински, З., *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1998.; Бжежински, З., *Амерички избор, глобална доминација или глобално вођство?*, Политичка култура, Загреб - ЦИД Подгорица, 2004.; Бжежински, З., *Друга шанса Америке: три председника и криза америчке суперсиле*, Факултет безбедности – Службени гласник, Београд, 2009.; Фукујама, Ф., *Крај историје и последњи човек*, ЦИД Подгорица - Романов, Бањалука, 2000.; Е., Lucas, *The New Cold War*, Bloomsbury Publishing Plc, London 2008.; Хантингтон, С., *Сукоб цивилизација*, Службени лист Југославије 1998.; Хантингтон, С., *Трећи талас*, Стубови културе, Београд 2004.; S. Huntington, „*Political Order in Shaping Societies*“, New Haven: Yale University Press, 1968.; Кегли, Ч., Виткоф Ј., *Светска политика – Тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе – Факултет политичких наука – Дипломатска академија, Београд, 2004.; Кенан, Ц., *Мемоари 1925-1950*, Отокар Кершовани, Ријека, 1969.; G. Kennan, *Soviet Foreign Policy 1917-1941*, Van Nostrand Princeton, New Jersey 1960.; F. Zakaria, *The Post-American World*, W.W. Norton and Company, New York, 2008.; Кенеди, П., *Успон и пад великих сила*, ЦИД Подгорица - Службени лист СРЈ, Београд, 1997.; Кенеди, П., *Припреме за XXI век*, Службени лист СРЈ, 1997.; R. Sakwa, *Putin – Russia's choice*, Routledge, New York, 2008.; R. Sakwa, *Russian Policy and Society*, Routledge, London, 2008.;

¹⁸ A. Rahr, *Germany and Russia – A Special Relationship*, Washington Quarterly, Spring, 2007.;

¹⁹ Самостални радови Драгана Петровића: *Русија на почетку XXI века – геополитичка анализа*, Прометеј, Нови Сад и Институт за политичке студије, Београд, Нови Сад 2007.; *Демографска обележја савремене Русије*, Српско географско друштво, Београд, 2007.; *Геополитика постсовјетског простора*, Прометеј, Нови Сад и Институт за међународну политику и привреду, Београд, Нови Сад, 2008.; *Савремени свет 2006-2008.*, НСПМ, Београд, 2008.; *Русија и Европа*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.; *Интеграциони процеси на постсовјетском простору*, Издавачка кућа „Пешић и синови“, Београд, 2010.; *Ка мултиполарном*

аутора који се у својим делима баве сагледавањем и промишљањем појединих аспеката нашег предмета истраживања. Најчешће је тај допринос индиректан у склопу ширих теорија и разматрања о међународном безбедоносном поретку, позицији и улози Русије у њему, као и о могућим глобалним безбедоносним проблемима који носе конфликтни потенцијал. Највећи број њих, заузима генерални став да безбедоносни проблеми руске државе имају глобални значај и да могу изазвати далекосежне последице по савремени међународни поредак. Са тог аспекта, за наше истраживање нарочито су значајни радови Саве Живанова,²⁰ Смиље Аврамов,²¹ Драгана Симића,²² Јелице Курјак,²³ Мирка Грчића.²⁴ Коришћени су и подаци из радова других домаћих аутора (Драгана Штављанина, Миљана Филимоновића, Зорана Милошевића, Ане Секуловић, Винка Ђурића, Љубинке Милинчић, Милоша Кнежевића и многих других).²⁵

светском поретку, Пешић и синови. Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2010.; *Председнички избори у Украјини 2010*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.; У коауторству, аутор је такође објавио већи број радова: Петровић, Д., Николић, Ј., *Српски народ и велике силе, културно историјска анализа*, Прометеј, Нови Сад и Институт за политичке студије, Београд - Нови Сад, 2008.; Петровић, Д., Николић, Г., *Геополитика савремене Украјине*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009.; Петровић, Д., Анђелковић, Д., Николић, Г., *Геополитика Закавказја*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.; Петровић, Д., „Систем унија и међудржавних савеза на постсовјетском простору“, у: Слободан Нешковић (прир.), *„Безбедност у постмодерном амбијенту“*, Центар за стратешка истраживања националне безбедности, Београд, 2008, стр. 53-61; Петровић, Д., „Спољна политика Русије на европском правцу“, *Национални интерес*, бр. 1-2, ИПС, Београд, 2009, стр. 163-182.;

²⁰ Живанов, С., *Револуција, I и II*, Службени гласник, Београд, 2008.; Живанов, С., *Русија и раскол Европе (1878-1914)*, СЛ СЦГ, Београд, 2005.; Живанов, С., *Русија на прелому векова*, Службени лист Југославије, Београд, 2002.; Живанов, С., *Русија у време Јељцина, друштвени процеси и политичко организовање (1990-1999)*, Факултет политичких наука, Београд, 2000.;

²¹ Аврамов, С., *Безбедност у XX веку, Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије*, (Зборник радова), Институт ратне вештине, 2001.; Аврамов, С., Крећа, М., *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 1999.; *Безбедност у XXI веку*, Зборник радова СИМВОН, Београд, 2001.;

²² Симић, Д., *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002.; Симић, Д., *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.; Симић, Д., *Светска политика*, Удружење за студије САД у Србији, 2009.; Симић, Д., „Америчко стратешко мишљење на почетку 21. века“, *Међународна политика*, година LX, бр. 1133, јануар-март 2009, стр. 73-83.;

²³ Курјак, Ј., *Политичке промене у Русији 1990-1996*, Институт за међународну политику и привреду, Београд 2000.; Курјак, Ј., „Руска Федерација – субјект међународних односа“, у: Владимир Грчић (прир.), *Постбиполарни свет и Југославија* (зборник), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2000, стр. 53-66.;

²⁴ Грчић, М., Слука, Н., *Глобални градови*, Географски факултет у Београду и Географски факултет МГУ „М.Б. Ломоносов“, Москва - Београд, 2006.; Грчић, М., *Индустријска географија*, Географски факултет, Београд, 1994.; Грчић, М., *Политичка географија*, Географски факултет, Београд, 1999.; Грчић, М., „Геополитичке промене на територији бившег СССР-а“, *Глобус*, бр. 20, Београд 1995.;

²⁵ Штављанин, Д., *Хладни мир*, Радио слободна Европа, Београд, 2009; Штављанин, Д., „ЕУ – Русија: асиметрична међузависност“, *Међународна политика*, година LX, бр. 1135, јули-септембар 2009, стр. 20-38.; Филимоновић, М., *Спољна политика Руске Федерације*, Инфинитас, Београд, 2010.; Филимоновић, М., „Узроци спољнополитичке офанзиве Русије“, *Међународна политика*, LVIII, бр. 1125-1126, јануар-јун 2007. стр. 5-24.; Филимоновић, М., „Обнова моћи Руске Федерације и импликације на међународни положај Републике Србије“, у: Драган Ђукановић (прир.), *Савремени међународни изазови: глобална и регионална перспектива* (зборник), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 153-82.); Милошевић, З., *Нови пут Русије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2005.; Милошевић, З., *Путинова ера*, Институт за политичке студије, Београд, 2006.; Милошевић, З., *Путинова политика*, Институт за политичке студије, Београд, 2004.; Милошевић, З., *Руско питање данас*, Институт за политичке студије, Београд, 2006.; Секуловић, А., *Савремена економија Русије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005.; Секуловић, А.,

Веома важне изворе сазнања представљају објављени научни радови, који се односе на поједине аспекте нашег предмета истраживања, (на позицију и улогу Русије у евроазијском политичком и безбедоносном поретку, на глобалне безбедоносне изазове, ризике и претње које угрожавају виталне интересе и циљеве руске државе, на проблеме у стратегијском безбедоносном окружењу Русије, итд.), публиковани последњих година у домаћим и иностраним научним часописима. Примарно су коришћени подаци из научних радова објављених у нашим часописима (Међународна политика,²⁶ и Међународни проблеми,²⁷), али и научних часописа објављених у Русији, Сједињеним Државама и Великој Британији.

Радови напред поменутих аутора представљају полазну тачку у истраживању политичко-економских и безбедоносних појава и процеса на постсовјетском и ширем евроазијском простору, као и у одређеним сегментима, проблема енергетског и војног аспекта стратегије безбедности руске државе у контексту савременог међународног поретка. Њихови ставови и теоријска становишта представљају оне тачке, језгра и референце, у односу на које се одређују готово сви други аутори који се баве сличним истраживањима.

Регионална економија Русије, са практикумом, Мегатренд универзитет примењених наука, Београд, 2007.; Ђурић, В., *Путинизам*, ИПС, Београд, 2008.; Ђурић, В., *На половини пута*, Чигоја, Београд, 2004.; Милинчић, Љ., *Олигарси*, Софос, Београд 2007.; Кнежевић, М., *Србија и Русија, савремене геоекономске и геополитичке дилеме*, ИПС, Београд, 2009.; Кнежевић, М., *Европа иза лимеса*, Слободна књига, Београд, 2001.; Кнежевић, М., *Моћ Запада: Нова стара Европа*, Мали Немо, Панчево, 2005.; Кнежевић, М., *Време глобализације*, ДКСГ, Београд, 2006.;

²⁶ Навешћемо само неке од научних радова из којих су коришћени подаци при истраживању безбедоносних појава и процеса у вези са предметом истраживања: Барановски В., „Ставови Русије према ЕУ: Политички аспекти“, *Међународна политика*, година LIII, бр. 1106, април-јуни, 2002, стр. 62-4.; Исаковић З., „Развој односа између Русије и НАТО“, *Међународна политика*, година LIII, бр. 1108, октобар-децембар 2002, стр. 29-32.; Бжежински З., „Како даље?“, *Међународна политика*, година LIV, бр. 1111, јул-септембар 2003, стр. 18-22.; Раденковић Д., „Грузија пред новим перспективама“, *Међународна политика*, година LIV, бр. 1112, октобар-децембар 2003, стр. 42-3.; Еванс Г., „Померање безбедоносних параметара у 21. веку“, *Међународна политика*, година LV, бр. 1113, јануар-март 2004. стр. 15-24.; Гросман М., „Изазови пред европском и америчком дипломатијом у 21. веку“, *Међународна политика*, година LV, бр. 1114-1115, април-септембар 2004. стр. 27-30.; Булајић Д., „Безбедоносна политика Европске уније: шта је остало од Мастрихта?“, *Међународна политика*, година LV, бр. 1114-1115, април-септембар 2004. стр. 31-3.; Филимоновић М., „Узроци спољнополитичке офанзиве Русије“, *Међународна политика*, LVIII, бр. 1125-1126, јануар-јун 2007. стр. 5-24.; Јовић-Лазивић А., „Сукоби у Грузији и Европска унија“, *Међународна политика*, LIX, бр. 1130-1131, април-септембар 2008, стр. 30-6.; Симић Д., „Америчко стратешко мишљење на почетку 21. века“, *Међународна политика*, година LX, бр. 1133, јануар-март 2009, стр. 73-83.; Симурдић М., „Гасна криза и енергетска безбедност“, *Међународна политика*, година LX, бр. 1133, јануар-март 2009, стр. 48-58.; Штављанин Д., „ЕУ – Русија: асиметрична међузависност“, *Међународна политика*, година LX, бр. 1135, јули-септембар 2009., стр. 20-38.; Побулић С., „Сарадња у мултиполарном свету“, *Међународна политика*, година LX, бр. 1135, јули-септембар 2009, стр. 39-48.; Марић Н., „Иницијатива за формирање „нове безбедоносне архитектуре Европе“ као део спољне политике Руске федерације“, *Међународна политика*, година LXI, бр. 1137, јануар-март 2010., стр. 53-68.; Петровић Д., „Председнички избори у Украјини 2010. – анализа остварених резултата по областима и културно-историјске регионализације“, *Међународна политика*, година LXI, бр. 1139, јул-септембар 2010. стр. 47-63.;

²⁷ Научни радови који су коришћени из овог реномираног часописа: Јовић-Лазивић А., „Где су источне границе Европске Уније“, *Међународни проблеми*, Vol. LVIII, бр. 4, 2006.; Гајић Д., „Процеси ширења НАТО-а у Европи“, *Међународни проблеми*, Vol. LXI, бр. 3, 2009, стр. 274-294.; Јовић-Лазивић А., „Сарадња Европске Уније и Русије у области спољне и безбедоносне политике“, *Међународни проблеми*, Vol. LXI, бр. 3, 2009, стр. 295-318.; Симић Ј., „НАТО пред изазовима XXI века“, *Међународни проблеми*, Vol. LXI, бр.4, 2009, стр. 387-426.;

Сви они су сагласни у оцени, када је реч о феномену стратегије безбедности руске државе у контексту савремених дешавања у међународном систему, да је реч о веома актуелном проблему, који може имати далекосежне последице на безбедност региона Евроазије. У оквиру тога постоји велики број недоумица и отворених питања. Због свега напред изнетог, мишљења смо, да је потребно извршити једно свеобухватно, квалитативно ново, комплексно научно истраживање овог проблема.

1.1.3. Досадашња искуства и уочени проблеми у научној тематизацији проблема истраживања (стратегије безбедности РФ)

Уопштено, може се констатовати да се Стратегији безбедности Русије, као најширем програмском концепту (опредељењу) руког друштва и државе за достизање и очување највиших националних вредности, интереса и циљева и њихову заштиту од свих облика угрожавања изнутра и споља, односно од свих безбедоносних изазова, ризика и претњи, придаје врло велики значај у глобалним оквирима, како са аспекта највиших државних инстанци који је формулишу и спроводе, тако и са аспекта њених утицаја и импликација на геополитичка дешавања у регионалним и светским размерама. Међутим, на основу увида у доступну домаћу и инострану научну и стручну литературу можемо констатовати да је приметан фрагментаран приступ у истраживању ове тематике.

Проблем који се поставља пред истраживача је пре свега јасно и прецизно дефинисање појмовног апарата и чврстог теоријског оквира. Овај задатак отежава велики број чинилаца. Један од њих је и чињеница да Руска Федерација све до 1997. године није имала посебан стратегијско-доктринарни документ за профилисање националне безбедносне стратегије, већ су се програмска опредељења руске државе и нације на заштити виталних националних интереса и вредности налазила у већем броју правних аката и докумената различитог нивоа општости и значаја. То представља само додатну аргументацију за претходни исказ.²⁸ Усвајањем Концепта националне безбедности, јануара 2000. (тај документ претходно је

²⁸ Хронологија доношења основних стратегијско-доктринарних докумената у периоду председника Руске Федерације, Бориса Јељцина: *Концепција спољне политике* – (јануар, 1993.); *Војна доктрина* – (новембар, 1993. - документ је остао тајан, били су публиковани само одређени његови изводи); *Уредба председника о националној безбедности* – (1996.); прва верзија Концепције националне безбедности – (децембар, 1997.); Током 2000-те, у првој години мандата председника Владимира Путина, донете су нове, редефинисане верзије тих доктринарних докумената: *Концепција националне безбедности* – (јануар, 2000.); *Војна доктрина* – (април, 2000.); и *Концепција спољне политике* – (јуни, 2000.)... „Хронологију разработки и утврђивања основних доктринарних докумената у периоду председништва Б.Ељцина: јануар 1993 г. - Концепција внешнеј политике; новембар 1993 г. - Основне положења војне доктрине (документ остаје секретним, били опублицовани само изводи из него); 1996 г. - Посланица председника по националној безбедности, децембар 1997 г. - прва редакција Концепције националној безбедности. В току 2000 г. Президентом В.Путиним били утврђивањем нове редакције ових докумената: Концепције националној безбедности (јануар), Војне

одобрио Савет безбедности Руске Федерације 05.10.1999.),²⁹ који представља редефинисану верзију документа из 1997. године, Руска Федерација је остварила стратешко-доктринарне и политичко-персоналне услове за успешно вођење безбедоносне и спољне политике у циљу остваривања националних интереса.³⁰ Међутим, Русија је била принуђена да 2009. године донесе нову Стратегију националне безбедности, односно да редефинише постојећу из 2000-те у многим сегментима. Постојао је већи број разлога и аргумената који су томе допринели.³¹

доктрины (апрел) и Концепции внешней политики (июнь)..“; („Место России в современном мире“, Интернет: <http://www.bestreferat.ru/referat-51088.html>, 20.03.2011.);

²⁹ Мијалковски М., *Доктрина одбране*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2006, стр. 220.;

³⁰ Концепт националне безбедности Руске Федерације је основни, хијерархијски највиши документ спољне и безбедоносне политике државе (...) и представља правно-политичку платформу руске спољне и безбедоносне политике... (Филимоновић, М., „Обнова моћи Руске Федерације и импликације на међународни положај Републике Србије“, у: Д. Ђукановић (прир.), *Савремени међународни изазови: глобална и регионална перспектива*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 155.);

³¹ Неки од тих разлога су: због редефинисања националних интереса, вредности и циљева Русије на крају прве деценије XXI века; због комплексности, разноврсности и динамичности безбедоносних појава и процеса, који их на најдиректнији начин детерминишу; због промене садржаја, обима, утицаја и интензитета деловања екстерних и интерних чинилаца безбедности; због појаве нових облика угрожавања (нових безбедоносних изазова, ризика и претњи) у свим сферама живота руске државе и друштва (у привредној, енергетској, социјалној, војној, културној, етичкој, духовној, еколошкој и др.); због крупних промена у стратегијском безбедоносном окружењу; због промене глобалне прерасподеле моћи у међународним односима, због геополитичке потребе Русије да у складу са обновом своје моћи, заузме повољнију позицију и улогу у међународном политичком, економском и безбедоносном поретку; због штетних последица светске економске кризе из 2008. по виталне националне интересе Русије; због све израженијих мултиполарних тенденција у међународном поретку XXI века, услед слабљења моћи САД и јачања неких других сила, међу којима је и Русија (земље БРИКС-а, Немачка, Јапан), итд...

1.2. Предмет истраживања

Предмет истраживања представља енергетски и војни аспект стратегије безбедности Руске Федерације у контексту савременог међународног поретка. Њега чине мултидисциплинарни комплекси безбедоносних проблема из теорије и праксе у реализацији безбедоносне стратегије на заштити виталних националних интереса. С обзиром на уочене недостатке у досадашњој тематизацији проблема истраживања, сматрамо да је неопходно заузети холистички приступ у истраживању феномена стратегије безбедности Руске Федерације, нарочито њеног војног и енергетског аспекта у контексту савременог међународног поретка.

Такав приступ би подразумевао интегративно проучавање које би обухватило све димензије ове комплексне појаве. Узимајући у обзир фрагментарност досадашњих истраживања, недовољну развијеност теоријског оквира и проблем јасног и прецизног дефинисања основних појмова, ово истраживање ће бити усредсређено на исцрпну дескрипцију и класификацију манифестних облика овог феномена. Превасходно ће бити примењена методологија безбедносних, али и неких других наука, имајући у виду комплексност и мултидисциплинарност предмета истраживања. Основни циљ је синтетизација полазне грађе за будуће теоријске и емпиријске радове који ће се бавити овом тематиком.

На основу прегледа литературе могу се уочити одређене важне тенденције предмета истраживања (односно енергетског и војног аспекта стратегије безбедности Руске Федерације у контексту савременог међународног поретка). Намера је да се те тенденције интегришу у један оквир показујући тиме како се стратегије безбедности Руске Федерације помера изван војне димензије на превасходно социјалну и економску (енергетску) сферу, па чак и на индивидуалну раван. Међутим, индивидуална безбедност неће бити предмет анализе и проучавања у овом раду, јер ће се њено научно промишљање посматрати у контексту њене повезаности са националном безбедношћу државе.

На основу претходно формулисаног проблема, предмет овог истраживања се може дефинисати као идентификација и класификација савремених облика угрожавања безбедности Руске Федерације, односно њених виталних националних интереса и вредности који се штите, као и безбедоносна стратегија руске државе у њиховој заштити.

1.2.1. Прелиминарно одређење предмета истраживања

Предмет рада, односно истраживања је анализа безбедоносног феномена (енергетског и војног аспекта стратегије безбедности Руске Федерације), који је прелиминарно одређен у наслову рада.

Полазни и тежишни задатак у предмету рада је покушај да се научно сагледају, истраже и опишу важни трендови, односно феномени енергетског и војног аспекта стратегије безбедности Руске Федерације, односно да се сагледа и истражи у којој мери и на који начин постојећу стратегију безбедности руске државе оптерећују и детерминишу свеукупни облици угрожавања (безбедоносни изазови, ризици и претње). Такође, у могућој мери, настојаће се да се сагледају и предвиде основне безбедоносне тенденције у ближој будућности.

Због безбедоносног и геополитичког карактера рада, подразумева се мултидисциплинарни приступ. Поред безбедоносних наука и њихових метода, користиће се и знања већег броја других наука (политичких, историјских, правних, економских, социолошких, географских и др.).³² Управо синтеза научних знања из ових наука заједно са наукама безбедности су основа безбедоносних теорија и добра претпоставка за истраживање сложених и комплексних односа у савременом међународном поретку, што и јесте карактеристика предмета истраживања.

1.2.2. Теоријски оквир истраживања

Стратегија безбедности и све активности у тој области, тежишно се морају заснивати на научним основама. Тим више, јер у друштвеним наукама постоје различити приступи у дефинисању категоријалних појмова из области безбедности, као и у тумачењу утицаја различитих чинилаца на садржај, обим и значај стратегије безбедности.

Научну основу енергетског и војног аспекта стратегије безбедности Руске Федерације чине генерализована знања из великог броја наука и научних дисциплина (из области безбедности, политичких наука, међународних односа, економије, геополитике, правних наука, географских и историјских наука) што условљава један свеобухватан мултидисциплинаран приступ проучавању предмета истраживања с обзиром на његову комплексност и сложеност. На бази тих теоријских сазнања о садржају и обиму категоријалних појмова и њиховој

³² Предмет истраживања тематски припада већем броју научних дисциплина. Он обухвата сазнања и проблеме наука безбедности, политичких, економских, географских, историјских, социолошких, правних, војних наука, и њихових посебних дисциплина (као што су геополитика, међународни односи, итд.), што несумњиво упућује на његов интердисциплинарни карактер.;

међузависности и условљености, формулишу се основни ставови и програмска одређења у стратегији безбедности Руске Федерације и стварају се сазнајне претпоставке за истраживање кључних безбедносних проблема са којима се суочава руска држава и друштво. Притом, научна заснованост стратегије безбедности је потребна не само због сагледавања односа основних категоријалних појмова из области безбедности, већ и због прецизирања методских поступака и дефинисања концептуалног и методског приступа. Такође, научна заснованост стратегије безбедности државе узрокована је и потребом стварања поузданих предвиђања ради што ефикаснијег и рационалнијег деловања субјеката безбедности и свих њених подсистема у будућем времену.³³

Основни хипотетичко-теоријски ставови предмета истраживања о војном и енергетском аспекту стратегије безбедности Русије у контексту савременог међународног поретка, у најширем смислу, имају теоријски оквир и утемељење и у класичним (традиционалним), али и у савременим геополитичким теоријама. У ужем смислу теоријски оквир и утемељење за истраживање можемо пронаћи и у најважнијим стратегијско-доктринарним документима руске државе, затим у позитивно-правним актима Руске Федерације, историјско-правним документима и фактима, у формално-правним међународним уговорима чија је Русија потписница (билатералним и мултилатералним споразумима Русије, новијег датума), итд. Чињеница је да се за скоро сваки облик (гео)политичког и безбедносног понашања (праксе) може пронаћи неко релативно чврсто теоријско упориште. Неспорно је, такође, и то да нема теорије којом би се могли објаснити сви облици испољавања праксе. Богатство различитости тих облика и непоновљивост услова у којима се остварују, има за последицу да се они на различите начине опажају и интерпретирају. Отуда толико различитих виђења улоге и значаја географских, политичких, економских и других чинилаца у безбедносним појавама и процесима. Свако ново „виђење“ значи шансу више за „осмишљавање“ праксе. С друге стране, сваки неочекивани искорак праксе, представља значајан отклон од уобичајених образаца понашања и доводи у питање неки аспект владајућег (гео)политичког и безбедносног мишљења, или пак, афирмише неке до тада спорне или сувише ексклузивне теоријске конструкте. У суштини може се рећи да постоји повољан амбијент, довољно искуствене грађе и простора за истраживање безбедносних и (гео)политичких појава из предмета истраживања (војних и енергетских аспеката стратегије безбедности Русије у контексту савременог међународног поретка).

³³ Видети шире у... Ковач М., *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности. Теоријске основе*, Свет књиге, Београд, 2003.;

1.2.3. Операционално одређење предмета истраживања

1.2.3.1. Садржинско одређење

Сам наслов рада указује да се ради о комплексном научном истраживању које захтева високу усмереност и кохерентност садржаја.

Рад се састоји из три целине: а) уводног дела; б) главног дела, који је подељен на седам поглавља; и в) завршног дела, посвећеног закључним разматрањима; Дакле, истраживање комплексног садржаја феномена стратегије безбедности Руске Федерације, односно његовог енергетског и војног аспекта, реализован је кроз седам тематских целина - поглавља.

Прво поглавље под називом „Теоријско-методолошки оквир истраживања“, обухвата главне смернице приступа раду и основне методолошке постулате остварене кроз увид, сагледавање и критичко вредновање предмета истраживања, значаја, циља, хипотетичког оквира и структуре рада, резултата досадашњих истраживања, оквирне литературе и извора истраживања. На основу тога, извршен је покушај да се реално сагледају могућности и донети истраживања. У том смислу нужно је прецизно дефинисање извора података са аспекта њихове доступности и валидности.

Друго поглавље, које носи назив „Руска Федерација након хладног рата и њена стратегија безбедности“, односи се на друштвени контекст у коме егзистира феномен стратегије безбедности Русије у постхладноратовском међународном поретку, односно у последње две деценије. Ово поглавље садржи и теоријско одређење основних појмова и термина („стратегија“, „безбедност“, „угрожавања“, итд), као и синтагми, („стратегија безбедности“, „безбедносна политика“, „безбедносни интереси“, „безбедносни циљеви“, „безбедносне претње“, „стратегијско окружење“, итд.). Такође, у овом делу рада извршен је покушај да се опишу, класификују и по могућству објасне екстерни и интерни чиниоци безбедности (њихов садржај, обим, утицај, интензитет деловања на националном и глобалном нивоу) који узрокују и условљавају руску безбедносну стратегију, у контексту проширења поимања безбедности изван војне компоненте, пре свега на економску и социјалну сферу. У оквиру тога сагледани су и: актуелна промена перцепције безбедносних проблема; појава нових, «невојних» облика угрожавања; промене у стратешком безбедносном окружењу; итд.

Ово поглавље такође садржи и кратак осврт на теоријска сазнања о природи, узроцима и чиниоцима кризе руске државе и умањења њене реалне моћи током деведесетих година прошлог века, као и период стабилизације и консолидације Русије у првој деценији

XXI века. Објашњени су и критеријуми класификације унутрашњих чинилаца кризе (политичких, економских, војних, безбедоносних, социјалних, етничких и др.) као и критеријуми категоризације екстерних чинилаца безбедности, који су угрозили виталне националне интересе Русије и деградирали њену спољнополитичку позицију и улогу у међународним односима. Такође идентификоване су, описане, класификоване и објашњене промене у стратегијском безбедоносном окружењу и његов утицај на стратегију безбедности Русије у том периоду. Са тог аспекта, описано је и објашњено, у којој мери и на који начин стратегија безбедности Руске Федерације зависи од безбедоносних стратегија других држава и међународних, војно-политичких, економских и безбедоносних савеза и организација, њихове моћи, намера, геополитичких аспирација и реалних могућности, како оних у непосредном стратегијском безбедоносном окружењу, тако и појединих великих сила, које географски не припадају евроазијском простору. У том контексту, описано је и објашњено у ком обиму је стратегија безбедности Русије детерминисана спољнополитичким курсом и безбедоносном политиком САД. Такође, сагледано је и свеукупно стање и корелације у савременом постбиполарном међународном поретку, нарочито елементи и карактеристике започетог процеса његове структуралне трансформације у мултиполаризам. Посебан акценат стављен је на класификацију и објашњење карактеристика и специфичности савремених облика угрожавања безбедности Руске Федерације. У овом поглављу описане су и објашњене основне одлике и утицај чинилаца који су довели до стабилизације и консолидације руске државе у првој деценији XXI века. Извршена је и идентификација и класификација основних елемената спољнополитичког курса Путинове администрације у контексту артикулација и реализације виталних националних безбедоносних интереса и циљева.

У трећем поглављу („Русија у безбедносној конфигурацији евроазијског простора“), приказана је генеза позиције и улоге руске државе у безбедоносном поретку и Европе и Азије. Та улога је посматрана у контексту промене конфигурације глобалне моћи у савременом безбедоносном поретку на почетку XXI века и појаве нових безбедоносних тензија и криза. Неке од њих ескалирале су у отворене конфликте (као што је руско-грузијски оружани сукоб 2008. године), за неке постоји реална опасност од деконзервирања (тзв. „замрзнути конфликти“ на Јужном Кавказу или Придњестровљу), док поједине безбедоносне дилеме, које су још увек у фази решавања, значајно оптерећују и усложњавају безбедоносни поредак у Евроазији (покушај размештања елемената америчке противракетне одбране у земљама Источне Европе или покушаји даљег ширења НАТО на постсовјетски простор). Са тог аспекта, феномен стратегије безбедности Руске Федерације анализиран је у

складу са приступом конфликтолошке анализе, која подразумева засебно, рашчлањено, проучавање елемената структуре наведених конфликта. На овај начин дошло се до егзактних сазнања о актерима, објектима, методама и средствима која се користе приликом конфронтација, као и о садржају, обиму, утицају и интензитету деловања екстерних и интерних чинилаца безбедности на евроазијском простору. У вези са тим, у циљу превазилажења актуелних безбедоносних проблема, у овом поглављу, дата је и генеза руске иницијативе из 2008. године за стварање нове безбедоносне архитектуре од Ванкувера до Владивостока. Кроз анализу предложеног Нацрта споразума у 14 тачака, начињен је покушај да се опишу и објасне карактеристике и специфичности руске иницијативе, њен значај за безбедоносни поредак евроазијског простора, као и њене перспективе, с обзиром на чињеницу да би њено прихватање и операционализација кључно детерминисали политичке и безбедоносне процесе у глобалним размерама, са Русијом као незаобилазним чиниоцем.

У четвртном поглављу, које носи назив „Руски енергетски чинилац као фактор јачања њене енергетске и опште безбедности“, описан је и делом објашњен руски енергетски чинилац у контексту њене безбедоносне стратегије и утицаја на јачање пројектоване позиције земље као светске силе у савременом међународном поретку. Такође, на основу субјеката и циљева који се желе постићи, као критеријума, извршена је класификација активности које спроводи Русија, у складу са својом енергетском и безбедоносном политиком и то примарно оних које су усмерене према Европи (односно на европском енергетском правцу) и које у највећој мери детерминишу руско-европске односе и њихову међузависност. У том смислу, начињен је и покушај да се синтетизују сва досадашња научна сазнања о овом феномену, те да се детаљно опишу и по могућству објасне до сада препознати аспекти стратегије енергетске безбедности Руске Федерације, у контексту савремених политичких и економских дешавања у међународним односима.

Истовремено, у овом поглављу извршено је и сагледавање и анализа постојеће енергетске (нафтно-гасне) инфраструктуре, копнених и „поморских“ транспортних енергетских рута између ЕУ и Русије, са посебним акцентом на простор Балканског региона. Дескриптивно су обрађене, класификоване и објашњене енергетске руте (нафтоводи и гасоводи), како постојеће, тако и оне у фази пројекта - њихова економска и геополитичка логика изградње и оправданост, укључујући економску изводљивост и политичке мотиве. У оквиру овог дела описан је и објашњен и концепт „диверзификације“ и његова значења који има за произвођача (Русију) и земље потрошаче (државе ЕУ). На крају су сагледане и анализиране тенденције руске и европске енергетске политике, као и њихова међузависност и условљеност. Такође, извршен је покушај да се идентификују и дефинишу ставови и

закључци, који би били корисни за побољшање нивоа поверења у контексту Енергетског дијалога ЕУ – Русија и самим тим утицали на побољшање нивоа енергетске безбедности и европског континента и Руске Федерације.

У петом поглављу кроз анализу позиције и улоге Руске Федерације у интеграционим процесима на постсовјетском и ширем евроазијском простору, са аспекта њене безбедоносне стратегије у заштити навиших националних интереса и циљева, описани су и класификовани чиниоци, који у већој мери доприносе јачању њеног економског, политичког и војног утицаја у овим савезима, као и најзначајнији фактори који онемогућавају чвршће повезивање и кохезију у овим интегративним процесима. У том контексту, описани су и објашњени механизми спољнополитичког деловања Русије у пројекцији њене моћи на глобалном нивоу, кроз стварање и деловање система савеза и унија на евроазијском простору.

У шестом поглављу („Војна компонента националне безбедности Руске Федерације“), анализирана је војна димензија стратегије безбедности Русије у контексту структуралног и функционалног аспекта њеног безбедоносно-одбрамбеног система, затим процес реорганизације и модернизације њених Оружаних снага и Војноиндустријског комплекса, као и улога и значај војног чиниоца у реализацији енергетске политике Руске Федерације. У овом поглављу, приказана је организација система одбране и Оружаних снага Руске Федерације као његовог најзначајнијег подсистема (са научно-теоријског, законодавног, етичког, али и практично-доктринарног и техничког аспекта), као и мере и активности које се предузимају у циљу ефикасног супротстављања новим безбедоносним ризицима и претњама на националном и међународном нивоу. Такође описани су и објашњени однос и међузависност овог подсистема (војне компоненте) са осталим елементима – подсистемима националног система безбедности руске државе.

У седмом поглављу („Руско-српски односи у оквиру Стратегије безбедности руске државе“), на систематичан начин елаборирани су аспекти руско-српских односа, нарочито у економско-енергетској и безбедоносној сфери, као и будуће тенденције њиховог развоја, парцијално, у односу на сваки аспект сарадње. Посебна пажња посвећена је анализи стратегије безбедности руске државе у контексту утицаја руског енергетског чиниоца у обезбеђивању енергетске безбедности и стабилности Републике Србије.

1.2.3.2. Просторно, временско и дисциплинарно одређење

Предмет истраживања, са временског аспекта, обухвата савремени постхладноратовски период, односно последња деценија XX и прва деценија XXI века.

Међутим у оним деловима рада где се користи историјско-компаративна метода биће анализирани и презентовани догађаји из ближе и даље прошлости.³⁴

Са аспекта физичког, еуклидовског простора, предмет истраживања се односи примарно на Руску Федерацију, а у ширем контексту на целокупан евроазијски простор и свет у глобалу.³⁵

1.3. Циљеви истраживања

1.3.1. Друштвени циљ истраживања

Циљ истраживања се посматра као друштвени и као научни. Друштвени циљ истраживања је скретање пажње на актуелну тему која је од ширег интересовања и значаја, као и да се актуелни проблем приближи широј јавности. Другим речима, да се на један афирмативан начин суштински направи теоријски помак ка разумевању и критичком сагледавању војног и енергетског аспекта стратегије безбедности Руске Федерације у контексту савременог међународног поретка.

1.3.2. Научни циљ истраживања

С обзиром на то да је у домаћој научној литератури феномен стратегије безбедности Руске Федерације фрагментарно и недовољно обрађиван, научни циљ истраживања је научно објашњење феномена стратегије безбедности руске државе и то њеног војног и енергетског аспекта. Научно објашњење ове актуелне друштвене појаве подразумева систематизацију досадашњих сазнања о стратегији безбедности Руске Федерације што претпоставља сагледавање, дескрипцију и исцрпну класификацију различитих безбедоносних проблема руске државе у контексту савременог међународног поретка. У том смислу, посебно су обрађене безбедоносне појаве и процеси у вези са: појавом нових облика угрожавања безбедности Русије, односно појавом нових безбедоносних изазова, ризика и претњи; променама спољашњих и

³⁴ Временски хоризонт је пре свега обухваћен савременошћу. Конкретно истраживањем је тежишно обухваћен период од почетка последње деценије двадесетог века, односно од распада СССР-а и стварања Руске Федерације као самосталне и независне државе на постсовјетском простору па до почетка друге деценије двадесет првог века, односно до 2012.године. Поред тога дат је остврт на поједине најважније догађаје из историје у оквиру ретроспективног прегледа позиције и улоге Русије у међународним системима у различитим историјским периодима.;

³⁵ Може се рећи да је истраживање просторно одређено територијом Евроазије. Имајући у виду да одређене геополитичке појаве предмета истраживања имају значајне импликације на шире међународне односе, као и да су кључне појаве у снажној интеракцији са међународним окружењем и да се могу рефлектовати на безбедност не само региона Евроазије већ и шире, можемо рећи да је научним истраживањем, индиректно обухваћен глобални простор.;

унутрашњих чинилаца безбедности; променама у стратегијском безбедоносном окружењу руске државе и променама безбедоносних стратегија других држава; променама у геополитичкој и безбедоносној конфигурацији евроазијског простора и тд.

Спроведена анализа, такође, доприноси разјашњењу појмовног и терминолошког корпуса ове специфичне области.

На практичном нивоу, резултати истраживања доприносе бољем разумевању ове проблематике, што је од великог значаја за функционални и организацијски аспект стратегије безбедности руске државе и свих њених подсистема, предвиђених за сузбијање и управљање безбедносним ризицима и претњама како на националном тако и наглобалном нивоу.

Стратегија националне безбедности Русије, као најопштија сазнајно-програмска основа (концепт) којом се идентификују општи безбедоносни изазови, ризици и претње, дефинишу средњорочни и дугорочни витални национални интереси, вредности и циљеви руског народа и државе, и њихова заштита од свих облика унутрашњих и спољашњих угрожавања,³⁶ пак, захтева усаглашавање националног законодавства са постојећим међународним стандардима. С обзиром на ту неминовност, процес стандардизације и унификације у овој области, намеће се као један од приоритета националне безбедности руске државе.

1.4. Оправданост истраживања

Научна и друштвена оправданост истраживања произилази из циљева који се истраживањем желе постићи.

1.4.1. Друштвена оправданост истраживања

Друштвена оправданост истраживања огледа се у сагледавању значаја војног и енергетског аспекта стратегије безбедности Руске Федерације у контексту савременог међународног поретка и у схватању важности овог питања које може значајно да услови међународне односе и реакције најутицајнијих држава.

³⁶ Истовремено, у практичном смислу, то је најопштији стратегијско-доктринарни документ руске државе, којим се реализује њена безбедоносна политика.;

1.4.2. Научна оправданост истраживања

Научна оправданост истраживања огледа се у провери способности метода безбедоносних наука, као и метода географских, социолошких, политичких и историјских наука у истраживању, описивању и презентовању сложених, међузависних безбедоносних и политичких појава и процеса у контексту руске стратегије безбедности, који су условљени и детеминисани савременим дешавањима у међународном поретку. Такође истраживање може представљати и добру полазну основу која ће омогућити даља истраживања и промишљања овог актуелног геополитичког феномена.

1.5. Хипотетички оквир истраживања

С обзиром на претежно квалитативни и експлоративни карактер истраживања, оно је засновано на генералном, широком и неспецифичном хипотетичком оквиру, који обухвата испитивање сета претпостављених односа.

Генерална хипотеза:

Енергетски и војни потенцијали Руске Федерације представљају значајне чиниоце њене стратегије безбедности у достизању и заштити виталних националних интереса, вредности и циљева и у великој мери доприносе јачању њене пројектоване позиције и улоге глобалне силе у савременом међународном поретку.

Посебне хипотезе:

-Након хладног рата и распада система тзв. реал(ног) социјализма у СССР, Руска Федерација је изгубила статус суперсиле, јер је и у квалитативном, и у квантитативном смислу доживела умањење своје реалне моћи (елемената тзв. "тврде" и „меке“ моћи, према науци о међународним односима), у односу на царску Русију и/или СССР, али је у значајној мери успела да очува политичке, економско-енергетске, војно-безбедоносне и друштвене потенцијале.

-Положај Русије у безбедносном поретку Европе и Азије је погоршан, као директна последица великих промена у стратегијском безбедносном окружењу, у спољнополитичком деловању и безбедносним стратегијама других великих сила и савеза Запада (превасходно САД и НАТО), услед јачања моћи и утицаја неких регионалних сила, као и услед немогућности

Русије да у пуном капацитету учествује у регионалним безбедоносним процесима, пројекцијом своје политичке, економске и војне моћи.

-Енергетска компонента стратегије безбедности Руске Федерације (енергетски потенцијал и вешто вођење енергетске политике) представља један од кључних механизма обнове моћи и потврђивања пројектоване улоге глобалног значаја Русије.

-Стварањем већег броја паралелних савеза и интегративних процеса на постсовјетском простору (највећи број оних чији је предводник Руска Федерација и у којима је доминантан утицај руског фактора), Русија настоји да очува свој традиционално доминантан утицај на постсовјетском простору и истовремено ојача своју позицију и улогу у међународном поретку.

-Реорганизација подсистема одбране и модернизација Оружаних снага Руске Федерације, представљају њен витални национални интерес, дефинисан Стратегијом националне безбедности.

-Структурални чиниоци руске политике према Републици Србији имају директан утицај на достизање и заштиту виталних националних интереса и циљева српске државе и на њен положај у савременом међународном поретку.

1.6. Методе истраживања

Начин истраживања и избор метода одређени су дефинисаним проблемом истраживања, теоријским и операционализованим предметом истраживања, претпостављеном хипотетичком основом и комплексношћу предмета истраживања.

Истраживање овако комплексног феномена као што је стратегија безбедности Русије, односно њен војни и енергетски аспект, нужно намеће мултиметодски приступ и захтева комплементарну анализу доступних и новостворених извора података. Реч је о доминантно квалитативном истраживачком приступу, а недостаци у теоријској изграђености су условили претежно експлораторну природу успостављених истраживачких захтева.

Дефинисани предмет истраживања захтева употребу одговарајућих научних метода којима ће бити обухваћени сви релевантни извори сазнања. Феномен војног и енергетског аспекта стратегије безбедности руске државе је веома комплексно поље за проучавање, и за његову ваљану и обухватну анализу неопходно је користити различите методе и теоријска знања из више научних дисциплина.

Због сложености проучаваног феномена, у раду су анализирани подаци из различитих извора. Базична искуствена евиденција је креирана из постојећих извора података:

- научних и стручних радова који се, посредно или непосредно, баве феноменом војног

и енергетског аспекта стратегије безбедности Руске Федерације.

- документациона грађа (стратегичко-доктринарни документи Руске Федерације различитог хијерархијског нивоа);
- научних и стручних истраживачких пројеката из ове области;
- позитивноправних прописа (националних, регионалних и међународних);
- институционалних извора (статистичких извештаја, докумената из архива државних институција, различите евиденције и извештаји релевантних организација и институција);
- публикације и евиденције државних и наднационалних тела, задужених за спровођење и реализацију безбедоносне политике Руске Федерације;
- међународних докумената, конвенција, протокола, међународних уговора и других аката, који су директно или индиректно везани за проблем безбедности Русије, односно војни и енергетски аспект њене стратегије безбедности.

Током истраживања је, пре свега путем метода анализе садржаја различитих облика комуникација, стварана и искуствена грађа релевантна за извођење закључака о истраживаној појави.

У циљу постизања што већег степена поузданости и обухватности, истраживање је обухватило како анализу различитих извора података, тако и комплементарно коришћење различитих истраживачких метода:

- *преглед научне и стручне литературе;*
- *анализа правних докумената;*
- *метод секундарне анализе;*
- *метод анализе садржаја;*
- *принцип триангулације.*

Преглед научне и стручне литературе

Преглед литературе представља метод којим се на систематичан и објективан начин долази до постојећих сазнања, резултата и налаза о предмету истраживања остварених у одговарајућим научним дисциплинама. Применом овог метода дошло се до релевантних сазнања о различитим теоријским становиштима и приступима у проучаваној области и постојећим научним знањима о предмету истраживања.

За потребе конципирања истраживања углавном је била коришћена и анализирана литература домаћих и страних аутора (примарно руских), као и истраживачка искуства (већи број стручних књига, монографија, студија, приручника и чланака). У нашој литератури проблем

војног и енергетског аспекта стратегије безбедности Русије је фрагментарно и ретко обрађиван, углавном у склопу ширих тематских целина. У постојећој, домаћој литератури проблеми најдиректније везани за ову појаву, нису свеобухватно, нити на довољно систематски начин тематизовани, те је примарно коришћена руска литература, док су домаћа и литература са енглеског говорног подручја, углавном, коришћене за разматрање основних појмова и општих корелација у савременом међународном поретку у контексту руске безбедносне стратегије.

Анализа правних (стратегичко-доктринарних) докумената

Анализа правних докумената у истраживању обухвата примену правно-догматског и нормативног метода.

Правно-догматски метод се користи за научну обраду нормативних садржаја. Њиме се врши тумачење садржине правних норми у циљу сазнавања правог значења језичко-логичких симбола којима су оне изражене. Применом овог метода правне науке, анализирани су позитивноправни прописи руске државе (и упоредно, међународни), у контексту војног и енергетског аспекта руске стратегије безбедности. Нормативни акти и стратегијско-доктринарна документа која су анализирана у истраживању, примарно се односе на руско законодавство, односно руску државу, али је у појединим деловима рада анализирана и међународна норматива (углавном она која је у контексту односа Русије и других субјеката међународних односа, као и она која се односи на међународне организације и форуме, наднационалне структуре и интеграционе процесе на постсовјетском и ширем евроазијском простору, итд.), затим нормативна акта Европске уније (нарочито у делу о европској безбедносној архитектури, као и енергетском аспекту руске стратегије безбедности), Сједињених Америчких Држава (у највећој мери приликом компаративне анализе њених стратегијских и доктринарних докумената), док је домаћа норматива анализирана у контексту руско-српских политичких, економско-енергетских и војних односа. Нормативни метод се користи за научну анализу правних система и његовом применом се изграђују основни правни појмови и утврђују њихове међусобне везе. Овај метод је коришћен приликом обраде, анализе и синтезе правних појмова.

Метод секундарне анализе

Многи документи, створени у различите сврхе послужили су као извори сазнања о истраживаној појави. Овим методом анализирана је постојећа искуствена евиденција из доступних архивских база података из до сада спроведених научних истраживања у области стратегије безбедности Руске Федерације, као и званичне евиденције релевантних цивилних

и војних институција, текстови из часописа, извештаји и друга документарна грађа. Употреба метода секундарне анализе података је од посебног значаја јер, из објективних разлога, не постоји могућност спровођења истраживања у коме би учесници били актери стратегије безбедности Русије, односно субјекти организационог и функционалног аспекта руске безбедоносне политике.

Основни проблеми примене секундарне анализе података јесу веродостојност и поузданост података који се анализирају. Ова чињеница намеће посебан опрез у избору извора података и детаљну проверу њихове адекватности и објективности. У том циљу, извршена је континуирана евалуација постојећих података намењених секундарној анализи, анализирани су циљеви због којих су настали, затим, начини узорковања, операционалне дефиниције и методе прикупљања података.

Метод анализе садржаја

Материјал докумената масовне комуникације је обрађен методом анализе комуникационог садржаја. Материјал је прикупљен на систематски начин, из различитих медијских садржаја – новина, часописа, телевизије и интернет сајтова.

Извођење узорка у комуникационим анализама је извршено у три фазе:

- Разврставање извора (штампаних и електронских медија, које треба анализирати);
- Разврставање временских секвенци (који период треба покрити истраживањем);
- Разврставање јединица (које аспекте комуникација треба анализирати).

Принцип триангулације

Основни истраживачки принцип којим се руководило приликом спровођења истраживања је принцип комплементарности, односно триангулације. Овај истраживачки принцип захтева комплементарну примену различитих извора података, начина њиховог прикупљања и анализе, типа истраживачке стратегије, теоријских перспектива. Тиме се постиже методолошка свестраност, креира адекватан методолошки приступ, повећавају поузданост и ваљаност истраживања.

У циљу свеобухватног сагледавања феномена стратегије безбедности Руске Федерације, односно њене војне и енергетске компоненте, примењене су различите методе истраживања, а подаци добијени коришћењем сваке од њих омогућили су анализу различитих аспеката везаних за овај проблем. Поштовање овог принципа омогућило је проверу и употпуњавање података добијених различитим методским приступима, чиме су у извесној мери, умањени недостаци у примени појединачних метода.

2. РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА НАКОН ХЛАДНОГ РАТА И ЊЕНА СТРАТЕГИЈА БЕЗБЕДНОСТИ

2.1. Теоријске основе стратегије безбедности Руске федерације

2.1.1. Дефинисање основних појмова

Уважавајући практичну и едукативну потребу познавања дефиниција основних појмова и синтагми, кључних у научном истраживању теме овог рада (енергетског и војног аспекта стратегије безбедности Руске Федерације у контексту савременог међународног поретка), не улазећи у шира и детаљна разматрања и оцене ваљаности тих дефиниција, нужно је претходно прецизно дефинисати појмовно-категоријални апарат. Другим речима, неопходно је најпре номинално дефинисати основне појмове и синтагме, извршити анализу сазнања о тим појмовима у теоријској, научно-стручној литератури и лексикографско-енциклопедијским изворима, а затим и прецизно утврдити и описати корелацију између тих појмова, као и о њиховој практичној рефлексiji, у програмском и функционалном смислу, при изради највиших доктринарних докумената државе у области безбедности.

Дефинисање синтагме „*стратегија безбедности*“ је отежано чињеницом да не постоје универзално прихватљиве дефиниције појма „стратегија“ и појма „безбедност“, као и да егзистирају различити теоријски приступи у дефинисању садржаја и обима тих појмова. У научно-стручној литератури преовладава схватање да су садржај и обим тих појмова данас суштински промењени и проширени у односу на претходно традиционално и класично њихово поимање у војном контексту и поистовећивање са војном стратегијом и оружаним облицима угрожавања. Притом, нужно је разликовати теоријски, доктринарни и примењени (практични) аспект тих појмова и њиховог означавања различитим терминима и синтагмама у савременом свету. Управо из разлога правилног схватања, поимања и разумевања значења појединих термина, појмова и синтагми, односно појмовно категоријалног апарата, који чини стратегију безбедности, потребно је презентовати и ставове једног броја аутора, односно њихових дефиниција основних појмова, које се користе у теоријским радовима и доктринарним документима у свету.

При покушају номиналног дефинисања синтагме „стратегија безбедности“, односно њене семантичке анализе, нужно је претходно ваљано дефинисати, односно одредити предметно-језично значење појма „стратегија“ и појма „безбедност“.

Термин „стратегија“ данас представља појам са вишеструким значењем, односно користи се за означавање далеко ширег појма од изворног значења које се везивало за вештину ратовања, односно вођења војске и извођења ратних операција. Термин „стратегија“ најпре се употребљавао у ужем значењу за „вештину вођења војске и ратовања“, али временом, почетно значење се мењало у складу са развојем сазнања о феномену друштвених сукоба, тако да долази до много шире употребе овог појма и изван војне делатности, у готово свим сферама и на свим нивоима државног и дрштвеног живота (у социјалној сфери, у сфери економије, политике, технологије, спорта, демографије, итд.). Реч „стратегија“ (грчки *strategia*) се састоји из корена „*stratos*“, што значи „војска“ и суфикса „*ago*“ што значи „водити“ и управо зато је њено првобитно значење свођено на вештину вођења војске у ратним околностима.

У лексикографским и енциклопедијским изворима (речници, лексикони, војне и опште енциклопедије итд.) значење термина „стратегија“ је вишезначно и у општем смислу одређује се најчешће „као начин да се најрационалнијим путем досегну и остваре одређени циљеви“, али се дефинише и са војног аспекта, као вештина ратовања, односно вештина вођења војске у рату. *Војна енциклопедија* дефинише стратегију као „систем научних знања и вештина (теорија и пракса) о припремању и вођењу рата и употреби силе ради остваривања одређених војних, политичких или економских циљева“.³⁷ У *Речнику српскохрватског књижевног језика* наводи се двојачко значење термина „стратегија“, и то као „грана ратне вештине која се бави припремом и вођењем рата у целини“ и као „вештина вођења борбе у друштву, у политици“.³⁸ Готово истоветне дефиниције појма „стратегија“ могу се наћи и у *Енциклопедији Лексикографског завода*, у којој се „стратегија“ одређује као „вођење војске“, односно „грана ратне вештине, која се бави применом и употребом оружаних снага као целине“,³⁹ као и у *Опћој енциклопедији* која „стратегију“ дефинише као „вештину вођења војске и главну дисциплину ратне вештине“.⁴⁰ И у *Лексикону страних речи и израза*, термин „стратегија“ се вишезначно одређује као „наука о вођењу војске; вештина ратовања; књига о вештини ратовања;“, док се реч „стратер“ (грч. *strategos*) одређује као „познавалац вештине ратовања, војсковођа“.⁴¹ Иста дефиниција се може наћи и у *Великом рјечнику страних*

³⁷ Предмет стратегије су основне закономерности рата, посебно његовог суштинског елемента - оружане борбе, али и други облици испољавања војне силе... (*Војна енциклопедија*, Београд, 1975, стр. 171.);

³⁸ *Речник српскохрватског књижевног језика*, (књига шеста), Матица српска, Нови Сад, 1976, стр. 18;

³⁹ *Енциклопедији Лексикографског завода*, (Том 6), Југословенски лексикографски завод, Загреб, 1969, стр. 165.;

⁴⁰ *Опћа енциклопедија*, (том седам), Југословенски лексикографски завод, Загреб, 1982, стр. 693.;

⁴¹ Вујаклија Милан, *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 2006, стр. 850.;

ријечи,⁴² док *Мала енциклопедија просвете* наводи двојако значење овог термина, и то као „наука и вештина“ чији је циљ да се у акцији одреди главна тачка напада да би се остварио успех и постигао циљ.⁴³ Такође и *Организационо пословни лексикон* наводи тројако значење термина „стратегија“ уз нешто ширу и свеобухватнију дефиницију.⁴⁴ Нарочито свеобухватна и садржајна дефиниција стратегије се налази у *Новој Ларусовој енциклопедији*,⁴⁵ али је она у највећој мери слична наведеном одређењу појма „стратегија“ у Војној енциклопедији.

У теорији и научно- стручној литератури, као и у стратегијско-доктринарним документима, појам „стратегија“ дефинише се у ширем смислу, обухватајући, поред војног аспекта и друге сфере у друштву. Тако, Џон Вили (John Wylie) дефинише стратегију као „план акције, смишљен ради постизања неког циља, који чини скуп мера за њено постизање.“⁴⁶ У свом делу „Уводу у стратегију“ Андре Бофр, наводи да је „стратегија вештина дијалектике двеју или више супротстављених воља да, користећи силу, реше свој сукоб“.⁴⁷ У истоименом делу, поменути аутор наводи и дефиницију стратегије Алфреда Јодла, као пример изражавања пренаглашености и предоминантности војне сфере, којој су подређени сви остали сегменти државе и друштва, а све у циљу остваривања ратног успеха. Тако се наводи да је „стратегија највиша делатност руковођења (командовања) у рату. Она обухвата спољну и унутрашњу политику, војне операције и ратну привреду, пропаганду и вођење народа и све ове ратне елементе мора да доведе у склад, зарад остварења политичког циља рата“.⁴⁸ У *Упутству за ратну службу 3-0*, у другом поглављу, америчке Војне академије „Вест Поинт“ наводи се да је „стратегија уметност и наука развијања и упошљавања оружаних снага и осталих инструмената националне моћи, на синхронизован

⁴² Стратегија као наука истражује и изграђује, у узајамној вези, политичке, економске и специјалне ратне елементе припреме и вођења рата. (...) Стратегија има тројако значење – „ратна вештина; наука о вођењу рата; одговарајућа практична делатност врховне команде;... (Кљајић, Б, *Велики рјечник страних ријечи*, Зора, Загреб, 1974, стр. 1249.);

⁴³ Стратегија је елемент ратне вештине, који се бави теоријом и праксом, припремањем и вођењем рата и употребом оружане силе, ради остваривања одређених војних, политичких или економских циљева. (...) Предмет стратегије су закономерности оружане борбе и сви други облици испољавања војне силе... (*Мала енциклопедија просвете*, (треће издање, П-Ш), Просвета, Београд, 1978, стр. 321-22.)

⁴⁴ Стратегија се одређује тројако, као... (а) скуп поступака за војне покрете великих ратних јединица од којих зависи успех у војном походу и ратних метода, чији је циљ добијање рата; (б) методика (у ширем плану) активности појединца или групе која треба да обезбеди што рационалније остваривање постављених циљева; (в) скуп правила, принципа и закона, који се користе у доношењу дугорочних управљачких акција у функцији система на који се односи;... (Куколеча, С, *Организационо пословни лексикон*, Рад, Београд, 1986, стр. 461.)

⁴⁵ „Стратегија је систем научних знања и вештина највишег нивоа о одређеној друштвеној делатности: сфери политике, вођењу рата и оружане борбе, економској политици, дипломатији и међународним односима и др. (...) Са војног аспекта стратегија је наука која изучава основне закономерности оружане борбе и рата. У систему војних наука заузима водеће место, усмерава и координира остале научне дисциплине, посебно оперативну и тактику“... (*Ларусова енциклопедија* (превод), 2, Л-Ш, Вук Караџић, Београд, 1978, стр. 1689.);

⁴⁶ Wylie, J, *Military Strategy: A General Theory of Power Control*, New Brunswick, USA, 1967, p. 91.;

⁴⁷ Бофр, А., *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968, стр. 25.;

⁴⁸ Ову дефиницију стратегије дао је Алфред Јодл, бивши начелник штаба немачких оружаних снага, на тзв. Нинбершком процесу, 1945. године... (Видети шире у:... Бофр, А., *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968.);

начин ради обезбеђења националних и мултинационалних циљева“.⁴⁹ Ерих Едер (Erich Eder) дефинише стратегију као „планирану, циљану приправност и координирану примену свих политичких, дипломатских, привредних, технолошких и научно-интелектуалних (духовних) снага једне државе, као и њених војних снага у миру, кризи и у рату“.⁵⁰ Одређене дефиниције стратегије страних аутора могу се наћи и у делу нашег аутора Т. Мирковића, „Војска у спољној политици САД“.⁵¹ Наш аутор Митар Ковач закључује да је реч „стратегија“ од првобитног значења еволуирала од вођења војске, у вештину вођења рата, док данас она представља систем знања, правила, принципа и закона којима се захватају стратегијски сукоби у целини ради постизања стратегијских циљева.⁵²

У ранијем периоду у руској, односно совјетској литератури, стратегија се схватала у класичном традиционалном значењу са суженим обимом и садржајем појма који се односио на рат и оружану борбу. Под стратегијом се претежно подразумевала војна стратегија као саставни део ратне вештине у циљу припреме земље и њених оружаних снага за рат у зависности од карактера рата и стратегијских дејстава.

Захваљујући низу историјских околности, у данашње време, реч *безбедност* постала је један од најфреквентнијих и најексплоатисанијих термина. У колоквијалном разумевању, термин *безбедност* се схвата (поима) као жељено стање непостојања угрожавања, стање које се карактерише одсуством опасности и страха, као стање достигнуте стабилности и сигурности и императив њиховог остваривања. Феномен безбедности се појављује у мноштву облика (форми) и контекста, што проузрокује његове различите облике и садржаје. Етимолошки, израз „безбедност“ потиче од латинске речи „*securitas – atis*“, што значи одсуство опасности, сигурност, безбедност, извесност, самопоуздање, неустрашивост, заштићеност („*securus*“ – *лат.* - сигуран, безбедан, поуздан, неустрашив, уверен, сталан, чврст, одан, истинит, итд.).⁵³ У српском језику се користи израз *безбедност*, изведен из речи „безбедно“ (која означава одсуство опасности – безопасност, заштићеност, слободу од

⁴⁹ Упутство за ратну службу 3-0, Операције, Поглавље бр.2, Војна академија „Вест Поинт“, јун, 2001, према: Ковач М., *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности. Теоријске основе*, Свет књиге, Београд, 2003, стр. 21.;

⁵⁰ Е. Eder, *Definition und Gebrauch des Begriffes „Strategie“*, Osterreichische Militarische Zeitschrift, 2/98, p. 121-8.;

⁵¹ Џон Колинс: стратегија представља „вештину и науку употребе извора националне моћи како би се постигли жељени нивои и типови контроле, у односу на опасности које се јављају кроз претње силом или употребом силе (...) задовољавајући на тај начин националне интересе и циљеве.“... (наведено према: Мирковић, Т, Војска у спољној политици САД, Војно дело, бр. 4-5, 1996, стр. 53-5.);

⁵² Стратегија се може одредити и као скуп исказа у форми правила, начела и норми, који се користе у доношењу дугорочних управљачких акција у функцији развоја и заштите националних и државних вредности... (Ковач, М., *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности. Теоријске основе*, ... стр. 15-6.);

⁵³ Стајић, Љ., *Основи система безбедности, са основама истраживања безбедоносних појава*, Правни факултет, Нови Сад, 2008, стр. 21-3.;

страха, претњи и физичког насиља, и сл.), у хрватском и босанско-херцеговачком језику се користи израз *sigurnost*, у руском језику је у употреби термин „*безопасность*“, у немачком „*Sicherheit*“, у италијанском „*sigurezza*“ (од речи „*sicuramente*“ -што значи „сигурно“), док се у француском језику користе термини „*securite*“ и „*surete*“. У енглеском језику су у употреби два термина „*security*“ и „*safety*“ (први израз се користи у смислу националне безбедности „*national security*“ – изведен од речи „*secure*“ – сигуран, осигурати, и примарно се односи на заштиту и достизање државних националних интереса, док се термином „*safety*“ означавају активности у циљу анулирања безбедоносних ризика и претњи, односно спречавања непожељне безбедоносне ситуације).

Иако у науци не постоји сагласност у погледу јединственог приступа феномену безбедности, а још мање у погледу постојања једнозначне и општеприхваћене дефиниције појма безбедности, што је условљено комплексношћу садржаја и карактеристика самог појма, у научно-стручној јавности постоји готово апсолутна сагласност да термин „безбедност“ (као уосталом и термин „стратегија“), представља појам са вишеструким значењем, односно користи се за означавање далеко ширег појма од његовог традиционалног значења, које се везивало пре свега за опстанак државе и заштиту њеног суверенитета примарно од екстерних, ратних претњи и угрожавања. Међутим, упркос непостојању општеприхваћене дефиниције појма безбедности, постоји општа сагласност да је реч о друштвено конструисаном концепту, који своје специфично значење добија само у оквиру одређеног социјалног контекста, односно безбедност се не може одвојити од општег контекста у којем егзистирају и функционишу држава и друштво (контекстуалност – као битна одлика појма безбедности). Под термином „безбедност“, данас се подразумева жељено стање система, које се постиже елиминисањем претњи и ризика који долазе из и изван система. Безбедност је дакле, појам са вишеструким значењем. У најопштијем смислу подразумева слободу од страха, претњи и физичког насиља. Међутим, безбедност укључује и моралне, идеолошке и нормативне елементе што је одувек отежавало њену прецизну дефиницију. У питању је друштвено конструисан концепт који стиче специфично значење само унутар датог социјалног контекста.⁵⁴

У ранијем периоду, безбедност је била ексклузивитет државе, али су карактер и дубина глобалних друштвено-политичких и историјско-цивилизацијских промена у међународним односима, у последњој деценији прошлог века, условили (и наметнули) корениту измену теорије и праксе безбедности, пре свега начела и концепата националне и међународне безбедности. Данас, безбедност, као вишеслојан, на мноштво различитих

начина структуриран феномен, који обухвата све сфере државног и друштвеног бивствовања, не представља само стање неког субјекта у контексту одсуства угрожавања и страха (конфликата, претњи, физичког насиља), већ инструменталну, засебну, недељиву вредност, као начин да се нешто оствари и достигне. Поред државне, националне, политичке и војне сфере, она садржи и социјалне, економске, културне, моралне, идеолошке, нормативне и друге елементе. Са тог аспекта, може се закључити да је безбедност недељива (интегрална) и да представља основни атрибут сваке државе са аспекта њене заштитне функције.

У савременим условима, безбедност постаје предмет теоријских преокупација великог броја аутора и теоретичара свих профила и усмерења, што је за последицу имало разматрање и сазнавање феномена безбедности у знатно ширим оквирима, као и појаву великог броја различитих теоријских приступа. Присутне једностраности (монокаузалности) и неслагања у објашњавању појма безбедности, која се могу уочити већ на први поглед, не треба да изненађују, јер безбедност (њени узроци и последице), представља друштвени феномен, до те мере комплексан, да не може бити објашњен од стране било које посебне научне дисциплине. Тек сагледавањем резултата до којих су дошли научници и теоретичари у различитим научним областима (почевши од социологије, психологије, политичких наука, преко међународних односа, геополитике, правних наука, до економије, војних и других научних дисциплина) може се уочити спектар, који обухвата готово све значајне области људског живота у којима егзистира феномен безбедности и које су стога од значаја за његово истраживање. Може се закључити да тек мултидисциплинарна истраживања феномена безбедности, која укључују поменуте, а и друге научне дисциплине, могу пружити одређена сазнања која би се по својој комплексности могла приближити структури те појаве, њеном мултидимензионалном карактеру, бројним појавним облицима, сложености услова и узрока који доводе до њене појаве, као и комплексним последицама (мултидимензионалност и комплексност – као битне карактеристике појма безбедности). Све ово детерминише, усложњава и отежава научно проучавање, промишљање и сазнавање појма, садржаја, обима и значаја безбедности.

Велики број аутора и теоретичара који се баве проучавањем феномена безбедности, у првом реду са становишта предмета истраживања научних дисциплина којима се примарно баве, користећи при томе посебне, у мањој или већој мери различите методе, покушавају да темељно осветле тај феномен, да открију, презентују и објасне различите аспекте и концепте те појаве, при чему су наведене једностраности и неслагања врло честа. У теоријским радовима и научно-стручној литератури постоји велики број покушаја дефинисања појма

⁵⁴ Ковач М., *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности. Теоријске основе, ...* оп. цит.

безбедности. Сумарни приказ тих дефиниција, њихова анализа и компарација, управо потврђују изнети став о постојању великих и значајних разлика у дефинисању те појаве. Поједини аутори, апострофирајући управо чињеницу да се у савременим условима „граница проблемског поља безбедности непрестано проширује“, наводе да појам безбедности (то проширење границе – прим. аут. С.М.) недвосмислено прати, при чему су дефиниције безбедности неадекватне.⁵⁵ Сличног мишљења је и Дејвид Болдвин (David Baldwin), који сматра да је, у концептуалном смислу, појам безбедности толико споран, да није ни приближно могуће постићи сагласност око његовог значења.⁵⁶ Бери Бузан (Berry Buzan) дефинише безбедност као „способност државе и друштва да очувају своју независност и интегритет“, наглашавајући притом да је сам појам безбедности недовољно истражен и преширок, а садржај безбедности амбивалентан и веома споран.⁵⁷ На сличном становишту је и Џозеф Нај, који сматра да је безбедност детерминисана, с једне стране перцепцијом претњи и угрожавања којима су изложене вредности и добра која се штите, а са друге, од стварне способности да се они и заштите и очувају.⁵⁸ Док поједини аутори дефинишу безбедност као стање заштићености државе од свих облика опасности, тј. угрожавања,⁵⁹ Арнолд Волферс дефинише наведени појам као „одсуство претње усвојеним вредностима, односно као одсуство страха да ће те вредности бити угрожене“.⁶⁰ Дакле, на основу презентованих ставова неспорних ауторитета у теоријској и научно-истраживачкој мисли, може се закључити да постоји општа сагласност да је проблем једнозначног дефинисања појма безбедности свеprisутан, као и да је оквир безбедности дискутабилан, не само због његове ширине и вишесмислености, већ и због тешкоћа које прате његову операционализацију. Другим речима, практично нити једна од наведених дефиниција не може бити у тој мери подробна да обухвати све аспекте и елементе феномена безбедности, који су релевантни у конкретном (просторно и временски одређеном) случају.

Међутим, пролиферација безбедоносних теорија и концепата, није имала за последицу конституисање једног поузданог, општеприхватљивог модела у тумачењу

стр. 69.;

⁵⁵ Наведена аргументација има за последицу да су „дефиниције појма безбедности или преуске за обухватање свих његових садржаја и/или аспеката сагледавања, или су прешироке, тако да се појам безбедности губи у ширини појава“... (Симић, Д., *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002, стр.58-9.);

⁵⁶ D. Baldwin, „The Concept of Security“, *Review of International Studies*, Vol.23, No.1, 1997, p. 3-26.;

⁵⁷ Видети опширније у:... В. Buzan, *People, State and Fear*, Pearson Longman, London, 1991.;

⁵⁸ „Безбедност је као кисеоник, лако ју је узимати здраво за готово док не почне да вам недостаје, а тада не можете да размишљате ни о чему другом.“... (Нај, Џ, *Како разумети међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006, стр.250-51.);

⁵⁹ Видети шире у:... Милетић, С, *Полицијско право*, Полицијска академија, Београд, 1997.;

⁶⁰ Јевтић, З, Стојановић, С, „Различити третмани безбедности“, у: Цветковић, Н. Владимир (прир.), *Ризик, моћ, заштита: увођење у науке безбедности* (зборник), Службени гласник : Факултет безбедности, Београд, 2010, стр. 628.;

феномена безбедности, напротив. Амплитуде теоријских промишљања крећу се од традиционалног, реалполитичког приступа схватања концепта безбедности и тзв. државноцентричног модела у тумачењу наведеног појма (по коме су држава, њени витални национални интереси и њена моћ да те интересе оствари, заштити и досегне и даље у епицентру безбедносне дилеме, односно појмови као што су војна и економска моћ, суверенитет, национални интереси су одређујући за безбедност, чији је гарант држава), до широког спектра либералнијих приступа који ревидирају традиционално одређење безбедности и измештају фокус до тада доминантног државноцентричног концепта са државе на појединца и заједницу (смештајући аспекте националне, регионалне и глобалне безбедности у транснационалне оквире и стављајући акценат управо на безбедност личности). Присталице теорије о људској безбедности критикују традиционалну безбедносну парадигму која апострофира државу као референтни објекат безбедности, наводећи да је анхрона и недовољна са аспекта безбедности грађана и њиховог благостања и да мора бити супституисана концептом тзв. људске безбедности, која се бави управо животима грађана, њиховим достојанством, правима и слободама и одрживим развојем, која је, једном речју усредсређена на људе - појединце.

Нова реалност међународних односа у XXI веку, односно процес глобализације односа у постхладноратовском периоду, заједничко деловање и сарадња у свим сферама и на свим нивоима, условили су измештање фокуса са традиционалистичког поимања безбедности на читаву лепезу нових концепата и модела безбедности (социјетална, индивидуална, хуманистичка, итд.). С друге стране, то свакако не значи да ће традиционални, реалполитички концепт схватања безбедности бити у потпуности потиснут транснационалном перцепцијом безбедности у XXI веку, јер националне државе и даље остају најважнији субјекти међународних односа, упркос чињеници да оне своју безбедност све више пројектују и третирају интегрално, остварујући је у склопу регионалних и глобалних интереса и вредности. Државе своју националну безбедност више не могу остваривати искључиво у оквирима националних интереса и уско схваћеног концепта националне безбедности. На основу изнетих чињеница и аргумената, може се закључити да је савремено схватање безбедности свеобухватно проширено и по обиму и по садржају, са државе, њених националних интереса и њене војне моћи на све сфере државног и друштвеног живота, укључујући и моралне, идеолошке и нормативне аспекте, што додатно отежава прецизно дефинисање наведеног појма.⁶¹

⁶¹ „Парадигме и институционални модели безбедности су се мењали током развоја међународне заједнице. Посматрана историјски, безбедност је нераздвајиво повезана са државом и њеним војним сектором. Међутим,

Како је наведено, током развоја међународне заједнице, модели безбедности су се мењали и еволуирали тако да у данашње време термин „безбедност“ има вишеструко значење, односно користи се за означавање далеко ширег појма од „традиционалног“, изворног значења које се везивало за војни сегмент државе,⁶² односно за одсуство сукоба (рата). У том смислу, семантичко одређење појма „безбедност“, али и других појмова и термина значајних за ту појаву (као што су „стратегија“, „угрожавање“, итд.) као и синтагми („стратегија безбедности“, „безбедоносна политика“, „безбедоносни интереси“, „безбедоносни циљеви“, „безбедоносне претње“, „стратегијско безбедоносно окружење“, итд.) представљало би први корак у нормирању денотације других појмова са сродним значењем. Другим речима, семантичко одређење сродних појмова вишег и нижег нивоа општости и прецизно дефинисање појмовно-категоријалног апарата, потребно је ради јасног разграничења сродних појмова и остваривања доследности у истраживању обима, садржаја, утицаја и интензитета различитих врста безбедоносних појава и процеса.⁶³

Настојање науке да утврди нове параметре појма безбедности чини само једну страну безбедоносне димензије, док другу страну представљају институционални оквири, кроз које се та безбедност остварује, као и дефинисање референтних објеката безбедности. Безбедност представља сложен систем, који обухвата широк спектар активности и мера усмерених на очување, заштиту и достизање виталних интереса и вредности за државу и друштво. Сам процес стварања безбедносног система у савременим условима је изузетно комплексан и његово прерастање у нов квалитет, са функционалног, организационог и нормативног аспекта, детерминисан је и условљен повезивањем политичке, економске, социјалне, културне и правне димензије, без чега је немогуће извести целовиту теоријску конструкцију датог система. Данас, међутим, тај процес није равномеран, нити једнообразан, већ делује асиметрично и варира по интензитету и ефектима, што је директна последица чињенице да су безбедоносни процеси артикулисани на неколико нивоа: локалном, регионалном, међународном и транснационалном и то на бази различитих стандарда, што

безбедност је постепено захватила социјалну и политичку сферу...“ (Аврамов С., *Безбедност у XXI веку*, Зборник радова СИМВОН, Београд, 2001, стр. 423.);

⁶² У науци се раздваја појам безбедности државе и безбедности друштва, уз нагласак да основни критеријум безбедности државе представља њен суверенитет, а безбедности друштва идентитет, тј, свест о припадности заједници... Други ниво прилаза безбедности је подела на наднационалну и међународну, али се и у овом случају држава јавља као кључна карика... (Исто, стр. 423-42.);

⁶³ Постоје различите поделе безбедности у зависности од критеријума класификације. У односу на простор на који се односи, безбедност се може поделити на унутрашњу (индивидуалну, социјеталну и националну) и међународну (регионална, глобална, заједничка, колективна и кооперативна)... (Стајић, Љ., Гађиновић, Р., *Увод у студије безбедности*, Драслар партнер, Београд, 2007, стр. 35.); Међутим, без обзира на прилаз нивоу безбедности и покушаје класификација по различитим критеријумима, увек се у епицентру безбедоносне дилеме налази држава, која представља њену кључну карику (прим.аут. – С.М.);

имплицира закључак да се не може говорити о кохерентним и универзалним моделима и обрасцима система безбедности.

Презентована семантичка анализа и појединачно разматрање појмова „стратегија“ и „безбедност“, представљају само прву фазу у покушају номиналног дефинисања синтагме „стратегија безбедности“, односно појма који је означен овом синтагмом. Стратегија безбедности, са појмовно категоријалним апаратом који је чини, представља програмски концепт који је заступљен у свим државама међународне заједнице. Као и приликом напред наведеног појединачног разматрања појмова „стратегија“ и „безбедност“, нужно је представити сумарни приказ постојећих покушаја дефинисања синтагме „стратегија безбедности“ релевантних домаћих и страних научника и теоретичара који се баве овом проблематиком.

Тако, поједини аутори одређују синтагму „стратегија безбедности“ као координану употребу свих средстава и искоришћавање свих могућности за очување безбедоносно-политичких циљева, наспрам свих безбедоносних претњи.⁶⁴ Митар Ковач сматра да „стратегија безбедности“ има тројако значење и да истовремено представља: (1) програмско становиште за реализовање функције безбедности државе; (2) подручје практичног деловања система безбедности државе; и (3) доктринарни документ државе, којим се програмски усмерава делатност свих субјеката у функцији остваривања безбедоносних интереса и циљева. Са тог аспекта, он дефинише стратегију безбедности као систем комплементарних норми (...) које се непосредно односе на систем безбедности и на реализовање специфичних безбедоносних функција државе у свим областима њеног функционисања (политичкој, економској, правној, технолошкој, едукативној, информативној, војној, верској и др.). Према овом аутору „стратегија безбедности“ у суштини представља интегралну доктрину из које произилазе полазни ставови за припрему и ангажовање свих подсистема државе у заштити њене безбедности у миру и рату.⁶⁵ Другим речима, она представља скуп исказа, у форми правила, принципа и норми који се користе у доношењу дугорочних управљачких акција у систему безбедности државе. У Концепцији националне безбедности Руске Федерације из 2000. године, ова синтагма се одређује као „начини (виђења) остваривања безбедности личности (појединца), друштва и државе од спољашњих и унутрашњих претњи, у свим сферама живота у Руској Федерацији (...) којом

⁶⁴ E. Eder, *Definition und Gebrauch des Begriffes „Strategie“*, Österreichische Militärische Zeitschrift, 2/98, p. 75.;

⁶⁵ Стратегија безбедности је целовит и релативно трајан програм чијом реализацијом треба да се оствари спољна и унутрашња безбедност државе у миру и рату, кроз ефикасно решавање безбедоносних ризика, изазова и претњи, ради заштите слобода имовинске сигурности, права грађана и демократских тековина... (Ковач, М., *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности. Теоријске основе*, ... стр. 72-82.);

су формулисани (дефинисани) суштински правци државне политике Руске Федерације⁶⁶. У Стратегији националне безбедности Руске Федерације до 2020, донетој 2009. године – наводи се да стратегија безбедности Русије представља „званично усвојен систем стратешких приоритета, циљева и мера у области унутрашње и спољне политике, које детерминишу стање националне безбедности и ниво одрживог развоја државе у дугорочној перспективи.⁶⁷ И Стратегија безбедности Чешке Републике слично дефинише ову синтагму, наводећи да она представља „основни доктринарни документ државе за реализовање безбедоносне политике, којим се идентификују општи безбедносни ризици и претње, као и трајни национални (државни) интереси, у функцији обезбеђења мирног развоја, економског просперитета и безбедности становништва, од свих облика спољних и унутрашњих ризика и претњи.⁶⁸

Основни садржај стратегије безбедности чине безбедоносни изазови, ризици, претње, као и циљеви и задаци који се формулишу, ради остварења или достизања безбедоносних интереса. Стратегија безбедности реализује се преко политике безбедности. Другачије речено, стратегија безбедности се операционализује и формулише кроз националне (државне) интересе и циљеве, као и кроз посебне и појединачне стратегије државе. Из оваквог става произилази да је у циљу разумевања значења наведених појмова и синтагми, односно појмовно-категоријалног апарата који чини стратегију безбедности, нужно и дефинисање неких основних сродних и граничних појмова, термина и синтагми који се користе у теоријским радовима и доктринарним документима, као што су нпр. „национална безбедност“, „национални интереси“, „безбедоносни интереси“, „безбедоносни циљеви“, „безбедносна политика“, „енергетска безбедност“, итд.

Синтагма „национална безбедност“ би се могла одредити као објективно стање нације и државе, у смислу могућности за предузимање мера и активности државних органа и институција, ради заштите основних националних интереса у области спољне и унутрашње политике, економије, одбране, образовања и другим областима друштвеног живота. У руским стратешко-доктринарним документима новијег датума,⁶⁹ под националном безбедношћу Руске Федерације примарно се подразумева безбедност њеног многонационалног становништва, као носиоца државног суверенитета и јединог извора

⁶⁶ Концепција националне безбедности Руске Федерације, от 10. јануара 2000 г., № 24, (Интернет: <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/gazeta012400.htm>, 18.11.2011.);

⁶⁷ Стратегија националне безбедности РФ до 2020 године, от 12. маја 2009 г., № 537 (Интернет: Неправителственни совет националне безбедности Русије, www.nsnbr.ru, 15.03.2011.);

⁶⁸ Security Strategy of the Czech Republic, Ministry of Foreign Affairs, „Nase vojsko“, Prague, 1999.;

⁶⁹ Концепција националне безбедности Руске Федерације, от 10. јануара 2000 г., № 24.; Стратегија националне безбедности РФ до 2020 године, от 12. маја 2009 г., № 537; „Концепција дугорочног социјално-

власти Руске Федерације. У овим документима „национална безбедност“ се дефинише као стање заштићености личности, друштва и државе од свих облика унутрашњих и спољних претњи, које омогућава: обезбеђивање уставних права и слобода; пристојан ниво квалитета и стандарда живота грађана; суверенитет; територијални интегритет; одрживи развој Руске Федерације; одбрану и безбедност државе.⁷⁰ Из наведеног одређења може се уочити померање фокуса са ранијег тзв. државноцентричног концепта безбедности, на тзв. социјетални дискурс, који у први план истиче грађане (становништво) и заједницу. Другим речима и у руској држави крајем прошлог и почетком овог века, дошло је до промене традиционалне безбедоносне парадигме у смислу транзиције од ранијег искључивог нагласка на безбедност државе и територије, до стављања далеко снажнијег акцента на безбедност њених грађана. У складу са новим концептом безбедности руске државе, централна и једина улога државе у совјетској безбедоносној парадигми, у постсовјетском периоду допуњена је широком лепезом актера у идентификацији, управљању и отклањању безбедоносних ризика, изазова и претњи.

Национални интереси, су променљиве категорије и представљају најопштија програмска одређења највиших државних органа и релевантних политичких субјеката, ради остваривања, достизања и заштите највиших националних (друштвених) вредности и потреба (као што су суверенитет, територијална целокупност, економски просперитет, слободе и права грађана, демократске тековине друштва, итд.). Национални интереси представљају основну преокупацију друштва и државе, јер њиховом артикулацијом и дефинисањем, држава исказује основне претпоставке свог опстанка и развоја. Истовремено, они обухватају универзалне, националне, државне, политичке, економске, конфесионалне и безбедоносне (војне) приоритете и вредности. Поједностављено речено, национални интерес може се одредити као корист, добит, погодност од значаја за опстанак нације, ради чије заштите држава ангажује све расположиве ресурсе и потенцијале, укључујући и претњу и/или употребу силе. Зато, свака држава у савременом међународном поретку веома пажљиво дефинише своје националне интересе и циљеве, који се на различите начине рефлектују на међународне односе, а често су и у конфротацији са интересима других субјеката у међународној заједници.

Безбедоносни интереси, као врста националних (државних) интереса, су засновани углавном објективној перцепцији опасности, односно претњи, ризика и изазова и аналогно

економического развития Российской Федерации на период до 2020 года», от 17 ноября 2008 г., № 1662-р, (Интернет: <http://www.economy.gov.ru>, 14.02.2011.);

⁷⁰ *Стратегия национальной безопасности РФ до 2020 года, ...;*

националним интересима, могу се дефинисати као опредељења највиших органа државне власти, усмерена на заштиту највиших националних интереса (независности, суверенитета и територијалног интегритета државе, уставом утврђеног поретка, њеног демократског и економског развоја, и сл.) и других вредности у разним областима друштвеног живота. Ради реализовања националних безбедоносних интереса утврђују се различити безбедоносни циљеви.⁷¹ *Безбедоносни циљеви* примарно се односе на заштиту виталних националних интереса и представљају јасно дефинисане и артикулисане намере, које држава остварује кроз спровођење безбедоносне политике, ангажујући притом све расположиве духовне и материјалне националне ресурсе. Операционализација безбедоносних интереса остварује се преко дефинисања безбедоносних циљева. За сваки посебан или појединачан безбедоносни интерес дефинише се већи број циљева. Кроз реализацију безбедоносних циљева исказују се реалне могућности, односно оно што се реално може достићи и остварити. За остваривање сваког дефинисаног циља развијају се посебне и појединачне стратегије. Операционализација безбедоносних циљева врши се кроз дефинисање и спровођење националне безбедоносне политике. *Безбедносна политика* представља инструмент стратегије безбедности, који се реализује кроз функционални аспект државе, на спољном и унутрашњем плану и може се дефинисати као систем конкретних мера и активности државних органа и институција (у свим областима друштвеног живота: спољне и унутрашње политике, економије, одбране, образовања, научно-истраживачког рада, културе и др.), ради остваривања безбедоносних циљева и интереса.⁷² *Безбедносна политика*, као сложен и трајан процес, зависи од: војно-политичког и геостратегијског положаја и карактера саме државе, а нарочито од њених друштвено-политичких и економских односа са осталим субјектима у савременом међународном поретку; од врсте државних интереса; као и од постојећих и потенцијалних претњи које те интересе угрожавају (политичке, економске, војне, демографске, социјалне, конфесионалне, едукативне, еколошке, терористичке, итд.).⁷³

⁷¹ Видети шире у:... Ковач, М., *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности. Теоријске основе*, Свет књиге, Београд, 2003.;

⁷² Мирковић, Т., *Стратегија и ратне доктрине суперсила и блокова*, ВИЗ, Београд, 2003, стр. 54-5.;

⁷³ Ковач, М., *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности. Теоријске основе*, ... стр. 70.;

2.1.2. Различити приступи у одређивању концепцијских одређења о стратегији безбедности Руске Федерације и њене карактеристике, садржај и значај

Научне истине о феномену безбедности су производ између осталог и сазнавања разлога, смисла и сврхе стварања и начина коришћења (употребе) моћи државе и субнационалних субјеката у међународном систему (па и силе, као једног од њених основних појавних облика). Безбедност сваке државе представља израз њене способности и моћи да оствари и заштити највише националне и државне интересе и циљеве у земљи, региону и међународној заједници,⁷⁴ од свих облика угрожавања, односно безбедоносних изазова, ризика и претњи. Притом, ниво остварене безбедности најчешће је директно пропорционалан друштвеној моћи државе (капацитетима њене политичке, економске, војне, научно-технолошке, информационе и др. моћи) и спремности – вољи да се они користе (употребе) у конкретном друштвено-историјском контексту. С друге стране постоје и такви специфични примери, истина ретки, који показују да те две појаве (моћ и безбедност) не морају увек бити у односу директне корелације и пропорције, односно да поседовање великих капацитета различитих облика друштвене (односно политичке) моћи, не мора експлицитно значити да ће ниво безбедности бити остварен у исто толикој мери. На основу напред изнетих ставова, може се закључити да урушавање реалне моћи руске државе у свим сегментима, као и проблеми са којима се суочила у првим годинама постхладноратовске епохе, у значајној мери су се рефлектовали и на њену безбедност, односно на њену способност да у пуном капацитету очува и заштити виталне националне интересе и ефикасно одговори на актуелне безбедоносне проблеме и опасности на унутрашњем и спољнополитичком плану.

Управо из разлога што настаје синтезом појединачних стратегијских одређења у области безбедности (политичких, економских, војних, демографских, итд.), Стратегија безбедности Руске Федерације представља и интегралну програмску платформу, која дефинише ангажовање свих подсистема руске државе, у заштити њене националне безбедности.⁷⁵ Национална безбедност Руске Федерације, представља објективно стање постсовјетске руске државе и нације, које обухвата активности и мере које се предузимају у циљу достизања и очувања највиших националних интереса и вредности, у свим областима друштвеног живота (политике, економије, одбране, културе, образовања, научно-истраживачког рада, екологије, итд.), као и њихове заштите од свих облика унутрашњег и

⁷⁴ Исто, стр.122.;

спољашњег угрожавања. Истовремено, Стратегија безбедности Руске Федерације представља и најшири сазнајно-програмски концепт - основу, становиште, (у практичном смислу, то је и најопштији стратегијско–доктринарни документ руске државе „глобалниог значаја“), за реализацију безбедоносне политике. Њоме се, на теоријско-научним основама,⁷⁶ идентификују општи безбедоносни изазови, ризици и претње, дефинишу се средњорочни и дугорочни витални национални интереси и вредности, у циљу обезбеђивања стабилног одрживог развоја, економског просперитета и безбедности државе и нације. Другим речима, руска држава својом безбедоносном стратегијом артикулише, мобилише и усмерава све своје расположиве националне ресурсе (своју друштвено-политичку моћ у квантитативном и квалитативном смислу), у функцији заштите виталних националних интереса и циљева и остваривања што повољнијег положаја у регионалним и међународним оквирима. Стратешко опредељење Руске Федерације је да на једној новој визији и програму развија и штити сопствене вредности и интересе, као и да, кроз сарадњу са другим субјектима међународног поретка, усмери своје активности на супротстављању безбедносним изазовима и претњама на светском нивоу.⁷⁷ Истовремено, руска стратегија безбедности, не само да представља програм политике велике силе у глобалним односима, заснован на теоријско-сазнајној, научној основи, већ представља и „програм окончања посткомунистичке транзиције и програм постимперијалне консолидације“, произашао из интелектуалног миљеа (тзв. парадигматског оквира), заснованог на учењу политичког реализма у његовом изворном смислу, уз значајно учешће академских кругова у његовом формулисању и дефинисању.⁷⁸

Стратегија безбедности Руске Федерације, утемељена на научно-теоријским основама и краткорочним и средњорочним тенденцијама развоја безбедоносне ситуације у појединим регионима евроазијског простора и на глобалном нивоу, заснована је на интересима,⁷⁹

⁷⁵ Видети опширније у:... Телегина Е. А., *Безопасность России: Правовые, социально-экономические и научно-технические аспекты. Энергетическая безопасность*, Знание, Москва, 2001.;

⁷⁶ Научна знања из безбедоносних и војних наука, наука о међународним односима, знања из политичких, економских и правних наука, затим научна знања из географских, историјских и социолошких наука, су инкорпорирана у дефинисању стратегије безбедности руске државе, као најшире теоријско- доктринарне платформе (концепта) за остваривање есенцијалних националних интереса и циљева на унутрашњем и међународном плану и њихову заштиту од свих облика угрожавања, при чему се мобилишу сви расположиви потенцијали и ресурси руске државе и друштва... (Видети шире у:... Фельдман, Д. М., „Модели международной безопасности: выбор для российской элиты“, *Национальные интересы и проблемы безопасности в меняющемся мире*, ИМЭМО РАН, Москва, 2003, с. 14.; *Внешняя политика России: мнения экспертов*, Аналитический доклад РНИСиНП по заказу Московского представительства Фонда им. Ф. Эберта), в: „*Место России в современном мире*“, Интернет: <http://www.bestreferat.ru/referat-51088.html>, 20.04.2011.);

⁷⁷ Видети шире у:... *Стратегия национальной безопасности РФ до 2020 года*, от 12 мая 2009 г., № 537. ...;

⁷⁸ Широко разумевање појма националне безбедности – која укључује државну и друштвену безбедност, као и безбедност појединца и то у унутрашње-политичкој, друштвеној, међународној, информационој, војној, пограничној и еколошкој сфери – показује значајно учешће академских кругова у писању стратегије... (Филимоновић, М., *Спољна политика Руске Федерације*, Инфинитас, Београд, 2010, стр. 154.);

⁷⁹ На основу безбедоносне стратегије, као јединствене програмске платформе, изграђује се безбедоносни систем државе и његови подсистеми, чије функционисање обезбеђује ефикасну заштиту националних интереса.

могућностима и потребама руске државе и нације. У том контексту, прецизно формулисана и дефинисана стратегија националне безбедности представља поуздан програмски оквир за спровођење националне безбедносне политике. Притом, Стратегија безбедности руске државе заснована је на реалистичкој матрици, односно на реалном поимању и сагледавању широког спектра најзначајнијих унутрашњих и спољашњих безбедоносних проблема и опасности, као и на реалистичној перцепцији стања и дешавања у међународним односима, односно статуса и улоге Русије у савременом међународном систему. Циљеви и средства су такође реалистички дефинисани у стратегији, а „достизање склада између предвиђених средстава и постављених циљева је најзначајнији захтев на који једна стратешка замисао треба да одговори“ и управо од њиховог односа зависи остварљивост било које стратешке замисли.⁸⁰

Систем научно заснованих ставова у стратегији безбедности дефинише се на основу сазнања и предвиђања о будућем деловању унутрашњих и спољашњих чинилаца на безбедност руске државе, од којих су свакако најважнији: дефинисани национални интереси, вредности и циљеви руске државе; њено непосредно геостратегијско и војно-политичко безбедоносно окружење; њена перцепција о степену угрожености нације и државе (безбедоносни изазови, ризици и претње); географске морфолошке и демографске карактеристике руске државе и њен геополитички и геостратешки положај; мултиетничка и мултиконфесионална структура Руске Федерације; традиција и морал руског народа; политичка, економска и војна моћ Русије, као и ниво њеног технолошког развоја; системи савезништва и унија (војне, политичке и економске интеграције Русије на евроазијском простору); међудржавни билатерални и мултилатерални споразуми и договори; стање руског образовно-научног система; њени природни ресурси; стратегије других великих сила, војних савеза, регионалних држава; итд.

Међутим, безбедност Руске Федерације, због раније изнетих ставова о њеним квантитативним и квалитативним одликама, специфична је до те мере да се може сматрати јединственом. С тог аспекта, изузетно је тешко прецизно идентификовати и дефинисати све наведене чиниоце, а још теже је одредити поузданост анализа и предвиђања садржаја, обима и интензитета њиховог деловања на безбедност Руске Федерације. Из тих разлога, наведени чиниоци (интерни и екстерни) који детерминишу безбедност Руске Федерације, морају се сагледати у контексту глобалних (гео)политичких и безбедоносних процеса у савременом међународном поретку, односно кроз анализу позиције и улоге Руске Федерације у тим

Најважнији национални интереси, дефинисани стратегијом безбедности руске државе су: сувернитет, независност, територијални интегритет и целовитост Руске Федерације; повећање животног стандарда и благостања становништва; социјална и економска права руских грађана; развој демократије, правна држава, политички плурализам; слободе и права човека и грађанина, права националних мањина; регионална и светска стабилност (међународни мир); изградња мултиполарног светског поретка; итд... (Видети шире у:... *Стратегија националне безбедности РФ до 2020 года*, ...);

процесима. На почетку прве деценије XXI века Русија је идентификовала неколико екстерних фактора, који генеришу претње њеној безбедности, од којих су најзначајнији: јачање војно-политичких блокова и савеза, пре свега, ширење НАТО савеза на исток; појава страних војних база и већег војног присуства у непосредној близини руских граница; избијање и ескалација сукоба близу граница Русије и спољних граница држава чланица ЗНД; постојање тзв. „замрзнутих конфликта“ на постсовјетском простору; слабљење интеграционих процеса у ЗНД; итд.⁸¹

Концепт безбедности у Русији, дуго времена био је објашњаван чврстим геополитичким терминима, где није било места схватању да је истинска безбедност повезана и са развојем политичких и грађанских вредности. У постблоковском периоду, дошло је до велике промене у перцепцији безбедности руске државе.⁸² Томе је допринео већи број чинилаца, од којих су свакако највећи утицај имали: а) појава нових (невојних) безбедоносних извора и облика угрожавања и крупне промене у непосредном стратегијском безбедоносном окружењу; и б) неминовно уважавање међузависности и условљености геополитичких процеса у савременом међународном поретку.⁸³ Опште промене поимања безбедности, уз проширење значења овог појма изван војне компоненте, имала је директне импликације и на редефинисање стратегије безбедности Русије. Као директна последица промене у схватању безбедности Русије (на основу научно заснованих ставова дефинисаних у стратегији безбедности и уз евидентан утицај академских кругова у њеном формулисању), евидентан значај у стратегији безбедности Русије у XXI веку добила је социјетална (људска) и индивидуална безбедност, односно безбедност појединца - личности (док се безбедност државе, третира као инструмент заштите безбедности појединца и друштва). У складу са оваквим опредељењем, личност руских грађана, његова безбедност и материјално благостање, дефинисани су као највећи интерес и вредност руске државе и друштва.⁸⁴ Анализирајући нова стратешко-доктринарна документа којима се регулише безбедносна проблематика Русије, може се закључити да се и сама терминологија (реторика) значајно разликује у односу на одговарајућа акта из совјетског периода. Иако је и даље тежиште на тзв. тврдој безбедности, ипак је приметно одсуство термина као што су: „сфере утицаја“, „линије разграничења“, „игра с нултим

⁸⁰ Симић, Д., *Светска политика*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2009, стр. 182.;

⁸¹ Видети шире:... *Концепција националне безбедности Руске Федерације*, от 10. јануара 2000, № 24...;

⁸² Бобо Л., «Интеграција с оговоркама? Россия, НАТО и Европейская безопасность», *Европейская безопасность: события, оценки, прогнозы*, № 3, 2011, (Интернет: <http://www.inion.ru/product/eurosec/st3v3.htm>, 12.06.2012.);

⁸³ Видети шире у:... Стојановић М., *Нови свијет – старе глобалне геополитичке доктрине и стратегије*, Бањалука, 1994.;

⁸⁴ Ново схватање и поимање националне безбедности Руске Федерације полази од претпоставке да је држава дужна да се бави социјалним проблемима грађана, њиховим материјалним благостањем, заштитом животне

исходом“, „равнотежа снага“ и сл. Све наведене чињенице имплицирају закључак да се перцепција безбедности новог руског руководства, постепено променила.

2.1.3. Стратегија безбедности руске државе – основне идеје и исходишта

2.1.3.1. Појава нових (невојних) извора угрожавања безбедности Руске Федерације и проширење појма безбедности изван војне компоненте

У периоду хладног рата виталне националне вредности и интереси свих држава, без обзира ком су војно-политичком и идеолошком блоку припадале, представљали су: очување националног суверенитета, независности, територијалног интегритета и целовитости државе и уставног поретка. Перцепција примарних облика угрожавања безбедности била је да су они спољашњег војног (оружаног) карактера (оружана агресија, интервенција или притисак). На основу оваквих схватања и представа о безбедности, био је устројен биполарни систем међународне безбедности. Са окончањем хладног рата, могућност војних сукоба већих размера на простору Европе и Азије редукована је на минимум.⁸⁵ Проширење поимања безбедности у руској теоријској и стручној мисли изван војне компоненте, условљено је већим бројем чинилаца. Међу њима, процес глобализације, односно диспаратности које он носи (у политичкој, економској, социјалној, етичкој и другим областима), свакако је један од најважнијих.⁸⁶ Настанком биполарне безбедносне политичке структуре, нестао је и доминантан осећај физичке угрожености и присуства непријатељске идеологије. Опасност од избијања класичног рата у традиционалном значењу сведена је на минимум. Појмовно одређење безбедности у прошлости примарно је истицало његову војну димензију, док данас највећи део литературе истиче невојни аспект његовог проширења, пре свега на економску и социјалну сферу. У постхладноратовском периоду, суштински критичка тачка, око које су почеле да се дешавају промене и редефинисање концепта безбедности у светским и регионалним оквирима, представља процес глобализације. Управо је процес глобализације

средине, правима човека и грађана. У том контексту личност руских грађана сматра се највећом вредношћу руске државе и друштва... (Видети опширније:... *Стратегија националне безбедности РФ до 2020 года*, ...);⁸⁵ Једна од основних специфичности постхладноратовског поимања безбедности, огледа се у чињеници да је значење појма безбедности битно проширено, у односу на дотадашње традиционално схватање, које је било ограничено примарно на војну компоненту и рат као доминантан облик угрожавања. (...) Нове концепције препознају проблеме и у другим сферама друштвеног живота (економској, социјалној, еколошкој, моралној, културној, информационој, научно-образовној, итд...) као појаве које могу угрозити националну безбедност, односно највише вредности и интересе појединца, друштва и државе. Достицање, очување и заштита тих вредности и интереса, тежишно се одвијају у мирнодопским условима... (Видети шире у:... Шуберт, Т, *Национална безбедност Русије: конституционално-правне аспекте*, Москва, 2001.);

условио настанак највећих промена у поимању безбедности и изградњи безбедоносне архитектуре савременог света. Истовремено, САД и западни свет су вештом политиком успеле да одварате Русију од коришћења хладноратовских термина безбедности у смислу војних потенцијала и присилили је економским мерама (комбинацијом кредитних линија и донација - прим.аут. С.М.) да отвори „домаћи терен“ за борбу о „људским правима“.⁸⁷ У значајној мери проширен је спектар облика, садржаја, метода и средстава који угрожавају виталне националне вредности и интересе руске државе. Такође, дошло је и до великих промена у садржају, обиму, утицају и интензитету деловања интерних и екстерних чинилаца безбедности, како на унутардржавном, тако и на глобалном нивоу.⁸⁸ Русија своју безбедност у савременом међународном поретку заснива на „... динамичној спољној политици и дефанзивној војној стратегији“.⁸⁹ Она се залаже за поштовање принципа међународног права и противи се било каквој употреби силе, претње силом и свим облицима притиска. Руска Федерација настоји да се у међународним односима доследно поштују циљеви и принципи Повеље ОУН.⁹⁰ С обзиром на такву перцепцију, Стратегија безбедности Руске Федерације не обухвата само војну компоненту, већ примарно апострофира „невојне“ проблеме руског друштва и државе, од економских и социјалних, преко образовних, здравствених и еколошких, па до спољнополитичких.

Национална безбедност Русије разматра се са аспекта спољашњег и унутрашњег угрожавања, при чему се истиче да су главни изазови и претње сконцентрисани у самој руској држави и друштву. Један од суштинских принципа нове стратегије безбедности - „безбедност кроз развој“, носи спознају да је безбедност могућа само остваривањем пуног паритета њене „унутрашње“ и „спољашње“ димензије. Новина у руским стратешко-доктринарним документима с краја прве деценије овог века јесте управо настојање да се превазиђу последице политичке, економске и социјалне кризе. При томе, акценат је стављен на побољшање квалитета живота руских грађана. С обзиром на изнете ставове, може се закључити да се поље подударних интереса и могуће сарадње Русије са другим, а нарочито са западним државама, на овај начин проширује и на област безбедности, где постоји далеко више простора за заједничко деловање. Из анализе нормативних и доктринарних докумената РФ, као што су Стратегија

⁸⁶ Живојиновић, Д., „Глобализација у међународним односима – појам, димензије, историјат, притвечности“, у: Драган Ђукановић (прир.), *Савремени међународни изазови: глобална и регионална перспектива* (зборник), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 381-436.;

⁸⁷ Аврамов, С., *Безбедност у XXI веку. Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије*, (зборник), СИМВОН, Београд, 2001, оп. цит. стр 433.;

⁸⁸ Видети шире у:... Кузнецов, В., *Социологија безбедности*, РАН, Москва, 2003.;

⁸⁹ Видети шире у:... Шуберт, Т, *Национална безбедност Русије: конституционално-правови аспекти*, Москва, 2001.;

⁹⁰ Бажанов, Е.П., «Роль и место России в современном мире» (Центр Стратегических Разработок, 1999-2000), в: *„Место России в современном мире“*, (Интернет: <http://www.bestreferat.ru/referat-51088.html>, 17.04.2011.)

националне безбедности, Концепција спољне политике као и стратегијских докумената НАТО и ЕУ (Стратегија безбедности ЕУ-„*Безбедна Европа у бољем свету*“), може се уочити да се безбедност и основни ризици, изазови и претње слично перципирају и у Русији и на Западу. Посебно када је реч о питањима социјално-економске проблематике, корупције, постизања економског благостања, еколошких аспеката безбедности и тд.⁹¹

Како је наведено, нестанком биполарности војна претња или могућност великог рата је минимализована, али су се у постхладноратовској ери појавили нови извори и облици угрожавања (нове безбедоносне претње, ризици и кризе).⁹² Природа савремених, «невојних» облика угрожавања у виду *асиметричних* безбедоносних претњи (тероризам, оружје за масовно уништење, етнички и религиозни екстремизам) или *транснационалних* (кријумчарење дроге, организовани криминал, шверц оружја, илегална имиграција, угрожавање протока виталних ресурса - нафте и гаса) је таква, да се њихов садржај, обим, интензитет деловања и облици испољавања тешко могу у пуној мери ограничити и контролисати. Може се рећи да они не познају географске, политичке и културно-цивилизацијске границе. Разноврсност, комплексност и међузависност савремених безбедоносних изазова и претњи, узрокује интензивирање односа међународних актера у смислу њихове сарадње и координисања активности на супротстављању и елиминисању свих облика угрожавања виталних интереса држава и међународне заједнице у целини. У суштини може се закључити, да су безбедносне претње у савременим околностима у највећој мери асиметричне.⁹³ Оне нису лако уочљиве, нити се субјекти (актери) - носиоци безбедоносних ризика и претњи могу лако идентификовати, а такође, није могућа ни њихова јасна категоризација. Субјекти, носиоци угрожавања могу бити разноврсни: непријатељске државе, војни савези, терористи, појединци, индустријска предузећа, политички активисти, криминалне организације и сл. Сваки од ових носиоца угрожавања мотивисан је различитим циљевима, ограничен различитим нивоима ресурса, сопственим могућностима и могућностима система да се брани. Тешко је предвидети намере могућих нападача и проценити њихове реалне способности да угрозе безбедност државе. Мотивација актера,

⁹¹ „A Secure Europe in a Better World“, *European Security Strategy*, Brussels, 12 December 2003., (Интернет: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>., 22.01.2012.); Проблем је, међутим, што се, у једном броју западних земаља, Русија више посматра као извор тих проблема, него као савезник у њиховом решавању.

⁹² У председничком саопштењу СБ ОУН од 31.01.1992.године, наведено је да „(...) одсуство рата и војних конфликта само по себи не осигурава међународни мир и безбедност. Невојни извори, нестабилност у економији, у социјалној, хуманитарној и еколошкој сфери постали су опасност по мир и безбедност“... (UN-Doc S/PV 3946, 31 January 1992, p. 142-3.)

⁹³ М. А. Vatis: *Cyber attacks during the war on terrorism: a predictive analysis*, Institute for Security Technology Studies at Dartmouth College, September 22, 2001, (Интернет: <http://www.ists.dartmouth.edu>, 22.02.2011.);

употребљени ресурси и надасве, потенцијални ризици по безбедност заједнице и државе веома се разликују.⁹⁴

У битно обележје савремених безбедоносних изазова, ризика и претњи можемо сврстати још и тенденцију све обимнијег и разноврстнијег коришћења научних и техничко-технолошких достигнућа савременог света. То се односи како на државе, у смислу увећања својих безбедоносних капацитета и потенцијала, тако и на поједине субјекте, носиоце угрожавања, за остваривање њихових партикуларних, нелегалних и нелегитимних интереса и циљева. Они су супротстављени и угрожавају, како националне, тако и универзалне, општеприхваћене вредности и интересе глобалне заједнице и њених чланица.

С тим у вези, у савременим условима драстично је промењен и приступ у оцени и дефинисању извора безбедоносних ризика и претњи безбедности Русије. За разлику од традиционалног схватања безбедности које је било искључиво везано за способност да се заштити нација и држава од спољне агресије, данас се приоритетним претњама националној безбедности Русије сматрају невојни (неоружани) облици угрожавања. Највећа промена у перцепцији, оцени и вредновању стања безбедности у Русији састоји се у чињеници да је данас доминантно мишљење да се главни изазови, и претње виталним интересима државе и друштва превасходно налазе унутар саме државе, односно у унутрашњим (интерним) чиниоцима, као и да за руску нацију и државу оне представљају већу опасност од спољашњих (екстерних) претњи и угрожавања.⁹⁵ Корени и узроци многих савремених унутрашњих облика угрожавања националне безбедности Руске Федерације, сежу још из совјетског периода. У савременим условима, постоји читав спектар нових облика угрожавања безбедности Русије (нови безбедоносни изазови ризици и претње на унутрашњем плану) као што су: регионални и национални сепаратизам и религиозни екстремизам (експанзија милитантног национализма на Северном Кавказу, као комплексна мешавина исламског религиозног фундаментализма и етнички мотивисаног сепаратизма и настојање да се остваре идеје о стварању етнички „чистих“ држава кроз етничке сукобе и конфликте са другим етничким групама или са централним руским државним властима (Чеченија, Ингушетија, Дагестан)); постојање економских, политичких и социјалних ризика; низак ниво материјалног благостања руских грађана; сива економија, корупција у органима државне власти, велики диспаритети у висини дохотка становништва, слабост институција државне власти, пасивност многих државних органа, као и недостатак координације и сарадње у њиховом деловању; криминализација друштва и „срашћивање“ државних структура са криминалним елементима; неразвијеност либералних тржишних услова, незавршеност

⁹⁴ Видети шире у:... Арбатов, А., *Безопасност: Российский выбор*, ЭПИ центр, Москва 1999.);

процеса модернизације, лоше стање у пољопривреди, неразвијеност сељачких домаћинстава; погоршање демографске ситуације; погоршање стања оружаних снага; еколошке катастрофе у многим регионима руске државе; регионални сепаратизам; угрожавање права националних мањина, локалне и регионалне тензије и конфликти у вези са пограничним споровима или пролиферацијом оружја за масовно уништење, итд.

Поред унутрашњих, постоји и велики број нових тзв. „екстерних“ извора угрожавања безбедности Русије. Као неке од најважнијих безбедоносних претњи и ризика, а на основу анализе ставова и опредељења у спровођењу стратегије безбедности Руске Федерације (који су садржани у најважнијим стратегијско-доктринарним документима руске државе, различитог хијерархијског нивоа, донетим на крају прве деценије XXI века),⁹⁶ могу се навести: локалне и регионалне тензије и конфликти у вези са пограничним споровима;⁹⁷ пролиферација оружја за масовно уништење; етнички, религиозни и националистички конфликти (сукоби) у региону;⁹⁸ слабост институција државне власти, нарочито у централноазијским постсовјетским републикама и у вези са тим масовна илегална имиграција; транснационални тероризам; погранични спорови; распрострањеност ватреног (конвекционалног) оружја међу становништвом суседних држава; погоршавање еколошке

⁹⁵ Видети шире у:... *Стратегија националној безбедности РФ до 2020 года*, ...;

⁹⁶ *Стратегија националној безбедности РФ до 2020 года*, от 12 мая 2009 г. ...; *Концепција внешней политики Российской Федерации*, от 12 июля 2008 г. ...; *Военная доктрина Российской Федерации*, от 5 февраля 2010 г. ...;

⁹⁷ У XXI веку, стара безбедоносна претња у виду пограничних конфликта и територијалних спорова, са распадом СССР и СФРЈ добила је ново значење. Данас су копнене и морске границе предмет многобројних међудржавних спорења. Не може се у потпуности искључити могућност да у деценијама које долазе неки од тих многобројних граничних спорова прерасту у оружане конфликте. Територијални спорови најчешће се јављају када између држава није извршена демаркација граница, односно у ситуацији када границе нису прецизно одређене. Као илустрација оваквог става могу послужити многобројне конфликтне ситуације на постсовјетском простору, нарочито у Црноморском и Закавказском региону. Савремена Русија има неколико нерешених територијалних спорова (проблем са Јапаном, са Прибалтичким републикама, неодређене поморске границе Русије у Каспијском и Балтичком мору, нерегулисана у потпуности руско-кинеска граница, која је у прошлости дуго била примаран безбедоносни проблем и извор тензија у Централноазијском региону, итд.). Већина ових безбедоносних проблема су постојали годинама и деценијама уназад, али се ситуација погоршала и заострила после распада Совјетског Савеза, када је ескалирао и велики број пограничних спорова међу бившим совјетским републикама, од којих, неки и до данашњих дана нису решени. Границе нових држава, које су образоване после распада СССР, ни данас нису прецизно одређене, што доводи до латентних противуречности међу државама на постсовјетском простору.;

⁹⁸ Данас, етнички конфликти у непосредном стратегијском безбедоносном окружењу представљају велику претњу националној безбедности Русије (као примери могу послужити ратови на простору Кавказа, у Абхазији, Придњестровљу, Нагорно Карабаху, Чеченији и др.). Ти конфликти представљају велике регионалне безбедоносне проблеме, јер често и војници и избеглице прелазе на територију суседних држава, где већ живе представници етничких група које учествују у конфликту, што доводи до међудржавних безбедоносних криза и тензија, који могу резултирати међудржавним сукобом... (Више о проблему тзв. замрзнутих конфликта на постсовјетском простору у:... Тапара В., Јончић М., „Пут за решавање сукоба – упоредна анализа замрзнутих сукоба на простору ОЕБС“, *Међународни проблеми*, Vol. LXIV, No. 3/2012, стр. 275-302.; Петровић, Д., *Геополитика постсовјетског простора*, Прометеј, Нови Сад, 2008; Гајић, А., *Нова велика игра*, НСПМ, Београд, 2009; F. Morar, “The Myth of ‘Frozen Conflicts’: Transcending Illusive Dilemmas”, *per Concordiam*, Vol. 1, No. 2, June 2010, p. 11.; Петровић, Д., Анђелковић, Д., Николић, Г., *Геополитика Закавказја*, Институт за међународну политику и правду, Београд, 2010; итд.);

ситуације, безбедоносни ризици и претње са којима се суочавају државе у непосредном стратегијском безбедоносном окружењу Русије;⁹⁹ и многи други.

2.1.3.2. Стратегијско безбедоносно окружење Руске Федерације, као фактор детерминације њене безбедоносне стратегије

Геополитичке и безбедоносне појаве и процеси у стратегијском безбедоносном окружењу истражују се и дефинишу у зависности од националних интереса, циљева и приоритета у сфери безбедности, који су дефинисани стратегијом националне безбедности. Основни ставови и искази о стратегијском безбедносном окружењу Руске Федерације су у функцији анализе и оцене стања безбедности руске државе, и они су нужни при формулисању њене безбедоносне стратегије. Опште карактеристике стратегијског безбедоносног окружења руске државе су његова величина, сложеност, динамичност и континуитет промена. Притом, процес промена није окончан, већ се стратегијско безбедоносно окружење руске државе још увек значајно и интензивно мења под утицајем глобалних појава, доносећи нове облике угрожавања, нове безбедоносне изазове, ризике и претње.¹⁰⁰

Стратегијско безбедоносно окружење Руске Федерације, с обзиром на чињеницу да је реч о највећој држави света,¹⁰¹ која заузима готово читаву источну половину европског и око четвртину азијског континента,¹⁰² је до те мере комплексно и специфично, да је неминовно парцијално сагледавање и истраживање сваког аспекта (димензије) тог стратегијског безбедоносног окружења понаособ (физичког, економског, политичког, војног, културно-цивилизацијског, етичког итд.). Анализу, процену и предвиђање свих аспеката стратегијско-безбедоносног окружења Русије одређује већи број чинилаца, од којих су најважнији: квантитативне и квалитативне карактеристике самог геостратегијског и војно-политичког безбедоносног окружења и потенцијални ризици и претње које могу проистећи из њега;

⁹⁹ Стратегија националне безбедности Руске Федерације, идентификује безбедоносне проблеме из корпуса тзв. нових безбедоносних ризика и претњи по националну безбедност појединих држава у њеном безбедоносном окружењу као што су недостатак пијаће воде или исцрпљивање природних ресурса. Такође, наводе се и друге претње са којима се суочавају те државе, као што су на пример еколошки проблеми који производе не само велике напетости, него и ситуацију на граници конфликта, затим проблеми у вези са загађењем водених ресурса и одлагања и уништавања опасног отпада, као и проблеми у вези са производњом нуклеарне енергије... (Видети шире у:... *Стратегија националне безбедности РФ до 2020 года*, ...);

¹⁰⁰ Мешков, А. Ю., «Философия стратегической стабильности. Внешняя политика и политика безопасности России в начале XXI века», опубликовано в: «*Независимая газета*», Москва, 08.08.2002.;

¹⁰¹ „Од величине територије, од тога да ли је мала или велика, зависе многе карактеристике једне државе. Она указује на величину њених ресурса, њеног становништва, њене физичке снаге. Она, укратко, указује на разлику између велике и мале силе“... (Џејмс Монро, цитат из: William A. Williams (ed.), *The Shaping of American Diplomacy*, Rand McNally, Chicago, 1956, p. 122.);

¹⁰² Површина територије данашње Русије је 17.075.400 км², од чега европски део државе обухвата 4.562.462 км², а азијски део 12.512.938 км²... (Петровић, Д., *Русија и Европа*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010, стр. 21.);

пројектовани национални интереси и циљеви руске државе и друштва; перцепција руске државе о тренутним и потенцијалним намерама и могућностима, како савезничких, тако и држава чији су интереси супростављени безбедносним интересима Руске Федерације. Стање безбедности у стратегијском окружењу Руске Федерације, као и његова пројекција у будућности, изузетно је комплексно и динамично, оптерећено бременитом прошлошћу, неизвесном будућношћу, актуелним и историјским противречностима, нерешеним споровима и супротстављеним интересима, повамфиреним старим геополитичким аспирацијама. Тренутна ситуација ипак се оцењује као „привидно безбедна“, иако тзв. замрзнути конфликти, у непосредном безбедоносном окружењу Руске Федерације, прете да својим деконзервирањем угрозе безбедност Црноморског- Каспијског региона,¹⁰³ па и ширег простора Евроазије.

2.2. Криза руске државе и умањење њене реалне моћи током последње деценије XX века

2.2.1. Унутрашњи (политички, економски, војни, безбедоносни, социјални, етнички-национални) чиниоци кризе

Нестанак, односно самораспуштање Совјетског Савеза, једног од стожера биполарног међународног светског поретка и једне од две најмоћније државе на планети током читаве друге половине XX века, као и стварање петнаест нових држава на простору бившег Савеза, свакако представљају догађаје који су кључно определили нове садржаје и односе не само на простору Евроазије, него и у глобалном међународном систему.¹⁰⁴ Распадом совјетске државе створили су се услови за нове облике политичког организовања и деловања на ексовјетском простору. Русија, као највећа, најмногољуднија и убедљиво најмоћнија држава бившег Савеза, представљала је катализатор односа снага, али је током последње деценије прошлог века и сама била у великој системској кризи, која је своју рефлексију имала у политичкој, економској и уопште друштвеној сфери. У појединим тренуцима криза је достигала такве катаклизмичне размере, да је претила дезинтеграција и структуралног и

¹⁰³ Јефтић, Н., „De facto states у Црноморском региону“, у: Невенка Јефтић (прир.), *Актуелна питања из међународних односа* (зборник), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 337-48.;

¹⁰⁴ Последњих деценија XX века радикално су се променили историјски токови. Према оценама већине аналитичара, магнитуда тих промена имала је такве пропорције да је попримила карактер историјске кризе без преседана. (...) „Драматичне и неочекивано брзе промене у Источној Европи 1989/90, распад СССР-а (и Источног блока) изменили су стратешку слику света. (...) У средишту постхладноратовске политике Запада налазила се руска држава. Њено разарање планирано је као први корак „Новог светског поретка“. (...) Притом, „дезинтеграција Русије, замишљена је као мирољубив процес. (...) На Русију „се гледало као на поражену земљу, као на тешког болесника, кога треба цивилизованим путем усмртити“... (Аврамов, С., „Руско-српски

функционалног аспекта друштвено-политичког система руске државе. Овај систем карактерисала је „предетерминисаност“, односно истовремено постојање великог броја узрока (чинилица) кризе који су водили ка дезинтеграцији, од којих је највећи број њих и појединачно био довољан да изазове тај процес. Притом, није могуће издвојити један узрок или групу узрока који су по значају или снази доминантни, али је могуће извршити њихову научну анализу по различитим нивоима, од којих анализа на нивоу система (системска анализа), у смислу анализе његове структуре и у смислу анализе процеса (његовог функционисања) може резултовати конкретним резултатима у класификацији и објашњавању наведених узрока, као и одређеним превиђањима о њиховим последицама у краткорочном и средњорочном периоду. Наведени узрози кризе, условно се могу класификовати на унутрашње – интерне (политички, економски, социјални, војно-безбедносни, културно-цивилизацијски, итд.) и спољашње – екстерне, у сфери међународне политике.

Унутрашњи и спољашњи чиниоци кризе били су директна последица чињенице да је Русија, као сукцесор некада моћне совјетске државе, доживела умањење свих елемената моћи у односу на бивши СССР. Територијално, западне границе Руске Федерације биле су померене више од хиљаду километара на исток¹⁰⁵ и сличиле су границама руског царства с краја XVII и почетка XVIII века.¹⁰⁶ Изгубљена је идеолошко-политичка сфера утицаја и доминације у источноевропским земљама које су листом похрлиле ка западноевропским интегративним процесима. Русија је била искључена из европских безбедоносних процеса, што је услед ширења Северноатланске алијансе, отворило простор другим силама, првенствено САД, да изврше пенетрацију свог утицаја и склапање стратешких безбедоносних аранжмана на штету руских националних интереса.¹⁰⁷ На унутардржавном плану, Русија се налазила у фази трагања за путевима преласка из совјетског тоталитаризма у демократију, што је резултирало појавом великих структурних проблема у свим сферама друштвеног живота. Економски, политички, демографски, војни, међуетнички и међуконфесионални проблеми, организовани криминал, корупција, тероризам и сепаратизам довели су у питање функционални аспект руске државе, њену стабилност и угрозили њен

односи на прагу трећег миленијума“, у: Јелица Курјак (ур.), *Руска политика на Балкану* (зборник), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1999, стр. 133-57.);

¹⁰⁵ Бзезинский, З., *Большая шахматная доска*, наведено према: Колосов В. А., Туровский Р. Ф., „Геополитическое положение России на пороге XXI века: реалии и перспективы“, *Полис*, № 3, 2000, (Интернет: http://www.i-u.ru/biblio/archive/kolosov_geopolitpolozrossii, 11.02.2011.);

¹⁰⁶ Видети шире у:... Петровић, Д., *Русија на почетку XXI века – геополитичка анализа*, Прометеј, Нови Сад, 2007.;

¹⁰⁷ Видети шире у:... Шуберт, Т., *Национальная безопасность России: конституционно-правовые аспекты*, Москва, 2001.;

опстанак.¹⁰⁸ Из тог разлога, у процесу конституисања и стабилизације руске државе, круцијално питање постало је очување и заштита територијалног интегритета и идентитета, уз истовремено увођење нових демократских облика политичке организације руског друштва и разграничења функција власти. Економски процеси, тзв. „шок терапија“ у виду наглог преласка са совјетског модела централизоване државно-планске привреде на модел либералне тржишне економије и тзв. ваучерска приватизација, изродили су се у своју супротност и проузроковали дубоку кризу руске економије, а грађане довели испод доње границе прихватљивог животног стандарда. Одлив државног богатства ван граница, корупција, социјално раслојавање и појава организованог криминала резултирали су и чињеницом да се економска моћ великим делом изместила изван државних структура, у рукама крупних бизнисмена – олигарха.¹⁰⁹ У политичкој сфери, у одсуству традиција демократског организовања и владања и под утицајем тешког историјског бремена прошлости и наслеђа, тај период у почетној фази карактерише борба за доминацију институција на релацији председник – парламент и оштра поларизација политичких снага на конзервативне и прореформске. Крајњи резултат те конфротације, после драматичних политичких дешавања 1993. године и доношења новог Устава, било је јачање извршне власти, оличене у институцији председника државе, али и концентрација политичке моћи у рукама малог броја људи који су чинили председниково најближе окружење, за које се у Русији користио колоквијални назив „породица“. Социјално-економску деградацију нужно је пратила демографска криза, која је деведесетих година у Русији достигла такве размере да је превазишла све упоредиве примере у њеној историји,¹¹⁰ чији су узрокци и последице

¹⁰⁸ Према извештају Трилатералне комисије у Копенхагену, априла 1995, читав постхладноратовски период представља загонетку, која је „заогрнута мистеријом у оквиру једне енигме, а енигма је Русија“. (...) У овом документу се наводи да се „стање у Русији може свести на две речи: *пораз и хаос*“. За крајње негативну и црну слику о Русији, аргументација се базирала на чињеницама да у Русији „доминира совјетски стил ауторитарне реторике и понашања“ (Јелциново окружење је доносило одлуке, без обзира на став Думе), као и да су „склони лажима“. (...) „Русија није наследила ништа делотворно из прошлости што би јој помогло да постане одговорни и демократски члан међународне заједнице. (...) Русија нема демократске традиције ни вредности. Нема грађанско друштво. Не поштује људска права. Нема слободне и фер изборе. Нема правних правила. Нема духа за искрене компромисе. Нема традиције за мирољубиве и пријатељске односе са својим суседима. (...) Уместо тога има дугу историју војних интервенција и политичке доминације.“ (...) Истовремено, у извештају се наводи да се, „не може чекати да се ситуација разбистри“, већ да се мора сачинити „анализа луднице и распојасаности, који карактеришу Руску Федерацију данас.“... (Task Force Report, No. 46: *Engaging Russia*, p. 5-6, Dialogue, No.47, pp. 67-9.);

¹⁰⁹ О феномену тзв. олигарха у постсовјетској Русији детаљније у: Зудин, А, „Олигархия как политическая проблема российского посткоммунизма“, *Общественные науки и современность*, № 1, Москва, 1999.; Милинчић, Љ., *Олигарси*, Софос, Београд 2007.; G. Marshall, „Putin and the Oligarchs“, *Foreign Affairs*, Nov/Dec 2004, Vol. 83, Issue 6.;

¹¹⁰ Детаљније о размерама демографске кризе у Русији током деведесетих година прошлог века у:... Рыбаковский Л. Л., «Десятилетие депопуляции в России» (причины, результаты, последствия), в сб. *«Социальная сфера: проблемы и суждения*, (материалы шестых Мильнеровских чтений), Москва, декабрь 2002 г., Науч. ред. Э. Б. Гилянская, Москва, 2002, (Интернет: <http://www.i-u.ru/biblio/archive/ribakovski%5Fdepopul>, 27.04.2011.); Солжењин, А., „*Руско питање крајем 20. века*, Матица српска – Цицеро – Писмо, Београд-Нови Сад, 1995.; Постсовјетска Русија је за само пола деценије изгубила скоро десет милиона становника, што

идентификовани и артикулисани и у Концепцији националне безбедности Русије из 2000. године. На унутрашњем плану, присутна тенденција јачања центрифугалних сила у Федерацији (јачање регионалних центара моћи и осамостаљивање губернатора од централне власти у Кремљу), водила је ка дезинтеграцији земље и представљала је директну претњу федералном уређењу државе и њеном територијалном интегритету.¹¹¹

Појава етнички мотивисаног сепаратизма у појединим субјектима Руске Федерације, пре свега на простору северног Кавказа, праћеног екстремним тероризмом и нападима на државне и цивилне институције, саобраћајне магистрале, стамбена насеља, позориша, школе, уз огромна материјална разарања и велики број невиних цивилних жртава, имало је за директну последицу хроничну нестабилност државе и претњу њеној територијалној целовитости, што је и експлицитно наведено у одредбама Концепције безбедности. У овом стратешко-доктринарном документу наводи се да ниво тероризма расте, праћен повећањем сукоба, мењањем његових појавних облика и борбом за моћ на основу групних и национално-етничких интереса, а да одсуство ефикасног система за његово сузбијање, као и недостатак активности на његовој превенцији и спречавању, повећавају степен утицаја те претње на друштво, државу и појединца.¹¹² Наведене деградације и атрофирања руске државе у свим сегментима нужно су се одразиле и на њену војну моћ, која је нагло опадала и према квантитативним показатељима и у квалитативном смислу. Некада моћне Оружане снаге и Војно-индустријски комплекс, основне полуге на којима је совјетска империја заснивала своју моћ и утицај, рапидно су еродирали и нашли се у великој структуралној и функционалној кризи. Русија је од суперсиле сведена на ниво регионалне силе, а њене Оружане снаге сведене су на ниво пуког преживљавања, што је имало далекосежне последице. На оваквом становишту, налазио се највећи број руских и страних аутора и теоретичара, али и самих припадника руске војске, што су одређена научна истраживања током деведесетих и верификовала.¹¹³

је појава без преседана у савременом индустријском свету, а да није директно проузрокована ратом или епидемијом (...) Просечан животни век мушке популације у Русији током деведесетих смањен је са 71 на 59 година... (Видети шире о анализи демографских проблема у постхладноратовској Русији у: ... Петровић, Д., *Демографска обележја савремене Русије*, Српско географско друштво, Београд, 2007.);

¹¹¹ Данашња Русија је земља са вишенационалним и мултиконфесионалним саставом становништва и огромним територијалним разликама у економском потенцијалу. (...) Сепаратистичке тенденције и деструктивни процеси, оличени у борби региона за што већи степен њихове „независности“ (и самосталности од централне власти), представљају директан пут ка уништењу руске државе (...) Губернаторе или председнике националних република, према власти сконцентрисаној у њиховим рукама понекад поистовећују са секретарима обласних комитета из совјетског периода. (...) У данашњој Русији, не само да је уведена, него је и ојачала тенденција да се руководиоци субјеката Федерације претварају у својеврсне „феудалне кнезове“... (Примаков, Ј., *Осам месеци плус*, ИГАМ, Београд, 2003, оп. цит. стр.79-81.);

¹¹² *Концепција националне безбедности Росијске Федерације*, от 10. января 2000, ...;

¹¹³ Током новембра и децембра 1994. године (у време тзв. друге чеченске војне кампање, односно увођења јединица руске армије на територију Чеченске републике), Центар војно-социолошких, психолошких и правних

Унутарашња политичко-економска и свеопшта друштвена криза у Русији, нужно се рефлектовала и на њен спољнополитички курс и формирање њене спољнополитичке оријентације, а основне карактеристике тог процеса биле су несамосталност,¹¹⁴ спорост, инертност и осцилације, као израз покушаја да се прагматизмом минимализују постојеће штете по руске националне интересе и извуку највеће могуће користи у датом тренутку. Све то је резултирало појавом крајње негативних последица по руску државу у виду губитка њеног ауторитета у међународној заједници и стварања вакуума, који су друге државе, а нарочито САД, настојале да попуне ширењем свог утицаја. Као резултат те чињенице, дугорочни национални интерес Русије и њен примарни геополитички циљ постаје управо подривање америчког утицаја на постсовјетском простору и покушај да се поврате и учврсте сопствене позиције.¹¹⁵ Такво неславно стање у коме се нашла Русија у првим годинама постхладноратовске епохе, била је у оштрој колизији и контрасту са периодима њене властите историје, током којих је руска дежава и нација имала водећу и доминантну улогу са аспекта војне моћи и политичког и културно-цивилизацијског утицаја. Као резултат тога у Русији је настало дубоко осећање понижења, помешано са разочарењем и гневом.

Именовање Владимира Путина на место вршиоца дужности Председника Руске Федерације задњег дана децембра 1999. године и његова победа на председничким изборима у првој половини 2000. године, означили су почетак нове фазе у развоју постсовјетске Русије. Покренуте су опсежне унутрашње (политичке, економске и социјалне) реформе, као и промене у спољној и безбедоносној политици, што је све резултирало постепеним опоравком, стабилизацијом и консолидацијом руске државе и друштва.

Управо, претходни уопштен сумарни приказ само неких најважнијих интерних и екстерних чинилаца (и индикатора) свеопште кризе руске државе и друштва, током деведесетих година прошлог века, има за циљ да кроз анализу њених узрока, стања и

истраживања (ЦВСППИ) Оружаних снага Руске Федерације спровео је научно истраживање о карактеру социјалног самоосећања војних лица и чинилаца који га детерминишу. Спроведена је анкета међу 250 генерала и виших официра свих видова и родова војске, који су оцењивали ситуацију у земљи и војсци по 16 показатеља. Њихови одговори, валоризовани на основу десетостепенне скале, показали су да су најнижи рејтинг имали следећи показатељи: „ауторитет армије у друштву“ – 3,55 бодова; „ефикасност остваривања војне реформе“ – 2,50; „престиж војне службе у друштву“ – 2,47;... (Соловьев, С. С, Обрасцов, И. В, *Российская армия от Афганистана до Чечни*, Национальный Институт имени Екатерины Великой, Москва, 1997, с. 404.; наведено према: Иваниш, Ж., „Нова војна политика Русије“, у: Јелица Курјак (ур.), *Руска политика на Балкану* (зборник), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1999, стр. 224.);

¹¹⁴ „Спољну политику Русије последњих година одликују пасивност, недоследност, неодређеност, непрофесионалност и запостављање националних интереса.“ (...) Основна карактеристика тог периода била је потпуна несамосталност спољне политике Русије и њена зависност од водећих западних земаља, пре свега Америке... (Гускова, Ј., *Југословенска криза и Русија*, Београд, 1996, оп. цит. стр. 26.);

¹¹⁵ Поједини руски аутори сматрају да је отворен „упад“ САД на постсовјетски простор, који никада до тада није представљао њен национални интерес, био директан геополитички изазов Русији, (...) покушај да се она понизи (...) и да сам по себи представља опасну геополитичку игру... (Видети шире у:... Дугин, А.,

последица покаже и допринесе разумевању стања руске државе и друштва (стања политичко-економског и одбрамбено-безбедносног система) и правце њихових промена у процесу транзиције, односно трансформације од тоталитаризма ка демократији. С обзиром на чињеницу да је Руска Федерација велика сила, са респектабилним капацитетима друштвене (политичке) моћи, може се закључити да она представља један од кључних субјеката који у великој мери утиче и одређује стање односа и правце развоја у многим државама на евроазијском, а нарочито на постсовјетским простору.¹¹⁶ Са аспекта циљева овог научног истраживања посебан акценат биће стављен на анализу војно-безбедносног чиниоца кризе, његових узрока и последица, као и његовог утицаја на свеопште стање у руској држави, док ће остали чиниоци кризе (политички, економски, социјални, спољнополитички, итд.) бити презентовани и анализирани само у главним и најопштијим цртама.

2.2.1.1. Политички и економски чиниоци кризе

Управо став да унутрашња политичка ситуација у Русији представља један од фактора, који у великој мери детерминише ток и карактер политичких збивања у земљама најближег окружења, али и на ширем евроазијском и глобалном простору, намеће потребу да се идентификују, анализирају, опишу и по могућству класификују и објасне најважнији политички чиниоци кризе и њихова корелација, односно утицај на безбедоносни сегмент руске државе.

У политичкој сфери, период последње деценије прошлог века у Русији обележен је покушајима да се изнађу најрационалнији модалитети преласка из тоталитаризма у демократију. Доминантна одлика наведеног периода са политичког аспекта јесте оштра поларизација снага на политичкој сцени Руске Федерације. Док су нове, либерално-реформске снаге заступале тезу о брзим и кореним променама на принципима западноевропске парламентарне демократије и тржишне привреде, дотле су неоконзервативне, антиреформске снаге стајале на становишту да трансформација и прелазак у битно другачији друштвено-политички облик захтева опрезност и залагали се за споре,

Геополитика постмодерна, времени нових империј очерки геополитики XXI века, Издање Амфора, Санкт-Петербург, 2007.);

¹¹⁶ Притом, индикативно је становиште америчког теоретичара Хенрија Кисинџера који, на пример, заступа тезу да ће јачање Русије у постхладноратовском периоду нужно изазвати геополитичке последице у свим периферним деловима некадашње огромне руске (совјетске) империје, односно да ће се са привредним опоравком Русије, њен притисак на суседне земље сигурно појачати, (...) јер експанзионизам и стална потреба за ширењем, у циљу повећања властите (не)безбедности, представљају геополитичку константу (код) руске државе у свим њеним досадашњим епохама. (...) Руска држава се током читаве своје историје трудила да потчини државе по ободу својих граница, а то искушење неће престати ни по окончању хладног рата... (Кисинџер, Х., *Дипломатија*, Клуб плус, Београд, 2008, оп. цит. стр. 231, 490.);

постепене и еволутивне процесе, који би представљали својеврсну комбинацију институција и искустава предходног система (руских традиционалних вредности – прим.аут. С.М.), са новим либерално-тржишним системом управљања и привређивања.¹¹⁷ Оваква оштра политичка поларизација, уз изражену борбу за доминацију институција на релацији председник - парламент, резултирала је јачањем једне гране извршне власти - институције Председника државе,¹¹⁸ у којој преовладавају елементи аутократске власти у модификованом облику, кроз призму основне детерминанте тог транзиционог периода - односа традиције и историјског наслеђа и нових демократских трендова.¹¹⁹

2.2.1.1.1. Узроци распада СССР и система тзв. реал(ног) социјализма

Претходна совјетска држава имала је велику и моћну војну силу, респектабилне економске и енергетске потенцијале, веома комплексну унутардржавну организацију, хетерогену мултинационалну структуру и јако сложено спољнополитичко окружење. Русија је од СССР наследила тешко историјско бремене прошлости и комплексну ситуацију око одређивања њене садашњости и будућности.¹²⁰ Велики број аутора стоји на становишту да је један од кључних чинилаца који је утицао на распад СССР и система тзв. реал(ног) социјализма, глобална предимензионираност („пренапрегнутост“, „прекардашивање“) совјетске државе, односно немогућност да се поднесе терет трошкова њених активности на међународном плану.¹²¹ Ови аутори заступају тезу да је управо та чињеница представљала

¹¹⁷ Видети шире у:... Шевцова, Л. Ф, *Режим Бориса Ељцина*, Москва, 1999.;

¹¹⁸ Основни чиниоци који су довели до јачања извршне власти, оличене у институцији председника државе, били су немогућност да се земља економски опорави методама увођења либерализма у економији, као и непостојање традиције демократског организовања и владања. Због тога је тај период обележен сталним преиспитивањем програмских оријентација и кориговањем неких решења у пракси... (Курјак, Ј., *Политичке промене у Русији 1990-1996*, Институт за међународну политику и привреду, Београд 2000, оп. цит. стр. 11.);

¹¹⁹ Стање у постсовјетској Русији у епохи режима Бориса Ељцина, може се означити као компилација руске традиције и демократских форми друштвено-политичког уређења и начина владања... (Видети шире у:... Шевцова, Л. Ф, *Режим Бориса Ељцина*, Москва, 1999.);

¹²⁰ Руска Федерација, у првим годинама након распада совјетске империје, била је потпуно деморалисана, ишчупана из својих историјских корена, са потпуно изгубљеним ауторитетом и угледом поузданог и одговорног партнера и са потпуно хаотичним постхладноратовским окружењем. (...) Русија се суочила са несигурном будућношћу (...) у којој је њен круцијални императив био стишавање унутарполитичких страсти и враћање самопоштовања деморалисаној земљи и нацији... (Видети шире у:... Говорухин, С., *Велика криминална револуција, има ли Русија будућност*, Филип Вишњић, Београд, 1995.);

¹²¹ Према мишљењу појединих аутора, Совјетски Савез се „суочио са истим проблемом који је Русију уништавао током читаве њене историје: „Источна Европа, комунизирана ради јачања безбедности совјетске државе, гутала је тако велика средства и захтевала тако строг надзор, да је уместо стратешке предности, све више постајала терет“. (...) Руско геополитичко окружење непрекидно је било жртва историјског руског империјализма, односно руског експанзионизма, који је непрекидно трајао још од времена Петра Великог. (...) Међутим Русија је тиме само отварала нове проблеме. Била је приморана да тамо одржава скупо војно присуство, што је празнило државну касу, а није повећавало националну безбедност.“... (Кисинџер, Х., *Дипломатија*, Клуб плус, Београд, 2008, оп. цит. стр. 490-1.);

„историјско самоубиство“ совјетске империје,¹²² и да је СССР постао жртва сопствених несразмерних империјалних амбиција, односно жртва тзв. синдрома самоликвидације, којег историчар Пол Кенеди назива „империјалним пренапрезањем“.¹²³ Током хладног рата СССР је имао претерано висока издвајања за одбрану, која су се у појединим периодима приближавала горњој граници издржљивости њене привреде, што је имало крајње негативан утицај на њену економску политику и економске односе.¹²⁴ Према неким квантитативним показатељима, у биполарном периоду, војни трошкови Совјетског Савеза били су већи од Америчких,¹²⁵ иако је совјетски БДП (брuto друштвени производ) био мањи и кретао се у распону 50-70% од америчког. Период од педесетих до средине седамдесетих година, карактерише се енормном изградњом совјетске војне силе и сразмерно великим напретком у стандарду руских грађана.¹²⁶ Проблеми су почели када је нарушен паритет са САД, односно када је висина војних трошкова достигла двоцифрену вредност совјетског БДП,¹²⁷ и када су услед таквог притиска на економију, стопе економског раста почеле рапидно да опадају. Поједностављено речено, све до осамдесетих година XX века, совјетска империја издржавала је трку у наоружању са САД. Међутим, ниво јавних расхода за војне потребе у СССР (трка у наоружању, трошкови војног ангажовања у Авганистану (1979.) и у још неким афричким државама, расходи услед економске и војне помоћи просовјетским режимима у источноевропским државама, трошкови одржавања војног присуства у земљама које су се налазиле у совјетској интересној сфери), постали су исувише велики економски терет за совјетску централно-планску економију, због чега долази до њеног колапса и великог еродирања укупне моћи совјетске државе. Прагматично настојање совјетског државног руководства на челу са М. Горбачовом, последњих година хладноратовског периода, да се

¹²² Сличну тезу заступа и Џорџ Кенан, који сматра да су „царски режими у ствари пропадали, зато што нису могли да „сваре“ све оне европске народе које су неразумно прогутали“... (J. L. Gaddis, *The Long Peace*, Oxford University Press, New York/London, 1987, p. 157.);

¹²³ Активности великих сила на међународном нивоу постајале су веома скупе, а у исто време те силе су због својих обавеза у иностранству, одустајале од инвестирања својих ресурса у оквирима властитих граница, у циљу подизања производње код куће, те су се њихови економски капацитети стално умањивали, тако да те земље нису биле у стању да учврсте своју међународну улогу... (P. Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers*, Random House, New York, 1988.; наведено према: Манделбаум, М., *Треба ли свету Голијат – Како Америка делује као светска влада у 21. веку*, Филип Вишњић, Београд, 2006, оп. цит. стр. 39.);

¹²⁴ За совјетске услове, енормно висока вишедеценијска издвајања из националног производа за војне сврхе у великој мери су допринеле и краху социјализма у Источној Европи и распаду СССР-а... (Видети шире у:... Примаков, Ј., *Свет без Русије?: чему води политичка кратковидост*, Факултет безбедности – Службени гласник, Београд, 2010.);

¹²⁵ Као директна последица хладноратовске трке у наоружању, дошло је до економског исцрпљивања совјетске привреде, при чему је њена оптерећеност војним расходима била већа у поређењу са аналогном оптерећеношћу америчке економије и то приближно између 1,5 и 3,9 пута... (Исаковић, З., *Основи теорије политичке моћи у међународним односима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1998, оп. цит. стр. 40.);

¹²⁶ Почев од педесетих година, совјетска стопа економског раста, била је виша од америчке... (D. A. Baldwin, *Economic statecraft*, Princeton University Press, Princeton New York, 1985, p. 44-6.);

¹²⁷ Процене совјетских војних трошкова детаљније у: (D. Holloway, *The Soviet Union and the Arms Race*, Yale University Press, New Haven and London, 1984, p. 139);

нормализацијом односа са Западом и заустављањем трке у наоружању, „ослободе“ ресурси за решавање нагомиланих и све израженијих економских, друштвених и других проблема није дало практичне резултате у привредној и социјалној сфери.¹²⁸

Наведене чињенице, уз околност да је војна индустрија у совјетској држави имала повлашћен положај у односу на цивилни сектор привреде, резултовале су крајње негативним последицама, које су се манифестовале у виду перманентног пада животног стандарда и осиромашења становништва, кризе морала, повећања политичких, социјалних и економских тензија у совјетском друштву, исцрпљивања државних инвестиционих и фондова за финансирање других облика јавне потрошње, и тд.

2.2.1.1.2. Криза политичког легитимитета совјетске власти

Чиниоци који су у великој мери допринели неочекивано брзом распаду Совјетског Савеза могу се условно класификовати на унутрашње и спољашње. У најважније екстерне чиниоце свакако се могу убројити велике геополитичке промене у међународном поретку крајем осамдесетих и почетком деведесетих година прошлог века, пре свега крупна политичка дешавања на источноевропском, па и ширем евроазијском простору. Другим речима, догађаји у СССР представљали су нужну и неминовну последицу тенденције глобалних, свеопштих промена, чија је основна детеминанта била дијаметрално супротни друштвени и политички процеси на европском континенту - интензивирања интеграционих процеса у Западној Европи и убрзана дезинтеграција и распад тоталитарних система на источноевропском простору. Међутим, кључни фактори распада совјетске државе су интерног карактера и садржани су у самој суштини система совјетске власти и сви они се у крајњој истанци могу свести на онај најважнији - кризу легитимитета совјетског режима, односно његових институција.

Основне полуге власти, на којима је почивао легитимитет совјетског социјалистичког система доминације, који је по својој суштини био апсолутистички и тоталитаран, били су руководећа и неприкосновена улога Комунистичке партије СССР, која је представљала најважнији стуб совјетске државе и друштва, затим ригидна марксистичко-лењинистичка идеологија на чијим постулатима је био заснован целокупни совјетски идеолошко-политички концепт, као и диригована централно-планска привреда. У совјетском систему КП СССР је имала институционализовану,¹²⁹ свеприсутну руководећу и контролну улогу у друштву,

¹²⁸ R. H. Donaldson, J. L. Noguee, *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems Enduring Interests*, Sharpe, Armonk, New York, 1998, p. 198.;

¹²⁹ Сви Устави совјетске државе (Устав Русије из 1918, Устави СССР из 1923/24, 1936. и 1977.), садрже начело руководеће улоге Комунистичке партије СССР. Тако Устав из 1977. (тзв. Брежњевљев устав) у члану 6. садржи

односно у свим јавним и државним органима и институцијама, због чега је партијско руководство поистовећивано са државним. Крајем осамдесетих година прошлог века у источноевропским државама започет је процес политичког организовања, који је попримио најразличитије форме (фронтови, национални покрети, партије, организације, неформалне групе) са циљем националне еманципације и ослобођења од совјетског туторства. Тај тренд стварања националних покрета убрзо се пренео и на простор совјетске државе. Сама чињеница да је започет процес политичког и националног организовања изван структура Комунистичке партије, довела је у питање њен карактер и улогу и означила почетак краја совјетске апсолутистичке власти и марксизма-лењинизма као државне идеологије. Први корак ка дестабилизацији партијске монолитности учинила је литванска КП, када је 10.12.1989. објавила одлуку да напушта КП СССР. Други моменат значајан за ерозију моћи Партије је расправа на партијском пленуму, фебруара 1990, о иницијативи за укидање чл. 6. Устава СССР, који садржи одредбу о руководећој улози Партије. Касније укидање поменутог члана Устава имало је велике импликације на политички систем и означило је њено повлачење са свеприсутне контролне позиције у друштву.¹³⁰ Напуштање концепта руководеће улоге КП СССР створило је политички вакуум и опасно ослабило власт центра, потпомогнуто центрифугалним тенденцијама у прибалтичким републикама.¹³¹ У таквим условима највише совјетске партијско—државне структуре доносе одлуку о увођењу председничког система у СССР, односно функције Председника савезне државе у циљу консолидације и очувања система.¹³² Међутим, иако је увођење функције Председника представљао позитиван корак у трансформацији политичког система ка његовој демократизацији и раздвајању Партије од државе, овај потез додатно је дестабилизовао политичку ситуацију у држави, јер су републичке политичке елите у страху од јачања власти центра и коцентрације (нагомилавања) овлашћења Председника СССР, поспешивале повећање политичких тензија и снажење националистичких и центрифугалних процеса у федералним јединицама.

одредбу по којој је КП СССР „руководећа сила совјетског друштва“ и језгро његовог политичког система... (Конституција (Основной Закон) СССР (Союза Советских Социалистических Республик), Москва, 1977.);

¹³⁰ Курјак, Ј., *Политичке промене у Русији 1990-1996*, Институт за међународну политику и привреду, Београд 2000, стр. 24.);

¹³¹ Врховни Совјети Естоније, Летоније и Литваније усвојили су Декларације о независности и најавили излазак из састава савезне државе.;

¹³² На трећем Конгресу ВС СССР (који је био и последњи), од 12-15. марта 1990. године, Михаил Горбачов, дотадашњи Генерални секретар Централног комитета КП СССР, изабран је за Председника совјетске државе. Најпре је ВС СССР, 14 марта, усвојио Закон о увођењу функције Председника СССР и уношења измена и допуна Устава СССР. Сутрадан, 15.-ог за Председника је изабран М. Горбачов за кога је гласало мање од 60% народних депутата. Од укупног броја депутата – 2245, гласало је 1878, неважећих гласова је било 54, „за“ је гласло 1329, а „против“ 495... (Пономарева, Е. Г., *Современная Россия: политические отношения и политические институты*, Издательство „МГИМО- Университет“, Москва, 2006, оп. цит. с. 145-6.);

Истовремено са неутрализацијом КП СССР као моћне политичке снаге, средином 1990, долази до формирања снажне КП Русије (која раније није постојала, иако су око 60% чланства КП СССР чинили представници из РСФСР), чиме је у Русији започет процес снажног изражавања националног идентитета, потискиваног за све време тоталитарног совјетског система вадавине. Истоветни процеси паралелно су се одвијали и у другим федералним јединицама, које су оспоравале власт центра и захтевале независност и суверенитет у различитим облицима и степенима. Главни ударац савезној држави и централној власти представљала је одлука ВС РСФСР, који је 12.06.1990. донео Декларацију о независности Русије, што су убрзо учиниле и остале републике.¹³³ Борис Јељцин, припадник комунистичке номенклатуре из совјетског периода, који је у једном делу своје политичке каријере обављао и функцију заменика министра за грађевинарство,¹³⁴ успео је да се наметне као лидер демократских, прореформских снага у Русији у борби против тврде, конзервативне партијске линије центра и да 1990. године, постане председник ВС РСФСР. На непосредним председничким изборима (којима је претходно општенородни референдум у Русији о увођењу функције Председника), јуна 1991, Јељцин је убедљиво победио противкандидате и тако постао први руски председник.¹³⁵

Још један каснији догађај имао је функцију стабилизирајућег фактора и јачања политичке позиције председника РСФСР, Б. Јељцина. Реч је о неуспелом покушају државног удара, познатом као „августовски пуч“, 19.08.1991. године, када је „Државни комитет за ванредне ситуације“, односно један део конзервативног државно-партијског руководства и део војног врха покушао да преузме власт у земљи, смењивањем М. Горбачова и постављањем Г. Јањајева за вршиоца дужности Председника СССР.¹³⁶ Велики број аутора

¹³³ Врховни Совјет Литваније је формално прогласио независност 11.03.1990, следиле су Естонија и Летонија, а исте захтеве имале су и Грузија и Молдавија. Убрзо после Русије (12. јуна), независност је прогласила и Украјина (16. јула). (...) Почетком 1991. назирао се крај социјалистичког система, али и крај Совјетског Савеза, као федеративне државе. (...) У циљу спречавања проглашења независности Литваније од стране литванског Комитета националног спаса, Оружане снаге савезне државе су интервенисале у Вилњусу 13. јануара 1991, а недељу дана касније и у Риги (Летонија), када је војска напала зграду литванског МУП-а... (Курјак, Ј., *Политичке промене у Русији 1990-1996*, Институт за међународну политику и привреду, Београд 2000, стр.27-31.);

¹³⁴ Видети шире у:... Безелянски, Ју., *От Рјурика до Ђџина, календарь российской истории*, Физкултура и спорт, Москва, 1993.;

¹³⁵ На првом руском референдуму одржаном 17.03.1991. огромном већином од 71,3% одлучено је да СССР као савезна држава нестане и да се уведе функција председника Русије. (...) Општи председнички избори у РСФСР одржани су 12.јуна 1991. и на њима је победио Борис Јељцин са 57,3% гласова, док је осталих пет кандидата (четири кандидата - Рижков, Туљејев, Машков и Бакатин били су представници комунистичког спектра, док је Владимир Жириновски био представник тврде националистичке струје) освојило укупно око 40%... (Пономарева, Е. Г., *Современная Россия: политические отношения и политические институты*, Издательство „МГИМО- Университет“, Москва, 2006, с. 149.);

¹³⁶ О покушају „августовског пуча“, о дешавањима у вези са Михајлом Горбачовом који се у то време налазио на одмору на Форосу, као и о догађајима који су се одигравали за време и непосредно након тога, детаљно у делима већег броја аутора... (Видети шире, на пример, у:... Примаков, Ј., *Године у високој политици*, Издавачки графички атеље „М“, Београд, 2002, стр. 96-103.);

стоји на становишту да је управо овај догађај представљао крај свих могућности и настојања да се очува јединствена савезна држава (СССР) и да је колапс централних структура власти непосредно након пуча,¹³⁷ одредио токове не само руске, него и светске историје. Тих дана августа, суштински, са политичке сцене, нестале су најважније институције и стубови на којима је почивала савезна централна власт, односно нестала је и сама држава, док је потписивање „Беловешких споразума, у децембру те године, представљало само формалну верификацију постојећег стања.¹³⁸ Истовремено, у датим околностима, РСФСР, односно режим Б: Јељцина преузео је потпуну иницијативу и приграбио велики број прерогатива и надлежности савезне власти,¹³⁹ што је резултовало стварањем превласти и доминације РСФСР у односу на остале федералне јединице, на још увек јединственом политичком и економском простору Савеза. Очекивану последицу јачања позиције РСФСР и председника Јељцина, као кључне политичке фигуре тог периода, представљао је процес појачаног дистанцирања других федералних јединица, које су због страха од „пробуђеног“ национализма и обнављања руске хегемоније, односно услед визија „успостављања неке нове руске империје“ убрзано ишле путем ка проглашењу потпуне независности.¹⁴⁰ Према мишљењу појединих аутора, руско државно руководство било је свесно чињенице да Русија није имала ни моћи, ни политичког кредибилитета да сачува савезну државу од распада, али је по сваку цену желело да задржи постсовјетски геополитички простор, као своју ексклузивну сферу утицаја (то се превасходно односило на Украјину и Белорусију), као и да очува контролу над стратешким нуклеарним оружаним снагама.

Мотивисане геополитиким, безбедносним, демографским и надасве економским интересима (због економске компатибилности, повезаности и условљености делова совјетске привреде, пре свега енергетског сектора и војне индустрије), совјетске републике започеле су припреме за стварање нове уније (савеза) на веома лабавим конфедералним основама, чиме је отпочела нова фаза у политичко-правном и економском уређењу и развоју екссовјетског

¹³⁷ По повратку у Москву, 24. августа, Горбачов је распустио савезни кабинет министара (Владу), с обзиром на околност да су практично сви министри подржали или се сагласили са извођењем пуча. Распуштањем Владе извршна власт је била паралисана и обезглављена. (...) Истовремено, Горбачов је потписао и Указ о распуштању КП СССР, а он сам се повукао са функције Генералног секретара ЦК КП СССР (а ЦК најавио самораспуштање)... (Видети шире у:... Грчић, М., „Геополитичке промене на територији бившег СССР-а“, *Глобус*, бр. 20, Београд 1995.);

¹³⁸ Видети шире у:... Саква, Р, *Российский режим: от Ельцина к Путину*, *Россия и современный мир*, № 4, Москва, 2002.;

¹³⁹ Први указ Б. Јељцина још у данима пуча, био је неутралисање делатности КП СССР и КП РСФСР на територији Русије. Јељцин је истовремено преузео читав низ активности којима је учврстио и ојачао политичку позицију РСФСР, као што су успостављање контроле над савезним министарствима „до формирања новог савезног кабинета“, контроле над Оружаним снагама СССР које су се налазиле на територији РСФСР, преузимање савезног архива тајне службе државне безбедности (КГБ), итд.;

¹⁴⁰ Већ током (августовског) пуча, Литванија и Естонија су прогласиле независност, Украјина, Белорусија и Молдавија су то учиниле након неколико дана, а Азербејџан, Узбекистан и Киргизија до краја августа 1991.;

геополитичког простора.¹⁴¹ Почетком децембра 1991. године, Русија, Украјина и Белорусија, недалеко од Минска, потписале су Споразум, којим је створена Заједница Независних Држава – ЗНД (руски: „СНГ - Содружество Независимых Государств“), у историји познат као „Беловешки споразум“, кога су само пар дана касније ратификовали Врховни Совјети (парламенти) ових република. Средином децембра, централноазијске совјетске републике, Казахстан, Узбекистан, Киргизија и Азербејџан, затражиле су да се придруже ЗНД. Одредбе Беловешког споразума је десетак дана касније (21.12.1991.), у Алма-Ати, потписало једанаест република. Доношењем Декларације о стварању ЗНД,¹⁴² одлучено је да савезна држава, односно њен међународно-правни субјективитет, престаје формално да постоји последњег дана 1991. године (31.12.1991.), што је М. Горбачов одмах и објавио у телевизијском обраћању нацији. Том приликом у Алма-Ати, потписане су још три Декларације (о стварању заједничког економског простора; о заједничкој војној команди; и о заједничкој контроли нуклеарног оружја са центром у Москви.).¹⁴³ На основу презентованих ставова, може се закључити да је у наведеном периоду, управо Русија била кључни фактор у свим политичким дешавањима на целокупном постсовјетском простору, а таква тенденција задржана је и до данашњих дана.

2.2.1.1.3. Демонополизација централне власти, центрифугалне тенденције и стварање регионалних центара моћи

Некадашњи Совјетски Савез био је једна од најкомплекснијих и најсложенијих држава са аспекта мултиетничности и мултикултуралности, који неспорно представљају један од кључних чинилаца који је у великој мери детерминисао укупне друштвене и политичко-економске односе на постсовјетском простору деведесетих година прошлог века. „Пробуђена“ национална самосвест, која је годинама потискивана у совјетском комунистичко-тоталитарном систему, условила је нарастање антагонизама и националне суревњивости и нетрпељивости између појединих народа и нација, које су деценијама живеле у оквиру „братске социјалистичке заједнице“. Управо немогућност каналисања тих

¹⁴¹ Видети шире у:... Шевцова, Л. Ф. *Режим Бориса Елцина*, Москва, 1999.;

¹⁴² *Декларација о стварању Заједнице Независних Држава*, (Алма-Ата, 21.12.1991), Билтен Руске амбасаде у Београду, јануар 1992.;

¹⁴³ На основу одредби Споразума у Белим Вежима и Алма Ати из децембра 1991. одлучено је да се нуклеарни потенцијал бившег СССР (ракетни род стратешке намене и тактичко нуклеарно наоружање) стави под контролу и команду заједничких ОС ЗНД, односно под јурисдикцију Председника РФ и главнокомандујућег здружених ОС ЗНД. Михаил Горбачов је 25.децембра 1991. предао тзв. „нуклеарни прекидач“ главнокомандујућем ОС ЗНД, Е. М. Шапошњикову. Право доношења одлуке о употреби нуклеарног наоружања припало је председнику Руске Федерације, уз сагласност других држава на чијој се територији то оружје налазило и после консултација са свим државама чланицама ЗНД... (Протопопов, А. С., Козьменко, В. М., Елманова, Н. С., *История международных отношений в внешней политики России 1648-2000*, Аспент Пресс, Москва, 2001.);

процеса, услед непостојања ефикасних механизма за њихову контролу или неутралисање, представља елемент који је у великој мери допринео распаду савезне државе. Политичка и национална превирања крајем 80-тих и почетком 90-тих у СССР, обележена су бујањем национализма и екстремизма најразличитијих облика и врста, сукобима на простору Црноморско-кавказског региона, отвореним сепаратизмом балтичких република које су покушавале да се отцепе, сецесионистичким дезинтеграционим процесима у централноазијским републикама, као и јачањем националне еманципације у РСФСР праћене бурним политичким дешавањима.

Савремена Русија, једна од 15 република некадашње совјетске државе, иако у компарацији са СССР (у коме је руска нација чинила 51% укупног становништва), има хомогенију етничку структуру, такође представља веома сложену и разноврсну мултинационалну заједницу у којој живе више од 170 нација и народа, величине од неколико милиона до свега неколико стотина.¹⁴⁴ Велику већину становништва Руске Федерације (око 83%) од укупно 145,1 милион,¹⁴⁵ чине етнички Руси, док остали народи чине око 17%.¹⁴⁶ Међутим, и савремена Русија се суочила са националним напетостима, сепаратистичким тенденцијама и етнички мотивисаним насиљем, који су представљали факторе политичке дестабилизације земље и безбедоносну претњу њеном суверенитету и територијалној целовитости.¹⁴⁷ Овакве тенденције условљене су чињеницом да је власт *de facto* била демонополизвана и подељена између конкурентских центара моћи – Кремља и региона. У наведеном периоду, основна одлика односа власти: центар – региони, била је непостојање ефикасних институционалних механизма да се централна власт суштински пројектује на нижи, регионални ниво, што је резултирало асиметричним, *ad hoc* односима, с обзиром на околност да су регионални лидери били стварни владари на својим територијама.

¹⁴⁴ Мултикултуралност и мултиетичност Руске Федерације условљени су величином територије, природним условима, карактером формирања државе, њеном политиком. (...) Тренутно у Русији живи више од 170 нација и народности, (...) Неруско становништво чини око 17% популације – и сачињено је од народа чија је бројност вишемилионска – Татари (више од 5), Чуваши, Башкири, Мордови, Украјинци (око 4), Белоруси (више од 1), до народа чија се бројност изражава стотинама (Орочи, Енци и др.)... (Пономарева, Е. Г., *Современная Россия: политические отношения и политические институты*, Издательство „МГИМО- Университет“, Москва, 2006, с. 38.);

¹⁴⁵ Према попису становништва из 2002. године, Руска Федерација има 145.164.000 становника, што је у односу на 1989. (147.022.000) значајно смањење... („*Основные итоги всероссийской Переписи населения 2002. г. по Российской Федерации*“, Москва, 2003, с. 7. Т. 1.); Нарочито алармантна ситуација је била деведесетих година XX века, када је демографска ситуација (низак наталитет и негативан природни прираштај) попримила размере националне катастрофе и када је број становника Русије смањен на око 143 милиона... (Видети шире у:... Солжењицин, А., „*Руско питање“ крајем 20. века*, Матица српска – Цицерио – Писмо, Београд-Нови Сад, 1995.);

¹⁴⁶ Видети шире у:... Петровић, Д., *Демографска обележја савремене Русије*, Српско географско друштво, Београд, 2007.;

¹⁴⁷ Паралелно са дезинтеграционим процесима на простору савезне државе, одвијао се процес сепаратизма федералних субјеката унутар руске државе, чија је озбиљност била таква да је „Русији претила трећа фаза империјалне дезинтеграције“... (Иванов, В. и др., „Федерализм и межнационалне одношенија“, *Безопасность Евразии*, октябрь-декабрь 2001, Москва, с. 7-20.);

Истовремено, постојао је и отворени анимозитет и нетрпељивост и између самих федералних јединица,¹⁴⁸ чији историјски корени сежу више од пола века у прошлост и делом су и резултат Стаљинове етничке политике и расељавања читавих група народа у централноазијске регионе.¹⁴⁹ Русија је кроз концепт регионализације и давања широке аутономије субјектима федерације, нарочито регионима где је етничка димензија била доминантна,¹⁵⁰ покушавала да ублажи сепаратистичке тенденције.¹⁵¹ Ситуација је делимично поправљена потписивањем уговора између централне власти и федералних субјеката (тзв. Федерални споразум, од 31.03.1992. године), којим су прецизиране надлежности, права и обавезе центра и федералних јединица и очуван суверенитет и територијална целовитост Русије.¹⁵² Овај документ нису потписале две федералне јединице, Чечено-Ингушетија и Татарстан, али је са Татарстаном потписан специјални споразум 1993. године, којим је ова република стекла значајан ниво независности и самосталности.¹⁵³

Принцип федерализма има своје утемељење у одредбама Устава Руске Федерације из децембра 1993. године,¹⁵⁴ којим је заокружен процес националног формирања постсовјетске

¹⁴⁸ Бројни проблеми (пре свих недефинисане границе и етнички конфликти), повремено су прерастали у отворене сукобе, какав је на пример, био краткотрајан конфликт између Ингушетије и Северне Осетије, 1992. године, у вези спора око Пригородне области, према којој отворене претензије имају обе стране... (Видети шире у:... „Russia: The Ingush-Ossetian Conflict in the Prigorodnyi Region“, *Human Rights Watch*, April 1996.);

¹⁴⁹ У пролеће 1944. године, започет је процес расељавања преко 200.000 Татара са Крима на територију Узбекистана. Сличну судбину имао је велики број народа и нација са простора Кавкаског региона... (Видети шире у:... Милосављевић С., *Утицај руског војног присуства на Криму на односе између Русије и Украјине*, (необјављена магистарска теза), Факултет безбедности, Београд, 2010.);

¹⁵⁰ Након стицања независности после распада СССР, статус руских аутономних република подигнут је на ниво република, а статус појединих региона и територија, који су имали тзв. титуларне народе (домицилно становништво неруског етничког порекла - по коме је регион најчешће и носио назив) био је подигнут на ниво република, без оправданог етничког или историјског утемељења, јер су у многим од њих етнички Руси били у већини у односу на титуларно становништво (нпр. Адигејски регион - у коме живи око 70% Руса и свега 22% Адигејаца, или Хакаски - у коме је четири петине Руса и само 11% Хакаса, или Алтајски - са 60% Руса и 31% Алтајца, и.т.д... (Детаљније о овом проблему у радовима аутора Драгана Петровића: *Председнички избори у Украјини 2010*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010, стр. 27.; и *Русија на почетку XXI века - геополитичка анализа*, Прометеј, Нови Сад, 2007, стр. 337.);

¹⁵¹ Велики број аутора у циљу аргументације оваквог става у својим радовима наводе чувену реченицу Б. Јељцина коју је изрекао 1990. године, у Казању, главном граду Татарстана, још у време постојања Совјетског Савеза, да „свака република може узети онолико суверенитета колико може да прогута“... (Штавланин, Д., *Хладни мир*, Радио слободна Европа, Београд, 2009, стр. 93; Курјак, Ј., *Политичке промене у Русији 1990-1996*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2000.);

¹⁵² Билбија, Ђ., „Заустављен распад Русије“; *Борба*, 01.04.1992, стр.14.;

¹⁵³ Татарстан је федерална република у средњоазијском делу Руске Федерације, која данас има готово 5 милиона становника (1989. - 3.642.000, од чега је било Татара - 49%, Руса - 43% и осталих народности око 8%... (*The Economist*, March 14th, 1992, pp.30-2.)); Татарстан има веома широка овлашћења и надлежности, која ову републику доводе у готово „полунезавистан“ статус, као што је право закључивања међудржавних уговора. Само у периоду између 1991-95. године, потписано је преко 300 трговинских уговора и уговора о економској и хуманитарној сарадњи између руских региона и страних држава... (R. Sakwa, *Putin - Russia's choice*, Routledge, New York 2008, p. 191.); Ово право поред Татарстана имају још и Башкортостан, Северна Осетија - Аланија, Саха (Јакутија), Коми и Чувашија, док буџетско право и неке друге надлежности (убирање сопственог пореза, оснивање националних банака, и др.) поред наведених федералних субјеката има и Кабардино-Балкарија... (Пономарева, Е. Г., *Современная Россия: политические отношения и политические институты*, Издательство „МГИМО- Университет“, Москва, 2006, с. 127.);

¹⁵⁴ *Конституција Российской Федерации*, принята всенародным голосованием 12 декабря 1993. г, Москва, 1993.;

руске државе, која данас има 83 федерална субјекта,¹⁵⁵ различите величине и степена аутономије.¹⁵⁶ Две војне кампање у Чеченији (1994-6. и 1999. године) у циљу сузбијања сепаратистичких тенденција, односно спречавања сецесионизма те републике, као и одређена нормативна решења за време председничког мандата Владимира Путина, пре свега тзв. Закон о регионима, из јуна 1999. године, затим нова управно-административно-територијална реорганизација из маја 2000. године,¹⁵⁷ којом је у то време у Руској Федерацији формирано седам Федералних округа, као и укидање непосредног начина избора регионалних губернатора и њихово директно именоване од стране Председника републике, из 2004, (свако од ових нормативних решења биће појединачно предмет разматрања и анализа у наредним деловима рада), делимично су отклоњене негативне центрифугалне тенденције које су претиле да „изнутра“ уруше државу, допринели стабилизацији политичких прилика у земљи и ојачали централну власт (фактичку и формалну) Кремља у односу на федералне субјекте и регионе.

2.2.1.1.4. Трансформација економског система, прелазак са централизоване, државно-планске привреде на либерално-тржишни модел

Опсежне политичке и социјалне реформе у Руској Федерацији, током 90-тих година прошлог века, пратио је и покушај реформе економског система, односно његове трансформације са централизованог, државно-планског, на либерално-тржишни модел привреде. Почетком деведесетих, Русија је за модалитет и курс свог економског развоја изабрала матрицу либералног приступа економији и увођења тржишно-либералних механизма, познат под називом „шок терапија“, али веома исхитрено и без уважавања постојећих специфичних околности (реалности) у којима је егзистирала руска држава у том периоду, као и историјских и друштвено-економских особености руског друштва. Последице таквог курса „шокантне либерализације привредног система“ (чији је предводник у постсовјетској Русији био Јегор Гајдар), биле су невиђена економска ретардација у релативно кратком року, која је претила дезинтеграцији нове руске државе. Размере економске кризе

¹⁵⁵ Руска Федерација данас има 83 федерална субјекта, од чега је: 21 република, 46 области, 9 покрајина, 4 аутономна округа, 2 града од федералног значаја и једну аутономну област.;

¹⁵⁶ Између федералних јединица Руске Федерације постоје суштинске разлике и са квантитативног и са квалитативног аспекта. На пример, према величини територије као критеријуму, разлика између највећег и најмањег федералног субјекта износи 387 пута, према броју становника – 375 пута, док према оствареном друштвеном производу по глави становника, та разлика износи око 4,2 пута. (...) Само десетак федералних субјеката од укупног броја, уноси у државни буџет више него што из буџета потражује (т.ј. имају статус „региона – донатора“) ... (Детаљније о овоме видети у: Пономарева, Е. Г., *Современная Россия: политические отношения и политические институты*, ... с. 127.);

¹⁵⁷ Указ Председника Руске Федерације, од 13.05.2000. године, „О овлашћењима представника Председника Руске Федерације у Федералним окрузима“;

биле су такве да су многи страни и домаћи аутори и теоретичари сматрали да су њени параметри били без преседана у историји руске државе, сматрајући је „економским геноцидом“,¹⁵⁸ и наводећи да чак и у време светских ратова и привремене окупације западних делова земље,¹⁵⁹ Русија није имала такав пад економских активности, праћен озбиљним девијацијама у социјалној сфери и еродирањем свих елемената у војно-безбедносном смислу.¹⁶⁰

Упркос огромном природном богатству и сировинским ресурсима, јефтиној и веома стручној радној снази и у целини гледано, релативно развијеној индустрији (нарочито је била развијена тешка, екстрактивна и машинска грана индустрије),¹⁶¹ руска привреда, током деведесетих година прошлог века, на курсу свеопште либерализације, није могла функционисати без стране финансијске помоћи развијених западних земаља и у то време водећих међународних финансијских форума и организација (ММФ, ОЕЦД – Организације за економску сарадњу и развој, Светске банке, Европске банке, „Париског“ и „Лондонског клуба“, итд.). Званични кругови, али и многи аутори и теоретичари са Запада, вођени пре

¹⁵⁸ Квантитативни индикатори представљају можда најбољу илистрацију веома тешког стања руске привреде, (према свим релевантним показатељима), у коме се нашао током деведесетих XX века: У периоду 1991-95, производње житарица опала је за 45%; обим индустријске производње опао је за 34%; удео индустрије у привредној активности земље, за само десетак година, готово се преполовио (у 1996. години износио је 40%, наспрам 75% током осамдесетих година); висока стопа непрофитабилности у индустрији и саобраћају (40% послова у индустрији и 60% у транспорту било је непрофитабилно)... (А. Puheloinen, *Russia s Geopolitical Interest in the Baltic Area*, National Defence College, Helsinki, 1999, p. 28.); У Русији, у посматраном периоду, порески систем готово да није функционисао (током 1996, скоро 85% предузећа је починило озбиљне пореске прекршаје, а 34% уопште није плаћало порез. (...)) Пад производње, пад животног стандарда и инфлација били су директна последица исхитреног напуштања административно-командног система привреде и неселективне, готово механистичке, примене тржишно-либералних принципа у руској економији, као и одсуства жеље код псеудолиберала да се изборе против економских малверзација. (...) „Русија је постала „шампион“ не само по дубини сиромаштва и болестима које прате прелазак на тржишне односе, него и по потрошеном времену у ком су појединци и друштво у целини, пролазили кроз невероватне тешкоће.“... (Примаков, Ј., *Осам месеци плус*, ИГАМ, Београд, 2003, стр. 34.); Катастрофално вођење макроекономске политике у духу опште либерализације привредних активности и тржишта („шок терапија“), довели су до драстичног пада животног стандарда и општег осиромашења најширих слојева становништва. „Процент сиромашних у односу на укупан број становника, порастао је на 39-49%, док се у време СССР тај проценат изражавао једноцифреним вредностима“... („Између Бориса и Владимира“, *Политика*, 18.02.2007. године);

¹⁵⁹ Руски аутор Рој Медведев стоји на становишту да уништавање руске привреде није толико резултат хладног рата, колико последица погрешне политике радикалних реформатора. (...) Чак и у годинама Другог светског рата, инфлација није достигла ниво из периода 1993-94, при чему је пад производње те исте године био већи него 1943-44. године ... (Медведев Р., *Капитализм в России*, Москва, 1998, с. 98.); Укупни губици руске економије током либералних реформи од 1992. до 1998. године, за више од два пута су премашили губитке совјетске економије за време Другог светског рата... (Примаков, Ј., *Свет без Русије?: чему води политичка кратковидост*, Факултет безбедности – Службени гласник, Београд, 2010, оп. цит. стр. 81.);

¹⁶⁰ У совјетско време, економија је у много чему била у функцији безбедности. Почетком деведесетих година, због дубоке кризе, безбедност је постала и економско питање. (...) У време Јељцина, нагласак је био на економском преживљавању и одрживости... (J. M. Godzimirski, „Putin and Post-Soviet Identity: Building Blocks and Buzz Words“, *Problems of Post-Communism*, Vol. 55, No. 5, September/October 2008, pp. 20.);

¹⁶¹ Руска Федерација, као сукцесор некада моћног СССР, није наследила само три четвртине територије, половину становништва и око 85% оружаних снага, већ и 60% бруто националног производа (БНП), две трећине индустријске и 45% пољопривредне производње, као и око 70% извоза. (...) Компарације ради, удео Украјине је 2,7% територије и 15-22% бруто националног дохода, а Казахстана 12% територије и 3-8% БНП... (А. Puheloinen, *Russia s Geopolitical Interest in the Baltic Area*, National Defence College, Helsinki, 1999, p. 28.);

свега економском логиком, али и (гео)политичким и безбедносним мотивима и интересима, током деведесетих година отворено су подржавали курс привредних реформи у Русији, заснован на принципима либерално-тржишне економије, који су „исхитрено и некориговано“ спроводили, како их у литератури често називају тзв. руски псеудолиберали – реформатори. Међутим, конкретну економску помоћ, у виду донација, зајмова и кредитних линија, најчешће је пратила стратегија одуговлачења и условљавања руској страни, нарочито од стране Међународног монетарног фонда,¹⁶² а притом, обим и висина те помоћи били су далеко од очекиваног и потребног. У Русији је растао осећај понижености, разочарења и резигнације, али је у том тренутку она је била исувише слаба и „заузета“ унутрашњим проблемима, да јој је једино преостала „дефанзивна стратегија“ уздржаности, ишчекивања и „куповине времена“, пре свега, за унутрашњу консолидацију и стабилизацију, као и припрема за каснији повратак статуса респектабилног „геополитичког играча“ на „великој шаховској табли“. Тек је од средине прве деценије XXI века, постсовјетска Русија донекле успела да, у целини гледано, превазиђе последице економског колапса из деведесетих година.

2.2.1.1.5. Ваучерска приватизација и стварање слоја олигарха

Погрешна приватизациона политика и слабост институција власти услед одсуства традиција демократског организовања и владања, као и утицаја тешког историјског бремена прошлости и наслеђа, деведесетих година прошлог века, са политичко-економског аспекта довели су до оштре борбе за доминацију између паралелних и конкурентских центара моћи,

¹⁶² Према мишљењу великог броја руских, али и западних аутора, Запад, током деведесетих година, Русији није обезбедио довољан ниво и обим финансијске помоћи за трансформацију њене економије, уз велики број погрешних потеза ММФ-а. Тако, признати амерички економиста и добитник Нобелове награде за економију 2001. године, Џозеф Штиглиц, има веома негативан став према мерама ММФ-а према Русији током деведесетих година прошлог века, наводећи да су западни субјекти пренебрегавали чињенице о специфичности и деликатности не само тадашње економске, већ и друштвено-политичке ситуације у Русији... (Подробније о томе у:... Штиглиц, Џ., *Противречности глобализације*, СБМ, Београд, 2002, 143-73.); Још оштрији став, по питању критичког односа према потезима ММФ-а према „Јељциној“ Русији, заступа Јевгениј Примаков, који у свом делу „Осам месеци плус“, (у петој глави „Запад и ми“ – „Преговори са ММФ: тапкање у месту“) сматра да се ММФ понекад понашао као „експозитура“ САД и инструмент америчке спољне политике и да се руководио не само економским него и политичким мотивима у односу према Русији. Према мишљењу овог аутора, позиција ММФ према Русији у највећој мери је креирана ставовима Вашингтона (у духу америчке (гео)политике „припитомљавања Русије“ која је спровођена тих деведесетих година), с обзиром на околност да су „САД главни акционар ММФ“ и да сходно томе имају највећи проценат гласачких права у тој финансијској организацији... (Детално о преговорима Русије са ММФ током деведесетих у:... Примаков, Ј., *Осам месеци плус*, ИГАМ, Београд, 2003, стр. 112-48.); У ММФ за доношење најзначајнијих одлука потребна је сагласност на нивоу 85% гласова, а с обзиром на околност да Америка сама има 17,11% удела у гласачким правима, то практично значи да САД имају право „вета“. (...) Слична је ситуација и у Светској трговинској организацији (СТО) у којој Америка такође има највећи проценат гласачких права, уз правило да председник те организације мора бити из САД... (Бжежински, З., *Амерички избор, глобална доминација или глобално вођство?*, Политичка култура, Загреб, ЦИД Подгорица, 2004, стр. 103.);

како институционалних, тако и оних ванинституционалног карактера (извршна и законодавна грана власти, губернатори, олигарси и сл.), уз истовремено постојање веома комплексне мреже узајамних утицаја и односа међузависности наведених субјеката.

Примарна функција приватизационог процеса, попуњавање доходног дела буџета и својинска трансформација, у атмосфери суштинских недостатака нормативно-правне регулативе, као и непостојања ефикасних институционалних механизма да се негативне тенденције сузбију, врло брзо се претворила у сопствену супротност са несагледивим последицама по државу и друштво у целини. Финансијски ефекти приватизације, били су више него поражавајући. У периоду од 1992-98. године, од прихода масовне, „тоталне“ приватизације у буџет се сливало само око један проценат (1%) вредности друштвеног производа. Све остало углавном је присвајала извесна група олигарха.¹⁶³ Према статистици Привредне коморе Русије, од продаје огромних државних актива 1998/99. године, добијено је свега 9,5 милијарди долара, док је за исто време из земље изнето најмање 150 милијарди.¹⁶⁴ Међутим, почетком деведесетих, приватизациони процес у области руског војно-индустријског комплекса (ВПК) имао је другачији ток, јер је само 0,3% од 2.000 предузећа (са око 4,5 милиона запослених) која се баве војном производњом, приватизовано за време највећег таласа приватизације током 1992. године.¹⁶⁵ Поред негативних економских последица и са социјалног, моралног и безбедносног аспекта, ефекти приватизације били су катастрофални. Негативан, повремено криминалан начин на који је спровођен процес приватизације резултирао је појавама које су директно угрожавале виталне руске националне интересе и њену безбедност. Дошло је до јачања спреге организованог криминала и највиших политичких елита, до одлива државног богатства ван руских граница, до појаве корупције пандемијских размера на свим нивоима, до драстичног социјалног раслојавања и појаве групе крупних бизнисмена – олигарха, који су дошли до баснословног богатства захваљујући свом утицају и везама са политичким и криминалним структурама.¹⁶⁶

Неадекватност начина спровођења приватизације у постсовјетској Русији можда најбоље илуструје чињеница да су грађани Русије уместо речи „приватизација“ користили израз „прихватизација“ (на руском језику глагол „прихватить“ значи узети, ухватити, зграбити;), у настојању да се опише карактер тог процеса као „грабљење“, „узимање“, „отимање“. Процес приватизације карактерисале су финансијске малверзације у самим поступцима њеног спровођења (најчешће вештачко обезвређивање одређених привредних

¹⁶³ Примаков, Ј., *Осам месеци плус*, ... оп. цит. стр. 40.;

¹⁶⁴ Милинчић, Љ., *Олигарси*, Софос, Београд 2007, стр. 12.;

¹⁶⁵ А. Loginov, „Privatization in Russia: Result and Prospects“, *Privatization in NACC Countries: Defence Industry Experiences and Policies and Experiences in Related Fields*, Brussels, NATO (Colloquium), 1994, p. 180.;

¹⁶⁶ Видети шире у: ... Фортељско, С., „Править ли Россией олигархия?“, *Полис*, № 5, 2002.;

субјекта како би били приватизовани, односно купљени по што нижој цени¹⁶⁷), али и махинације са имовином предузећа након приватизације.

Приватизациона политика довела је до еродирања кредибилитета и угледа највиших истанци власти, нарочито институција извршне власти (пре свих, институција Владе и Председника РФ), с обзиром на чињеницу да је стратегију друштвено-економског развоја државе, већ средином деведесетих, све више почела аутономно да креира политичка елита позиционирана у Администрацији Председника.¹⁶⁸ Најужи круг блиских сарадника председника Јељцина (представника политичке и економске - „бизнис“ елите,¹⁶⁹ међу којима се налазила и његова кћерка Татијана Дјаченко), почео је да се профилише као засебан ванинституционални центар политичке моћи, који је због свог карактера у политичкој литератури добио назив породица (рус.: „семья“). Овај центар моћи је у својим рукама концентрисао огромну политичку моћ, с обзиром на околност да је експлицитно утицао на одлучивање и доношење најважнијих политичко-економских одлука и кадровских решења, што је нарочито било изражено за време Јељциновог другог председничког мандата, када је због здравствених проблема често био на вишемесечним хоспитализацијама.¹⁷⁰ Све у свему, може се закључити да су наведене негативне тенденције резултирале чињеницом да се економска моћ, већ у другој половини деведесетих, великим делом изместила изван државних структура и концентрисала у ванинституционалном, паралелном и конкурентском центру моћи, у рукама олигарха, који су постепено учврстили и своје политичке позиције и утицај.

¹⁶⁷ Група крупних предузетника имала је привилегован статус у ваучерској приватизацији, што јој је омогућило стицање огромног богатства и политичког утицаја (...) уз њихов истовремен продор у све структуре моћи. (...) Тако је, на пример, Борис Березовски добио контролу над „Сибњефтом“, нафтним гигантом вредним три милијарде долара за само 100 милиона, док је Михаил Ходоровски купио 78% акција „ЈУКОС“-а, чија је тржишна вредност била пет милијарди долара за само 310 милиона... (М. Goldman, „Putin and the Oligarchs“, *Foreign Affairs*, Nov/Dec 2004, Vol. 83, Issue 6, pp. 33-44.; наведено према: Филимоновић, М., *Спољна политика Руске Федерације*, Инфинитас, Београд, 2010, стр. 22.);

¹⁶⁸ Администрацију Председника Руске Федерације (АП), на основу члана 83. Устава, формира Председник Русије (чиновнички апарат у који обезбеђује функционисање институције Председника РФ, састављен од Руководиоца АП, његових заменика, помоћника, прес-секретара, референата, опуномоћених представника председника и саветника – прим.аут. С.М.)... (*Конституција Российской Федерации*, принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г, Москва, 1993.); Прва АП створена је јула 1991., у време тадашње РСФСР. (...) Према подацима из 1998, АП РФ је бројала 1945 људи, док је након реорганизације марта 2004, тај број смањен на око 900. (...) Сагласно оценама стручњака, око 60-70% свих важних политичких решења, припрема се и обликује у АП РФ... (Пономарева, Е. Г., *Современная Россия: политические отношения и политические институты*, ... с. 159-68.);

¹⁶⁹ Пословна - „бизнис елита“, представљала је малобројну групу крупних привредника, која је захваљујући својој финансијској моћи, de facto имала велики утицај на креирање и доношење суштинских државних одлука у политичкој и економској сфери... (Видети шире у:... Паппэ, Ј., „Олигархи“, *Экономическая хроника 1999-2000*, Москва, 2000.);

¹⁷⁰ О проблемима функционисања институције председника у вези са здравственим стањем Б. Јељцина и деловању његовог најближег окружења („породице“) у том периоду, детаљније у:... Милошевић, Ђ., *Русија на раскрсју*, Прометеј, Нови Сад, 2003.;

У постсовјетској Русији термин „олигарх“ или „олигархија“ користи се за означавање дела економске (владајуће) елите - малобројне групе људи - економских магната (који су најчешће потицали из виших државно-партијских структура претходног режима) и која је користећи своју економску моћ, вршила велики утицај на политичку власт у циљу остваривања сопствених (пре свега материјалних) интереса. Иако се структура руске олигархије временом мењала, највећи број олигарха налазио се у финансијско-банкарском, медијском и тзв. ресурсном сектору (нафтној и гасној индустрији, као и у индустрији обојених и драгоцених метала).¹⁷¹ Олигарсима у Русији називају се крупни бизнисмени, попут Владимира Ходоровског, Бориса Березовског, Романа Абрамовича, Олега Дерипаске, Владимира Потањина, Б. Фридмана, В. Аликперова и др. Један број њих је на најдиректнији начин учествовао у вршењу политичке власти крајем деведесетих и почетком прве деценије XXI века, кроз деловање у парламенту или у структурама извршне власти.¹⁷²

2.2.1.2. Војно-безбедоносни чиниоци кризе

Почетком последње деценије прошлог века, у условима драстичног смањења опасности од избијања сукоба глобалних размера, у научно-теоријској мисли појавила се теза једног броја аутора о растућој дефункционализацији војног фактора, односно да војни чинилац, као елемент структуре државне (тзв. тврде) моћи, у функцији остваривања стратешких националних интереса представља историјску прошлост. Међутим, у последње две деценије, тенденције честог унилатералног и неселективног деловања и примене силе у међународним односима, демантовале су такав став (привид). Значај и улога војног фактора не само да није потиснута и редукована, напротив војни чинилац (заједно са економским и политичким) задржао је примат у хијарархији државне моћи и даље има једну од одлучујућих улога у остваривању политичких циљева. Другим речима, респектабилан војни чинилац (делујући као директна или индиректна претња) пружа потпору са аспекта уверљивости и делотворности политичким и дипломатским активностима у процесима остваривања националне безбедности и заштите стратешких државних интереса. У бившем Совјетском Савезу, ситуација је била још драстичнија у контексту значаја и фаворизовања војног фактора. Поред идеолошко-политичке компоненте, војна моћ и респектабилне војне

¹⁷¹ Детаљније о позиционирању олигарха у појединим секторима руске привреде у:... М. Goldman, „Putin and the Oligarchs“, *Foreign Affairs*, Nov/Dec 2004, Vol. 83, Issue 6.; такође и у:... Паппэ, Ј., „Олигархи“, *Економическая хроника 1999-2000*, Москва, 2000.;

¹⁷² Борис Березовски обављао је функцију заменика секретара Савета Безбедности РФ у периоду 1996-97. и извршног секретара ЗНД 1999-2000. године; Владимир Потањин (група „Интеррос“) био је вице-премијер владе РФ 1996-97.; Александар Гаврин („Лукоил“) био је министар енергетике у влади РФ 2000. године; Сергеј

снаге представљали су један од кључних стубова на којима је почивао совјетски систем и који је истовремено имао и улогу стожера међународног положаја СССР.

2.2.1.2.1. Слабљење војне моћи

У условима свеопште радикализације друштвених и политичких прилика у земљи крајем осамдесетих и почетком деведесетих година прошлог века, совјетске Оружане снаге нису представљале кохезиону снагу као деценијама пре тога, односно фактор стабилности и консолидације, већ су на директан начин биле један од чинилаца кризе совјетског друштва и државе.¹⁷³ Значај и улогу војног фактора у руској државној традицији и самој структури моћи државе илуструје чињеница да је војска била истински симбол руске државе кроз целокупну њену новију историју.¹⁷⁴ Кредибилитет и углед совјетске војске у друштву били су озбиљно нарушени деловањем и утицајем примарно политичких и социјалних фактора. Војно ангажовање совјетске армије у циљу спречавања сепаратистичких и сецесионистичких тенденција у појединим совјетским републикама (оружане интервенције у Тбилисију - априла 1989, у Бакуу – јануара 1990, Виљнусу и Риги – почетком 1991.) озбиљно је утицало на срзавање њеног угледа и кредибилитета - политичког поверења у војску као институцију система. Истовремено, како је у претходном делу рада представљено, Оружане снаге СССР биле су највећи „потрошач“ БДП, па се у ситуацији опште кризе совјетске економије, проблем корекције и смањења војних издатака поставио као императив. Другим речима, у постојећем политичко-економском амбијенту кога је карактерисала дубока криза у свим његовим сегментима, успешно креирање и реализација војне политике, у контексту реформисања и оптималног квантитативног смањења оружаних снага, а у складу са принципом изналагања оптималног баланса између одбрамбених потреба и постојећих финансијских и техничко-технолошких могућности, постао је један од примарних задатака, односно циљева државне политике Русије. Додатан проблем представљала је чињеница да се део војних снага после самораспуштања Варшавског уговора вратио из Источне Европе. У складу са доктрином „одбрамбене довољности“, која је прокламована као функционални

Генералов (група „ЈУКОС“) био је министар енергетике 1998-1999.; итд... (Пономарева, Е. Г., *Современная Россия: политические отношения и политические институты*, ... с. 193-201.);

¹⁷³ Руска војска, у последњој деценији прошлог века, постала је један од разарајућих чинилаца руске државности, уместо да она буде главни гарант опстанка и јачања Русије, како је то увек било кроз историју... (Радиновић, Р., „Војностратешки аспекти руске политике на Балкану“, у: Јелица Курјак (ур.), *Руска политика на Балкану* (зборник), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1999, стр. 215.);

¹⁷⁴ Потврду оваквог става, можда на најбољи начин илуструје чувена реченица руског цара Александра II, који је изјавио да „Русија има само два пријатеља: своју војску и своју морнарицу“.; Парафразирајући ову познату изјаву, поједини аутори, нарочито на Западу, задњих година наводе да Русија има и свог „трећег пријатеља“ – своје енергенте.;

принцип совјетских оружаних снага још у време М. Горбачова, у другој половини осамдесетих година прошлог века започет је процес трансформације и реформе совјетске армије уз истовремени процес њеног квантитативног редуковања, а тај тренд је настављен и у Руској Федерацији током деведесетих. У складу са државном политиком наставка војних реформи, број и структура Оружаних снага Русије усклађивани су са становишта веома ограничених финансијских могућности,¹⁷⁵ као и задовољења минимума одбрамбених потреба.

Иако је наследила око четири петине војне ефикасности бившег СССР-а¹⁷⁶ и његов целокупни нуклеарни потенцијал, Руска Федерација је и са квантитативног и са квалитативног аспекта, објективно имала слабију војну компоненту у односу на претходну совјетску државу, а нарочито у компарацији са једином преосталом суперсилом – САД. Другим речима, укупни капацитети моћи Русије у односу на СССР, редуковани су према свим параметрима тврде и меке моћи према науци о међународним односима (величина и квалитет територије, квантитативне и квалитативне демографске карактеристике, геостратегијски положај, економска и финансијска моћ, војна снага, технолошка развијеност, социјална интегрисаност, морал, итд.) осим у два сегмента. Први је, да је Русија као наследница Совјетског Савеза формално задржала место сталног члана Савета безбедности ОУН, са правом вета. Други сегмент је њен статус нуклеарне силе, који је Русија задржала с обзиром на чињеницу да јој је припао целокупни нуклеарни потенцијал бившег СССР. Остале ексовјетске републике, на чијој територији се после распада Савеза, нашао део његовог нуклеарног арсенала, обавезале су се (на основу тзв. Лисабонског споразума) да ће до средине деведесетих обавити његов трансфер у Русију, што је и учињено уз одређене потешкоће када је била у питању Украјина. Из наведених разлога, један од примарних циљева и задатака постсовјетске Русије представљао је одржавање паритета са САД у сфери нуклеарног наоружања, и то пре свега у квалитативном смислу,¹⁷⁷ уз истовремен наставак процеса реформи Оружаних снага у смислу њиховог смањења, јачања, модернизације и

¹⁷⁵ Тешка економска криза током деведесетих у Русији и „пратећи“ проблеми у социјалној сфери, директно су се неповољно одразили и на свеукупно стање руских оружаних снага и на њихову борбену готовост. Према неким проценама с краја деведесетих година, многи системи оружја били су застарели, само трећина дивизија копнене војске била је борбено спремна, око 50% ратних бродова није било у оперативној употреби, док је попуњеност осталих била на нивоу 65-70%, око 50% борбених авиона било је ван употребе, док су пилоти имали свега 30-50 сати налета, уместо некадашњих 180-240... (Килибарда, З., *Основе геополитике*, Факултет безбедности–Службени гласник, Београд, 2008, стр. 145-6.);

¹⁷⁶ А. Puheloinen, *Russia's Geopolitical Interest in the Baltic Area*, National Defence College, Helsinki, 1999, p. 28.;

¹⁷⁷ Према подацима из 1999. године процењено је да Русија поседује више од 20.000 нуклеарних бојевих глава... (Нај, Ц., *Парадокс америчке моћи*, БМГ, Београд 2004, стр.65.); „Совјетски Савез је у тренутку распада располагао са 23.000 нуклеарних бојевих глава“... (Симић, П., „Политика Бушове и Клинтонове администрације према Југославији“, у: Владимир Гречић (прир.), *Постбиополарни свет и Југославија*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2000, стр. 17.);

професионализације. Занимљива је анализа западних аутора Кеир Либера (Keir Lieber) и Дерила Преса (Daryl Press) из 2006.године, о односу нуклеарних снага САД и Русије, у којој се изводи закључак о супериорности и надмоћности америчког нуклеарног потенцијала у односу на руски у свим ставкама тзв. нуклеарне тријаде (стратешки бомбардери, интерконтиненталне балистичке ракете и нуклеарне подморнице). Превелики трошкови складиштења и одржавања, застој у технолошкој модернизацији и хронични недостатак финансијских буџетских средстава, довели су до опадања руских нуклеарних снага: „Русија има 39% мање високодометних бомбардера, 58% мање интерконтиненталних балистичких ракета и чак 80% мање нуклеарних подморница, него што је СССР имао у последњим данима“.¹⁷⁸ Како се квантитативно умањење оружаних снага не би драстично одразило на ниво квалитета и њихову борбену готовост (нарочито када су у питању стратегијске нуклеарне снаге¹⁷⁹), предузет је опсежан низ мера и активности у правцу трансформације и реструктурирања свих родова војске.¹⁸⁰ Истовремено, материјални и финансијски положај руске војске био је на изузетно лош, нарочито када је у питању ниво техничко-технолошке опремљености и материјални и социјални положај активних војних лица, која су делила судбину свих буџетских корисника (здравство, просвета, полиција, култура, итд.) и којима су неретко плате касниле и по неколико месеци. Војни буџет Русије, који је током деведесетих био на нивоу од око седам милијарди долара, није био адекватан потребама руских Оружаних снага. Такве тенденције су почеле да се мењају у позитивном правцу тек у првој деценији XXI века, када су средином деценије буџетска издвајања за војску дуплирана у односу на период деведесетих, да би крајем те деценије она била вишеструко увећана (али и даље релативно мала у односу на САД),¹⁸¹ при чему велики број аутора стоји на становишту да је основни узрок такве тенденције економски опоравак Русије, услед раста светских цена енергената.

¹⁷⁸ K. Lieber, D. Press, „The Rise of U.S.Nuclear Primacy“, *Foreign Affairs*, March/April 2006, Vol. 85, Issue 2, p.42-5.);

¹⁷⁹ Деведесетих година, Ракетна војска стратегијске намене (РВСН), која је представљала основу стратегијских нуклеарних снага Руске Федерације, интегрисана је са Војно-космичким снагама (ВКС) и јединицама Ракетно-космичке одбране (РКО). (...) Реорганизацијом Ракетне војске стратегијске намене (РВСН) у периоду 1992-97. године, бројно стање је редуковано за више од 30%, са тенденцијом даљег смањења... („Красная звезда“, № 20, 1997.);

¹⁸⁰ Током процеса реформи и реструктурирања руских ОС, током деведесетих, бројно стање рода Коппене војске (КоВ) редуковано је са готово милион војника колико је припало Русији после распада СССР (1992. – 906.500) на око 515.800 - 1997. године. (...) Притом, попуњеност КоВ била је на нивоу око 78,8%... („Военная реформа: Оценка угроз национальной безопасности России“, ВОПД „Духовное наследие“, Москва, 1997, с. 79.); Такође, родови Противваздушне одбране (ПВО) и Ратног ваздухопловства (РВ) интегрисани су у јединствен вид оружаних снага који је 1997. године бројао око 300.000 припадника... („Национальные интересы и проблемы безопасности России“, Горбачев – Фонд, Москва, 1997, с. 46.);

¹⁸¹ Војни буџет Русије за 2008. годину износио је око 48 милијарди долара, што износи само 7% америчког буџета за одбрану који је износио преко 650 милијарди долара... (Видети шире у:... R. Marquand, „Russia – West crisis Enters „Breathing Period“, *Christian Science Monitor*, September 26, 2008.);

2.2.1.2.2. *Проблеми Русије са преузимањем и одржавањем
нуклеарног
потенцијала СССР из бивших совјетских република*

Русија, као сукцесор бившег СССР, у постхладноратовском периоду задржала је статус нуклеарне силе, јер јој је припао целокупни совјетски нуклеарни потенцијал. Део тог нуклеарног арсенала који је у тренутку распада совјетске државе био лоциран на територијама Украјине, Белорусије и Казахстана, на основу одредби међудржавног споразума, до средине деведесетих предислоциран је у Русију.

На основу одредби Споразума у Белим Вежима и Алма Ати из децембра 1991. одлучено је да се нуклеарни потенцијал бившег СССР стави под контролу председника Русије и Начелника колективних (заједничких) ОС ЗНД. Одредбама Лисабонског споразума, од 23.05.1992. године, предвиђено је да се Руска Федерација сматра јединим сукцесором СССР по питању његовог нуклеарног наоружања.¹⁸² Истовремено, Белорусија, Украјина и Казахстан преузели су обавезу да омогуће трансфер у Русију дела совјетског нуклеарног арсенала које се у тренутку распада совјетске државе нашао на њиховим територијама.¹⁸³ Ове државе, уз мање потешкоће са Украјином, су то и учиниле, тако да је тај процес окончан до 1994. године, с тим да је процес предислокације интерконтиненталних балистичких ракета (ИКБР) окончан до 1996. године.¹⁸⁴

Одређене потешкоће у пребацивању нуклеарног наоружања из Украјине у Русију, појавиле су се средином 1993. године, али су уз посредовање Америке успешно превазиђене. Наиме, радило се о покушају Украјине да из тог процеса извуче максималне економске користи. Према појединим изворима, наводи се да је у тренутку распада совјетске државе на територији Украјине остало 176 интерконтиненталних балистичких ракета, 43 стратешка бомбардера и више од 1.200 нуклеарних бојевих глава.¹⁸⁵ Према појединим домаћим изворима, број нуклеарних бојевих глава на украјинској територији почетком деведесетих година прошлог века, био је и до четири пута већи и кретао се око 5.000, што је мало вероватно.¹⁸⁶ С друге стране, процес предислокације нуклеарног наоружања у Руску

¹⁸² Видети шире у:... N. Sokov, "Nuclear weapons in Russian strategy and doctrine", Stephen J. Blank (ed.), *Russian nuclear weapons: past, present and future*, Strategic studies institute, US Army war college, November 2011.;

¹⁸³ Петровић, Д., Стојановић, Б., *Равнотежа нуклеарне моћи САД и Русије (СССР)*, Пешић и синови: Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2012, стр.153.;

¹⁸⁴ D. Trenin, "Russia's Nuclear Policy in the 21st Century Environment", In collaboration with the Atomic Energy Commission (CEA), Institut Francais des relations internationales IFRI, Security Studies Department, 2005, p. 23.;

¹⁸⁵ Шершнев, Л. И. и др, *Крым–Севастополь–Россия. История. Геополитика. Будущее*, „Информационная цивилизация XXI век“, Москва, 2007, с.198.;

¹⁸⁶ „Са око 5.000 нуклеарних бојевих глава, које је стекла 1991. године, заједно са независношћу, Украјина би данас имала, по величини, трећи нуклеарни арсенал у свету. Пет година касније, она је међутим бојеве главе

Федерацију из Белорусије, као и из Казахстана, одвијао се без већих тешкоћа уз поштовање одредби споразума.

2.2.1.3. Етничко-национални проблеми руске државе и друштва

Етничко-национални проблеми постсовјетске Русије у великој мери већ су били предмет научне анализе у ранијем делу рада, приликом описивања и објашњавања процеса демонополизације централне власти током деведесетих прошлог века, као и приликом сагледавања и промишљања процеса јачања центрифугалних тенденције и стварања регионалних центара моћи у време Јељциновог режима, које су озбиљно претиле да уруше и дезинтегришу политичко-правни систем државе. Појава етничко-националних проблема, односно сепаратистичких тенденција, национализма и етнички мотивисаног насиља, била је директна последица већег броја чинилаца од којих су најзначајнији: буђење националне самосвести, између осталих и код дела „неруске“ популације почетком деведесетих; демонополизација федералне власти и њено „сељење“ у конкурентске центре моћи – регионе; системска криза у економској сфери; бројни функционални проблеми политичко-економске природе на релацији федерални центар – федералне јединице; велики број етничко-националних проблема у виду анимозитета, тензија и нетрпељивости између појединих федералних јединица, чији корени сежу у далеку прошлост или су директна последица одређених потеза Стаљиновог тоталитарног режима у тридесетим и четрдесетим годинама прошлог века, када су читаве етничке групе принудно депортоване и расељаване у друге делове СССР (Кримски Татари, Чечени и други народи са Северног Кавказа); итд.

Најрадикалнији и најекстремнији сепаратистички и сецесионистички захтеви за отцепљењем од Русије и потпуном независношћу, почетком деведесетих, долазили су са простора севернокавказских република (Татарстана, Чечено-Ингушетије) и Саха (Јакутије). Са Татарстаном проблеми су делимично решени потписивањем специјалних споразума, по којим је ова Савезна Република Руске Федерације добила висок степен аутономије са појединим елементима независности, односно државности. Решавање проблема у вези са чеченским сепаратизмом и тероризмом ишло је у другом правцу, тако да је федерални центар морао да спроведе две војне кампање, прву током 1994-96. и другу током 1999. године, којима су делом сузбијене сепаратистичке тенденције у овој федералној јединици.

вратила Русији.“... (Петровић, Д., Стојановић, Б., *Равнотежа нуклеарне моћи САД и Русије (СССР)*, ... оп. цит., стр.,188.);

2.2.1.3.1. Сукоб у Чеченији

Чеченија је федерална јединица у саставу Руске Федерације, која се налази на простору Северног Кавказа. У совјетској држави имала је статус аутономне републике (заједно са Ингушетијом) у оквиру тадашње руске федералне републике (РСФСР). Током 1992. године, долази до поделе Чеченско-Ингушетске Републике на две посебне јединице, Чеченију и Ингушетију.¹⁸⁷

Корени чеченског сепаратизма и сецесионизма (као уосталом и свих севернокавказских народа, Ингуша, Кабардина, Балкара, Дагестанаца) сежу у далеку прошлост. Војно освајање целокупног простора Северног Кавказа Царска Русија је окончала крајем XVIII и почетком XIX века. Од тада, Чечени су неколико пута покушавали да се отцепе и стекну независност. Током Другог светског рата, тачније 1942. године, Чечени су успели да успоставе сецесионистичку државицу која је сарађивала са немачким окупационим снагама. Међутим, након повратка контроле над овим простором од стране Црвене Армије, током 1944. године, Стаљин је, под оптужбом за колаборационизам принудно депортовао и раселио око 400.000 Чечена (као и других етничких група) са севернокавказских простора, у удаљене крајеве Казахстана и централноазијских република. Током тих принудних депортација, према наводима појединих аутора, умрло је око 100.000 Чечена. Овај народ је рехабилитован тек 1956. године Хрушчовљевом политиком и омогућено му је да се врати на вековна огњишта, што је један део и учинио.

Последњи покушај отцепљења Чечени су започели у последњим годинама совјетске државе, тачније 1989. године, када су створили прву отворено сецесионистичку организацију „БАРТ“, која се убрзо преобразила у „Чеченски национални конгрес“ (ЧНК). Бивши совјетски генерал Џохар Дудајев, нашавши се на челу ЧНК од 1991, формирао је „Чеченску националну гарду“ као партијску оружану формацију, односно милицију. У августу 1991. године, након неуспелог државног пуча у СССР, ова оружана формација предвођена Дудајевом, збацила је постојећу комунистичку власт у Чеченији. Према писању Јевгенија Примакова (који се у периоду од друге половине 1991. до 1996. године налазио на челу Спољне обавештајне службе Русије) Министарство одбране је повукло из Чеченије све федералне снаге, али је притом на њеној територији остала огромна количина тешког наоружања, технике и војне опреме, што је Дудајеву омогућило стицање респектабилне војне моћи, након чега је „почео проводити курс независности“. Након само два месеца, октобра

¹⁸⁷ Чечено-Ингушетија је била једна од република у оквиру Русије (све до 1992, када се поделила на Чеченију и Ингушетију), која је према подацима из 1989, имала 1.270.000 становника, од чега је било Чечена - 58%, Руса - 23%, Ингуша - 13% и осталих - 6% ... (*The Economist*, March 14th, 1992, pp. 30-2.);

исте године, Чеченски национални конгрес организовао је председничке и парламентарне изборе у Чеченији, упркос оштром противљењу федералног центра, односно руске владе и самог председника Јељцина, као и чеченских опозиционих партија. На председничким изборима Дудајев је добио око 85% гласова и убедљиво победио. Одмах након победе донео је проглас о независности Чеченије, што је новоизабрани чеченски парламент и потврдио доношењем Декларације о независности. Федерални центар, односно државне институције Руске Федерације прогласиле су овај акт незаконитим и ништавним, али су наставили преговоре са новоизабраним институцијама Чеченије (председником, владом и парламентом) о будућем статусу ове федералне јединице, тј. о оквиру будућих руско-чеченских односа.¹⁸⁸

Истовремено, Дудајевљев режим од самог почетка почео је попримати криминални карактер. Свеопшта криминализација и корупција достигле су невероватне размере, што је уз изузетно тешке социјално-економске услове,¹⁸⁹ погодовало настанку унутарчеченских клановских подела, драстичној радикализацији ситуације и јачању екстремизма. Немоћ федералног центра, односно савезне државе да реши наведене проблеме била је очигледна. Пошто покушаји да се ситуација реши преговорима не само да није дала очекиване резултате, већ је дошло до додатних поларизација и конфликта, федералне снаге су 1994. године започеле војну интервенцију у Чеченији, али у почетном периоду без успеха. „Чеченско питање“ постало је саставни део опште-политичке кризе у Русији уз покушаје његове интернационализације. Истовремено, дошло је до „преливања“ чеченског тероризма изван чеченских граница на остале делове Руске Федерације, о чему сведочи велики број терористичких аката које су предузели припадници чеченских снага, уз велике цивилне жртве недужног становништва. Нападане су болнице, школе,¹⁹⁰ државне институције у дубини руске територије. Потребно је напоменути да је током сукоба убијен Џохар Дудајев. Њега је наследио Аслан Масхадов, дотадашњи шеф чеченског главног штаба (који је такође убијен, али доста касније, почетком 2005.). Оваква „пат ситуација“ постала је неподношљива за Јељцина и државно руководство. У августу 1996. године потписан је тзв. Хасавјуртски

¹⁸⁸ Павковић, А., „Либерализам, отцепљење и насиље“, у: Владимир Н. Цветковић (приређивач), *Ризик, моћ, заштита (зборник)*, Службени гласник – Факултет безбедности, Београд, 2010, стр.84.;

¹⁸⁹ Економија је била у расулу, нафтно-хемијски комплекс је опљачкан путем криминалних приватизација. Пољопривреда је уништена, незапосленост је достигла неслућене размере обухвативши две трећине радно способног становништва, степен сиромаштва био је испод доње прихватљиве границе, скоро четвртина становништва је напустила територију Чеченије. (...) Цветала је трговина оружјем и дрогом. Највећи део противзаконитих, криминалних операција био је повезан са нафтним сектором и финансијским капиталом. (...) Почели су унутарчеченски оружани сукоби. Није остао по страни ни федерални центар, али је деловао беспомоћно и грубо... (Примаков, Ј., *Осам месеци плус*, ... оп. цит. стр. 94.);

¹⁹⁰ Чеченски терористи, на челу са Шамилом Басајевим, средином 1995. године, заузели су болницу у Буђановску, који се налази у суседном Ставропољском округу. Након интервенције припадника МУП, убијен је велики број талаца уз војне губитке на обе стране. Остатак талаца је пуштен у замену за безбедно удаљавање терориста. По сличном сценарију, терористи су заузели и породилиште у Кизлару.;

споразум између Чеченије и федералног центра, према чијим одредбама су федералне војне снаге напустиле територију Чеченије, а дефинисање њеног статуса одложено је на пет година (притом, из текста споразума избачена је одредба о „државном јединству Русије“, док је задржана одредба „о праву народа на самоопредељење“). Након потписивања споразума ситуација у Чеченији вратила се у „чеченску колотечину“, коју су карактерисале оштре клановске борбе, криминал, корупција, економска стагнација, незапосленост, сиромаштво, терористичке активности, и др. Дошло је до борбе за лидерство између чеченског председника Масхадова и Шамила Басајева,¹⁹¹ кога су подржавали ратни комаданти, Исрапилов, Хатаб, Радујев и други, који су имали веома јака упоришта у Сержењурту, Ведену и Урус-Мартану.¹⁹² Покушаји Масхадова да се обрачуна са тврдом струјом нису успели. Ово је свакако један од кључних чинилаца који су утицали на одлуку Масхадова да започне обнављање чеченско-руских односа крајем 1998. године.

Међутим, ситуација се све више погоршавала, чеченска влада није успела да очува свој монопол силе, уз истовремено повећање броја паравојних снага, криминалних организација и терористичких аката, како на територији Чеченије, тако и у дубини руске територије. Најзад, у октобру 1999. године (само пар месеци након доласка Владимира Путина на место премијера средином те године) федералне снаге безбедности ушле су на територију Чеченије. Започета као антитерористичка операција, веома брзо се претворила у војну кампању против чеченских терориста и сепаратиста, са циљем не само уништења терористичких потенцијала већ и реинтеграције Чеченије у државно-правни оквир Руске Федерације, као и сузбијања и предупредивања сличних негативних тенденција у осталим федералним јединицама на севернокавказском простору, које су претиле да доведу до дезинтеграције читаве државе.¹⁹³ Војна операција ширих размера завршена је уништењем борбених формација чеченских снага, чији су остаци прешли на партизански (герилски) начин ратовања, уз велике губитке и међу цивилима и међу припадницима руских снага. Успостављена је нова чеченска влада која је имала подршку Москве.

¹⁹¹ Шамил Басајев представљао је супротност донекле умереном и флексибилном Масхадову. Басајев се залагао да се чеченски образац пренесе и на суседне територије (Дагестан, Ингушетију, Кабардино-Балкарију и још неке) и да се створи својеврсна севернокавказска исламска држава (емират) која би имала излаз на два мора, Црно и Каспијско. Иначе, Шамил Басајев је предводио велики број терористичких акција на територији Руске Федерације (узимање талаца у школи у Буђановску 1995, затим покољ у школи у Беслану (С. Осетија) 2004, а преузео је и одговорност за узимање талаца у позоришту у Москви 2002.). У јуну 2004. Басајев је предводио групу чеченских и ингушких терориста, која је напала припаднике МУП-а у Ингушетији и том приликом убијено је 88 полицајаца.;

¹⁹² У Чеченији терористи су подељени географски на „фронтове“, а изван Чеченије организовани су у „демате“, који делују независно, али координишу активности са чеченском „врховном командом“ и „ратним саветом“.;

¹⁹³ Многи аутори сматрају да је управо успешност друге војне кампање у Чеченији крајем 1999., представљала један од кључних фактора за нагли пораст рејтинга и популарности тадашњег председника владе РФ Владимира Путина (од 31.12.1999. и в.д. председника РФ), који је на мартовским председничким изборима 2000. победио у првом кругу остале противкандидате.;

2.2.2. Деградација међународног положаја Русије и спољни - међународни узроци кризе

2.2.2.1. Спољнополитичка оријентација Руске Федерације

С обзиром на чињеницу да је спољна политика органски везана са унутрашњом политиком и да представља средство - механизам за пројекцију, остваривање и заштиту националних интереса, али и да је условљена не само унутрашњим политичким факторима, већ и чиниоцима који детерминишу међународне односе, већина аутора стоји на становишту да је спољнополитички курс постсовјетске Русије, у последње две деценије, имао веома сложену, фазну, „цик-цак“ еволуцију. Услед рефлектовања унутрашњих политичких догађаја на њено спољнополитичко деловање, спољна политика Руске Федерације почетком деведесетих прошлог века, у својој почетној фази била је, по мишљењу многих аутора, неодређена, пасивна и наглашено прозападно оријентисана, уз покушај да се сарадња са западним „пријатељима и партнерима“ представи као руски стратешки приоритет. Фаворизован је концепт „стратешког партнерства“ са Западом, који се карактерисао сарадњом и кооперативношћу у односима Русије са западним државама, или како наводе поједини руски аутори, „доследним слеђењем политике САД, уз потпуно запостављање руских националних интереса“. Ова фаза трајала је све до средине деведесетих, када је примарни циљ руског спољнополитичког деловања постао постсовјетски простор, лансирајући нови спољнополитички концепт под називом „блиско иностранство“. Након одређених персоналних промена у руском државном руководству, доласком Јевгенија Примакова на чело Министарства иностраних послова (1996. године), а нарочито након доласка Владимира Путина на функцију председника Руске Федерације (2000. године), започет је процес формулисања и спровођења концепта активног и интензивног мултивекторског, спољнополитичког курса „по свим азимутима“, у функцији остваривања и заштите виталних интереса руске државе у првој деценији овог века.

2.2.2.1.1. Фаворизовање политике „стратешког партнерства“ са САД и Западом (политика уступака Западу)

У првим годинама постхладноратовског периода (ране 90-те године прошлог века), у условима нестанка глобалне конфронтације и појаве тектонских геополитичких промена у структури међународног система, руска спољна политика, заузела је курс тесне сарадње са западним државама, нарочито са САД, промовишући је као концепт „стратешког

партнерства“. Добри односи са Западом имали су велики, примарно економски значај за Русију, која се налазила у условима тешке политичке, економске и социјалне кризе. Јељцинова администрација покушавала је да изградњом односа стратешког партнерства са Америком и Западом обезбеди политичку и толико потребну финансијску подршку процесу корених политичких и економских реформи која је започета на унутрашњем плану. Цена такве политике, према мишљењу великог броја, нарочито руских аутора, била је запостављање, па и жртвовање сопствених националних интереса.¹⁹⁴ Проблематичност и противуречност таквог спољнополитичког концепта, са позиције вишегодишње временске дистанце, у својим промишљањима и ретроспективним анализама осветлио је већи број руских аутора и теоретичара у својим радовима. Њихова оштра критика и аргументација о штетности таквог спољнополитичког курса, који је предводио тадашњи министар иностраних послова Русије Андреј Козирјев, по руске националне интересе и руску државу, полази од тезе да је у том периоду, руска спољна политика била „потпуно несамостална и дезоријентисана“, а као њену основну карактеристику апострофирају „једнострано прозападњаштво“, односно „позициону (status quo) стратегију поуштања и уступака“. Према мишљењу ових аутора, Русија није успела да основна начела из своје дежавне стратегије адекватно преточи у конкретан спољнополитички курс, којим би на најдиректнији начин штитила своје виталне државне интересе.¹⁹⁵ С друге стране, руско руководство за свој изражен кооперативан и конструктиван приступ и сарадњу, очекивало је равноправан партнерски „третман“ у односима са Западом, али су се таква очекивања почетком друге половине деведесетих прошлог века распршила као „мехур од сапунице“. Русија је постала свесна чињенице да је Запад перципира не само као савезницу, већ и као потенцијалну претњу.¹⁹⁶ Од тог тренутка Русија „подиже гард“ и почиње критички да преиспитује „помоћ“ и улогу Запада у спровођењу њеног транзиционог процеса и унутрашњих реформи. Њени односи са Западом постају врло комплексни. Ова промена спољнополитичке перцепције резултат је утицаја већег броја чинилаца (пропадање руске економије, свеприсутно разочарење унутрашњом транзицијом, заоштравање социјалних и политичких прилика у земљи, еродирање војне моћи, демографски суноврат руске нације, утицај снажних конзервативних снага, и сл.). Почетком 1996. године, дошло је и до персоналних промена на

¹⁹⁴ Већина држава се у свом спољнополитичком деловању доследно придржавају познате формуле да „не постоје стални противници, постоје само стални национални интереси“. Историја руске државе (нарочито совјетски период) показује да је она често пренебрегавала ову истину и жртвовала сопствене националне интересе, зарад борбе са „сталним непријатељима“ или зарад подршке „сталним савезницима“... (Примаков, Ј., *Године у високој политици*, Издавачки графички атеље „М“, Београд, 2002, стр. 209.);

¹⁹⁵ *Внешняя политика и безопасность современной России*, Хрестоматия в 2-х т., Москва, 2002.;

¹⁹⁶ G. Voskopoulou, „U. S. Terrorism, International Security and Leadership: Toward a U. S. – Russia Security Triangle“, *Demokratizatsiya*, Vol. 11, The World Affairs Institute, Washington, DC, 2003, p. 166.;

челу Министарства спољних послова Руске Федерације. Андреја Козирјева, заменио је Јевгениј Примаков, чији се прагматични приступ спољној политици суштински разликовао од спољнополитичког концепта свог претходника.¹⁹⁷ Полазећи од чињенице да је Русија светска сила, Примаков је сматрао да Русија своје националне интересе мора заштити уравнотежењем моћи и утицаја доминантних чинилаца светске политике (САД и Запада) и истовременим ојачавањем сопствених капацитета, као и снажењем своје позиције и улоге у међународној политици. Модалитет остваривања овог циља подразумевао је комбинацију унилатералне стратегије (јачањем и развијањем потенцијала руске државе – политичких, економских, војних) и мултилатералног приступа у смислу образовања нових и ојачавања постојећих савезништава са другим државама, уз коришћење збирних потенцијала у исту сврху. Притом, наведена савезништва реализована су, како кроз билатералне оквире форсирањем политике стратешког ангажовања других држава, тако и кроз мултилатералне форуме и организације, примарно на постсовјетском, али и на глобалном простору. Једном речју, Примаковљеву спољнополитичку стратегију одликовало је максимално могуће избегавање конфротације, али само до руских црвених линија, уз истовремено интензивирање сарадње са најутицајнијим државама света.¹⁹⁸ Као последица таквог приступа, дошло је до промене у спољнополитичком курсу Русије, одбацивања прозападне политике, форсирања тзв. концепта „блиског иностранства“ и залагања за мултиполарност као основни принцип у савременим међународним односима.¹⁹⁹ Упркос чињеници да је овакав спољнополитички заокрет наишао на оштре критике и осуде, Запад је „опонашајући равноправно партнерство донекле успевао да задржи Русију на линији сарадње, све до НАТО бомбардовања СРЈ, 1999. године“.²⁰⁰

2.2.2.1.2. Спољнополитички концепт „блиског иностранства“ и стратешко надметање великих сила на постсовјетском простору

Други концепт у руској спољној политици од средине деведесетих година представљао је концепт «најближег иностранства», по коме приоритет руске спољне политике постају државе постсовјетског простора, чланице Заједнице Независних Држава. У

¹⁹⁷ Јевгениј Примаков је био министар спољних послова Русије од јануара 1996. до септембра 1998, а затим и Председник владе до маја 1999. године. Примаков је имао прагматичан приступ спољној политици. Односе у међународној заједници је посматрао првенствено као конкуренцију односа снага водећих сила... (Гускова, Ј., „Еволиција руске политике на Балкану у 90-тим годинама XX века“, у: Курјак, Јелица (прир.), *Руска политика на Балкану* (зборник), ИМПП, Београд, 1999, стр. 60-1, 69.);

¹⁹⁸ Примаков, Ј., *Године у високој политици*, Издавачки графички атеље „М“, Београд, 2002.;

¹⁹⁹ *Внешняя политика Российской Федерации 1992-1999*, Учебное пособие, Москва, 2000.;

првој половини деведесетих година, док су за Москву (у духу спољнополитичког концепта „стратешког партнерства“ са Западом, преваходно са САД), „сви путеви водили у Вашингтон“, везе Русије са државама ЗНД озбиљно су ослабиле. Иако је економска, безбедоносна, па и политичка логика налагала нужност интеграционих процеса и тесне сарадње држава на ексовјетском простору, процес гравитирања једног броја постсовјетских земаља ка привлачностима западног неолибералног модела развоја и његовом вредносном систему, који је Запад покушавао да наметне као безалтернативни, универзални и општеприхваћени принцип, била је реалност. Промовисањем новог спољнополитичког концепта, Русија је настојала да поврати своје позиције и улогу у свом најближем окружењу.²⁰¹

Свакако један од најважнијих геополитичких (и националних) интереса постсовјетске Русије, представљао је очување доминантне улоге и позиције на ексовјетском простору, односно задржавање бивших совјетских република – сада независних држава – у својој „сфери утицаја“ („политика блиског иностранства“), као и очување централне позиције и водеће улоге у интегративним процесима на том простору. Питање свих питања у безбедносном и (гео)политичком контексту за Русију, било је задржавање Украјине у својој сфери утицаја,²⁰² јер Украјина за Русију представља најважнији спољнополитички и национални интерес са сваког аспекта, после ње саме.²⁰³ Таква оријентација неминовно је водила сучељавању руских интереса са америчким геостратешким циљевима, у којима су Украјина, Црноморско-каспијски и Средњеазијски регион заузимали истакнуто место.

²⁰⁰ Тренин, Д., „Политические отношения России с США и Евросоюзом: союзники, партнеры, соперники?“ *Интеграция и идентичность: Россия как „новый Запад“*, Москва, 2006, с. 265.;

²⁰¹ Исто као што се стечене стратешке позиције веома тешко напуштају, јер нико није спреман да их се априори одрекне без значајних уступака супротне стране, исто тако изгубљене стратешке позиције је још теже повратити, услед деловања великог броја чинилаца, као што су, на пример, негативно историјско искуство и догађаји из прошлости који оптерећују те односе, привлачност других културно-цивилизацијских образаца и модела, итд... (Бажанов, Е. П., «Роль и место России в современном мире» (Центр Стратегических Разработок, 1999-2000), в: „Место России в современном мире“, (Интернет: <http://www.bestreferat.ru/referat-51088.html>, 17.04.2011.));

²⁰² САД су улагале огромне политичке напоре и финансијска средства у циљу постепеног потискивања руског утицаја са постсовјетског простора. Схвативши геополитички значај и улогу Украјине, као одскочне даске за реализацију својих стратешких циљева, САД су средином деведесетих, извршиле «реторичку супституцију својих спољнополитичких приоритета» и још бомбастичније лансирале нову тезу да је управо Украјина амерички «стратешки партнер»... (Детаљније о томе у:... Шершнев, Л. И. и др, *Крым – Севастополь - Россия. История. Геополитика. Будущее*, „Информационная цивилизация XXI век“, Москва, 2007.; Жилцов, С. С., *Неоконченная пьеса для оранжевой Украины*, Международные отношения, Москва, 2005.; S. Larrabee, „Ukraine at the Crossroads“, *The Washington Quarterly*, Autumn, 2007.; Петровић, Д., Николић, Г., *Геополитика савремене Украјине*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009.);

²⁰³ Зато се за Украјину, с обзиром на њен круцијални значај за руску државу у односу на све остале постсовјетске републике, у Русији често колоквијално користи назив „унутрашње иностранство“... (Видети шире у:... Милосављевић, С., *Утицај руског војног присуства на Криму на односе између Русије и Украјине*, (необјављена магистарска теза), Факултет безбедности, Београд, 2010.);

2.3. Стабилизација и консолидација руске државе на почетку XXI века

2.3.1. Избор Владимира Путина на место председника Руске Федерације и стратегија његове администрације

Током последње деценије XX века, након распада совјетске државе Русија се нашла у системској кризи катаклизмичких размера, која је потресала све сегменте политичког и друштвеног живота и опасно претила потпуном дезинтеграцијом некада моћне државе. Политичка и економска моћ у великој мери измештена је ван институција система, односно државних структура и све више се концентрисала у рукама крупних бизнисмена (олигарха) и регионалних политичких елита (губернатора), што је претило да озбиљно уруши федерално устројство и државну целовитост земље.²⁰⁴ Војна моћ земље озбиљно је ослабила. Проблеми у социјалној сфери и пад животног стандарда становништва испод доње прихватљиве границе потресали су саме темеље руске државе. То се у најдраматичнијем могућем смислу одразило на демографску ситуацију у држави која је превазишла све компаративне примере у руској историји.²⁰⁵ На међународној сцени, утицај Русије био је маргинализован. Сви елементи њене тврде, а нарочито меке моћи били су драстично умањени. Русија је изгубила атрибуте суперсиле и некада моћна држава и предводница социјалистичке политичко-идеолошке групације земаља у биполарном периоду, реално је сведена на статус велике, а по мишљењу неких аутора, чак и регионалне силе. Како је напред речено, овакво неславно стање државе са веома поносном историјом, које је постојало у првим годинама постхладноратовске „Јељцинове“ епохе, било је у оштрој супротности и колизији са периодима њене славне империјалне прошлости у којима је руска држава имала водећу улогу са аспекта војне моћи и политичког и културно-цивилизацијског утицаја. У Русији је настало дубоко осећање разочарења и понижења.²⁰⁶

Персоналним променама у државном руководству, односно именовањем Владимира Путина на место вршиоца дужности Председника Руске Федерације 31.12.1999. и његовом каснијом победом на редовним председничким изборима у пролеће 2000. године, створиле су се претпоставке за почетак нове фазе у развоју постсовјетске Русије. За време првог председничког мандата Владимира Путина, инициране су и покренуте опсежне унутрашње

²⁰⁴ Видети шире у:... Кнежевић, М., *Србија и Русија, савремене геоекономске и геополитичке дилеме*, ИПС, Београд, 2009.;

²⁰⁵ Видети шире у:... Солженицин, А., *Русија у провалији*, Верзалпрес, Београд, 1997.;

²⁰⁶ „Понижавање једне велике земље – уколико је истовремено и не ослаби – увек представља опасну игру. (...) Русија је одлучила да не дозволи да икада више буде изненађена.“... (Кисинџер, Х., *Дипломатија*, Клуб ПЛУС, Београд, 2008, оп. цит. стр. 162.);

политичке, економске и друштвене реформе,²⁰⁷ као и промене у спољној и безбедоносној политици, што је све резултирало постепеним опоравком, стабилизацијом и консолидацијом руске државе и друштва.²⁰⁸

У циљу консолидације економских прилика и анулирања аномалија и негативних трендова у привреди, као и негативних последица спроведених приватизација, Путинов режим је започео процес веома сложених и дуготрајних мера, усмерених на демонополизацију моћи другог конкурентског центра – економске елите, односно олигарха. Крајњи резултат борбе за неутрализацију економске и политичке моћи олигарха, односно њихово “развлашћивање“, крајем прве половине прве деценије овог века, била је национализација огромних ресурса и повратак државне контроле над стратешким привредним гранама, пре свега у области енергетике (нафтно-гасној и индустрији црних, обојених и драгоцених метала, као најперспективнијим и најпрофитабилнијим сегментима руске привреде). Поред наведених процеса, мере Путинових унутрашњих реформи, по његовим речима, биле су усмерене и на обрачун са организованим криминалом, борбу против корупције, подизање животног стандарда руских грађана, смањивање сиромаштва и незапослености, спречавање наставка негативних трендова у демографској сфери, итд.²⁰⁹

Једна од опредељујућих и суштинских карактеристика политичког живота савремене Русије јесте персонализација власти, односно институција председника Руске Федерације, која у великој мери зависи од личности самог председника и његовог најближег окружења.²¹⁰ Политиколог и професор на МГИМО (У) МИД РФ Јелена Пономарева заступа тезу да у савременој Русији, „национално-историјска ситуација детерминише лидерство као вековима уназад“. (...) „Сакрализација државне власти у Русији дубоко је укореењена у традицији и политичкој култури. (...) Више од тога, у Русији, како у историјској перспективи, тако и данас, лидер се схвата као симбол националног јединства, као образац колективне свести и понашања.“ Овакво одређење лидерства Ј. Пономареве је појмовно и терминолошки једна од најбољих квалификација једне од суштинских одлика савременог политичког система Русије.

²⁰⁷ Унутрашњим реформама, режим Владимира Путина извршио је централизацију власти и монополизацију политичке моћи, кроз комплексне и дуготрајне процесе анулирања негативних трендова и аномалија у руској држави и друштву. Притом, приоритетни циљеви били су борба против организованог криминала, смањење степена корупције, обрачун са ванинституционалним и неформалним изворима политичке и економске моћи и позиционирање режима као независног центра унутар државне управе (развлашћивање олигарха, сузбијање власти губернатора, враћање државне контроле у стратешким привредним гранама, итд.). Подробније о наведеним процесима у сјајној анализи политичког система постсовјетске руске државе у радовима Ричарда Сакве... (R. Sakwa, *Putin – Russia's choice*, Routledge, New York 2008.; R. Sakwa, *Russian Policy and Society*, Routledge, London 2008.);

²⁰⁸ Видети шире у:... Пономарева, Е. Г., *Современная Россия: политические отношения и политические институты*, МГИМО (У), Москва, 2006.;

²⁰⁹ Путин, В., „Какую Россию мы строим“, *Российская газета*, 11 июня 2000 г.;

²¹⁰ Пономарева, Е. Г., *Современная Россия: политические отношения и политические институты*, ... с. 167-8.;

Своје корене ова карактеристика има у руској специфичности, односно политичкој традицији и империјалном наслеђу. Руско историјско искуство показује да је личност руског монарха одувек симболизовала снагу и јединство руске империје и одражавала повезаност националног бића руског народа са својом државом. Другим речима, у бити руске традиције је да руски народ следи и подржава успешног и харизматичног вођу. Према мишљењу и појединих западних аутора, традиција аутократског владања у сржи је руске политичке културе, која одбацује индивидуализам, наглашава патернализам, култ вође и мистицизам, уместо рационализма и прагматичности.²¹¹ Велики број руских аутора стоји на становишту да снажна централна власт оличена у институцији председника државе у савременој Русији, представља и нужност и потребу, имајући у виду њено специфично историјско искуство, империјалну традицију, као и „посебну психологију руског народа“, али и квантитативне и квалитативне одлике територијалног и демографског чиниоца, уз ограду да се такав став односи само на почетне фазе демократизације и транзиције друштва, односно политичке консолидације и стабилизације економских прилика.²¹²

Истовремено са наведеним процесима борбе са конкурентским центрима моћи, Путин је настојао да „људе из свог најближег окружења“ „разлије“ у све нивое власти и сфере које генеришу друштвену и политичку моћ“, било да се ради о највишим (стратешким) државним функцијама (тзв. високи државни бирократизам) или о стратешким државним, мешовитим или корпоративним привредним субјектима. На тај начин, веома брзо се профилисала структура Путиновог режима у којој је веома активан процес перманентне смене позиција, улоге и значаја појединих личности, као и њихово „сељење“ из једне сфере власти у другу. У целокупном том процесу флукутације и „моделирања“ елитних група и кланова, Владимир Путин има улогу „центра гравитације и стожера“ целокупног режима и главног арбитра у борби различитих утицајних група.²¹³ Поједини руски аутори сматрају да је поновним избором Владимира Путина на место председника Русије у марту 2012. године, Кремљ поново постао средиште доношења главних политичких одлука и да је Путин, задржавајући статус „доминантног играча“, остао „врховни арбитар“, који заправо и „доноси кључне одлуке“.²¹⁴

²¹¹ J. M. Godzimirski, „Putin and Post-Soviet Identity: Building Blocks and Buzz Words“, *Problems of Post-Communism*, Vol. 55, No. 5, September-October 2008, pp. 14-26.;

²¹² „За нашу земљу са огромном разноврсношћу, са њеном особеном историјом и посебном психологијом, јака председничка власт, бар у првој етапи транзиције у правцу грађанског друштва, напосто представља нужност“... (Примаков, Ј., *Осам месеци плус*, ... оп. цит. стр. 88.);

²¹³ Виноградов, М., „Власт у Русији: Систем доношења одлука и друштвени контекст“, у: Петровић Жарко (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века* (зборник), „ISAC fond“, Београд, 2010, стр. 49-56.;

²¹⁴ „Сто председничких дана Владимира Путина“, *РИА „Новости“*, 14. август 2012. (Интернет: http://ruskarec.ru/articles/2012/08/14/sto_predsednickih_dana_vladimira_putina_16175.html, 01.12.2012.);

Једна од најутицајнијих група су тзв. *силовики*, представници институција силе и безбедоносних служби из којих је поникао и сам Путин. Међутим „специфична тежина“ и реална моћ некада „суперутицајних тешкаша“ из министарстава силе крајем прве деценије овог века знатно је опала.²¹⁵ Исти је случај и са опадањем утицаја појединих олигарха као што су Роман Абрамович или Олег Дерипаска, који су се крајем прве деценије XXI века углавном фокусирали на сопствени бизнис и изналагање могућности за „преживљавање“ њихових финансијских империја у условима светске економске кризе.

Ништа мање моћи нису концентрисали у својим рукама и други најближи Путинови сарадници тзв. *технократе*, који су заузели водеће позиције у највећим државним компанијама, нарочито у енергетском сектору, или тзв. *либерали*. Поред утицаја наведених група концентрисаних у различитим структурама власти, неизоставно треба напоменути да у Русији последњих година јак утицај имају и одређени аутори - експерти (политиколози, социолози и др.). Наведена групација није компактна, напротив, веома је поларизирана. Спектар активности и опредељења експерата, креће се од безусловне подршке актуелној власти, до опозиционог деловања, па и радикалних критика власти.

На основу изнетих ставова и презентованих чињеница, може се закључити да без обзира на противуречност између различитих интересних група и тора у оквиру власти, у ближој перспективи не треба очекивати веће расколе унутар тих структура. Хипотетички, такав раскол је могућ у случају суштинског погоршања економске ситуације у земљи, драстичног пада поверења и масовне јавне подршке актуелном Путиновом режиму, или у случају консолидације руских опозиционих снага и њеном значајном расту популарности, што у садашњем тренутку, а ни у краткорочном периоду, не представља реалну опцију.

2.3.1.1. Анализа улоге појединаца – личности лидера у формирању и спровођењу државне политике. Оцене и критике Путиновог режима

Оцене о режиму руског председника Владимира Путина, његовој личности и досадашњем политичком деловању, као и трагу који је оставио у модерној историји (иако тај процес није окончан јер се тренутно налази у свом новом председничком мандату (2012-18.)), поларизованије су и контроверзније него оцене о било којој другој личности руске, па и глобалне политике. Међутим, значај који Владимир Путин има за Русију и њену позицију и улогу у XXI веку, неспоран је, као што нису спорни ни његов планетарни ауторитет, ни

²¹⁵ I. Bremmer, S. Sharp, „The Siloviki in Putin s Russia: Who They Are and What TheyWant“, *The Washington Quarterly*, Winter 2006-7, p. 85.;

његова глобална популарност.²¹⁶ Руски аутор Фјодор Лукјанов (уредник часописа „*Русија у глобалној политици*“) сматра да је председник Русије Владимир Путин један од најутицајнијих политичара на свету, али и да су мишљења у вези са њим опречна, контроверзна и интензивна, односно, како аутор наводи, док га „једни славе, други га демонизују“. Аутор заступа мишљење да је „за многе људе у свету Путин „типичан“ непријатељ прогреса, симбол застарелних погледа и старомодних метода.“²¹⁷

Велики број аутора, како оних који подржавају политику Владимира Путина, тако и оних који га критикују, оспоравају и оптужују за аутократизам, слаже се у оценама да се ради о харизматичној, прагматичној и способној личности. Амплитуда реакција креће се од глорификације и дивљења, до оспоравања и ниподаштавања резултата Путинове политике. Становишта аутора су толико опречна, супротстављена и „идеолошки обојена“, да би сваки покушај њихове генерализације представљао подухват унапред осуђен на неуспех. Уместо таквог приступа, потребно је сагледати и извршити анализу постојећих ставова и на основу тога, уколико је могуће, покушати са извођењем одговарајућих закључака.

Један број руских и домаћих аутора, имају позитиван став према Путиновом пројекту политичке консолидације и економске стабилизације прилика у постсовјетској Русији. Упркос постојећим недостацима и критикама, они стоје на становишту да је „Русија консолидована када је на власт дошао харизматични вођа“, да је „Путинов режим представљао одговор на историјску потребу“,²¹⁸ да је „слобода коју је Путинов режим добио стојећи понекад изван уставности и јавне одговорности омогућила већу ефикасност у спровођењу реформи“.²¹⁹ Поједини руски аутори наводе да „оно што се данас у светским размерама означава као „Путинизам“, представља резултат посебне политичке потребе и интелектуалне климе, израсле из руског специфичног историјског искуства“,²²⁰ и да

²¹⁶ Владимир Путин ужива популарност широм Русије али и у многим државама света. Тако је Путин 2007. године, проглашен за „личност године“ у избору америчког часописа „Тајм“... („[Person of the Year 2007](http://www.time.com/time/specials/2007/personoftheyear/)“, *TIME*, (Интернет: <http://www.time.com/time/specials/2007/personoftheyear/>, 29.11.2012.)); У Србији је такође присутна наведена тенденција. У очекивању посете Владимира Путина Србији 2007. године, у својству председника Руске Федерације, тадашњи патријарх СПЦ Павле, предложио је, а Свети архијерејски синод прихватио, да се Владимиру Путину додели највише црквено одликовање „Орден Светог Саве првог реда“. Овај орден је Путину уручио патријарх Иринеј у Храму Светог Саве, 23. марта 2011. године, за време његове званичне посете Београду, у својству председника Владе Русије.;

²¹⁷ Према мишљењу једног броја аутора, Путина у свету доживљавају као посебну појаву, односно не везују га за државу којом управља. Једноставно се испоставило да је Путин најизразитије оличење стања у целом свету, ове смутне прелазне ситуације у којој се налази цео међународни систем и све државе од којих је тај систем састављен. Он је симбол те ситуације, само што је за једне позитиван, а за друге негативан... (Видети шире у:... Лукјанов, Ф., „Како је Путин постао бренд“, *Комерсант*, 07.10.2012. (Интернет: http://ruskarec.ru/articles/2012/10/07/kako_je_putin_postao_brend_17287.html, 02.12.2012.));

²¹⁸ Видети шире у:... Медведев, Р., *Путин, повратак Русије*, Компанија Новости, Београд, 2007.;

²¹⁹ Видети шире у:... Милошевић, З., *Путинова ера*, Институт за политичке студије, Београд, 2006.;

²²⁰ Видети шире у:... Мигранян, А., „Что такое „Путинизм“?“, *Стратегија России*, № 3, март 2004.;

„Владимир Путин несумњиво има масовну подршку народа за његов политички курс,²²¹ који представља средњу линију идеолошког спектра“.²²² По мишљењу дела руских аутора, Путинова ера омогућила је земљи консолидацију и стабилизацију на унутрашњем плану и постепен повратак улози незаобилазног актера на међународној сцени. Ови аутори за Владимира Владимировича наводе да је човек коме је припала „историјска улога да са руских плећа скине Јељцинову хипотеку“, државник са невероватном способношћу „врхунског жонглера“,²²³ који је увек био спреман да поднесе терет одлука које је доносио, „балансирајући као играч на жици“, али који се никада није сакривао иза уопштених реторичких фраза ради замагљивања суштине. На основу наведених ставова ових аутора, може се закључити да опредељење Путинове администрације за снажну и моћну Русију представља путоказ којег се држе сви релевантни фактори руске државне политике већ више од деценије, уз истовремене процесе интензивирања артикулисања дугорочних националних интереса Русије и њихову реализацију на основу одговарајућих стратегија.

И поједини аутори са Запада, уз дозу критичности, показују позитиван став према појединим елементима Путиновог пројекта консолидације и стабилизације постсовјетске Русије. Ови аутори заступају ставове да „Путинова историјска мисија није ништа више од консолидације и легализације социјалне револуције из Горбачов-Јељцинове ере, уз додатно брисање дефеката Јељцинове владавине“,²²⁴ да „само полуауторитарна власт попут Путинове може да одржи Русију на правом путу“,²²⁵ да је „Путин изградио легимитет на критици Јељцинове прозападне политике, одговорне за изазивање хаоса и деструкције“,²²⁶ и слично.

Оштре критике Путиновог режима и „руског сопственог пута развоја“, како са Запада, тако и из саме Русије, углавном су усмерене на „ауторитарно – бирократску природу власти“,

²²¹ Владимир Путин несумњиво има масовну јавну подршку целокупног становништва Русије. (...) „Путинови гласачи“ су практично у подједнаком степену заступљени у свим социјално-демографским категоријама и веома пропорционално у свим социјалним групама становништва. (...) У том смислу, Путин је доиста председник свих Руса... (Пономарева, Е. Г., *Современная Россия: политические отношения и политические институты*, ... оп. цит. с. 166.);

²²² Подаци социолошких истраживања о подршци Путиновој власти показују да је ниво поверења Путину стабилан и налази се на нивоу од 60-70%, док његова политичка партија Јединствена Русије има подршку између 50 и 60% гласачког тела... (Видети шире у:... Кортунов, С., „Внешнеполитическое наследие Владимира Владимировича Путина“, (Интернет: <http://www.wpec.ru/text/200807110956.htm>, 12.01.2011.);

²²³ Описивање способности Владимира Путина коришћењем метафоре „жонглирања са више лоптица истовремено“ од стране појединих аутора, највероватније представља парафразирање ставова Х. Кисинџера и Џ. Наја, који су покушавајући да опишу невероватну способност немачког канцелара из друге половине деветнаестог века, Ота фон Бизмарка у стварању савезништва и коалиција, упоредили Бизмаркове способности са одликом „врхунског жонглера који успева да истовремено држи више лоптица у ваздуху“;

²²⁴ Путинов режим је намеравао да ојача државу, али сам режим је остао изван оквира уставности коју представља држава. Повећање учинка државе је једноставно ојачало режим уместо владавину права и уставну државу... (R. Sakwa, *Putin – Russia’s choice*, Routledge, New York, 2008, p. 309.);

²²⁵ „Потребна је барем једна генерација да створи основу за модерну тржишну економију и демократију у Русији. (...) Да Путина нема, врло брзо би нам недостајао“... (Видети шире у:... А. Lieven, „The Essential Vladimir Putin“, *Foreign Policy*, Jan./Feb. 2005.);

²²⁶ K. S. Weiss, „It is Still Putin’s Russia“, *Current History*, October 2008, pp. 315-21.;

као и на чињеницу да „владајући режим у Руској Федерацији, како у почетним фазама консолидације и стабилизације политичких, економских, социјалних, демографских, безбедоносних и других прилика, тако и касније, делује често стојећи ван граница уставности, законитости, јавне одговорности и демократских начела“.²²⁷ Покушаје квалификација Путиновог режима, односно руског политичког система, одликује хетерогеност ставова аутора који користе различите термине и синтагме, као што су „управљана демократија“, „суверена демократија“,²²⁸ док су на другом крају спектра оцена и такве квалификације као што су „превише управљана демократија“,²²⁹ „реакционарна модернизација“,²³⁰ „полуауторитаран“ или „ауторитаран“ систем. Поједини руски аутори који Путинов режим квалификују синтагмом „превише управљана демократија“ дефинишу га као „комплексни систем који омогућава властима елиминацију јавне контроле, избегавање јавне одговорности и очување привида о поштовању демократских процедура“, а као његове суштинске елементе наводе снажан председнички систем управљања (на уштрб свих других институција и актера), државну контролу медија и контролу изборних процеса.²³¹ Као илустрација наведених критика, занимљиве су оштре квалификације Путиновог режима од стране руског аутора Љиле Шевцове, која стоји на опозиционом делу плуралистичког спектра руске идеолошко-политичке сцене: „Путинов режим је полуауторитарни режим у демократској одори, а демократске институције (парламент, политичке партије, синдикати, покрети омладине) представљају „Потемкинова села“, маскараду коју руске елите приређују вековима, са циљем да сакрију систем који је истовремено ауторитаран, олигархијски и бирократски до тачке паралисања“.²³²

²²⁷ „После вишевековне аутократске царистичке власти и касније совјетске, комунистичке, у садашњој Русији преовладава ауторитарна политичка култура, без либералних традиција“... (J. M. Godzimirski, „Putin and Post-Soviet Identity: Building Blocks and Buzz Words“, *Problems of Post-Communism*, Vol. 55, No. 5, September/October 2008, pp. 14-26. (16));

²²⁸ Кључни елементи концепта „суверене демократије“ у организацији руског друштва су централизација власти и политичка целовитост, идеализација циљева и персонализација политичких институција... (Видети шире у:... Сурков, В., „Русская политическая культура. Взгляд из утопии“, 08.06.2007. (Интернет: <http://www.viperson.ru/wind.php?ID=322805&csoc=1>, 14.06.2010.)); Поједини западни аутори у својим критикама овог концепта („суверене демократије“) злурадо наводе да је „руска „суверена демократија“ према демократији, као „електрична столица“ према обичној столици“... (Видети шире у:... J. Thornhill, „A Russia United By Anti-Westernism“, *Financial Times*, February 3, 2009, (Интернет: <http://www.ft.com/cms/s/0/1dc2a2e8-f213-11dd-9678-0000779fd2ac.html>, 24.04.2011.));

²²⁹ Петров, Н., „Економска криза у Русији и њени ефекти на унутрашњу и спољну политику“, у: Петровић, Жарко (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века (зборник)*, ISAC фонд, Београд, 2010, стр. 43-8.;

²³⁰ Видети шире у:... Морозов В., „Суверенная демократия в постсуверенном мире: путинская реставрация как реакционная модернизация“, *Неприкосновенный запас*, Но. 6(50), 2006.;

²³¹ Путинов концепт „превише управљане демократије“ је прогресивно ослабио механизме као што су парламент, слободни и независни медији, сектор деловања Невладиних организација, институт слободних и фер избора... (Петров, Н., „Економска криза у Русији и њени ефекти на унутрашњу и спољну политику“, ... оп. цит. стр. 43-4.);

²³² Видети шире у:... L. Shevtsova, *Putin s Russia*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington DC, 2003.; Занимљиво је да је овај аутор негативне ставове (у нешто блажој варијанти), имао и непосредно након

Генерално посматрано, критичари Путиновог режима као његове основне одлике наводе ригидност власти, нефлексибилност, нетранспарентност, бирократизованост, доминацију посебних интереса и политичко-економских елита. Истовремено, као суштинску карактеристику руског политичког режима наводе његов персонални (лични) карактер (уз слабост свих осталих институција), односно његову заснованост на личности председника, а не на балансу институција, што га чини изузетно нестабилним. С обзиром на овакав став о персоналном карактеру руског политичког система, велики број аутора наводи да је политичка популарност и изузетно висок рејтинг Владимира Путина (и „Јединствене Русије“, као доминантне политичке странке) од виталног значаја, да представља стуб на коме почива читав политички систем (или како неки аутори наводе „удица на којој се држи“), као и да је очување високог нивоа Путинове популарности императив целокупне политичке и економске елите на власти, с обзиром на околност да „тренутно ништа не би могло да надомести недостатак поверења у лидера“.²³³

Највећи број аргументација за своје критике Путиновог режима, ови аутори „проналазе“ у „чињеницама“ да је природа Путиновог режима ауторитарна или „полуауторитарна“, да су у Русији изражени процеси спречавања опозиционих покрета, чак и уз елиминације политичких противника,²³⁴ да су свеprisутна кршења политичких и социјалних права и слобода, затим планско еродирање улоге и значаја политичких институција, гушење слобода медија уз истовремено стварање државног монопола у тој сфери. Ови аутори такође истичу и да је свеprisутан процес смањења права етничких заједница кроз процес централизације власти, затим кршење економских корпоративних права и слобода, нарочито у руским стратешким привредним гранама на рачун јачања улоге државе,²³⁵ „гушење и прогон“ у сфери деловања Невладиних организација,²³⁶ и слично. Чак и

доласка Путина на власт, када су се тек назирале контуре новог режима... (L. Shevtsova, „Vladimir Putin“, *Foreign Policy*, January-February 2000.);

²³³ Такође је занимљива теза појединих руских аутора који нису у великој мери наклоњени режиму, да популарност Дмитрија Медведева (председник РФ од 2008. до 2012, сада на месту премијера), иако изузетно висока и за само неколико процената мања од Путинове, суштински представља само пројекцију Путиновог рејтинга и популарности, односно да је заправо реч о популарности једног лидера.;

²³⁴ Поред ранијих оптужби званичне Москве за политички прогон политичких опонената и руских олигарха (Березовског, Гусинског, Ходоровског и др.) које су стизале са Запада, смрт руске новинарке Ане Политковске 2006. године, као и бившег службеника Федералне службе безбедности РФ Александра Литвињенка, од стране појединих западних кругова оквалификована су као „режимска убиства“, за која је директно оптужена званична Москва. Ови догађаји негативно су се одразили на односе Русије и Запада... (F. Lukyanov, *Putin's Russia: "The Quest for a New Place"*, *Social research*, Vol. 76, No. 1, Western Social Science Association, New York, 2009, p. 122.);

²³⁵ M. Goldman, *Petrostate: Putin, Power and the New Russia*, Oxford University Press, Oxford, 2008, p.132-4.;

²³⁶ Према писању руских медија („Комерсант“ и „Росијске газете“, *RBC-Daily*) доњи дом руског парламента (Државна Дума) је средином јула 2012. одобрио нацрт закона по коме невладине организације (НВО) које се баве политиком и добијају новац из иностранства добијају статус „страних агената“. Притом, статус „страног агента“ добијају само оне организације чије делатности имају везе са политиком (појам „страни агент“ у овом контексту не означава обавештајну или шпијунску делатност, већ да конкретна НВО делује у интересу друге

ако се одбаци добар део „екстремно негативних“ критика Путиновог режима, неумесних и често исказаних са прикривеном злурадошћу и ниподаштавањем, генерално гледано тешко је отети се утиску да је велики број оваквих оцена формиран под снажним утицајем западних стереотипа и склоности ка надменом дељењу лекција о демократији и људским правима.

Што се тиче оцена (и критика) саме личности руског председника Владимира Путина, ови критички настројени аутори (који су у највећој мери са Запада), сматрају да се ради о енергичном и одлучном лидеру, који је истовремено „и визионар и политички манипулатор“, да Путинове одлуке често представљају „спој стратешке анализе и инстинктивног реаговања“. По њиховом мишљењу, визионарство је често испољавао у комбинацији са немилосрдношћу и безскрупулозношћу према својим „унутрашњим“ противницима који су, по његовом мишљењу, представљали препреку на путу Русије ка поновном стицању атрибута велике државе. У опусу ових „неблагонаклоних“ ставова, могу се издвојити и они који по којима је Владимир Путин личност која поседује карактер и вештину диктатора, али да те своје карактеристике користи и за развијање демократских институција и демократски пут руске државе ка редефинисању властитог геополитичког кода и сопственог идентитета. На том путу, „Путинова звезда водиља био је и остао руски национални интерес“, сагледан кроз призму реалполитике. Поједине критике са Запада чак су ишле дотле да је Владимир Путин оптуживан да је у појединим периодима своје власти куповао популарност користећи свој „мачо имиџ“, како би показао енергичност и одлучност и истовремено себе представио као човека из народа. Реагујући на овакве и сличне ставове и оптужбе, руски аутори који у потпуности подржавају Путинов концепт развоја руског друштва и државе и у консолидацији Русије налазе највећу вредност, наводе контра-аргумент, да је Русија огромна држава, са свим својим хетерогеностима и специфичностима и да такво деловање режима у појединим ситуацијама представља нужност, јер омогућује већу ефикасност државе у заштити националних интереса, а да сам Путин као „реалиста и конзервативац“ прилично трезвено сагледава сву сложеност актуелних збивања и на унутрашњој (руској) и на међународној сцени, али и да „све теже налази одговоре на све бројније изазове“.²³⁷

Сумирајући ставове већег броја и западних и руских аутора о великој Путиновој популарности, може се закључити да његов успех лежи управо у способности да своју

државе – прим.аут. С.М.)... (Видети шире у:... „Невладине организације постају страни агенти“, *RBTH*, 13. јул 2012, (Интернет: http://ruskarec.ru/articles/2012/07/13/nevladine_organizacije_postaju_strani_agenti_15747.html, 02.12.2012.));

²³⁷ Путин има критички однос према политикама водећих светских сила, наводећи да „својим потезима намерно урушавају међународни систем, чинећи да свет постане још опаснији и непредвидљивији“, илуструјући овакав

политику усклади са питањима о којима постоји широки национални консензус у Русији. На врху те листе свакако је идеја о моћној руској држави - великој сили, економски снажној, са респектабилним оружаном снагом које би штитиле огромно пространство Русије. Један од приоритета његове политике је и правичнија расподела дохотка, односно коришћење великих прихода од извоза огромних ресурсних потенцијала (пре свега енергената) за побољшање животног стандарда и социјалног статуса руских грађана. Контрола државе над богатим природним ресурсима, подршка реформама и приватном предузетништву, модернизација руске привреде, јачање међународног положаја Русије као велике државе, представљају кључне императиве политичког курса Путиновог режима. Такође, према мишљењу великог броја аутора, једна од најзначајнијих компаративних предности Путиновог режима лежи у чињеници да су Путин и руско државно руководство суштински схватили сву сложеност руског историјског искуства и предности баштињења руске традиције и њених специфичности. Сходно томе, прокламујући различитост Русије у односу на Запад и њене посебне цивилизацијске црте, инспирацију за свој политички прагматизам потражили су управо у руској прошлости, али и уз истовремено „софистицирано“ прихватање и имплементацију оних западних решења и вредности, која се могу уклапати у руски друштвени и политички дискурс. Личну популарност Владимира Путина и подршку коју има његов политички концепт међу руским грађанима можда најбоље илуструје став руског аутора Леонида Пољакова, који сматра да је Путин, лидер по мери цивилизацијске посебности Русије, да ће остати на функцији председника Русије до 2018. године и да нико неће моћи да га „помери“, осим ако он сам не пожели да оде.²³⁸

Последњих година извршен је велики број социолошких истраживања у Русији о подршци Путиновој власти и ставовима јавног мњења о основним правцима његове политике. Резултати тих истраживања, без неких већих одступања, управо показују да је ниво поверења грађана, односно масовне јавне подршке актуелном руском председнику и његовом политичком концепту стабилан и да се креће у распону између половине и две трећине. За аргументацију оваквог става могу послужити и резултати једног од тих социолошких истраживања које је релативно скоро (29-30. септембра 2012.) спровео

став примерима Ирака и Либије... (Лукјанов Ф., „Како је Путин постао бренд“, *Комерсант*, 07.10.2012. (Интернет: http://ruskarec.ru/articles/2012/10/07/kako_je_putin_postao_brend_17287.html, 02.12.2012.));

²³⁸ Русија представља јединствену културно-историјску појаву, коју карактеришу многе специфичности њене историје и традиције. Том јединству супротности у новом миленијуму није потребан диктатор, него политички лидер који је способан да игра улогу медијатора, да буде посредник у кога имају поверење све супротстављене стране и који има способност и снагу да енергију конфликта трансформише у динамику развоја земље. Русија је и добила управо таквог лидера, који одговара њеној цивилизацијској посебности. Тај лидер је Владимир Путин... (Пољаков Л., „Путин, лидер по мери цивилизацијске посебности Русије“, *Посијска газета*, 22.10.2012., (Интернет: http://ruskarec.ru/articles/2012/10/22/putin_lider_po_meri_civilizacijske_posebnosti_rusije_17591.html, 02.12.2012.));

„Сверуски центар за истраживање јавног мњења“ (ВЦИОМ), а односило се на оцену грађана политичког курса Путинове власти. Иницијално истраживање ВЦИОМ је спровео на узорку од 1600 испитаника у 138 насеља на територији целе Русије (у укупно 46 области, крајева и република), са максималном статистичком грешком од 3,4%. Према резултатима наведеног истраживања, већина грађана Русије позитивно оцењује делатност Владимира Путина на месту председника државе и очекује се да ће у Русији бити настављен досадашњи политички курс. Резултати истраживања ВЦИОМ-а такође показују да у компарацији резултата Путинове ере са Горбачовљевом епохом „перестројке“ и Јељциновим периодом (са периодима раније „совјетске“ и „Јељциновске“ прошлости), оцене достигнућа Путина много су позитивније, при чему се као главни успеси истичу унутрашња стабилност, међународни ауторитет и јачање основних институција на којима држава почива. Према подацима истраживања, већина грађана Русије (64%) стоји на становишту да је епоха Владимира Путина била позитивна и да је донела Русији много тога доброг.²³⁹ Области у којима је Путин као председник имао највише успеха, према резултатима истраживања, су међународни односи (45%) и повећање животног стандарда становништва (44%).²⁴⁰ Према подацима ВЦИОМ-а, највећи број руских грађана сматра да је једно од највећих достигнућа и успеха Путиновог режима у протеклој деценији стварање могућности за почетак формирања средње класе у целој Русији, захваљујући пре свега успесима у економској сфери, као што су раст бруто домаћег производа (графикон 1.), личног дохотка и животног стандарда. Резултати истраживања управо говоре о томе, да већина руских грађана сматра да је Путинов режим у највећој мери успешно решио суштинска питања економске и националне безбедности.

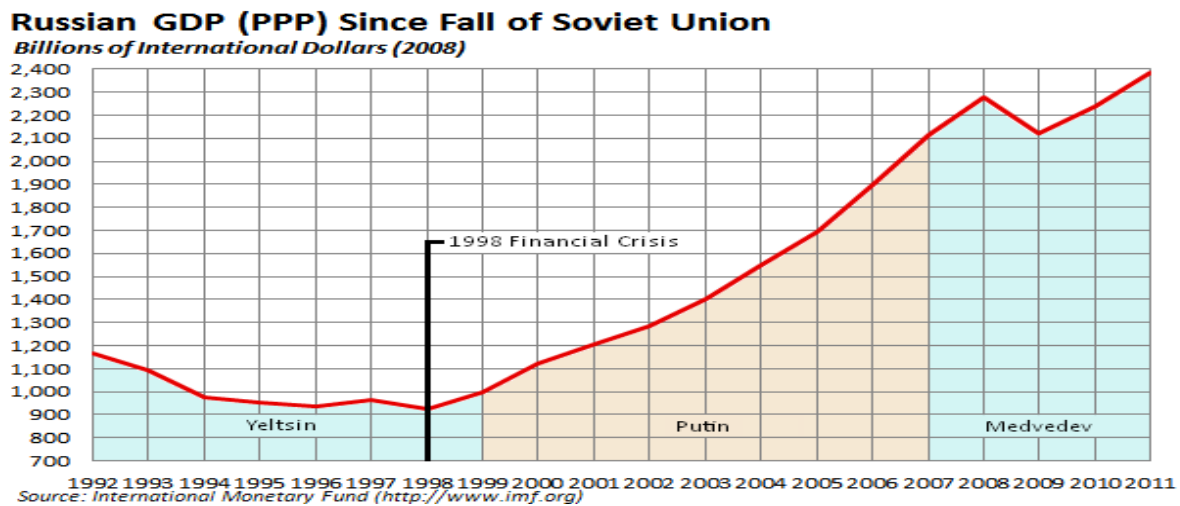
На основу оваквих резултата истраживања може се извести закључак да су суштинска очекивања грађана везана за развој економске и социјалне димензије руског друштва,

²³⁹ Овакав став у највећем проценту заступају чланови „Јединствене Русије“ (83%), имућнији испитаници (78%) и становништво градова средње величине (74%). Према резултатима истраживања, супротан став има само 14% испитаника, и то су пре свега чланови Комунистичке партије РФ (35%), испитаници са малим примањима (26%) и житељи Москве и Санкт Петербурга (20%). Ради поређења, када је реч о резултатима „перестројке“ и Јељциновог периода, испитаници чешће говоре о негативним последицама по земљу (49-67% негативних и 16-27% позитивних оцена)... (Детаљније о резултатима наведеног истраживања видети у:... „Грађани Русије позитивно оцењују актуелни политички курс“, *РИА „Новости“*, 09.10.2012. (Интернет: http://ruskarec.ru/articles/2012/10/09/gradjani_rusije_pozitivno_ocenjuju_aktuelni_politicki_kurs_17325.html, 02.12.2012.));

²⁴⁰ Више од половине грађана Русије (52%) сматра да је од доласка Владимира Путина на место председника 2000. године, животни стандард у Русији побољшан. Овакво мишљење заступају пре свега житељи градова средње величине (60%) и омладина (57%). Са таквим гледиштем се не слаже 14% испитаника, и то су најчешће житељи милионских градова (20%). Притом, различито се оцењују напори Путиновог режима у погледу стабилизације ситуације на Северном Кавказу и смањењу незапослености: трећина сматра да је у тим областима било позитивних промена (34%), али исто толико испитаника тврди да се ништа није изменило (33%)... (*Исто*);

односно да основни задаци садашњег Путиновог режима представљају економски раст и социјални развој руске државе и друштва (који се морају базирати на основу остварених резултата у претходној деценији, а не да као у претходном периоду буду везани за опстанак и преживљавање). Такође, може се извести још један закључак који се односи на чињеницу да је Владимир Путин први лидер у последњих четврт века, чију делатност на највишим државним функцијама већина испитаника оцењује позитивно.

Графикон 1. *Стање БДП у Русији (1992-2011.)*

Извор: *International Monetary Fund*, (Интернет: http://imf.org.Russian_economy_since_fall_of_Soviet_Union.PNG, 02.12.2012.);

На основу свих наведених ставова и презентованих чињеница, уместо генералног закључка, може се једино констатовати да је Владимир Владимирович Путин успешно савладао практичну лекцију о лидерској вештини у конкретним условима, форсирајући концепт државне политике који је по свим испитивањима јавног мњења у земљи, расположењу и настројености народа, имао и још увек има масовну подршку и популарност већ више од једне деценије и да је далеко од тога да су Путин и савремена Русија рекли своју последњу реч и када је у питању руска унутарполитичка сцена и када су у питању међународни односи.

2.3.1.2. „Сопствени пут“ руске државе – проблеми и перспективе

Одређивање тенденција и праваца развоја Руске Федерације у постхладноратовском периоду, не могу се схватити без сагледавања одређених аспеката руске историје и културе, релевантних за ову тематику. Иако се на основу аналогичности не може обликовати ни један прогностички модел, подробније проучавање и анализирање историјских аналогичности умногоме може допринети разумевању деловања општих културно-цивилизацијских чинилаца, њихове међузависности и илустровати њихов утицај у свим истоветним ситуацијама у различитим

временским контекстима. Другим речима, повратак у прошлост може у условима Русије представљати „скок у будућност“, односно анализа избора праваца развоја савремене Русије није могућа без промишљања и анализе историјских и културно-цивилизацијских детерминанти, чији елементи на најдиректнији начин одређују и условљавају социо-политичку културу постсовјетске Русије (или што се упрошћеним речником назива „руска душа“. Још пре сто година Николај Берђајев је у свом есеју „*Душа Русије*“ изванредно прецизно дефинисао посебност руске цивилизације као „сплет многих крајности које се међусобно искључују“). Комбинација тих културно-цивилизацијских елемената, представља оно што се у научно-стручној литератури одређује као „руска специфика“ или „посебност руског културног бића“.

Један од најважнијих културно-цивилизацијских елемената и основна специфичност и карактеристика руског националног (културног) бића, представља његов хетерогени - дуални карактер, настао сједињавањем особености европског индивидуализма и азијског колективизма. Управо зато Руска Федерација као евро-азијска држава, представља јединствену, уникатну културу, „свет за себе“, настао мешањем и утицајем различитих садржаја и облика институција (и са Истока и са Запада), што је условило да такве модификације постану иманентне руском културном и политичком бићу.²⁴¹ Према мишљењу појединих домаћих аутора, иако су индивидуални и колективни елементи руског културног бића у различитим етапама историјског развоја егзистирали паралелно, били наизглед супротстављени и противуречни, њихова међусобна испреплетеност и утицај условили су да се целовитост руске културе увек мора посматрати као јединство различитости и својеврстан компромис. Други пак аутори сматрају да је Русија држава са веома израженом европском културно-цивилизацијском компонентом, уз неспоран утицај и партиципацију неевропских елемената у руској култури, али који су „евидентно под сенком основног, европског цивилизацијског обрасца“.²⁴² И велики број западних аутора заступа тезу, да је Русија несумњиво део европског цивилизацијског идентитета.²⁴³ На основу наведених чињеница и ставова, може се закључити да је историја Русије, историја перманентне културне трансформације и промена типова култура, од азијатског колективизма из времена татарске опсаде руских простора, до покушаја реформи и имплементације елемената европског

²⁴¹ Истовремено су уз „хришћанску душу“, у сржи руског политичког идентитета заувек остали „азијатски политички манири“, као последица два и по века владавине монгола у средњем веку... (D. Trenin, *Getting Russia Right*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 2007, p. 53.);

²⁴² Петровић, Д., *Русија и Европа*, ИМПП, Београд, 2010, стр. 288-9.;

²⁴³ R. Sakwa, "New Cold War` or twenty years` crisis? Russia and international politics", *International Affairs* 84:2, (Royal Institute of International Affairs), London, 2008, p. 242.;

индивидуализма, започетих за време руског цара Петра Великог и каснијег профилисања Русије као дела европске заједнице народа и њеног културно-цивилизацијског обрасца.

Културно-историјска трансформација руског националног бића била је последица политичких и друштвених промена, са којима је била у односу тесне корелације и међузависности. Наиме, руска држава као институција у највећој мери апсолутистичког облика владавине, вековима је кроз историју имала улогу иницијатора и креатора промена у руском друштву,²⁴⁴ и представљала најважнији чинилац етногенезе, очувања руског идентитета, територијалног интегритета и културолошке симбиозе. Једна од суштинских карактеристика свих великих држава кроз историју представља осећај изузетности и посебности, заснован на властитој представи о сопственој националној величини и месијанској улози. Најприкладнија илустрација наведеног става представљају речи Николаја Берђајева који је пре једног века написао да „држава не трпи да јој буду подрезана крила, (...) она је окренута ка историјској даљини. Неумитна коб вуче сваку већу државу да стиче што више моћи, да увећава свој значај у историји.”²⁴⁵ Огромна руска империја простирала се у једном периоду своје историје на три континента и била неупоредиво већа од свих осталих држава. Руска империја је по мишљењу великог броја аутора, током читаве своје славне историје била растрзана између опсесивне несигурности за сопствену безбедност и подједнаке опсесивне тежње за ширењем.²⁴⁶ Руски народ, чија сећања на прошлост, ратове и страдања руске државе, на времена када је руска земља била поприште најкрвавијих сукоба у савременој историји, изазивају дубоко укоренећи страх и осећај несигурности. Исти тај руски народ, одувек је сматрао да је њихова држава (империја) нешто посебно.²⁴⁷ За Русе, лишене либералних традиција и културе, само снажна држава представља извор и гаранцију

²⁴⁴ Специфична улога државе у руском друштву детерминисана је империјалним наслеђем. (...) Вековима је руска империја била најзначајнији чинилац етногенезе и генератор друштвеног развоја, а државна власт (елита) главни фактор културног кретања нације. (...) Руска империја представљала је синтезу традиционалних и идеолошких структура, са моћним бирократско-статистичким системом. (...) Кључни интегративни чинилац руске империје била је „идеја“, која је нашла свој ослонац и инспирацију у вери (религији), затим у идеологији, као и у сложеним и специфичним социокултурним елементима... (Пономарева, Е. Г., *Современная Россия: политические отношения и политические институты*, МГИМО (У), Москва, 2006, с. 112-3.);

²⁴⁵ Берђајев, Н., *Филозофија неједнакости*, Медитеран – Октоих, Будва–Подгорица, 1990, стр. 134-7.;

²⁴⁶ Према мишљењу водећих западних аутора (Кенан, Кисинџер, Бжежински, Хантингтон) тежња ка експанзионизму представљала је „урођену ману руског карактера“. Истовремено, неповерење, па чак и презир према Русији била је „западна традиција“, нарочито када је била у питању Енглеска (Велика Британија); Освајачке амбиције православних и комунистичких „царева“, по многим савременим оценама у самој Русији, донеле су руском народу несрећу и заостајање. (...) Распадом империје треба да нестане обележје освајачког карактера руске државе... (Стојановић Р., *Спољна политика и државно уређење*, Досије, Београд, 2001, стр. 51.);

²⁴⁷ Руско историјско искуство показује да „између Руса и њихове империје постоји јака и жива симбиоза. (...) Судбина велесиле је нешто што Руса истински, дубоко узбуђује. И данас.“... (Капушћински, Р., *Империја*, Радио Б 92, Београд, 1997, стр. 130.);

поретка, иницијатора и покретача промена у друштву. То је руска реалност.²⁴⁸ Тај осећај изузетности био је прожет истовременим дивљењем, презиром и завишћу према Западу.²⁴⁹ Традиционални руски однос према западном свету одувек је осцилирао између отворене нетрпељивости и мржње и бојажљивог прихватања западних вредности. Узвишено мишљење Русије о сопственој величини Запад, за кога је она представљала застрашујућу, тајанствену исконску снагу,²⁵⁰ ретко када је делио, а доминантно међусобно осећање, у много већој мери био је анимозитет него симпатија.²⁵¹ Какве савремене поуке се могу извући из историјског искуства, а да притом у потпуности будемо свесни истовременог постојања и промена и континуитета, као и постојања плитких и неодрживих историјских аналогија? Па ипак, у контексту напред презентованих чињеница и ставова, по нашем мишљењу, уколико би уместо некадашње руске империје замислили данашњу Руску Федерацију, њено национално (кутурно) биће и њен доминантан осећај и перцепцију и о себи и о Западу, уколико би реч „Царска Русија“ била замењена са „Руска Федерација“, а реч „прошlost“ са „садашњим временом“, одређени закључак се једноставно сам намеће: **„Неке ствари никада се не мењају, само је временски контекст другачији...“**

Особеност руског културно-историјског и националног бића, формирана комбинацијом напред наведених културно-цивилизацијских елемената, мора бити употпуњена још једном „специфичношћу“, толико иманентне хетерогеном карактеру руске социо-политичке културе, да кроз историјску аналогију у великој мери може послужити за објашњавање и разумевање одређених сегмената политичко-економске и социјалне кризе у Русији током деведесетих година прошлог века. Многи аутори, управо дуалним европско-азијатским карактером руског националног и културног бића објашњавају невероватну регенеративну моћ руске државе и друштва и њихову способност консолидације и стабилизације после великих историјских ломова и криза. Аналогијом са сличним периодима најдубљих криза руске државе у прошлости, какви су на пример били периоди након пораза

²⁴⁸ Видети шире у:... Пономарева, Е. Г., *Современная Россия: политические отношения и политические институты*, МГИМО (У), Москва, 2006.;

²⁴⁹ Међутим, поједини домаћи аутори заступају мишљење да руско историјско искуство показује да став руског народа према Западу и његовом вредносном систему, не само да није обележен дивљењем, него напротив, одређеном врстом одбацивања или чак филозофског презира... (Филимоновић М., *Спољна политика Руске Федерације*, Инфинитас, Београд, 2010, стр. 146.);

²⁵⁰ Можда најсликовитију илустрацију оваквог става представљају речи Винстона Черчила о Русији: „То је загонетка умотана у тајну унутар енигме“... (наведено према: Штављанин Д., *Хладни мир*, Радио Слободна Европа, Београд, 2009, стр. 57.); У својој чувеној анализи односа руског народа према Западу, Џорџ Кенан је написао да „... и поред техничке заосталости и страха од Запада, поред свих сиромаштава и беда, Руси поседују нешто чиме би могли и нас („Запад“ – прим. аут. С.М.) да поуче (...) и они „то“ не желе да изгубе. Више него икада Русија остаје за западни свет загонетка (...) не зато што је не познајемо, већ што нисмо кадри да схватимо истину о њој и онда када је видимо“... (Кенан, Џ., *Мемоари 1925-1950*, Отокар Кершовани, Ријека, 1969, стр. 363.);

²⁵¹ Кисинџер Х., *Дипломатија*, Клуб Плус, Београд, 2008, стр. 118.;

у Кримском рату (1853-56.) средином деветнаестог века, или велика криза након пораза у руско-јапанском рату (1905.) у првим годинама двадесетог века, може се уочити да је те сличне периоде нестабилности Русија превазилазила покушајима ојачавања централне власти и спровођењем унутрашњих политичких, економских и социјалних реформи.²⁵² Међутим, иако нас историја учи на основу аналогича, тако што осветљава могуће последице ситуација које се могу упоредити са догађајима у прошлости, далеко од тога да се може закључити да постоји историјски детерминизам између ранијих и садашњих модалитета изласка из криза руске државе или да постоје одређене закономерности у тим процесима. Ипак, како је раније напоменуто, „прошlost често нуди виђење будућности“, тако што претходна искуства утичу на обликовање ситуација у одређеним историјским периодима у будућности, па се стога начини изласка из кризе у ранијим периодима руске прошлости могу посматрати као индикатор који указује на традиционалне обрасце и политичку културу иманентне руском народу и њиховом националном бићу. Неравномерност историјског развоја руског друштва и радикалне промене у оријентацији и избору опција после сваког кризног периода, суштински никада нису представљали мерило стварног садржаја политичких, економских, културно- социјалних реформи, чији су карактер, брзина и садржај често били у диспропорцији са стварним потребама руског друштва. Илустративан пример за овакву тезу представљају покушаји реформи у одређеним периодима руске историје (реформе Горчакова средином деветнаестог века, после руског пораза у Кримском рату или реформе Петра Столпина у првим годинама двадесетог века, после пораза Русије у јапанско-руском рату).

Вишедеценијско бивствовање у оквиру совјетске империје, у тоталитарном систему владавине заснованом на ригидној идеологији марксизма-лењинизма, херметичка затвореност и изолованост од остатака света, велика доза сиромаштва, низак ниво грађанских права и слобода и тотално гушење националног идентитета на рачун пропагирања „социјалистичке самоидентификације“, представљају најважније чиниоце који су у утицали да се након распада заједничке совјетске државе, Русија и све остале совјетске републике нађу у позицији поновног тражења националног бића и редефинисања сопственог идентитета. Другим речима, деведесетих година прошлог века, постсовјетска Русија, нашавши се у границама у каквим никада током своје поносне прошлости није била,

²⁵² Проучавајући успоне и падове руских империја, британски историчар Филип Лонгфорд, у свом делу „Руске империје“ наводи да за разлику од осталих држава, руска нација има изузетну „регенеративну“ способност, могућност обнављања после готово безнадежних криза и ратних пораза. (...) Овај аутор упоређује последњу деценију прошлог века са сличним периодима „смутних времена“ руске историје и наводи да је „Путинова Русија“ зачетак пете по реду империје окупљене око руске нације, која ће своју последњу реч дати тек након

поприлично удаљена од средишта светских збивања и закупљена примарно унутрашњим проблемима, у почетној фази транзиционог процеса највећи део своје енергије морала је да усмери на редефинисање сопственог идентитета у новонасталим околностима. Зато велики број аутора заступа став, да су управо стицање националне самосвести и национална еманципација биле важније од самих промена структуре политичког система и карактера политичког режима и истовремено њихов важан предуслов. Тек након окончања ових процеса - стицања националне самосвести и редефинисања националног идентитета (омеђеног хетерогеним, тј. дуалним карактером руског културног бића) створени су суштински предуслови за стабилизацију политичких прилика у држави и почетак економске консолидације, комбинујући у тим процесима новине и вредности (усвојене из других цивилизацијских средина, пре свега западне) са традиционалним, типично руским системом вредности.²⁵³ Такав приступ карактерисао се непрестаним критичким преиспитивањем катактера, начина и интензитета транзиције руског друштва ка демократизацији и либерализацији, односно преиспитивање прилагођавања нових „универзалних“ институционалних решења и образаца, преузетих из система западноевропских либералних демократија, решењима заснованим на руској традицији и специфичности. Целокупан процес транзиције, односно политичких, економских, социјалних и других промена руског друштва и државе током деведесетих, имао је противречан карактер - сталну дилему и критичко преиспитивање у којој мери и на који начин се нове тенденције могу уклопити у руску специфичност. Руска Федерација је дакле на самом свом почетку, била суочена са два супротна процеса, жељом за модернизацијом и брзим „уласком“ у светске политичке, економске и безбедоносне токове, али истовремено и везивањем за своју традицију и апострофирање сопствених специфичности и разлика у односу на друге народе и државе. Развој савремене Русије детерминисан овим процесима, био је обележен перманентним конфликтом „новог“ и „старог“, „напредног“ и „ретроградног“, „либералног“ и „конзервативног“, „туђег“ и „свог“, па су многе тешкоће на „руском сопственом путу развоја“, представљале логичну последицу овог сукобљавања. Ове чињенице, уз несумњив утицај екстерних фактора, дају јасну слику зашто Русија инсистира на стрпљивом, мудро и постепеном развоју, односно на „сопственом путу развоја“. О деловању и утицају појединих

почетне фазе стабилизације и јачања... (P. Longworth, *Russia's Empires*, John Murray, Great Britain, 2005; наведено према: Филимоновић, М., *Спољна политика Руске Федерације*, Инфинитас, Београд, 2010, стр.151.);

²⁵³ Још је Фјодор Достојејски, један од највећих руских умова у историји, сматрао да „Русија може да оствари идеално друштвено уређење успостављањем поретка који би био спој традиција руске сеоске општине са достигнутим слободама и правима појединаца на Западу“... (Симић Д., *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр.104.);

спољних чинилаца и сам В. Путин има изразито негативну оцену,²⁵⁴ стојећи притом на становишту да су културни идентитет и вредносни кодови Русије предмет отвореног напада споља и да то није „фобија“ него реалност. Он сматра да је начин борбе против тог утицаја васпитавање младих у духу патриотизма. (...) Путин такође истиче да се Русија, као и друге земље, суочава са покушајима да се споља изврши утицај на културни идентитет нације. Стога, „сопствени пут развоја“ руске државе и друштва представља одмерену и осмишљену комбинацију, „руске реалности“ укорене у њеној традицији и западних цивилизацијских вредности, односно универзалних принципа либералне демократије. Другим речима, Русија, односно њено политичко руководство одабрало је „сопствени“ концепт развоја, са примесама оба концепта („неолибералног“ и „словенофилског“), узимајући поједине њихове елементе који се на најадекватнији начин уклапају у комбинацију руских специфичности и традиције и руских потреба за модернизацијом и демократизацијом државе и друштва.

На основу досадашње анализе и презентованих ставова и чињеница, може се закључити да је „сопствени пут“ постсовјетске Русије, политичко-идеолошка кованица за осмишљавање садашњости, кроз освртање у прошлост и гледање у будућност. Сопствени пут развоја Руске Федерације представља политичко-економско-социјални концепт (платформу), који означава осмишљавање развоја свих сегмената руског друштва и државе, уз уважавање сопствене традиције и специфичности руске реалности у компилацији са универзалним глобалним вредностима (демократија, плурализам, људска права, либерализам, итд.).

2.3.1.3. Словенофилство и/или неолиберализам

Потребан је кратак преглед руског историјског наслеђа, у оквиру којег су профилисане разлике и противуречности две политичке и идеолошке опције, два концептуална прилаза која су у корелацији - „словенофилства“ и западњаштва“, као резултат деловања културно-историјских и цивилизацијских чинилаца. Још током деветнаестог века искристалисала су се два супротстављена концепта руског пута у будућност. Најистакнутији представници тзв. западњачке опције (или како су крће називани - „Западњаци“), Михаил Бакуњин, Александар Херцен, Висарион Белински, Николај Огарјев и др., сматрали су да Русија мора да постане део Европе у пуном смислу те речи, односно да будућност Русије

²⁵⁴ „Како показује и наше лично историјско искуство, културни идентитет, духовне и моралне вредности, вредносни кодови – све је то сфера јаке конкуренције, а понекад и поље отвореног информативног напада. Нису то никакве фобије, то је заиста тако“. (...) „Деформација националне, историјске и моралне свести много пута била узрок слабљења и распада или губљења суверенитета читавих држава. Ми треба да градимо нашу будућност на чврстом темељу, а тај темељ је патриотизам“, изјавио је Путин у интервјуу за РИА „Новости“... („Владимир Путин: Споља се врши утицај на културни идентитет Русије“, *Известија*, 14.09.2012., (Интернет:

зависи од наставка „вестернизације“ земље, започете реформама Петра Великог, као и да Русија мора нужно да прихвати западне идеје, технологију и што је најважније, либералну форму владавине. За разлику од њих, „Словенофили“ (чији су најзначајнији представници били Николај Новиков, гроф Михаил Шчербатов, Николај Карамзин, Александар Радишчев и др.) истицали су да је руска цивилизација уникатна, а руски систем вредности супериорнији од западног.²⁵⁵

У Руској Федерацији током деведесетих година прошлог века, поново је „оживела“ дебата „словенофила“ и „западњака“ из деветнаестог века. Према првој тзв. западњачкој или неолибералној концепцији, коју је форсирала западњачка струја предвођена министром спољних послова Андрејом Козирјевим и једним бројем чланова Јељцинове администрације, будућност Русије била је у потпуној интеграцији у западне политичко-економске и безбедоносне структуре. Запад је третиран као „модел“ и као пријатељ. Такође, распад комунистичког (социјалистичког) режима СССР (који је по њиховом гледишту представљао историјску аномалију, условљену великим бројем субјективних и објективних чинилаца), требао је да доведе до суштинских, корених промена руске државе и друштва, које ће се заснивати на систему вредности западноевропске демократије, који има универзалан карактер и применљив је у свим друштвено-историјским срединама.

Према другој, „словенофилској“ концепцији Русија представља другачији тип културе (културно-историјски образац) од Запада и распад комунистичког, односно социјалистичког совјетског идеолошко-политичког концепта (који је по њима „само“ историјска фаза у развоју руског друштва и државе), ствара претпоставке за почетак нове фазе у еволуцији руске специфичне евро-азијске цивилизације. Словенофилски концепт заступа тезу да се у постсовјетској Русији западни систем вредности не може директно применити („пресликати“), већ се уколико и дође до усвајања појединих његових сегмената, неизоставно морају прилагодити специфичностима руског националног бића и његовом културно-историјском обрасцу.²⁵⁶ Један број руских аутора инсистира на чињеници да свако некритичко прилагођавање и преузимање западноевропских решења, заснованих на индивидуализацији и њихова неселективна примена на руску друштвену стварност има

http://ruskarec.ru/articles/2012/09/14/putin_spolja_se_vrsi_uticaj_na_kulturni_identitet_rusije_16829.html, 02.12.2012.);

²⁵⁵ Видети шире у:... W. Christopher, „Slavophile“, *Russian History Encyclopedia*, (Интернет: <http://www.answers.com/library/Russian%20History%20Encyclopedia-cid-2238411>, 28.02.2011.);

²⁵⁶ Курјак Ј., *Политичке промене у Русији 1990-1996*, ... стр. 41.;

катастрофалне последице по руску државу и друштво,²⁵⁷ јер се индивидуализација руског друштва најчешће манифестовала као раслојавање по свим основама.²⁵⁸

2.3.1.4. Консолидација економије и привредни опоравак Русије

2.3.1.4.1. Поновно успостављање државне контроле над енергетским сектором и другим стратешким привредним гранама

Доласком Владимира Путина на функцију Председника Руске Федерације, како је напред назначено, започет је процес консолидације руске економије и отклањања аномалија у привредном животу и директних последица тзв. ваучерских приватизација, које су имале криминални и „пљачкашки“ карактер, настао из спреге организованог криминала и појединих политичких структура државне власти. У настојању да стабилизује централну власт, Путинов режим је предузео читав низ мера и активности усмерених на монополизацију политичке моћи у централне институције власти и истовремену демонополизацију моћи економске елите, односно олигарха, као другог конкурентског центра моћи у руској држави (поред регионалних губербатора).

Међутим, наведене процесе које је карактерисала изузетна комплексност, није било могуће реализовати, а да се претходно не успоставе ефикасни механизми државне контроле у стратешким привредним гранама (примарно у енергетском – нафтном и гасном сектору и индустрији обојених и драгоцених метала, дакле управо у оним најпрофитабилнијим областима руске привреде где се и налазио највећи број финансијских империја олигарха) и истовремено не анулирају паралелни, конкурентски и у великој мери аутономни центри моћи, какве су представљали регионални лидери (губернатори) и/или групе олигарха.

Вештим политичким потезима, усмереним према олигархијској структури,²⁵⁹ централна власт је успела да у релативно кратком временском раздобљу поврати контролу

²⁵⁷ „Руски државни експеримент током деведесетих, показао је да проста „трансплантација“ западног институционалног дизајна у Русији није могућа“... (Пономарева, Е. Г., *Современная Россия: политические отношения и политические институты*, ... оп. цит. с. 112.);

²⁵⁸ „У Русији није могуће у свему копирати светска искуства, јер услови у Русији нису исти као у другим државама“... (Примаков, Ј., *Осам месеци плус*, ... оп. цит. стр. 28-33, 80.);

²⁵⁹ У јулу 2000. године, након хапшења једног од најутицајнијих олигарха Владимира Гусинског, власника холдинг компаније „Медија Мост“ (који је ухапшен у јуну исте године под оптужбом за утају пореза), одржан је састанак В. Путина са 28 олигарха, на коме су успостављена нова „правила игре“, односно олигарсима је предочено да се морају „уздржати“ од својих политичких амбиција, да морају убудуће редовно извршавати своје пореске обавезе, као и да се морају одрећи дела свог богатства у интересу државе и друштва. (...) Убрзо затим Борис Березовски, власник ТВ „ОРТ“, који је такође оптужен за утају пореза, потражио је политички азил у Великој Британији... (М. I. Goldman, *Petrostate: Putin, Power and the New Russia*, Oxford University Press, Oxford, 2008, р. 102.); Михаил Ходоровски, власник нафтне корпорације „ЈУКОС“ и један од најмоћнијих олигарха у то време, ухапшен је у октобру 2003, такође под оптужбом за утају пореза, а акције „ЈУКОСА“, 2004. године, купила је државна компанија „Росњефт“... (Видети шире у:... W. Konofczuk, „The „Yukos Affair“

над стратешким природним ресурсима, кроз процесе њихове национализације или кроз процесе успостављања „контроле“ и утицаја над „лојалним олигарсима“,²⁶⁰ што је допринело не само консолидацији економских прилика у земљи, већ је имало и стабилизирајући ефекат у политичкој и социјалној сфери.

На основу наведених чињеница, може се закључити да је процесом борбе државних структура за неутрализацију економске и политичке моћи појединих олигарха, окончаним током 2004. године, остварен повратак државне контроле над стратешким привредним секторима, уз ренационализацију огромних природних ресурса. Истовремено, поновно успостављање државне контроле над енергетским сектором (нафтно-гасном индустријом), стратегијом постојања и деловања две гигантске енергетске компаније са већинским државним капиталом („Газпром“ и „Росњефт“), на најексплицитнији могући начин имало је импликације и на међународни положај руске државе, са аспекта јачања њене улоге и значаја у међународним економским – енергетским односима, али и у контексту оснаживање руских глобалних позиција у политичкој и војно-безбедносној сфери. У совјетско време економија је у много чему била у функцији безбедности. У савременој Русији тај однос се променио у квалитативном смислу, безбедност је у великој мери постала економско питање, при чему се безбедност третира, не само као „стање осуета опасности“, већ и као вредност у функцији остваривања благостања руских грађана и одрживог развоја руске државе.

2.3.1.4.2. Проблеми у сарадњи са страним компанијама у области експлоатације енергената – државни и/или корпорацијски сукоби?

Битан сегмент стратегије руског државног руководства у првим годинама прве деценије XXI века, у консолидацији прилика у руском енергетском сектору и поновног успостављања контроле државе над овом стратешком привредном граном, представља успостављање контроле у сфери истраживања, увођења у експлоатацију и производње руских енергетских ресурса (нафте и гаса), у којој су иностране и руске приватне нафтне компаније имале снажне позиције и велики утицај. Учешће страних компанија заснивало се на потписаним уговорима још из деведесетих,²⁶¹ када Русија није имала сопствених

its Motives, and Implications“, *Prace OSW/CES Studies*, Warsaw, August 2006, p. 33., (Интернет: http://www.osw.waw.pl/files/PRACE_25.pdf., 16.11.2011.);

²⁶⁰ Пример „лојалног“ олигарха представља Роман Абрамович (српској широј јавности познат као руски финансијски магнат и између осталог и као власник лондонског фудбалског клуба „Челси“) који је држави продао део своје имовине (већински пакет акција „Росњефт“-а, део својих акција у „РусАл“-у и „Аерофлот“-у, као и акције одређених медијских кућа, које је поседовао ... (Видети шире у: ... Милинчић, Љ., *Олигарси*, Софос, Београд, 2007.);

²⁶¹ Владимир Путин је ове уговоре, који су фаворизовали иностране енергетске компаније у руској нафтно-гасној индустрији назвао „колонијалним“ и веома штетним по руске националне интересе... (Видети шире у: ...

финансијских могућности да сама инвестира и учествује у реализацији енергетских пројеката. Одлучним мерама, руска држава је у релативно кратком року, успела да промени однос снага у сопствену корист, односно у корист руских државних енергетских компанија, на тај начин што је знатно сузила простор за деловање страних нафтних компанија.²⁶²

Суштина наведених мера била је у процесу ревидирања енергетских споразума руске државе и страних корпорација о истраживању и експлоатацији руских енергената, који су омогућавали страним компанијама привилегован статус и стицање екстра профита на штету руских интереса. Под оптужбама за кршење прописа о заштити животне средине руско министарство за природне ресурсе је довело у питање дозволе (лиценце) страних компанија за учешће у пројектима на неким од највећих и најперспективнијих налазишта нафте и природног гаса, као што су на пример „Сахалин 2“ у Охотском мору на северном Пацифику, „Ковитка“ у Иркутској области у источном Сибиру, „Штокман“ у Баренцовом мору, и сл. Овакав вид притиска на стране енергетске компаније резултирао је променом власничке структуре компанија (које су поседовале право на развој наведених налазишта и каснију експлоатацију енергената) и „улазак“ Гаспрома у наведене пројекте као највећег акционара који поседује контролни пакет акција.

Током септембра 2006. године, привремено је заустављен независни (корпорацијски) пројекат „Сахалин 2“, тако што му је одузета дозвола од стране Министарства за природне ресурсе под оптужбом за кршење еколошких прописа. Право на реализацију пројекта, односно развој и експлоатацију сахалинских поља природног гаса на основу уговора о „расподели производње“, потписаног средином 1994. године, имала је мултинационална компанија „Сахалин Енергија“ (Sakhalin Energy), у чијој власничкој структури је холандски „Ројал Дач Шел“ (Royal Dutch Shell), односно његова подружница (Shell Sakhalin Holdings) имала већински пакет акција – 55%, док је подружница јапанске компаније „Митсуи“ (Mitsui Sakhalin Holdings) имала 25%, а подружница јапанског „Мицубишија“ (Diamond Gas Sakhalin) око 20%. На основу одредби уговора из 1994. године, за поменуте инвеститоре био је примењен порески режим са изузетним олакшицама и повластицама, што је овим компанијама омогућило стицање огромних профита.²⁶³ Тамара Тројакова (Тамара Троякова) наводи да је уласком руског Гаспрома у пројекат, власничка структура суштински измењена

Филимоновић, М., *Спољна политика Руске Федерације*, Инфинитас, Београд, 2010.; Примаков, Ј., *Свет без Русије: чему води политичка кратковидост?*, Факултет безбедности – Службени гласник, Београд, 2010.);

²⁶² М. I. Goldman, *Petrostate: Putin, Power and the New Russia*, Oxford University Press, Oxford, 2008, p. 132-4.;

²⁶³ Гаспром је од корпорације „Сахалин Енергија“ купио контролни пакет акција (нешто изнад 50%) по праведној цени од 7,45 милијарди долара... (Примаков, Ј., *Свет без Русије: чему води политичка кратковидост?*, ... оп. цит. стр. 92-3.);

тако што је новим споразумом Гаспром добио контролни пакет акција од 55%, док је удео страних компанија драстично смањен.²⁶⁴

По већ опробаној методологији кориштеној у случају „Сахалин Енергије“ (одузимање лиценце под оптужбама за еколошке преступе), Гаспром је преузео контролни пакет акција мешовите компаније „Russian Petroleum“, која је поседовала дозволу за развој и експлоатацију поља природног гаса Ковитка у Иркутској области. Првобитна власничка структура је измењена тако што је носилац контролног пакета акција (62,8%), мешовита компанија „ТНК-БП“ (руска приватна Тјуменска нафтна компанија удружена са британско-америчким Бритиш Петролеумом (British Petroleum)), препустио Гаспрому већински пакет акција и задржао само 25% учешћа у пројекту.²⁶⁵ Према мишљењу Јевгенија Примакова овде је реч о „типичном корпоративном спору“, односно конфликту, где је за разлику од случаја „Сахалин 2“ (у коме је једна од страна у конфликту била руска држава), природа спора суштински другачија и ради се о спору акционара руско-иностраних компанија - ТНК-БП.²⁶⁶

За развој поља „Штокман“ у Баренцовом мору, велику заинтересованост су изразиле америчке компаније „Шеврон“ (Chevron) и „Коноко Филипс“ (Conoco Phillips). Међутим, у избору стратешког партнера за овај пројекат, понуде америчких (као и свих других страних) компанија су одбијене током 2006. године. Уз очевидан утицај геополитичких мотива и разлога, у контексту општег погоршања руско-америчких односа, наредне године (2007.) Гаспром је потписао уговоре са француском компанијом „Тотал“ (Total) и норвешким „Статоил-Хидро“ као стратешким партнерима у овом пројекту, елиминишући учешће и могућ утицај америчких компанија у руском енергетском сектору.²⁶⁷

Оштре осуде оваквих потеза руског државног руководства, односно Гаспрома, углавном су долазиле са Запада и суштински су биле усмерене на критику стварања монополистичког положаја државе у руском нафтно-гасном сектору, као и на кршење економских права и слобода страних компанија у Русији. Поједини аутори су ове мере Путиновог режима назвали „државном експропријацијом“ руског енергетског сектора,

²⁶⁴ Након продаје Гаспрому већинског пакета акција у „Сахалин Енергија“, удео Шел-а је смањен на 27,5%, Митсуи-а на 12,5%, а Мицубишија на 10%... (Т. Троицкова, „The Russian Far East – Isolation or Integration“, *The Problems of Post-Communism*, Marsh-April 2007, p. 68.);

²⁶⁵ Гаспром је „Бритиш Петролеум“-у као вид компензације понудио заједнички пројекат, у вредности од 3 милијарде долара, који се односи на развој налазишта – поља природног гаса у Русији... (Видети шире у:... А. Kramer, „Moscow Presses BP to Sell a Big Gas Field to Gazprom“, *New York Times*, June 23 2007, (Интернет: <http://www.nytimes.com/2007/06/23/business/worldbusiness/23Gazprom.html>, 19.11.2011.);

²⁶⁶ „ТНК-БП“ су почетком 2003. године основали британско-амерички „Бритиш Петролеум“ и руска приватна Тјуменска нафтна компанија са подједнаким односом капитала: 50-50%. Суштина овог „корпоративног“ спора састојала се у томе што су руски сувласници компаније, В. Векселберг, М. Фридман, Г. Хан и Л. Блаватник, инсистирали на развоју послова ТНК-БП и у иностранству, док су инострани партнери инсистирали искључиво на руско тржиште енергената... (Примаков, Ј., *Свет без Русије: чему води политичка кратковидост*, ... оп. цит., стр. 93.);

²⁶⁷ Филимоновић, М., *Спољна политика Руске Федерације*, ... стр. 27-8.;

„економским империјализмом“;²⁶⁸ и слично, настојећи да прикажу Русију као непоузданог партнера у сфери енергетике. Истовремено, неки аутори истичу и чињеницу да су стране корпорације упркос „дискриминаторским условима“, грчевито настојале да задрже учешће у пројектима у руској нафтно-гасној индустрији, мотивисане могућношћу стицања огромног профита.²⁶⁹

Поводом ових критика да је Русија „затворила славине за стране компаније“, поједини руски аутори заступају становиште да је у појединим случајевима реч о „корпоративним конфликтима“ (нпр. Ковитка), а да је држава „арбитрирала у циљу заштите интереса руских грађана“. Међутим, без обзира на те чињенице, Запад је наведене конфликте покушавао да прикаже као део укупне руске државне политике на ограничавању страних инвестиција у истраживање и експлоатацију руских енергетских ресурса. Руски аутори су мишљења да Запад, злонамерним „фабриковањем“ неистина у вези са тим „конфликтима“, настоји да инвестициону климу у Русији прикаже у што лошијем светлу и истовремено да наруши углед и нанесе штету руском енергетском сектору, као једном од основних стубова моћи руске државе.²⁷⁰

2.3.1.4.3. Обједињавање финансијско-банкарског сектора

Велики број аутора истиче да је највећа слабост Русије, током деведесетих година прошлог века, био њен финансијско-монетарни систем и хроничан недостатак новчаних средстава. Након колапса руског монетарног система августа 1998. године, Русија је имала само осам милијарди долара девизних резерви.²⁷¹ Помоћ западних земаља и међународних монетарних институција (ММФ, Светске банке и др.) била је спора, ни изблиза пропорционална реалним потребама и истовремено праћена великим условљавањима.²⁷² У циљу превазилажења ових негативних трендова, одређеним државним мерама дошло је до укрупњавања руског банкарског сектора, што је довело до тога да „Внешторбанк“, после преузимања Индустијско-грађевинске банке Санкт Петербурга и „ГУТА“ банке, постане моћна финансијска институција и добије статус четврте компаније у земљи, иза Гаспрома, Росњефта и Рособоронекспорта. Може се закључити да процес реформе и обједињавања

²⁶⁸ М. I. Goldman, „Moscow s New Economic Imperialism“, *Current History*, October 2008, pp. 322-29., (Интернет: http://www.currenthistory.com/purchase/index.php?main_page=product_info&cPath=8&products_id=706, 28.07.2011.);

²⁶⁹ Страним нафтним компанијама „без обзира на нерегуларности и чак понижавајући третман“, изузетно важно је било да остану на руском тржишту богатом енергентима, које им омогућава стицање великих профита... (Штавланин, Д., *Хладни мир*, ... стр. 67.);

²⁷⁰ Примаков, Ј., *Свет без Русије: чему води политичка кратковидост*, ... стр. 93.;

²⁷¹ F. J. R. Gonzales, „European Union-Russia Relations, the `Eastern Partnership`, the Future of the OSCE, and their Consequences for the Common Security and Defence Policy (CSDP)“, ... op. cit., p.194.);

²⁷² Видети шире у:... Примаков, Ј., *Осам месеци плус*, ИГАМ, Београд, 2003.;

финансијско-банкарског сектора руске државе представља још једну у низу мера Путиновог режима која је у великој мери имала стабилизирајући и консолидујући карактер и утицај на економске прилике у земљи.

2.3.1.5. Стабилизација унутрашњих политичких прилика у руској држави

2.3.1.5.1. Развлашћивање регионалних центара моћи – монополизација власти Кремља

Доласком на место председника Русије Владимир Путин и његова председничка администрација иницирали су и започели спровођење опсежних унутрашњих политичких, економских и социјалних реформи. Иако је Владимир Путин, избором за председника Руске Федерације добио формалну власт, *de facto* моћ је и даље била сконцентрисана у рукама конкурентских центара политичке и економске моћи – регионалних губернатора и тзв. олигарха. У политичкој сфери, акценат је стављен на монополизацију политичке моћи, односно на позиционирање Путиновог режима као независног и центра моћи унутар државне управе, како би се зауставиле центрифугалне тенденције и урушавање принципа федерализма, услед концентрације власти у рукама регионалних институционалних центара моћи - губернатора. Јевгениј Примаков ове процесе назива „корекцијом федерализма“, односно „корекцијом центра“, наводећи да су сепаратистичке тенденције и деструктивни процеси у Русији у смислу „приграбљивања“ високог степена аутономности и независности од стране одређених федералних јединица и области (региона) у односу на централне структуре власти, представљали сигуран и директан пут ка уништењу Русије. Између федералног центра и субјеката федерације нису постојала јасна разграничења функција, компетенција и одговорности, што је омогућило да губернатори и/или председници федералних јединица у толикој мери монополизују власт, да их је њихова *de facto* моћ претварала у својеврсне „феудалне кнезове“.²⁷³ Стога је централизација власти и административно-управна реорганизација државе, у циљу „развлашћивања паралелних центара моћи“ постала један од императива курса Путинове администрације на унутрашњем политичком плану.

У циљу реализације оваквих политичких опредељења, за време првог председничког мандата Владимира Путина, донета су одређена нормативна решења којима је претходио тзв. Закон о регионима („Закон о принципима поделе власти између Владе Руске Федерације и региона“), из јуна 1999. године. Доношењем ових законских решења започет је процес

²⁷³ Исто, ... стр. 81.;

институционалног кочења центрифугалних тенденција у регионима (губернијама) и суштинско враћање власти под контролу централних (савезних) органа и институција. Указом Председника Руске Федерације, од 13.05.2000. године, „о овлашћењима представника Председника Руске Федерације у Федералним окрузима“,²⁷⁴ извршена је нова управно-административно-територијална реорганизација државе, којом је тада у Руској Федерацији формирано седам Федералних округа (као крупних административно-територијалних јединица - целина). Такође, током 2004. године, укинута је непосредан избор регионалних губернатора, који су према новим законским одредбама директно именовани и постављани од стране Председника Руске Федерације. Може се закључити на основу презентованих чињеница, да су наведена нормативна решења допринела стабилизацији и примиривању унутрашње политичке ситуације и створила знатно већи маневарски простор централној власти за заустављање негативних трендова у виду центрифугалних тенденција, а истовремено су и ојачали и монополизовали позиције федералних структура власти у односу на регионе. У овом контексту може се тумачити и законско решење, по коме на изборима за савезни руски парламент могу да учествују само оне политичке партије које имају представнике у свим изборним јединицама, чиме се анулира могућност учешћа на изборима оних политичких снага који имају сепаратистички предзнак.

2.3.1.5.2. Председнички и парламентарни избори у РФ – верификација и учвршћивање Путинове концепције

Положај изабраног председника Русије установљен је на референдуму 17. марта 1991. године, а већ 12. јуна 1991. године Борис Јељцин изабран је за првог председника Руске Федерације после распада Совјетског Савеза, добивши тада 45,6 милиона гласова бирача. Наредни председнички избори у РФ одржани су 16. јуна 1996. године.²⁷⁵ Уочи Нове године 31.12.1999. Јељцин је саопштио да се пре времена повлачи са дужности Председника и тадашњег премијера Владимира Путина (који је на премијерско место дошао средином 1999.), именован је за вршиоца дужности председника РФ.²⁷⁶ На председничким изборима који су одржани 26. марта 2000. године, Путин је победио у првом кругу, освојивши 52,94%

²⁷⁴ „Формирање седам федералних округа у великој мери се поклапало са војном административно-територијалном организацијом и поделом на војне округе, са изузетком Каљинградске области (која не припада нити једном војном округу и представља засебну војно-административну јединицу) и Њижгородске области, која припада Московском војном округу, иако је територијално припала Поволожском федералном округу... (Пономарева, Е. Г., *Современная Россия: политические отношения и политические институты*, ... с. 127.);

²⁷⁵ Реизбор Јељцина у другом кругу председничких избора 1996. године и победа над комунистом Г. Зјугановим показали су опредељење руског друштва да је од два зла мање оно које је већ познато и да је боља и проблематична демократија него повратак у прошлост. У том смислу се председнички избори у Русији 1996. године могу сматрати прекретницом у руском опредељењу за нови пут развоја... (Курјак Ј., *Политичке промене у Русији 1990 – 1996*, ... оп. цит. стр.131-2.);

гласова изашлих бирача (главни противкандидат Г. Зјуганов, лидер комуниста, добио је готово упола мање гласова (29,21% или 21.928.468)), а 07. маја званично је ступио на дужност изабраног Председника РФ. По истеку првог мандата Путин се, четири године касније, поново кандидовао на председничким изборима (14. марта 2004.) и опет победио у првом кругу, освојивши 49,6 милиона гласова, што је (уз одзив бирача од 64,4%), представљало освојених 71,34% гласова (осталих пет противкандидата заједно освојили су мање од 30% гласова, с тим да је Г. Зјуганов сам освојио 13,69% или 9.513.313 гласова).

На председничким изборима одржаним 02. марта 2008. године, према резултатима Централне изборне комисије РФ (уз излазност бирача од 69,6%), Дмитриј Медведев (формално као независни кандидат, али уз подршку Јединствене Русије, најјаче руске политичке партије и претходног председника Владимира Путина) добио је у првом кругу највише гласова, 70,23% или 52.068.327, оставивши далеко иза себе све остале противкандидате (Зјуганова, Жириновског и Богданова). Тиме је Дмитриј Медведев постао нови председник Руске Федерације, заменивши на том месту В. Путина. Још у изборној ноћи, Медведев је изјавио да ће остати на курсу политике свог претходника, која представља одбрану интереса Русије на светској политичкој сцени, као и да ће формирати нову Владу и администрацију Кремља у сарадњи са Путином, за кога је најавио да ће бити нови председник Владе РФ, који је то и постао 08.05.2008. године. У међувремену (2008.) промењене су поједине одредбе Устава и председнички мандат је продужен на шест година, чиме је В. Путин стекао формално право да се поново кандидује за функцију Председника РФ, што је и учинио већ на следећим председничким изборима, одржаним почетком марта 2012. године.

На председничким изборима (према званичним резултатима Централне изборне комисије РФ), у првом изборном кругу 04. марта 2012. године, изашло је 65,3% уписаних бирача.²⁷⁷ Владимир Владимирович Путин (кандидат - Јединствена Русија/Сверуски народни фронт), освојио је 63,7% или 45.602.075 гласова бирача, победивши у првом кругу све остале противкандидате, чиме је постао нови/стари председник Руске Федерације у наредних шест година (2012-18.).

Председнички изборни резултати у Русији у последњој деценији, у великој мери се поклапају са резултатима парламентарних избора и успехом странке „Јединствена Русија“ која се профилисала као партија власти и чији је суштински лидер В. Путин, иако се на

²⁷⁶ Милошевић Ђ., *Русија на раскрићу*, Прометеј, Нови Сад, 2003, оп. цит., стр. 221.;

председничкој функцији странке смеивао већи број политичара. На парламентарним изборима у Руској Федерацији, за четврти сазив доњег дома парламента - Државне Думе (укупно 450 посланичких места), одржаним 2003. године, победила је политичка партија „Јединствена Русија“ (рус: „ЕДИНАЯ РОССИЯ“),²⁷⁸ освојивши 37,40% гласова изашлих бирача. На другом месту била је Комунистичка партија Руске Федерације са освојених 12,65%, док је Либерално-Демократска Партија Русије добила 11,49%, а „Домовина“ (рус: „РОДИНА“) 9,04%, док су „ЯБЛОКО“ са 4,32% и СПС са 3,97% доживели пораз на овим изборима.²⁷⁹

На парламентарним изборима у Русији, за пети сазив Државне Думе, одржаним 02. децембра 2007. године,²⁸⁰ убедљиву победу је однела странка „Јединствена Русија“, освојивши двотрећинску већину мандата, односно 315 мандата или 64,30% (44.714.241) гласова изашлих бирача. Излазност, према извештају Централне изборне комисије Руске Федерације (ЦИК РФ), била је 59% (69.537.065) од укупног броја уписаних бирача, док је неважећих листића било 1,11% (759.929).²⁸¹ Поред „Јединствене Русије“ још три политичке странке су постале парламентарне, прошавши цензус (Комунистичка Партија (КПРФ), Либерално-Демократска Партија Русије (ЛДПР) и Праведна Русија (ПР)).

Следећи парламентарни избори у Русији одржани су 04. децембра 2011. године,²⁸² уз учешће седам партија (за европске стандарде, изборни цензус у Русији је изузетно висок и износи 7%). Према званичним резултатима парламентарних избора 2011. године, за шести сазив Државне Думе (које је објавила ЦИК РФ), на изборима је победила и даље најјача политичка странка у земљи, „Јединствена Русија“, освојивши 238 мандата или 49,32%

²⁷⁷ Видети шире у:... Интернет: „Результаты выборов“, *Центральная избирательная комиссия Российской Федерации (ЦИК)*, http://www.cikrf.ru/banners/prezident_2012/index.html, 03.12.2012.;

²⁷⁸ Сверуска политичка партија „Јединствена Русија“ (рус. *Всероссийская политическая партия „Единая Россия“*), је политичка партија центра на руској политичкој сцени, основана 01.12.2001. под именом *Сверуска партија „Јединство и отаџбина - Јединствена Русија“*, уједињавањем већег броја партија сличног центристичког опредељења („Јединство“ Сергеја Шојгуа, „Отаџбина - Сва Русија“ Јурија Лушкова и Јевгенија Примакова и „Целе Русије“ Минтимера Шајмијева... (Видети шире у:... Интернет: *Единая Россия*, официални сајт партије, <http://edinros.ru/>, 02.12.2012.);

²⁷⁹ Изборни успех Јединствене Русије може се тумачити њеном консолидацијом као „партије власти“, а кључни момент њене консолидације је њено поистовећивање са Председником (В. Путином) и влашћу у целини... (Пономарева, Е. Г., *Современая Россия: политические отношения и политические институты*, ... оп.цит. с. 242.);

²⁸⁰ Видети шире у:... Парламентарни избори у Русији 2007., (Интернет: http://www.wikipedia.org/wiki/Парламентарни_избори_у_Русији_2007., 02.10.2012.)

²⁸¹ „Выборы депутатов Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации пятого созыва - Результаты выборов“, *Центральная избирательная комиссия Российской Федерации (ЦИК)*, (Интернет: http://www.vybory.izbirkom.ru/region/region/izbirkom?action=show&root=1&tvd=100100021960186&vrn=100100021960181®ion=0&global=1&sub_region=0&prver=0&prnetvd=null&vbid=100100021960186&type=242, 14.11.2012.);

²⁸² Видети шире у:... Интернет: http://www.wikipedia.org/wiki/Парламентарни_избори_у_Русији_2011, 18.11.2012.;

(32.379.135) гласова изашлих бирача.²⁸³ Међутим остварен изборни резултат Јединствене Русије мањи је за 14,98% него на претходним парламентарним изборима 2007. године, док су све остале странке које су ушле у парламент (КПРФ, Праведна Русија, ЛДПР.), забележиле повећање изборног резултата у распону од 3 до 7%. Остале политичке странке, осим четири претходно наведених, нису успеле да пређу цензус и остале су „ванпарламентарне“. Иако је непосредно након избора дошло до грађанских протеста које су организовале неке од опозиционих странака у Мосви и још неким већим градовима, ситуација се убрзо смирила. Исти след дешавања био је и након председничких избора 2012. године на којима је убедљиво победио Путин. Поводом одржаних парламентарних и пола године касније, председничких избора, МИД РФ је издао званично саопштење у коме је наглашено „да су страни посматрачи потврдили регуларност и транспарентност одржаних избора у Русији и за парламент и за председника“.²⁸⁴ На основу наведене анализе изборних резултата председничких и парламентарних избора у Руској Федерацији у претходној деценији, може се закључити да је подршка Путиновом политичком концепту стабилна и да се налази се на нивоу од 60-70%, док партија Јединствена Русије има подршку 50-60% гласачког тела.

2.4. Спољнополитичка позиција Путинове администрације

Циљ анализе спољнополитичког концепта Путинове администрације је да се на основу одређених показатеља и индикатора деловања руске државе (догађаја, образаца понашања, интеракцијских веза, комуникација) у сфери међународне политике, утврде одређене закономерности и правилности које могу послужити као основа научне анализе за описивање, класификовање и објашњавање садржаја и обима спољнополитичког деловања руске државе у XXI веку, као и његових квантитативних и квалитативних елемената.²⁸⁵

²⁸³ „Результаты муниципальных выборов говорят о доверии к «Единой России»“, (Интернет: *Единая Россия*, официальный сайт партии, <http://edinros.ru/news/2012/11/19/rezultaty-municipalnyh-vyborov-govoryat-o-doverii-k-edinoj-rossii-otmechaet-kidyaev/html>, 04.12.2012.);

²⁸⁴ „МИД РФ: Международные наблюдатели отмечают максимальную прозрачность выборов Госдумы и президента России“, (Интернет: *Единая Россия*, официальный сайт партии, <http://edinros.ru/news/2012/4/12/mid-rf-mezhdunarodnye-nablyudateli-otmechayut-maksimalnuyu-prozrachnost-vyborov-gosdumy-i-prezidenta-rossii/>, 04.12.2012.);

²⁸⁵ У савременој науци о међународним односима, последњих деценија на Западу је развијен посебан методолошки поступак, непосредно настао из бихејвиористичке социологије, а који се налази у својеврсном односу методолошке симбиозе са кибернетиком. Суштина поступка је прикупљање што већег броја података о деловању актера друштвених односа и њихово „катализирање“ електронским путем. (...) Након прикупљања, обраде и квантификације података, приступа се „моделирању“, односно изради модела који представља покушај апстраковања стварности једном шематизованом представом о могућим будућим односима и догађајима. Ови „модел“ описују и објашњавају како савременост, тако и ближу или даљу будућност... (Стојановић Р., *Спољна политика и државно уређење*, Досије, Београд, 2001, оп. цит. стр. 79-81.);

На спољну политику Руске Федерације утиче велики број чинилаца (узрока). Притом, због динамичке природе међународних односа није могуће извршити прецизну класификацију тих узрока, нити издвојити један или групу узрока према обиму, значају или интензитету утицаја на спољнополитичку активност, али је могуће вршити научну анализу по различитим нивоима. Први ниво би представљала анализа на нивоу међународног система и то анализа обе његове димензије – структуре и процеса, односно организацијског и функционалног аспекта. Структуру међународног система чини расподела и дистрибуција моћи његових градивних елемената и њена анализа у одређеном степену може омогућити објашњавање и предвиђање одређених понашања држава.²⁸⁶ Процесе у међународном систему (функционални аспект) представљају обрасци понашања и интеракцијских веза између субјеката система. Други ниво представљала би анализа корелацијских веза спољнополитичког курса са унутрашњом политиком државе, док би трећи ниво анализе представљао анализу са аспекта значаја и улоге појединаца, односно личности лидера.

Што се тиче трећег нивоа анализе, у контексту позиције, значаја и утицаја појединаца - руског лидера и политичких елита на спољну политику Русије, он је већ био предмет разматрања у претходном делу рада, уз апострофирање великог значаја овог фактора с обзиром на изражен процес персонализације власти, као суштинске карактеристике политичког система у Русији. Притом, требало би напоменути да ставови појединих аутора, о томе да проучавање инерције спољнополитичке и војне елите може бити валидно за предвиђање спољнополитичког деловања, не морају бити нужно тачни, с обзиром на детерминисаност спољне политике великим бројем интерних и екстерних чинилаца.

Што се тиче другог нивоа анализе, унутрашње политике Руске Федерације (која је била предмет детаљне научне анализе у претходном делу рада), нужно је напоменути да упркос чињеници да између међународне и унутрашње политике постоје велике разлике, оне су суштински неодвојиве, извиру једна из друге и чине целину – политику.²⁸⁷ Овакав став заступа већи број аутора који стоје на становишту да унутрашња и спољна политика представљају „функционално јединство“, „две стране једне медаље“ и да се налазе у тесној корелацији. С обзиром на околност да је Русија глобална сила, њена унутрашња политика веома је важна за целокупни међународни политички систем. Другим речима, унутрашња политичка дешавања у Русији представљају фактор који у значајној мери утиче на њено

²⁸⁶ Геополитичка традиција сматра да положај и улога неке државе у односу на друге пружа довољно информација о томе како ће се она понашати.;

²⁸⁷ Свака анализа у којој се раздваја спољна од унутрашње политике у политичком систему државе, мора бити мањкава, јер су то две неодвојиве појаве, оне извиру једна из друге и чине целину – политику... (Стојановић, Р., *Спољна политика и државно уређење*, ... стр. 212.);

понашање и на спољнополитичкој сцени,²⁸⁸ условљавајући промене и у структуралном и у функционалном аспекту међународног система. Управо у том контексту треба тумачити инертност и коперативност спољнополитичког деловања Путинове председничке администрације у првим годинама прве деценије овог века, када је Русија све своје расположиве потенцијале примарно каналисала на решавање унутарполитичких проблема у економској, политичкој, социјалној, војно-безбедоносној и другим сферама. Међутим, иако укупан распон чинилаца у унутарполитичкој стварности Русије у великој мери одређује њене спољнополитичке потенцијале, то никако не значи да је могућа општа генерализација по којој њена унутрашња политика у потпуности одређује спољнополитичко деловање, услед постојања и деловања и великог броја екстерних чинилаца.

Што се тиче првог нивоа анализе (структуре и процеса) међународног система, сама структура међународног система, у смислу дистрибуције моћи и позиција и улоге његових субјеката, већ је била предмет детаљне научне анализе у претходном поглављу рада у контексту остваривања руских националних и безбедоносних интереса. Том приликом, један од изведених закључака односио се на чињеницу да је структура савременог међународног поретка хибридна „мулти-уни-поларна“, јер представља специфичну комбинацију елемената и одлика и мултиполарне и униполарне структуре, али са перманентним кретањем (променама) ка мултиполарној страни спектра. Оваква структура, сачињена од неколико великих држава, међу којима је Америка економски и војно најјача, великог броја средњих и малих држава, као и веома сложеног система флексибилних (политичких, економских, војно-безбедоносних и др.) савеза и коалиција, убрзано се помера ка уравнотеженој мултиполарности. На ову чињеницу утиче велики број фактора од којих су свакако најзначајнији истовремени процеси и глобализације и фрагментације, процес слабљења моћи САД и њена преокупираност унутрашњим економским проблемима, раст моћи тзв. сила у успону (Кине, Русије, Индије, Немачке, итд.) и њихова настојања да уравнотеже утицај САД као доминантне силе, уз истовремене захтеве за глобалном редистрибуцијом моћи и др. С обзиром на чињеницу да се структура међународног система и процеси у њему налазе у односу међусобног утицаја и тесне међузависности, свака промена у структури система, нужно условљава и промене у његовом функционалном аспекту – процесима, који делујући повратно утичу на обликовање саме структуре.²⁸⁹

²⁸⁸ „Доношење спољнополитичких одлука у Русији концентрисано је у рукама председника и премијера и врло често је диктирано унутрашњом политичком коњуктуром“... (Виноградов М., „Власт у Русији: Систем доношења одлука и друштвени контекст“, у: Петровић Жарко (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века (зборник)*, ... оп. цит. стр. 49.);

²⁸⁹ Промена структуре међународног система нужно условљава промене и његовог функционалног аспекта, тј. узрокују нове процесе, померања и врсте интеракција у систему, који повратно делујући детерминушу сам

Притом, треба напоменути да је структура постојани концепт и да се промене у њој дешавају знатно спорије него што је то случај са процесима. Проучавање и системска анализа саме структуре међународног система може помоћи у предвиђању понашања држава и њихових склоности. Структура међународног система у наредним деценијама XXI века биће мултиполарна, уз већ апострофиран став да ће доћи до великих промена у расподели моћи (промене структуралног аспекта система у смислу редистрибуције моћи његових елемената). У којој мери и на који начин ће се профилисати нова „топ листа“ главних играча (великих сила) зависиће од великог броја фактора, од којих ће коалициони (савезнички) капацитет бити један од најважнијих. У вишеполарним структурама међународног система, које су сачињене од три или више центара моћи, државе формирају савезе у циљу остваривања уравнотежења система, а једна од суштинских одлика тих савеза је њихова флексибилност. У двополарним системима савези су много ригиднији, као што је то било на пример, током периода хладног рата када је свет био биполаран, са ригидном супротстављеношћу два идеолошко-политичка концепта и војно-безбедоносна савеза, које су предводиле две „супер-силе“ - САД и СССР. Један број аутора сматра да због те своје карактеристике, биполарни системи „или се уруше или експлодирају“. Може се закључити да ће овај чинилац (коалициони капацитет, савезништва) нужно детерминисати будуће интеракције субјеката међународног система и условити изглед и функционисање остварених образаца и интеракцијских веза.

Имајући у виду напред наведене чињенице о различитим нивоима анализе спољне политике Русије и чинилаца који је детерминишу, главни акценат је стављен на детаљну научну анализу функционалног аспекта међународног система – процеса и догађаја, односно на само спољнополитичко деловање Русије, на успостављене обрасце и врсте њених интеракцијских веза са другим елементима система, као и на оне процесе, понашања и догађаје у међународном систему, који у великој мери повратно утичу на обликовање и функционисање руске спољне политике. Другачије речено, на основу прикупљених и презентованих података о великом броју спољнополитичких активности руске државе у првој деценији овог века, као и великог броја ставова и мишљења реномираних аутора из ове области о њиховом интензитету, карактеру и значају, ствара се могућност да се уоче одређене правилности и закономерности, које могу послужити као основа научне теоријске анализе. С обзиром на чињеницу да је спољнополитички концепт Русије, као велике силе, мултивекторски и да има глобалну пројекцију, постоји огроман број варијабли који узрокују и одређују њено спољнополитичко деловање. Истовремено, динамичан карактер

међународне политике (дешавање великог броја догађаја и промена у међународном систему) утиче да спољнополитичко деловање Руске Федерације буде „предетерминисано“, тј. одређено великим бројем екстерних узрока и чинилаца (понашања, деловања, интеракцијских веза). У том контексту, један од основних циљева истраживања важнијих спољнополитичких потеза Путинове администрације у првој деценији XXI века, био би да се научном анализом добију што прецизнији резултати у смислу да се битни чииоци и узроци издвоје од оних који имају мању важност и значај, односно да се измери њихова „тежина“ и да се по могућству изврши њихово описивање (дескрипција), класификација и објашњавање, као и да се утврди њихова повезаност и каузалитет са другим елементима система. На основу овакве ситуације, намеће се закључак да се научним истраживањем спољне политике савремене Русије може доћи до скромних резултата, у смислу остваривања ниског степена генерализације. У највећем броју случајева, ови резултати пре ће представљати претпоставке (хипотезе) које се могу проверавати, него прецизна предвиђања.

Један од битних аспеката анализе праваца спољне политике Русије у XXI веку, јесте и њена компарација са појединим сегментима спољнополитичког деловања претходне Јељцинове администрације, које је већ било предмет детаљне анализе у претходном делу рада. Иако велики број аутора стоји на становишту да је Путин од Јељцина „добио“ бременисто политичко наслеђе, некадашњу суперсилу на коленима у готово хаотичном стању - економски разрушену, политички измрцварену, друштвено дезинтегрисану, демографски уназађену и међународно понижену,²⁹⁰ један број тих аутора апострофира „неспоран и очигледан спољнополитички континуитет Јељцинове и Путинове спољне политике. Аргументацију за свој став они су пронашли у чињеници да је „велики број планова створених за време Јељцинове администрације имплементиран касније и у унутрашњој и у спољној политици“.²⁹¹ Пред Путином је био тежак задатак, „немогућа мисија“, да поново подигне „руског медведа“ на ноге, макар оне у прво време биле и стаклене. Акцент је стављен на унутрашњу политику, односно консолидацију и стабилизацију унутрашњих прилика, уз покушај промовисања сопственог модела развоја као алтернативу западном неолибералном обрасцу.

проблемы, МГИМО-Университет, Москва, 2009.);

²⁹⁰ Кортунов, С., „Внешнеполитическое наследие Владимира Путина“, (Интернет: <http://www.wpec.ru/text/200807110956.htm>, 12.01.2011.);

²⁹¹ „Највећа разлика између Путинове и Јељцинове спољне политике је та, што су спољнополитички поступци Русије у време Јељцина у великом броју случајева били производ њене немоћи и слабости, а не њених намера и стратегије“... (Петров, Н., Уводно излагање на II округлом столу „ISAC“ фонда, посвећеном руско-српским односима, 21.04.2009., Петровић, Жарко (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века*, ... оп. цит. стр. 78-9.);

На међународном плану позиција и улога Русије била је драстично ослабљена. Свестан те чињенице Путинов режим је покушавао да постепено акумулира сопствене спољнополитичке капацитете, уз истовремено реторичко залагање за промене у постојећој структури међународног система, односно за успостављање уравнотеженог мултиполаризма, који је подразумевао и редистрибуцију постојеће глобалне моћи.²⁹² Суштински аргумент за тезу о неопходности промена у међународном систему, Русија је проналазила у чињеници да рушење биполарног система и стварање тзв. Новог светског поретка са доминацијом једне државе (САД) и једног војно-политичког савеза (НАТО), није довело до успостављања стабилнијег и безбеднијег међународног система, већ је проузроковало нове несигурности, неизвесности и поделе у међународној заједници. Постхладноратовски међународни систем, представљао је радикалну промену ранијег стања и када је реч о његовој структури (промене у расподели и распореду центара политичке, економске и војне моћи) и када је реч о функционисању, односно процесима унутар система и напослетку и када је у питању новоуспостављени „универзални“ систем вредности.²⁹³ Један од суштинских услова за остваривање таквих радикалних промена, које су се у крајњој истанци сводиле на нову прераспodelу моћи великих сила и њихово „препозиционирање“, односно поправљање позиција најмоћнијих субјеката на рачун оних чија се моћ смањила,²⁹⁴ представљала је употреба (војне) силе и претња силом. Након хладног рата, дошло је до отвореног политичког, економског па и директног војног мешања западних земаља предвођених Америком, у суверенитет многих земаља, уз често унилатерално деловање и „заобилажење“ међународних институција, што је за директну последицу имало ерозију њиховог ауторитета (пре свих ОУН и њених органа). Као резултат оваквог стања, конфликтни потенцијал у свету се значајно повећао уз релативно погоршавање безбедносног ситуације на многим неуралгичним тачкама на планети. Многи аутори постхладноратовски период и америчку глобалну доминацију,²⁹⁵ називају добом „хладног мира“, аргументујући свој став између

²⁹² Видети шире у:... Лебедева, М. М., *Мировая политика в XXI в: акторы, процессы и проблемы*, МГИМО-Университет, Москва, 2009.; *Мировая политика и международные отношения*, под редакцией С. А. Ланцова, В. А. Ачкасова, ООО „Питер Пресс“, Санкт-Петербург, 2007.;

²⁹³ Савремени светски поредак, као релативно стабилно и легитимно стање стање свеукупних односа у међународној заједници, поред неке врсте јединственог „управљачког и контролног механизма“, оличеног у наднационалним институцијама, подразумева и јединствен вредносни систем, као један од основних предуслова стабилности поретка, што је у условима садашњих постојећих антагонизама у светској заједници, тешко остварљиво.;

²⁹⁴ „Свака радикална промена стања система и успостављање нових елемената и параметара, по закону инерције изазива супротстављање постојећег, старог, који настоји да очува status quo“, при чему се отпор најчешће савладава силом... (Видети шире у:... Нај, Џ., *Како разумети међународне односе*, Стубови културе, 2006.);

²⁹⁵ Неселективно ангажовање САД, пренапрезање и расипање потенцијала на све стране у настојању да проблеме решава сама (у духу свог осведоченог прагматизма), може представљати бумеранг који у перспективи може довести у питање њену доминантну позицију глобалног лидера и улогу «светске владе». У том контексту, Америка обилато користи предности савезничких аранжмана, како оних «традиционалних», тако и

осталог и појавом великог броја нових „нетрадиционалних“ безбедоносних изазова ризика и претњи, уз већ постојећи корпус тзв. традиционалних угрожавања регионалне и глобалне безбедности.²⁹⁶

Таква је, у грубим цртама, изгледала „слика“ међународног система у време када је Владимир Путин ступио на функцију председника Русије, почетком 2000. године. Доласком на власт, Путинова администрација почела је да води обазриву и стабилизујућу спољну политику засновану на принципима реалполитике, уз релативно висок ниво кооперативности и сарадње, нарочито на пољу борбе против међународног тероризма,²⁹⁷ уз истовремено измештање фокуса на унутрашњи развој, привредне и друштвене реформе и постепену интеграцију у међународне економске токове. Након усвајања Стратегије безбедности, јануара 2000. године, којом су експлицитно одређени кључни национални интереси и безбедоносни проблеми, изазови и претње са којима се суочава руска држава, у јуну исте године (2000.), донета је и *Концепција спољне политике Руске Федерације*,²⁹⁸ којом су на много прецизнији и директнији начин артикулисани и дефинисани спољнополитички ставови Русије према широком спектру питања и проблема од међународног значаја за њене националне интересе и истовремено стварени предуслови да Русија започне процес акумулације властитих капацитета неопходних за обнову улоге и позиције значајног актера у глобалним дешавањима. Спољнополитички концепт заснивао се на стратешким

«наменских», створених за краткорочне потребе. (...) Захваљујући својој доминантној позицији у Северноатланском савезу и његовим супериорним квантитативним и квалитативним одликама, Америка често користи управо ову алијансу као најподеснији војно-политички механизам за пројекцију и реализацију сопствених глобалних интереса и циљева... (Видети шире у:... Милосављевић, С., «Ширење НАТО на исток, као детерминишући фактор руске стратегије безбедности у постхладноратовском међународном поретку», *Међународна политика*, година LXIII, бр. 1146, април-јун 2012, стр. 39-65.);

²⁹⁶ Поред од раније присутних, тзв. традиционалних, изазова и претњи (нпр. пограничних спорова или локалних ратова) савремени свет нашао се и пред новим, међу којима су неконтролисана ескалација оружаних конфликта регионалног и локалног карактера на етничкој, религиозној и националној основи, транснационални тероризам са обележјима верског екстремизма и фундаментализма; пролиферација оружја за масовно уништење и настојање одређених ауторитарних режима да постану чланови „нуклеарног клуба“, повећање недозвољене производње и кријумчарења наркотика, нелегалне миграције, које повремено добијају обележје трговине робљем, невероватан пораст трговине људским органима, међународни организовани криминал, пиратерија, криминализација различитих сфера живота, итд... (Видети шире у:... *Мировая политика и международные отношения*, под редакцией С. А. Ланцова, В. А. Ачкасова, ООО „Питер Пресс“, Санкт-Петербург, 2007.);

²⁹⁷ Након терористичких напада у Америци септембра 2001. године, Русија је заузела прагматичан спољнополитички став партнерства са Америком и Западом, пре свега у области борбе против међународног тероризма, иснспирисана и сопственим унутрашњим проблемима у вези са тероризмом и сецесионизмом на простору северног Кавказа (Чеченија, Ингушетија, Дагестан). Али, таква сарадња и кооперативан однос нису умањили ниво постојећих разлика у ставовима између Русије и Америке око појединих питања међународне политике... (R. Alcaro & E. Alessandri, „Re-settings US-EU-Russia Relations. Moving beyond Rhetoric”, *Documenti IAI 0919*, Istituto Affari Internazionali, Roma, 2009, p. 3.);

²⁹⁸ *Концепция внешней политики Российской Федерации*, от 28 июня 2000, *Независимая газета*, 11 июля 2000, (Интернет: <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>, 18.08.2009.);

реалполитичким анализама о реалном односу снага.²⁹⁹ Константа руског спољнополитичког курса у првим годинама Путиновог председничког мандата била је спремност на компромис, дипломатска флексибилност, кооперативност и дозирани, уравнотежени, понекад и изнуђени уступци у односима са САД и Западом.³⁰⁰ Истовремено, руска спољна политика није форсирала унилатералне активности, као ни глобалне иницијативе.³⁰¹ Стрпљивост, одсуство исхитрених потеза, прорачунатост и прагматичност, само су неке од одлика руске спољне политике у првим годинама овог века. Управо због тога, велики број руских аутора сматра да се током прве половине прве деценије овог века (односно за време првог председничког мандата В. Путина) Русија налазила у очигледној „геополитичкој дефанзиви“, аргументујући и поткрепљујући своје становиште одређеним спољнополитичким потезима Русије који су у великој мери били изнуђени, или резултат руске слабости, или пак компромиса у циљу заштите руских интереса.

Међутим, већ крајем прве половине прве деценије XXI века долази до постепеног погоршавања односа између Русије и Запада, да би током целе друге половине деценије долазило до разних спорова Русије са САД и једним бројем њених савезница (у вези са процесом „обојених револуција“ на постсовјетском простору, независношћу Косова, планова за даље ширење НАТО, нарочито у погледу Украјине и Грузије, занемаривања контроле наоружања од стране Бушове администрације, плановима о размештању елемената ПРО система у Чешкој и Пољској, сукобом са Грузијом августа 2008. и др).³⁰² Тврди ставови Америчке администрације Џорџа Буша Млађег при реализацији стратешких америчких

²⁹⁹ У почетним годинама XXI века, Русија је прихватила улогу „млађег партнера“ Сједињених Држава... (Видети шире у:... R. Legvold, „All the Way“, *National Interest*, Winter 2002/03, Issue 70.);

³⁰⁰ На прелому векова, Русија је била у тешкој политичкој, економској и социјалној кризи са израженим дезинтеграционим тенденцијама. У таквим околностима, В. Путин, као „хладни реалполитичар“, схватио је комплексност међународне ситуације, знајући притом да би отворена конфротација и супротстављање „америчком булдогу“ представљало дефинитивно самоубиство слабе и измрцварене Русије, па је руска политика у првим годинама овог века примарно била усмерена ка консолидацији и стабилизацији унутрашњих прилика, док се спољнополитичка стратегија одликовала прагматичношћу и сарадњом у односима са западним партнерима, али само до руских „црвених линија“... (D. Averde, „Russian Foreign Policy and the Global Political Environment“, *Problems of Post-Communism*, Voll. 55, No. 5, September/October 2008, pp.28-38.);

³⁰¹ Русија, иако је очувала поједине атрибуте велике силе (нуклеарни потенцијал, чланство у СБ ОУН), била је исувише слаба да би ушла у отворено супротстављање Западу и Америци. Драматичан пад економске и политичке моћи и сецесионистички процеси на простору северног Кавказа, довели су до противуречности и колизије између њених реалних капацитета и њених жеља и апирација... (R.Sakwa, „New Cold War` or twenty years` crisis? Russia and international politics“, *International Affairs* 84:2, (Royal Institute of International Affairs), London, 2008, p. 241.);

³⁰² Др Андреј Загорски, професор на МГИМО (У) у Москви, сматра да су након достизања врхунца у 2002-03. години, односи Русије са Западом од 2004. и 2005. почели да се постепено погоршавају. Аргументујући овакав став, аутор наводи да „све агресивнија политика Руске Федерације, која се фокусира на геополитички дефинисан национални интерес, била је умногоме подгрејана сумњом да Запад, а нарочито САД, следи ревизионистичку политику у непосредном окружењу Русије подржавајући, ако не и подстичући промену режима у Украјини, Грузији и у другим државама наследницама Совјетског савеза, укључујући и Русију“... (Загорски, А., „Русија и Запад: Ревизионизам или status quo?“; Петровић, Жарко (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века (зборник)*, ... оп. цит. стр. 83.);

интереса, уз унилатерални приступ у решавању међународних проблема, додатно су заострили руско–америчке односе. Поједини руски аутори стоје на становишту да је однос између Русије и САД средином прве деценије овог века, био „обележен све већим јазом између бљештаве реторике и слабог садржаја“.³⁰³ У Русији је сазрело уверење да се на поменути основама не могу градити дугорочни, равноправни партнерски односи. Једнострано повлачење САД из Споразума о антиракетном наоружању (АБМ), јуна 2002. године (који је потписан још 1972, са СССР као део преговора о ограничењу стратешког наоружања),³⁰⁴ уз најаву планова о инсталирању елемената америчког антиракетног штита на простору Источне Европе,³⁰⁵ и уз реализован тзв. други круг проширења НАТО (о чему ће бити речи у наредном делу истраживања), Русија је доживљавала као велики безбедоносни и спољнополитички притисак.³⁰⁶ Истовремено, процеси обојених револуција на делу постсовјетског простора и долазак на власт прозападних режима у појединим државама (крајем 2003. режим Михаила Сакашвилија у Грузији; крајем 2004. режим Виктора Јушченка у Украјини; 2005. у Киргистану и неуспели покушај Узбекистану, такође у 2005.), уз јаку логистику и значајну финансијску помоћ америчких и западних НВО, додатно су учврстили став Русије о потреби редефинисања међународних односа.

У таквим околностима долази до промене дотадашњег руског спољнополитичког курса, који је замењен знатно одлучнијом и самосталнијом политиком Руске Федерације на међународној сцени. Неки од најзначајнијих екстерних (спољнополитичких) чинилаца који су имали суштински утицај на промену перцепције руског руководства о стању у међународној политици, руским виталним интересима и у складу са тим и на „померање“ и заокрет у руској спољној политици, већ су били предмет детаљне и опсежне анализе. Притом велики број аутора заступа тезу да је прекомпозиција спољнополитичког курса Русије у правцу јачања њене позиције и улоге у међународној заједници и интензивирања њеног учешћа у политичким, економским и безбедоносним процесима, директно детерминисана и једним бројем унутрашњих фактора, пре свега политичком консолидацијом и стабилизацијом економских прилика у земљи. Према мишљењу већине аутора, последице велике економске, политичке и социјалне кризе из деведесетих година прошлог века и деградације положаја, улоге и значаја Русије у међународним односима (по свим

³⁰³ A. Kuchins, V. Nikonov, D. Trenin, „U.S.-Russian Relations: The Case for an Upgrade“, *Moscow Carnegie Center*, Moscow, 2005, p. 1.;

³⁰⁴ Видети шире у:... „The Anti/Ballistic Missile (ABM) Treaty at a Glance“, (Интернет: <http://www.armscontrol.org/factsheets/abmtreaty>, 12.07.2012.);

³⁰⁵ M. Light, “Keynote Article: Russia and the EU: Strategic Partners or Strategic Rivals?” *Journal of Common Market Studies Annual Review of the European Union in 2007*, Vol. 46, Blackwell Publishing, Oxford, 2008, p. 14.;

³⁰⁶ Лайн, Р, „Россия и Запад: конфронтация неизбежна“, *Россия в глобальной политике*, № 6, ноябрь -декабрь 2007, Москва, с. 8-20.;

параметрима тврде и меке моћи), у највећој мери су превазиђене захваљујући континуираном расту цена енергената на светском тржишту и способности руске државе да максимално искористи свој сировинско-енергетски потенцијал. Другим речима, ови аутори промену динамичности у спољнополитичкој (и безбедоносној) стратегији Русије, тумаче као резултат економске консолидације руске државе у периоду Путиновог првог председничког мандата, а као најиндикативније показатеље на којима базирају свој став, ови аутори наводе податке о енергетском богатству Русије и њеној супериорној позицији у евроазијском енергетско-безбедносном амбијенту. Почетком прве деценије XXI века, стопа сиромаштва у Русији константно је смањивана, дошло је до побољшања њене финансијске позиције и на међународном нивоу, а буџет је бележио суфиците од 2001, да би 2006. достигао суфицит од 7,4% БДП. (...) БДП Русије је 2006. године износио 1.723 хиљаде милијарди америчких долара, са просечним стопом раста од 6,7% непрекидно од 1998. године. Русија је искористила Стабилизациони фонд, заснован на заради од извоза нафте и гаса, да подмири све дугове Париском клубу и ММФ-у из совјетске ере.” (...) „Страни дуг је смањен на 31% БДП пре свега захваљујући смањеном државном дугу, (иако је комерцијални дуг повећан). Зарада од извоза нафте је омогућила Русији да повећа резерве од 12 милијарди у 1999. години на 315 милијарди 2006. године, достижући ниво трећих по висини државних резерви на свету. Током првог Путиновог мандата велики број важних реформи је спроведен у области пореске политике, банкарства, политике рада што је све условило подизање нивоа поверења инвеститора у руске економске пројекте и довело до пораста страних инвестиција са 14,6 милијарди 2005, до процењених 30 милијарди у 2006. Такође, у 2006. БДП Русије је порастао за 6,6%, док је инфлација била испод 10%, по први пут у последњих десет година”.³⁰⁷

Како је истакнуто, концепт руске спољне политике почиње да се значајније мења почетком друге половине прве деценије овог века. Током 2006. и почетком 2007. године Русија је све гласније почела да заговара темељно редефинисање постојећег модела односа са Западом, захтевајући за себе нови положај на међународној сцени.³⁰⁸ На спољнополитичком плану постају све израженије њене тежње да поново стекне статус једног од најреспектабилних центара савременог мултиполарног света. Притом, све уочљивије биле су и њене унилатералне активности у контексту покретања одређених глобалних

³⁰⁷ Подаци коришћени за наведени период узети су са сајта: „CIA – The World Factbook”, (Интернет: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/rs.html#Econ>, 18.11.2009.);

³⁰⁸ М. Качумарски, “Russia’s revisionist policy towards the West”, *OSW Studies*, Issue 33, Centre for Eastern Studies, Warsaw, 2009, p. 49.; За квалитетну и умерену анализу оваквог става руских аутора, детаљније погледати:... *Россия VS Европа, противостояние или союз?*, под редакцией С. А. Караганова и И. Ю. Юргенса, «Издательство Астрель», Москва, 2010.;

иницијатива, као и проналажења савезника,³⁰⁹ који у највећој мери деле њена становишта о потреби успостављања мултиполарног међународног поретка, о прерасподели глобалне моћи и истовременом спречавању успостављања глобалне доминације САД.³¹⁰ Суштина тих директних покушаја руског државног руководства у правцу иницирања одређених глобалних процеса, представља настојање да се изазову одређене промене у постојећој структури и интеракцијским везама међународног система (превасходно у економско-енергетској и безбедоносној сфери), са крајњим циљем поправљања руске позиције као центара моћи у експанзији. У годинама које су уследиле, таква тенденција постајала је све израженија.

Као аргументација претходног става, може послужити чињеница да је Русија током 2007. и 2008. године, спроводила најактивнију спољну политику у постхладноратовском периоду. Незадовољство Русије постојећом структуром и процесима у међународном систему експлицитно је изражено ставовима председника Владимира Путина у његовом говору на на 43. Међународној конференцији о безбедности у Минхену, фебруара 2007. године,³¹¹ (ова тема ће бити предмет посебне анализе у следећем делу рада), за који многи аутори тврде да представља прекретницу у руској спољној (и безбедоносној) политици. Исте године нешто касније, Русија је једнострано суспендовала примену Споразума о конвенционалним снагама у Европи. Поједини аутори управо 2007. годину апострофирају и као тачку заокрета у глобалним, руско-америчким односима.

Политиколог Павел Баев заступа тезу да се фактички од почетка 2007. године поопштравају руско-амерички односи у политичком смислу, као последица њихових све израженијих супротности и укрштања интереса, услед јачања глобалног процеса мултиполарности и повратка Русије међу водеће светске силе.³¹² На готово идентичном становишту су и неки домаћи аутори који сматрају да је Руска Федерација до 2007. године имала пасивну и дефанзивну спољнополитичку стратегију (у циљу акумулације спољнополитичких потенцијала и куповине времена за унутрашњу стабилизацију и консолидацију социјалне, економске и војне сфере), уз спорадично негодовање и неслагање са спољнополитичким потезима америчке администрације Џорџа Буша млађег. Ови аутори сматрају да од 2007. године руска спољна политика постаје активна и офанзивна, уз отворено супротстављање и контрирање стратегији САД и НАТО. Дијаметрално супротан став

³⁰⁹ Видети шире у:... *Мировая политика и международные отношения*, под редакцией С. А. Ланцова, В. А. Ачкасова, ООО „Питер Пресс“, Санкт-Петербург, 2007.;

³¹⁰ R. E. Kanet, „Russia and Europe: An Imbalanced Relationship“, in: *US-EU-Russia: New Strategic Dynamics after Bush*, ACDIS Occasional Paper, Vol. XVII, No. 1, University of Illinois, Illinois, 2008/9, p.5.

³¹¹ Видети шире у:... Vladimir Putin, Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy, (Интернет, <http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?sprache=en&id=179&>, 27.09.2010.);

заступају поједини руски аутори, који сматрају да је овакво тумачење руског спољнополитичког курса сувише поједностављено и површно, наводећи да би „напуштањем активне спољне политике Русија изгубила могућност да се у њу врати у свом некадашњем својству велике силе, јер би изгубила инерцију и тешко стечене позиције на међународној сцени.³¹³ Јевгениј Примаков, који је у периоду 1996-98. године обављао функцију министра спољних послова Русије сматра да „...спољна политика не трпи „вакуум“, да насталу празнину убрзано попуњавају неке друге државе“.³¹⁴ По његовом мишљењу, „спољна политика органски је везана са унутрашњом политиком и стога мора бити општедржавна, дисперзивна и вишесмерна, „по свим азимутима“, једном речју интензивна и активна“. (...) „Став оних који сматрају да савремена Русија није способна за активну спољну политику не може преживети критику, јер без активне спољне политике Русија тешко да може да оствари корените унутрашње промене, да очува територијални интегритет, да уђе у светску привреду, да очува властиту безбедност, као и стабилност у суседним регионима. (...) Притом, овај аутор наводи да „дисперзија спољних веза Русије и њена активна спољнополитичка улога имају велики значај не само за њу саму, већ и за очување и јачање међународне стабилности и безбедности“.³¹⁵ И велики број других руских аутора стоји на идентичном становишту да је снага руске спољне политике у максималном и активном обухватању различитих земаља, нарочито у развоју односа са евроазијским државама, наводећи да таква конфигурација омогућује Русији већи маневарски простор и у односима са Западом.

Током 2008. године негативне тенденције у односима са Западом биле су свеprisутне у руском спољнополитичком деловању, да би доживеле кулминацију руско - грузијским војним сукобом у августу и каснијим њеним признавањем Јужне Осетије и Абхазије, након чега су ти односи спали на најнижи ниво од почетка хладноратовског периода. У Русији се појачавао страх од наставка ширења НАТО на постсовјетски простор, а нарочито у вези са могућношћу да се Украјини и Грузији додели акциони план (тзв. МАП) за пријем у чланство НАТО. Русија је покушај укључивања Грузије и Украјине у чланство НАТО доживела као изазов њеној улози значајног фактора у међународним односима и позицији на

³¹² Видети шире у:... Р. Baev, „Russia s security relations with the United States: futures planned and unplanned“, *Russian nuclear weapons: past, present and future*, Blank Stephen J. (editor), Strategic studies institute, US Army War College, November 2011.;

³¹³ Видети шире у:... *Внешняя политика и безопасность современной России*, Хрестоматия в 2-х т., Москва, 2002.; *Внешняя политика России: мнения экспертов*, Аналитический доклад РНИСиНП по заказу Московского представительства Фонда им. Ф. Эберта, в: „Место России в современном мире“, (Интернет: <http://www.bestreferat.ru/referat-51088.html>, 20.04.2011.);

³¹⁴ Видети шире у:... Примаков, Ј., *Свет без Русије?: чему води политичка кратковидост*, Факултет безбедности – Службени гласник, Београд, 2010.;

³¹⁵ Примаков, Ј., *Године у високој политици*, ... стр.209-13.;

постсовјетском простору, као руској традиционалној сфери утицаја. Немачка и Француска су априла 2008, на самиту у Букурешту, спречиле процес даљег ширења НАТО на исток, осујећујући намере да се Украјини и Грузији додели акциони план за стицање чланства. Истовремено, на истом самиту, Немачка је подржала амерички пројекат размештања елемената ПРО (тзв. антиракетног штита) у средњоевропским и источноевропским земљама, упркос чињеници да је у ранијем периоду изразила начелну несагласност са овим предлогом, очигледно страхујући да би такав потез у великој мери нарушио немачко-америчке односе.³¹⁶ Москва је наставила своју политику оштрог противљења предвиђеном размештању елемената ПРО у Европи, уз инсистирање да и Русија мора бити активни учесник у евентуалном стварању европске противракетне одбране, односно да то буде заједнички пројекат у коме би она узела активно учешће, што су руски званичници посебно наглашавали у већем броју њихових изјава.³¹⁷ Истовремено, средином 2008. године тадашњи руски председник Дмитриј Медведев је покренуо иницијативу за стварање „Нове безбедносне архитектуре у Европи“ (у даљем тексту: НБАЕ),³¹⁸ која ће бити предмет детаљне анализе у наредном поглављу рада. Односи између Русије и САД и даље су се компликовали кроз спор око потписивања новог Споразума СТАРТ, пошто је рок важења постојећег СТАРТ-1 истицао у децембру 2009.³¹⁹ Односи са Западом били су драстично нарушени након руске војне интервенције у Јужној Осетији и петодневног конфликта са Грузијом.³²⁰ Непосредно након тог догађаја суспендован је рад Савета НАТО - Русија, а блокирани су и многи започети политички процеси са Западом. Овај сукоб показао је одлучност Русије да примени чак и војну силу у заштити својих „привилегованих“ интереса на постсовјетском простору. Овакав став Русије према појединим државама на постсовјетском простору, односно према свом „блиском иностранству“ и својим грађанима који у њима живе, потврђени су и у новој Концепцији спољне политике РФ, донетој

³¹⁶ Видети шире у: ... Милосављевић, С., „Ширење НАТО на Исток као детерминишући фактор руске стратегије безбедности у постхладноратовском међународном поретку“, ...;

³¹⁷ Исто, стр. 54, (видети фус ноте бр. 53 и 54.);

³¹⁸ Видети шире у: ... Младеновић, М., „Руски предлог реформе европске архитектуре безбедности“, у: Владимир Н. Цветковић (прир.) *Ризик, моћ, заштита* (зборник), ... стр. 494-512; Јефтић, З., Младеновић, М., Мандић, Г., „Нови стратегијски концепт НАТО и руска иницијатива за промену европске архитектуре безбедности“, *Војно дело*, бр. 4/2010, Београд, 2010., стр. 146-64.; Марић, Н., „Иницијатива за формирање „Нове безбедносне архитектуре Европе“, као део спољне политике Руске Федерације“, *Међународна политика*, година LXI, бр. 1137, јануар-март 2010, стр. 53-68.;

³¹⁹ A. Zagorski, „Russia and the US: The Kabuki Dancing Over?“, *Russian Foreign Policy. The EU-Russia Centre Review*, Brussels: The EU-Russia Centre, Oct. 2008, p. 102-110.;

³²⁰ Руско-грузијски сукоб показао је спремност Русије да примени сва расположива средства, укључујући и војна, у заштити својих виталних интереса на постсовјетском простору. (...) Изјаве тадашњих највиших руских званичника, председника Медведева, премијера Путина и министра спољних послова Сергеја Лаврова, само су потврдиле став Русије да ће свим средствима бранити своје интересе на постсовјетском простору... (Милосављевић, С., „Ширење НАТО на Исток као детерминишући фактор руске стратегије безбедности у постхладноратовском међународном поретку“, ... оп. цит. стр. 58.);

средином исте године (12.07.2008.).³²¹ Новим спољнополитичким концептом, артикулисани су водећи принципи руске спољне политике, укључујући и одредбу да „за Русију, као и за друге државе, постоје региони у којима има привилеговане интересе“. Доношењем овог документа Русија је створила институционални оквир за реалистично спровођење своје политике и заштиту најважнијих националних интереса на међународном плану. У овом (а и у свим касније донетим најзначајнијим стратегијско-доктринарним документима), повратак глобалног значаја руске државе, односно стицање статуса „велике државе“ дефинисан је као један од примарних политичких (и безбедоносних) циљева. Управо са тог аспекта, анализа поједних одредби нове спољнополитичке концепције може допринети разумевању базичних руских ставова у вези са најзначајнијим питањима међународне политике, а такође може омогућити и делимично предвиђање основних тенденција развоја политичких и безбедоносних процеса, како на евроазијском простору, тако и у ширим глобалним оквирима. У том контексту, на пример, треба напоменути да се у новој руској спољнополитичкој Концепцији, налазе и одредбе које говоре и о руској иницијативи за стварање нове безбедоносне архитектуре на евроатланско-евроазијском простору, „од Ванкувера, до Владивостока“. Према тим одредбама, један од основних руских спољнополитичких циљева у Европи представља *„изградња истински отвореног, демократског система регионалне колективне безбедности и сарадње, који би требало да обезбеди јединство евроатланског региона, од Ванкувера до Владивостока. (...) На тај начин спречиле би се нове поделе и обнова блоковског приступа који још егзистира у европској безбедоносној архитектури, обликованој током хладноратовског периода.“* У вези са тим, Русија позива на изградњу истински уједињене Европе, без линија подела, кроз сарадњу Русије, ЕУ и САД на једнаким основама, што би допринело јачању позиција евроатланских држава у глобалној конкуренцији.³²²

Почетком наредне 2009. године, долази до покушаја делимичног попуштања тензија у односима Русије и Запада, о чему сведочи обнављање рада Савета Русија – НАТО у марту,³²³ као и започети процес, који је од стране администрације новог америчког председника Барака Обаме означен као „ресетовање“ руско-америчких односа.³²⁴ Међутим практични

³²¹ *Концепция внешней политики Российской Федерации*, от 12 июля 2008 года, Пр-1440, (Интернет: <http://www.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml>, 22.12.2011.);

³²² *Исто*;

³²³ Рад Савета НАТО – Русија обновљен је одлуком министара иностраних послова земаља чланица НАТО од 05.03.2009. године. (...) Тим поводом, генерални секретар алијансе Јап де Хоп Шефер је изјавио да је „Русија веома важан глобални играч, што значи да није опција да се са њом не разговара“... (R. Burns, „Allies find agreement on Russia ties“, *Associated Press*, March 5, 2009.);

³²⁴ Америчка администрација новог председника Барака Обаме у првим годинама његовог мандата покушала да побољша односе са Русијом (тзв. ресетовање односа)... (О „ресетовању“ америчко-руских односа, детаљније

результати руско-америчког „ресетовања“, осим бљештаве реторике и бомбастичних изјава, били су јако скромни. Позитивних помака било је у вези са појединим парцијалним питањима као што су процес нуклеарног разоружања у циљу потписивања новог СТАРТ споразума, или сарадња по питању Авганистана, затим у вези са делимичним умекшавањем америчког става у вези са иранским нуклеарним програмом и сл. Међутим, када је реч о суштинским политичко-безбедносним питањима као што су: наставак политике „отворених врата“ за пријем нових држава у чланство НАТО, односно наставак процеса ширења НАТО на Иаток; наставак реализације процеса изградње противракетне одбране (ПРО) у Централној и Источној Европи (додуше у нешто измењеној варијанти, о чему ће касније бити речи) и најављеног лоцирања и у појединим балканским државама (Дивосел - Румунија, као најновија локација); руска иницијатива за стварање нове безбедоносне архитектуре на глобалном простору („од Ванкувера до Владивостока“); не само да није било виднијих позитивних резултата, већ је дошло до додатног компликовања и усложњавања безбедоносне ситуације на европском континенту и у великој мери до додатног нарушавања односа на релацији Русија - САД. У прилог аргументације оваквог става говоре и веома скромни резултати сусрета највиших америчко-руских званичника у том периоду. Истовремено, Русија је наставила да води прагматичну, мултивекторску спољну политику, са израженим акцентом на тзв. блиско иностранство, односно на део држава постсовјетског простора. Постсовјетски простор, који Русија декларише као један од својих најзначајнијих приоритета, представља регион у коме она сматра да има „привилеговане интересе“. Притом, важно је напоменути да је нарочито интензивирана енергетска спољна политика, односно „енергетска дипломатија“ на њеном југоисточном спољнополитичком вектору, усмерена на државе Каспијског и Централноазијског региона. О успеху ове политике говори велики број дугорочних, енергетских, билатералних (међудржавних) споразума између Русије и држава ових региона на плану производње и транспорта енергената. Енергетски споразуми са Казахстаном, Туркменијом, Узбекистаном, Азербејџаном и другим државама са ових простора и њихова улога и значај, биће предмет детаљне анализе у једном од наредних поглавља рада када је реч о енергетици, али они завређују да се помену и у контексту руског спољнополитичког деловања, као значајни индикатори њених главних праваца и опредељења. Тим пре што ови споразуми немају само енергетски значај, већ су у највећем броју случајева „увезани“, односно склапани са наведеним државама „у пакету“ са уговорима о економској или војно-техничкој сарадњи, тако да представљају њихов значајан фактор и детерминанту.

Наредну 2010. годину, обележило је неколико важних спољнополитичких догађаја са аспекта спољнополитичких интереса Руске Федерације у глобалним оквирима. Догађај који је у великој мери утицао на позицију и улогу саме Русије у политичко-безбедносној архитектури на постсовјетском и ширем евроазијском простору и имплицитно и на сам процес ширења НАТО на исток, били су председнички избори у Украјини,³²⁵ почетком (јануар/фебруар) 2010. године и победа Виктора Јануковича, лидера најаче странке у Украјини - Партије Региона.³²⁶ Након тога, већ у матру исте године, долази до формирања нове парламентарне већине (чији је стожер Партија Региона), односно нове украјинске владе премијера Николе Азарова. Промена украјинског режима, условила је промене у стратешким опредељењима Украјине на унутрашњем, као и на спољнополитичком плану. Промена режима претходног украјинског „норанцастог“ председника Виктора Јушченка (2005-09), условила је и промену у стратешком опредељењу Украјине и по питању војно-безбедносног статуса. Ово питање је решено тако што су заустављена настојања претходног режима да Украјина постане чланица Северноатланске алијансе, уз доношење законског решења којим је институционализован ванблоковски статус, док је дотадашња активна сарадња са НАТО структурама „замрзнута“.³²⁷ Односи са Русијом су у веома кратком року видно побољшани, о чему сведочи и потписивање руско-украјинских споразума у Харкову, 21. априла 2010. године.³²⁸ Такође, ојачале су и тенденције интензивирања учешћа Украјине у интегративним процесима на постсовјетском простору у чијем је средишту Русија. Други важан догађај је свакако потписивање новог Споразума о смањивању стратешког офанзивног наоружања

<http://www.thenation.com/article/161063/obamas-russia-reset-another-lost-opportunity.html>, 26.08.2012.);

³²⁵ Украјина је за Русију свакако најзначајнија држава постсовјетског простора са сваког аспекта (културно-историјског, геополитичког, економског, војно-безбедносног). У периоду непосредно након тзв. норанцасте револуције 2004, када је председник Украјине био Виктор Јушченко (представник западноукрајинске политичке опције) руско-украјински односи спали су на врло низак ниво, што је нарочито кулминирало у другој половини 2008. године, након августовског руско-грузијског сукоба. Овај период карактерише покушај што већег дистанцирања од Русије и фаворизовање политике Вашингтона, уз истовремено убрзано приближавање НАТО савезу, са крајњим циљем - стицање статуса кандидата за чланство, упркос чињеници да огромна већина становништва није подржавала овакву опцију... (Милосављевић, С., „Ширење НАТО на Исток као детерминишући фактор руске стратегије безбедности у постхладноратовском међународном поретку“, ... оп. цит. стр. 60. (фус нота бр. 80.);

³²⁶ На основу анализе изборних резултата и политичке опредељености бирача на председничким изборима у Украјини, одржаним почетком 2010, може се закључити да су ови избори додатно подцртали постојеће унутрашње политичке и друштвене (историјске и културно-цивилизацијске) поделе у украјинској држави, на југоисточни, доминантно проруски и северозападни део земље... (Видети шире у:... Петровић, Д., *Председнички избори у Украјини 2010*, ИМПП, Београд, 2010.);

³²⁷ Милосављевић, С., „Ширење НАТО на Исток као детерминишући фактор руске стратегије безбедности у постхладноратовском међународном поретку“, ... стр. 60.;

³²⁸ У Харкову су 21. априла 2010. потписани међудржавни споразуми између Украјине и Русије, који у геополитичком контексту представљају „увезан пакет“ енергетске и војно-техничке сарадње. Овим уговорима са економско-енергетског аспекта, Украјина је добила умањену цену руског гаса за око 30%, док је са војног аспекта продужен закуп руске војно-поморске базе у Севастопољу, на Криму (где је стациониран део руске Црноморске флоте) за још 25 година (након истека важећег споразума 2017.), дакле до 2042, са могућношћу његовог даљег продужења... (*Политика*, 22.04.2010.);

„СТАРТ“ (Strategic Arms Regulation Treaty - START), између Русије и САД, априла 2010. године, у Прагу, којим је замењен претходни споразум „СТАРТ 1“.³²⁹ (потписан 31.07.1991, истекао децембра 2009.). Новим споразумом предвиђа се смањење нуклеарног арсенала две земље.³³⁰ Значај његовог потписивања је у чињеници да обновљање механизма контроле нуклеарног наоружања представља битан елемент даљег развоја руско-америчких односа, уз истовремено ојачавање глобалног режима спречавања пролиферације атомског оружја.³³¹ Потписивање споразума и његову каснију ратификацију од стране руске и америчке законодавне власти (парламената), поздравили су сви релевантни актери глобалне политике, између осталих и ЕУ.³³² Притом, веома је важно истаћи да је Русија задржала право да иступи из овог споразума (пошто њиме није обухваћено питање америчког противракетног штита у Европи) уколико процени да планови о инсталирању елемената антиракетног штита на источно-централноевропском простору угрожавају њену безбедност. Ова чињеница директно имплицира закључак да планови САД о размештању ПРО у Европи и даље остају главни камен спотицања у руско-америчким односима и значајна детерминанта стања безбедности на евроазијском простору у краткорочној и средњорочној перспективи,³³³ упркос америчким уверавањима да антиракетни штит није усмерен против Русије.

На крају анализе суштинских елемената руске спољне политике у првој деценији XXI века, као и глобалних процеса и догађаја који представљају значајне узроке и чиниоце који су је у великој мери детерминисали, али и покушаја да се одређене тенденције предвиде у блиској и даљој будућности, мора се навести још један битан елемент односно обележје руског спољнополитичког деловања. То је њен мултивекторски, прагматичан приступ у стварању савезништава са другим државама, како на билатералној основи, тако и у мултелатералним оквирима, односно настојање да успостави стабилне и блиске односе са

³²⁹ Споразум „СТАРТ 1“ потписан је 31.07.1991. године. Рок важења уговора истекао је децембра 2009. (Русија и САД су 03.01.1993. потписале и споразум „СТАРТ 2“, али се Русија 2002. повукла из овог споразума који је замењен новим споразумом „СОРТ“) ... (Петровић, Д., Стојановић, Б., *Равнотежа нуклеарне моћи САД и Русије (СССР)*, ... стр. 153, 163-5.);

³³⁰ Новим споразумом СТАРТ предвиђа се смањење нуклеарних бојевих глава за трећину (са 2.200 на максимално по 1.550) и смањење њихових „носача“ за половину, на највише по 700 (тзв. нуклеарна тријада – интерконтиненталне балистичке ракете, нуклеарне подморнице и стратешки бомбардери)... (*Политика*, 09.04.2010.);

³³¹ „Нови Споразум о стратешком офанзивном наоружању постао реалност“, *Глас Русије*, (Интернет: <http://serbian.ruvr.ru/2012/04/08/6185356.html>, 26.10.2011.);

³³² Висока представница ЕУ за спољну политику и безбедност, Кетрин Ештон је јануара 2011. године, упутила честитку у оба дома руског парламента (Државној Думи и Савету Федерације), поводом њихове ратификације новог споразума СТАРТ... (“*EU Declaration by HR Ashton supporting ratification of new strategic arms reduction treaty (START)*”), (Интернет: http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_10441_en.htm, 14.08.2011.);

³³³ М. Касумарски, „Disputes of interpretation following US Senate’s ratification of START treaty“, *EAST WEEK*, (Analytical Newsletter for Eastern Europe, Russia, Caucasus, Central Asya), Centre for Eastern Studies, Issue 42 (235), Warszawa, 2010, p. 5.;

што већим бројем држава.³³⁴ Другим речима, снага и квалитет руске спољне политике леже у њеној плуралистичкој оријентацији и диверзификационом концепту. Основни циљ такве политике је уравнотежење моћи других или једног доминантног центра, као и поправљање сопствених позиција и улоге у постојећој структури, док су модалитети њеног остваривања унилатерална активност усмерена на јачање сопствених потенцијала, као и мултилатерално деловање у смислу образовања нових и јачања постојећих савезништава, коришћењем збирних потенцијала моћи. Када су у питању савезништва, она могу бити образована на билатералној и мултилатералној основи, при чему Русија у већој мери користи предности првопоменутог облика сарадње. Мултилатерални облици сарадње Русије и других земаља (нарочито на постсовјетском простору) биће предмет анализе посебног поглавља овог рада које носи назив „Интеграциони процеси на постсовјетском простору“, тако да ће овом приликом акценат бити на научној анализи билатералних формата сарадње Руске Федерације са појединим „великим државама“.

Једна од примарних спољнополитичких стратегија Русије представља „политика стратешког ангажовања великих држава“,³³⁵ на евроазијском и глобалном простору. Ова стратегија заснива се на максималном обухвату најразличитијих држава на билатералном плану,³³⁶ (што уз одговарајуће аранжмане на мултилатералној основи,³³⁷ и евидентно унилатерално јачање сопствених потенцијала), за Русију представља најподеснији оквир за: уравнотежење моћи других сила (пре свих Америке); за заштиту властитих виталних интереса; за стварање повољних услова за развој земље у правцу јачања њене позиције и улоге у међународној заједници,³³⁸ и за остваривање глобалне мултиполарне стабилности.³³⁹

³³⁴ Видети шире у: ... Лебедева, М. М., *Мировая политика в XXI в: акторы, процессы и проблемы*, МГИМО (У), Москва, 2009.;

³³⁵ Циљ стратегије, односно „политике стратешког ангажовања других држава“ је изазивање промена код других земаља у њиховој перцепцији и схватању сопствених интереса и реалних могућности, а резултат „ангажовања“, представљају промене у политици и понашању „ангажованих“ држава... (С. Chester, „Terms of Engagement“, *New York Times*, September 14, 2009, (Интернет: http://www.nytimes.com/2009/09/14/opinion/14crocker.html?_r=1&pagewanted=print, 12.02.2011.);

³³⁶ Стварање стратешких партнерстава на билатералној основи, представља оптималан оквир за успешно спровођење руске спољнополитичке стратегије ангажовања других држава и великих сила, у контексту свеобухватног уравнотежења утицаја других центара моћи... (Видети шире у: ... *Внешняя политика России: мнения экспертов*, Аналитический доклад РНИСиНП, по заказу Московского представительства Фонда им. Ф. Эберга, в: „Место России в современном мире“, Интернет: <http://www.bestreferat.ru/referat-51088.html>, 20.04.2011.); Све веће неслагање и јаз међу евроатланским савезницима навело је Русију да „подигне улоге“ у смислу интензивирања политике стратешког ангажовања појединих великих држава... (Лебедева М. М., *Мировая политика в XXI в: акторы, процессы и проблемы*, МГИМО-Университет, Москва, 2009.);

³³⁷ „Москва је пре Вашингтона схватила кључну чињеницу да свет постаје полиархија - међународни систем којим управљају многи и различити чиниоци с променљивим каледоскопом савезништава и зависности“... (Видети шире у: ... S. Brown, „Changes Afoot on the Diplomatic Stage“, *Boston Globe*, February 25, 2007.);

³³⁸ *Концепция внешней политики Российской Федерации*, от 28 июня 2000, ...;

³³⁹ Русија предводи нови тренд одбацивањем покушаја да се реидеологизују и поново милитаризују међународни односи, настојећи притом да се учврсте колективни и легални принципи, на којима би требало ти односи да почивају... (S. Lavrov, „The Present and the Future of Global Politics – A View from Moscow“, *Russia in Global Affairs*, Vol. 5, No 2, April-June, 2007.);

Најбољу аргументацију наведене тезе представља чињеница о успешном развоју билатералних односа Русије са најважнијим европским (Немачка, Француска, Италија, Шпанија, Грчка), и азијским државама (Индија, Кина, централноазијске земље), као и изградњи специјалних односа и веза са великим бројем исламских земаља (Иран, Сирија, Египат, Турска и др.). У изјавама највиших руских званичника често се могу наћи и такве тврдње да је „Русија у извесној мери и део исламског света“, као и да се „мора спречити исламофобија у Русији“. Поред тога, Русија је настојала да успостави добре односе чак и са земљама које је Америка окарактерисала као „отпадничке земље“.

Како је већ истакнуто, Русија на глобалном плану покушава да активно спроводи „политику стратешког ангажовања великих сила. На свом западном (европском) спољнополитичком вектору она настоји да стратешки ангажује поједине европске државе (пре свега државе тзв. Старе Европе - Немачку, Италију, Француску, Грчку, Шпанију, и др.) у циљу стварања стратешких партнерстава. Истовремено, Русија настоји да и са ЕУ као целином успостави односе стратешког партнерства,³⁴⁰ нарочито у области енергетике и безбедности. У том свом настојању Русија се суочавала са великом дозом опструкције од стране појединих европских чланица, тзв. држава „Младе Европе“ (Пољска, Балтичке земље), чак и Велике Британије. Ове државе настојале су да искористе заједничке европске институције (које се одликују хетерогеношћу структура, поливалентношћу интереса и у великом делу ниским прагом осетљивости на америчку политику и утицај, уз присутну дозу инертности и бирократизма), као механизме за смањење и уравнотежење руског утицаја на европском континенту. С друге стране, билатерални приступ у спољнополитичкој интеракцији Русије са појединим државама тзв. Старе Европе на плану изградње стратешких партнерстава, значајно је допринео двема, истовременим, супротним и по руске интересе позитивним тенденцијама: а) стварање већег маневарског простора за јачање позиције и улоге Русије у европским пословима; и б) слабљење утицаја САД у Европи,³⁴¹ кроз директно или индиректно дистанцирање влада појединих европских земаља од појединих потеза америчке администрације.

Русија има посебан интерес за стварање односа стратешког партнерства и билатералну сарадњу са Немачком, као најмоћнијом државом ЕУ. Доласком Владимира

³⁴⁰ Полазећи од сопствених интереса, Русија је настојала да успостави стратешко партнерство и са Европском Унијом као целином које је у великој мери наилазило на отпор држава тзв. Нове Европе... (I. Shakurova, „European Union-Russian Relations after the Last EU Enlargement“, *Comparing and Inter-Relating the European Union and the Russian Federation*, Andreas Langenohl and Kirsten Westpal (eds), No. 30, Universitat Giesen, Bonn, 2006, p. 12.);

³⁴¹ Улога и значај Америке у свету постепено се смањује на рачун раста утицаја тзв. сила у развоју, међу којима је и Русија... (M. Kaczmarek, „Russia's place in global EU policy“, *The Russian Factor in the Policy of the European Union Towards International Crises*, National Paper 36, Warsaw: Natolin European Centre, 2009, p. 68.);

Путина на место председника Русије 2000. године, започет је процес подизања руско-немачких односа на ниво стратешког партнерства у политичкој, економској, као и безбедносној сфери. Настојања Русије да стратешки ангажује Немачку, односно да се Немачка укључи у политичко-безбедносне процесе, у обиму и на начин који одговара руским националним интересима, делимично су се поклопила са тежњама Немачке да води самосталну спољну политику, ослобођену баласта и ограничења постављених после Другог светског рата, односно да изађе из оквира „кажњене државе“. С обзиром да су управо „мултилатерализам“ и „мултиполаризам“ кључни термини које руско државно руководство нарочито апострофира у последњој деценији, комплементарност ставова две државе у појединим питањима светске политике не доводи се у питање. Стварање стратешког партнерства са Русијом у области енергетике, за Немачку представља највиши државни интерес, о чему сведочи развијена енергетска билатерална сарадња две државе, нарочито у области гасне индустрије.³⁴²

У контексту напред изречених ставова, може се закључити да је последњих неколико година свеприсутан тренд убрзаних промена глобалног односа снага, односно процес убрзане афирмације мултиполарног светског поретка, са аспекта редистрибуције моћи и предислокације њених центара на планетарном нивоу,³⁴³ (јачање тзв. сила у успону - Кине, Индије и Русије, уз истовремено релативно опадање доминантне позиције САД). Захваљујући перманентном унилатералном јачању и увећавању својих елемената „тврде“ и „меке“ моћи у последњој деценији, као и нијансираном и прагматичном спољнополитичком приступу, Русија данас има веома активну улогу у еволуцији међународног система ка његовој мултиполарној структури.³⁴⁴ Притом, према изјавама највиших руских званичника, Русија се залаже за концепт „демократског мултиполаризма“, односно за међузависну и интегрисану светску заједницу, засновану на јачању међународних институција (пре свега ОУН) и на изградњи узајамне и недељиве глобалне безбедности, уз одбацивање употребе

³⁴² У прилог овој тези, сведоче бројни индикатори и енергетски показатељи по којима Немачка увози из Русије готово трећину својих потреба за енергентима (нафтом и гасом), са тенденцијом даљег процентуалног повећања. Такође, чињеница о стварању заједничког немачко-руског конзорцијума за изградњу гасовода „Северни ток“ (на чијем се челу нашао управо Г. Шредер по окончању мандата канцелара), као и да је управо немачки гасни оператер Е.ОН највећи страни акционар у руском Гаспрому, само поткрепљују претходно изнети став.;

³⁴³ Поједини аутори сматрају да тренутна редистрибуција и померање центара моћи на глобалном нивоу, нарочито штетне последице по безбедност и стабилност може изазвати у регионима Блиског и Средњег Истока, као и Централне Азије, не искључујући притом и могућност регионалних војних сукоба... (Видети шире у:... М. Shevshenko, „Deadly Caucasus Avalanche“, *Moscow Times*, August 25, 2008.);

³⁴⁴ Милосављевић С., „Ширење НАТО на Исток као детерминишући фактор руске стратегије безбедности у постхладноратовском међународном поретку“, ... оп. цит. стр. 57-8.;

силе као средства решавања спорова у међународним односима.³⁴⁵ Међутим, овакво становиште изложено је оштрој критици појединих аутора са Запада.³⁴⁶

На основу анализе изнетих ставова, може се доћи и до још неколико закључака. Први и најнеспорнији је тај да је спољна политика једна од ретких области у Русији где је национални консензус практично очигледан и лако доказив, пре свега рејтингом спољнополитичких потеза (деловања) Путинове администрације, што је нарочито изражено током његовог другог председничког мандата. Кључан разлог за национални консензус око курса спољне политике је тај што су многи поступци Русије схватани као реактивни и изнуђени, а намере других (најчешће Запада и САД) као покушаји да се Русија као бивша супер-сила која је изгубила свој статус до краја понизи. Други закључак који се намеће је да снага и квалитет руске спољне политике, леже у њеној плуралистичкој оријентацији и диверзификационом концепту. Треће, велики број западних аутора стоји на становишту да је Путин лидер који је спољну политику базирао на реалполитичким постулатима и уважавању геополитичке реалности, у великој мери лишене апстрактних принципа идеолошког концепта и моралистичке реторике. Сходно таквом ставу, највећи број критика спољнополитичког концепта Путинове администрације углавном је и усмерен на његов „реалполитички приступ“. Такође се наводи да се ради о „слепом“ слеђењу руских националних интереса, заснованом на стратешким геополитичким калкулацијама са позиција ризика и користи, истичући притом да Путин не бежи ни од ризика, али само уколико их корист вишеструко премашује и оправдава. У прилог аргументацији оваквог става, могу се наћи чак и такве екстремне критике и квалификације појединих западних аутора, који Путина називају „Ришелјеом модерног доба“. Међутим, упркос постојању и оваквих екстремних ставова о карактеристикама руске спољне политике Путинове администрације, може се закључити да је руски спољнополитички концепт у првој деценији овог века, наслањајући се на специфичну комбинацију реалистичких постулата и појединих елемената идеалистичког концепта (промовисања универзалних етичких вредности, за које западни аутори тврде да су само „реторичко бацање прашине у очи“ и „мртво слово на папиру“), не само да је добио нови квалитет, већ и нужну флексибилност неопходну за балансирање између властитих и супротстављених интереса других сила на светској позорници. Четврти

³⁴⁵ Сергеј Лавров, министар спољних послова Руске Федерације, у више наврата је изнео став да „демократски мултиполаризам“ мора представљати темељ међународних односа, који ће се заснивати на „баланси интереса“, а не на „баланси моћи“... (D. Averde, „Russian Foreign Policy and the Global Political Environment“, *Problems of Post-Communism*, Vol. 55, No. 5, September/October 2008, pp. 28-39 (31)); Овакав приступ разликује се од концепта „реалиста“ о „класичном мултиполаризму“ заснованом на ривалству и равнотежи снага неколико великих сила, приближно једнаке моћи.;

закључак који се намеће је да средњорочне и дугорочне спољнополитичке тенденције иду у прилог јачању позиције и улоге Русије у савременом мултиполарном међународном систему. У годинама које ће уследити, таква тенденција ће постајати све израженија, уз све експлицитније истицање руских претензија на статус велике државе чији су интереси глобалног карактера. Овакав закључак темељи се на објективним чињеницама о поодмаклом процесу „трансфера“ глобалне моћи, као и о измештању епицентра економско-финансијских дешавања са евроатланских простора у Источноазијски (Источнопацифички) регион. Последњи закључак био би да су творци руских Концепција спољне политике (али и других комплементарних стратешко-доктринарних докумената - безбедоносних, војних, енергетских, демографских и других стратегија и концепција) добро проценили геополитичку реалност и кроз одговарајућу стратегију спољнополитичког деловања на евроазијском простору успели да реализују основне пројекције руских државних интереса, уз покушај истовременог уравнотежења и амортизације утицаја и моћи конкурентских центара. Претходна стратешка компаративна анализа различитих аспеката спољнополитичких проблема са којима се руска држава сусретала у првој деценији XXI века, показује да су односи Русије и Запада и њихов утицај на међународну политику глобалног карактера и да у великој мери детерминишу целокупан постхладноратовски међународни систем.

2.4.1. Минхенска конференција о безбедности 2007. године

Можда најбољу илустрацију руске перцепције о стању глобалне безбедности средином прве деценије овог века у савременом међународном систему (о процесу ширења НАТО савеза, улоге САД, као и поузданости безбедносне сарадње са западним државама), представљају ставови из говора руског председника Владимира Путина, на 43. Међународној конференцији о безбедности у Минхену, фебруара 2007,³⁴⁷ који многи аутори у метафоричком смислу називају „вододелницом“ руске спољне политике и тачком преокрета у руској спољнополитичкој стратегији.³⁴⁸ По њиховом мишљењу, Путинов говор у Минхену управо показује величину руског заокрета у спољној и безбедоносној политици и промену

³⁴⁶ Ови аутори наводе да је реч само о „дипломатској реторици“, али да конкретни потези које повлачи Русија (наводећи пример руске војне интервенције у Грузији 2008.), сведоче о присутности традиционалне геополитичке логике у руској перцепцији и начину промишљања глобалних безбедоносних проблема.;

³⁴⁷ Vladimir Putin, Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy, (Интернет, <http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?sprache=en&id=179&>, 27.09.2010.);

³⁴⁸ Међутим, има и другачијих мишљења. Поједини аутори стоје на становишту да Путинов говор на Минхенској конференцији о безбедности, суштински не представља ништа ново, већ само понављање раније изражених забринутости Русије за стање у међународним односима током прве деценије XXI века... (A. Monaghan, „An enemy at the gates` or `from victory to victory?“ Russian foreign policy“, *International Affairs*, 84:4, (Royal Institute of International Affairs), London, 2008, p. 719.);

дотадашњег инертног става у офанзивну и активну иницијативу на међународном плану. Велики број аутора заступа тезу да је 2007. године дошло до „драстичних“ промена и заокрета у руском ставу према дешавањима на међународној сцени, истовремено апострофирајући ову годину и као прекретницу у руско-америчким односима.

У поменутом говору на 43. Међународној конференцији о безбедности у Минхену, Владимир Путин је изнео критички приступ према постојећим међудржавним односима и унилатералном деловању САД, уз истовремени позив САД да воде политику која уважава националне интересе других држава. Својом неувијеном реториком Путин је целокупној међународној заједници дао јасан сигнал да је Русија отпочела промену спољнополитичког курса и заузела проактивну улогу у супротстављању унилатерализму Америке и њеном вођењу спољне политике са позиције силе, уз истовремено апострофирање чињенице да је наступио преломни тренутак за редефинисање постојећег глобалног безбедоносног система.³⁴⁹

Поједини аутори стоје на становишту да је Путинов наступ на Међународној конференцији о безбедности у Минхену, у фигуративном смислу означио завршетак руске политике попуштања и уступака и геостратешко „повлачење црвене линије” од стране Русије. Његову аргументацију о штетности постојећих корака Запада по међународни мир и безбедност, многи аутори на Западу оценили су као изразито оштру, као отворен и директно исказан тврд став Русије, а сам Путинов говор су окарактерисали као „реторичко враћање хладноратовској логици“. Руски аутори, међутим, заступају супротно становиште, сматрајући да је Путинов говор био сразмеран природи безбедоносних претњи и постојећим безбедоносним изазовима виталним националним интересима Руске Федерације. Њихов став је да је говор руског председника био „историјски“, без „уопштених фраза и јалове дипломатске реторике“, које би отупеле и ублажиле оштрину заузетог става Русије,

³⁴⁹ „Једна држава – САД, прекорачила је сопствене државне границе у сваком смислу. (...) То резултира чињеницом да се нико не осећа безбедним. Желим да нагласим ово – нико се не осећа безбедним. (...) Унилатералне и често нелегалне акције нису решиле нити један проблем. Штавише, узроковале су нове људске трагедије и створиле нове центре тензија. Просудите сами: ратови, као и локални и регионални конфликти нису смањени. (...) Данас присуствујемо готово необузданој употреби војне силе у међународним односима, силе која увлачи свет у вртлог сталних конфликта. (...) Испоставило се да је НАТО истурио своје снаге до наших граница, а ми се и даље стриктно придржавамо уговорних обавеза и уопште не реагујемо на такве потезе. (...) Мислим да је очигледно да ширење НАТО-а нема никакве везе са модернизацијом Савеза или са повећањем безбедности Европе. Напротив, оно представља озбиљну претњу која умањује ниво међусобног поверења. И ми имамо права да питамо: против кога је ширење НАТО-а усмерено? И шта се догодило са уверавањима која смо добили од наших Западних партнера након распада Варшавског пакта? Где су те изјаве данас?” Нико их се чак и не сећа. (...) Хтео бих да цитирам говор генералног секретара НАТО-а господина Вернера у Бриселу 17. маја 1990. Он је тада рекао да: „чињеница да смо спремни да не разместимо НАТО трупе ван немачке територије даје СССР-у чврсте безбедносне гаранције“. Где су те гаранције? (...) Убеђен сам да смо дошли до одсудног тренутка, када морамо озбиљно размислити о архитектури глобалне безбедности”... (Видети шире у:... говор руског председника Владимира Путина на међународној конференцији о безбедности у Минхену:... (Vladimir

истовремено сматрајући да су „ствари називане правим именом, без икакве двосмислености“, уз реалистичан приступ постојећим проблемима и ситуацији, чије су перспективе оцењене као „далеко од светлих“. Ови аутори истичу да је руски појачан осећај угрожености условљен покушајима даљег ширења НАТО на исток, нарочито намером да се Грузија и Украјина укључе тај савез, као и плановима Америке да размести елементе америчке противракетне одбране у земљама Источне Европе. У односу на ширење НАТО и изградњу ракетног штита, према мишљењу великог броја руских аутора, Москва је проценила да више нема простора за узмицање и уступке. На сличном становишту су и западни аутори Хенри Кисинџер и Џорџ Шулц (George Shultz), који објективно закључују да су поједини глобални политички, економски и безбедоносни процеси условили ситуацију у којој је простор за „геостратешку одступницу“ Русије изузетно сужен. Анализирајући стање у савременом међународном систему, као и позицију Русије у њему ови аутори наводе да је руска историја показала руско искушење за експанзијом у стратешки вакуум дуж њених граница, (...) али да тај вакуум више не постоји. (...) На почетку XXI века, Русија је „стешњена“ са запада, процесом ширења НАТО-а, где је овај савез снажно стратешки присутан, са истока економским успоном Пацифичко-далекоисточног региона, према коме се помера центар светских (пре свега економских – прим. аут. С.М.) збивања, док је на југу Русија суочена са радикализованим исламом уз своју веома дугу границу. Аутори закључују да је наведеним процесима простор за „геостратешку одступницу“ Русије сведен на минимум.³⁵⁰

2.4.2. Односи Русије и Украјине

2.4.2.1. Политички, економски, војно-безбедоносни и културно-цивилизацијски чиниоци детерминације руско-украјинских односа

Савремена Украјина (иако по величини и броју становника једна од највећих европских земаља),³⁵¹ нема унутрашњи консензус у одређивању свог националног идентитета и будућег политичког деловања, већ постоје дубоке поделе и разлике у друштву и држави, условљене великим бројем чинилаца (примарно културно–историјским и цивилизацијским). Притом, за разумевање њене унутрашње политике и спољнополитичке позиције, као и одређења њеног идентитета, један од кључних фактора управо је њен однос

Putin, Speech at the 43rd Munich Conference on Security Policy, Интернет, http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?sprache=en&id=179&_id=25/03/2007);

³⁵⁰ Н. Kissinger & G. Shultz, „Building On Common Ground With Russia“, *Washington Post*, October 8, 2008, A 19.;

³⁵¹ Украјина са површином од 603.700 км², и са око 47 милиона становника, сврстава се у ред највећих европских држава... (Напек, К., Напек, М., *Државе света*, Младинска књига, Београд, 2005, стр. 190-3.);

према Русији и руском националном бићу. Источни део Украјине је проруски оријентисан и у потпуности опредељен за што чвршће везе са Русијом, уз оштро противљење уласку земље у Северноатлански савез. Насупрот њему, Западни део Украјине се противи приближавању Русији и окренут је Западу и евроатланским интеграционим процесима, што делом онемогућује чвршћу повезаност Русије и Украјине. Велика унутрашња политичка и друштвена подељеност савремене Украјине, уз изузетно лоше економске показатеље и привредну стагнацију, условили су да ова држава постане поприште сталне политичке нестабилности и конфронтације. С обзиром на чињенице, да данас у Украјини политичка стабилност није остварена (и на унутар-политичком и на спољно-политичком плану), да је поларизација друштва додатно продубљена, да је економија у великој кризи, да се држава у функционалном смислу налази у тешкој позицији са мноштвом проблема и противречности, њена даља будућност и перспективе развоја веома су неизвесне, са могућим сукобима, а у неком од песимистичких расплета и могућим територијалним поделама, па чак и распадом државе. С обзиром на овакву ситуацију, велики број аутора и са Истока и са Запада (Х. Кисинџер, М. Манделбаум, З. Бжежински, Ј. Примаков, Ј. Лушков, А. Арбатов, Л. И. Шершнева, А. Дугин, Д. Петровић и многи други) заступају тезу да је Украјина једна од потенцијално најозбиљнијих претњи глобалној стабилности у савременом свету, пошто се ту укрштају веома противречни интереси великих држава, у првом реду САД и Русије. Аргументацију за овакав став, наведени аутори црпу из чињенице да се у постхладноратовском периоду целокупан постсовјетски простор, а нарочито Украјина, нашла у „геополитичким маказама“ САД и Русије, што је драстично умањило слободу њеног спољнополитичког деловања.

Односе Русије и Украјине детерминише велики број чинилаца: унутар-политичка ситуација у Украјини, затим економски, војно-безбедносни, демографски, историјски, културно-цивилизацијским и други фактори. Међутим, анализа свеукупне позиције, улоге и значаја украјинске државе са аспекта руских интереса, поред анализе наведених чинилаца који детерминишу њен однос са Русијом, мора обухватити и шири контекст, односно деловање спољних, екстерних чинилаца у виду политичког, безбедносног, економског и другог утицаја ванрегионалних чинилаца у Црноморско-Каспијском субрегиону, пре свих Америке, али и ЕУ. Поједини руски аутори заступали су чак и такве екстремне ставове тврдећи да су „распадом заједничке државе, Русија и Украјина стале са различитих страна геополитичких барикада.³⁵² Другим речима, простор Украјине може се посматрати и као део

³⁵² Александар Дугин тако сматра да је украјина постала „капија НАТО и стална претња интересима Русије“... (Видети шире у:... Дугин, А., *Основи геополитике, књига 2, Просторно мислити*, Екопрес, Зрењанин, 2004.); По процени Л. И. Шершнева, за Русију постаји бојазан да би „Украјина услед ширења НАТО на исток могла

„велике игре“ или „велике нагодбе“ кључних великих држава на простору Црноморско-Каспијског субрегиона. Став да су наведени простори традиционално сфера сучељавања руских и западних геополитичких интереса налазимо у теоријама готово свих геополитичара, који листом истичу да је нарочито данас са растом значаја енергената као геополитичког фактора, Црноморско-Каспијски субрегион добио кључну геостратешку позицију и значај и постао примарни геополитички циљ глобалних актера.³⁵³ За „Запад“, стабилна Украјина, оријентисана ка евроатланским интеграционим процесима, омогућила би стварање противтеже доминантном утицају Русије на простору ЗНД.

Очигледно је да за Русију Украјина представља један од најважнијих стратешких интереса. Од свих држава ЗНД за Русију је свакако најзначајнија Украјина због њене величине, снаге, економског потенцијала, геополитичког положаја, али и чињенице да у Украјини живи више од десет милиона етничких Руса (или око 20% од укупног броја становника Украјине). Не мање важна чињеница је да су Русија и Украјина културно-историјски и цивилизацијски тесно повезане, јер су заједно са Белорусима настале из истог корена руског народа. Такође, Украјина има огроман значај за Русију и због чињенице да представља важан фактор њене безбедоносне политике на југозападном правцу. Поред тога, нарочито значајан чинилац који у великој мери утиче на позицију и значај Украјине са аспекта руских интереса је економски, односно њена привредна повезаност са Русијом. С обзиром на наведене чињенице, као најважније интересе руске државе у односима са Украјином, у грубим цртама могли би се навести: задржавање Украјине у интеграционим процесима на постсовјетском простору чији је предводник Русија (ЗНД, Заједнички економски простор), спречавање да Украјина постане чланица НАТО, заштита интереса руског и русофонског становништва у источним и јужним деловима Украјине (нарочито по питању употребе руског језика), задржавање статуса војно-поморске луке Севастопољ на Криму као базе дела руске Црноморске флоте, као и остваривање што тешњих економских односа са Украјином. С друге стране, због чињенице о хетерогености украјинске унутар-политичке сцене, није могуће извести закључак о њеној јединственој политици према Русији, јер се она у претходне две деценије стално мењала и осцилирала у зависности од носилаца најважнијих политичких функција. Другим речима, садржај, обим и интензитет односа са Русијом били су у значајној мери диктирани и променама политичких режима у Украјини.

постати тврђава атланског утицаја у региону“... (Шершнеф, Л. И. и др, *Крым–Севастополь-Россия. История. Геополитика. Будущее*, „Информационная цивилизация XXI век“, Москва, 2007, с. 82.);

³⁵³ „У геополитичкој науци Каспијски регион и околне територије постали су еклатантан пример глобалног сучељавања“... (Дугин, А., *Основи геополитике, Књига 2, Просторно мислити*, ... стр. 203.);

Управо ова чињеница указује да су украјинско-руски односи у великој мери одређени и условљени украјинском унутар-политичком коњуктуром, која представља један од кључних чинилаца. Политички систем Украјине је хибридни председничко-парламентарни, који је у последње две деценије више пута модификован и мењан. Улога председника у Украјини је изражена, али су последњих година донета одговарајућа законска решења којим су улога и ингеренције председника умањене у корист Парламента. Акт (Декларацију) о независности Украјине донео је Врховни Совјет Украјинске ССР, 24.08.1991. године, што је крајем те године и потврђено на референдуму. После распада СССР и стицања независности, пред Украјином појавило се питање обликовања, односно редифинисања националног идентитета. До краја 1994. године на власти је био председник Леонид Кравчук, изабран још у оквиру совјетског политичког система. У овом периоду, непосредно након распада заједничке државе, направљена је велика дистанца у односу на Русију, уз истовремено окретање ка Западу, што је довело до тога да односи између некада „братских совјетских република“ добију карактер противуречности и буду обележени конфронтацијом по великом броју значајних политичких питања.³⁵⁴ Поред тога, економски показатељи били су изузетно лоши, као уосталом и у Русији у том периоду. Оваква ситуација изазвала је велико незадовољство у југо-источним деловима земље, што је резултирало поразом Кравчука на првим председничким изборима у савременој Украјини 1994. године, кога је у другом кругу победио Леонид Кучма. Кучма је био председник Украјине у следећа два мандата 1994-99. и 1999-2004. У том периоду руско-украјински односи су побољшани, док је у унутрашњој политици било приметно ублажавање претходно направљене дистанце према свему што носи руски предзнак у украјинском националном индентитету. Такође, у званичној политици исказано је много више слуха за интересе етничких Руса и рускојезичког становништва. Односи са Русијом поново су добили приоритет, али је настављен тренд добрих односа и са западним партнерима. И поред осетног побољшања, руско-украјински односи још увек су били оптерећени великим бројем политичких, економских, војно-безбедоносних, демографских и културно-цивилизацијских проблема.

На председничким изборима 2004. године, у другом поновљеном (односно „трећем“) кругу, коме су претходиле велике демонстрације у Кијеву и другим већим градовима (процес

³⁵⁴ Детаљније о овим питањима у:... Петровић, Д., *Геополитика постсовјетског простора*, Прометеј, Нови Сад, 2008, стр.32-67; Бжежински, З., *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1998, стр. 82-117. (поглавље IV: „Велика црна рупа“); Дугин, А., *Основи геополитике, књига 1, Геополитичка будућност Русије*, Екопрес, Зрењанин, 2001, стр. 303, 329-34.; Шершнев, Л. И. и др., *Крым–Севастополь–Россия. История. Геополитика. Будущее, ...*; и др.;

познат као „наранџаста револуција“³⁵⁵, изабран је Виктор Јушченко, представник западноукрајинског концепта (победио је Виктора Јануковича, лидера Партије региона и представника источноукрајинске опције). Победа Јушченка, означила је заокрет у унутрашњој и спољној политици Украјине, који се огледао у покушајима што већег приближавања евроатланским интеграционим процесима и значајном погоршању односа са Русијом, још драстичније него у периоду с почетка деведесетих година прошлог века, када је председник био Л. Кравчук. То је довело до узвратних реакција Москве, с обзиром да Украјина, како је речено представља најуже подручје руских стратешких интереса изван протезања суверенитета руске државе. Дошло је до велике политичке нестабилности у земљи. Поделе, неслагања и разлике око кључних питања и виталних приоритета су толико продубљене, да је услед јачања дезинтегративних тенденција доведен у питање чак и опстанак целовитости земље, с обзиром на претходно изнете ставове о Украјини као држави са пуно противречности, дубоко разједињеној и подељеној у цивилизацијском, културно–историјском и политичком смислу, на источни (проруски) и западни (унијатски) део. Украјинска економија нашла се у изузетно великој кризи. Настојање Јушченковог режима да Украјина постане чланица НАТО свакако је представљао кључни камен спотицања у односима две државе. Русија је експлицитно упозорила Јушченкову председничку администрацију какав би украјински геополитички губитак могао бити уколико се настави са инсистирањем на политици приближавања земље НАТО алијанси. Несугласице и размимоилажења у руско-украјинским односима у погледу тог круцијалног питања, могло је довести до катастрофалних последица, гурнути Украјину на маргине актуелних геополитичких дешавања, па чак узроковати и цепање државе по политичким и културно–цивилизацијским шавовима. Како би допринела појачавању притиска на Јушченкову администрацију на украјинској унутарполитичкој сцени и дискредитовала кредибилитет актуелног председника за вођење одмерене и одговорне спољне политике, Русија је како су се ближили председнички избори почетком 2010. године, преузела низ дипломатских активности срачунатих на додатно заоштравање односа са Јушченковом администрацијом.³⁵⁶

³⁵⁵ Основни геополитички, односно геостратешки циљ политичких процеса који се односе на стварање прозападних режима и њихово довођење на власт путем тзв. обојених револуција у појединим екссовјетским републикама, представља превасходно стварање „меког трбуха“ на делу постсовјетског простора, погодног за даљи продор утицаја САД и директан уплив у традиционалну сферу утицаја руске државе... (Видети шире у:... Милосављевић С., *Утицај руског војног присуства на Криму на односе између Русије и Украјине*, (необјављена магистарска теза), Факултет безбедности, Београд, 2010.);

³⁵⁶ У отвореном писму председнику Виктору Јушченку, председник Русије Дмитриј Медведев, истакао је да је за руску страну неприхватљива политика украјинског руководства и самог Јушченка као председника. У узвратном писму В. Јушченка, негирана је основаност руских оптужби, уз изношење „нових“ на рачун руске стране... (*Политика*, 26.09.2009.);

Крајњи епилог био је тај да је Јушченко потпуно изгубио подршку бирача и на председничким изборима 2010. године, у првом кругу добио свега 5% гласова.

Победа Виктора Јануковича, на председничким изборима (јануар/фебруар) 2010. године (победио је противкандидата Јулију Тимошенко, у другом кругу за свега пар процената), и формирање нове украјинске владе марта исте године, чији је стожер Јануковичева Партија региона (појединачно најјача политичка странка у земљи са подршком већом од 40%), са премијером Николом Азаровим на челу, означио је почетак нормализације односа са Русијом, односно њихово приближавање по низу питања. Режим Виктора Јануковича испољио је изузетну отвореност за сарадњу и сугестије у погледу модификације и усклађивања нове украјинске политике засноване на новим принципима и политичким приоритетима. Практичан резултат таквог приступа представља и потписивање међудржавних споразума са Русијом („пакета“ војно-техничких и енергетских уговора), у Харкову, 21. априла 2010. године. Украјина и Русија једноставно имају толико заједничких и паралелних интереса који у потпуности оправдавају стратешке везе и тесну сарадњу у свим сферама, да Харковски споразум из априла 2010. године, представља само природан резултат такве тенденције.

Што се тиче утицаја економског фактора, ту је ситуација потпуно јасна с обзиром на велики степен економске међузависности, пре свега привредне инфраструктуре бивших совјетских република. Оваква ситуација имала је за последицу различите облике руско-украјинске економске сарадње, било на билатералном плану, било кроз разне облике економских интегративних процеса на постсовјетском простору насталих након распада заједничке државе, у оквиру ЗНД или у оквиру пројекта Заједничког економског простора (заједно са Казахстаном и Белорусијом). Украјина и Русија имају тесну економску сарадњу у готово свим привредним областима.³⁵⁷ Та сарадња нарочито је значајна у области енергетике, с обзиром да постојећа енергетско-транспортна инфраструктура још из совјетског периода условљава да се скоро четири петине руског извоза енергената на европско тржиште остварује преко украјинске територије. Управо спорови Украјине и Русије у овој сфери (гасне кризе почетком 2006. и јануара 2009.) у великој мери су утицали на свеукупне руско-украјинске односе. Такође, Украјина је данас један од водећих трговинских

³⁵⁷ Премијери Украјине Ј. Тимошенко и Русије В. Зубков потписали су априла 2008. године Споразум о стратешком партнерству и сарадњи у већем броју привредних области: у трговини, енергетици, атомској енергији, у корпоративној сфери, у авиоиндустрији, у области поморства, нанотехнологија итд... (Видети шире у:... Петровић, Д., Николић, Г., *Геополитика савремене Украјине*, ИМПП, Београд, 2009.);

партнера Русије, док су руски инвестициони пројекти у великој мери присутни у Украјини.³⁵⁸ Притом, треба имати у виду и генералну тенденцију да тешка економска ситуација у Украјини може имати великог утицаја на њену стратешку позицију и улогу у блиској будућности како у Европи, тако и на целокупном постсовјетском простору.

2.4.2.1.1. Различите интерпретације заједничке прошлости, као чинилац руско-украјинских односа

Што се тиче утицаја културно-историјских, односно културно-цивилизацијских чинилаца (историја, заједничко порекло, језик, религија) на руско-украјинске односе, он је несумњиво велики. Украјина је у својој историји била центар руске државности током Средњег века (Кијевска Русија), а потом у периоду Новог века била је у саставу Царске Русије (од 1654. године), а затим и део СССР, што имплицира закључак да су Украјина и Русија имали заједничку прошлост. Прва руска држава Кијевска Русија, формирала се у периоду средњег века на простору данашње Украјине (али без значајних делова континенталне источне Украјине, Донбаса и Харковске области), са центром у Кијеву. Монголско-татарском најездом у XIII веку Кијевска Русија је освојена.

Због тога се политичко средиште Русије из плодних равница и степа Украјине помера на север, у шумовиту и климатски суровију Московску област. Руске кнежевине се у периоду од краја XV до половине XVI века (1480-1556.) уједињују око Москве и настављају територијално ширење. Ситуација у Црноморском басену почела је постепено да се мења тек крајем седамнаестог века када је Русија, као држава у успону, почела да води офанзивну политику на свом јужном, односно југо-западном правцу. Средином тридесетих година XVIII века Руска царевина освојила је велики део приморја око Азовског мора, чиме је Кримски канат потиснут и сведен на полуострво Крим,³⁵⁹ да би у другој половини XVIII века била освојена готово целокупна територија данашње Украјине (осим најзападнијих делова - Галиције, делова Волињске области и Буковине, који су остали у саставу Аустрије). Тиме је Русија добила широк излаз на Црно и Азовско море и могућност даљег освајања нових територија.³⁶⁰ Руска царевина се такође територијално проширила и на западном правцу

³⁵⁸ Питања економске повезаности и условљености привреда држава на постсовјетском простору детаљније обрађује Драган Петровић у својим радовима, „Русија на почетку XXI века“, Прометеј, Нови Сад, 2007. и „Геополитика постсовјетског простора“, Прометеј, Нови Сад, 2008.;

³⁵⁹ Соловьев, В., *История России*, Белый город, Москва, 2007, с. 193.;

³⁶⁰ Победа Русије у руско-турском рату (1769-74) и потписивање Кучук-Кажарцијског мира 10. јула 1774. године у истоименом селу на Балкану, донели су Русији значајно територијално ширење на јужном геостратешком правцу. Русија је добила готово читаву северну црноморску обалу и протекторат на Крим (1774.), који је у потпуности анексиран и прикључен Руској Империји 1783. године... (Матјухина, Ю. А., Пакалина, Е. Н., *Большая иллюстрированная энциклопедия истории России*, ООО „Дом Славянской книги“, Москва, 2007, с. 95.);

након распада Пољске, припајањем територија Белорусије, западне Украјине (без Галиције) и делова Пољске и Литваније са претежно католичким становништвом.³⁶¹

Анализирајући руско-украјинске односе, нарочито у другој половини прве декаде овог века, које је карактерисало постојање високог нивоа конфликтног потенцијала између ове две државе по низу политичких, економских и других питања, може се закључити да тај политички конфликт нема своје корене у историји, јер никада у прошлости није било сукоба између њих, нити у сећањима на прошлост постоји нешто што би оптерећивало њихове односе и изазивало страх и несигурност код обе стране. Имајући у виду овакву тезу, познати украјински теоретичар у сфери међународине и националне безбедности А. Манчински подсећа на речи познатог руског историчара Кључевског да „историја ничему не учи, али кажњава због ненаучених лекција“.³⁶² У наведеном контексту могу се тумачити и одређени покушаји „преиначавања историјских чињеница и стварања концепта нове историје Украјине“, који су били изражени нарочито у последњој деценији. Ова настојања да се Украјинци представе као посебан народ, који има сопствену историју и културу различиту од Русије, као и негирање чињеница о заједничким коренима и пореклу три брата источнословенског народа, не само да су проблематична са аспекта историјске науке, већ засигурно не могу опстати и издржати пробу времена. Њихов примарни циљ је у функцији остваривања политичких интереса, односно стварања и обликовања националне свести украјинског народа наглашавањем украјинског националног бића и истицањем његове посебности, управо негацијом и ограђивањем од свега што има руски предзнак. Најевидентније показатеље за доказивање тезе о покушајима фалсификовања и преиначавања историјских чињеница и покушајима тенденциозне и квазинаучне интерпретације прошлости Украјине, између осталог представља и научна анализа садржаја украјинских уџбеника историје, руског аутора Зенаиде Сикевич..³⁶³

Закључци које аутор истраживања изводи на основу анализе садржаја свих уџбеника историје Украјине од седмог до једанаестог разреда, су да наведени садржаји уџбеника у доброј мери представљају идеолошке конструкције у циљу формирања посебног националног идентитета, односно посебне националне свести Украјинаца. Ова тежња је природна, јер сваки народ покушава да изгради сопствени национални идентитет, али је

³⁶¹ Ширење руских граница на запад, у периоду од 1762-1815, представља важно редефинисање геополитичке позиције Русије која постаје најзначајнија европска сила. Такође, то је период побољшања и демографске слике Русије, јер долази до великог пораста броја становника (1762. године - 19 милиона, 1796. - 29 милиона).;

³⁶² Манчински, А., „Преваспитавање Србије“, *Геополитика*, бр. 14, 04.06.2004.);

³⁶³ Видети шире у:... Сикевич, З., *«История Украины в интерпретации украинских учебников для средних школ»*, зав.лабораторией этнической социологии и психологии XII комплексных социальных исследований Санкт-Петербургского Государственного Университета, руководитель исследования (исследование проведено по заказу И.А., „Росбалт“... (Интернет: <http://rosbalt.ru/doc>, 24.06.2009.);

изградња националног идентитета у Украјини базирана на конфронтацији са Русијом и негацији свега што има везе са Русијом. По оцени аутора истраживања, украјински уџбеници историје су у великој мери тенденциозни, наводећи притом да се ни у једном од уџбеника руски народ не представља као братски, са којим украјински народ има заједничке корене и порекло (као што је то представљено у руским уџбеницима историје о заједничким културно-историјским коренима три источнословенска братска народа; Руса, Украјинаца и Белоруса). Такође, целокупна историја односа Русије и Украјине и у царској Русији и у СССР посматра се искључиво у смислу колонијалних претензија и освајања од стране руске империје. Један од закључних ставова аутора анализе је да поменути уџбеници историје стварају негативну дистанцу према руској држави у свим периодима њеног постојања, са изузетком заједничког периода у оквиру СССР. Та дистанца није само у интерпретацији догађаја, она постоји и у контексту идеолошког наглашавања и измишљања историјских чињеница када се говори о формирању украјинског националног идентитета.

Насупрот интерпретацијама које преовлађују у украјинским уџбеницима историје, многи руски аутори сматрају да Руси и Украјинци, имају заједничку културу и језик (чији се дијалект разликује мање него између Бавараца и Саксонаца) и до данашњих дана заједничку историју, те да су уједињени у циљевима своје спољне и унутрашње политике и да је неприхватљива историјска логика подељеног националног бића.³⁶⁴ Истовремено, они настоје да демистификују феномен грко-католицизма, односно „унијатства“.³⁶⁵ Једну од можда најрадикалнијих и најоштријих „дијагноза украјинског национализма и русофобије“, поставио је историчар Н. Уљанов, истакавши да „савремено украјинско „независништво“ представља пример највеће мржње према поштованим и древним традицијама и културним вредностима малоруског народа.“³⁶⁶

Можда најбољу илустрацију изнетих констатација представљају деловања и иступања украјинског председника Виктора Јушченка, кога је познати украјински историчар Петар Толочко оштро критиковао и оптужио за фалсификовање историјских чињеница,

³⁶⁴ Према оцени Наталије Нарочницеке, будући да Украјина константно доказује своју „самосталност“, то изискује аргументовање неким другим идеолошким тежњама и геополитичким оријентацијама. Зато ће, како аутор наводи, украјинска државна идеологија било ко да је спроводи то увек доказивати, само са разликом у стилу и радикалности. Када би се народи више разликовали не би била потребна огорчена антируска пропаганда... (Видети шире у:... Нарочницака, Н., *Русија и Руси у светској историји*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008.);

³⁶⁵ Н. Нарочницака такође наглашава, да су на политичкој сцени Украјине након прогласења независности, преовладали Галицијци-унијати, који су били пет векова са Западом и да је њихова улога водећа у дефинисању државне и националне идеологије независне Украјине. Управо је феномен грко-католика (унијата), по аутору, основа украјинског идентитета и украјинске идеје, а да је Грко-католичка (унијатска) црква донела и политичко Украјинство... (*Исто*, стр. 426.);

³⁶⁶ Уљанов, Н., *Происхождение украинского сепаратизма*, Минск, 1996., с. 3-5, 9-12.; Такође, видети шире и у:... Уљанов, Н., *Унија в документах*, Минск, 1997.);

„херојизацију нациста“ и фабриковање података у вези са „великом глађу“ у Украјини тридесетих година прошлог века.³⁶⁷ Овакво понашање Јушченка званична Москва је окарактерисала као акте непријатељства према руској држави и њеном народу. За фалсификовање историје Јушченка су оптуживали и партијски лидери у самој Украјини.³⁶⁸

На основу анализе изнетих ставова о различитим интерпретацијама историје Украјине, намеће се закључак да те интерпретације историје и руске и украјинске стране, садрже у извесној мери одређену меру необјективности и да су једним делом у функцији остваривања државне политике и дефинисаних националних интереса. Са оваквим интерпретацијама историје Украјине, руска држава изражава неслагање, а нарочит отпор и неслагање изражавају становници источних делова Украјине који такве покушаје називају фалсификовањем прошлости, оцењујући их као некоректне, тенденциозне и у функцији удаљавања од Русије. С друге стране, сличне оптужбе изриче и украјинска страна, оптужујући руску државу да необјективним приказивањем историјских чињеница фалсификује прошлост и историјска дешавања на просторима Украјине, покушавајући тиме не само да очува, већ и да појача утицај који несумњиво има на истоку украјинске државе и Црноморско-азовском приморју, а нарочито на Криму. Тренутна ситуација, у контексту остварених политичких промена почетком друге деценије овог века, знатно је стабилнија и укупни руско-украјински односи могу се позитивно оценити. Међутим, с обзиром на изнете ставове о политичким и културно-цивилизацијским разликама и противуречностима између југоисточног и северозападног дела земље и свеукупној политичкој нестабилности, може се закључити да ће квалитет и квантитет руско-украјинских односа у будућности примарно бити условљен унутарполитичком коњуктуром украјинске државе, односно да ће пре свега бити детерминисан односом снага на украјинској унутарполитичкој сцени.

2.4.2.1.2. Положај и статус руског језика у Украјини, као чинилац руско-украјинских односа

Као и код историје, одређене чињенице о статусу и положају руског језика у Украјини, илуструју изнете ставове не само о повезаности два народа, већ и о руско-

³⁶⁷ Председника В. Јушченка, П. Толочко оптужује за најгрубље ревидирање историјских чињеница, проглашавањем нациста за националне хероје. Он подсећа да је Јушченко на самом крају свог мандата донео одлуку којом је посмртно одликовао Орденом хероја Украјине, Степана Бандеру, који је одговоран за многа зверства украјинских нациста и дивизије „Галичина“ током Другог светског рата. Такође, у истом стилу је нешто раније донео Указ о обележавању 95-годишњице победе украјинских војних одреда који су се борили у саставу аустроугарске армије против Русије у битци на планини Макивка (у Карпатима) у Првом светском рату... (Видети шире у:... Интернет: <http://serbian.ruvr.ru/>, 26.01.2010.);

³⁶⁸ Лидер Комунистичке партије Украјине, Петар Симоненко оптужио је Јушченка за фалсификовање историјских чињеница у вези са епидемијом глади у Украјини, 30-тих година прошлог века... (Видети шире у:... Интернет: <http://serbian.ruvr.ru/>, 06.01.2010.);

украјинским односима у целини, с обзиром на чињеницу да је управо питање службене употребе руског језика у источним деловима Украјине и на Криму представљало један од главних камена спотицања у руско-украјинским односима последњих година.³⁶⁹ На основу одредби Устава Украјине из 1996. године (члан 10.) званични језик на територији Украјине је украјински и сходно томе остали језици (па и руски, иако њиме говори између 40-50% укупног становништва Украјине), имају статус језика националних мањина.³⁷⁰ Ситуација је донекле измењена и побољшана почетком друге деценије овог века, након доласка В. Јануковича на место председника када су донета одговарајућа законска решења по којима, иако је украјински језик задржао статус јединог службеног језика на читавој територији земље, осталим језицима националних мањина, рачунајући и руски, омогућен је статус званичних, сходно одредбама „Европске повеље о правима употребе језика мањина“,³⁷¹ у свим оним областима где има више од 10% становништва којима је то матерњи језик. То практично значи, да је оваквим решењем руски језик, као други званични језик у службеној употреби, уведен у употребу у 80-90% украјинских административних области са изузетком само неколико области на крајњем западу земље.³⁷²

2.4.2.1.3. *Порекло (етнички корени) и религија, као чиниоци руско-украјинских односа*

Поред историјске и „језичке“ детерминисаности руско-украјинских односа, када је у питању анализа осталих чинилаца који спадају у тзв. групу културно-цивилизацијских

³⁶⁹ Као последица чињенице да на територији југоисточне Украјине живи више од десет милиона етничких Руса и још више рускојезичког становништва, питање о статусу руског језика има огроман политички значај... (Шершнев, Л. И. и др., *Крым–Севастополь–Россия. История. Геополитика. Будущее*, ... с. 83.);

³⁷⁰ На основу социолошких истраживања из 1997. године близу 50% становништва Украјине руски језик сматра матерњим језиком, док на Кримском полуострву, према истраживању из 1999. године, тај проценат је далеко већи и износи 82%. (...) Према подацима Међународног института за социологију у Кијеву, руски језик је пожељан за 23% становништва на западу и 81,5% становништва на истоку земље и обрнуто, украјински језик је пожељан за 77% становништва на западу и 18,5% на истоку. При таквој процентуалној заступљености сматрати руски језик језиком националне мањине је дискутабилно... (Опширније о проблемима статуса руског језика у Украјини и на Кримском полуострву у:... Шершнев, Л. И. и др., *Крым–Севастополь–Россия. История. Геополитика. Будущее*, „Информационная цивилизация XXI век“, Москва, 2007, с. 255-347.); Оно што је уочљиво у овом, као и у готово свим истраживањима ставова јавног мњења по разним основама, је да се процентуална заступљеност у одговорима испитаника углавном поклапа са процентуалном демографском структуром по етничком критеријуму (националним саставом становништва), као и да су одговори у складу са њиховим националним опредељењем и њиховим политичким ставовима.;

³⁷¹ Председник Јанукович је већ у марту 2010. године, изјавио да су „поремећаји у „језичкој политици“ које је допустила претходна власт довели до смањивања и нарушавања права, како рускојезичног становништва, тако и представника других националности у Украјини.“... (Видети шире у:... Интернет: <http://www.president.gov.ua/ru/news/16666.html>, 26.04.2011.)

³⁷² Петровић, Д., *Председнички избори у Украјини 2010.*, ... стр. 139-40.;

фактора дужег временског трајања (етнички корени и религија,³⁷³) треба претходно напоменути неколико важних чињеница.

Прво, на просторима Украјине постоји већи број цркава, а њихов статус као и однос државе према њима је различит и неуједначен. Руска православна црква (РПЦ), у годинама након распада совјетске државе, остала је једина структура која је у духовној сфери спајала бивше заједништво.³⁷⁴ У Украјинској држави, две доминантне верске групације сачињавају припадници православне вероисповести (коју чини близу 90% украјинске популације) и око 10% припадника унијатске, грко-католичке цркве,³⁷⁵ уз занемарљив проценат католика и протестаната.³⁷⁶ У Украјини постоје три различите и међусобно завађене православне цркве.³⁷⁷ Украјинска православна црква Московске патријаршије веома активно заступа јасну проруску позицију у Украјини, као пандан и противтежу офанзивној црквеној политици Грко-католичке (унијатске) цркве, која је нарочито интензивна у последње две деценије у независној украјинској држави, уз активну и нескривену финансијску и сваку другу помоћ званичних власти у Кијеву.

Друго, аутори покушавајући да аргументују своје ставове о политичкој нестабилности Украјине, најчешће истичу да је Украјина цивилизацијски, културно-историјски и политички подељена и разједињена држава, етнички и верски хетерогена земља са мноштвом супротности и противуречности. Такво становиште заступа и Семјуел Хантингтон, који је у свом познатом делу „Сукоб цивилизација“,³⁷⁸ подељеност украјинске државе елабориро са аспекта постојања одређених политичко-географских и историјско-цивилизацијских целина

³⁷³ По питању религије, ситуација је такође јако сложена због постојања већег броја цркава и недовољно израженог степена верске толеранције. У мањој или већој мери постоји ривалство између готово свих цркава (Унијатске гркокатоличке цркве, Украјинске православне цркве Кијевске патријаршије, Украјинске православне цркве Московске патријаршије, итд.)... (Видети шире у:... Милосављевић, С., *Утицај руског војног присуства на Криму на односе између Русије и Украјине*, (необјављена магистарска теза), Факултет безбедности, Београд, 2010.);

³⁷⁴ О улози Руске православне цркве у очувању и неговању заједничких духовних вредности православног становништва на постсовјетском простору видети шире у:... Нарочница, Н., *Русија и Руси у светској историји*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008, стр. 433.;

³⁷⁵ Унијати или грко-католици су православно становништво које је Брестовском унијом из 1596. године признало врховну власт папе и Рима, али које је наставило да упражњава православне верске обреде. Унијата у савременој украјинској држави има око 10% или око пет милиона становника, који насељавају углавном најзападније украјинске просторе (Лавовску, Ивано-Франковску, Тернопольску, Ровенску и Закарпатску област)... (О односима православца и унијата у прошлости у украјинској држави видети шире у:... Ефименко, А. Ј., *Историја украјинског народа*, Институт за политичке студије, Београд, 1999.; Данилов, А. А., *История России*, Издательский дом „Новый учебник“, Москва, 2002.);

³⁷⁶ Процене су да католика и протестаната у Украјини има између 600.000 и милион, односно свега један до два процената од укупне популације. Они насељавају претежно Волињску област и део уз пољску границу.;

³⁷⁷ Поред Украјинске православне цркве Московске патријаршије, која као врховног верског поглавара признаје Патријарха московског и целе Русије, постоји и Украјинска православна црква Кијевске патријаршије, која је расколочена и непризната у хришћанској православној заједници, док је трећа Украјинска аутокефална православна црква, коју је 1921. основао Петљура, која је била забрањена у периоду између 1930. и 1989. године и која такође није призната у хришћанском православном свету.;

³⁷⁸ Хантингтон, С., *Сукоб цивилизација*, Службени лист Југославије, 1998, стр. 42-7.;

и простора у Украјини, који се различито декларишу према свом идентитету, етничитету и политичком опредељењу.³⁷⁹ Хантингтон за Украјину тврди да је то типична «*расцепљена држава*» са две различите културе, већинском православном и мањинском западном. Источни део Украјине насељава претежно православно становништво и аутор у њему види јаку подршку Русији у сваком погледу, док за западни део земље наглашава да је кроз историју био јако националистички настројен због чињенице да је становништво претежно католичко. Зато и износи став да се цивилизацијска граница између Запада и православља пролази средином Украјине и да је то тако било вековима.³⁸⁰ Сагледавајући позицију Русије, аутор сматра да је она средишња земља православне цивилизације и апострофира да „руско-украјински савез представља срж јединства православног света, као што француско-немачка повезаност чини срж Европске Уније“. У прилог својој аргументацији наводи слично мишљење аутора Џона Морисона, који сматра да је „руско-украјински савез за Источну Европу, исто што и француско-немачка веза за Западну Европу“.³⁸¹ Притом, Хантингтон у свом „глобалном сценарију као једну од опција, предвиђа односе партнерства и савезништва на релацији „Русија-Запад“.³⁸²

Иако су ставови овог аутора о подељености савременог света на цивилизације и њиховој конфронтацији, од самог почетка били изложени оштрој критици појединих аутора и са истока и са запада, једно је сигурно: Украјина никад није постојала у садашњим границама, нити као таква егзистирала као независна држава. Ове чињенице, покрепљене ставом о постојећим поделама и противречностима украјинске државе, дубоко укоренењем у цивилизацијским и културно-историјским различитостима и специфичностима њеног источног и западног дела, управо сведоче о културно-историјској и цивилизацијској повезаности, односно о значају источних украјинских простора за Русију. Анализирајући становишта већег броја аутора о подељености Украјине по напред изнетим историјско-цивилизацијским критеријумима (С. Хантингтон, А. Дугин, Д. Петровић), готово сви они наводе да се најевидентнија потврда њихових теза о културно-историјској, цивилизацијској и

³⁷⁹ Став да је Украјина дубоко разједињена и подељена држава у цивилизацијском, културно-историјском и у политичком смислу, Хантингтон објашњава тиме да је та околност детерминисана чињеницом да кроз средиште Украјине, пролази цивилизацијска, културно-историјска граница која дели Западну од Православне цивилизације, делећи тако и саму Украјину на два оштро супротстављена дела, на западни унијатски (католички) и источни православни део... (*Исто*, стр. 157.);

³⁸⁰ Око тога да граница западне цивилизације пролази кроз Украјину, овај аутор нема дилему наводећи да Европа завршава тамо где завршава западно хришћанство и почиње Православље и да су до те границе усмерене активности Запада на успостављању економских, политичких и безбедносних интеграција и организација, попут ЕУ и НАТО... (*Исто*, стр. 156-9.);

³⁸¹ *Исто*, стр. 158-68.;

³⁸² Савезништво и блиски односи између Запада и Русије, по Хантингтону би се у пракси могли остварити уколико «Русија прихвати проширења ЕУ и НАТО ради укључивања западнохришћанских држава Средње и Источне Европе и обавезу Запада да се НАТО неће ширити на исток, ако се Украјина не распадне на две земље... (*Исто*, стр. 242.);

политичкој подели украјинске државе и друштва уочава у току изборних циклуса, у тесним изборним резултатима, када делови процента одлучују победника, што се рефлектује великом политичком нестабилношћу и превирањима.³⁸³ Притом ови аутори простор Украјине деле на неколико геодивизијских (географско-културно-политичких) целина, најчешће на Источну, Средишњу и Западну Украјину. Источна Украјина је прва геодивизијска целина (област) за коју се наводи да је историјски, културно и етнички изузетно везана за Русију, односно чији су делови недвосмислено привржени Русији коју доживљавају као своју цивилизацијску и културно-историјску одредницу. Целокупно становништво источне Украјине је православне хришћанске вероисповести. Руским језиком у Украјини говори 40-50% становништва, док је у источним деловима украјинске државе тај проценат далеко већи. Дакле, читава Источна Украјина и Црноморско приморје са Кримом су проруски оријентисани, односно тангирају ка Русији.³⁸⁴ Због изнетих ставова који одражавају веома комплексне цивилизацијско-историјске и политичке односе у источним деловима Украјине један број аутора сматра да је једно од кључних и суштинских питања колико заиста има Руса и Украјинаца са руским матерњим језиком и проруским опредељењем у данашњој Украјини.³⁸⁵ Друга област у Украјини, према наведеним критеријумима класификације је средишњи, централни део државе, простор западно од Дњепра и источно од најзападнијих делова Украјине (Волињске области, Галиције и Закарпатске Украјине). Центар овог простора је Кијев. У овој области је доминантно већинско становништво украјинске националности, украјинског матерњег језика (полтавске источноукрајинске књижевне варијанте, која је јако слична руском језику) и православне вероисповести. Руско становништво, као и Украјинци са руским матерњим језиком бројни су и у овом централном делу Украјине, при чему су ове две групације већинске на југу ове

³⁸³ То се нарочито потврдило током избора за председника украјинске државе у новембру и децембру 2004. године, између Виктора Јануковича и Виктора Јушченка. Јушченко је постао председник Украјине, заменивши Леонида Кучму. Каснији парламентарни избори у пролеће 2006. и у септембру 2007. године, само су још више продубили постојеће политичке разлике и противуречности источног и западног дела земље.;

³⁸⁴ Као аргументацију за такав став, аутори наводе податке да су територије источно од Дњепра уједињене са Русијом много раније него средишњи и западни делови украјинске државе, још средином XVII века под атаманом Богданом Хмељницким. Други аргументи се односе на чињеницу да је сам „процес миграције Руса ка Украјини током појединих периода Новог века, знатно више обухватио источноукрајинске и јужноукрајинске пределе него оне на западу. Тек касније су поједини делови западне Украјине освајани, потом и укључивани у царску Русију или још касније у СССР (као што је то случај са Галицијом 1939. односно 1945.). Ка тим просторима није било већих миграција из других делова државе... (Петровић, Д., *Геополитика постсовјетског простора*, ... стр. 43.);

³⁸⁵ О проблему украјинских источних граница и броју проруско оријентисаног становништва у Украјини опширније у радовима Александра Солжењичина:... А. Solenitsyne, *Le probleme russe a la fin du XX siecle*, Fayard, Paris, 1994.; Читава руско-украјинска граница, која је одвојила више од 11 милиона Руса насељених у источном делу Украјине и на Криму од матичне земље, многим Русима је после хладног рата изгледала арбитражна и неприродна, слична оној која дели Русију од Казахстана... (Видети шире у:... А. Lieven, *Ukraine and Russia: A Fraternal Rivalry*, U.S. Institute of peace, Washington, DC, 1999.);

области, највише на црноморском приморју и уз доњи Дњепар.³⁸⁶ Трећа културно-историјска и геодивизијска целина у Украјини је крајњи западни део земље кога сачињавају три области: Галиција, Волинска област и Закарпатска Украјина. Ова најзападнија област је у различитим историјским епохама била посебно везана за Пољску и Аустро-Угарску. Апсолутну већину становништва чине Украјинци по националности са доминантном западном варијантом украјинског језика (тзв. западноукрајинско наречје). Руси и Украјинци са руским матерњим језиком у овим пределима су изузетно малобројни за разлику од источног дела земље. Када је вероисповест, односно религија у питању овде је становништво подељено у више група, при чему су доминантни припадници унијатске вероисповести. Читава ова област је историјски и цивилизацијски опредељена против било каквих интеграција са Русијом и у потпуности је окренута Западу као културно-историјској одредници. Ова област има чврст став који протажира украјинску независност и изражени национализам, који се базира на антируском ставу по свим политичким питањима. Управо ови најзападнији украјински цивилизацијски простори су током двадесетог века изградили „украјински национални идентитет“ и посебност, по коме се украјински народ одређује као самостална и посебна национална група која се јасно диференцира у односу на Русе, али која је сродна осталим источнословенским народима и несумњиво руских корена и порекла. Најзападнији украјински простори, односно њихово становништво никада није прихватило руску националну идеју за разлику од источне Украјине. Међутим, иако у почетку није постојала подела на Русе, Украјинце и Белорусе,³⁸⁷ касније од средине деветнаестог века, процесом етногенезе долази до стварања свести становништва Украјине о својој посебности.

Сумирајући напред изнета становишта, сличне поделе украјинског простора и готово истоветне критеријуме класификације налазимо и код других аутора. Нарочито занимљив став износи руски аутор Александар Дугин, који је извршио поделу Украјине на четири геополитичке целине.³⁸⁸ Дугин наглашава да је Источна Украјина несумњиво блиска Русији и повезана са њом културно, историјски, етнички и верски, док су на Кримском полуострву Руси који чине већинско становништво, опредељени изразито промосковски, много агресивније него у осталој Украјини. Сличан став о Криму као посебној цивилизацијској и

³⁸⁶ Милошевић, З., *Нови пут Русије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2005.;

³⁸⁷ У почетку је преовлађивала етничка (национална) идентификација православног становништва Украјине, који су себе сматрали делом руског народа и називали се Малорусима.;

³⁸⁸ Прве три целине у потпуности се поклапају са претходно наведеном поделом на Источну, Средишњу и Западну Украјину, док четврту (по А. Дугину засебну, специфичну и самосталну геополитичку творевину) чини Кримско полуострво, које је назвао «паневроазијским простором који традиционално карактерише етничка мозаичност Великоруса, Малоруса и Кримских Татара»... (Дугин, А., *Основи геополитике, књига 1, Геополитичка будућност Русије, ...* стр. 330.);

културно-историјској творевини, налазимо и у теоријским поставкама В. Покхлебкина, познатог историчара и теоретичара међународних односа.³⁸⁹

Примарни циљ претходне анализе културно-историјских, односно цивилизацијских чинилаца (који у великој мери детерминишу геополитичке специфичности и хетерогености украјинских простора, али и њихову разједињеност и подељеност), представља аргументација тезе о повезаности Русије и Украјине (нарочито делова уз њену источну границу, источних делова Црноморског приморја и Кримског полуострва), као и тезе да је за Русију и њене стратешке интересе Украјина најважнија држава на постсовјетском простору. На основу пређашње анализе може се извести закључак да је културно-цивилизацијска повезаност ове две државе неспорна и многострука, условљена етничком, језичком, историјском и религијском блискошћу и испреплетеношћу, односно управо оним чиниоцима који представљају основне елементе одређивања националног идентитета. Генерални закључак који се намеће на основу свих напред изнетих чињеница и ставова еминентних аутора о савременој Украјини је да ће њена позиција и улога у блиској перспективи зависити примарно од усклађивања интереса и консензуса северозападног и југоисточног дела земље, односно од развоја унутарполитичке ситуације у земљи, али и од њеног односа са Русијом, као и од модалитета и интензитета утицаја Запада, пре свега Америке.

2.4.2.2. Односи Русије и Украјине у контексту руског војног присуства на територији Украјине (на Криму)

Што се тиче војног чиниоца као детерминанте руско-украјинских односа, на самом почетку последње деценије прошлог века постојали су одређени проблеми у вези трансфера (предаје) дела совјетског нуклеарног наоружања, које се након распада СССР нашло на територији Украјине и које је сходно Лисабонском споразуму из 1992. у потпуности требало бити предато Русији, као сукцесору совјетске државе. Ти проблеми успешно су решени до 1994, односно 1996. године, када су и последње интерконтиненталне балистичке ракете (ИКБР) предате Русији. Још један „војни чинилац“ током деведесетих година у великој мери је одређивао и утицао на руско-украјинске односе, а то је мукотрпан вишегодишњи процес поделе дела совјетске Црноморске флоте, који се након распада нашао на територији Украјине, као и само руско војно присуство на територији Украјине на основу међудржавног споразума о стационирању руске Црноморске флоте на Криму. Након распада СССР крајем 1991, делови совјетске Црноморске флоте нашли су се на територијама новостворених независних држава Русије, Украјине, Грузије и Молдавије. Све ове државе су исказале

³⁸⁹ Шершнев, Л. И. и др. *Крым–Севастополь-Россия. История. Геополитика. Будущее, ...* стр. 198.;

чврсту намеру да задрже делове флоте стациониране на њиховим територијама као своје власништво. Најбржа и најупорнија по том питању била је нова украјинска држава, која је одмах по стицању независности започела процес формирања сопствених оружаних снага, присвајајући делове оружаних снага бивше совјетске државе. Државни врх Украјине је покушао једностраним потезима да присвоји и делове совјетске Црноморске флоте (бродове и инфраструктуру) који су били стационирани на украјинској црноморској обали, али у томе није успео. Украјински председник Л. Кравчук, јануара 1992. године, донео је одлуку којом је покушано да се делови Црноморске флоте стациониране на украјинској територији ставе под јурисдикцију украјинске државе. Међутим, Русија се успротивила овој одлуци и 06. фебруара 1992. године, Врховни Совјет Руске Федерације донео је „Одлуку о јединству Црноморске флоте“ (Одлука број 2293-1, од 06. фебруара 1992.) у којој је као закључак децидирано наведено да „Влада РФ предузме све неопходне мере за очување Црноморске флоте, која у Средоземном мору брани интересе свих држава ЗНД, сходно споразуму о стварању ЗНД од 08.12.1991.године“. Према одредбама Беловешког споразума од 08.12.1991. (који су потписали лидери Русије, Украјине и Белорусије о престанку важења уговора о стварању СССР од 30.12.1922.), као и Споразума из Алма-Ате о формирању ЗНД, од 21.12.1991. године, целокупна совјетска Црноморска флота припала је Стратешким оружаним снагама ЗНД.³⁹⁰

Присуство дела руске Црноморске флоте у војно-поморској бази у Севастопољу, на Криму, представља значајан политички (и војни) чинилац, који у великој мери утиче на односе две државе. Руска Федерација на основу одредби међудржавног споразума са Украјином (тзв. Харковски споразум) из априла 2010. године (по претходном споразуму потписаном 1997, стационирање је било лимитирано до 2017. године) продужила је закуп војно-поморске базе у Севастопољу за стационирање дела руске Црноморске флоте на још 25 година, односно до 2042. са могућношћу продужења за још 5 година. На основу одредби ових Споразума, руска држава обезбеђује своје војно присуство на украјинској територији, односно на Криму, за који је нераскидиво везана, цивилизацијски, културно-историјски,³⁹¹ и етнички и који сматра делом свог националног идентитета.³⁹² Скоро је јединствена оцена да руско војно присуство на територији Украјине и евентуални проблеми око даљег

³⁹⁰ Видети шире у:... Милосављевић С., *Утицај руског војног присуства на Криму на односе између Русије и Украјине*, (необјављена магистарска теза), Факултет безбедности, Београд, 2010.;

³⁹¹ Већи део своје новије историје (од краја XVIII века), Крим је био у саставу Русије, све до 1954. године када је политичком одлуком тадашњих комунистичких вођа, предат украјинској ССР.;

³⁹² Руска Црноморска флота формирана је 1783. године у Ахтисарском заливу, данашњи Севастопол и од тада до данас непрекидно је присутна у том граду... (Више детаља везаних за стварање руске Црноморске флоте на Криму крајем XVIII века, на званичном сајту „Градско-државне администрације Севастопоља“, (Интернет: <http://sev.gov.ua/cityinfo/history/>, 14.10.2009.));

стационарања и статуса руске црноморске флоте на Кримском полуострву, могу бити камен спотицања у односима Русије и Украјине и „полигон“ на коме ће се тестирати и демонстрирати тренутни геостратешки интереси водећих сила. Постоје такође и екстремни ставови, да „руско-украјинска граница представља неуралгичну тачку Европе на почетку XXI века“.³⁹³ Поједини руски аутори, апострофирајући важност даљег стационарања руске црноморске флоте у Севастопољу, сматрају да би управо „проблем Крима“ и даља судбина Црноморске флоте, могли представљати кључну карику у односима две државе. Међутим, највећи број аутора сматра да су шансе за директан сукоб и конфротацију руске и украјинске државе и хипотетички сведене на минимум,³⁹⁴ упркос упозорењима неких аутора да за отпочињање сукоба није потребна велика група милитантно оријентисаних појединаца на обе стране.

Процес поделе Црноморске флоте. Због специфичног геостратешког положаја Крима и поновног оживљавања давнашњих геополитичких циљева великих сила у Црноморско-Каспијском субрегиону, процес поделе Црноморске флоте између Украјине и Русије добио је изузетан политички и војни значај, постајући „монета за поткусуривање“ између Русије и Украјине. Русија је настојала да очувањем свог војног присуства на украјинској територији, односно задржавањем војно-поморских ефектива Црноморске флоте у Севастопољу, на Криму, донекле сачува своје геостратешке позиције у Црноморском региону, које су након распада СССР биле у великој мери девалвиране, али које су и даље имале велики гео(политички) значај са аспекта руских безбедоносних интереса. Постојала су различита и често опречна мишљења већег броја аутора о легитимности и легалности присуства руске Црноморске флоте на територији Украјине, али сви они без изузетака, стоје на становишту да су управо позиција и статус руске Црноморске флоте и њено стационарање на Криму, произвели комплексну политичку ситуацију у Црноморском региону, наглашавајући притом да је Црноморска флота тако постала чинилац који може да испровоцира политички, па и војни конфликт између Украјине и Русије. Генерално гледано, ситуација око Црноморске флоте и њене поделе била је резултат посебне политичке климе деведесетих година прошлог века, израсле из специфичног историјског наслеђа. Иако оштро супротстављене око тог питања, на крају обе стране у спору прихватиле су компромисну политичку опцију. Резултат тога је потписивање већег броја споразума о флоти између Русије и Украјине, као и већег броја Прилога уз те споразуме (у циљу конкретизације и разраде њихових одредби), чиме је читав процес поделе уобличен и доведен до краја. Неки од ових Споразума завређују

³⁹³ Манделбаум, М., *Идеје које су освојиле свет*, Филип Вишњић, Београд, 2004, стр. 114-5, 132-3.;

³⁹⁴ Валериј Цали, аналитичар независног истраживачког центра „Разумков“ у Кијеву, одбацује могућност оружаног сукоба Русије и Украјине, али указује на друге облике руског притиска на Украјину.;

посебну пажњу и аналитички осврт у циљу сагледавања и разумевања целокупног политичко-правног процеса у вези поделе, статуса и стационирања флоте, који је трајао више година и одвијао се у две фазе. Један од најважнијих и најзначајнијих споразума у процесу поделе флоте је „Споразум између Руске федерације и Украјине о Црноморској флоти“, који је донет у Сочију, 09. јуна 1995. године.³⁹⁵ За праћење испуњења Споразума о Црноморској флоти била је задужена „заједничка мешовита руско-украјинска комисија“ којој је препоручено да изради конкретне спискове и параметре поделе објеката и бродава Црноморске флоте. Према овим документима, предвиђена је подела бродова Црноморске флоте у односу 81,7% Русији, а 18,3% Украјини (узимајући у обзир чињеницу да је одређен број бродова и пловних средстава (263) изузет из састава Црноморске флоте 1992. године и прикључен ОС Украјине). Остала имовина Црноморске флоте (инфраструктура, објекти, наоружање и опрема, војна техника) подељена је у једнаком односу (50%-50%). Прва етапа поделе Црноморске флоте отпочела је јануара 1996. године и трајала је до доношења новог споразума 1997. године.

Свакако најважнији од ових споразума је „Споразум између Русије и Украјине о параметрима поделе Црноморске флоте“ који је потписан у Кијеву, 28. маја 1997. године,³⁹⁶ као и његових шест *Прилога* (1-6), као саставних делова споразума. (Прилози садрже детаљне пописе, спискове и параметре поделе објеката, бродова, наоружања, војне опреме и технике Црноморске флоте).³⁹⁷ На основу овог споразума до 16. марта 2000. године, потписано је још девет тзв. „допунских споразума“, чиме је отпочела друга - завршна фаза

³⁹⁵ У члану један, Споразума из Сочија наводи се да се на основу Црноморске флоте, формира „Војно-поморска флота РФ“ и „Војно-поморске снаге Украјине“, које се стационирају одвојено. Чланом два се прецизира да се „основна база Црноморске флоте РФ и њеног главног штаба налази у граду Севастопољу. Такође се наводи да Црноморска флота РФ користи објекте у граду Севастопољу и друга места стационирања на Криму (која су предвиђена за коришћење флоте, авијације и копнених снага), као и објекте административног, војнотехничког и позадинског обезбеђења. Владе држава обавезале су се да уређују питања која се односе на имовину Црноморске флоте и да у том циљу донесу посебан споразум, имајући у виду раније постигнут договор о подели наведене имовине у односу 50%-50%, а на основу стања утврђеног 03. августа 1992. године. Споразумом се предвиђа и разрада правног статуса и услова стационирања Црноморске флоте Руске Федерације на територији Украјине, начини регулисања новчаних наднада, као и решавање проблема у вези Црноморске флоте по другим питањима... (Опширније о самом споразуму у:... Шершнев, Л. И. и др., *Крым-Севастополь-Россия. История. Геополитика. Будущее*, ... с. 229-30.);

³⁹⁶ „Споразум између Руске Федерације и Украјине о параметрима поделе Црноморске флоте“, који су потписале владе Руске Федерације и Украјине 28. маја 1997. године, ратификован је од стране Законодавног органа Руске Федерације, 03. јула 1999, а ступио је на снагу 12. јула 1999. године... (Федерални закон Руске Федерације, од 03.07.1999, бр. 123-Ф.З. (*Зборник Законодавства Руске Федерације*, 1999, бр. 27, стр. 3185.);

³⁹⁷ Куриозитет је да је само три дана након потписивања овог споразума о параметрима поделе флоте, 31. маја 1997. године, такође у Кијеву потписан и „Споразум о пријатељству, сарадњи и партнерству између Украјине и РФ“, познатији као „Велики споразум“, који су потписали председници Б. Јељцин и Л. Кучма, и који представља свакако најзначајнији међудржавни споразум између ове две земље. Русија, оба ова споразума посматра у „пакету“ и оба су ратификована од стране парламента РФ, док је украјинска Врховна Рада одмах ратификовала *Велики споразум*, али никада није ратификовала *Споразум о флоти*, од 28. маја 1997. године... (Видети шире у:... Милосављевић С., *Утицај руског војног присуства на Криму на односе између Русије и Украјине*, (необјављена магистарска теза), Факултет безбедности, Београд, 2010.);

поделе флоте. Споразумом о пораметрима поделе Црноморске флоте између Русије и Украјине од 28. маја 1997. године (донетим у сладу са Споразумом из Сочија, из јуна 1995.), у првом ставу првог члана наводи се да „Црноморска флота Руске Федерације, користи (како је наведено у члановима 2. и 3. споразума) објекте Црноморске флоте у граду Севастопољу и другим местима за стационирање бродског састава, авијације, обалских снага, објекте оперативно-техничког, бојевог и позадинског обезбеђења, а на основу услова и рокова предвиђених споразумима између Руске Федерације и Украјине.³⁹⁸

Ради лакшег сагледавања, анализе и класификације, бродови и пловила Црноморске флоте разврстани су у три целине, које имају своје подгрупе (табела 1.). У првој групи налазе се: ратни бојни бродови првог, другог и трећег ранга и бојеви чамци трећег и четвртог ранга (укупно: 103; РФ је припало 73; а Украјини 30).³⁹⁹ У другој групи се налазе: бродови специјалне намене (укупно: 28; РФ - 22; Украјина - 6). Трећа група обухвата пловила за обезбеђење, односно помоћна пловила и чамце (укупно: 395; РФ-294; У-102).⁴⁰⁰

Укупан број ратних бродова и чамаца, бродова специјалне намене, као и пловила и чамаца за обезбеђење, односно помоћних пловила и чамаца, износи 525, од чега је Руској Федерацији укупно припало 388, а Украјини 137. Овај број од 525 бродова и пловила (који сагласно Прилогу бр. 4. подлеже подели између РФ и Украјине), представља остатак Црноморске флоте, јер је део флоте од 263 брода и пловних средстава, био изузет из састава Црноморске флоте још 03.08.1992. године.⁴⁰¹

³⁹⁸ Видети детаљан садржај свих шест Прилога (1-6) „Споразуму између Руске Федерације и Украјине о пораметрима поделе Црноморске флоте“, од 28.05.1997.,... (Интернет: <http://img.rosbalt.ru/doc/File/flot-text.txt/09.05.2009.>));

³⁹⁹ Сви бродови првог ранга, који представљају свакако најзначајније и најбоље бродове су приликом поделе остали у саставу Црноморске флоте Руске Федерације: Ракетне крстарице „Москва“ и „Головка“, крстарица „Кутузов“, противподморнички бродови „Очаков“ и „Керч“, као и брод „Азов“... (Исто.)

⁴⁰⁰ У ову групу спадају: а) пловила и чамци помоћне флоте (укупно 251; РФ-189; У-62); б) потражно спасилачка пловила и чамци (укупно: 78; РФ-61; У-17); в) хидрографска пловила и чамци (укупно: 66; РФ-44; У-22) – видети Табелу бр. 1.;

⁴⁰¹ У Прилогу бр. 4. конкретно се прецизира да бродови, пловила и пловна средства који су изузети из састава Црноморске флоте, 03.августа 1992. године, у укупном броју од 263 јединице (на основу одредби „Споразума о принципима формирања Војно-поморских снага (ВМС) Украјине и Војно-поморске флоте (ВМФ) Руске Федерације, на бази поделе Црноморске флоте бившег СССР“, који је потписан у Јалти 1995.- прим.аут. С.М.), улазе у укупну квоту, односно број бродова и пловила Црноморске флоте који подлежу подели између РФ и Украјине у једнаком односу (50% према 50%), како је наведено у Протоколу са радног састанка мешовите радне групе експерата Русије и Украјине по питањима поделе Црноморске флоте, од 04. новембра 1996. године и који се сматра саставним и неотуђивим делом Прилога бр. 4.;

Табела 1. *Подела ратних бродова, чамаца, пловила и пловних јединица Црноморске флоте између Руске Федерације и Украјине*⁴⁰²

Врста бродова и пловила		Укупан број бродова и пловила	Број бродова и пловила који су поделом припали Руској Федерацији	Број бродова и пловила који су поделом припали Украјини
а) Ратни бојни бродови и чамци	ратни бродови I ранга	6	6	0
	ратни бродови II ранга	23	17	6
	ратни бродови III ранга	39	27	12
	<i>укупно ратних бродова</i>	68	50	18
	бојеви чамци III ранга	13	6	7
	бојеви чамци IV ранга	22	17	5
	<i>укупно бојевих чамаца</i>	35	23	12
укупно		103	73	30
б) Бродови специјалне намене		28	22	6
в) Пловила за обезбеђење, помоћна пловила и чамци	пловила за обезбеђење	108	80	28
	чамци за обезбеђење	141	107	34
	<i>укупно пловила и чамаца за обезбеђење</i>	251	189	62
	потражно - спасилачка пловила	28	23	5
	потражно - спасилачки чамци	50	38	12
	<i>укупно пот-спасилачки пловила и чамаца</i>	78	61	17
	хидрографска пловила	13	8	5
	хидрографски чамци	53	36	18
	<i>укупно хидрографских пловила и чамаца</i>	66	44	23
	укупно	424	316	108
Укупан број ратних бродова, чамаца, пловила и пловних јединица Црноморске флоте (а+б+в)		525	388	137

Извор: израда аутора

Како се може уочити, у принципу целокупна подела Црноморске флоте у потпуности је извршена у једнаком односу 50%-50%, (узимајући у обзир и бродове изузете 1992. године). У литератури се углавном не оперише овом чињеницом и наводи се податак да је подела бродова извршена у односу 81,7% - 18,3% у корист Руске Федерације, што је само делимично тачно.⁴⁰³ Овај став је веома лако доказив и проверљив простим сабирањем броја

⁴⁰² Табеларни приказ пописа и поделе бродова, пловила и пловних јединица Црноморске флоте, израдио је аутор, на основу података и параметара из Прилога број четири Споразуму, од 28. маја 1997.;

⁴⁰³ Ову констатацију налазимо у: Петровић, Д., *Геополитика постсовјетског простора*, Прометеј, Нови Сад, 2008, где на страни 41. дословно стоји: «Године 1995. Црноморска флота је подељена омером 4 према 1 у корист Русије, а обалска инфраструктура у бази Севастопољу на једнаке делове». Аутор притом, нигде не наводи податак о бродовима и пловилама који су изузети из Црноморске флоте 1992. године, тако да се стиче погрешна слика о укупном процентуалном односу у коме је флота подељена у периоду 1992-97. године. Такође,

бродова и пловила који су припали Украјини 1997. године -137 са бројем бродова који су 1992. изузети из састава Црноморске флоте -263, при чему добијамо укупан број бродова од 400, што је у приближном односу 50%-50% са укупним бројем бродова 388, који су 1997. припали Руској Федерацији.

2.4.2.3. Перспективе руско-украјинских односа

Како ради потврђивања и аргументовања ставова и закључака изнетих као резултат претходне анализе различитих чинилаца (политичких, економских, војно-безбедоносних, културно-цивилизацијских, и др.) и њиховог експлицитног и имплицитног утицаја на руско - украјинске односе последњих година, тако и покушаја да се предвиде основни правци даљег развоја руско-украјинске сарадње, потребна је кратка ретроспектива најзначајнијих догађаја и дешавања крајем прве и почетком друге декаде овог века. Управо ови догађаји представљају показатеље и индикаторе претходно изнетих ставова о руско-украјинским односима, али и могућих праваца њиховог развоја у блиској будућности.

Лето 2008. године било је обележено великим бројем војних активности и маневара у Црноморско-каспијском региону („Морски поветарац 2008.“, „Кавказ 2008.“, „Брзи одговор 2008.“),⁴⁰⁴ а такође и петодневним августовским руско-грузијским сукобом у Јужној Осетији, који се завршио потпуним крахом грузијске операције „Чисто поље“. Због украјинске индиректне умешаности у сукоб преко продаје наоружања грузијској војсци и отворене подршке председника В. Јушченка режиму М. Сакашвилија, дошло је до тоталног захлађења односа Русије и Украјине, као и до продубљивања политичке кризе на унутрашњој политичкој сцени у украјинској држави, што је кулминирало распадом „норанцасте коалиције“ и падом владе. Заостравање руско-украјинских односа се јако негативно рефлектовало и на политичку ситуацију у источним деловима Украјине, као и на самом Кримском полуострву, где је већинско проруско становништво у потпуности подржавало

исто је уочено и у: Шершнев, Л. И. и др., *Крым–Севастополь–Россия. История. Геополитика. Будущее, ... с. 229...* (Видети шире у:... Милосављевић С., *Утицај руског војног присуства на Криму на односе између Русије и Украјине*, (необјављена магистарска теза), Факултет безбедности, Београд, 2010.);

⁴⁰⁴ Крајем јула 2008. године, на Криму и у Одеској и Николајевој области одржани су војно-поморски маневри под називом „Морски поветарац 2008.“ („Sea breeze“), у оквиру програма „Партнерство за мир“, који се од 1997. године сваког лета одржавају у украјинским територијалним водама у Црном мору. У маневрима 2008. учествовали су представници 16 земаља из Западне Европе и бивших совјетских република, а са наших простора учествовала је Македонија. (...) Истовремено, на југу Русије недалеко од границе са Грузијом, крајем јула 2008. одржани су обимни војни маневри руских снага под називом „Кавказ 2008.“, у којима је учествовало преко 8.000 војника. (...) Такође крајем јула 2008. године, у оквиру програма „Партнерство за мир“, у Грузији је одржана војна вежба међународних снага под називом „Брзи одговор 2008.“, у којој су учествовали представници армије САД, Грузије, Украјине, Азербејџана и Јерменије, док је на северном Баренцовом мору, исто крајем јула 2008. одржана војна вежба под називом „Северни орао 2008.“, као део програма сарадње Русија-НАТО... (Видети шире у:... Милосављевић С., *Утицај руског војног присуства на Криму на односе између Русије и Украјине*, (необјављена магистарска теза), Факултет безбедности, Београд, 2010.);

акцију руских војних снага против грузијске војске и најоштрије осуђивало деловање званичних украјинских власти, нарочито председника Јушченка, као и улогу и позицију америчке администрације у току и након сукоба.

Руско-украјинска гасна криза из јануара 2009. године, додатно је погоршала руско-украјинске односе. „Гаспром“ је обуставио испоруке гаса Украјини, што је изазвало контрареакцију Украјине у виду прекида транзита руског гаса европским земљама кроз гасовод „Братство“.⁴⁰⁵ Многи аналитичари су истовремено истицали да руско-украјинска „гасна криза“ има много већу геополитичку и геостратешку димензију него комерцијалну, односно економско-енергетску компоненту, наводећи да се у позадини налази компликована геополитичка игра и амбиције главних геополитичких играча и њихових стожера (Русије, Украјине, али и Запада (првенствено САД и ЕУ). Сличне анализе и промишљања у вези руско-украјинске гасне кризе налазимо и код неких наших аутора, док је већина штампаних и електронских медија на Западу заступала дијаметрално различиту позицију. Уз посредничку улогу ЕУ, гасна криза је окончана већ током јануара 2009. године, а епилог је био редефинисање руско-украјинских енергетских односа и увођење финансијске дисциплине, када је у питању украјинско плаћање „Гаспрому“ за испоручени гас.

Средином 2009. године, заједничка војно-поморска вежба НАТО и украјинских поморских снага, под називом «Морски поветарац 2009.», која је до тада одржавана сваке године, почевши од 1997. године, није одржана. Истовремено, Русија је крајем јуна 2009. одржала војне маневре огромних размера под називом „Кавказ 2009.“.⁴⁰⁶ Билатерални односи две државе у лето 2009. године опет су доживели суноврат. На само неколико месеци од председничких избора у Украјини, заказаних за јануар 2010. године, на почетку председничке кампање, руски председник Дмитриј Медведев у отвореном писму председнику Виктору Јушченку, изнео је низ оптужби на рачун украјинског председника и његове администрације за вођење „изразито антируске политике“ и за драстично погоршање руско-украјинских односа, уз навођење конкретних примера.⁴⁰⁷ У том контексту се може тумачити и потез званичног Кремља да новоименованог руског амбасадора не упути у

⁴⁰⁵ Руско-украјинска гасна криза с почетка 2009. директно се рефлектовала и одразила на ниво енергетске безбедности земаља ЕУ (али и других европских држава које у великој мери зависе од увоза овог енергента из Русије, међу које спада и Србија). Русија је оптуживала Украјину за крађу огромних количина гаса из транзитне инфраструктуре према ЕУ, док је Украјина такве наводе у потпуности негирала, тако да се дошло до парадоксалне ситуације да је цела Европа била „талац“ руско-украјинског гасног сукоба... (*Исто.*);

⁴⁰⁶ Војно-поморски маневри „Морски поветарац 2009.“ у оквиру програма «Партнерство за мир», чије је одржавање било предвиђено за период од 13-26. јула 2009. године, нису одржани. У званичном саопштењу Војно-поморских снага Украјине као разлог, наведено је да украјински парламентар (Врховна Рада) није дао обавезно одобрење за присуство страних војних трупа на територији Украјине... (*Политика*, 02. јули 2009.);

⁴⁰⁷ Видети шире у:... *Политика*, 13. август 2009. године; *Политика*, 18. новембар 2009. године;

Кијев.⁴⁰⁸ Јушченко се у свом одговору Медведеву сложио са његовом констатацијом да су „односи Русије и Украјине у озбиљним проблемима“, истичући да „Украјина никад није изневерила принципе Великог споразума из 1997. године“.⁴⁰⁹ Ови потези и међусобне оптужбе обе стране, довели су до тоталног захлађења (или боље рећи „дубоког замрзавања“) руско-украјинских односа, који су и онако били на јако ниском нивоу. Истовремено, оваква ситуација допринела је стварању напете атмосфере на унутрашњој политичкој сцени у Украјини, која је била у потпуности супротстављена и подељена са непомирљивим и непремостивим разликама, што се показало током председничке предизборне кампање крајем 2009. године, као и у току самог изборног процеса, почетком 2010. године.

У коликој мери ће се у блиској будућности редефинисати руско-украјински односи незахвално је процењивати. Једино је извесно очекивање да ће односи две државе бити на вишем нивоу од оних који су били у периоду након „наранџасте револуције“. Исто тако, мало је вероватно да ће се у најбржем могућем временском року обистинити очекивања Виктора Јануковича и других званичника нове украјинске администрације о експресном „устостављању руско - украјинских односа о каквим маштају народи обе државе“. С друге стране, неспорна је чињеница да је Украјина на врху листе спољнополитичких и геостратешких приоритета и интереса руске државе. Русија као сила у успону, са респективним кредибилитетом лидера у региону, има амбиције да обезбеди статус „силе са правом на посебне интересе“ на постсовјетском простору. Другим речима, Русија настоји да себе промовише као лидера који нуди алтернативу државама са постсовјетског простора и у том циљу изражава спремност да „купи“ њихову лојалност плаћањем извесне цене у виду економске, енергетске и финансијске помоћи (било у виду бесповратне помоћи, било у виду повољних кредитних линија или повољних трговинских аранжмана).⁴¹⁰

Стање руско-украјинских односа у ближој прошлости и у садашњем времену је детаљно разматрано у претходном делу рада. Сагледавање перспективе тих односа и предвиђање евентуалних праваца у којима би се односи Украјине и Русије могли одвијати у будућности, свакако има огроман значај са аспекта руских државних интереса. Иако многи еминентни аутори сматрају да је ситуација у Украјини политички „пreekсплоатисана“ и „потрошена“ у међународним оквирима, из чега се изводи закључак да се „у међународним

⁴⁰⁸ Михаил Зурабов, именован средином 2009. године за новог амбасадора Руске Федерације у Украјини, задржан је у Москви све до председничких избора у Украјини почетком 2010. године, због како је наведено „отворене антируске политике Јушченкове администрације“... (*Политика*, 18. новембар 2009. године);

⁴⁰⁹ *Политика*, 14. август 2009. године;

⁴¹⁰ Видети шире у:... Килибарда, З., *Организација Уговора о колективној безбедности*, Војно дело, бр. 1/2010.;

структурама већ осећа замор када је реч о Украјини“,⁴¹¹ геополитички и геостратешки значај ове државе условљава перманентне покушаје и настојања главних геополитичких играча (САД и Русије) да је увуку у орбиту свог политичког утицаја и да њену улогу у будућности прилагоде сопственим интересима. С обзиром на изјаве новог председника Украјине Виктора Јануковича о будућим односима Русије и Украјине, као и с обзиром на детаљне анализе његове (проруске) политичке оријентације и предвиђања курса државне политике који ће спроводити (изнете у претходном делу рада), реална су очекивања да ће се у наредном периоду успоставити много чвршћи и блискији руско-украјински односи. Реална је и претпоставка да ће коначно Споразум о пријатељству, сарадњи и партнерству из 1997. године почети и *de facto* да се примењује, односно да ће одредбе споразума суштински и садржајно детерминисати њихове односе, као и да ће се тиме заувек елиминисати декларативни карактер споразума који је био његово кључно и примарно обележје у протеклих готово деценију и по. Такође, индикативно је и настојање Украјине да се прикључи најперспективнијем економском интеграционом облику на постсовјетском простору - Царинском савезу кога чине Русија, Белорусија и Казахстан, што говори у прилог тези да су економски и интеграциони интереси веома снажни и да често превазилазе политичке. Другим речима, резултат последњих председничких избора даје за право претпоставци да ће доћи до квалитативних и квантитативних промена у односима ове две државе. На основу напред изнетих ставова може се генерално закључити да су руско-украјински односи комплексни и вишезначни, да се карактеришу испреплетеношћу и међузависношћу, као и да у себе укључују вишедимензионалност (економски, политички, војно-безбедоносни, културно-цивилизацијски аспект), а да само руско војно присуство на Криму као један од тих аспеката у великој мери детерминише те односе.

2.4.3. Замрзнути сукоби на постсовјетском простору и улога Русије у њиховом разрешавању

Постоји велики број дефиниција замрзнутих сукоба на постсовјетском простору. Према једној од њих, замрзнути сукоби представљају „ратове који нису решени путем мировних договора, већ простим замрзавањем положаја сваке од страна“.⁴¹² Према нешто другачијој дефиницији, замрзнути сукоби су конфликти који се карактеришу „неуспешношћу

⁴¹¹ Као потврда ове констатације истиче се аргументације да „у украјинској држави постоји хронична политичка нестабилност, одсуство спровођења реформи и експлозија спољног дуга... (Детаљнија анализа ситуације у Украјини у излагању Аманде Пол, специјалисте за Украјину при Центру за европску политику, као и Сузан Нијес из француског Института за међународне односе... (Политика, 05.фебруар 2010. године);

напора да се постигне политичко решење сукоба, иако активних непријатељстава нема“.⁴¹³ Поједини аутори уместо синтагме „замрзнути сукоби“ користе термин „отегнути конфликти“, дефинишући их као сукобе у којима су све стране незадовољне стањем status-quo, па је обнављање „врућег сукоба“ само одложено и који може почети у сваком тренутку.⁴¹⁴ Један од најпознатијих западних аутора који се бави проблемом замрзнутих сукоба, Дов Линч (Dov Lynch), заступа становиште да замрзнути сукоби као главну одредницу имају непоклапање између правног и фактичког стања ствари, односно да у оваквим сукобима настају државе које су то „de facto“, али нису то и „de jure“, јер им недостаје широко међународно признање, немогућност успостављања дипломатских односа са већим бројем држава, као и немогућност чланства у ОУН и другим релевантним међународним организацијама.⁴¹⁵ Домаћи аутор Владимир Тапара замрзнуте сукобе одређује као унутрашње или међудржавне сукобе, који се одликују релативно стабилним прекидом ватре без трајног политичког решења, у смислу да је распоред снага на терену произвео фактичко стање територијалних промена којима недостаје правно утемељење, будући да не постоји сагласност воља релевантних актера о томе.⁴¹⁶

Мањкавост постојећих дефиниција је у њиховој недоречености, односно у томе што готово свака од њих занемарује неку од битних одредница које мора имати одређени конфликт да би се могао сматрати замрзнутим сукобом, уз истовремено пренаглашавање значаја појединих његових карактеристика или сегмената. *Сумирајући суштинске елементе свих наведених дефиниција, замрзнуте сукобе можемо одредити као релативно стабилно постконфликтно стање проишло након ратних дејстава, које се одликује одсуством трајног политичког решења, због одбијања страна у сукобу да признају фактичко стање, односно новонастале територијалне промене, којима недостаје de jure признање релевантних субјеката међународних односа.* На постсовјетском простору постоје четири таква сукоба још из времена почетка деведесетих година прошлог века, односно четири територијалне творевине које су по свим карактеристикама de facto државе, али то нису de jure, јер им недостаје шире међународно признање. То су Абхазија и Јужна Осетија, као и Нагорно Карабах и Придњестровље.

⁴¹² Видети шире у:... J. Peet, “Frozen conflicts – Europe`s Unfinished Bussiness”, *Economist*, Nov 19th 2008, from The World in 2009 print edition, (Интернет: <http://www.economist.com/node/124945036/6/2012>, 17.09.2012.);

⁴¹³ S. N. MacFarlane, “Frozen Conflicts in the Former Soviet Union – The Case of Georgia/South Ossetia”, p. 23., (Интернет: <http://www.core-hamburg.de/documents/yearbook/english/08/MacFarlane-en.pdf> 19/4/2012, 11.10.2012.);

⁴¹⁴ F. Morar, “The Myth of `Frozen Conflicts`: Transcending Illusive Dilemmas”, *per Concordiam*, Vol. 1, No. 2, June 2010, p. 11.;

⁴¹⁵ D. Lynch, “Separatist States and Post-Soviet Conflicts”, *International Affairs*, Vol. 78, No. 4, Oct. 2002, pp. 834-5.;

⁴¹⁶ Тапара, В., Јончић, М., „Пут за решавање сукоба – упоредна анализа замрзнутих сукоба на простору ОЕБС“, *Међународни проблеми*, Vol. LXIV, No. 3/2012, стр. 277.;

Руска Федерација је 2008. године, након августовског руско-грузијског оружаног сукоба, признала независност Јужне Осетије и Абхазије, затим су то учиниле и Никарагва и Венецуела, али је изостало широко међународно признање. Придњестровље и Нагорно Карабах није признала нити једна држава чланица Уједињених Нација.⁴¹⁷ Парламент Области Придњестровља, које се у оквиру СССР налазило у саставу Молдавске Совјетске Социјалистичке Републике, прогласио је 1990. године Придњестровљску ССР, односно независност од републичке молдавске власти. Сукоб Молдавије и Придњестровља и масовно насиље спречено је интервенцијом совјетске 14. Армије.⁴¹⁸ Молдавија је 02.09.1991. године, прогласила независност, док је парламент придњестровља 01.12.1991. године прогласио независност од Молдавије, успостављајући Придњестровску Молдавску Републику. Покушај реинтеграције ове области у правно-политички систем Молдавије кулминирао је оружаним сукобом (март-јул 1992.). Криза је окончана потписивањем трилатералног мировног споразума (сукобљених страна и Русије) и успостављањем демилитаризоване зоне. Гарант поштовања споразума била је 14.-та армија руских ОС, као најмоћнија војна формација стационирана на том делу постсовјетског простора још из совјетског периода. Почетком деведесетих (тада совјетска 14. армија) имала је око 9,5 хиљада припадника, али је тај број драстично смањен, тако што је Русија повукла већину тих снага, тако да у данашње време тај број износи око 1.200.⁴¹⁹

На основу стратешке компаративне анализе различитих аспеката свих ових замрзнутих сукоба на наведеним територијама, могуће је извести неколико закључака. Прво, заједничка карактеристика свих замрзнутих сукоба на постсовјетском простору је да су оружани сукоби директна последица распада претходне совјетске државе, а корени сукоба и узроци налазе се у вишедеценијски нагомиланим социјално-етничким, односно националним проблемима. Други закључак који се намеће је да је Русија пресудни чинилац замрзнутих сукоба, који својим активностима и фактичким утицајем на најдиректнији начин детерминише стање њихове „замрзнутости“, с обзиром на околности да је на посредан или непосредан начин била учесник оружаних сукоба који су претходили „замрзавању“ и касније главни чинилац који штити фактичко стање на терену и на тај начин доприноси њиховој „замрзнутости“. Иако је Русија један од најактивнијих учесника мировних процеса у покушајима изналагања трајног политичког решења за замрзнуте сукобе, на њен рачун са Запада (нарочито из САД), као и из појединих држава тзв. Нове Европе (где предњачи

⁴¹⁷ Исто, стр. 275-302.;

⁴¹⁸ „Moldova: Regional Tensions over Transdnistria“, *International Crisis Group*, Europe Report, No. 157, June 17, 2004, p. 3.;

⁴¹⁹ Видети шире у:... Штавланин, Д., *Хладни мир*, Радио слободна Европа, Београд, 2009.;

Пољска), али и из једног дела држава постсовјетског простора (Украјина, Грузија, Азербејџан, Молдавија, Балтичке државе) стижу осуде и критике да пружа подршку сепаратистичким снагама. Уопште, велики број аутора заступа тезу да Русија намерно одржава ове сукобе у стању „замрзнутости“ како би спречила интеграцију Грузије, Азербејџана и Молдавије у западноевропске структуре, пре свега у НАТО.⁴²⁰ Треће, сам процес изналажења политичког решења трајнијег карактера је са временског аспекта веома дуг и одликује се веома малим или никаквим напретком јер стране тешко пристају на компромис и уступке, као директна последица утицаја ретроградних елемената (тзв. чврстурукаша), који сваки уступак супротној страни тумаче као издају и таквим га представљају јавном мњењу, које је нарочито осетљиво по том питању с обзиром на негативна историјска искуства из блиске прошлости.⁴²¹

⁴²⁰ Аргументацију овог става видети шире у:... S. Blank, “Russia and the Black Sea`s Frozen Conflicts in Strategic Perspective”, *Mediterranean Quarterly*, Vol. 19, No. 3, Summer 2008, p.24, 30.; C. Ciobanu, *Frozen and Forgotten Conflicts in the Post-Soviet States: Genesis, Political Economy and Prospects for Solution*, Richmond, 2008.; D. Lynch, “Separatist States and Post-Soviet Conflicts”, *International Affairs*, Vol. 78, No. 4, Oct. 2002, op. cit., pp. 845-6.; Штавланин Д., *Хладни мир*, Радио слободна Европа, Београд, 2009.);

⁴²¹ Видети шире у:... Петровић, Д., Анђелковић, Д., Николић, Г., *Геополитика Закавказја*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.;

3. РУСИЈА У БЕЗБЕДОНОСНОЈ КОНФИГУРАЦИЈИ ЕВРОАЗИЈСКОГ ПРОСТОРА

3.1. Позиција и улога Русије у безбедоносном поретку Евроазије

3.1.1. Конфигурација глобалне моћи у међународном постхладноратовском безбедоносном поретку

3.1.1.1. Геополитички и безбедоносни процеси у постхладноратовском, међународном поретку, као фактор детерминације руске безбедоносне стратегије

Стратегија безбедности Русије мора се промишљати и сагледавати кроз реалистичну призму глобалних безбедоносних и геополитичких процеса у савременом међународном поретку, односно кроз анализу реалног статуса и улоге Руске Федерације у тим процесима. Да би се сагледали сви њени аспекти, као и њен повратни утицај на савремена геополитичка и безбедоносна дешавања мора се поћи од анализе структуре савременог међународног система, његових елемената и њиховог међусобног односа (њихових карактеристика, циљева, интеракција, каузалитета, трендова, итд.).⁴²² Међузависност и условљеност геополитичких процеса у савременом међународном политичко-безбедносном систему и руског концепта стратегије безбедности је врло очигледно и лако доказиво. Динамичност промена, неизвесност и непоузданост предвиђања развоја политичко-безбедоносних процеса на евроазијском простору са аспекта обима, садржаја и темпа изградње мултиполарног међународног поретка у будућности, условљава и усложњава дефинисање и пројектовање националних интереса и циљева руске државе. То на најдиректнији начин отежава артикулисање и формулисање безбедоносне стратегије Руске Федерације.

Савремени међународни поредак је оптерећен многим опасностима, безбедоносним изазовима, ризицима и претњама, тако да данас не постоје поуздана предвиђања о успешности њиховог решавања у будућности. Разлог томе је и што утицајни чиниоци (субјекти) међународних односа ту будућност перципирају на различите начине, у складу са реалполитичком пројекцијом својих интереса.⁴²³

⁴²² Међународни системи су пролазне појаве. Сваки „светски поредак“ тежи да буде коначан. (...) Упркос томе, елементи који га сачињавају налазе се у сталном покрету, у ствари, из века у век међународни системи све краће трају (...) Никада раније елементи светског поретка – као и њихова способност за интеракцију и циљеви – нису се променили овако брзо и дубоко или овако глобално. За сваком променом карактера ентитета од којих се састоји међународни поредак неизбежно следи период потреса... (Кисинџер, Х., *Дипломатија*, ... оп. цит. стр. 716.);

⁴²³ *Актуалне проблеме међународних одношения в начале XXI века*, отв. ред. Е. П. Бажанова, Научная книга, Москва, 2002, с. 224-8.;

Након тектонских геополитичких промена на европском континенту у периоду 1989-1991. године (уједињење Немачке, распад Варшавског савеза, слом идеолошко-политичког концепта реал-социјализма у источноевропским земљама, расформирање СССР и стварање Заједнице независних држава (ЗНД)), на простору Централне и Источне Европе дошло је до стварања вакуума моћи,⁴²⁴ који су искористиле САД за пенетрацију свог утицаја под плаштом промовисања вилсоновско-идеалистичког концепта „Новог светског поретка“.

У новој геополитичкој конфигурацији и новој безбедоносној архитектури насталој у постхладноратовском периоду, нереалне амбиције и интереси појединих држава условили су стварање нових кризних жаришта, регионалних и локалних конфликта, што је уз нове изворе и облике угрожавања умногоме усложнило безбедност у глобалним оквирима. Истовремено, постсовјетска Русија је доживела катаклизмичну деградацију по свим релевантним параметрима своје „тврде и меке моћи“, осим у нуклеарном потенцијалу, али само у квантитативном смислу, док је у квалитативном смислу заостајала за нуклеарним потенцијалом САД. Русија је, од креатора политичко-безбедоносне архитектуре, током читаве друге половине прошлог века, доспела током деведесетих година XX века у ситуацију да изнова ојачава и изграђује своју безбедоносну инфраструктуру.⁴²⁵ Њен геостратешки положај, у поређењу са СССР је приметно погоршан, Русија је била потиснута више од 1.000 километара на исток, а њене западне границе су сличиле границама царске Русије са почетка XVIII века.

Распад источноевропских комунистичких режима 1989. године, расформирање Варшавског пакта, распуштање СССР и невиђена криза Русије,⁴²⁶ на Западу је протумачена као коначна победа у хладном рату из које је требало да проистекне униполарни међународни поредак.⁴²⁷ У његовом средишту ће се налазити САД као лидер западног света,

⁴²⁴ „Урушавање” Источног блока и повлачење руског утицаја није резултирало стварањем неутралне „безбедоносне зоне“, него попуњавањем створеног „вакуума моћи“ са Запада, географским приближавањем НАТО-а Русији и свођењем њеног геополитичког утицаја на „мању меру”... (Видети шире у:... Килибарда, З., *Основе геополитике*, Факултет безбедности–Службени гласник, Београд, 2008.);

⁴²⁵ Видети шире у:... Килибарда, З., Шарановић, Ј., „Историјски корени, изазови и алтернативе геополитике савремене Русије“, *Алтернативна академска образовна мрежа*, Европске студије, курс: Русија и Европа, Београд, 2001.;

⁴²⁶ Председник Руске Федерације Владимир Путин је у обраћању руском парламенту, априла 2005. године, распад Совјетског Савеза назвао «великом геополитичком катастрофом XX века»... («О важнейших общенациональных задачах», Послание Президента РФ, В. В. Путина Федеральному Собранию РФ, от 25 апреля 2005 г., «*Парламентская газета*», № 76, от 26.04.2005.);

⁴²⁷ С. Krauthammer, The Unipolar Moment, *Foreign Affairs*, Vol.70, No.1, Winter 1990/91, pp.23-33. Наведено према: Симић, П., „Политика Бушове и Клинтонове администрације према Југославији“, у: Владимир Гречић (прир.), *Постбиполарни свет и Југославија*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2000, стр. 34.;

са доминантним војно-политичким утицајем и интензивним присуством на европском континенту у процесима креирања новог глобалног безбедоносно-политичког система.⁴²⁸

Овакво стање је имплицитно садржано у основним поставкама теорије „хегемонистичке стабилности“, која је утемељена на концепцији која садржи основне поставке неореализма. Основ теорије „хегемонистичке стабилности“ чини становиште да је успостављање хегемоније, односно глобалне доминације од стране једне велике силе, неопходан услов за глобални ред у међународној безбедности. Другим речима, за стабилан светски поредак потребан је доминантан светски лидер који би кажњавао оне који угрожавају *status quo*. Свако опадање и ерозија положаја и улоге хегемона, односно фрагментација његове моћи и утицаја, нужно води у нестабилност и хаос целокупног међународног система.⁴²⁹ Ова теорија нашла је велики број својих присталица међу теоретичарима и политичарима у Сједињеним Државама. (Неки аутори сматрају да су управо неоконзервативци у Америци поставили теоријску основу за идеју „глобалне хегемоније“ САД након завршетка хладног рата). Тенденција стварања униполарног међународног система у постбиполарној ери, који би обезбеђивао међународни мир, стабилност и безбедност међународне заједнице, супротстављајући се „опасној биполарности“ и „експлозивној мултиполарности“, била је директан производ политике САД у намери да капитализује своју „победу“ одмах након хладног рата.⁴³⁰ Наведена тенденција имала је претходну академску (*think-tanks*) елаборацију и пројекцију од стране најауторитативнијих америчких теоретичара и институција (З. Бжежински,⁴³¹ Р. Холбрук, А. Шлезингер, А. Бејлс и многи други). Велики број реномираних страних и домаћих аутора такође стоји на наведеном становишту да је савремени, постхладноратовски међународни поредак униполаран, са САД као једином глобалном суперсилом, која своју доминацију и супремацију у свету базира на неспорној економској, технолошкој и војној супериорности.⁴³²

⁴²⁸ Видети шире у: ... J. Nye, „What New World Order“, *Foreign Affairs*, Vol.71, No.2, Spring 1992.;

⁴²⁹ Кегли, Ч., Виткоф, Ј., *Светска политика – Тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе – Факултет политичких наука – Дипломатска академија, Београд, 2004, стр.174.;

⁴³⁰ Видети шире у: ... *Мировая политика и международные отношения*, под редакцией С. А. Ланцова, В. А. Ачкасова, ООО „Питер Пресс“, Санкт-Петербург, 2007.;

⁴³¹ „Америчка глобална хегемонија и глобална безбедност су нешто што се у догледно време не може раздвајати. (...) Положај Америке у хијерархији света је јединствен и то је чињеница која је општепозната и прихваћена. (...) Чак су и Руси, који су на то били најмање спремни, признали да ће САД задржати примат бар током прве две деценије XXI века и да им за то време ниједна друга сила неће бити близу“... (Бжежински, З., *Амерички избор, глобална доминација или глобално вођство?*, Политичка култура, Загреб, ЦИД Подгорица, 2004, стр. 13-5.);

⁴³² „У центру западне ,победничке структуре земаља нашла се Америка, као једина преостала суперсила. Тако се светски поредак након 1991. године може назвати у потпуности монополарним.“... (Петровић, Д., *Ка мултиполарном светском поретку*, Пешић и синови. Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2010, стр. 64-6.); На сличном становишту је и Егон Манцер... (Видети шире у: ... Манцер Е., *Монополарни светски поредак, о социоекономској доминацији САД*, Досије, Београд, 2003.);

Међутим постоји један број теоретичара, аутора од несумњивог светског ауторитета који имају другачији став, по питању структуре и стабилности хладноратовског међународног система. Међу њима су Семјуел Хантингтон,⁴³³ Јевгениј Примаков, Хенри Кисинџер,⁴³⁴ Чарлс Кегли, Јуџин Виткоф, и други (од домаћих аутора, рецимо Митар Ковач). Може се закључити да наведени аутори, на основу анализе основних елемената глобалног међународног поретка и историјско-компаративне анализе структуре међународних система у прошлости, презентују своје ставове чија је суштина да постхладноратовски међународни поредак нема „стерилну“ монополарну структуру, односно да се униполаризам никада није остварио у чистом облику због истовременог постојања већег броја појединачних, али и групних центара моћи у свету. Још су творци тзв. уговорних теорија упозоравали да је моћ (власт) склона изопачењима и да је због тога неопходно стварања система „кочница и равнотеже“, како би управљање заједницом могло да функционише неарбитарно, предвидиво и стабилно, као и да се чврстина и способност развитка сваког система одређује на основу постојања његових противтежа. Истовремено, сви ови аутори дају сопствена предвиђања и сопствене перцепције тенденција развоја савременог међународног система у блиској будућности. У том контексту, постоји велики број варијанти када је у питању мултиполарна структура међународног поретка у годинама које долазе, при чему се највећи број тих теорија разликује према броју полова, односно центара моћи који ће егзистирати у датом систему. Варијације се крећу од идеје „необиполаризма“ Александра Дугина,⁴³⁵ затим тзв. трипартитног система, који би сачињавао „глобални троугао: САД-Кина-Русија“,⁴³⁶ преко полицентричног модела са „неколико“ (5-6) великих сила (Х. Кисинџер, Ч. Кегли, Ј. Виткоф), па све до модела „хиперполарног света“, односно „експлозивне вишеполарности“ са огромним бројем малих и средњих сила, односно центара моћи.

Захваљујући перманентном увећавању својих капацитета „тврде“ и „меке“ моћи у последњој деценији, као и нијансираном и прагматичном спољнополитичком приступу, Русија данас има веома активну улогу у еволуцији међународног система ка његовој мултиполарној структури. Притом, према изјавама највиших руских званичника Русија се

⁴³³ Видети више о Хантингтоновом ставу да је постхладноратовски међународни систем заправо хибридни - „уни-мултиполарни“, са једном суперсилом и неколико великих сила, као прелазни облик на путу ка класичној мултиполарности... (S. Huntington, „The Lonely Superpower“, „*Foreign Affairs*, Vol. 78, No. 2, March/April 1999, p. 36-7., наведено према: Николиш, Д., „САД – примарни изазивач нестабилности Балкана и Југославије“, у: Владимир Гречић (прир.), *Постбиполарни свет и Југославија*, ... стр. 39-52.);

⁴³⁴ Међународни поредак у XXI веку ће наликовати европском систему држава из XVIII и XIX века. (...) Састојаће се од најмање шест великих сила - САД, Европе, Кине, Јапана, Русије и можда Индије – као и од мноштва средњих и мањих земаља. Истовремено, међународни односи су први пут заиста постали глобални. "... (Кисинџер, Х., *Дипломатија*, ... оп. цит. стр.10-12, 719-20.);

⁴³⁵ Дугин, А., *Основи геополитике*, књига 1, Геополитичка будућност Русије, ... стр. 141-3.);

⁴³⁶ Младеновић, М., Пономарева, Ј., „Кина-Америка-Русија: глобални троугао 21. века“, *Социолошки преглед*, vol. XLV (2011), No. 4, стр. 459-62.;

залаже не за концепт „класичног“ већ „демократског мултиполаризма“, за међузависну и интегрисану светску заједницу засновану на „балансу интереса“, а не на „балансу моћи. Русија се залаже за успостављање међународног система који ће се темељити на јачању међународних институција (пре свега ОУН) и на изградњи узајамне и недељиве глобалне безбедности, уз истовремено „одбацивање употребе силе и претње силом, као средства решавања спорова у међународним односима“.⁴³⁷ Међутим, овакво становиште изложено је критици појединих аутора са Запада, при чему се наводи да је реч само о „дипломатској реторици“ и да конкретни потези које повлачи Русија (наводећи примере руске војне интервенције у Грузији 2008, или руско-украјинске гасне кризе у јануару 2009.), сведоче о присутности традиционалне геополитичке логике у руској перцепцији и начину промишљања глобалних проблема. Који од наведених или неких других модела мултиполарног међународног система има највише шанси да се оствари у деценијама пред нама и колико ће временски трајати, заиста је тешко предвидети с обзиром на сложеност и динамичност савремених међународних односа, континуираност процеса редистрибуције моћи и сталних промена односа снага.

Кроз ставове, исказе и анализе наведених теоретичара (заснованих на научној, теоријско-сазнајној основи) о структури савременог међународног поретка и о односима релевантних субјеката у њему, може се доћи до сазнања о корелацији његове структуре и стратегије безбедности руске државе. Другим речима, могуће је сагледати у којој мери наведени екстерни чиниоци утичу на формулисање и спровођење безбедносне стратегије Русије и истовремено, у ком обиму (кроз деловање руских државних институција, органа и свих подсистема безбедности) она повратно детерминише и условљава односе и активности субјеката у међународном систему,⁴³⁸ имајући у виду чињеницу да стратегија безбедности Русије представља програм политике велике силе у глобалним односима и да као таква, она има карактер глобалне, тз. „велике стратегије“,⁴³⁹ која врши велики повратни утицај на савремена дешавања у међународним односима и у знатној мери их одређује.

⁴³⁷ Сергеј Лавров, министар спољних послова Руске Федерације у више наврата је изнео став да „демократски мултиполаризам“ мора представљати темељ међународних односа, који ће се заснивати на „балансу интереса“, а не на „балансу моћи“... (D. Averde, „Russian Foreign Policy and the Global Political Environment“, *Problems of Post-Communism*, Vol. 55, No. 5, September/October 2008, pp. 28-39 (31)); Овакав приступ разликује се од концепта „реалиста“ о „класичном мултиполаризму“ заснованом на ривалству и равнотежи снага неколико великих сила, приближно једнаке моћи.;

⁴³⁸ „Стратегија Русије у XXI веку: анализ ситуације и неке предложенија“, Стратегија – 3, в: *Независимая газета*, № 107-108, 1998. г, в: „Место Русије у савременом свету“, (Интернет: <http://www.bestreferat.ru/referat-51088.html>, 22.01.2011.);

⁴³⁹ Само велике силе, чији се утицај и домаћа политика протежу на читав свет имају властиту националну, која је истовремено и глобална стратегија... (Симић, Д., *Светска политика*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2009, стр. 150.);

3.1.1.2. Позиција и улога Сједињених Држава у постхладноратовском, међународном систему, као фактор детерминације руске безбедоносне стратегије

Односи Русије и САД као и даље две најзначајније војне силе на планети, неспорно представљају један од кључних детерминишућих чинилаца савременог међународног безбедосног поретка на крају прве деценије XXI века. Квантитативно изражени однос ових великих сила указује да се релативна позиција Русије у односу на САД није значајније променила. Јасно је да је и ослабљена међународна позиција САД далеко јача него позиција Русије, с обзиром на постојећу разлику у односу војних и економских капацитета, утицаја у међународним политичким и економским организацијама и привлачности укупног цивилизацијског обрасца - дакле готово свих елемената „меке” и „тврде” моћи Русије и САД.⁴⁴⁰ Како је већ напоменуто, један од основних екстерних фактора који у великој мери детерминише дефинисање безбедоносне стратегије Руске Федерације представљају стратегије других држава и војно-безбедоносних савеза. Русија је као један од основних облика угрожавања њене безбедности и једну од главних безбедоносних претњи својим националним интересима и циљевима, идентификовала у агресивној безбедоносној и спољнополитичкој стратегији САД, израженој кроз процесе ширења Северноатланског савеза на исток и пенетрацију моћи и утицаја САД на просторе Црноморско-каспијског региона и централноазијских постсовјетских република.⁴⁴¹ Русија је ову своју перцепцију институционализовала кроз ставове и опредељења у својим базичним стратегијско-доктринарним документима с почетка овог века.⁴⁴²

Основна карактеристика америчке државне политике (па и безбедоносне политике као њеног суштинског сегмента) и у првој деценији овог века представља континуитет и истрајност на кључним принципима опредељења о „предводничкој“ улози Америке као глобалног лидера, уз мање-више „козметичке корекције“ у складу са огољеним прагматизмом и тренутним потребама њеног спољнополитичког курса. Такво опредељење операционализовано је кроз стратешко деловање готово свих „постхладноратовских“ америчких државних администрација (од Џорџа Буша Старијег, преко Била Клинтона и Буша

⁴⁴⁰ Филимоновић, М., „Узроци спољнополитичке офанзиве Русије“, *Међународна политика*, LVIII, бр. 1125-1126, јануар-јун 2007. стр. 5-24.;

⁴⁴¹ Мешков, А. Ю., «Философия стратегической стабильности. Внешняя политика и политика безопасности России в начале XXI века», опубликовано в: «Независимая газета», Москва, 08.08.2002.;

⁴⁴² Конкретно, „јачање војно-политичких блокова и савеза (пре свега ширење НАТО савеза на исток); и могућу појаву страних војних база и већег војног присуства у непосредној близини граница Русије“, експлицитно се наводе као основни фактори који генеришу претње безбедности руске државе у основном стратегијско-

Млађег, па до администрација Барака Обаме). Као илустрација овог става, у сфери безбедности може послужити компарација основних опредељења америчких стратегија националне безбедности донетих на почетку и на крају прве деценије овог века. Истине ради, упоређивањем одредби америчке безбедоносне стратегије из 2002. (тзв. Бушова стратегија) и оне из 2010. године (тзв. Обамина стратегија), може се уочити да постоје и одређена одступања од овог генералног становишта, са аспекта основног опредељења земље за начине решавања међународних проблема. Суштинска разлика је у томе што је Стратегија из 2002., „инспирисана“ терористичким актима Ал Каиде на Америку септембра 2001, суштински била заснована на превласти „чврсте“ моћи уз дефинисање права и на превентивне ударе, док Стратегија из 2010. године, прави значајан отклон у правцу давања предности елементима „меке“ моћи у спровођењу безбедоносне (и државне) политике.⁴⁴³ Операционализација циљева артикулисаних у америчкој Стратегији националне безбедности, остварује се стратегијско-доктринарним документима нижег нивоа општости, као што је Национална војна стратегија.⁴⁴⁴

Међутим, непосредно након хладног рата у условима тектонских геополитичких промена структуре међународног система и потпуне дезоријентисаности руске спољне политике раних 90-их година, која се карактерисала једностраним прозападњаштвом и позиционом (status quo) стратегијом поштања и уступака, Сједињене Државе су кренуле у процес капитализације своје хладноратовске „победе“, са позиција једине преостале суперсиле која није имала реалног геополитичког такмаца и супарника. Истовремено, то је била и једна од основних преокупација америчке политике - очување позиције „глобалног вођства“ САД. То је подразумевало спречавање појаве неке нове ривалске силе, која би могла угрозити њену позицију хегемона у глобалним оквирима,⁴⁴⁵ односно примарно

доктринарном документу Руске Федерације из 2000. године, у Концепцији националне безбедности... (*Концепция национальной безопасности Российской Федерации*, от 10. января 2000, ...);

⁴⁴³ Одредбе америчке стратегије националне безбедности из 2010. године дефинишу деловање САД у будућности уз максимално искоришћење савезничког капацитета који Америка несумњиво поседује, а уколико буде постојала неопходност унилатералног деловања, оно ће бити на основу стандарда којима се регулишу услови и начини употребе силе. У том духу, у документу се говори и о ширењу сарадње САД са другим значајним субјектима међународних односа као што су Кина, Индија и Русија али и са државама чија улога у свету постојано расте: Бразил, Јужна Африка, Индонезија... (Стратегија националне безбедности САД, мај 2010., стр. 3 (Интернет: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf, 16.03.2011.));

⁴⁴⁴ Америчка Национална војна стратегија се редефинише на сваке две године, а последња је донета 08.02.2011. године. (...) Слично као у Стратегији националне безбедности и у Војној стратегији се наводи да ће „САД, у настојању да се придржавају међународног права, у свим случајевима употребљавати војну силу у тесној сарадњи са савезницима и партнерима, остављајући могућност и за унилатерално деловање уколико је то неопходно“... („National Military Strategy of the United States of America“, 2011, р. 8., (Интернет: http://www.jcs.mil/content/files/2011-02/020811084800_2011_NMS_-_08_FEB_2011.pdf, 29.05.2012.));

⁴⁴⁵ У свом веома цитираном делу „Велика шаховска табла“, Збигњев Бжежински „огољено“ поручује: „Крајњи циљ политике САД је доброћудан и визионарски – обликовања једне истински кооперативне светске заједнице.(...) Али наш императив је да се у међувремену не појави ни један изазивач Евроазији, који би био

недозвољавање „реимперијализације“ Русије, уз очување америчке војне и економске супремације у глобалним оквирима кроз унапређивање мреже савезништава и сарадње.

Међутим, истовремено са процесом очувања глобалног лидерства паралелно је текао и процес опадања америчке моћи и утицаја у свету, као директна последица претераног напрезања („империјалне предимензионираности“) ове суперсиле, у контексту њених неселективних војних ангажовања на готово свим неуралгичним тачкама на планети.⁴⁴⁶ У новом светском поретку са великим бројем различитих безбедоносних изазова, свакако ће се искристалисати тенденција коју су поједини теоретичари већ формулисали крајем XX века, да ће снага и моћ САД као глобалног хегемона опадати у наредним деценијама.⁴⁴⁷ Америчка војна и економска моћ ће у првим деценијама XXI века свакако појединачно бити без премца, али у догледној будућности њена моћ ће се перманентно смањивати услед раста моћи неких других глобалних сила,⁴⁴⁸ пре свега земаља тзв. БРИКС-а (Бразил, Русија,

способан да овлада Евроазијом и да тиме такође изазове Америку.“... (Видети шире у:... Бжежински, З., *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1998.);

⁴⁴⁶ Пол Кенеди сматра да је опала способност САД да носи терет војних трошкова. (...) као и да ће се ова суперсила пре или касније морати суочити са чињеницом да је укупан збир њених укупних интереса и обавеза далеко већи од способности те земље да их истовремено штити... (Видети шире у:... Кенеди, П., *Успон и пад великих сила*, ЦИД Подгорица и Службени лист СРЈ, Београд, 1997.); „Америку, опредељену за крсташке походе, могло би да исцрпи неселективно уплитање у све етничке сукобе и грађанске ратове што избијају у постхладноратовском свету.“... (Кисинџер, Х., *Дипломатија*, ... оп. цит. стр. 738.); Услед настојања, да својим ангажовањем на готово свим деловима планете очува и увећа своју моћ и утицај, САД су током деведесетих, а нарочито у првој деценији XXI века реално умањиле своју снагу... (Петровић, Д., *Ка мултиполарном светском поретку*, ... оп. цит. стр. 67.); Сједињене Државе су већ суочене са ризиком настајања и нестајања великих сила у прошлости. Тај ризик у теорији назван је „империјална предимензионираност“ или „претерана растегнутост“, односно „распрострањеност“... (Стајић, Љ., *Основи система безбедности, са основама истраживања безбедоносних појава*, ... оп. цит. стр. 121.);

⁴⁴⁷ Поједини аутори на основу ових чињеница заступају тезу да укупан збир глобалних интереса и обавеза САД премашује њену способност да их истовремено штити, односно да је опала способност ове суперсиле да носи терет војних трошкова који су умногоме оптеретили и умањили конкурентност њене економије... (Видети ширу аргументацију на којој се заснива теза о америчкој „империјалној предимензионираности“ (пренапрегнутости, претераној растегнутости) у:... Кенеди, П., *Успон и пад великих сила*, ЦИД, Подгорица и Службени лист СРЈ, Београд, 1997.); У привидној колизији са оваквим ставом о америчкој империјалној предимензионираности налази се теза америчког геополитичара Николаса Спајкмена који сматра да „новоосвојене територије након асимилације могу послужити као упоришта за нова напредовања“... (N. J. Spykman and A. A. Rollins, „Geographic Objectives in Foreign Policy“, *American Political Science Review*, Vol. XXXIII, Jun 1939, p. 447-8.); Међутим, Спајкменово становиште односи се на почетне фазе настајања великих империја, док се Кенедијева теза односи на позне фазе развоја, односно „заласке“ империјалних сила... (Исаковић, З., *Основи теорије политичке моћи у међународним односима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1998, стр. 171.);

⁴⁴⁸ У свом извештају под називом „Глобални правци 2025: преображени свет“, амерички Национални обавештајни савет (NIC) наводи да ће до 2025. године Америка бити само један међу много глобалних актера у „преображеном свету“, иако ће и даље задржати значајну улогу у глобалним процесима. (...) Америчка релативна моћ ће опадати уз истовремен успон Индије, Кине и можда Русије. (...) У поменутом извештају се закључује да ће услед успона нових сила, глобализације привреде, пребацивања богатства са запада на исток и све доминантнијег утицаја недржавних фактора, до 2025. године свет доживети толики преображај да ће бити готово непрепознатљив... („Global Trends 2025.: A Transformed World“, *National Intelligence Council*, November 2008, (Интернет: http://www.dni.gov/nic/NIC_2025_project.html, 24.09.2011.); Слични ставови о постепеном еродирању глобалне америчке моћи, могу се наћи и у неким ранијим америчким прогнозама - извештајима:... (*New World Coming: American Security in the 21st Century*, Phase 1 report. September 15, 1999.; *Seeking a National Strategy: A Concept for Preserving Security and Promoting Freedom*, Phase 2 report. April 15, 2000.; *Road Map for National Security: Imperative for Change*, Phase 3 report. January 31, 2001.);

Индија, Кина, Јужноафричка Република). На овом становишту је и велики број других угледних теоретичара са Запада, који у својим делима заступају тезу о опадању релативне моћи САД и јачању других држава или региона, као што је Кишоре Мабубани („Нова азијска хемисфера – незауостављиво померање глобалне моћи ка истоку“), Ричард Хас (Richard Has) („Доба неполарности“), Френсис Фукујама или Фарид Закарија (Fareed Zakaria) („Постамерички свет“,⁴⁴⁹). Поред водећих западних теоретичара и поједини припадници највишег америчког политичког естаблишмента попут Артура Шлезингера, сматрају да САД нису у стању да поднесу цену својих ратова и да ће се у перспективи њена моћ релативизовати и смањивати.⁴⁵⁰

На супротном становишту налази се један број западних теоретичара који настоје да релативизују тезу о опадању моћи САД, наводећи да такво становиште није прихватљиво и да не одговара објективној стварности, штавише по њима постоје „јасни знаци“ обнове америчке моћи и њене улоге светског лидера.⁴⁵¹ Ови аутори свој став बेзирају на аргументацији да сви потенцијални ривали Америке имају реалне хендикепе у поређењу са њом и истовремено предвиђају да ће се лидерство САД продужити и у XXI веку.⁴⁵²

Истовремено, глобални поредак и безбедност у XXI веку мораће нужно да се заснивају и на усклађивању и уравнотежењу сукобљених и сучељених националних интереса водећих светских сила, услед чињенице да оне имају различите перцепције и критеријуме када је у питању један број безбедоносних изазова и претњи миру и стабилности. Процене да ће САД бити суочене са пренапрезањем као последицом њиховог глобалног, неселективног арбитража и уплитања у постбиполарном периоду, као и чињенице да нису све државе на исти начин спремне да прихвате ризике у деценијама које долазе, иду у прилог тези да ћемо бити сведоци ренесансе реалполитичких постулата („равнотеже снага“ и „сфера утицаја“) и реалполитичког сагледавања међународне стварности.⁴⁵³

⁴⁴⁹ F. Zakaria, *The Post-American World*, W. W. Norton & Company, New York & London, 2008.;

⁴⁵⁰ Артур Шлезингер, бивши саветник председника Кенедија, заступа тезу да је „положај САД као једине преостале суперсиле постао парадоксалан. Америка је суперсила у војном смислу, али немоћна да поднесе цену сопствених ратова. (...) Као суперсила она нема велику будућност. Она нема моћ да влада светом“... (*The New York Review*, April 9, 1992, p. 37.);

⁴⁵¹ Видети шире у:... R. Kagan, „Still No. 1“, *Washington Post*, October 30, 2008.; R. Kagan, „History s Back“, *Weekly Standard*, August 25, 2008.;

⁴⁵² Детаљнији приказ поменутих ставова у делима западних аутора:... M. Charlton, E. Ridell-Dixon (ed.), *Crosscurrents International Relations in the Post-Cold War Era*, Nelson Canada, Scarborough, 1993.; J. Nye, *Bound to Lead: The changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.);

⁴⁵³ Компаративна анализа стајалишта реалистичке провицијенције несумњиво указује на њихова супротстављена и опречна гледишта по појединим питањима. Резиме њихових ставова може се сажети у чињеници да су они сагласни у томе да на међународној разини долази до супротстављених националних интереса између држава, што неминовно доводи до различитих облика конфликта. Ради тога, све државе предузимају низ мера на јачању војно-технолошке моћи у циљу заштите својих виталних интереса... (Маслеша, Р., „Научно и теоријско промишљање основних категоријалних концепата сигурности“, у : Зоран Кековић (прир.), *Системи безбедности* (хрестоматија), Факултет безбедности, Београд, 2007, стр. 45.);

Значајан број аутора сматра да су хегемонистичко понашање САД у међународним односима и њене унилатералне акције које су је промовисале у „глобалног полицајца“ у прве две деценије постхладноратовске ере, деловали су као бумеранг јер су подстакле јединство осталих центара моћи и „антиамериканизам“ као тенденцију широм света, који је међу муслиманским светом достигао пандемијске размере.⁴⁵⁴ Реално је очекивати да ће се савремени глобални поредак заснивати на одржавању променљиве равнотеже снага, на савезништвима држава, као и на сталном нијансирању и дозирању „политике силе и притисака“ од стране великих сила, у циљу осигуравања њихове сопствене безбедности и истовременог задовољавања њихових геополитичких потреба и амбиција. У таквој констелацији односа и снага и САД ће морати да преиспитују ставове о властитим донетима, о својој супериорности, надмоћности и историјској мисији „светионика слободе и демократије“ неолибералног света. У супротном, озбиљан проблем глобалне безбедности може бити наставак инсистирања САД на стварању могућности да се принципи „вилсоновског-идеализма“ и америчких неолибералних вредности неселективно примењују на цео свет.⁴⁵⁵ То је у многим конкретним случајевима био само параван за остваривање голих реалполитичких циљева и геополитичких интереса.

На основу презентованих ставова, може се закључити да се САД данас налазе у комплексној ситуацији у вези са очувањем своје доминације у војно-техничкој и економској сфери. Од почетка деведесетих година прошлог века, непрестано (и неселективно) војно ангажовање Америке у готово свим кризним жариштима у свету, довело је до тога да велики део америчке јавности све чешће поставља питање целисходности такве политике. Свест о горњим лимитима и могућностима САД условљава изналажење нових метода и механизма за глобално управљање и очување лидерства Америке, уз истовремене покушаје смањивања финансијског притиска на САД.⁴⁵⁶ У том контексту, крајем прве деценије овог века, уочљив је велики број иницијатива Америке као што су одустајање од неоконзервативне доктрине администрације Џорџа Буша Млађег и све веће ослањање на примену тзв. меке моћи,⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Видети шире у:... Манделбаум, М., *Треба ли свету Голијат – Како Америка делује као светска влада у 21. веку*, Филип Вишњић, Београд, 2006.; Слична аргументација може се наћи и у делима руских аутора: Примаков, Ј., *Свет без Русије?: чему води политичка кратковидост*, Факултет безбедности – Службени гласник, Београд, 2010; и у: Примаков, Ј., *Свет после 11. септембра и упад у Ирак*, Привредна комора, Београд, 2006.;

⁴⁵⁵ „Америка је у XX веку успоставила светски поредак заснован искључиво на властитим вредностима. (...) Међутим, „вилсонизам“ не може да буде једина основа за постхладноратовски период“... (Кисинџер, Х., *Дипломатија*, ... оп. цит. стр. 720.);

⁴⁵⁶ Више о улози САД у глобалном управљању и њеном деловању као светске владе, у књизи америчког професора Мајкла Манделбаума... (Манделбаум М., *Треба ли свету Голијат: како Америка делује као светска влада у 21. веку*, Филип Вишњић, Београд, 2006.);

⁴⁵⁷ Аутор теорије „меке моћи“ („Soft power“) је професор Харвардског универзитета – Џозеф Самјуел Нај, који је термин *мека моћ* први пут употребио у својој књизи „Предодређени да воде“... (Ј. Нје, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic books, New York, 1990.); О тзв. мекој моћи видети шире и у:... Нај Џ.,

затим „ресетовање“ односа са Русијом, дијалог по питању европске противракетне одбране, проширење сарадње око Авганистана, потписивање уговора о смањењу стратешког нуклеарног наоружања (СТАРТ), итд. С друге стране, може се закључити да је у другој половини прве деценије овог века приметан процес јачања „меке моћи“ Русије, који своју објективизацију има управо у процесима атрактивности и привлачности чланства у појединим регионалним мултилатералним организацијама на постсовјетском простору чији је предводник управо Русија, као и у примамљивости енергетско-економске сарадње. Ови процеси представљају добру алтернативу „тврдој моћи“ заснованој на војној сили и геополитичкој конфротацији, што омогућава много већу флексибилност деловања у остваривању и заштити националних интереса руске државе.

Поред настојања да се очува позиција „глобалног вођства“, САД су кроз још један процес настојале да „докапитализују“ свој „успех“ у хладноратовској утакмици. У условима непостојања глобалног војног и идеолошког противника, стратешки амерички интерес и њен геополитички императив био је политичко и војно-безбедоносно препозиционирање на европском континенту.

3.1.2. Положај Руске Федерације у постојећој европској безбедоносној архитектури

Русија се залаже за мултиполарни међународни поредак и у том циљу покушава да позиционира своју улогу као незаобилазног и респектабилног глобалног фактора безбедности у XXI веку, упркос чињеници да не постоје поуздане анализе и пројекције које би са великом вероватноћом могла да предвиде безбедоносну архитектуру на европском и глобалном геопростору у дугорочном периоду. Профилисањем своје улоге у пре свега европској безбедоносној архитектури, Русија у безбедоносном смислу умањује вероватноћу настанка безбедоносних ризика и претњи по њене виталне националне интересе. Очување доминантног присуства и улоге САД у европском систему безбедности,⁴⁵⁸ обезбеђени су примарно кроз процес наметања „натоцентричног“ модела безбедности у Европи (кроз

Како разумевати међународне односе, Стубови културе, Београд, 2006.; Най, Дж. С., *Гибкая власть. Как добиться успеха в мировой политике*, ФСПИ Тренды, Москва, 2006.;

⁴⁵⁸ „Европи ће у XXI веку и даље бити потребно активно америчко ангажовање (...) Једна нестабилна Европа би и даље била претња националним интересима САД. (...) Локални сукоби, политичка и економска нестабилност и повратак историјских оптужби заменили су данас совјетски експанзионизам, као највећу претњу миру у Европи. (...) Овога пута САД морају предводити стварање безбедоносне архитектуре која укључује и тиме стабилизује целу Европу и Запад, бивше совјетске сателите Централне Европе и што је најкритичнија ствар, Русију и бивше совјетске републике“... (R. Holbrooke, „America, a European Power“, *Foreign Affairs*, Vol.74, No.2, March-April 1995, p. 38-9.);

механизме НАТО алијансе, односно кроз реформу и редефинисање њене улоге),⁴⁵⁹ као и путем ширења овог војно-политичког савеза на источном правцу.

3.1.2.1. Ширење НАТО на исток, као фактор детерминације руске безбедоносне стратегије

Експанзија НАТО на исток од краја 1996. године постала је главни безбедоносни и спољнополитички проблем Русије, која због своје слабости и унутрашњих проблема није могла имати равноправан статус у односима са САД, које средином деведесетих почињу све интензивније да заговарају хитан пријем постсоцијалистичких држава Источне и Средње Европе у НАТО. Русија је изражавала оштре протесте и неслагања са оваквом намером, сматрајући да груписање моћног војног савеза близу њених граница представља потенцијалну опасност по њену безбедност. Искључивање Русије из тог процеса схваћено је у Москви као њено потискивање из европске заједнице народа и њену изолацију из европских политичко-безбедоносних процеса и економских интеграција. Од тог тренутка Русија заузима тврд и супротстављен став према експанзији НАТО, сматрајући да се тиме нарушава геополитички баланс и стабилност у Европи и угрожавају њени витални национални интереси, упркос другачијим уверавањима са Запада, па чак и из највиших истанци Северноатланске алијансе, у чијим образложењима НАТО експанзије Русија заузима посебно важну улогу и статус партнера и савезника.⁴⁶⁰

Модалитети процеса ширења НАТО савеза на исток имали су на почетку неколико институционалних решења и аранжмана, који су у значајној мери утицали на безбедност великог броја држава на европском континенту.⁴⁶¹ Суштина целокупног процеса ширења

⁴⁵⁹ Најпре је у новембру 1991. године на самиту НАТО у Риму, кроз усвајање Новог стратешког концепта (*NSC 91 – New Strategic Concept*), промовисана доктрина којом је реформисана улога НАТО у контексту омогућавања НАТО савезу ангажовање и ван граница држава чланица у „интересу мира и стабилности у Европи“, што представља редефинисање тзв. члана 5. Вашингтонског споразума, који овај војни савез дефинише искључиво као одбрамбени (члан 5. предвиђа ангажовање НАТО само у случају оружаног напада на неку од чланица). (...) Редифинисање NSC 91, извршено је 23/24.04.1999. године на самиту НАТО у Вашингтону, усвајањем „Новог стратешког концепта за XXI век“ (*NSC 99*), који је представљао типичан стратегијско-доктринарни документ о општој и војној политици НАТО и „свеобухватнијем приступу безбедности“. Овим документом НАТО се промовише као кључни фактор у европској безбедоносној архитектури, уз истовремено проширивање његове надлежности са аспекта неограниченог деловања на било којој тачки планете у заштити и очувању светског мира и широког спектра универзалних вредности од разних облика угрожавања... (Видети шире у: ... Кремер, У., „*Нови НАТО*“, Филип Вишњић, Београд, 2000.);

⁴⁶⁰ Генерални секретар НАТО је Русију назвао главним савезником у борби против растућег тероризма... (С. Wagnson, „Russia’s Choice: Preserve the Status Quo, The Iraq War: European Perspectives on Politics“, *Strategy and Operations*, Jan Hallenger, Nakan Karlsson (ed.), Routledge, New York, 2005, p. 67.);

⁴⁶¹ Председник САД Џорџ Буш Старији је 1991. године, био иницијатор оснивања Северноатланског савета за сарадњу (НАСС), као институционални облик сарадње НАТО и бивших источноевропских земаља, а 1993. године администрација председника Била Клинтона покренула је програм „Партнерство за мир“ (PFP), коме је јуна 1994. приступила и Русија ... (Гајић, Д., „Процеси ширења НАТО-а у Европи“, *Међународни проблеми*, Vol.

НАТО на исток може се сумирати у једној реченици већ цитираног З. Бжежинског: „Геополитичка празнина између Европе и Русије била би опасна.“⁴⁶²

Основна претпоставка за ширење НАТО савеза на исток била је стварање вакуума моћи, а предуслов за његово стварање било је потпуно повлачење руских трупа са простора планиране експанзије. С друге стране, ширењем НАТО на исток створене су претпоставке за „натоцентрични“ безбедоносни поредак, насупрот руским замислима о „трипартитном“ поретку.⁴⁶³ У новој постхладноратовској геополитичкој игри, настојања САД и НАТО (као њене кључне полуге утицаја и моћи на европском континенту) и њихова геополитичка логика у надметању (надјачавању) са Русијом би се могла дефинисати као стратешко ангажовање у „унутрашњем граничном подручју евроазијског простора“. Циљ такве идеје је сузбијање и потискивање руског утицаја из европског правца према истоку и из централноазијског правца према северу, односно из свих рубних подручја постсовјетског простора („битка“ за нови „Римленд“). Ово тзв. „сабијање Русије“ са запада ка унутрашњим просторима источноевропске и западносибирске равнице и са југа, њеним потискивањем из централноазијског масива ка северу, може се сагледавати и у светлу једне нове, умереније модификације америчке хладноратовске доктрине „обуздавања“ (заокруживања) СССР, (чији је идејни творац Џорџ Кенан).⁴⁶⁴ Та доктрина се заснивала на сузбијању утицаја совјетске државе дуж линије унутрашњег граничног појаса евроазијског простора и на контроли виталних тачака у том рубном-ободном појасу евроазијског масива, односно на простору који је чувени амерички геополитичар Николас Спајкмен назвао „појасом Римленда“. Насупрот томе, руска стратегија заснивала се на настојањима да се заустави пенетрација америчког утицаја и сопствено потискивање из њене традиционалне интересне сфере.⁴⁶⁵ На готово идентичном становишту су и неки домаћи аутори.⁴⁶⁶ Претеча овакве „стратегije

LXI, бр. 3, 2009, стр. 274-94.); Иницијативу о „Партнерству за мир“ покренуле су САД на састанку министара одбране НАТО у Травеминдеу, октобра 1993. године. (...) Програм „Партнерство за мир“, навелико рекламиран као универзални процес, прерастао је у „школу за постепено приступање НАТО разних претендента, али наравно без Русије“... (Примаков, Ј, *Године у високој политици*, ... оп. цит. стр. 226.);

⁴⁶² Z. Brzezinski, „The Geostrategic Triad: Living with China, Europe and Russia, 2001“, *Significant Issues Series*, Vol. 23, No. 1, CSIS, Washington, D.C., p. 37.;

⁴⁶³ Америчка визија натоцентричног безбедоносног поретка у Европи са водећом улогом САД, произилазила је из схватања да победа у хладном рату Америци даје право на такав положај. Сасвим супротна по стратешким донетима била је руска замисао трипартитног безбедоносног поретка – са САД, ЕУ и Русијом као основним субјектима, на који је Русија полагала право због мирног повлачења из хладног рата и кооперативности у односима са Западом... (Филимоновић, М., *Спољна политика Руске Федерације*, ... стр. 46-9.);

⁴⁶⁴ Видети шире у: ... G. Kennan, *Soviet Foreign Policy 1917-1941*, Van Nostrand Princeton, New Jersey, 1960.;

⁴⁶⁵ Лайн, Р., „Россия и Запад: конфронтация неизбежна“, *Россия в глобальной политике*, № 6, ноябрь -декабрь 2007, Москва, с. 8-20.;

⁴⁶⁶ Географски положај и геостратешки значај новопримљених источноевропских и балтичких земаља не може а да не произведе утисак, да је један од приоритета послехладноратовске евроатланске експанзије „опкољавање“ Русије, као и да нова „стратегија анаконде“ није параноична фикција натофобичних „евроазијца“, већ једна од константи геополитичког наступања надмоћне Америке према политички недовољно консолидованом простору ЗНД. Чланице ЗНД пронашле су „излаз“ из геополитички недефинисане

сабијања“, односно потискивања руске државе из њених рубних подручја према истоку и северу, може се пронаћи још у XIX веку. Енглески премијер лорд Палмерстон је након руског пораза у Кримском рату (1853-56.), у складу са енглеском традиционалном геополитичком матрицом „спречавања Русије да овлада мореузима и изађе на топла прибрежна мора, испољио енглеске геополитичке циљеве у виду максималистичких територијалних захтева, ради одузимања рубних провинција царској Русији и њеног сабијања са југа ка унутрашњим континенталним пределима Црноморско-каспијског региона, као и са запада ка унутрашњим пределима источноевропске равнице.⁴⁶⁷

Управо оно што је Концепција националне безбедности Руске Федерације идентификовала и дефинисала као суштинску безбедоносну претњу виталним безбедоносним интересима („појава страних војних база и већег војног присуства у непосредној близини граница Русије“),⁴⁶⁸ остварено је кроз тзв. први и други круг проширења НАТО.⁴⁶⁹ У релативно кратком временском распону од пола деценије примљено је десет нових држава у стално чланство НАТО алијансе. У претходним хладноратовским временима те државе су се налазиле у сфери идеолошког и војнополитичког утицаја СССР или директно у његовом саставу. На тај начин најмоћнији војно-политичко-безбедоносни савез, односно његове војне ефективе доспеле су до самих руских граница на њеном северо-западном геостратегијском правцу у региону Балтика. Јасне тенденције (након тзв. обојених револуција - у Грузији 2003, Украјини 2004, Киргизији у марту 2005. године и неуспешног покушаја у Узбекистану, маја 2005.),⁴⁷⁰ да и Украјина и Грузија буду примљене у стално чланство НАТО, угрожавале су руски југозападни (у области Црноморско-каспијског региона) и централноазијски геостратегијски правац.⁴⁷¹ Тиме би се несумњиво девалвирао и угрозио не само геостратегијски и војно-стратешки положај руске државе, већ и целокупна

ситуације или у безрезервном стремљењу ка табору победника (Украјина, Грузија, Молдавија), или у коришћењу предности паралелног партнерства са Русијом (у оквиру ЗНД) и са НАТО (кроз програм „Партнерство за мир“) ... (Килибарда, З., *Основе геополитике*, ... оп. цит. стр. 140-43.);

⁴⁶⁷ Шершнев, Л. И. и др., *Крым–Севастополь-Россия. История. Геополитика. Будущее*, ... стр. 56.;

⁴⁶⁸ *Концепция национальной безопасности Российской Федерации*, от 10. января 2000...;

⁴⁶⁹ На самиту НАТО одржаном 09.07.1997. године у Мадриду, донета је одлука о пријему Пољске, Чешке и Мађарске, док су са Украјином успостављени „специјални односи“. Први круг ширења НАТО окончан је 12.03.1999. године формалним пријемом ове три средњоевропске државе. Други круг проширења окончан је 29.03.2004. године пријемом седам нових чланица (Словеније, Словачке, Бугарске и Мађарске, као и балтичких држава, бивших совјетских република: Естоније, Летоније и Литваније)... (Видети шире у: ... Кремер, У., *Нови НАТО*“, Филип Вишњић, Београд, 2000.);

⁴⁷⁰ Воскресенский, А. Д., „Цветные революции“ и их влияние на безопасность Центральной Азии“, под ред. А. В. Торкунова, и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, Московский государственный институт Международных отношений (МГИМО – Университет) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 1022-24.;

⁴⁷¹ Видети шире у: ... Казанцев А. А., *Политика стран Запада в Центральной Азии: проекты, дилеммы, противоречия*, МГИМО-Университет, Москва, 2009.;

постојећа евроазијска безбедоносна архитектура.⁴⁷² Војно ангажовање САД у Средњој Азији и размештањем војних база на територији постсовјетских држава, Русија је такође доживљавала као велики безбедоносни притисак.⁴⁷³ Управо процес ширења Северноатланске алијансе на исток и њено приближавање руским границама, који према руској перцепцији потенцијално представља један од најопаснијих иритирајућих фактора у њеним односима са Западом и НАТО, намеће закључак да је „окруживање“ Русије и даље једна од преокупација геополитичког резоновања америчких администрација.⁴⁷⁴ У прилог оваквој тези говори и размештај америчких војних база на постсовјетском простору, у централноазијским републикама бившег СССР, као и у новопримљеним чланицама НАТО са простора Средње и Источне Европе,⁴⁷⁵ које су у биполарном поретку биле под доминацијом Русије.

Политичко и војно присуство САД на појединим деловима постсовјетског простора додатно усложњава комплексну политичко-безбедоносну ситуацију на југо-западним руским границама. Ситуација постаје још сложенија ако се има у виду и чињеница да поједине државе тог региона (нпр. Грузија), примају и директну политичку, економско- финансијску и војну помоћ од САД.⁴⁷⁶ У ширем смислу, однос САД према ширењу НАТО испољавао се као однос према Русији и њеном статусу велике силе. Другим речима, Сједињене Државе нису узимале у обзир изразито негативан и тврд став Русије према процесу ширења НАТО, сматрајући да Русија мора да се помири са чињеницом да она више није у могућности да диктира и ограничава сувереним државама Источне и Централне Европе слободан и самосталан избор политичко-безбедоносног аранжмана, односно да ли ће приступити НАТО или другим међународним интеграцијама. Америчка администрација средином деведесетих година прошлог века стајала је на становишту да Русија неће моћи да утиче на услове ширења Северноатланске алијансе, већ да ће морати да се прилагоди том процесу,⁴⁷⁷ ма колико да није индиферентна према тој појави и комплексним и хетерогеним дешавањима у

⁴⁷² Рудов, Г. А., «Концепция внешней политики России и Центральная Азия», *Центральная Азия. Кавказ. Балканы: Региональные подсистемы и региональные проблемы безопасности*, под ред. Г. А. Рудова, Е. Г. Пономаревой, Научная книга, Москва, 2005, с. 44-56.;

⁴⁷³ Видети шире у:... Казанцев А. А., *Политика стран Запада в Центральной Азии: проекты, дилеммы, противоречия*, МГИМО-Университет, Москва, 2009.;

⁴⁷⁴ Килибарда, З., *Основе геополитике*, ... стр. 143.;

⁴⁷⁵ САД (НАТО) користи бугарске војне базе у Безмеру, Игњатијеву, Сарафову, Новом Селу, као и луку Бургас, док у Румунији користе војну базу „Михаил Когленичану“... (Свободная энциклопедия Википедия, (Интернет: <http://ru.wikipedia.org/wiki/NATO>, 27.11.2011.));

⁴⁷⁶ О модалитетима и обиму америчке помоћи Грузији у периоду од 2003. године, видети шире у:... Штавланин, Д., *Хладни мир*, Радио слободна Европа, Београд, 2009.; Варга, Б., *Путин и бариунаста герила*, Време, Београд, 2007.; Гајић, А., *Нова велика игра*, НСПМ, Београд, 2009.;

⁴⁷⁷ Уместо наивно очекиваног свођења НАТО на ниво регионалног војног савеза и још наивнијег очекивања његовог самораспуштања, ова војно-политичка алијанса у постхладноратовском периоду интензивирала је процес сопственог јачања и ширења на свом источном геостратешком правцу према руским границама, не наилазећи на озбиљније препреке од оштре реторике и вербалних осуда тог процеса... (Милосављевић, С.,

вези са тим проблемом, који директно утиче на руске виталне безбедоносне интересе са аспекта могућих промена у геополитичкој и војно-стратешкој ситуацији на евроазијском простору.

Насупрот томе, став званичне Москве према процесу ширења НАТО алијансе у Европи најбоље се може сагледати кроз призму критичких оцена и анализа руског аутора и академика Јевгенија Примакова, који је у периоду деведесетих година XX века био једна од централних и кључних фигура руске политичке сцене. За његова промишљања овог проблема може се рећи да су у потпуности одсликавала званичан став Русије, без већих амплитуда и удаљавања од стереотипне руске перцепције када је у питању експанзија НАТО на просторе Централне и Источне Европе. Овај аутор крајње негативно гледа на процес ширења НАТО, сматрајући да је такав сценарио контрапродуктиван за трајну стабилност у Европи и да води заштравању односа Русије са Западом, преваходно са САД.⁴⁷⁸ Перспектива ширења НАТО стварала је принципијелно нову међународну ситуацију, ништа мање опасну него у годинама „хладног рата“ и водила је потенцијалном стварању нових линија разграничења на европском континенту. Истовремено, перманентно руско противљење ширењу НАТО, по његовом мишљењу представља потребу и нужност, јер тај процес изразито неповољно утиче на целокупну геополитичку ситуацију када је Русија у питању.

У наведеним околностима Русија упркос негативном ставу и отвореном противљењу ширењу НАТО на исток, као и оштрој дипломатској реторици (да би пријем екссовјетских република представљао за Русију „прелазак преко црвене линије“),⁴⁷⁹ реално није имала капацитета, ни механизма да се том процесу ефикасно супротстави, јер је била заокупљена решавањем унутрашњих политичких, економских, војних и социјалних проблема.⁴⁸⁰ С тога је била принуђена на стратешку дефанзиву и позициону стратегију попуштања и уступака, која се састојала у „куповини времена“ и настојањима да се дипломатским средствима блокира

«Ширење НАТО на исток, као детерминишући фактор руске стратегије безбедности у постхладноратовском међународном поретку», *Међународна политика*, Година LXIII, бр. 1146, април-јун 2012, стр. 39-65.);

⁴⁷⁸ За Сједињене Државе аутор наводи да имају улогу не само „прве виолине“ у натовском оркестру, већ и улогу диригента. (...) Бомбардовањем и ракетним ударима на Савезну Републику Југославију која су започела у ноћи 24/25.03.1999. године, „НАТО је отворио војна дејства у срцу Европе без одобрења СБ ОУН (...) и тиме нанео озбиљан ударац целокупном систему послератног устројства светске безбедности“... (Примаков, Ј., *Осам месеци плус*, ... стр.158-60.);

⁴⁷⁹ Експанзија Северноатланске алијансе имала је за последицу непријатељски и неверљив став Русије према НАТО и америчкој администрацији. Русија је ширење НАТО схватила као застрашујућу превару „евроатланских партнера“, који су раније тврдили да се „НАТО неће ширити према руским границама“... (Видети шире у:... А. Pushkov, *Broken Promises, The National Interest, The Nixon Center, Washington D.C, 2007.*);

⁴⁸⁰ Видети шире у:... Курјак, Јелица, *Политичке промене у Русији 1990-1996*, Институт за међународну политику и привреду, Београд 2000.;

процес ширења НАТО на постсовјетски простор.⁴⁸¹ Настојања Русије су ишла у правцу „минимализације штете“ и извлачења максималних користи у виду економских уступака (уз одређене фрагментарне безбедоносне гаранције).⁴⁸² Међутим, ригидност у ставовима на релацији Русија - САД у вези са проблемима процеса ширења НАТО на исток и питањима њихове даље перспективе, не само да није дала никакве конкретне резултате и решења, већ је довела до продубљивања постојећих противречности и додатног заоштравања већ нарушених односа. Избалансиран приступ проблему уз уважавање легитимних интереса обе стране, са исказаном спремношћу за компромис и толеранцију представља реалан и најбољи оквир за постизање консензуса и обострано прихватљивог решења уз ублажавање постојећих разлика, а све у циљу стварања стабилног међународног безбедоносног поретка.

Хипотетички, према мишљењу појединих аутора, наставак процеса ширења НАТО до самих руских граница може имати негативне последице по глобалну безбедност у контексту изазивања трајног незадовољства Русије савременим међународним политичко-безбедоносним поретком, појачавања њеног осећаја несигурности, као и угрожености сопствене безбедности. Оваква ситуација у перспективи може утицати да руска држава радикализује свој однос према светској безбедности ревизионистичким приступом. Русија неће имати мотива за конструктивну и партнерску сарадњу на глобалном нивоу у решавању безбедносних проблема и за очување стабилности међународног система којим је и сама незадовољна. Савремене претње глобалној безбедности какве су тероризам и пролиферација оружја за масовно уништење, неће наилазити на конструктивне изразе сарадње Русије. Руско незадовољство, у конкретном виду може бити изражено у покушају „прескакања“ непосредног окружења и евентуалном ширењу утицаја на удаљеније регионе. У сваком делу света Русија се може ангажовати у „меком балансирању“ америчке моћи, а тај ангажман може бити изузетно велик имајући у виду величину руске територије, енергетско богатство и војну моћ.⁴⁸³

⁴⁸¹ Примаков, Ј., *Године у високој политици*, ... стр. 141-8, 283-7.; Примаков, Ј., *Свет без Русије?: чему води политичка кратковидост*, ... стр. 110-11.;

⁴⁸² Русија је успела у намери да буде укључена у утицајне светске организације. На самиту „Групе 7“ најмоћнијих држава света у Денверу, јуна 1997. године, Русија је постала члан те организације која је тако постала „Група 8“ (Г8). (...) Русија је такође захтевала да добије и право „вета“ на одређене активности НАТО, али ту могућност није добила. Установљен је стални консултативни „Савет Русија-НАТО“. (...) Захтев Русије да НАТО не стационира нуклеарно оружје у новопримљене државе и да не повећава ниво конвенционалног наоружања је решен позитивно. У Хелсинкију је 20. марта 1997. године одржан сусрет председника Русије и САД - Б. Јељцина и Б. Клинтона, којом приликом је постигнут договор о нераспрострањивању нуклеарног и конвенционалног оружја на новопримљене земље у НАТО, као и да се инфраструктура остала из времена Варшавског уговора не користи за потребе Северноатланске алијансе, што је два месеца касније и инкорпорирано у одредбама „Основних начела“ у Паризу, маја 1997. године... (Примаков, Ј., *Године у високој политици*, ... стр. 277-82.);

⁴⁸³ Филимоновић, М., „Узроци спољнополитичке офанзиве Русије“, ... стр. 5-24.;

Треба имати у виду да велики број аутора са Запада такође има негативан став према процесу ширења НАТО на исток. Они стоје на становишту да тај процес не само да неће допринети глобалном миру и успостављању стабилног међународног безбедносног поретка, већ ће створити претпоставке за нове конфронтације и сучељавања у савременом међународном поретку. Сви ови аутори своју аргументацију заснивају на чињеници да се ширење НАТО на исток и његово приближавање западним руским границама уз истовремено игнорисање руских геополитичких интереса, најблаже речено може сматрати кардиналном грешком. То је било својеврсно пропуштање „историјске шансе“ да се Русија, тада слаба и дезоријентисана, увуче у војно-политичку орбиту Запада и НАТО. Уместо тога, НАТО се одлучио за „маргиналне државе“ Средње и Источне Европе. Тај потез представљао је умало фаталан ударац за поредак опште безбедности у свету. Према мишљењу А. Зумаха (А. Zumach), процес експанзије НАТО на исток ће пре бити узрок узнемирености, дестабилизације и могуће отворене кризе на евроазијском континенту у годинама пред нама, него што ће Европи пружити већу стабилност и безбедност.⁴⁸⁴ Џорџ Кенан је процес ширења НАТО на исток назвао «најсудбоноснијом грешком америчке спољне политике у читавом периоду после хладног рата», упозоравајући да тај процес може озбиљно дестабилизovati европски континент.⁴⁸⁵ Ширење НАТО и неукључивање Русије у тај процес, амерички аутор Мајкл Манделбаум окарактерисао је као „непожељну грешку америчке администрације“,⁴⁸⁶ јер такав „непромишљени потез Запада може да доведе до повратка на хладноратовску стратегију застрашивања“.⁴⁸⁷ Збигњев Бжежински тај период назива „годинама пропуштене историјске прилике“ да се створи стабилан концепт колективне безбедности на простору Евроазије, а Русија заувек анулира као хипотетичка претња.⁴⁸⁸ Деценију и по касније, крајем 2009. године, З. Бжежински заступа одмеренији став, оправдавајући експанзију НАТО на исток безбедносним разлозима и изазовима, али истовремено предлажући компромисно решење у циљу „смиривања“ Русије.⁴⁸⁹ Слични ставови су се могли пронаћи и у појединим

⁴⁸⁴ А. Zumach, „NATO Moves East“, *Covert Action Quarterly (QAC)*, No. 61. Summer 1997, pp. 54-5., наведено према: Николиш, Д., „САД – примарни изазивач нестабилности Балкана и Југославије“, у: Владимир Гречић (прир.) *Постбиополарни свет и Југославија*, ... стр. 39-52.;

⁴⁸⁵ Видети шире у: ... G. Kennan, „A Fateful Error“, *The New York Times*, February 5, 1997.;

⁴⁸⁶ О аргументима против ширења НАТО на исток видети шире у: ... М. Mandelbaum, *NATO Expansion: A Bridge to the Nineteenth Century*, Chevy Chase, Md. : The Center for Political and Strategic Studies, 1997.;

⁴⁸⁷ Пријем Балтичких земаља (Естоније, Летоније и Литваније) са још четири државе (Словенија, Словачка, Бугарска и Румунија) у НАТО на самиту у Истанбулу 2004. године и долазак моћне војне коалиције на руске западне границе суочио је систем опште колективне безбедности са хипотетичком могућношћу да Русија као компензацију за своју слабост, размотри могућност употребе тактичког нуклеарног оружја кратког домета... (Манделбаум, М., *Идеје које су освојиле свет*, ... стр. 110.);

⁴⁸⁸ Видети шире у: ... Z. Brzezinski, *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, Basic-Books, 1997.;

⁴⁸⁹ На крају прве деценије новог миленијума Збигњев Бжежински заступа тезу да „ширење НАТО на исток, које Русија доживљава као претњу није део неког великог плана, већ спонтани покрет бивших совјетских сателита

западним медијима.⁴⁹⁰ Међутим, постојао је и велики број дијаметрално супротних ставова, изречених од стране реномираних теоретичара или припадника западних политичких естаблишмената, који су у потпуности подржавали процес експанзије НАТО.

Руски председник Д. Медведев је 05. фебруара 2010. године одобрио нову „Војну доктину Руске Федерације“ (представља редефинисање Војне доктрине из 2000. године⁴⁹¹), која се заснива на прогнози трендова у наредних десет година - до 2020. године. Овај доктринарни документ (као и Стратегија националне безбедности до 2020.), садржи одредбе којима су даља експанзија НАТО на земље Источне Европе и амерички план да се у државама Источне и Централне Европе постави систем противракетне одбране, означени као угрожавање националне безбедности Русије и безбедоносна претња руским националним интересима.⁴⁹² Како је у ранијем делу рада већ апострофирано, руско – амерички односи неоспорно представљају један од најважнијих одређујућих фактора постхладноратовског међународног безбедоносног система. Сличан став би важио и за односе Русије и НАТО, који се од средине 2009. године делимично поправљају.⁴⁹³

Велики број екстерних чинилаца има велики утицај на перцепцију безбедности руске државе и на њен појачан осећај несигурности и угрожености. Истовремено, њени војни потенцијали, економски просперитет и енергетско богатство су важни унутрашњи чиниоци њеног поимања глобалне безбедности и њене безбедоносне политике. На почетку друге деценије XXI века руска безбедоносна и спољна политика су најактивније од почетка постсовјетског доба. Претходно изнета теоријска становишта и промишљања појединих страних и домаћих аутора неспорног ауторитета о најважнијим чиниоцима који детерминишу руску безбедоносну стратегију, са аспекта позиције и улоге Руске Федерације у

да уђу у политичку орбиту Запада. Русији никад званично није обећано да се НАТО неће ширити, али је извесно да би Европа данас била много нестабилнија да до тог проширења није дошло“. Да би се Русија умирила, НАТО би у своје редове требао примити и земље које су већ чланице неког руског савеза, дакле оне са „пртљагом“... (*Политика*, 28. октобар 2009. године);

⁴⁹⁰ Проширење НАТО није мудро јер засигурно фрустрира и понижава и чак отуђује земљу наоружану са 20.000 нуклеарних глава. (...) Императив безбедности Европе и света је у томе да Русија не буде искључена из Европе. (...) НАТО би могао да изгуби на значају, а ОЕБС да ојача и буде унапређен у основни безбедоносни форум и организацију... („NATO Expansion: Flirting with Disaster“, *The Defense Monitor*, Vol. 24, No. 9, 1995, p. 4.);

⁴⁹¹ *Военная доктрина Российской Федерации*, от 21 апреля 2000 г., № 706, (Собрание законодательства Российской Федерации, 2000, № 17, с. 1852), (Интернет: http://www.armscontrol.org/act/2000_05/dc3ma00?print, 23.06.2011.);

⁴⁹² *Военная доктрина Российской Федерации*, от 5 февраля 2010 г., № 146, (Интернет: <http://www.rg.ru/2010/02/10/doktrina-dok.html>, 26.04.2011.); Коментар нове војне доктрине Руске Федерације у:... *Тањуг*, 06. фебруар 2010. године.;

⁴⁹³ На неформалном министарском сусрету Савета Русија - НАТО у јуну 2009. године, у помирљивом тону договорено је да се обнови политичка и војна сарадња прекинута после руско-грузијског конфликта у августу 2008, када су односи Русије и Алијансе спали на најнижи могући ниво (што је резултирало повлачењем руског представника из седишта алијансе у Бриселу и нефункционисањем сталног Савета Русија - НАТО). Генерални секретар НАТО Јап де хоп Схефер, тим поводом је истакао да су „Русија и НАТО неопходни једни другима“, да је „обнова војних и политичких контаката неопходност и нужност“, као и да „размирице треба оставити по страни, јер је превише других проблема који притискају данашњи свет“... (*Политика*, 29. јун 2009. године);

политичко-безбедоносној архитектури евроазијског, односно глобалног простора, у ствари представљају покушај да се на један уопштен начин изврши фрагментарни преглед неких од најзначајнијих проблема и безбедоносних дилема са којима се суочава руска држава у формулисању сопствене стратегије безбедности, као и у контексту успостављања билатералних и мултилатералних односа са глобалним „геополитичким играчима“ на новим основама.

Иако ни један прогностички модел нема капацитет да у потпуности разради све сценарије у вези даљег развоја међународних односа, изложене анализе наведених аутора о стању и односима у савременом међународном систему, као и о статусу и улози Русије у њему, помажу у бољем перципирању и схватању актуелне ситуације, као и могућих праваца будућих дешавања и развоја наведених односа. Русија ће у будућности свакако бити важан и незаобилазан чинилац у свим аспектима међународних односа. Међутим, на основу презентованих анализа наведених аутора и њихових научних промишљања савременог међународног поретка, јављају се нови проблеми и безбедоносне дилеме, намећу се нека „отворена“ и нерешена питања од чијих решења, као и самог начина долажења до њих, у великој мери ће зависити и тенденције у вези са овим предметом истраживања. Управо *одговори* на та питања значајно ће детерминисати руску стратегију безбедности, као и статус и улогу Русије у савременом међународном безбедносном систему.

Прво, да ли ће међународни поредак у XXI веку заиста бити сличан поретку на европском континенту какав је био у XVIII и XIX веку, како то у својим анализама предвиђа амерички политиколог и теоретичар Хенри Кинсицер? Да ли ће у таквој мултиполарној структури његова стабилност (или нестабилност) почивати на равнотежи снага и реалполитичком слеђењу националних интереса, као што је то било у скоро три века дугој европској политичко-безбедоносној архитектури, или ће се у XXI веку профилисати неки нови механизми који ће међународне односе уредити на битно другачијим принципима и основама, који ће уважавати етичке, моралне, општеприхваћене и универзалне вредности, са елементима какве рецимо налазимо у основним поставкама „Вилсоновског идеализма“? Друго, да ли ће међународни систем у XXI веку заиста бити сачињен од пет-шест великих сила и огромног броја малих и средњих држава, или ће се формирати мултиполарна структура са већим бројем центара моћи, која неће бити конзервирана на том броју од пет-шест великих играча, због динамичности, комплексности и континуитета (непрекидности) његовог мењања и сталних промена констелације снага? Да ли ће улогу одлучујућих глобалних актера поред великих сила имати и поједини савези и интеграциони процеси, у којима ће и мање државе и регионалне силе имати прилику, да као део неког „колективног“

геополитичког играча играју значајнију улогу на евроазијском простору? Треће, каква ће бити позиција, улога и значај Русије у међународном поретку XXI века и хоће ли се испунити предвиђања из ближе и даље прошлости неких од највећих личности свога времена,⁴⁹⁴ који су били на становишту да је Русија незаобилазан и један од кључних детерминишућих чинилаца међународних односа, без обзира на њену позицију, стање или значај у појединим историјским периодима? Четврто, да ли је тачан став појединих аутора да је руски осећај „опсесивне несигурности“ и „парадоксалне угрожености“ сопствене безбедности њена геополитичка константа. У матрици реалполитичких промишљања најзначајнијих представника реалистичке и неореалистичке теоријске мисли са Запада (од Нибура Рејнолда и Николаса Спајкмена, преко Џорџа Кенана, до Кисинџера и Бжежинског), једна од полазних тачака и/или премиса у анализирању позиције и улоге руске државе и њене безбедоносне стратегије у контексту њихове детерминисаности екстерним чиниоцима безбедности, представља становиште по коме хроничан осећај руске несигурности и угрожености и опсесивна тежња ка експанзији, у ствари представљају геополитичку константу руске државе и руске нације. Ова „константа“ је кроз различите историјске периоде условљавала и одређивала геополитичко деловање Русије и њену безбедоносну стратегију. Да ли су руски „агресивни експанзионизам“ и потреба за ширењем својих граница у различитим историјским периодима били диктирани и условљени њеном забринутошћу за сопствени опстанак и безбедност, што је постало синоним за непрекидну експанзију?⁴⁹⁵ Да ли се на почетку XXI века тај осећај несигурности и угрожености променио и да ли је данас Русија мање забринута за властиту безбедност? Које су то безбедоносне појаве и процеси према њеној сопственој перцепцији, који данас угрожавају њене виталне националне интересе? Да ли у процесу ширења НАТО на исток и плановима о размештању елемената америчке ПРО, Русија види опасност по сопствену безбедност, односно да ли - имајући у виду историјски аспект њене спољне политике - она има основа да се осећа угроженом, независно од постојања или непостојања реалне опасности? Пето, хоће ли међународни поредак у XXI веку заиста бити попут „јеловника“ у ресторану, где ће сви субјекти међународних односа имати могућност слободног избора, да наруче јело по сопственом и избору и нахођењу у складу са њиховим потребама, жељама и „платежним“

⁴⁹⁴ „Русија ће у догледно време више него и једна друга земља у својим рукама држати судбину света.“ – изјавио је Рузвелт још пре једног века... (J. M. Blum, *The Republican Roosevelt*, Harvard University Press, Kembriđž, Masačusets, 1967, p. 127.);

⁴⁹⁵ Руски историчар Васил Кључевски сматрао је да „су се руски ратови, у почетку одбрамбени, неосетно преобразили у освајачке, у директан наставак политике уједињења“ (...) Руски државник из XIX века, А. Горчаков, дефинисао је ширење Русије као трајну обавезу у циљу пацификавања удаљених крајева... (Кисинџер, Х., *Дипломатија*, ... стр. 115-17.);

могућностима, или ће већина остати гладна упркос великим апетитима?⁴⁹⁶ Хоће ли Русија поново наћи своје место у челу стола и да ли њен статус и улога могу поново бити респектабилни, као рецимо после берлинског конгреса 1815. године, када је читаву прву половину XIX века без сумње била најснажнија европска држава, или какву је имала после другог светског рата када је готово читавих пола века имала статус једне од две супер силе и улогу предводнице идеолошко-политичког и војно-безбедоносног конгломерата држава Источне Европе? Још једно питање се намеће као изузетно важно за Русију. То је питање Украјине и опција њене будуће партиципације у политичко-безбедносним процесима на постсовјетском простору. Да ли су после распада биполарног система настојања Запада, пре свих Америке за успостављањем тзв. Новог светског поретка (изражен као тежња ка унификацији међународне заједнице) имала за циљ цементирање новостечене позиције засноване на резултатима наводне победе у хладном рату, јер историја показује да лидерска позиција није вечна и стално представља поприште немилосрдног и бескомпромисног надметања? „У борби за хегемонију Шпанија и Португалија су биле замењене Холандијом, коју затим из трке избацује Енглеска улазећи у конкуренцију са Француском. Крајем XIX века, Немачка и Америка оспораваће водећу улогу Енглеске, а САД ће затим преузети улогу светског хегемона, која ће бити подељена са СССР, да би после фијаска „реалног социјализма“ Америка остала сама као светски господар. Но, то није крај.“⁴⁹⁷ Да ли ће страх од могућег губитка позиција још више утицати на примену силе и насиља у савременом међународном поретку, које је по правилу реакција на сопствену немоћ и несигурност? И када јесте крај?

3.1.3. Русија у безбедоносном поретку Централне Азије – геополитички, енергетски и војни аспект

3.1.3.1. Уводна разматрања

Безбедносна проблематика у Централноазијском региону (у даљем тексту: ЦАР), односно његов безбедоносни систем (поредак) веома је специфичан, комплексан и у домаћој литератури мало истраживан, док у иностраној литератури по мишљењу руског аутора, професора Алексеја Воскресенског, „не постоји свеобухватна, јединствена теорија о безбедоносном поретку ЦАР која би увезала ту проблематику у мање-више јасан концепт,

⁴⁹⁶ „Савремени међународни систем изгледа као јеловник са већ утврђеним ценама, из којег особа која вечера може да узме или одбаци различита јела. (...) Он или она могу да одлуче, на пример да прескоче *hors d oeuvre* или главно јело, дезерт или да остану сасвим гладни“...(Манделбаум, М., *Идеје које су освојиле свет*, оп. цит. стр. 39.);

⁴⁹⁷ Печујлић, М., Милић, В., *Социологија*, Институт за политичке студије, Београд, 1994, оп. цит. стр. 201.;

иако су у регионалној безбедносној проблематици Централне Азије безусловно укључени глобални аспекти“.⁴⁹⁸ С друге стране, енергетски фактор, односно енергетска безбедност, представља један од најприоритетнијих и најважнијих чинилаца у поретку регионалне безбедности Централне Азије и у великој мери одређује веома комплексан, међузавистан и променљив систем билатералних и мултилатералних односа у региону. У условима растуће политичке нестабилности у свету, као и ограничености и недостатка основних енергетских ресурса, остваривање енергетске безбедности представља један од најзначајнијих интереса високоразвијених држава. У вези са тим, контрола над енергетским ресурсима у блиској перспективи постаће један од најважнијих показатеља моћи државе.⁴⁹⁹ Веома сложену ситуацију у региону почетком овог века, додатно компликује низ екстерних, ванрегионалних фактора, од којих су свакако најзначајнији: нагли уплив америчке политике, праћен њеним војним позиционирањем; појава кинеског чиниоца у виду активизације њеног западног спољнополитичког вектора; настојања Русије да „поврати“ традиционалан статус доминантног политичког, економског и безбедносног чиниоца; опасност од „преливања“ безбедоносних ризика из суседних региона који се одликују великом политичком нестабилношћу и такође присуством већег броја ванрегионалних актера, који у појединим ситуацијама имају доминантан утицај на односе у региону; и др.⁵⁰⁰ Поред екстерних, у региону егзистира и већи број интерних безбедоносних изазова и претњи, од којих су значајни: погранична проблематика; постојеће етничко-религиозне противуречности у региону; и тзв. нови, нетрадиционални безбедоносни ризици и претње у виду међународног тероризма, организованог криминала, недозвољене проиводње и промета наркотика, илегалних миграција, итд.

3.1.3.2. Дефинисање Централноазијског региона (ЦАР)

У совјетско време, у оквиру географске науке постојао је појам „Средња Азија“, што је било везано за поделу СССР на економске регионе. У централноазијским пределима совјетске државе постојала су два економска региона: Средњеазијски (који је обухватао Узбекистанску, Туркменску, Тацикистанску и Киргиску СФСР) и Казахстански, с обзиром на

⁴⁹⁸ Видети шире у:... Воскресенский А. Д, и др, „Большая Восточная Азия“: Энергетические аспекты международных отношений и безопасности“, под. ред. А. В. Торкунова, и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, ... с. 22-47.;

⁴⁹⁹ Видети шире у:... Клименко А. Ф., *Энергетический фактор и его влияние на ситуацию в Центральной Азии и деятельность ШОС. Шанхайская организация сотрудничества: к новым рубежам развития*, Институт Дальнего Востока РАН, Москва, 2008.;

⁵⁰⁰ Видети шире у:... Морозов Ю. В., „Центральная Азия как объект приложения разнородных сил: стимул к сотрудничеству или к конкуренции?“, *Проблемы Дальнего Востока*, № 5., 2008.;

величину и географске особености Казахстана. Отуда се у совјетско време често користила и кованица (синтагма) „Средња Азија и Казахстан“. Међутим, са становишта физичке географије и климатологије, појам „Средња Азија“ обухвата не само четири наведене републике, већ и највећи део Казахстана (централне и јужне делове). Председник Казахстана Нурсултан Назарбајев је на самиту централноазијских држава (1992. године) предложио да се одустане од назива „Средња Азија и Казахстан“ и да се као општи појам прихвати „Централна Азија“, који би обухватао све постсовјетске државе овог региона.

За потребе научног истраживања безбедоносног поретка, под појмом (синтагмом) „Централноазијски регион“ (ЦАР) у физичко-географском смислу подразумеваће се део постсовјетског простора који се налази у средишњем-централном делу Азије (карта 1.). ЦАР, овако дефинисан са географског аспекта омеђен је са истока Кином, односно њеном западном границом, са севера јужном границом Русије, са запада Кавкаско-каспијским регионом, прецизније – источном обалом Каспијског мора. Југозападна граница ЦАР омеђена је делом северне границе Ирана, а са југа северном границом Авганистана.

Карта 1. *Политичко-географска карта Централноазијског региона (ЦАР)*

Извор: Касенов, У., *Безопасность Центральной Азии: глобальные и региональные проблемы*, Алматы, 1998, с. 222.;

ЦАР географски обухвата пет постсовјетских централноазијских држава: Казахстан, Киргистан, Узбекистан, Таџикистан и Туркменистан, које су до деведесетих година прошлог века биле у саставу СССР, а после његовог распада постале су суверене државе, односно самостални субјекти међународних односа. На таквом становишту налази се велики број аутора, који сматрају да је Централноазијски регион у међународно-правном и

геополитичком контексту настао тек почетком последње деценије прошлог века, након распада совјетске државе и стицања независности средњоазијских совјетских република, чиме се регион профилисао као засебна целина у физичко-географском и геополитичком смислу. Након распада СССР и стварање групе независних држава у ЦАР се ствара квалитативно нова геополитичка ситуација са политичког, економског и безбедносног аспекта коју карактерише читава лепеза мултилатералних и билатералних односа и утицаја регионалних и ванрегионалних субјеката.⁵⁰¹ Јуриј Галенович, професор МГИМО (У) МИД РФ и главни научни сарадник Института Далеког Истока РАН, сматра да је термин „Централна Азија“ релативно нов у савременим међународним односима и да се под овим термином подразумева „нови регион на политичкој карти света“.⁵⁰²

Са становишта географске науке Централна Азија представља огромно пространство, односно регион који поред пет постсовјетских држава Средње Азије обухвата јужне регионе азијског дела Руске Федерације, Монголију, западне области Кине, северне делове Пакистана и Индије (Пенџаб), као и просторе северо-источног Авганистана и Ирана.⁵⁰³ Ову чињеницу искористили су поједини аутори за аргументацију свог става да се под појмом Централна Азија подразумева далеко већи простор од некадашњег совјетског одређења „Средње Азије“, односно заступају мишљење по коме ЦАР, поред пет централноазијских држава обухвата знатно шире централноазијске просторе. Тако поједини аутори у ЦАР убрајају и простор Закавказја (Грузију, Азербејџан и Јерменију).⁵⁰⁴ Руски аутор Анатолиј Клименко, за означавање региона који обухвата пет постсовјетских централноазијских држава користи поменути назив из совјетског периода „Средње-Азијски регион“ (САР), док под „Централноазијским регионом“ (ЦАР) подразумева шири простор који поред наведених постсовјетских држава обухвата и Авганистан, западне области Кине, као и југозападне делове Монголије.⁵⁰⁵ У савременој америчкој литератури у првој половини прве деценије XXI века, уведен је у употребу назив „Централно-Евроазијски регион“ (ЦЕАР) којим је обухваћен већи број региона и субрегиона евроазијског простора. Поред држава Централноазијског региона, према овом одређењу ЦЕАР обухвата и државе Закавказја

⁵⁰¹ Аллисон, Р., Централная Азия и Закавказье: региональное сотрудничество и фактор для российской политики“, *Московский центр Карнеги* (Рабочие материалы), 2004, № 10, с. 25.;

⁵⁰² Галенович, Ю. М., «Централная Азия: соперничество или гармония национальных интересов», под ред. А. В. Торкунова, и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, ... оп. цит. с. 341.;

⁵⁰³ Видети шире у: ... Интернет: <http://OrexCA.com>, 02.08.2012.;

⁵⁰⁴ Богатуров, А. Д., „Новая структура геопропространственных отношений в Центральной Евразии“, под ред. А. В. Торкунова, и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, ... с. 69-111.;

⁵⁰⁵ Клименко, А. Ф., „Развитие военного сотрудничества между Россией и Китаем в Центральной Азии“, под ред. А. В. Торкунова, и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, ... оп. цит., с. 585.;

(Азербејдан, Јерменију и Грузију), затим државе Средњег Истока (Пакистан, Авганистан, Иран), као и блискоисточне државе.⁵⁰⁶

У даљем истраживању и анализи безбедносног поретка у региону Централне Азије овај појам ће се поимати у његовом традиционалном схватању, као простор пет постсовјетских средњеазијских држава. Предмет анализе биће примарно безбедоносни поредак ЦАР, односно основне тенденције развоја безбедоносне проблематике у региону и могућности коришћења политичких, економских, војних и дипломатских механизма од стране Руске Федерације у циљу остваривања њених националних безбедоносних (и енергетских) интереса у региону у краткорочној и средњорочној перспективи. Међутим, предмет анализе биће и ситуација у другим државама и суседним регионима, али само у оној мери у којој ови ванрегионални, екстерни фактори утичу на безбедоносну проблематику Централноазијског региона.

3.1.3.3. Историјски контекст ЦАР и његова еволуција

Данас, као и у даљој прошлости, када су поједини делови Централноазијског региона представљали поприште сучељавања интереса тадашњих великих држава (Руске, Енглеске и Отоманске империје), актуелност, значај и улога овог региона у савременим међународним односима неспорни су и условљени су пре свега његовим геополитичким, енергетским и безбедносним аспектима.⁵⁰⁷

Током прве половине деведесетих година прошлог века, новонастали вакуум моћи и утицаја у региону (настао распадом СССР и дефанзивом Русије на централноазијском спољнополитичком вектору) у геополитичком, геоекономском и безбедносном контексту, покушале су да попуне неке од великих сила пенетрацијом своје политичке моћи и утицаја на том простору. Заузимајући средишње место између Европе и Азије, овај регион представља својеврсни „мост“ између њих. Данас, у условима растуће потребе за енергентима и сировинама, Централноазијски регион са територијом од скоро 4,4 милиона км² (10% укупне територије Азијског континента), са скоро 60 милиона становника и изузетно добрим геостратешким положајем, представља један од најзначајнијих региона света са геоекономског аспекта. У региону се налазе велике резерве не само енергената

⁵⁰⁶ Видети шире у: ... „Международное сотрудничество в Центральной Евразии по обеспечению региональной безопасности: противодействие новым угрозам, механизмы, векторы взаимодействия“, *Геополитика Центральной Азии*, (Интернет: <http://geopolitica.ru/Articles/91>, 10.03.2011.); Такође и у: ... Клименко, А. Ф., „Развитие военного сотрудничества между Россией и Китаем в Центральной Азии“, ... оп. цит. с. 586, 677.;

⁵⁰⁷ Боришполец, К. П., „Центральная Азия как региональная подсистема международных отношений“, Под ред. Воскресенского А. Д., *Восток – Запад: региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений* (Учеб. пос.), Москва, 2002, с. 185.;

(нафте и гаса), већ значајне резерве рудно-минералног богатства (уранијум, злато, обојени и племенити метали). У региону се такође налазе и веома значајне међународне енергетске магистрале (енергетски коридори),⁵⁰⁸ што додатно даје на значају овог региона.

Крајем прошлог и почетком овог века ЦАР добија статус једног од најзначајнијих и најприоритетнијих праваца (циљева) у спољнополитичким и безбедносним стратегијама великих држава – Русије,⁵⁰⁹ Кине и САД. Такав тренд настављен је и касније, у основним стратегијско доктринарним документима ових држава донетим крајем прве деценије XXI века, што говори у прилог тези о растућој актуелности и значају ЦАР.

3.1.3.4. Организационални и функционални аспект безбедносног поретка ЦАР – нивои

Почевши од 1992. године, услед раста значаја ЦАР са енергетског аспекта у њему је формиран већи број различитих института, механизма и подсистема безбедности, који су тесно повезани и испреплетени са регионалном и глобалном редистрибуцијом моћи у постхладноратовском периоду. Сама конфигурација моћи у савременој Централној Азији има нестабилну и променљиву (флуидну) структуру, што имплицира небројане могућности склапања двостраних и/или вишестраних (привремених и/или сталних) савезништава у политичкој, економској и војној сфери. Таква сложена међународна ситуација у региону, условила је и стварање комплексног безбедносног поретка, заснованог на двостраним споразумима и мултилатералној сарадњи кроз регионалне форуме.

Према мишљењу великог броја аутора, полицентричност и релативна уравнотеженост представљају суштинске карактеристике безбедносног поретка у Централној Азији, у контексту непостојања доминантне силе (хегемона) у региону и егзистирања широког спектра односа међузависности, повезаности и условљености између регионалних и ванрегионалних актера.⁵¹⁰ Поједностављена слика појединих аутора о два основна модела односа субјектата безбедносног поретка у ЦАР - сарадње и супарништва, непримерена је с обзиром на сложеност ситуације у региону. Нове политичке, економско-енергетске и војно-

⁵⁰⁸ Лузянин, С. Г., „Евразийские энергетические „коридоры“: проблемы сотрудничества России с регионами Центральной и Северо-Восточной Азии“, ... оп. цит., стр. 486-7.;

⁵⁰⁹ Видети шире у: ... *Концепция внешней политики Российской Федерации*, от 28 июня 2000, ...; *Концепция национальной безопасности Российской Федерации*, ... от 10. января 2000, ...;

⁵¹⁰ У радовима великог броја руских аутора управо се апострофира сложеност, мултипликативност и мултицентричност безбедносног поретка у ЦАР, као његових најважнијих одлика... (Боришполец, К. П., „Центральная Азия как региональная подсистема международных отношений“, Под ред. Воскресенского А. Д., *Восток – Запад: региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений* (Учеб. пос.), Москва, 2002, с. 185.; Галенович, Ю. М., «Центральная Азия: соперничество или гармония национальных интересов», ... оп. цит., с. 344-5; Петровский, В. Е., *Россия и безопасность Евразии. Региональные режимы*

стратешке тенденције у региону, настале под утицајем великог броја екстерних и интерних чинилаца, управо илуструју неадекватност таквог приступа и неодрживост ранијих традиционалних геополитичких анализа које у свој фокус нису укључивале новонастале трендове, већ су се базирале на застарелим аналитичким матрицама. Тако на пример, руски аутор Алексеј Богатуров (доктор политичких наука, професор Политиколошког факултета МГИМО (У) МИД РФ, заменик директора Института за истраживање проблема међународне безбедности РАН и уредник московског часописа „Међународни процеси“), као најзначајније новонастале геополитичке тенденције у ЦАР почетком прве деценије овог века, које одлучујуће утичу на безбедоносни поредак у региону наводи: а) снажење традиционалних културно-историјских, етничких, геоекономских и у последње време, политичких веза и стварање моћне етнодемографске, географске и политичко-стратешке осовине „Пакистан - Авганистан - Таџикистан - Узбекистан; б) активизација и интензивирање западног вектора кинеске политике и јачање њеног утицаја у региону; в) војно присуство САД на територији Узбекистана и Киргистана и њихово позиционирање у региону, с почетком војне кампање против талибана у Авганистану 2001. године, чиме су САД ушле у традиционалну интересну сферу Русије и Кине; и г) еволуција спољнополитичких приоритета Руске Федерације с почетка 2000.-тих, „која носи печат разумно дозиране политичке, стратегијске и економске „евроазијације“ и њена проактивна улога у обликовању безбедносне и енергетске ситуације у ЦАР (везана пре свега са персоналним променама у руководству руске државе и „ дубоким променама у његовој перцепцији националних интереса и главних безбедоносних изазова и претњи.“)⁵¹¹ На основу презентованих чињеница, може се закључити да два основна модела односа у региону о којим је реч (сарадњи и супарништву) представљају само крајње тачке амплитуде, између којих постоји читав спектар изнијансираних, веома комплексних и врло динамичних односа, чија је основна одлика еволутивност (променљивост) и контекстуалност, односно условљеност околностима конкретне геостратегијске и геоекономске ситуације.

Према мишљењу професора Алексеја Богатурова, безбедносни поредак у ЦАР сачињен је од језгра и две „облоге“, унутрашње и спољашње. По њему, језгро у војно-политичком контексту чине ОДКБ и билатерални уговори Русије са Казахстаном и Кином. Унутрашњу облогу чини ШОС и његов све израженији војно-политички аспект сарадње - борба против међународног тероризма, док спољашњу чини војно присуство САД у региону.

безопасности в Центральной Евразии на рубеже XXI века“, *Проблемы Дальнего Востока*, 2001, № 2, с. 27.; и др.);

⁵¹¹ Богатуров, А. Д., „Новая структура геопространственных отношений в Центральной Евразии“, под ред. А. В. Торкунова, и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, ... с. 69-75.; и др.);

Други руски аутор, Анатолиј Клименко, научни сарадник Института Далеког Истока РАН, сматра да се безбедоносни поредак ЦАР грубо може одредити као дихотоман и суштински га сачињавају најважнији мултилатерални безбедоносни форуми у региону - ОДКБ и ШОС.⁵¹² Недостатак оваквог одређења је непотпуност са аспекта пренебрегавања чињенице да се поред наведених мултилатералних формата (ОДКБ и ШОС), безбедоносни поредак у региону заснива и на веома комплексној мрежи испреплетених двостраних савезништава (споразума) коју чине регионални и ванрегионални субјекти, а такође није узета у обзир чињеница да и други мултилатерални форуми (ОЕБС, НАТО, ПЗМ, ЕврАзЭС, ЦАС, ЕЭП, ГУАМ и др.), својим присуством и деловањем у региону Централне Азије у великој мери утичу и на његов систем безбедности. Према мишљењу руског аутора Сулајмона Шехзоде, експерта у области безбедности, ЦАР је у релативно кратком року еволуирао од моноцентричног до плуралистичко-полицентричног геополитичког и безбедносног поретка са веома комплексним и динамичним системом односа регионалних и ванрегионалних субјеката.⁵¹³ Ксенија Боришполец, професор МГИМО (У) МИД РФ, сматра да почетком овог века у савременој Централној Азији паралелно егзистирају неколико „формата“ међународне сарадње, укључујући како билатералне, тако и мултилатералне односе „регионалних и ванрегионалних партнера“. Као њихове основне карактеристике, у условима велике хетерогености и супротстављености интереса и изражене зависности од ванрегионалних субјеката, она наводи конкурентност и ограничену функционалност и ефикасност.⁵¹⁴ Професор Г. Павловски, који се у руској политиколошкој науци бави истраживањем политичких аспеката безбедности, односно проблемима регионалних безбедоносних система, сматра да безбедоносни поредак ЦАР представља један од кључних сегмената опште безбедности руске државе.⁵¹⁵ Овај аутор заступа тезу да је једна од одређујућих карактеристика безбедносног поретка ЦАР нестабилност, што је „разумљиво са аспекта динамичности, међузависности и променљивости савремених односа, како у ЦАР, тако и на глобалном нивоу“.

Поред руских и велики број немачких аутора средином прве деценије овог века стајали су на становишту да Централна Азија мора превазићи статус места геополитичке конкуренције и сучељавања интереса великих држава, већ да њени огромни економски и

⁵¹² Клименко, А. Ф., „Развитие военного сотрудничества между Россией и Китаем в Центральной Азии“, под ред. А. В. Торкунова, и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, ... оп. цит., с. 600.; Такође и у: Клименко, А. Ф., „Энергетические факторы в военной политике государств“, ... оп. цит., с. 217.;

⁵¹³ Шохзода, С., „Эволюция международных режимов безопасности в Центральной Азии“, ... оп. цит., с. 371-2.;

⁵¹⁴ Боришполец, К. П., «ШОС и НАТО: альтернатива или взаимодополнение», ... оп. цит., с. 444-6.;

ресурсни потенцијали морају бити основа за сарадњу ванрегионалних фактора (РФ, САД, НРК, ЕУ). Кинески аутори пак сматрају да у ЦАР постоје изражени геополитички плурализам и конкуренција, али и „мултивекторност партнерства и сарадње“, што изискује тесну координацију политика главних мултилатералних безбедоносних форума, пре свега ШОС и НАТО. Истовремено, ови аутори сматрају и да је у условима дугорочног војног присуства САД и НАТО у региону, неопходна еластична адаптација ШОС новим безбедносним изазовима које то присуство ствара.⁵¹⁶

У ЦАР постоје различити нивои (модел) међународног безбедносног поретка и сви они су практично иницирани и формирано од стране спољашњих - ванрегионалних субјеката, док су државе региона или учествовале у њиховом стварању, или су се касније прикључиле. Утицај великих држава (САД, Кина, Русија) на безбедоносни поредак ЦАР огледа се у томе да оне, захваљујући квантуму своје „комплексне моћи“ и коришћењу различитих метода и инструмената утицаја, имају релативног успеха у наметању својих интереса малим и средњим државама региона. Захваљујући тој чињеници, може се закључити да велике државе у највећој мери опредељују садржај, структуру и функционисање безбедносног поретка у ЦАР. Притом, велике државе као „даваоци услуга безбедности - безбедоносних гаранција“ малим државама („корисницима безбедности“), своје „безбедоносне гаранције“, готово по правилу условљавају и „наплаћују“ праћењем свог политичког курса од стране регионалних држава.

Са становишта руске безбедоносне перцепције, постојећи нивои (модел) централно-азијског безбедносног поретка условно се могу класификовати на: а) ниво (модел) двостраних (билатералних) односа; и б) ниво (модел) вишестраних - мултилатералних односа, или како се у литератури још назива, „ниво вишестраних међународних института“ или „ниво међународних организација“.⁵¹⁷

Првом нивоу централноазијског безбедносног поретка - моделу двостраних (билатералних) односа, печат дају односи међу великим државама у троуглу САД-Русија-Кина, док су билатерални односи великих држава са земљама региона, као и двострани односи између самих централноазијских држава, у великој мери детерминисани природом, карактером и структуром односа међу наведеним великим силама.⁵¹⁸ У том контексту

⁵¹⁵ Видети шире у:... Петровский, В. Е., „Роль политико-дипломатических средств в обеспечении Евразийской безопасности“, *Безопасность в Европе: новые вызовы и проблемы* (Зб. науч. трудов), МГИМО (У) МИД РФ, Москва, 2004.;

⁵¹⁶ Наведено према: Боришполец, К. П., «ШОС и НАТО: альтернатива или взаимодополнение», ... оп. цит., с. 450-1.;

⁵¹⁷ Шохзода, С., „Эволюция международных режимов безопасности в Центральной Азии“, ... оп. цит., с. 378.;

⁵¹⁸ Петровский, В. Е., Россия и безопасность Евразии. Региональные режимы безопасности в Центральной Евразии на рубеже XXI века“, *Проблемы Дальнего Востока*, 2001, № 2, с. 27.;

сарадња, али и конкуренција и колизија интереса традиционалних и нових актера у ЦАР, истовремено представљају и неке од индикатора глобалног односа снага великих сила.⁵¹⁹

Када су у питању односи на релацији САД - Русија треба напоменути да период почетне фазе америчке операције у Авганистану представља период најбољих односа ове две земље у првој деценији овог века, што се директно одразило и на ситуацију у ЦАР. Русија је испољила веома кооперативан став према америчком војном ангажовању на централноазијском простору у функцији борбе против међународног тероризма. Поред сагласности за отварање америчких војних база у Узбекистану (Термез и Карши-Канабад-„K2“) и Киргистану (Манас), Русија је одобрила и употребу свог ваздушног простора (исто су учинили и Казахстан, Туркменистан и Таџикистан) за америчке и НАТО авионе.⁵²⁰ Председник Русије Владимир Путин и председник САД Џорџ Буш Млађи, 24.05.2002. године, потписали су „Заједничку декларацију о новим стратешким односима између РФ и САД“.⁵²¹ Међутим убрзо је дошло до погоршања руско-америчких односа. Извор „стратешког“ неспоразума представљало је тумачење рокова постигнутог споразума. Русија је заступала став да се њена сагласност за коришћење војних база у Узбекистану и Киргистану односи на почетни период авганистанске операције (12-16 месеци), односно до рушења талибанског режима после чега се повлачење америчких војних снага подразумевало. САД су биле на становишту да се руска сагласност односи на много дужи период, до потпуног окончања операције у Авганистану која је, поред уништења тероризма, подразумевала и консолидацију демократског режима у овој држави, као и спречавање поновне појаве тероризма на овим просторима. Уопштено посматрано стратешки циљеви САД - стратегија ширења сопственог утицаја, тзв. стратегија „сталног мљења“, односно „премелјавања“ држава региона и њихово увлачење у своју интересну сферу и Русије - стратегија тесне интеграције простора ЗНД, по својој суштини и стратешким донетима су дијаметрално и супротне и супротстављене, па је било само питање времена када ће суштинске противуречности и разлике однети превагу над заједничким именутољем сарадње (заједничким интересом) - борбом против међународног тероризма.

⁵¹⁹ Мальшева, Д., „Центральная Азия и Южный Кавказ: региональная безопасность в эпоху нового миропорядка“, *Центральная Азия и Кавказ*, 2004, № 2 (32), с. 56.;

⁵²⁰ Били су присутни и други облици руско-америчке сарадње као што су сарадња специјалних служби, размена информација, као и коришћење руских веза са анти-талибанским „Северним савезом“... (А. Leon, „U.S. – Russia Relations Through the Prism of Ideology“, *Russia in Global Affairs*, Vol. 4, No. 3, Jul-Sep. 2006, p. 84.);

⁵²¹ У тексту заједничке декларације се наводи да Русија и САД подржавају општи интерес у Централној Азији у контексту очувања стабилности, суверенитета и територијалне целовитости држава региона. (...) Истовремено, обе државе се „одричу“ модела супарништва „великих сила“, које може увећати конфликтни потенцијал у региону... („Совместная декларация президента В. В. Путина и президента Дж. Буша о новых стратегических отношениях между РФ и США“, от 24 мая 2002 г., наведено према: *Внешняя политика и безопасность современной России*, Москва, 2003, с. 460-1.);

Поред руско-америчког двостраног механизма, билатерални оквири сарадње између Русије и Кине у ЦАР формално су институционализовани кроз међудржавни „Споразум о добросуседству, пријатељству и сарадњи између РФ и НРК“, потписаном 16.07.2001. године.⁵²² Такође, са аспекта изградње безбедносног поретка ЦАР поред билатералних односа са САД и Кином, Русија има читаву „мрежу“ двостраних (билатералних) споразума које је потписала са свим државама региона, а који садрже војно-безбедоносну димензију.⁵²³

У ЦАР Америка се углавном уздржава од учешћа у мултилатералним регионалним структурама и механизмима безбедности, већ акценат ставља на билатералне – двостране моделе сарадње са државама региона (иако делује и у мултилатералним међународним организацијама у региону, пре свега кроз механизме НАТО и ПзМ,⁵²⁴ а чак је постојала и тенденција да постане и чланица ШОС). САД су са Узбекистаном потписале билатерални Споразум о стратешком партнерству, а још 1994. године САД су потписале са Казахстаном „Хартију о демократском партнерству“.

Други ниво, модел вишестраних међународних института у безбедносном поретку ЦАР одликује се разноврсношћу, квантитетом и променљивошћу.⁵²⁵ Другим речима, у региону егзистирају разноврсни мултилатерални модели (опште, колективне и кооперативне) безбедности, који се остварују кроз деловање великог броја међународних организација различитог карактера (од универзалног (ОУН), преко регионалних, војно-политичких (ОДКБ, НАТО) до мултифункционалних и политичко-саветодавних (ШОС, ПзМ, ОЕБС)).⁵²⁶

⁵²² „Договор о добросуседстве, дружбе и сотрудничестве между РФ и КНР, от 16 июля 2001 г.“, наведено према: *Внешняя политика и безопасность современной России, ...* с. 525.;

⁵²³ Видети шире у: ... Морозов Ю. В., „Сотрудничество РФ и центральноазиатских государств - участников ШОС с учетом новых вызовов региональной стабильности“, *Россия в глобализирующемся мире*, Отделение общественных наук РАН, Москва, 2008;

⁵²⁴ У првој половини деведесетих прошлог века, Запад је покренуо програм Партнерство за мир (ПзМ) у Централној Азији. У почетку веома активно учешће у програму узео је Казахстан, прикључили су се Киргистан и Узбекистан, а од 2004. године и Таџикистан. Овим програмом покушана је да се створи политичко-војна структура аутономна од тадашњег Договора о колективној безбедности (ДКБ) који је предводила Русија. (...) У целини гледано, ПзМ је дало веома скромне резултате са становишта ефикасности, тако да је крајем деведесетих Запад почео да мења стратегију, стављајући акценат на билатералне везе и савезништва. Почетком прве деценије овог века (2000. године) потписани су индивидуални програми партнерства са Казахстаном. Реч је пре свега о ширењу сарадње у сфери војно-кадровске политике, а затим је исто учињено и са Киргистаном и Узбекистаном. Крајем 2004. и почетком 2005. године, испољен је повећани интерес за сарадњу са Таџикистаном и Туркменијом. (...) Поред ПзМ, у овом региону егзистирало је још неколико западних индивидуалних програма сарадње, као што су „Безбедност кроз науку“, „Процес планирања и анализе“, „Концепт оперативног потенцијала“, итд... (Боришполец, К. П., «ШОС и НАТО: алтернатива или взаимодополнение», ... оп. цит., с. 438.);

⁵²⁵ Мултилатерални формат безбедности у Централној Азији функционише на принципу стварања регионалних и субрегионалних консултативних механизма за решавање безбедоносних проблема, са акцентом на мерама превентивне дипломатије... (Z. Jiang, „Changes and Non-changes in the Post 9.11 International Situation“, *Foreign Affairs Journal*, 2003, N. 63, p. 19.);

⁵²⁶ Видети шире у: ... Морозов Ю.В., „Перспективы сотрудничества организаций и союзов в целях обеспечения стабильности и безопасности в Центрально-Азиатском регионе“, *Центральная Азия и Кавказ*, № 6 (60), 2008.; Лузянин, С. Г., „Евразийские энергетические „коридоры“: проблемы сотрудничества России с регионами Центральной и Северо-Восточной Азии“, ... оп. цит., с. 484.);

Поред наведених мултилатералних организација чију примарну функцију представљају политичко-безбедносно-војна питања, у региону су присутне и друге регионалне мултилатералне организације чија је примарна функција политичког и економског карактера, али које у себи садрже и војно-безбедоносну компоненту, као што је на пример ЗНД у оквиру кога егзистирају и функционишу Савет министара одране и Савет команданата пограничних војних јединица.⁵²⁷ Може се закључити да мултилатерални ниво система безбедности, с једне стране представља широку лепезу могућности за јачање утицаја великих (ванрегионалних) држава, док с друге стране, истовремено представља и покушај малих земаља региона да путем колективног деловања уравнотеже процес јачања утицаја великих сила у региону.

Како је речено, Русија у безбедоносном поретку ЦАР (као и на постсовјетском, односно на ширем евроазијском простору) партиципира, условно речено, на два нивоа - билатералном и мултилатералном. Поред читаве мреже двостраних (билатералних) споразума, постоји и испреплетен систем политичких, економских и војно-безбедоносних савеза чији је Русија предводник и најзначајнији члан, од којих су свакако најважнији Заједница независних држава (рус.: СНГ) и Организација договора о колективној безбедности (ОДКБ).⁵²⁸ На ширем евроазијском простору Русија, заједно са Кином и централноазијским постсовјетским државама, чланица је Шангајске организације за сарадњу (ШОС),⁵²⁹ који представља значајан механизам „меког“ уравнотежења америчког утицаја у региону Централне Азије. Ту су и регионалне мултилатералне организације примарно економског карактера, али које представљају значајан чинилац целокупне безбедоносне архитектуре региона. Пре свега, то су Организација за евроазијску економску сарадњу (ЕврАзЭС), Организација за централноазијску сарадњу (ЦАС), затим Заједнички економски простор (ЕЭП), као и веома перспективан Царински савез (ТС). Сви наведени мултилатерални облици сарадње биће предмет детаљне анализе у следећем поглављу које носи назив „Интегративни процеси на постсовјетском простору“, док су на овом месту дате само неке од најосновнијих напомена и карактеристика ових мултилатералних формата сарадње, нужних за анализу и истраживање проблематике безбедносног поретка ЦАР.

На основу презентованих ставова може се закључити да у недостатку једног универзалног и оптималног модела безбедности, у ЦАР постоји велики број модела

⁵²⁷ Видети шире у:... Петровић, Д., *Интеграциони процеси на постсовјетском простору*, Издавачка кућа „Пешић и синови“, Београд, 2010.;

⁵²⁸ ОДКБ је веома важан мултилатералан интеграциони облик на ексовјетском простору, који се базира на безбедоносно-војној сарадњи. Његове чланице су, поред Русије, Јерменија, Белорусија и централноазијске државе – Казахстан, Киргистан, Узбекистан и Таџикистан;

⁵²⁹ Регионална међународна организација, формирана 2001. године од стране лидера: Кине, РФ, Казахстана, Таџикистана, Киргизије и Узбекистана. Увертира за формирање ШОС био је Споразум о учвршћивању

безбедности билатералног и мултилатералног нивоа, чији елементи се често дуплирају и преклапају, што снижава ефикасност њиховог функционисања. Међутим и поред тога, постојећи безбедоносни поредак у ЦАР омогућује очување status quo и релативну уравнотеженост, засновану преваходно на балансу моћи ванрегионалних фактора. Према мишљењу појединих реномираних руских аутора из ове области, интересима Русије у највећој мери би одговарао дихотомни безбедоносни систем у ЦАР, који би сачињавали с једне стране ОДКБ, као војно-политички савез и с друге стране, стратешко партнерство у оквирима ШОС.⁵³⁰

Притом, важно је још напоменути да у овако комплексној ситуацији, државе ЦАР имају изузетно сужен маневарски простор, управо услед деловања екстерних чинилаца у региону (јачања кинеског утицаја, учвршћивање руских позиција кроз билатералне и мултилатералне формате сарадње у ЦА, оштар продор америчке политике у ЦАР у виду војног и политичког присуства). С обзиром на ту чињеницу, земље региона принуђене су да повлачење главних геополитичких потеза на „централноазијској шаховској табли“ препусте главним геополитичким играчима, трудећи се да не изазивају њихово подозрење мешањем у „велику игру“. Стратегија држава ЦАР заснована је добрим делом и на тактици остваривања сопствених интереса искоришћавањем постојећих противуречности великих сила у троуглу САД-Русија-Кина. Притом, све оне настоје да у складу са својим националним интересима, извуку највећу могућу корист и претрпе најмању могућу штету.⁵³¹ Илустративан пример овакве стратегије „седења на више столица истовремено“, представља Узбекистан.

3.1.3.5. Основни безбедоносни изазови и претње у региону Централне Азије

Актуелни проблеми, који угрожавају безбедност и стабилност региона Централне Азије, најчешће се класификују на: а) традиционалне; и б) нове, нетрадиционалне безбедоносне изазове и претње. Прва група тзв. традиционалних безбедоносних претњи,

поверења у војној сфери и о смањењу ОС у граничном појасу, коју су још 1996-97. године, потписале ове земље (са изузетком Узбекистана).;

⁵³⁰ Иако се интереси Кине и Русије у региону Централне Азије не поклапају у једном броју питања (...) иако је мотивација за сарадњу у региону променљива и изнијансирана, стратешко партнерство Русије и Кине представља животно важну нужност... (Видети шире у:... Клименко, А. Ф., „Стратегическое партнерство между Россией и Китаем в Центральной Азии и некоторые пути совершенствования региональной системы безопасности“, *Проблемы Дальнего Востока*, № 4, 2006.; Клименко, А. Ф., „Стратегическое партнерство в военной сфере между Россией и Китаем и некоторые направления его совершенствования в рамках ШОС в Центральной Азии“, *Дзайкё*, № 7-8, 2006.; Клименко, А. Ф., „Развитие военного сотрудничества между Россией и Китаем в Центральной Азии“, под. ред. А. В. Торкунова, и др., ... оп. цит., с. 600-2.);

⁵³¹ Државе ЦАР извлаче максималну корист из билатералних и мултилатералних односа са великим силама, при чему је акценат на очувању равнотеже тих односа. Према мишљењу руског аутора Сулејмонија Шехзоде, „у условима централноазијске реалности било би апсурдно и погубно придавати апсолутни приоритет у односима

повезана је са пограничном проблематиком, проблемима водоснабдевања и разграничења пограничних водених токова у региону, енергетском безбедношћу држава и енергетском транспортном инфраструктуром, политичком нестабилношћу у појединим државама региона, диспропорцијом нивоа економског и технолошког развоја, израженим сиромаштвом становништва у већини држава региона, корупцијом, незапосленостју и у вези са тим великим миграцијама радно-способног становништва из региона, еколошким проблемима и сл. Друга група, тзв. нетрадиционалних безбедоносних изазова, ризика и претњи у ЦАР има транснационална обележја и у њу се могу сврстати међународни тероризам, религиозни екстремизам, сепаратизам, међуетнички сукоби, кријумчарење наркотика, незаконита трговина оружјем, транснационални организовани криминал, недозвољена миграција, деградација животне средине, итд.

Поједини аутори су безбедоносне изазове, ризике и претње, који својим дестабилизирајућим потенцијалом имају снажан утицај на безбедност и стабилност Централноазијског региона, условно класификовали у четири групе: а) изазови и претње везане са проблемима екстремизма, тероризма, сепаратизма, незаконитом трговином (кријумчарењем) наркотика; б) изазови везани за међународне, регионалне и међудржавне противуречности у региону; в) претње и изазови који су условљени географским положајем региона, његовим природним и енергетским ресурсима, као и етно-територијалним проблемима; и г) изазови и ризици везани за сиромаштво и низак ниво животног стандарда становништва, ниским степеном технолошке развијености региона, као и миграциони, демографски и еколошки проблеми.⁵³² Иако велики број аутора врши и другачије класификације безбедоносних претњи у региону, користећи различите критеријуме (на пример, према временском критеријуму, према извору угрожавања, према садржају претњи, према просторном критеријуму), може се закључити да се све те класификације суштински (и са квантитативног и са квалитативног аспекта) не разликују у већој мери.

3.1.3.5.1. Погранична проблематика – конфликтни потенцијал граничних спорова

Након распада СССР, административне границе средњеазијских совјетских федералних република постале су међународно признате границе новостворених суверених

овом или оном ванрегионалном субјекту“... (Шохзода, С., „Эволюция международных режимов безопасности в Центральной Азии“, под. ред. А. В. Торкунова, и др., ... оп. цит., с. 382.);

⁵³² Видети шире у: ... Насретдинов, С. А., Угрозы, вызовы и риски в регионе Среднего Востока после 22 декабря 1991 г. и 11 сентября 2001 г.“, *Материалы международной конференции „Средний Восток в системе геополитических координат: прошлое, настоящее, будущее“*, Душанбе, 2005, с. 6.; Майтдинова, Г. М., „Основные угрозы и вызовы в геополитическом пространстве Центральной Азии и проблема обеспечения

држава у Централној Азији. С обзиром на ту чињеницу, погранична проблематика постала је један од суштинских детерминишућих фактора безбедносног поретка у региону, са аспекта огромног конфликтног потенцијала који је садржала, не само у односима између држава региона, већ и у односима са ванрегионалним државама, у првом реду са Русијом и Кином. Русија је признала међународно-правне границе централноазијских држава, али су остали велики делови руског и рускојезичког становништва на територији ових држава (нарочито у северним деловима Казахстана).

Држава са најизраженијом безбедносном пограничном проблематиком у ЦАР била је свакако Кина, са великим бројем спорних граничних питања како у односима са државама региона, тако и са Русијом. Руско-Кинески погранични спорови у највећој мери успешно су решени после посете В. Путина Кини у октобру 2004. године. Кинеско-Казахстански погранични спор односио се на 944 км² спорне територије Казахстана. Споразумом између ове две државе из априла 1994, решен је део спорних питања. Потписивањем допунског споразума 27.09.1997. године, решена су и преостала спорна питања на компромисној основи и уз уступке обе стране, тако што је Казахстану припало 537 км², а Кини 407 км² спорне територије. Потписивањем протокола о демаркацији кинеско-казахстанске државне границе, окончан је дугогодишњи процес територијалног разграничења ове две државе.⁵³³ Кинеско-Таџикистански погранични спор окончан је потписивањем Споразума о кинеско-таџикистанској државној граници, приликом посете председника Таџикистана Е. Рахмонова Кини, 1999. године, којом приликом је Таџикистан извршио територијалне уступке Кини и предао делове спорне територије у области Каразак (око 68%, или око 200 км²). Потписивањем допунског споразума током 2002. године, Таџикистан је уступио Кини још око 1000 км², од укупно 28000 км² спорних територија у региону Великог Памира.⁵³⁴ Може се закључити да је Кина у највећој мери решила своје пограничне проблеме са Казахстаном, Таџикистаном и Киргистаном. Такође, намеће се закључак да је у решавању погранично-територијалне проблематике у ЦАР и Кина свесно ишла на одређене територијалне жртве и уступке у циљу јачања својих геополитичких позиција у региону и обезбеђења својих растућих енергетских потреба.⁵³⁵

безопасности“, *У/Проблема безопасности в геополитическом комплексе Центральной Азии*, Душанбе, 2004, с. 32-3.;

⁵³³ Видети шире у:... Хлюпин, В. Н., *Геополитический треугольник. Казахстан – Китай – Россия. Прошлое и настоящее пограничной проблемы*, Вашингтон, 1999.;

⁵³⁴ Видети шире у:... Лузянин, С. Г., „О Даманском позабыто навсегда“, *Независимая газета*, 4 фебруара 2002 г.;

⁵³⁵ Сличан став о кинеском „наменском“ жртвовању одређених питања погранично-територијалне проблематике у Средњој Азији, зарад стварања сопствене зоне политичког утицаја и јачања своје енергетске безбедности, у радовима кинеских аутора Џан Сјаомина и Тан Сицуна ... (Чжан Сяомин, *Анализ среды безопасности на границах Китая*, Пекин, 2003, с. 54.; Тан Сичжун, *Отношения между Китаем и его соседями*,

Што се тиче пограничних спорова међу самим државама региона, они и до данас егзистирају нарочито када је у питању гранична област између Узбекистана и Таџикистана, као и између Узбекистана и Киргистана. Један број аутора сматра да кључни проблеми регионалне безбедности у Централној Азији нису противречности међу великим силама, већ погранична и етничко-територијална проблематика.⁵³⁶ Сергеј Лунев, професор МГИМО (У) МИД РФ, извршио је условну класификацију постојећих и потенцијалних конфликта у ЦАР на етничко-религиозној основи. Он је целокупан конфликтни потенцијал најпре сврстао у три велике групе и то: а) унутар држава ЦАР; б) између држава региона (тзв. унутар-регионални конфликти); и в) са државама суседних региона. У прву групу аутор је навео потенцијалне конфликте између: 1) северних и јужних делова Казахстана; 2) северних и јужних делова Киргистана; и 3) између одређених области у Таџикистану. У другу групу „унутар-регионалних конфликта“, аутор је сврстао потенцијалне конфликте између: 1) Узбекистана и Таџикистана; 2) Узбекистана и Киргистана; и 3) Узбекистана и Туркменистана. У трећу групу, аутор наводи потенцијалне конфликте између: 1) Казахстана и Русије; 2) Казахстана и Кине; и 3) између Узбекистана и Таџикистана с једне и Авганистана с друге стране.⁵³⁷

Као један од најзначајнијих безбедоносних проблема регионалног, односно локалног карактера, наводи се проблем Ферганског региона, односно Ферганске долине,⁵³⁸ који оптерећује односе Узбекистана, Киргистана и Таџикистана, као и проблем границе Туркменистана, односно огромне зоне отворене границе Туркменистана и Авганистана, који користе радикални елементи повезани са тероризмом и кријумчарењем наркотика.⁵³⁹ Недозвољена производња и кријумчарење дроге, као безбедоносни ризик и претња из групе тзв. нових, нетрадиционалних облика угрожавања, представља чинилац који има велики утицај на политичке процесе и безбедност у региону и у директној је вези са пограничном проблематиком региона, конкретно са проблемом авганистанско-туркменистанске границе,

Пекин, 2003, с. 67.); наведено према: Клименко, А., „Ратвитие военно-политического сотрудничества между Россией и Китаем в Центральном-Азиатском регионе в рамках ШОС“, *Проблемы Дальнего Востока*, № 2, 2005.);

⁵³⁶ Видети шире у:... Лузянин, С. Г., „*Этнотерриториальные и пограничные проблемы Центральной Азии*“, (Интернет: <http://www.analitika.org/article.php?story=20050329051645418>, 17.11.2009.);

⁵³⁷ Лунев, С. И., «*Этноконфессиональные конфликты на Востоке и их влияние на энергетическую проблематику*», под. ред. А. В. Торкунова, и др., ... оп. цит., с. 644-5.;

⁵³⁸ На релативно малом простору Ферганске долине сучељени су државни интереси у троуглу: Узбекистан - Таџикистан - Киргистан. Постојеће безбедоносне претње које егзистирају у Ферганској долини (везане за проблеме расподеле хидрографских и енергетских ресурса, пограничну проблематику, утицај исламског фактора, заостравање међуетничких односа, наркобизнис, незакониту миграцију, организовани криминал, корупцију, сиромаштво и незапосленост становништва и сл.), уз изузетно снажан утицај авганистанског чиниоца, имају огроман конфликтни потенцијал способан да угрози стабилност Централне Азије... (Лунев, С., Ферганская долина как одна из моделей регионального развития“, *Центральная Азия*, 1997, № 3, с. 25-30.);

⁵³⁹ *Прозрачные границы. Безопасность и трансграничное сотрудничество в зоне новых пограничных территорий России*, отв. ред. С. В. Голунова, Владомский, Москва - Волгоград, 2002.;

која се користи као један од главних транзитних праваца за кријумчарење наркотика према ЦАР и даље, према Русији и Европи. Такође, овај проблем тематски је веома близак безбедносном проблему исламског радикализма,⁵⁴⁰ са аспекта учешћа и финансирања екстремистичких организација.⁵⁴¹

3.1.3.5.2. „Преливање“ безбедносне проблематике и конфликтног потенцијала из суседних региона

Безбедоносни поредак ЦАР не може се анализирати изоловано од безбедоносне проблематике у суседним регионима који имају велики конфликтни потенцијал. Конкретно, безбедоносни проблеми у региону Блиског и Средњег Истока представљају значајан фактор који у великој мери одређује односе и стање безбедности и у Централној Азији. Тако поједини аутори сматрају да и екстерни, ванрегионални чиниоци, са становишта пограничне проблематике „преливају“ свој утицај и у ЦАР. Као неке од кључних проблема регионалне безбедности у Средњој Азији који у значајној мери утичу на безбедоносне поретке суседних региона, поједини аутори наводе питање државних граница Пакистана (на западу са Авганистаном и на истоку са Индијом), као и могућу дестабилизацију ове државе - нуклеарне силе, са аспекта потенцијалне опасности од пролиферације његовог атомског потенцијала ка радикалним недржавним субјектима.⁵⁴² Политичко-религиозни екстремизам, чија је главна база у зони авганистанско-пакистанске границе има огромну сферу утицаја на суседне регионе и представља реалну опасност не само за велике силе, већ и за мале и средње државе Централноазијског региона.⁵⁴³ Илустративан пример је Авганистан, чија политичка нестабилност на најдиректнији начин угрожава не само безбедност и политичку

⁵⁴⁰ Видети шире у:... Макаров, Д., „Исламистский экстремизм в Центральной Азии: внутренняя или внешняя угроза безопасности?“, *Трансформация центральноазиатских обществ и региональная безопасность*, Москва, 2005, с. 95-106.;

⁵⁴¹ Видети шире о утицају проблематике кријумчарења наркотика на политичке процесе у појединим државама ЦАР у:... Джумабаев, Э., *Революция мака. Кыргызстан: проблема геополитического выбора*, (Интернет: <http://www.analitika.org/article.php?story=20050519020522974>, 27.03.2009.);

⁵⁴² Поред наведених безбедоносних проблема, велику безбедоносну претњу представља производња и промет наркотика у чему је несумњиви лидер Авганистан, као и проблем атомског наоружања Пакистана, при чему све велике силе улажу напоре на стабилизацији индијско-пакистанских односа на бази историјског компромиса и очувања status quo у „кашмирском питању“... (Аллисон, Р., „Центральная Азия и Закавказье: региональное сотрудничество и фактор для российской политики“, *Московский центр Карнеги* (Рабочие материалы), 2004, № 10, с. 25.);

⁵⁴³ У деловању радикалних исламских елемената у региону (на пример, Исламски покрет Узбекистана - Акрамија или Хисб.ут-Тахрир) приметна је тенденција отклона од идеје глобалног дихада и апострофирање национално-регионалне компоненте. Њихова стратегија састоји се у стварању исламских калифата на централноазијском простору и рушења постојећих режима у државама региона... (Макаров, Д., „Исламистский экстремизм в Центральной Азии: внутренняя или внешняя угроза безопасности?“, ... с. 95-106.);

стабилност Таџикистана и Узбекистана,⁵⁴⁴ и не само регион Централне Азије, већ и глобалну безбедност.⁵⁴⁵ На основу изнетих ставова може се закључити да ситуација у Авганистану и његовом окружењу, као екстерни чинилац ствара озбиљне безбедоносне изазове, ризике и претње миру и стабилности у Централној Азији, објективно ширећи границе (оквире) региона који се традиционално посматра само као део постсовјетског простора, нарочито када су у питању тзв. нови, нетрадиционални безбедоносни изазови (међународни тероризам, политичко-религиозни екстремизам, кријумчарење наркотика, организовани криминал, итд.).

3.1.3.6. Интереси Руске Федерације на простору ЦАР

С обзиром на повезаност, подударност, међузависност и условљеност руских интереса у ЦАР и њене политике за њихово остваривање, са великим бројем сегмената досадашње анализе и разматрања позиција и улога других регионалних и ванрегионалних чинилаца у региону, како би се избегло понављање и преклапање чињеница и ставова, у овом делу анализе „руских интереса у ЦАР“, сумарно ће бити приказане само најопштије контуре руске политике у региону са геополитичког и безбедносног аспекта.

У Централној Азији у протекле две деценије формиран је нови подсистем међународних односа чији су актери поред држава региона и ванрегионални чиниоци, пре свих велике силе међу којима је и Русија (САД, Кина и ЕУ), као и поједине регионалне силе из суседних региона. Према мишљењу професора на катедри за међународне односе и директора Центра за геополитичка истраживања Руско-таџикистанског словенског Универзитета Г. Мајтдинове, основне векторе међународне политике у ЦАР у највећој мери детерминишу водећи глобални играчи (САД, Русија, Кина и ЕУ), али све већи утицај на политичке процесе у региону имају и неке регионалне силе попут Индије, Ирана, Пакистана,

⁵⁴⁴ Северни делови Авганистана повезују Централну са Јужном Азијом и представљају фактор нестабилности и за суседне регионе, укључујући и Централноазијски. На простору северног Авганистана живе делови народа централноазијских држава (авганистански Таџики и Узбеци) и представљају снажан чинилац утицаја на унутрашњу ситуацију у Таџикистану и Узбекистану. Имајући у виду радикални религиозни карактер овог демографског фактора са елементима исламског фундаментализма и религиозног екстремизма и његову развијену војну компоненту, он представља озбиљну претњу за безбедност и Узбекистана и Таџикистана (авганистански Узбеци су током деведесетих година више пута изводили војне акције у Узбекистану у циљу свргавања режима председника Каримова)... (Видети шире у:... Лузянин, С. Г., *Этнотерриториальные и пограничные проблемы Центральной Азии*, (Интернет: <http://www.analitika.org/article.php?story=20050329051645418>, 17.11.2009.);

⁵⁴⁵ У суштини, у Авганистану је на делу сукоб великог броја етничких група, закомпликован утицајем религиозног чиниоца и спољашњим мешањем западних земаља... (Видети шире у:... „Международное сотрудничество в Центральной Евразии по обеспечению региональной безопасности: противодействие новым угрозам, механизмы, векторы взаимодействия“, *Геополитика Центральной Азии*, (Интернет: <http://geopolitica.ru/Articles/91>, 10.03.2011.);

Турске и Саудијске Арабије, чији су интереси у региону неспорни.⁵⁴⁶ На основу овог и раније презентованих ставова, може се закључити да на политичке и безбедоносне процесе у региону Централне Азије и формирање подсистема регионалне безбедности утиче велики број како унутрашњих (регионалних), тако и спољашњих (ванрегионалних) чинилаца. Као најзначајнији унутрашњи чиниоци који утичу на геополитичку и безбедоносну ситуацију у региону Централне Азије могу се навести: а) растућа економска моћ Казахстана, уз свеопште јачање политичког утицаја ове државе у регионалним оквирима; б) веома сложени узбекистанско-таџикистански односи; в) супарништво регионалних и ванрегионалних чинилаца око енергетских ресурса (природног гаса) Туркменије; г) системска криза и политичка нестабилност Киргистана; д) веома сложена социјално-економска ситуација у Таџикистану; њ) демографски проблеми на подручју Ферганске долине, повезани са етничко-религиозним екстремизмом и фундаментализмом; е) висок ниво миграција радно способног становништва из региона, итд. У најзначајније спољашње, ванрегионалне чиниоце (који суштински опредељују безбедоносни поредак ЦАР) спадају пре свега деловање и утицај великих сила (САД, Русије и Кине), затим постојање и деловање читавог спектра међународних регионалних форума и организација, најразличитијих карактера, структуре и надлежности, као и неспоран негативан утицај авганистанског фактора са политичког, безбедоносног и етно-конфесионалног аспекта.⁵⁴⁷

Русија данас води веома прагматичну политику у Централној Азији, засновану на поспешивању економске сарадње и јачању безбедносног система региона пројекцијом свог утицаја путем ефикасне сарадње у процесу остваривања регионалне безбедности. При томе, она максимално користи механизме мултилатералних организација на постсовјетском простору у којима има водећу улогу (СНГ, ЕврАзЭС, ОДКБ), као и све перспективнију ШОС. Напори Русије на централноазијском геополитичком вектору усмерени су на позитивну трансформацију ранијих „братских и пријатељских“ односа РСФСР са средњеазијским совјетским републикама, у међудржавне односе засноване на нормама међународног права. У тим напорима Русија настоји да створи такав модел међународних односа у региону у којем би она имала кључни политичко-безбедоносни утицај и позицију, које би евентуално могла искористити као један од фактора за корекцију, односно уравнотежење америчке политике у региону. Истовремено, спорадични проблеми у

⁵⁴⁶ Видети шире у:... Майтдинова Г. М., „Модел интеграции государств Центральной Азии“, *Материалы международной конференции «Проекты сотрудничества и интеграции для Центральной Азии: сравнительный анализ, возможности и перспективы*, Бишкек, 2007.;

⁵⁴⁷ Видети шире у:... „Международное сотрудничество в Центральной Евразии по обеспечению региональной безопасности: противодействие новым угрозам, механизмы, векторы взаимодействия“, *Геополитика Центральной Азии*, (Интернет: <http://geopolitica.ru/Articles/91>, 10.03.2012.);

билатералним односима са појединим државама региона немају стратешки карактер и решавају се на дипломатском нивоу. Међу најзначајније руске интересе у Централној Азији могу се убројити: а) остваривање стабилности и безбедности региона на основу партнерских односа са свим регионалним и ванрегионалним субјектима; б) искоришћење геополитичког потенцијала региона у циљу јачања позиције Русије као светске силе; в) остваривање водеће улоге у ЦАР, и др. У циљу остваривања овако дефинисаних националних интереса Русије у ЦАР, намеће се закључак да њена политика мора бити усмерена преваходно на: а) ефикасно коришћење потенцијала постојећих мултилатералних механизма; б) унапређивање и развијање војно-техничке сарадње са државама региона; в) искоришћење енергетских и природних ресурса и потенцијала региона и увођење руских компанија на централноазијско енергетско тржиште; г) стварање услова за максимално искоришћење руске енергетско-транспортне инфраструктуре за потребе извоза енергената држава региона; и др.

3.1.3.7. Политичко и војно позиционирање САД у Централноазијском региону

Америка је један од водећих спољашњих, ванрегионалних чинилаца у Централној Азији, чији интереси и политика у региону су у великој мери супротстављени интересима друга два велика играча - Русији и Кини. После завршетка хладног рата, војна политика једине преостале суперсиле - САД, доживела је значајне промене. Нестанак биполарног модела међународних односа условио је нагло смањење дотадашњег нивоа глобалних противуречности и супротстављености. Иако је вероватноћа избијања великог међународног сукоба на глобалном нивоу сведена на минимум, дошло је до повећања броја регионалних и локалних сукоба.⁵⁴⁸ У новонасталим условима постхладноратовског „глобализирајућег“ света, једна од најозбиљнијих безбедоносних претњи, постао је проблем приступа енергетским изворима и њиховој транспортној инфраструктури. Ова чињеница, у директном или имплицитном облику, била је институционализована у читавом низу политичко-концепцијских и стратегијско-доктринарних докумената САД,⁵⁴⁹ које су отворено најавиле функционалну преоријентацију својих оружаних снага на обезбеђивање ресурсне безбедности.

⁵⁴⁸ Са нестанком биполаризма променио се и карактер ових сукоба, који су са аспекта узрока попримили широк спектар социјално-економских, политичких, етно-конфесионалних противуречности, које су у све већој мери избијале у први план... (Степанова, Е. А., *Военно-гражданские отношения в операциях невоенного типа*, Права човека, Москва, 2001. с. 19.);

⁵⁴⁹ *National Security Strategy*, 2010.; *Quadrennial Defense Review Report*, February 2010.; *The National Intelligence Strategy of the United States of America*, August 2009.; *Global Trends 2025: A Transformed World*, November 2008.;

Иако је у постхладноратовском периоду дошло до трансформације улоге и значаја војне моћи,⁵⁵⁰ и данас у крајњој истанци, претња силом и демонстрација решености да се она примени представљају снажне механизме за геополитичко позиционирање великих држава у остваривању њихових стратешких интереса. Војно присуство у регионима богатим природним ресурсима, пре свега енергентима (нафта и гас), као и у регионима кроз које пролазе главне енергетско-саобраћајне магистрале,⁵⁵¹ постаје један од примарних циљева у безбедоносним стратегијама водећих држава у обезбеђивању њиховог утицаја на стабилност и развој глобалне економије, као и остваривања сопствених економских интереса. Према мишљењу једног броја домаћих и руских аутора, промене функционалног аспекта НАТО у смислу ширења зоне одговорности ове регионалне војно-политичке организације и присвајање опште трансрегионалне функције, представља прилагођавање те алијансе потребама америчке политике, чији су се спољнополитички приоритети у последње две деценије константно мењали. Током деведесетих после распада СССР, био је изражен кинески аспект америчке спољне политике у контексту очекиваног кинеско-америчког супарништва у XXI веку. После терористичких напада у САД, септембра 2001. године, долази до прекомпозиције америчких интереса и њен спољнополитички приоритет постаје регион Блиског Истока, односно југозападни и централни простори Азије. Блиски Исток је током седамдесетих и осамдесетих година прошлог века био у фокусу америчке политике са аспекта обезбеђивања енергетске базе САД, односно њене енергетске безбедности. Данас, према оценама многих, пре свих америчких аутора, у средњерочној и дугорочној перспективи, претња и опасност од слабљења енергетске базе САД надилази потенцијалне војне изазове Русије и Кине. Таква тенденција довела је до промена и у безбедоносним перцепцијама Русије и Кине (односно њихових улога у централноазијској геополитичкој архитектури) и стављања акцента на централноазијски вектор њихових спољнополитичких приоритета. Другим речима, америчко војно присуство и квалитативно нова геополитичка архитектура у ЦАР и суседним регионима, утицали су и на редефинисање безбедоносне и геоекономске политике Русије и Кине, чиме регион ЦА постаје један од најприоритетнијих праваца њиховог стратешког ангажовања.

⁵⁵⁰ У прошлости војна моћ је имала пресудну улогу у борби за сфере утицаја, док се у данашње време такви циљеви остварују пре свега економским, финансијским и политичко-дипломатским средствима, а војна моћ има улогу „помоћног средства“, односно инструмента политичког утицаја. Другим речима, у савременим условима ширење утицаја примарно подразумева пројекцију економских интереса, односно ширење енергетско-ресурсне базе датог субјекта. Употреба војне силе при таквом развоју догађаја, чини се вероватним са аспекта успостављања доминантног утицаја и контроле у регионима који имају највећи значај са енергетског становишта.;

⁵⁵¹ Видети шире у:... Лукшин, Б. С., „Борьба за доступ к энергетическим ресурсам как фактор активизации военной политики государства“, *Россия и Америка в XXI веке*, Электронный научный журнал, № 2, 2009.;

С обзиром на напред изнете ставове, почетком прве деценије XXI века долази до нагле експанзије америчке политике и војног присуства у ЦАР,⁵⁵² упоредо са војним кампањама у Авганистану (2001.) и Ираку (2003).⁵⁵³ Стварањем војних база у појединим државама региона (у Киргистану и Узбекистану 2001. године), САД су фактички постале активни чинилац централноазијског безбедносног поретка. Та чињеница је оштро изменила односе и структуру субјеката у региону са аспекта регионалне безбедности и стабилности.⁵⁵⁴ Јачање утицаја америчке политике у региону уз већ постојеће, веома снажно политичко и војно позиционирање у суседним регионима (Блиски и Средњи Исток, Каспијско-кавказки регион), представља један од кључних екстерних фактора, који у великој мери детерминише безбедоносни поредак у ЦАР и уопште, утиче на целокупну геостратешку ситуацију не само у региону, него и на читавом евроазијском простору.⁵⁵⁵ Другим речима, утицај новог политичко-безбедносног фактора у форми војног присуства Америке и њене политике, односима у региону Централне Азије дао је глобалну димензију, чиме је превазиђен локални, односно регионални карактер тих односа и наглашена улога региона као „ексклузивна сфера“ кинеског и руског утицаја.⁵⁵⁶

⁵⁵² Занимљив је став једног броја руских и кинеских аутора о брзини продора политике САД и јачања њеног војног присуства у ЦАР. Ови аутори стоје на становишту да је Америка, после терористичких аката 11. септембра 2001. године и прокламовања борбе против глобалног тероризма као највишег државног интереса и приоритета, успела да оствари политички уплив и војно се позиционира у Централној Азији за свега неколико месеци, док би јој у реалним околностима за остваривање таквог циља биле потребне године, па и деценије... (Казанцев, А. А., *Политика стран Запада в Центральной Азии: проекты, дилеммы, противоречия*, МГИМО-Университет, Москва, 2009, с. 86.; Ли Лифань, Дин Шиу, „Геополитические интересы России, США и Китая в Центральной Азии“, *Центральная Азия и Кавказ*, 2004, № 3 (33), с. 161-9.; Косачев, К., „ШОС как альтернатива американскому влиянию в Центральной Азии“, *Независимая газета*, 29 септембра, 2003.;);

⁵⁵³ Ирак је једна од водећих држава света, када су у питању резерве нафте и успостављање контроле над Ираком, била је једна од централних тачака америчке енергетске стратегије, из 2003. године... (Видети шире у:... Klare M., „*Bush-Cheney Energy Strategy: Procuring the Rest of the World's Oil*“, January 2004, (Интернет: <http://www.commondreams.org/views04/0113-01.htm>, 30.04.2011.); Срегрј Лунев, професор МГИМО (У) МИД РФ, стоји на становишту да је и главни циљ војне акције САД у Ираку обезбеђивање контроле над ирачком нафтом (Ирак поседује 11% укупних светских резерви нафте – прим.аут. С.М.), као и над целокупним простором Блиског Истока... (Лунев, С. И., «Этноконфессиональные конфликты на Востоке и их влияние на энергетическую проблематику», ... оп. цит., стр. 646-7.; Такође и у: Лунев, С. И., «Политические процессы в Центральной Евразии и их воздействие на энергетическую ситуацию», ... оп. цит., с. 395-9.); Примарни циљ америчке војне кампање у Ираку био је свргавање Садама Хусеина и успостављање марионетског режима, како би се отворило ирачко нафтно тржиште за америчке и британске компаније, које у Садамово време нису успевале да остваре уговоре о праву на учешће у експлоатацији ирачких нафтних налазишта. Истовремено, Кини је то успело, тако да је она постепено постајала значајан енергетски играч у региону... (Боровский, Ю., „Политизация мировой энергетики“, *Международные процессы*. № 1, 2008, т. 6.);

⁵⁵⁴ Видети шире у:... Морозов, Ю.В., „Влияние военной политики США на обеспечение стабильности в Центральной Азии и на национальные интересы США в регионе“, *Россия и Америка в XXI веке*. Электронный научный журнал, № 2, 2010.;

⁵⁵⁵ Кинески аутор, Чао Хуашен (професор на кинеском Фуданском универзитету и руководиоца Центра за истраживање Русије и централноазијских држава), сматра да „војно присуство САД у ЦАР представља квалитативно нови механизам безбедности у региону... (Чжао Хуашэн, „ШОС и соотношение великих держав на фоне новой ситуации в регионе ЦА“, *Analitic*, N 1, 2003, P. 3.);

⁵⁵⁶ Видети шире у:... Казанцев, А. А., *Политика стран Запада в Центральной Азии: проекты, дилеммы, противоречия*, МГИМО-Университет, Москва, 2009.;

Може се закључити да је тенденција пораста значаја евроазијског региона у спољнополитичкој (и безбедоносној) стратегији САД, утицала да Америка било самостално, било кроз регионалне безбедоносне механизме (НАТО и ПЗМ), стекне статус једног од кључних чинилаца у безбедносном поретку ЦАР.⁵⁵⁷ У спољнополитичкој стратегији САД у ЦАР доминантни су енергетски и безбедоносни аспект, уз приметно „умекшавање“ критичког става према карактеру владајућих режима у државама ЦАР (који су сви у већој или мањој мери са елементима аутократизма) и фокусирање на безбедоносне изазове и претње као што су транснационални тероризам, регионални екстремизам, етнорелигиозни сепаратизам, кријумчарење наркотика, локални конфликти.⁵⁵⁸ Међутим, професор Алексеј Богатуров, заједно са једним бројем аутора стоји на становишту да су приоритети америчке политике на евроазијском простору првенствено геоекономског (енергетског) карактера, базирајући своју аргументацију на два аспекта. Прво, позиционирање и јачање утицаја у регионима богатим енергетским ресурсима, као и у регионима кроз које пролазе главне енергетске саобраћајне магистрале, САД примарно предузимају у циљу јачања глобалне енергетске безбедности. Други аспект је учвршћивање стратешких позиција у регионима у којима би неке друге државе потенцијално могле да угрозе америчке интересе и циљеве, у првом реду Русија и Кина (пре свега у регионима Блиског Истока и Централне Азије).⁵⁵⁹ Према мишљењу бившег помоћника државног секретара САД за питања Европе и Евроазије Елизабете Џонс (Elizabeth Jones), стратешки интереси Америке у ЦАР су: а) безбедност (борба против међународног тероризма, недозвољене производње и трговине наркотицима, пролиферације оружја за масовно уништење, итд.); б) енергетска питања (пре свега транспорт каспијске нафте и гаса на светско тржиште); и в) унутрашње политичко-економске реформе у државама региона.⁵⁶⁰ Државни секретар САД Колин Пауел је још 2001. године изјавио да су интереси САД у ЦАР трајни и да ће се активна политика Америке у региону наставити и после окончања авганистанске кризе.⁵⁶¹ Намеће се закључак да иако су стратешки интереси САД у ЦАР бар формално примарно апострофирани на безбедоносни

⁵⁵⁷ Видети шире у:... Нураков Н., „Милитаризация внешней политики США и их интересы в Центральной Азии“, (Интернет: <http://www.easttime.ru/analytic/1/199.html>, 07.11.2011.);

⁵⁵⁸ Видети шире у:... Лукшин Б.С., „Военная политика и энергетическая безопасность в условиях многополярности“, *Военная политика ведущих государств мира в начале XXI века как инструмент формирования многополярного мира*, Проект РФНФ - № 09-03-00812а, Центр военно-стратегических исследований ИСКРАН, Москва, 2010.;

⁵⁵⁹ Видети шире у:... Богатуров, А. Д., „Новая структура геопро пространственных отношений в Центральной Евразии“, ... с. 69-111.;

⁵⁶⁰ Видети шире у:... Е. Jones, „Central Asia: developments and the administrations policy“, (Интернет: <http://state.gov/p/eur/rls/rm/2003/25798.htm>, 18.10.2011.);

⁵⁶¹ Видети шире у:... F. Narba, „U.S. Aid To Uzbekistan To Greatly Expand Under Economic Cooperation Agreement“, „*Eurasianet.org*“, (Интернет: www.eurasianet.org/dePartments/business/articles/eav121001_pr.shtml, 11.01.2010.);

аспект, односно на безбедоносне ризике и претње које су највећим делом сконцентрисане у јужном и источном делу ЦАР (локални и регионални конфликти, међународни тероризам, исламски радикализам, сепаратистичко-конфликтни потенцијал у региону као последица граничних спорова, итд.), не мање приоритетан, ако не и главни интерес САД свакако представљају енергетски ресурси централноазијских држава,⁵⁶² који су највећим делом сконцентрисани на западу региона у области Каспијског мора.⁵⁶³ Поједини аутори такође сматрају да Америка са својим НАТО савезницима, вешто користи „рат против глобалног тероризма“ за учвршћивање својих позиција у регионима богатим енергентима (Блиски и Средњи Исток, Централна Азија).⁵⁶⁴

И поједини западни аутори сматрају да су САД искористиле антиталибанску војну кампању у Авганистану за јачање свог политичког и војног присуства у Централној Азији, али да примарну „мету“ представљају велике резерве енергената у региону Притом, настојећи да оствари продор у Централну Азију енергетске амбиције САД сучељавају се са интересима других великих играча у том региону – Русијом и Кином.⁵⁶⁵ На сличном становишту је и један број руских аутора. Професор Сергеј Лунев такође сматра да је главни циљ америчке политике на евроазијском простору „остваривање контроле над главним изворима енергије (нафте и гаса)“, при чему је пажња САД фокусирана на постсовјетске државе Каспијског и Централноазијског региона, као и на регион Персијског залива. Остваривање доминантног утицаја у регионима Каспија и Блиског Истока, као „глобалним енергетским ризницама“, дало би могућност САД, да „у великој мери контролишу глобалну

⁵⁶² Видети шире у: ... Шохзода, С., „Енергетический фактор в системе региональной безопасности Центральной Азии“, ... стр. 823-38.;

⁵⁶³ САД су 1997. године Каспијски регион прогласиле зоном својих стратешких интереса... (Зонн, И. С, Жильцов, С. С, *Стратегия США в Каспийском регионе*, Москва, 2003, с. 148.); Видети шире о енергетском и безбедносном аспекту постхладноратовске политике великих сила у Каспијском региону, нпр. у: ... Жильцов, С. С, Зонн, И. С, Ушков, А. М, *Геополитика Каспийского региона*, Москва, 2003, с. 121-5.; Мальшева, Д, „Центральная Азия и Южный Кавказ: региональная безопасность в эпоху нового миропорядка“, *Центральная Азия и Кавказ*, 2004, № 2 (32), с. 56.; Мухин, В, „Военные вызовы Каспийского региона“, *Независимая газета*, 16 января 2004.; и др.);

⁵⁶⁴ Тако је на пример, турски аутор, бивши генерални секретар Комитета националне безбедности Турске, армијски генерал Т. Килич, на међународној конференцији у Истанбулу у јесен 2004. године, коју је организовао Центар за стратешка истраживања Истанбулског универзитета, изнео став да Америка на почетку XXI века „рат против глобалног тероризма“, примарно користи за војно-политичку експанзију и учвршћивање својих позиција у регионима богатим енергентима – Блиском Истоку и Централној Азији и да је у савременим условима немогуће сагледавати тенденције и перспективе наведених региона, изоловано од глобалних трендова у контексту америчке енергетске стратегије. (...) Аутор такође заступа становиште да Русија, Кина, Турска и Иран морају створити „евроазијску осовину“ која ће представљати противтежу америчким настојањима да се позиционира као хегемон у наведеним регионима... (*Красная звезда*, 20 октябрия 2004 г. , наведено према: Клименко, А. Ф, „Енергетические факторы в военной политике государств“, под. ред. А. В. Торкунова, и др., ... оп. цит., с. 208.);

⁵⁶⁵ Видети шире у: ... М. Klare, „Bush-Cheney Energy Strategy: Procuring the Rest of the World’s Oil“, January 2004, (Интернет: <http://www.commondreams.org/views04/0113-01.htm>, 30.04.2011.);

енергетску безбедност“.⁵⁶⁶ Професор Алексеј Богатуров сматра да се у општим цртама политика САД на евроазијском простору, у том смислу и у ЦАР, заснива на „стратегiji премелывања“ (рус: „стратегия перемалывания“), чији је основни циљ преобликовање геополитичке и геоекономске структуре региона.⁵⁶⁷

Анализа тространог, међусобно условљеног деловања у троуглу САД - Русија - Кина, имплицира закључак да се стратегија САД у ЦАР заснива на остваривању неколико стратешких циљева: а) Америка и њени европски савезници настоје да обезбеде приступ енергетским ресурсима региона; б) САД делују у правцу очувања регионалне стабилности и побољшања укупне политичке и друштвене ситуације у државама региона у којима је акумулиран огроман конфликтни потенцијал; в) политика САД у ЦАР усмерена је такође и на уравнотежење и умекшавање утицаја других ванрегионалних актера, нарочито амбициозног и све већег утицаја Кине у региону.

Један од најважнијих праваца спољнополитичких напора САД свакако представља „зауздавање“ амбиција других држава, које претендују на доминантну улогу у региону, укључујући поред Кине и Русије и Иран, као и све снажнију Индију.⁵⁶⁸ На путу реализације оваквих планова САД стоје Русија и Кина, за које Централноазијски регион представља свакако један од најважнијих простора према коме су сконцентрисали своје геополитичке напоре. Објективно ширење и јачање војнополитичких позиција САД у ЦАР, преведено на језик реалполитике, директно је супротстављено политичким, економским и пре свега безбедносним интересима Русије и Кине у том региону. Према руској перцепцији, управо процес војног позиционирања САД у Централноазијском региону, у комбинацији са процесом ширења НАТО ка западним руским границама, потенцијално представља један од најопаснијих иритирајућих фактора у њеним односима са Западом и НАТО. Уопште, у руској политиколошкој мисли, велики број аутора има негативан став када је у питању америчко војно присуство у ЦАР на сталној основи, сматрајући да тај безбедоносни чинилац у себи носи велики конфликтни потенцијал у условима хипотетичког погоршања руско-америчких односа, са аспекта могућности угрожавања руске војно-безбедносне инфраструктуре не само у ЦАР, већ и у јужним деловима Русије, нарочито у области јужног Урала. На основу изнетих ставова може се закључити да отворени покушаји САД да се

⁵⁶⁶ Видети шире у:... Боровский, Ю., „Политизация мировой энергетики“, *Международные процессы*, январь - апрель 2008, Т. 6. № 1 (16); Боровский, Ю. „Политизация мировой энергетики“, *Современная мировая политика, прикладной анализ*, отв. ред. А. Д. Богатурова, Аспект-Пресс, Москва, 2009;

⁵⁶⁷ Богатуров, А. Д., „Стратегия перемалывания“ в международных отношениях и в внешней политике США“, *Мировая экономика и международные отношения*, № 2, 2001, с. 20-9.;

⁵⁶⁸ Видети шире у:... Нураков, Н., „Милитаризация внешней политики США и их интересы в Центральной Азии“, (Интернет: <http://www.easttime.ru/analitic/1/199.html>, 07.11.2011);

политички и војно позиционирају у ЦАР, директно штети не само економским, већ и војно-безбедоносним интересима Русије.

Један број руских и кинеских аутора чак стоји на становишту да је хладноратовска стратегија „заокруживања“ и даље једна од преокупација геополитичког резоновања једног дела америчке администрације, када је у питању простор Евроазије.⁵⁶⁹ Као аргументацију оваквог става поједини аутори наводе квантитативне и квалитативне индикаторе у виду броја и распореда америчких војних снага на евроазијском простору, односно размештаја америчких војних база на постсовјетском простору у централноазијским републикама бившег СССР, као и у новопримљеним чланицама НАТО са простора Средње и Источне Европе, које су у биполарном поретку биле под доминацијом совјетске државе. Ову тезу један број аутора додатно поткрепљује подацима из студије Међународног института за студије мира (SIPRI) у Штокхолму, из 2007. године, који показују да је САД значајно увећала своје војно присуство у регионима Блиског Истока и Средње Азије на рачун свог војног присуства у Европском и Далекоисточном региону.⁵⁷⁰ Притом је проблематична и дискутабилна аргументација појединих америчких аутора да америчко војно присуство на евроазијском простору „искључиво доприноси трансформацији континента од центра ривалитета великих сила у зону мира и стабилности, као и умиривању влада и народа региона“.⁵⁷¹

Оваква слика америчког војног присуства у ЦАР делимично је промењена затварањем америчких војних база у Узбекистану 2005. године, као и услед проблема са задржавањем војне базе у граду Манас, у Киргистану и њеном функционалном пренаменом. Наиме, почетком 2009. године, власти Киргистана су захтевале да америчке војне снаге

⁵⁶⁹ Поједини кинески и руски аутори сматрају да се курс САД у правцу јачања политичких веза и војног позиционирања у централноазијским државама под паролом борбе против међународног тероризма, може посматрати кроз традиционалну геополитичку призму као постхладноратовски наставак опште (велике) америчке „стратегije обухвата“, односно „заокруживања“: Русије са југа, Ирана и авганистанско-пакистанске зоне нестабилности са севера, односно североистока и Кине са запада. Ови аутори наводе да је ефикасност такве стратегије САД већ верификована у хладном рату против СССР и да је данас она опет на делу, а да је притом борба против глобалног тероризма секундарни циљ... (Ли Лифань, Дин Шиу, „Геополитические интересы России, США и Китая в Центральной Азии“, *Центральная Азия и Кавказ*, 2004, № 3 (33), с. 161-9.); Руски аутор Сулајмони Шехзода заступа слично становиште... (Шохзода, С., „Энергетический фактор в системе региональной безопасности Центральной Азии“, ... оп. цит., с. 829.);

⁵⁷⁰ САД су 1990. године у Европи имале око 300.000, а у Источној Азији око 100.000 војника. Почетком 2007. године, у Европи је остало нешто мање од 100.000, а у Источној Азији око 70.000 војника. Истовремено, у регионе Блиског Истока и Средње Азије допремљено је око 200.000 америчких војника... (Z. Lachowski, „Foreign Military Bases in Eurasia“, *SIPRI Policy Paper*, No. 18, Stockholm Research Institute, Stockholm, 2007.); Америка је у августу 2004. године, имала 116.400 војника у Европи, при чему је скоро 2/3 било стационирано у Немачкој... (P. Carter, „We Have How Many Troops in Europe?“, (Интернет: <http://www.slate.com>, 18.08.2004.), наведено према: Манделбаум, М., *Треба ли свету Голијат – Како Америка делује као светска влада у 21. веку*, ... стр. 196.); Тај број би према предвиђањима требало да опадне на око 72.000, током наредних 10 година... („Moving On“, *The Economist*, August 21, 2004, p. 25.);

⁵⁷¹ Према наводима америчког аутора Кристофера Греја, „амерички војни персонал је ангажован у око ¼, од укупног броја држава у свету“... (С. М. Gray, „The Costs of Empire“, *Orbis*, 2003, p. 359.);

стационаране у бази у Манасу напусте територију ове државе, по мишљењу великог броја аутора под директним утицајем „пакета економске помоћи“ који је Киргистан добио од Русије. Међутим, највероватније уз посредовање Русије, половином јуна исте године (2009.) ипак је постигнут договор Киргистана и САД о наставку закупа, односно америчког коришћења аеродрома Манас, али са модификованом наменом, односно само као транзитног центра за снабдевање западне војне коалиције у Авганистану. Променом природе америчке базе, њено војно присуство је сведено на мању меру, док је амерички политички утицај потиснут на рачун утицаја Русије. Тај однос снага је још више промењен у корист Русије отварањем друге (руске) војне базе на територији Киргистана (одлуку о томе киргистанске власти су донеле крајем јула 2009. године). Прецизније речено, реч је о бази ОДКБ у којој су смештене „Заједничке снаге за брзо реаговање“ ове војно-безбедоносне регионалне организације. Политички преврат у Киргистану у априлу 2010. године, када је опозиција током једнодневних уличних демонстрација које су прерасле у немире и сукобе, сменила Бакијева, представља такође значајан чинилац процеса учвршћивања руског утицаја у ЦАР.⁵⁷² Још један догађај је утицао на безбедоносни поредак ЦАР са становишта уравнотежења америчког војног присуства у региону. То је захтев држава ШОС приликом самита у Астани 2005. године, формулисан у заједничкој изјави да се страни-ванрегионални чиниоци изјасне о датуму почетка повлачења својих војних ефектива са територије централноазијских република.⁵⁷³ Може се закључити да је Русија, услед јачања војног и политичког присуства САД и НАТО у ЦАР почетком овог века, настојала да оствари стратешки баланс јачањем својих политичких, економских и војних позиција у региону, користећи паралелно механизме и двостраног и мултилатералног формата.⁵⁷⁴

3.1.3.8. Интензивирање спољнополитичког деловања Кине на простору ЦАР

Поред Русије и САД, Кина је значајан ванрегионални чинилац који у великој мери детерминише политичке, економске и безбедоносне процесе у региону. Кина у ЦАР води крајње прагматичну, вишедимензионалну политику, усмерену не само ка државама региона, већ и према ванрегионалним чиниоцима који који су активни у региону, користећи

⁵⁷² Видети шире:... L. Goodrich, „Kyrgyzstan and the Russian Resurgence“, *Stratfor*, April 13, 2010, (Интернет: www.stratfor.com/weekly/20100412_kyrgyzstan_and_russian_resurgence, 18.07.2011.);

⁵⁷³ Видети шире у:... Клименко, А. Ф., „О некоторых организационных мерах в военной области по подготовке ШОС к нейтрализации вызовов и угроз в Центральной Азии“, *Россия и Китай в Шанхайской организации сотрудничества* (сборник научных статей), Институт Дальнего Востока РАН, Москва, 2006.;

⁵⁷⁴ Видети шире у:... Лукшин, Б. С., „Военно-политический фактор в обеспечении энергетической безопасности государства“, *Сборник трудов Четвертой международной научно-практической конференции «Проблемы*

билатералне и мултилатералне формате сарадње, али примарно водећи рачуна о сопственим националним интересима.

Кина је нарочито у последњој деценији веома активан и важан чинилац у ЦАР. Интинзивирање централноазијског вектора руске политике, милитаризација региона, односно појава војног присуства САД у ЦАР, сепаратизам у западним деловима Кине (област Ујгура – Синкјанг), убрзани економски раст и хронични недостатак енергената, односно растућа потреба за енергоресурсима,⁵⁷⁵ представљају кључне чиниоце који су условили прекомпозицију кинеске безбедносне и спољнополитичке перцепције, чији се стратешки фокус почетком прве деценије овог века изместио са истока (питање Тајвана) и севера (руско-кинеска гранична питања) на запад, између осталог и у регион Централне Азије. Другим речима, економска експанзија Кине и све већа потреба за јачањем сировинско-енергетске базе, претворила је ову државу у крупног геополитичког играча на тржишту енергената и капитала, не само у Азијско-тихоокеанском региону, већ и на целокупном евроазијском простору (Блиски и Средњи Исток, Каспијски регион), укључујући и постсовјетску Централну Азију. Отуда и настојања Кине да ојача свој политички и економски утицај на регионалном (и глобалном) нивоу, што је нужно условило и нов стратешки прилаз када је у питању кинеска спољна политика, као механизма за остваривање наведених националних интереса.⁵⁷⁶

Кина је данас активно присутна у безбедносном поретку Централне Азије кроз двостране формате сарадње са земљама региона, али и кроз мултилатералне, у оквирима ШОС. Велики број и руских и кинеских аутора заступа овакво становиште, наводећи да је све до почетка прве деценије овог века кинеска безбедносна перцепција везана за регион Централне Азије била сконцентрисана на условно речено, тзв. традиционална безбедносна питања (питање ујгурског сепаратизма у њеним западним провинцијама и питања

геополитики, геоекономики и међународних одношений», под ред. А. Кудинова, Издательство Политехнического университета, Санкт-Петербург, 2010.;

⁵⁷⁵ Према оценама експерата, кинеске резерве нафте се процењују на око 3,3 милијарди тона, односно 2,3% укупних светских резерви. Резерве гаса у Кини се процењују на 1,37 милијарди м³, или свега 0,9% светских резерви, док по резервама угља, које се процењују на 5,1 трилиона тона (или 11,6% светских резерви) Кина заузима треће место у свету... („План развития нефтяной промышленности на 10-ю пятилетку“, *Нефтяное производство в НРК: Состояние и перспективы*, Экспресс-информация ИДВ РАН, № 7, Москва, 2003.; Такође и у: Wu Kang, „China's Energy Interest“, *Proceedings of the Conference on Central Asia, Global Terrorism and Asia-Pacific Energy Security*, Honolulu, Hawaii: Asia-Pacific Center for Security Studies, February 12-14, 2003, pp. 5-7.);

⁵⁷⁶ Постепена промена кинеске спољне политике од релативно пасивне ка активној, претвара кинеску државу у реалног учесника глобалних трансформација - војне политике и енергетске безбедности. Притом, све већи акценат у њеном спровођењу ставља се на мултилатералну дипломатију, за разлику од ранијег инсистирања на билатералним механизмима, а све у циљу ефикасне и активне заштите интереса државе у иностранству... (Видети шире у:... Клименко, А. Ф., „Влияние энергетического фактора на эволюцию системы безопасности в Евразии и развитие Шанхайской организации сотрудничества“, *Вестник Академии военных наук*, 2008, № 1 (22); Слични ставови такође и у:... *Китай в мировой политике*, отв. ред. А. Д. Воскресенский, Москва, 2001.; и Титаренко, М. Л., *Россия. Безопасность через сотрудничество. Восточноазиатский вектор*, Москва, 2003.);

пограничних територијалних спорова са државама ЦАР).⁵⁷⁷ После стварања квалитативно нове безбедоносне архитектуре ЦАР са аспекта америчког војног присуства и реafirмације политике Русије у региону, долази до промена у кинеској спољнополитичкој и безбедоносној стратегији, односно њеној перцепцији основних изазова и претњи њеној националној безбедности.⁵⁷⁸ Кинески аутори Ли Лифан и Дин Шиу сматрају да су стратешки интереси Кине у ЦАР доминантно безбедоносни и енергетски, односно да су у првом реду везани за несметан приступ енергетским ресурсима региона, а да америчко војно-политичко позиционирање у региону додатно усложњава и онако комплексну безбедоносну проблематику.⁵⁷⁹ Кинески аутор, професор Чжао Хуашен, сматра да „војно присуство САД у ЦАР представља нови механизам безбедности у региону који намеће потребу координације са регионалним безбедносним форумима (ОДКБ, ШОС), државама ЦАР, као и са Русијом и Кином. По мишљењу овог аутора, у таквим околностима ШОС мора преузети на себе одговорност за регионалну стабилност и безбедност на ширем евроазијском подручју, укључујући централноазијски, каспијски и друге регионе.⁵⁸⁰ Истовремено, поједини аутори стоје на становишту да Америка свесно преувеличава одређене безбедоносне изазове и претње, како би ојачала своје војно присуство у регионима богатим енергентима,⁵⁸¹ доприносећи тиме милитаризацији и политизацији региона, што само по себи представља квалитативно нов безбедоносни изазов и претњу.⁵⁸²

Како је већ напоменуто, са наглим јачањем геополитичког и економског утицаја Кине у ЦАР почетком прве деценије овог века,⁵⁸³ Кина перципира Русију (у контексту безбедносног поретка ЦАР), као глобалног геополитичког играча у региону у питањима стратешке и енергетске стабилности, али и као партнера у ШОС, са широком сфером подударних интереса у области опште и енергетске безбедности.⁵⁸⁴ Међутим, значајан број и кинеских и руских аутора сматра да за Кину, Русија није „примаран“ геополитички

⁵⁷⁷ Видети шире у:... „Международное сотрудничество в Центральной Евразии по обеспечению региональной безопасности: противодействие новым угрозам, механизмы, векторы взаимодействия“, *Геополитика Центральной Азии*, (Интернет: <http://geopolitica.ru/Articles/91>, 10.03.2011.);

⁵⁷⁸ Видети шире у:... *Китай: угрозы, риски вызову развития*. Под ред. В. В. Михеева, Москва, 2004.;

⁵⁷⁹ Ли Лифань, Дин Шиу, „Геополитические интересы России, США и Китая в Центральной Азии“, *Центральная Азия и Кавказ*, 2004, № 3 (33), с. 161-9.;

⁵⁸⁰ Видети шире у:... Чжао Хуашэн, „ШОС и соотношение великих держав на фоне новой ситуации в регионе ЦА“, *Analitic*, 2003, N. 1, P. 3.;

⁵⁸¹ Видети шире у:... Лукшин, Б. С., „Энергетическая безопасность как один из элементов глобализационной стратегии США“, *Россия и Америка в XXI веке*, Электронный научный журнал, № 3, 2010.;

⁵⁸² Цзян Сиюань, *Стратегия Великих держав и будущее Китая*, Пекин, 2003, с. 4, 144.;

⁵⁸³ Видети шире у:... Дэн Хао, „Новые подвижки и тенденции развития ситуации в Центральной Азии“, *Ляован*, 2001, № 42, с. 20-31.;

⁵⁸⁴ Видети шире у:... Клименко, А. Ф. „Стратегическое партнерство между Россией и Китаем в Центральной Азии и некоторые пути совершенствования региональной системы безопасности“, *Проблемы Дальнего Востока*, № 4, 2006.;

супарник, већ да су то САД.⁵⁸⁵ Сумирајући презентоване ставове кинеских и руских аутора од несумњивог ауторитета, може се закључити да су кинески интереси у ЦАР постепено еволуирали од примарно безбедоносних, с краја ХХ века (везани преваходно за остваривање безбедности и обуздавање сепаратистичких тежњи у њеној западној провинцији Синкјанг), до политичко-економских у првој деценији овог века, који се огледају у активној економској сарадњи са државама региона, нарочито у енергетској сфери. Намеће се и закључак да се као најзначајнији интереси Кине у региону Централне Азије могу апострофирати: а) борба са сепаратизмом и тероризмом; б) остваривање безбедности у западно-кинеским пограничним областима; в) подршка стабилности у региону и остваривање пријатељских односа; г) продубљивање економске сарадње; д) спречавање стварања монополистичких позиција, односно контроле региона, од стране других светских и регионалних сила; њ) спречавање стварања војних савеза у региону, који могу бити усмерени против Кине; е) омогућавање несметаног приступа енергетским ресурсима региона; и др.

Ахилова пета савремене Кине може постати перманентна потреба за енергентима,⁵⁸⁶ који представљају нужан предуслов за наставак њеног убрзаног економског развоја. Другим речима, проблем остваривања кинеске „енергетске безбедности“ (несметан приступ довољним количинама енергије по прихватљивим ценама у циљу обезбеђења остваривања одрживог социјално-економског развоја земље) представља један од кључних услова за успешну реализацију стратешких реформи и позиционирање Кине у глобалним оквирима као велике силе у успону, а у Источно-пацифичком региону као регионалног лидера.

Кинеска енергетска стратегија условљена је чињеницама да је Кина данас друга на листи земаља увозница нафте (иза САД), односно да више од трећине својих потреба за нафтом остварује путем увоза овог енергента, при чему су прогнозе такве да ће се овај проценат скоро дуплирати, односно повећати и до 50-60% у средњорочној перспективи.⁵⁸⁷ Притом, скоро 80% укупног увоза нафте, представља нафта увежена из земаља Блиског Истока и Африке.⁵⁸⁸ Међутим, политичка нестабилност наведених региона и све већи

⁵⁸⁵ Ли Лифань, Дин Шиу, „Геополитически интереси Русије, САД и Кине у Централној Азији“, *Централна Азија и Кавказ*, № 3 (33), 2004, с. 161-9.; Такође, готово идентичан став по том питању има и руски аутор, професор Сергеј Лузјањин... (Лузјанин, С. Г., „Евразийские энергетические „коридоры“: проблемы сотрудничества России с регионами Центральной и Северо-Восточной Азии“, ... оп. цит., с. 492.);

⁵⁸⁶ Тренутна заступљеност најважнијих енергената у тзв. енергетском балансу Кине је таква да угљач чини скоро две трећине енергетске базе, док је нафта заступљена са једном четвртином, а природни гас са свега 5%. Тенденција је повећање учешћа нафте и гаса на рачун угља. (...) Истовремено, званичне прогнозе су да ће се потрошња енергије у Кини у средњорочном периоду (до 2020.) повећати чак за 50-60%.

⁵⁸⁷ Видети шире у: ... Котлов, М. В., „Концепција нефтяной безопасности Китая“, под ред. А. В. Торкунова, и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, ... с. 705-7.;

⁵⁸⁸ Средином прве деценије овог века, Кина је највећи проценат увоза нафте остваривала увозом из Саудијске Арабије (17%), Ирана (15%), Омана (12%), Судана (9%), Анголе (8%)... (*Доклад о међународном положењу*

императив диверзификације кинеског увоза енергената, доводи централноазијске државе (пре свега Казахстан), као и Русију,⁵⁸⁹ у позицију перспективних крупних извозника нафте и гаса на брзорастуће кинеско енергетско тржиште, са могућношћу његовог ширења и на остале земље Азијско-пацифичког региона (Јапан, Јужна Кореја). У том циљу изградња крупних инфраструктурних енергетских пројеката и енергетских саобраћајних магистрала постали су императив кинеске енергетске политике, али и држава „снабдевача“.⁵⁹⁰

У контексту регионализације савремене светске енергетике и формирања нових регионалних енергетских простора, Кина је у последњој деценији интензивирала мултилатералну енергетску дипломатију, обухватајући притом и ЦАР са становишта повећања обима енергетске сарадње са државама региона (пре свих са Казахстаном, али и са Узбекистаном,⁵⁹¹ Киргистаном и Туркменијом⁵⁹²) и изградње нових енергетских „коридора“

Китая за 2004 г., Пекин, 2004, с. 257.); Притом, готово сва увезена нафта транспортује се морским путевима - танкерима, што такође повећава степен ризика са аспекта кинеске енергетске безбедности... (Чэн Лэйчжу, „Нефтяная безопасность Китая“, *Чжунго, шэхуэй кэсюэ чубаньшиэ*, 2003, с. 120.); Кинеска енергетска (нафтна) стратегија базира се (поред истраживања и увођења у експлоатацију нових нафтних налазишта на територији Кине), не само на увозу сирове нафте из иностранства, већ и на активно учешће кинеског капитала у процесима истраживања нових налазишта, као и у процесима производње нафте у страним државама – тзв. стратегија „излаза у иностранство“... (Лэй, У., *Нефтяная безопасность Китая*, Пекин, 2003, с. 123, 131-2.);

⁵⁸⁹ Кинески аутор, политиколог Сја Јишан, сматра да су се после окончања „хладног рата“ створили повољни услови за унапређење кинеско-руских односа у свим правцима, нарочито у области енергетске сарадње. (...) За Русију, која располаже огромним резервама нафте и гаса у Источном Сибиру и на Далеком Истоку, као и за Кину, сарадња у енергетској сфери има низ предности. Прво, транспорт енергената цевоводима из Русије у Кину, одвија се директно (без учешћа трећих – транзитних („посредничких“) држава), што снижава цену транспортних трошкова. Друго, у регионима кроз које пролазе енергетске транспортне магистрале (цевоводи) постоји стабилна политичко-безбедносна ситуација, што снижава ризике и расходе на обезбеђивање стабилности „енергетских коридора“. И треће, убрзани економски раст Кине представља гаранцију дугорочне потражње руских енергоресурса, што потврђује економску оправданост крупних инвестиција у изградњу магистралних цеговода између ове две државе... (Ниа Јишан, *China – Russia Energy Cooperation: Impetuses, Prospects and Impacts*, Rice University Press, 2000, pp. 6-11.); Имајући у виду овакве показатеље, поједини руски аутори упозоравају да улогу Русије као енергетског партнера Кине не треба апсолутизовати (упркос настојањима обе државе да у што већој мери диверзификују свој извоз, односно увоз) и да је тренутно Кина по свом значају као тржиште за извоз руских енергената, далеко иза европског континента.;

⁵⁹⁰ Симониа Н.А., „Россия наконец решительно поворачивается к АТР“, *Россия в АТР*, № 2., Мај 2006, с. 10-7.;

⁵⁹¹ У данашње време Кина је други трговински партнер Узбекистана. Обим трговинске размене ових држава у 2010. години, износио је 2,85 милијарди долара, што је четири пута више него у 2005. По обиму страних инвестиција у Узбекистану Кина заузима прво место (директне инвестиције у 35 пројеката, у износу од око 4 милијарде долара). У Узбекистану ради 347 предузећа са учешћем кинеског капитала, док је у Узбекистану званично регистровано 64 представништава кинеских компанија. (...) У блиској прошлости између ове две државе потписан је већи број споразума о економско-енергетској сарадњи, као што су, на пример, Меморандум о узајамној помоћи и проширењу сарадње у нафтно-гасној области, између узбекистанке енергетске Националне корпорација «Узбекнефтгас» и Кинеске националне нафтно-гасне корпорације «Хуанхеј Индустрија» о сарадњи у области производње природног гаса. Постигнут је и споразум о повећању узбекистанског извоза у Кину (природног гаса, концентрата уранијума, обојених и племенитих метала, минерала, итд.). У вези са тим, истовремено је продужено и трајање Међувладиног уговора о трговини стратешким производима до 2020. године. Такође, потписан је и већи број стратешких уговора у области телекомуникација, железничког и ваздушног саобраћаја. Наведени квантитативни индикатори у потпуности потврђују тезу о изузетно успешној и динамичној економско-енергетској сарадњи Кине и држава ЦАР.;

⁵⁹² Туркменија планира да у 2012. години повећа обим извоза природног гаса у Кину и до 40 милијарди м3 годишње. (...) Кинеска државна компанија «Petrochina» и кинеска Развојна банка, 27.04.2011. године, потписали су споразум са туркменијском гасном компанијом «Туркменгаз», којим је ова гасна корпорација добила кредит у износу од 4 милијарде долара за стратешко инвестирање у развој гасног налазишта «Јужни Јолотан-Осман, (први кредит у истом износу од 4 милијарде долара «Туркменгаз» је добио 2009. године). «Туркменгаз» ће

(нафтовода и гасовода) из региона Каспија и Централне Азије ка западним провинцијама Кине. Тако су Кина и Казахстан још маја 2004. године потписали међудржавни споразум о изградњи нафтовода од Атасу (централни Казахстан), до нафтно-индустријских постројења у западној кинеској провинцији Синџан (капацитета 10 милиона т/год.),⁵⁹³ као и о крупним кинеским инвестицијама у пројекте нафтне и гасне индустрије Казахстана.⁵⁹⁴ У светлу ових чињеница, пораст улоге и утицаја ванрегионалних чинилаца у ЦАР, првенствено војно позиционирање САД у том и суседним регионима, Кина перципира као негативан фактор са аспекта своје енергетске безбедности.⁵⁹⁵

На основу свих наведених ставова и чињеница, намеће се неколико закључака. Прво, Кина појачава геополитичку конкуренцију у ЦАР и у перспективи, по мишљењу великог броја руских и западних аутора, неће остати по страни по питању супарништва и са САД и са Русијом. Друго, иако Кина има веома квалитетне односе сарадње са Русијом на билатералном и мултилатералном плану (у оквиру ШОС), она примарно настоји да оствари сопствене интересе и амбиције у контексту постепеног стицања статуса велике силе у глобалним оквирима и регионалног лидера у Источноазијском региону. Треће, Кина ће у краткорочној перспективи постати основни конкурент Америци у борби за нове изворе енергетских ресурса и контролу енергетских транспортних коридора и сходно томе Кина чини велике напоре на јачању свог утицаја у ЦАР и Каспијском региону, повећавајући обим економско-финансијске и војно-техничке сарадње са државама региона. Четврто, један број и руских и кинеских аутора сматра да овакав развој ситуације може условити трку у наоружању у региону и у крајњој истанци изазвати регионалне и локалне оружане сукобе. Пето, реализација виталних националних интереса Кине у региону Централне Азије у значајној мери ће зависити и од интензивирања сарадње са Русијом у сфери подударних економско-енергетских и војно-безбедоносних интереса, односно од избалансиране политике „стратешког ангажовања“ свог великог и моћног северног суседа, у циљу заједничког уравнотежења америчке политике у региону, али и од међусобне руско-кинеске

експлоатацију гаса из овог гасног налазишта обављати заједно са кинеском компанијом «China National Petroleum Corporation», јужнокорејским концерном «LG International & Hyundai», као и «Petrofac Emirates» и «Gulf oil & Gas FZE» из Уједињених Арапских Емирата.;

⁵⁹³ Поједини руски аутори сматрају да геополитички значај кинеско-казахстанског цевовода надилази економску оправданост пројекта, са два аспекта. Први је, могућност Кине да преко тог цевовода оствари приступ руским ресурсима и инфраструктури кроз „Каспијски транспортни конзорцијум“ (тзв. КТК - систем приобалних цевовода у североисточном делу Каспија), као и приступ иранским ресурсима. Други је политичка ситуација и изражене етничко-религиозне противуречности, као и сепаратизам у источним деловима Казахстана и западним областима Кине.;

⁵⁹⁴ Потписан је споразум и о изградњи нафтовода Атасу (западни Казахстан) – Алашанкоу (Кина), дужине око 3.000 км... (Лузянин, С. Г., „Евразийские энергетические „коридоры“: проблемы сотрудничества России с регионами Центральной и Северо-Восточной Азии“, ... оп. цит., с. 487.);

⁵⁹⁵ Чэн Лэйчжу, „Нефтяная безопасность Китая“, ... с. 214.;

„конкуренције“ на централноазијским просторима, пре свега у области економије. Све ове чињенице условљавају статус Кине као једног од најзначајнијих геополитичких играча у ЦАР, али и суседним регионима (у Каспијском региону ситуација је слична односима у ЦАР са становишта тространог геополитичког сучељавања интереса великих сила у троуглу Русија – САД - Кина, док је у региону Блиског Истока позиција САД релативно доминантна).

3.1.3.9. Политика Европске Уније у Централној Азији

Стратешки приоритети и политика Европске Уније (ЕУ) у региону Централне Азије могу се окарактерисати као „активна уздржаност“, што је умногоме повезано са чињеницом да је ЕУ данас у много већој мери фокусирана на проблеме и промене на самом европском континенту. У целини посматрано, геополитички интереси ЕУ у ЦАР нису толико снажни и изражени као амерички, руски или кинески, али се ниво активности, заинтересованости и учешћа ЕУ у региону последњих година повећава.⁵⁹⁶

Европска Унија је средином 2007. године дефинисала своју политику у Централној Азији, која је институционализована кроз одредбе документа под називом „Стратегија новог партнерства 2007-13. године“. Према овој комплексној стратегији, један од основних задатака ЕУ у региону је подршка његовој стабилности и безбедности, нарочито са аспекта изражене тесне сарадње са државама региона и преливања кризе и нестабилности из држава суседних региона (Авганистана, Пакистана, Ирана). Након доношења поменутог документа, односи ЕУ и држава региона доживели су позитивне промене како на билатералном, тако и на мултилатералном плану. При томе, у двостраном (билатералном) формату сарадње по питању подршке регионалној стабилности, акценат није на војно-политичком аспекту, већ примарно на решавању проблема из економске, социјалне и еколошке сфере.⁵⁹⁷ На политичком нивоу, однос ЕУ и држава ЦАР у сфери безбедности, детерминисан је чињеницом да су све државе региона чланице ОЕБС, што омогућава ЕУ коришћење постојећих механизма овог мултилатералног форума за јачање стабилности и сарадње у региону.

⁵⁹⁶ Руски аутор И. В. Болгова са МГИМО (У) МИД РФ, стоји на становишту да иако енергетски интерес ЕУ представља један од основних чинилаца (покретачку снагу) европске политике у ЦАР, он није и једини. Политика ЕУ у ЦАР мора се посматрати као сложени систем међусобно повезаних и условљених политичких, енергетских и безбедносних односа... (Видети шире у:... Болгова, И. В., *Ценностный аспект в центральноазиатском векторе внешней политики Европейского Союза*, Портал МГИМО, 06.10.2009.);

⁵⁹⁷ Тако, на пример, ЕУ и Таџикистан реализују заједничке пројекте усмерене на развој савременог интегрисаног система управљања државном границом, на остваривању еколошке безбедности, на финансирању инфраструктурних пројеката везаних за хидрографске ресурсе, на културну сарадњу, итд.;

Закључна разматрања о безбедносном поретку Централноазијског региона. На основу презентованих ставова водећих аутора када је у питању безбедоносни поредак ЦАР, намеће се закључак да је овај поредак као саставни део глобалног безбедносног система, у последњој деценији, због свог значаја са енергетског и безбедносног аспекта, до те мере актуелизован да се тежиште „велике игре“ главних геополитичких играча премешта са источно-европског и далеко-источног, на централноазијско-каспијско-блискоисточни део евроазијске шаховске табле. На простору Централне Азије супротстављени су интереси три водећа геополитичка играча у енергетској сфери: Русије, САД и Кине, што условљава интензивирање трке у наоружању и свеукупну милитаризацију региона, којој се прикључују и неке регионалне силе суседних региона (Индија, Иран, Азербејџан) које имају одређене енергетске интересе у ЦАР.

Уколико би постојао императив да се геополитички и енергетски аспект безбедносног поретка у Централноазијском региону поједностављено сумира у једној реченици, можда би она приближно могла да гласи: *„сви против свих и свако са сваким, у зависности од властитих интереса, а у складу са чувеном спољнополитичком максимом, да не постоје стални противници, нити стални савезници, већ само стални интереси“*.⁵⁹⁸ Овакво становиште на најадекватнији начин одсликава комплексност и мултидимензионалност организационог и функционалног аспекта централноазијског безбедносног система, као и тесну корелацију између свих његових структуралних елемената.

Такође се може закључити и да ће испреплетаност интереса и утицаја Русије, САД и Кине у ЦАР (међузависност и условљеност тих процеса са безбедносног и енергетског аспекта), дати печат савременим глобалним геополитичким дешавањима на евроазијском простору у краткорочној и средњерочној перспективи. Оваква тенденција представља велики тест за постојећи безбедоносни поредак у региону и ново бреме глобалној стабилности. Имајући у виду ове чињенице, у Централној Азији неопходан је минимум сагласности и дијалога наведених великих сила у контексту остваривања њихових интереса у региону, а све у циљу остваривања стабилног безбедносног поретка и смањења конфликтног потенцијала (безбедоносних ризика и претњи) које на том делу евроазијског простора несумњиво постоје.

⁵⁹⁸ Британски Секретар за иностране послове Лорд Палмерстон је 1848. године изрекао чувену спољнополитичку максиму (која је предмет парафразирања од стране многих аутора), да «Британија нема вечне савезнике или сталне непријатеље. Британија има само своје интересе»... (*Курзив аутора*); Образац шаховске табле заснован на максими „непријатељ мог непријатеља је мој пријатељ“ јесте у традицији геополитичког начина мишљења и може помоћи у долажењу до корисних предвиђања понашања држава на глобалном нивоу... (Нај, Ц., *Како разумевати међународне односе*, ... оп. цит. стр. 58-9.); Геополитичка ситуација на простору ЦАР више личи на шах (аналогија сврставања по принципу избора црног или белог поља) него на игру домина („домино ефекат“ - могућност да понашање једног субјекта изазове „ланчану реакцију“ и услови истоветна понашања осталих).;

ЦАР представља део стратегијског безбедоносног окружења Русије и она је активни учесник регионалних политичких, економских и безбедоносних процеса и њихов важан детерминишући чинилац. Могућност Русије да задржи своје активно присуство и статус једног од кључних фактора у ЦАР у коначној истанци зависиће од њене способности да се у пуном капацитету укључи у регионалне процесе политичких, економских и безбедоносних интеграција. Како је већ напоменуто, према руским стратешко-доктринарним документима из 2000. године,⁵⁹⁹ регион Централне Азије је постао један од највиших државних приоритета.⁶⁰⁰ На основу анализе изнетих ставова, такође се може закључити да Русија заступа плуралистички и диверзификовани приступ проблемима глобалне и регионалне безбедности, који се огледа у стратешком ангажовању и максималном обухватању различитих држава на билатералном нивоу, уз постојећа мултилатерална решења и формална савезништава.⁶⁰¹ Најбоља илустрација наведене тезе представља чињеница о успешном развоју односа постсовјетске Русије са државама овог региона, али и на глобалном нивоу са најважнијим европским (Немачка, Француска, Италија) и азијским земљама (Индија, Кина), као и изградњи специјалних односа исламским земљама (Иран, Сирија, Египат, Турска и др.).⁶⁰²

⁵⁹⁹ Видети шире у:... Рудов, Г. А., «Концепция внешней политики России и Центральная Азия», под ред. Г. А. Рудова, Е. Г. Пономаревой, *Центральная Азия. Кавказ. Балканы: Региональные подсистемы и региональные проблемы безопасности*, Научная книга, Москва: 2005, с. 44–56.;

⁶⁰⁰ Према мишљењу појединих руских аутора, таква промена у спољнополитичкој перцепцији директна је последица персоналних промена у државном руководству РФ, као и геополитичких промена у безбедносном поретку региона. Проблематика економске сарадње и безбедности у ЦА постали су највиши национални интерес РФ... (Богатуров, А. Д., „Новая структура геопропространственных отношений в Центральной Евразии“, ... оп. цит., с. 74.);

⁶⁰¹ Стварање стратешких партнерстава на билатералној основи, која егзистирају паралелно са мултилатералним решењима, представља оптималан оквир за успешно спровођење руске стратегије ангажовања других држава у контексту свеобухватног уравнотежења утицаја других сила... (Видети шире у:... *Внешняя политика России: мнения экспертов*, Аналитический доклад РНИСиНП, по заказу Московского представительства Фонда им. Ф. Эберта, в: „Место России в современном мире“, (Интернет: <http://www.bestreferat.ru/referat-51088.html>, 20.04.2011.));

⁶⁰² Исламски фактор у руској политици је пре свега питање трагања за идентитетом постсовјетске Русије. (...) Односи Русије са исламским светом директно утичу на њену безбедност... (J. Levesque, „How Moscow Courts the Muslim World“, *International Herald Tribune*, December 30, 2008.); Перманентно унапређивање односа Русије са исламским светом је један од императива њене политике и базира се на изградњи специјалних односа са исламским државама (...) Притом, акценат је на стварању јаких политичких веза и стратешких партнерстава и неинсистирање на стварању формалних савезништава... (Видети шире у:... Примаков, Ј., *Свет без Русије?: чему води политичка кратковидост*, Факултет безбедности – Службени гласник, Београд, 2010.);

3.2. Чиниоци промене савремене геополитичке и безбедоносне архитектуре на евроазијском простору

3.2.1. Светска економска криза 2008. године

Велики број екстерних чинилаца утиче на перцепцију безбедности руске државе и на њен осећај несигурности и угрожености. Истовремено, њени војни потенцијали, економски просперитет и енергетско богатство су важни унутрашњи чиниоци њеног поимања глобалне безбедности и њене безбедоносне политике. На почетку друге деценије XXI века руска безбедоносна и спољна политика су најактивније од почетка постсовјетског доба. Ова промена динамичности у безбедоносној и спољнополитичкој стратегији Русије тумачи се као резултат економске консолидације државе на унутрашњем плану,⁶⁰³ али и крупних промена у блиској прошлости у глобалним оквирима, као што су: светска економска криза 2008.; руско-грузијски оружани конфликт 2008.; председнички избори у Украјини 2010.; јачање система савеза на постсовјетском простору; и др.

У последњих неколико година присутан је тренд убрзаних промена глобалног односа снага, односно процес убрзане афирмације мултиполарног светског поретка са аспекта редистрибуције и предислокације центара моћи на планетарном нивоу (јачање тзв. сила у успону, Кине, Индије и Русије, уз истовремено релативно опадање доминантне позиције САД).⁶⁰⁴ Процес убрзаног стварања мултиполарног међународног система условљен је између осталог и последицама велике економске кризе с краја прве деценије XXI века. Према мишљењу појединих домаћих аутора, светска економска криза и крах неолибералног поретка су највише погодили САД и њене савезнике са аспекта тврде и меке моћи, пошто је управо у овим земљама нуклеус кризе.⁶⁰⁵

⁶⁰³ Средином 2008, непосредно пре избијања светске финансијске кризе, руске девизне резерве су се приближиле износу од 600 милијарди \$, док је Стабилизациони фонд, заснован на приходима од енергената, износио четири билиона рубаља (...) До 2008. спољни дуг је смањен за 90 милијарди \$, али је нагло повећан спољни корпорацијски дуг који је октобра 2008. износио астрономских 488 милијарди \$ (...) Русија је постала извозница капитала – износ инвестиција у иностранству до почетка 2008. достигао је 250 милијарди \$.(...) Притом, извоз нафте и гаса обезбеђује више од 50% прихода федералног буџета и чини више од 70% укупног извоза... (Примаков, Ј., *Свет без Русије?: чему води политичка кратковидост*, ... стр. 75-89.); Почетком прве деценије XXI века, стопа сиромаштва у Русији константно је смањивана, а буџет је бележио стални пораст од 2001. (...) Зарадом од извоза енергената Русији је повећала девизне резерве од 12 милијарди долара у 1999. години, на 315 милијарди долара 2006. године.... (“CIA – *The World Factbook 2007*”, Интернет, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/rs.html#Econ>, 07.10.2008.);

⁶⁰⁴ Поједини аутори сматрају да тренутна редистрибуција и померање центара моћи на глобалном плану, нарочито штетне последице по безбедност и стабилност може изазвати у регионима Блиског и Средњег Истока, као и Централне Азије, не искључујући притом и могућност регионалних војних сукоба... (Видети шире у:... М. Shevshenko, „Deadly Caucasus Avalanche“, *Moscow Times*, August 25, 2008.);

⁶⁰⁵ Видети шире у:... Петровић, Д., *Ка мултиполарном светском поретку*, Пешић и синови. Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2010.;

3.2.2. Руско-грузијски августовски оружани сукоб 2008. године

Руско-грузијском сукобу, само четири месеца раније претходио је догађај који је по мишљењу великог броја аутора у великој мери детерминисао каснија дешавања на овом делу закавказског простора. Наиме, на самиту НАТО у Букурешту, априла 2008. године, државе тзв. Старе Европе, Немачка и Француска, које имају традиционално добре односе са Русијом,⁶⁰⁶ нису подржале намеру појединих чланица алијансе (пре свих Америке), да се Украјини и Грузији додели тзв. акциони план чланства (МАП),⁶⁰⁷ са образложењем да НАТО не може себи да „приушти увоз било ког замрзнутог конфликта“, очигледно имајући у виду и изузетно негативан став Русије по том питању.⁶⁰⁸ Овакав потез појединих европских држава управо упућује на закључак да не постоји јединствен европски став, односно стратегија када су у питању односи Европске Уније као целине са Руском Федерацијом. И велики број аутора са Запада стоји на становишту да је „Европа дубоко подељена око Русије“.⁶⁰⁹

Грузијске снаге безбедности, 08. августа 2008. године, напале су Јужну Осетију и Абхазију у намери да насилно реинтегришу ове области у свој политичко-правни поредак.⁶¹⁰ Међутим, покушај Грузије осујећен је војном интервенцијом делова руске 58. Армије,⁶¹¹ чије је седиште у Владикавказу у Северној Осетији. До доласка руских снага, отпор грузијским снагама поред јужноосетинских снага, пружало је и мање од 400 припадника руског мировног контингента, стационираног у Цинвалију према мировном споразуму из деведесетих. Том приликом погинуло је 18 руских „мировњака“, а преко стотину је

⁶⁰⁶ У државе тзв. Старе Европе са којима Руска Федерација има добре односе, поред Немачке и Француске, поједини аутори убрајају и Италију и Шпанију. С друге стране, традиционално „хладне“ односе Русија има са Великом Британијом, као и са државама тзв. Нове Европе (Пољска, Балтичке државе), које су под доминантним утицајем политике Вашингтона... (О односу савремене Русије са европским државама и Европском Унијом као целином, детаљније у анализама домаћег аутора Драгана Петровића: Петровић, Д., *Русија и Европа*, ИМПП, Београд, 2010.; Петровић, Д., *Ка мултиполарном светском поретку*, Пешић и синови, Београд, 2010.; Петровић, Д., *Русија на почетку XXI века – геополитичка анализа*, Прометеј, Нови Сад, 2007.; и др.);

⁶⁰⁷ Грузијски председник Михаил Сакашвили је током руско-грузијског сукоба, директно оптужио западне државе да је њихово одбијање да се Грузији одобри МАП на самиту НАТО у Букурешту у априлу, експлицитно охрабрило Русију да војно интервенише у овој земљи... (Т. Halpin, „Georgia Forced to Accept a Russian Occupation“, *Times*, August 16, 2008.);

⁶⁰⁸ Непосредно пред самит НАТО у Букурешту у априлу, доњи дом руског парламента - Државна Дума усвојила је 21. марта 2008. године резолуцију којом се тржило да Русија званично призна Абхазију и Јужну Осетију, уколико Грузија постане чланица НАТО... (Штављанин, Д., *Хладни мир*, ... стр. 349.);

⁶⁰⁹ Занимљив је став западног аутора Роберта Кагана о великим разликама између држава тзв. Старе и Нове Европе. Овај аутор стоји на становишту да су државе у близини руске границе (Пољска, Балтичке земље) заплашене и да поново траже гаранције за своју безбедност, док Немачка и Француска теже споразуму и партнерству са Москвом... (R. Kagan, „History s Back“, *Weekly Standard*, August 25, 2008, Volume 13, Issue 46.);

⁶¹⁰ Операцији је дат шифровани назив „Чисто поље“, а било је ангажовано око 12.000 припадника грузијских војно-безбедоносних снага.;

⁶¹¹ Према наводима Михаила Лукањина, руска 58. армија једна је од најбоље обучених војних формација у руским ОС. Она у свом саставу има «око 70.000 војника, преко 600 тенкова и 2.000 разних борбених возила, 125 артиљеријских оруђа, 190 ракетних система типа «град» и «ураган», око 120 авиона и 70 хеликоптера»... (M. Lukanin, „What We Are Fighting Georgians With“, *Trud*, August 13, 2008.);

рањено.⁶¹² Русија је препознала и идентификовала геополитичке калкулације грузијског руководства и повукла низ превентивних потеза у циљу предупредивања његових намера, као што је било прегруписавање снага руске 58. Армије и стационирање њених делова у реон јужне границе Северне Осетије, након војних маневара „Кавказ 2008.“ у јулу те године.⁶¹³

Грузијска војска у другој фази сукоба, лишена елемента почетног изненађења није била дорасла руској ватреној моћи. Грузијске снаге војно су поражене за свега пет дана и биле су приморане на повлачење, уз значајне губитке.⁶¹⁴ Сукоб је окончан потписивањем мировног споразума у шест тачака, уз посредовање француског председника Николе Саркозија. Суштина грузијског пораза налазила се у чињеници да је Сакашвилијев режим процену ризика засновао на низу погрешних претпоставки, од којих је свакако најкобнија била да ће успети да интернационализује сукоб, тако што би Запад узео активно учешће у решавању конфликта.⁶¹⁵ Притом је очигледно пренебрегнута чувена геополитичка максима да „велике силе не врше самоубиство због малих држава“. Синхронизација и „увезивање“ политичких и војних циљева био је кључни моменат за капитализацију руске победе у августовском сукобу. Диспаратитет војне моћи и копнених војних снага, није увукао руску страну у стратешку замку да дозволи војном елементу да однесе превагу над дипломатијом, чиме би вероватно Запад био испровоциран да подигне улоге. С друге стране, није дозвољена ни могућност да дипломатија наступи прерано и да се остварена војна предност релативизује,⁶¹⁶ тако што би се утопила у преговарачку тактику и формирање „пат позиције“ или враћање на status quo пре избијања сукоба. Одабрано је средишње решење „више од повратка на стање пре избијања сукоба, а мање од потпуне победе“. Такође, избегнута је

⁶¹² Видети шире у:... Гајић, А., *Нова велика игра*, НСПМ, Београд, 2009; Петровић, Д., Анђелковић, Д., Николић, Г., *Геополитика Закавказја*, ИМПП, Београд, 2010, стр. 337.);

⁶¹³ Русија је 15.07.2008. године започела велике војне маневре „Кавказ 2008.“, а када је вежба завршена 02. августа, део војних снага је остао у приправности у Северној Осетији... („Russia vs Georgia: The Fallout“, *International Crisis Group: Europe Report*, No. 195, August 22, 2008, p. 11, (Интернет: http://www.crisisgroup.org/library/documents/europe/caucasus/195_russia_vs_georgia_the_fallout_web.doc, 12.09.2011.));

⁶¹⁴ Тадашњи грузијски министар одбране Давид Кезерашвили, изјавио је да је Грузија изгубила четвртину од својих 240 тенкова, а да укупни материјални губици грузијске војске износе око 250 милиона долара... („Georgia: The Risks of Winter“, *International Crisis Group*, November 26, 2008, p. 9.);

⁶¹⁵ Додатни индикатор суштинске погрешне претпоставке режима у Тбилисију, да ће међународни фактор нужно узети учешће у конфликту и заштитити грузијску страну, био је неутемељено охрабривање и подстрекавање на насилну реинтеграцију Абхазије и Ј. Осетије од стране појединих америчких политичара, који су видели повољну прилику да такву ситуацију користе за вођење америчке председничке предизборне кампање 2008. године. „То је била погрешна рачуница“, једноставно је сумирао целокупну ситуацију амерички аутор Чарлс Капчан, док Данијел Нелсон (бивши аналитичар Стејт Дипартмента за Европу) је део кривике за грузијски фијаско импутирао и званичном Вашингтону: „Ми (Сједињене Државе - прим. аут. С. М.) смо охрабрили Грузине да мисле да су кључни амерички савезник“... (наведено према: D. Wood, „In Georgia, the Hazards of Proxy War News Analysis“, *Baltimor Sun*, August 14, 2008.);

⁶¹⁶ Руско избегавање разговора на дипломатском нивоу о постизању политичког решења у првим данима сукоба, на западу је тумачено као тактички маневар, с циљем да се капитализује руска војна иницијатива и створи повољнија преговарачка позиција.;

опасност од даље ескалације сукоба и његовог „преливања“ на суседна подручја и онако нестабилног и „запаљивог“ Кавказко-каспијског региона. Истовремено, руска страна испољила је бескомпромисан став по питању будућег статуса Абхазије и Јужне Осетије, остављајући довољно простора за постизање компромиса по низу других питања. Унилатерални потези Русије, уз коришћење кључних преговарачких адута остварених на војном плану, представљали су додатан притисак на међународну заједницу да узме активну улогу у решавању проблема, свесна да јој руска страна неће оставити довољно маневарског простора за одуговлачење преговора, нити да ће једнострано чинити гестове добре воље. Таква ситуација је додатно усложнила посредничку преговарачку позицију француског председника Николе Саркозија, који је невољно пристао да се у Мировни план додају још два руска захтева.⁶¹⁷ Ратни пораз и одсуство стране помоћи, довели су до тога да се грузијско руководство нађе у позицији тоталне маргиналности и инфериорности, а руско инсистирање на додавању још два услова за постизање примирја, додатно је појачавало такво стање. Непосредно након сукоба у Грузији суспендован је и рад Савета НАТО - Русија.⁶¹⁸

Крајем августа (26.08.2008.) Русија је и *de jure* признала независност Абхазије и Јужне Осетије,⁶¹⁹ што је изазвало жестоку осуду западних званичника. Оштре критике на рачун Русије долазиле су и од стране тадашњег украјинског председника Виктора Јушченка, као и из Балтичких држава. С друге стране, војна акција Русије наишла је на подршку и одобравање једног дела постсовјетских држава које имају традиционално добре односе са Русијом и које се налазе у систему савеза са њом. Војну акцију Русије у Грузији подржале су и одређене регионалне мултилатералне организације, Организација уговора о колективној безбедности,⁶²⁰ као и Шангајска организација за сарадњу.⁶²¹ Русија је 17.09.2008. године

⁶¹⁷ Првобитни мировни план тадашњег француског председника Николе Саркозија имао је четири тачке: а) забрана употребе силе; б) трајан прекид војних активности; в) слободан приступ хуманитарној помоћи; и г) повлачење грузијских и руских снага на позиције пре сукоба. Русија је инсистирала на још две тачке. Пета тачка се односила на право руских трупа да наставе „мировну операцију“ и ван граница Абхазије и Ј. Осетије ради остваривања додатних мера безбедности, до трнутка док не отпочне примена механизма међународног мониторинга. Шеста тачка се односила на међународну дебату о статусу и гарантовању безбедности Абхазији и Ј. Осетији. „Проширени“ мировни план прихватиле су и потписале обе стране... (Видети шире у:... Е. Kramer, „Peace Plan Offers Russia a Rationale to Advance“, *New York Times*, August 13, 2008. (Интернет: <http://www.nytimes.com/2008/08/14/world/europe/14document.html>, 27.02.2011.);

⁶¹⁸ Рад Савета НАТО - Русија обновљен је одлуком министара иностраних послова земаља чланица НАТО од 05.03.2009. године. (...) Тим поводом, генерални секретар алијансе Јап де Хоп Шефер је изјавио да је „Русија веома важан глобални играч, што значи да није опција да се са њом не разговара“... (R. Burns, „Allies find agreement on Russia ties“, *Associated Press*, March 5, 2009.);

⁶¹⁹ „Russian President Recognizes Independence of South Ossetia, Abkhazia“, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, August 26, 2008.;

⁶²⁰ На редовној скупштини ОДКБ, одржаној почетком септембра 2008. године у Москви, у усвојеној декларацији између осталог, даје се отворена подршка августовској акцији Русије, а Грузија се упозорава да не предузима кораке који су штетни по мир и стабилност у региону... („Декларација Московској сесии Савета колективної безопасности ОДКБ“, *Безопасность – в единстве, Организация договора о колективной безопасности*, Москва, 2009, с. 43-5., наведено према: Петровић, Д., *Интеграциони процеси на постсовјетском простору*, „Пешић и синови“, Београд, 2010.);

потписала са Абхазијом споразум о војној сарадњи – о одбрани абхаских граница, као и о изградњи војно-поморске базе на абхаском делу црноморске обале. Следеће године (крајем марта 2009.) Русија је потписала војне споразуме (безбедоносне аранжмане) са Абхазијом и Ј. Осетијом о заједничкој одбрани њихових граница, чиме их је фактички ставила под свој војно-безбедоносни кишобран,⁶²² уз истовремено квантитативно повећање својих војних контингента, упркос отвореном противљењу Запада.⁶²³

Иако аутори заступају различите ставове када су у питању и узроци и последице сукоба, велики број аутора стоји на становишту да је руководство Грузије, иако свесно чињенице да не може војно да се супротстави Русији, имало намеру да изазове интернационализацију сукоба, чиме би се Абхазија и Јужна Осетија претвориле у главну тачку сучељавања Запада и Русије. Запад је делимично био затечен руском војном интервенцијом, о чему сведочи чињеница да међу западним савезницима, не само да није постојао консензус о предузимању даљих корака према Русији, већ су постојале и велике осцилације у тумачењу сукоба, као и у оштрини вербалних осуда руске стране. Критике Запада биле су увијене у обланду моралистичке реторике и хладноратовских фраза о поновном оживљавању руских империјалних амбиција и „повампирењу“ руског медведа, при чему је велики број западних аутора заступао тезу да је Русија низом потеза заправо „испровоцирала“ Грузију да отпочне сукоб са Јужном Осетијом, чиме је формално добила повод за војну интервенцију. Поједине критике и осуде руске војне интервенције са Запада биле су изузетно оштре. Неки западни медији су се „утркивали“ у оштрини вербалне осуде, тврдећи да су управо такви потези доказ да Русија није напустила идеју „реимперијализације“ постсовјетског простора, односно да се Русија још увек налази у хладноратовској матрици коју карактерише надметање за „сфере утицаја“. Неки аутори и званичници са Запада отишли су и корак даље, вршећи поређења војне интервенције у Грузији са Хитлеровом анексијом Судетске области (1938. године) и са совјетским интервенцијама у Мађарској (1956.) и Чехословачкој (1968.) - (Кондолиза Рајс), са

⁶²¹ Крајем августа 2008. године одржан је самит Шангајске организације за сарадњу. Том приликом, ова организација је у свом званичном саопштењу, подржала „активну улогу Русије у омогућавању мира и сарадње у региону“... (V. Yasmann, „China Could Emerge As Winner Of Russia – Georgia Conflict“, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, August 29, 2008.);

⁶²² „Russia To Help Defend Abkhazia, South Ossetia Borders“, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, March 20, 2009. (Интернет: http://www.rferl.org/content/Russia_To_Help_Defend_Abkhazia_South_Ossetia_Borders/1514007.html, 27.11.2009.);

⁶²³ У заједничком писму француског председника Н. Саркозија и немачке канцеларке А. Меркел објављеном 03.02.2009. године истиче се да руско кршење међународног права у Абхазији и Ј. Осетији «представља проблем у смислу поверења у Русију»... (Штавланин, Д., *Хладни мир*, ... стр. 143-4.); Земље ЕУ, су у свом саопштењу од 05.02.2009. године изразиле забринутост због намере Русије да ојача своје војно присуство у Абхазији и Јужној Осетији, укључујући и изградњу поморске базе... (Петровић, Д., Анђелковић, Д., Николић, Г., *Геополитика Закавказја*, ... стр. 344.);

совјетском инвазијом на Авганистан (1979.) - (Фарид Закарија), са нападом СССР на Финску (1939.) - (Збигњев Бжежински), са ултиматумом и нападом Аустроугарске на Србију (1914.) - (Вилијам Х. Хил). Заједнички именоватељ свим овим компарацијама са сличним догађајима у прошлости је неадекватност, јер се оваквим историјским аналогијама пренебрегава контекстуалност руско-грузијског сукоба, као и његове специфичности. Најжешће осуде и критике долазиле су из САД. Тако на пример, амерички аналитичар Харолд Мајерсон (Harold Meyerson) сматра да је наведени сукоб „само потврдио чињеницу да је савремена Русија комбинација неонацистичког ауторитаризма на унутрашњем и пансловенске ратоборности на међународном плану“.⁶²⁴ Управо овакви и слични ставови упућују на закључак да се и Запад није у потпуности ослободио хладноратовске матрице „опсесивне русофобије“ и да је „оживљавање страха од руског медведа“ присутно и данас у појединим западним круговима.

С друге стране, за већину руских аутора потези грузијског руководства личили су на акцију неодговорног авантуриста, који у партији покера максимално подиже улог надајући се да његово блефирање неће бити прозрето, односно да ће остали учесници одустати суочени са калкулацијом о ризику и висини улога. На жалост, таквом неодговорном политиком Сакашвилијевог режима, Грузија је увучена у „погрешан сукоб“, у „погрешно време“ и са „погрешним противником“.⁶²⁵

Победа Русије у војном сукобу са Грузијом, августа 2008. године, представља крупан геополитички догађај којим је ојачана позиција и утицај Русије у Црноморско-закавказском региону и демонстрирана њена спремност да штити своје интересе чак и војним средствима. Истовремено, руска победа је означила и симболичко заустављање процеса ширења НАТО на постсовјетски простор.⁶²⁶ Може се закључити да је Русија, захваљујући комбинацији војних и дипломатских активности, успела да очува и додатно консолидује своју сферу утицаја на Закавказју. Тиме је попуњен вакуум на који су претендовале САД и НАТО, а пријем Грузије у ову војну алијансу одложен је до даљњег. Баланс снага дефинитивно је промењен у корист Русије. Такав заокрет геополитичке ситуације у региону нужно води даљем сучељавању интереса САД и Русије, што ће след каснијих догађаја непрестано потврђивати. Други закључак који се намеће је да је Запад делом био и затечен руском

⁶²⁴ Видети шире у: ... Н. Meyerson, „The Drums of Change“, *Washington Post*, August 13, 2008.;

⁶²⁵ Велики број руских аутора стоје на становишту да је узрок сукоба „политичко хазардерство и авантуризам Сакашвилија“, „катастрофално лоша процена способности грузијске војске“, „очајнички покушај да се САД и НАТО увуку у сукоб са Русијом“, „губитак стрпљења након изостанка доделе акционог плана (МАП) за чланство у НАТО“, „свесно угрожавање кандидатуре за чланство у НАТО, стварањем кризног жаришта“, „покушај да НАТО претвори у свог таоца“, и др.;

⁶²⁶ Према наводима америчке агенције за стратешка истраживања „Стратфор“ (Stratfor) Русија је војном интервенцијом у Грузији постигла кључни стратешки циљ: цепање Грузије, чинећи је тиме неатрактивном за чланство у НАТО... („Georgia: Why the Russians are Stopping“, *Stratfor*, August 13, 2008.);

војном акцијом, услед потцењивања руске одлучности и њеног потенцијала да свим расположивим средствима штити своје виталне интересе.

3.2.3. Пројекат изградње америчке противракетне одбране (ПРО) у Источној Европи.

Русија је још један процес идентификовала као директну безбедоносну претњу својим националним интересима, што је додатно појачало њен осећај угрожености и властите небезбедности. То су планови у вези са размештањем елемената америчке противракетне одбране (ПРО) на простору Источне Европе. САД су се почетком 2002. године једнострано повукле из Споразума о антибалистичким пројектиlima (АБМ) потписаног 1972. године, који је Русији и САД забрањивао стварање властитог „ракетног штита“ у наредних 30 година. Тим поступком нарушен је стратешки нуклеарни баланс на штету Русије и створене су претпоставке да САД остваре „нуклеарни примат“. Као одговор, Русија је суспендовала споразум СТАРТ 2. Такође, Русија је крајем новембра 2007. године суспендовала примену Уговора о конвенционалним снагама у Европи, из 1990. године, због одбијања чланица НАТО да ратификују ревидирану верзију уговора из 1999. године,⁶²⁷ као и због планова САД о размештању делова америчке ПРО у источноевропским државама.⁶²⁸

У одредбама основног стратешко-доктринарног документа руске државе, Стратегији националне безбедности Руске Федерације до 2020. године, недвосмислено се истиче „да су за Русију неприхватљиви планови примцања војне инфраструктуре НАТО руским границама и покушаји да се Северноатланској алијанси дају глобалне функције супротне нормама међународног права. (...) Једну од највећих опасности за националну безбедност Русије, представља могућност формирања глобалног система противракетне одбране САД и милитаризација космичког пространства. Сходно томе Русија ће предузети све неопходне

⁶²⁷ „Уговор о конвенционалним снагама у Европи“ потписан је 1990. године и садржао је квантитативна ограничења и квоте за војно-политичке савезе (НАТО и ВУ) у погледу количине наоружања и војне технике (борбених авиона и хеликоптера, тенкова, оклопних борбених возила, артиљеријских оруђа, итд.). Када је уговор ступио на снагу 1992. године, у међувремену десиле су се геополитичке промене планетарних размера, самораспуштање Варшавског уговора и распад Совјетског Савеза, што је имплицирало потребу за ревизијом првобитног текста уговора и његово прилагођавање новонасталим околностима. Ревидирана, нова верзија текста уговора (која садржала квантитативна ограничења за сваку државу појединачно) потписана је у Истанбулу, 1999. године, од стране свих чланица НАТО алијансе и бивших чланица Варшавског пакта. До средине прве деценије XXI века нову верзију уговора ратификовале су Русија, Белорусија, Казахстан и Украјина. Међутим, с друге стране, нити једна чланица НАТО савеза није то учинила, условљавајући ратификацију уговора повлачењем руских мировних контингента из Молдавије (Придњестровље) и Грузије, тако да је на снази остала првобитна верзија уговора из 1990. године.;

⁶²⁸ „Противракетна тематика“ у прве две деценије овог века биће камен спотицања на путу ка стварању глобалне стабилности и безбедности... (Видети шире у:... Милосављевић Слађан, *Утицај руског војног присуства на Криму на односе између Русије и Украјине*, (необјављена магистарска теза), Факултет безбедности, Београд, 2010.);

мере да оствари атомски паритет са САД. (...) Руска Федерација ће водити прагматичну, неконфликтну спољну политику која искључује трку у наоружању, а безбедност земље ће се обезбеђивати достизањем стратешких националних приоритета. (...) Стратешки циљеви усавршавања националне одбране састоје се у спречавању глобалних и регионалних ратова и конфликта, као и обезбеђивању стратешког задржавања у интересу обезбеђивања војне безбедности земље“.⁶²⁹

На намере САД да инсталира елементе противракетне одбране (ПРО) на територији Пољске и Чешке, Русија је одреаговала износећи став да је за њу неприхватљиво постављање система ПРО у близини њених граница,⁶³⁰ и да би у том случају Москва била принуђена да у Калињградској области инсталира ракете „искандер“.⁶³¹ Најбољу илустрацију таквог става Москве, представљају напред презентоване одредбе њене стратегије безбедности. Ангажовање Русије у одговору на евентуалну изградњу елемената америчке ПРО у Источној Европи, може резултирати додатном изградњом и ојачавањем њених постојећих нуклеарних капацитета.⁶³²

Након одлуке администрације новог америчког председника Барака Обаме да САД привремено одустане од инсталирања ПРО у Источној Европи, као алтернатива уследиле су најаве о позиционирању противракетног штита у области Источног Средоземља (на ратним бродовима америчке флоте у близини обала Турске или Израела). То је одмах довело до обнављања ранијег руског предлога о „заједничкој ПРО“, али је предлог поново одбијен од стране САД и НАТО.⁶³³ У међувремену, САД је интензивирала активности на том плану о чему сведоче потписани споразуми са Румунијом, Турском и Пољском у другој половини 2011. године. САД и Румунија су средином септембра 2011. године, потписали споразум о стационарању елемената америчке ПРО у војној бази недалеко од места Дивасел, на југу

⁶²⁹ *Стратегија националне безбедности РФ до 2020 года*, от 12 мая 2009 г., ...;

⁶³⁰ Заменик премијера РФ Сергеј Иванов, у Лондону (у интервјуу за британску мрежу Би-Би-Си), оштро је критиковао ширење НАТО на исток, а за намеру да америчко-европски одбрамбени противракетни штит у Европи буде лоциран у Пољској и Чешкој, истакао да представља претњу по националну безбедност Русије... (Срна, 19. октобар 2008. године);

⁶³¹ Руски председник Д. Медведев је у обраћању нацији 05.11.2008. године изјавио да ће Русија разместити своје ракете типа „искандер“ (које имају домет од око 500 километара) у област Калињграда у циљу неутрализације америчког ракетног одбрамбеног система... (Штављанин, Драган, *Хладни мир*, ... стр. 537.);

⁶³² Почетком јуна 2007. године Владимир Путин је предложио изградњу заједничког система ПРО, уз коришћење капацитета руског радарског система лоцираног у Габлинској РЛС у Азербејџану (уместо у Чешкој и Пољској), који према руском ставу у потпуности може да оствари сврху (одбрану од хипотетичког напада Ирана или Северне Кореје) и да у исто време буде гаранција Русији да изградња штита није усмерена против ње. Путинов предлог је одбијен... (Видети шире у:... Филимоновић, М., „Узроци спољнополитичке офанзиве Русије“, *Међународна политика*, LVIII, бр. 1125-1126, јануар-јун 2007, стр. 5-24.);

⁶³³ Након одустајања од ранијих планова Бушове администрације, администрација председника Обаме је најавила да припрема алтернативни план како би се супроставила „терористичким претњама из Ирана“. Русија је поново предложила да се у ту сврху користе њени радиолокациони системи у Армавиру или у Габли... (*Политика*, 13. октобар 2009. године);

Румуније.⁶³⁴ Претходно, почетком истог месеца потписан је споразум и са Турском о изградњи радарског система на њеној територији. (Овим потезима је претходило током 2010. године, ревидирање у мањој мери постојећег споразума са Пољском (из августа 2008.) о инсталирању елемената америчке противракетног штита у тој држави).⁶³⁵

Овакав развој догађаја наговештава актуелизовање Балкана са геополитичког и безбедносног аспекта, са тенденцијом да се поједини потези „велике игре“ изместе са евроазијске „шаховске табле“ на овдашње просторе. Остају питања да ли ће и у ком облику доћи до узвратне реакције Русије и у којој мери ће то условити прекомпозицију безбедоносне архитектуре Црноморског региона. У ситуацији хипотетичког измештања фокуса геостратешког надметања великих сила на просторе Балкана, геополитички значај Украјине, Молдавије и области Придњестровља би још више порастао. На основу изнетих ставова и предочених чињеница, може се закључити да упорно америчко инсистирање на инсталирању елемената њене противракетне одбране (ПРО) у близини руских југо-западних граница, без узимања у обзир и уважавања ставова и предлога руске стране, отвара перспективу да таква ситуација постане тег који ће глобални безбедоносни поредак поново повући ка мрачним дубинама хладноратовске логике и враћању принципима „игре са нултим исходом“.⁶³⁶ Управо перспектива таквог хипотетичког сценарија, поново може гурнути Европу ка новим линијама разграничења и подела и озбиљно оштетити „стаклене ноге“ глобалног безбедносног поретка, с обзиром на изражену тенденцију јачања мултиполарности и стварања нових центара моћи у међународном систему. Више је него очигледна чињеница да такав „црни сценарио“ никоме не би ишао у прилог, а и само „оипавање пулса“ јасно назначује погубност и штетност таквог „корака у назад“.

⁶³⁴ Видети шире у:... Ракетни штит САД „уздрмао“ Србију, *Вечерње новости*, 19.09.2011, (Интернет: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/165595/Raketni-stit-SAD-uzdrmao-Srbiju>, 26.09.2011.); Приликом потписивања споразума амерички државни секретар, Хилари Клинтон изјавила је да ће противракетни систем у Румунији постати оперативан до 2015. године и апострофирала да ће „овај споразум направити од Румуније централног играча у ракетном штиту НАТО“... („Румунија прихватила антиракетни штит НАТО“, *Политика*, 15.09.2011.);

⁶³⁵ Министар одбране Пољске, Богдан Клих изјавио је да ће у тој земљи, најкасније до 2018. године, бити инсталиране ракете СМ-3, пресретачи балистичких ракета кратког и средњег домета... („Пољска: Амерички пресретачи ракета до 2018.“, *Тањуг*, 02.07.2010. (Интернет: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/64670/Poljska-Americki-presretaci-raketa-do-2018>, 15.09.2010.));

⁶³⁶ Концепт „игре са нултим исходом“ („zero-sum game“) заснивао се на принципу „што је корисно за једну страну, аутоматски је штетно за другу-противничку страну“ и обрнуто. Овај концепт представљао је темељ четрдесетогодишњег, хладноратовског односа САД и СССР... Реч је о моделу односа у коме једна страна добија оно што друга страна губи (слично као у шаху или у партији покера у којој учествују два играча)... (Видети шире о наведеном концепту у:... J. E. Dougherty & R. L. Pfaltzgraff, Jr., *Contending Theories of International Relations – A Comprehensive Survey*, Third Edition, Harper & Row, New York, 1990, p. 508-11.); Међутим, поједини аутори наглашавајући мултидимензионалну природу моћи и широку распрострањеност феномена узајамног вршења утицаја, сматрају да се однос моћи држава не може поједностављено представљати на основу аналогије са наведеним моделом, односно да „повећање моћи једног субјекта, не повлачи за собом нужно смањење моћи другог“... (D. A. Baldwin, *Economic Statecraft*, Princeton University Press, Princeton, New York, 1985, p. 21-2.);

3.2.4. Председнички избори у Украјини 2010. године

Поред победе руског оружја на Кавказу 2008. године, још један догађај је у великој мери утицао на процес ширења НАТО на исток, али и на позицију и улогу саме Русије у безбедносној архитектури на постсовјетском и ширем евроазијском простору. То је победа Виктора Јануковича на председничким изборима у Украјини почетком 2010. године.

Украјина је за Русију свакако најзначајнија држава постсовјетског простора са сваког аспекта (културно-историјског, геополитичког, економског, војно-безбедносног). У периоду непосредно након тзв. наранцасте револуције 2004. године, када је председник Украјине био Виктор Јушченко (представник западноукрајинске политичке опције) руско-украјински односи спали су на врло низак ниво, што је нарочито кулминирало у другој половини 2008. године, након августовског руско-грузијског сукоба и почетком јануара 2009. године, током тзв. руско-украјинске гасне кризе. Овај период карактерише покушај што већег дистанцирања од Русије и фаворизовање политике Вашингтона, уз истовремено убрзано приближавање НАТО савезу са крајњим циљем - стицање статуса кандидата за чланство, упркос чињеници да огромна већина становништва није подржавала овакву опцију.⁶³⁷

Након победе Виктора Јануковича и формирања нове парламентарне већине (чији је стожер Партија Региона), односно нове украјинске владе премијера Николе Азарова, у марту 2010. године дошло је до промене стратешких опредељења Украјине на унутрашњем и спољнополитичком плану, као и по питању војно-безбедносног статуса. Ово питање је решено тако што је донето законско решење којим је институционализован ванблоковски статус Украјине, а дотадашња активна сарадња са НАТО је прекинута.⁶³⁸ Односи са Русијом у кратком року су видно побољшани,⁶³⁹ са тенденцијом интензивирања учешћа Украјине у интеграционим процесима на постсовјетском простору у чијем је средишту Русија.

⁶³⁷ Према истраживањима јавног мњења у Украјини, за улазак у НАТО било је између 20 и 30% укупног становништва... (Петровић Д., Николић Г., *Геополитика савремене Украјине*, ... стр. 170.);

⁶³⁸ На основу анализе изборних резултата и политичке опредељености бирача на председничким изборима у Украјини, одржаним почетком 2010. године, може се закључити да су ови избори додатно подцртали постојеће унутрашње политичке и друштвене (историјске и културно-цивилизацијске) поделе у украјинској држави, на југоисточни, доминантно проруски и северозападни део земље... (Видети шире у:... Петровић Д., *Председнички избори у Украјини*, 2010, ИМПП, 2010.);

⁶³⁹ У Харкову су 21.04.2010. године потписани међудржавни споразуми између Украјине и Русије, који представљају увезан пакет енергетске и војно-техничке сарадње. Овим уговорима са економско-енергетског аспекта, Украјина је остварила умањену цену руског гаса за око 30%, док је са војног аспекта продужен закуп руске војно-поморске базе у Севастопољу, на Криму, за још 25 година (након истека важећег споразума 2017.), дакле до 2042. године, са могућношћу његовог даљег продужења... (Милосављевић, С., „Ширење НАТО на Исток као детерминишући фактор руске стратегије безбедности у постхладноратовском међународном поретку“, ... стр. 61. (видети фус ноту бр. 82.);

3.2.5. Јачање кинеског фактора у савременом међународном поретку

Кина је најмногољуднија земља света, са преко 1,3 милијарде становника,⁶⁴⁰ и са веома прогресивним привредним растом. Међународни статус Кине у постхладноратовском периоду може се одредити као „регионална држава у успону, односно на путу достизања ранга глобалне велике силе“.⁶⁴¹ Уопштено говорећи, већина кинеских аутора, када је у питању место и улога Кине у савременом свету, јединствени су у оценама да је успон моћи Кине највећи тектонски покрет савременог међународног поретка, али да још није наступило време за позиционирање ове државе као претендента на глобално лидерство, при чему нико не негира да Кина поседује све атрибуте регионалног лидера. Сви они заступају тезу да примарни задатак Кине у краткорочној перспективи, остаје наставак убрзаног економског развоја земље и започетих унутрашњих реформи, као и очување глобалног status quo у међународним односима.⁶⁴² У савременој науци о међународним односима, један од централних ставова је да ће динамику глобалне политике у XXI веку одређивати Азијско-пацифички регион, односно Кина као несумњиви регионални лидер. Као илустрацију такве тезе аутори наводе квантитативне економске показатеље (најчешће о расту БДП).⁶⁴³ Управо таква економска кретања потврђују становиште, односно предвиђања да ће у деценијама које долазе Кина засигурно стићи и престићи економску моћ САД. За сагледавање економских потенцијала и прогресивног привредног раста Кине, могу послужити одређени економски индикатори, као што је на пример динамика бруто друштвеног производа (БДП) и/или карактер укупног спољњег дуга.⁶⁴⁴ Кина, у односу на БДП израженом у апсолутној

⁶⁴⁰ *National Bureau of Statistics of China*, (Интернет: <http://www.stats.gov.cn>, 12.08.2011.);

⁶⁴¹ Кина перципира себе као један од полова савременог мултиполарног међународног система, који ће нужно утицати на обликовање светске политике савременог доба... (Наведено према: Зимонин, В. П., *Вызовы России в области международных отношений. Россия и АТР*, Москва, 2001, с. 39.);

⁶⁴² Галенович, Ю. М., *Принципы внешней и оборонной политики современного Китая*, ИД Муравей, Москва, 2003, с. 58.;

⁶⁴³ Професор Кишоре Мабубани тако наводи податак да је пре пола века (1960.) учешће Источне Азије и Јапана у светском БДП износило свега 4%, док је учешће САД, Канаде и Мексика износило 37%. Почетком XXI века, тај однос се драстично променио, тако да су се ове групације држава изједначиле и имају приближно исти удео у светском БДП од око 24%... (Видети шире у:... К. Mahbubani, „The Pacific Way“, *Foreign Affairs*, January-February 2005, pp. 100-111.);

⁶⁴⁴ Према оцени Института за међународну економију, „Патерсон“ из Вашингтона, Кина је крајем 2010. године постала највећа економија у свету. Узимајући у обзир разлике у трошковима живота, према паритету куповне моћи, БДП Кине износио је 14,8 а САД 14,6 хиљада милијарди долара. Ако су ови показатељи тачни, то значи да је економско лидерство САД по први пут после Другог светског рата доведено у питање... (Видети шире у:... Младеновић, М., Пономарева, Ј., „Кина-Америка-Русија: глобални троугао 21. века“, *Социолошки преглед*, vol. XLV (2011), no. 4, стр. 459-76.); Истовремено, према подацима Централне обавештајне агенције САД (ЦИА), на основу анализе паритета куповне моћи, БДП САД у 2010. години износио је 14,62, Кине – 5,7, а Русије – 1,4 билиона долара... (Видети шире у:... Central Intelligence Agency, *The World Fact Book*, (Интернет: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>, 05.03.2012.);

вредности, има најнижи спољашњи дуг - 406 милијарди долара.⁶⁴⁵ У периоду 2003-10, на један долар прираста БДП, пораст спољног дуга Кине (државног и корпоративног) износио је свега 0,13 долара.⁶⁴⁶ На основу наведених података, стопа привредног раста Кине и поједини економски показатељи заиста делују импресивно. Тако, према резултатима последња два „петогодишња економска плана НР Кине“ (2000-05. и 2005-10.) остварен је изузетан економски успех ове државе.⁶⁴⁷ Према подацима „Financial Times“ из децембра 2010. године, по обиму директних инвестиција у привреду других земаља, Кина је заузела пето место у свету (после САД, Француске, Јапана и Немачке). Износ инвестиција је са 2,85 милијарди долара 2003. године, порастао на 56,5 милијарди 2009. године.⁶⁴⁸ Притом, економска експанзија Кине не односи се само на производњу, већ и на финансијску сферу.⁶⁴⁹ Економска експанзија нужно је условила јачање и других елемената моћи кинеске државе. Последњих година, Кина је учинила значајне кораке и у областима у којима у ранијем периоду није била присутна, као што је област свемирских истраживања, која је све до недавно представљала ексклузивитет САД и Русије или област нанотехнологија, у којој доминирају САД, Немачка и Јапан.⁶⁵⁰

Упоредо са економским развојем, Кина је отпочела процес реорганизације и модернизације својих оружаних снага и свог војно-индустријског комплекса, уз истовремено интензивирање војно-техничке сарадње са великим бројем земаља, међу којима значајно место заузима и Русија. Оружане снаге у последњих неколико година озбиљно су

⁶⁴⁵ Central Intelligence Agency, *The World Fact Book*, (Интернет: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2079rank.html>, 16.04.2012.);

⁶⁴⁶ Ови економски резултати Кине нарочито добијају на значају у компарацији са аналогним показатељима других великих држава, пре свих САД и Русије. У истом периоду у САД, на један долар прираста БДП, пораст спољног дуга износио је 1,38 долара, док је у Русији износио 0,32 долара. (...) Око четвртина америчког дуга, налази се у рукама страног капитала, углавном централних банака других држава. Према подацима из марта 2010. године, највише обвезница америчког спољног дуга поседују Јапан - 769 милијарди долара и Кина - 755 милијарди, док се на тој листи Русија налази на осмом месту... („Спољни дуг САД“, (Интернет: <http://ru.wikipedia.org>, 24.11.2011.)); Што се тиче Русије, њен спољни државни дуг у апсолутном износу, крајем 2010. године, износио је 480 милијарди долара или 34% БДП.;

⁶⁴⁷ На пример, за последњих десет година темпо економског развоја Кине износио је 10,3% годишње, што је четири пута више него у САД (2,7%). (...) Према подацима са краја 2010. године, девизне резерве Кине достигле су 2.850 милијарди долара... (Младеновић, М., Пономарева, Ј., „Кина-Америка-Русија: глобални троугао 21. века“, ... оп. цит., стр. 467.);

⁶⁴⁸ Позивајући се на истраживања „Financial Times“-а, британски „BBC“ је објавио да су две државне кинеске банке (China Development Bank и China Import Bank), током 2009. и 2010. године дале више кредита владама и фирмама у земљама у развоју него Светска банка. За те две године, Кина је кредитирала ове земље са преко 110 милијарди \$... (Интернет: http://www.bbc.co.uk/russian/international/2011/01/110118_chinese_bank_loans.shtml, 11.03.2012.);

⁶⁴⁹ Младеновић, М., Пономарева, Ј., „Кина-Америка-Русија: глобални троугао 21. века“, ... стр. 466-7.;

⁶⁵⁰ Укључивање Кине у „космички клуб“, кога су до тада искључиво чиниле САД и Русија, коначно је било потврђено 12.01.2007. године, када је противракетни систем из рејона кинеског космичког центра „Сичан“, оборио на висини од 865 км метеоролошки сателит „Feng Yun 1C“, лансиран у орбиту 1999. године. (...) Пре тога, 15.10.2003, реализован је први лет кинеског космичког брода са људском посадом, а 12.10.2005. године, у орбиту је лансиран космички брод „Шенчжоу-6“ са двочланом посадом... (Исто, ... оп. цит., стр. 466-8.);

модернизоване, са тенденцијом наставка процеса и у наредном периоду.⁶⁵¹ Војни буџет Кине је врло респектабилан и износио је према подацима из 2006. године око 4,3% БДП. Међутим, велики број руских аутора сматра да је овај званичан податак умањен, а да је фактичко стање такво да ову цифру треба увећати за око 30-50%.

У постхладноратовском периоду САД је као свог главног геополитичког конкурента и стратешког такмаца видела Кину. Велики број америчких аутора сматра да експанзија Кине у економском и војном смислу представља централно питање спољнополитичке стратегије САД на почетку новог века.⁶⁵² У складу са таквом перцепцијом САД су тежиште своје политике изместиле у Источно-тихоокеански регион у циљу каналисања раста новог глобалног центра моћи. Међутим терористички напади Ал Каиде у Америци септембра 2001. године, пресудно су детерминисали даљу спољнополитичку и безбедоносну стратегију Америке у првој деценији овог века. Велики број аутора стоји на становишту да Америка после терористичких напада 2001, измешта фокус свог стратешког ангажовања од Кине, односно од Источнопацифичког, према регионима Блиског и Средњег Истока и Централне Азије, окрећући се борби против радикалних исламских елемената. Како је истакнуто, иако професор Кишоре Махбубани сматра да је Кина у постхладноратовском периоду главни стратешки изазов Америци, западни свет се после терористичких напада у САД септембра 2001, односи према исламском свету као према главном изазову.⁶⁵³ Међутим, присутни су и такви екстремни кинеско-русофобски ставови појединих западних аутора, који сматрају да партнерство и сарадња Русије и Кине представља савез аутократских режима, као контратежа либерално-демократском западном свету, називајући га притом „лигом диктатора“.⁶⁵⁴

⁶⁵¹ Пекинг је произвео нови борбени авион тзв. пете генерације – „Цзањ-20“ (J-20). Пробни лет успешно је обављен јануара 2011. године... (Видети шире у:... „Новости Војноиндустријског комплекса“, (Интернет: <http://vpk.name>, 23.05.2012.)); У наоружање „Ракетне војске стратегијске намене“ (РВСН) ОС НРК, поред интерконтиненталних ракета на течном гориву са три и пет бојевих глава - „Дунфен-4“ (CSS-3) и „Дунфен-5“ (CSS-4), уведене су и мобилне ракете на чврстом гориву „Дунфен-31А“ (CSS-9). (...) Основу ракетних комплекса „Дунфен-31“ и „Дунфен-31А“ чине тростепене балистичке ракете чији је радијус дејства од 8.000 (Д-31) до 12.300 км (Д-31А)... (Младеновић, М., Пономарева, Ј., „Кина-Америка-Русија: глобални троугао 21. века“, ... оп. цит., стр. 468-9.);

⁶⁵² «Успон економске и војне моћи Кине биће средишње питање за Азију и америчку спољну политику на почетку новог века.“... (*The Economist*, June 27, 1998.; наведено према: Нај, Џ., *Како разумевати међународне односе*, ... стр. 30.);

⁶⁵³ Видети шире у:... К. Mahbubani, „The West is Strategically Wrong on Georgia“, *Financial Times*, August 21, 2008.;

⁶⁵⁴ R. Kagan, „League of Dictators? Why China and Russia Will Continue to Support Autocracies“, *Washington Post*, April 30, 2006, p. B07.;

3.3. Иницијатива председника РФ Д. Медведева за стварање нове безбедоносне архитектуре од Ванкувера до Владивостока

Русија, суочена са ограничењима да има већу улогу у међународним збивањима у складу са растом њене, пре свега економске моћи и жељом да се дубље интегрише у глобални систем безбедности, мобилише своје потенцијале како би повратила статус једног од кључних актера на спољнополитичкој сцени и преузела терет глобалне одговорности и када је међународна безбедност у питању. Иако се данас Русији са Запада спочитава да међународну политику перципира у оквиру главних реалполитичких постулата („нулте игре“, сфера утицаја, граница, националног интереса), велики број њених активности на међународном плану крајем прве деценије овог века, према изјавама највиших руских званичника, био је изнуђен и наметнут Русији и представљају њен „одговор“, на себично и унилатерално деловање појединих међународних актера.⁶⁵⁵ Изузев периода добрих односа са Америком и Западом у периоду непосредно након терористичких напада септембра 2001. године у смислу интензивирања антитерористичке сарадње, основни тренд тих односа обележен је низом неспоразума и сучељавања око неких суштинских питања међународне политике. Област у којој је овај тренд био нарочито изражен била је глобална безбедност. Такав развој ситуације водио је даљем продубљивању осећаја забринутости, па и угрожености у Русији. САД су се 2002. године једнострано повукле из Споразума о противбалистичким ракетама (АБМ) из 1972. године, док је период 2003-05. био обележен процесима „обојених револуција“ на делу постсовјетског простора, у којима је Русија видела претњу за сопствене интересе.⁶⁵⁶ Надаље, проблеми око ратификације и ступања на снагу измењеног Споразума о конвенционалним снагама у Европи, планови о инсталирању елемената америчке ПРО близу руских граница, настојање да се Украјини и Грузији додели акциони план (МАП) за чланство у НАТО, додатно су повећали забринутост Русије. Председник Русије Владимир Путин одржао је свој чувени *Минхенски говор*, фебруара 2007. године, који је означио заокрет у спољној и безбедоносној политици Москве.⁶⁵⁷ Крајем исте

⁶⁵⁵ Изјава председника Дмитрија Медведева, *РИА Новости*, 17.03.2009. године.;

⁶⁵⁶ Новоуспостављени режими у тим земљама (у Грузији (2003.) режим Михаила Сакашвилија, у Украјини (2004.) режим Виктора Јушченка), били отворено прозападни и у годинама које су уследиле водили су политику на уштрб односа са Русијом и супротно њеним интересима... (Фефелова, О. А., *Револуционне трансформације на постсоветском пространстве в контексте развития политического процесса*, Автореф. канд. полит.наук, Москва, 2010, с 12-16.);

⁶⁵⁷ Потребу редефинисања постојећег система глобалне безбедности, а нарочито „натоцентричног“ европског безбедоносног поретка у правцу стварања, по руској замисли, „трипартитног“ у којем би Русија, поред САД и ЕУ, узела далеко активније учешће у безбедоносним процесима на европском континенту, експлицитно је најавио В. Путин, на Конференцији о европској безбедности, у Минхену, фебруара 2007. године... (Младеновић М., „Руски предлог реформе европске архитектуре безбедности“, у: Владимир Н. Цветковић (прир.) *Ризик, моћ, заштита* (зборник), Службени гласник – Факултет безбедности, Београд, 2010., стр. 494-512.);

године Русија је суспендовала Уговор о конвенционалним снагама у Европи, а њена реторика у вези са „противракетним штитом“ и покушајима ширењем НАТО на Украјину и Грузију попримила оштар и конфротирујући карактер. Покушај Грузије да насилно реинтегрише Јужну Осетију и Абхазију, средином 2008. године, довело је до конкретне руске акције и оружаног сукоба са Грузијом, што је опет за последицу имало суспензију преговора о потписивању новог Уговора о партнерству и сарадњи између ЕУ и Русије, суспензију рада Савета Русија-НАТО,⁶⁵⁸ као и суспензију низа билатералних активности између Русије и западних земаља и свођење односа Русије и Запада на најнижи ниво од краја Хладног рата. У основи руске иницијативе за стварање нове безбедоносне архитектуре на евроатланском простору из 2008. године, јесте управо њено незадовољство наведеним догађајима и стањем у међународној политици, као и неприхватање потеза које у сфери безбедности предузима Запад, без консултација са Русијом.⁶⁵⁹ Наведене чињенице показују општу проблематичност дијалога Русије и Запада, као и релативно низак ниво интегрисаности Русије у постојећи међународни систем безбедности.⁶⁶⁰

Иницијатива Руске Федерације за формирање „нове безбедоносне архитектуре у Европи“ (у даљем тексту: НБАЕ) на ширем евроатланско-евроазијском простору,⁶⁶¹ представља покушај редефинисања постојећег безбедоносног система на наведеном простору и препозиционирања Русије у њему, са аспекта јачање њене улоге и значаја у савременим међународним односима и глобалним безбедносним процесима. Иницијатива је представљена у јуну 2008. године и од тог тренутка представља једну од најзначајних политичких и академских тема. Руска визија стварања нове безбедоносне архитектуре на евроатланско-евроазијском простору, темељи се на принципу успостављања кооперативне, једнаке и недељиве безбедности, односно „једнаке безбедност за све, од Ванкувера до Владивостока“, без подела на зоне са неједнаким степеном остварене безбедности и без доминације било које државе или савеза, где нико неће остваривати властиту безбедност на

⁶⁵⁸ Руско-грузијски конфликт јасно је показао колико Савет Русија-НАТО зависи од спољнополитичке коњуктуре. У периоду непосредно након сукоба, односи Русије са алијансом били су практично замрзнути... (Поликанов, Д. В., „Россия и НАТО: укрошение строптивых“, *Индекс Безопасности*, № 2, Лето 2009, с. 115.);

⁶⁵⁹ Видети шире у:... *Архитектура евроатлантической безопасности*, под. ред. И. Ю. Юргенса, А. А. Дынкина, В. Г. Барановского, Экон-Информ, Москва, 2009.;

⁶⁶⁰ Младеновић, М., „Руски предлог реформе европске архитектуре безбедности“, ... стр. 494-512.;

⁶⁶¹ Територијално простирање предложеног концепта НБАЕ, надилази географско пространство европског континента. НБАЕ је замишљена као систем артикулација односа политичких субјеката Европе са „продужецима“ у Северној Америци и Северној, Југозападној и Централној Азији. (...) Овом пројекту дат је далеко скромнији назив од оног који заслужује територијом обухватања и глобалним безбедносним импликацијама које може проузроковати... (Марић, Н., „Иницијатива за формирање „Нове безбедоносне архитектуре Европе“, као део спољне политике Руске Федерације“, *Међународна политика*, година LXI, бр. 1137, јануар-март 2010, оп. цит. стр. 55-6.);

рачун умањења безбедности других.⁶⁶² Овај кључни принцип операционализован је кроз руски предлог нацрта новог европског споразума о безбедности, од 29.11.2009. године.⁶⁶³ Истовремено, у својим наступима, највиши руски званичници у више наврата истицали су да нова руска иницијатива није усмерена на слабљење постојећих механизма безбедности у свету, већ напротив, да је компатибилна са њима и усмерена на њихово „обогаћивање“ и повећање њихове ефикасности.⁶⁶⁴

3.3.1. Зачетак и еволуција руске иницијативе о стварању НБАЕ

Руска перцепција постојећег међународног система на крају прве деценије овог века, заснована је на ставу да су промене структуралног и функционалног аспекта глобалног поретка таквог обима и таквог интензитета да нужно условљавају његово редефинисање у смислу редистрибуције моћи и стварања умерене мултиполарности. Оваква теза заснована је на несумњивом процесу умањења америчког утицаја и њене „меке моћи“, односно привлачности англо-саксонског модела економског и политичког вођства и његовог „система вредности“, што је нарочито дошло до изражаја за време другог мандата администрације Џорџа Буша Млађег.⁶⁶⁵ Око оваквог става у Русији постоји несумњиви консензус. Разумљиво је да тенденција опадања угледа најмоћније земље света представља шансу за испољавање иницијативе осталих геополитичких играча на «великој шаховској табли», међу којима је свакако и Русија. Говор председника Путина на Минхенској конференцији о безбедности у фебруару 2007. године, о чему је већ било речи, иако је у много чему представљао понављање сталних забринутости Москве, експлицитно је означио и промену приступа Русије према постојећим обрасцима међународних политичких, економских и безбедносних

⁶⁶² *President of Russia Dmitry Medvedev's Speech at Meeting with German Political, Parliamentary and Civic Leaders*, Berlin, June 5, 2008, (Интернет: http://www.in.mid.ru/brp_4.nsf/0/C080DC2FF8D93629C3257460003496C4, 21.04.2012.);

⁶⁶³ Видети шире у:... *The draft of the European Security Treaty*, (Интернет: <http://archive.kremlin.ru/eng/text/docs/2009/11/223072.shtml>, 22.09.2012.);

⁶⁶⁴ Видети шире у:... S. Lavrov, "The Euro-Atlantic Region: Equal Security for All", *Russia in Global Affairs*, No. 2, April-June 2010, (Интернет: http://eng.globalaffairs.ru/number/The_Euro_Atlantic_Region:_Equal_Security_for_All-14888, 24.08.2012.);

⁶⁶⁵ За аргументацију оваквог става могу се користити резултати истраживања појединих центара и организација за истраживање јавног мњења, с почетка друге половине прве декаде овог века, а које су пренела страна и домаћа средства информисања. Тако, према резултатима истраживања истраживачког центра "Пју" из Вашингтона, у периоду од 1999. до 2006. подршка Америци опала је: у Великој Британији - са 83 на 56%; у Француској - са 62 на 39%; у Немачкој - са 78 на 37%; у Шпанији - са 50 на 23%; у Индонезији - са 75 на 30%; у Турској - са 52 на свега 12%... (*Политика*, 21. јун 2006. године); Према истраживању из 2007. године, односно четири године након инвазије на Ирак само 5% Британаца сматрало је да је њихова земља постала безбеднија захваљујући ангажовању у тој кампањи, док је чак 55% оних који процењују да је мање безбедна... (*BBC NEWS*, (Интернет: <http://news.bbc.co.uk>, 23.03.2007.); Посебан проблем за Америку је њен лош имиџ у муслиманским земљама стратешким партнерима - Пакистану и Саудијској Арабији. Наиме, лоше

процеса, или како поједини аутори истичу, „стратешки хоризонти Москве знатно су се проширили у „постминхенском“ свету“.⁶⁶⁶

Русија је интензивирала своју „проактивну“ улогу у циљу повећања свог утицаја на глобалне безбедоносне процесе и поправљања сопствене позиције и улоге у њима. Резултат таквог опредељења представљају предлози нових идеја и покретање нових иницијатива у међународним односима, како би се на најадекватнији начин пројектовали и реализовали витални руски интереси. Русија стоји на становишту да мора да има активнију и значајнију улогу у постојећем мултиполарном међународном систему и користи сваку прилику да инсистира на томе. Другим речима, иницијатива Русије за променом безбедносних односа на ширем евроатланско-евроазијском простору, представља део руске државне политике која се базира на критици постојећег постхладноратовског међународног система, односно политичких, економских и војно-безбедоносних односа у њему.⁶⁶⁷ Критика мањкавости постојећег међународног поретка највише је упућена у правцу САД и НАТО у виду јавно исказаних ставова руског државног руководства. Истовремено, руска иницијатива представља покушај Русије да створи нов безбедоносни поредак међу државама и народима који насељавају простор од Ванкувера до Владивостока, који ће у далеко већој мери одговарати њеним интересима и потребама. Суштина напред наведеног става је да научну анализу предмета истраживања, у овом случају руске иницијативе за редефинисање постојећег и стварање новог европског безбедносног поретка, треба тумачити управо у оваквом ширем контексту, који је садржински далеко свеобухватнији од „искључиво“ безбедоносне димензије.

Напред наведени ставови „видљиви“ су управо кроз наступе највиших руских званичника.⁶⁶⁸ Руски министар спољних послова Сергеј Лавров је у јуну 2008. године изјавио

мишљење о Америци 2007. године имало је 65% становника Пакистана и чак чак 79% становника Саудијске Арабије... (*Политика*, 21. мај 2007. године);

⁶⁶⁶ Монаган, Е., „Постављање агенде? Руски погледи на текуће односе између Русије и Запада“, у: Петровић Жарко (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века* (зборник), „ISAC fond“, Београд, 2010, ... оп. цит. стр. 90.;

⁶⁶⁷ Основна црта савремене спољнополитичке филозофије Русије управо је *негирање универзализма* и унилатерализма и поимање света као мултиполарне заједнице у којој су Русија, САД, Кина, ЕУ и многе друге државе и међународне организације равноправни учесници свих збивања... (Видети шире у:... Младеновић М., „Руски предлог реформе европске архитектуре безбедности“, ... стр. 494-512.);

⁶⁶⁸ Унилатерализам САД у великој мери је дестабилизовао међународне односе стварајући услове за јачање старих и поспешивање нових безбедоносних претњи... (Видети шире у:... К. Kosachov, «Russia and the West: Where the differences lie», *Russia in Global Affairs*, No.4, Oct.-Dec. 2007.); Тадашњи председник Русије, Дмитриј Медведев, је 2008. године, оптужујући Запад за активну подршку политичким покретима који су дестабилизовали државе на постсовјетском простору и критикујући себичну економску политику америчке администрације у условима светске економске кризе, изјавио да Русија мора покренути механизме у циљу блокирања погрешних, себичних и често опасних одлука појединих чланова међународне заједнице (...). „Русија мора да брани своје интересе, кроз мултилатералне механизме, али и делујући унилатерално када је то потребно. (...) Русија има способност да се супротстави и одбрани своје интересе“... (Интервју Дмитрија

да је нови руски приступ међународном систему и односима у њему, заснован на идеји остваривања „истински глобалних и истински безбедних цивилизацијских димензија“, уз истицање више пута поновљене тезе да „моћ и утицај постају све више дифузни, а потреба за колективним вођством међу једнакима је све ургентнија“.⁶⁶⁹ Анализа и грубо сумирање наведених ставова руских званичника показују да је према руској перцепцији, срж проблема у односима Русије и Запада садржана у два кључна процеса, унилатерализму САД,⁶⁷⁰ као и наставаку ширења НАТО на исток,⁶⁷¹ с тим што ове процесе не треба посматрати изоловано од опште безбедносне проблематике на ширем евроазијском простору. Истовремено, *ресетовање* односа између Русије и САД (о коме је било речи у делу о спољној политици Русије), започето у првој половини 2009. године, није дало очекиване резултате, односно није допринело приближавању ставова ових земаља када су у питању суштински проблеми глобалне и европске безбедности.⁶⁷² Притом, велики број западних аутора и политичара заступа став да покретањем своје иницијативе о новој безбедносној архитектури, Русија настоји да редефинише постојећу димензију војно-политичке безбедности (тзв. чврсту безбедност), водећи се примарно сопственим националним интересима, које према њиховом мишљењу она у великој мери дефинише у геополитичкој матрици,⁶⁷³ односно реafirмишући идеје граница и сфера привилегованих интереса.⁶⁷⁴ Ови аутори такође истичу да круцијални руски интерес у вези са њеним предлогом, представља покушај потискивања доминантног америчког утицаја у европским безбедносним пословима. Самим тим, тенденције отпора и супротстављања руској иницијативи од стране Запада примарно се

Медведева руском телевизијском каналу, 24. децембра 2008. године, (Интернет: <http://www.kremlin.ru>, 27.02.2011.);

⁶⁶⁹ Видети шире у:... S. Lavrov, „Russia and the World in the 21st Century“, *Russia in Global Affairs*, No. 3, July-Sep. 2008.;

⁶⁷⁰ Видети шире у:... Лавров, С., „*Вызовы жесткой безопасности в евро-атлантике, роль ОБСЕ в создании устойчивой и эффективной системы безопасности*“, (Интернет: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/V0/ad9c34ee795d-2bc32575de003dec1, 14.11.2011.);

⁶⁷¹ Услед наставак процеса ширења НАТО на исток и покушаја да се у ову организацију „увуку“ и неке државе бившег СССР, безбедносна клима на целокупном евроазијском простору се променила. Оваква ситуација, коју Русија перципира као велики безбедносни притисак, на постсовјетском простору изазвала је нове тензије и поделе... (Видети шире у:... говор заменика министра иностраних послова РФ, А. В. Грушенка, на заједничком заседању Форума за сарадњу у области безбедности и Сталног савета ОЕБС, у Бечу, 18.02.2009., (Интернет: http://www.mid.ru/Brp_4.nsf/arh/4B31D15B1DFBDAE6C3257561005D0285?, 17.10.2011.);

⁶⁷² Иако је дошло до приближавања ставова Русије и САД по појединим питањима (ирански нуклеарни програм, сарадња на проблемима у Авганистану, делимична измена првобитних планова за размештање система противракетне одбране, потписивање новог СТАРТ споразума (као замена за СТАРТ 1, који је истекао у децембру 2009.), што је и учињено у првој половини 2010.), ниједан суштински проблем који оптерећује руско-америчке односе није до краја решен... (Видети шире у:... Петровић, Ж., „Руска визија безбедности у Европи и Србија“, у: Петровић Жарко (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века*, ... стр. 101-13.);

⁶⁷³ Видети шире у:... Загорски, А., „Русија и Запад: Ревизионизам или status quo?“, Петровић Жарко (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века*, ... стр. 83-8.;

⁶⁷⁴ Председник Д. Медведев је у интервју руском Првом каналу, 31.08.2008, рекао да Русија као и све земље има свој регион привилегованих интереса... (Д. Медведев, *Први канал и НТВ канал*, Сочи, 31.08.2008, (Интернет: http://eng.kremlin.ru/speeches/2008/08/31/1850_type82912type82916_206003.shtml, 22.11.2011.);

морају тумачити са аспекта покушаја очувања доминантне улоге и позиције Америке у постојећем „натоцентричном“ безбедоносном поретку европског континента. С друге стране, руски аутори и званичници „своју“ иницијативу аргументују и „бране“ на типично „руски начин“, као потребу за новим приступом безбедности на евроазијском простору који ће неминовно условити преобликовање постојећег глобалног безбедносног поретка, за који наводе да је превазиђен и да не одсликава објективну реалност. Истовремено, стварање новог безбедносног поретка донело би нови квалитет у контексту унапређења међународне безбедоносне сарадње и јачања стабилности наведеног панрегиона. Имајући у виду напред наведене чињенице и ставове, нова руска иницијатива о стварању НБАЕ може се тумачити као логична последица наведеног стања у међународним политичко-безбедносним односима с краја прве декаде овог века и осећаја забринутости, па и угрожености Русије постојећим процесима.

Председник Русије Дмитриј Медведев је 05.06.2008. године, у Немачкој (Берлин), на састанку са представницима политичких, парламентарних и друштвених структура, изнео иницијативу за развој новог споразума о европској безбедности, чији је основни циљ стварање (у контексту тзв. тврде (војно-политичке) безбедности) заједнички недељив простор евроатлантског региона који би „коначно избрисао последице хладног рата“.⁶⁷⁵ Медведев је том приликом истакао да је постојећа безбедносна архитектура европског континента, коју карактерише веома комплексна мрежа мултилатералних организација, грађена на темељима хладноратовских сукобљености и партикуларних интереса различитих држава и савеза.⁶⁷⁶ Том приликом он је предложио формализовање принципа међународног права о недељивој безбедности, као формалној обавези по којој ниједан народ, ни међународна организација са простора евроатлантског региона не смеју ојачавати сопствену безбедност на штету других народа или организација. Овај говор Медведева означио је почетак процеса разматрања (пре свега у академским и политичким круговима) руске иницијативе за стварање НБАЕ. Готово истовремено, само месец дана касније, 12. јула 2008. године, донета је нова „Концепција спољне политике Руске Федерације“,⁶⁷⁷ која између осталог садржи и одредбе које говоре и о руској иницијативи за стварање нове безбедоносне архитектуре на евроатланско-евроазијском простору, „од Ванкувера до Владивостока“, као

⁶⁷⁵ *President of Russia Dmitry Medvedev's Speech at Meeting with German Political, Parliamentary and Civic Leaders*, Berlin, June 5, 2008, (Интернет: http://www.in.mid.ru/brp_4.nsf/0/C080DC2FF8D93629C3257460003496C4, 21.04.2012.);

⁶⁷⁶ B. Lo, „Medvedev and the New European Security Architecture“, *Centre for European Reform*, Policy Brief, p. 3., (Интернет: www.cer.org.uk/pdf/pbrief_medvedev_july09.pdf, 18.11.2011.);

⁶⁷⁷ Видети шире у:... *Концепция внешней политики Российской Федерации*, от 12 июля 2008 г., (Интернет: <http://www.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml>, 22.12.2011.);

једном од суштинских и приоритетних руских спољнополитичких циљева.⁶⁷⁸ Сама чињеница да се руски предлог за формирање НБАЕ може тумачити и у контексту спољнополитичких циљева Русије, изнетих у новој спољнополитичкој *Концепцији*, омогућује да се помоћу функционалне, секвенционалне анализе тих циљева, може доћи до сазнања о активностима у вези саме иницијативе, о њеним њеним интеракцијским везама, о међузависности и условљености другим процесима и догађајима у политичко-безбедносној сфери на глобалном нивоу. Поједностављено речено, функционална анализа омогућава описивање и објашњавање саме позиције и улоге Русије у вези са њеном иницијативом у постојећем политичко-безбедносном систему евроазијског простора, чији крајњи резултат могу бити одговарајућа предвиђања даљег развоја предметног процеса и догађаја у вези са њим. Др Ендрју Монаган (Andrew Monaghan), чак сматра да се основна начела из руске иницијативе у великој мери поклапају са главним начелима руске спољне политике. Међутим, оружани сукоб између руских и грузијских снага у августу 2008. године и значајно погоршање односа Русије и Запада, негативно је утицао и на сам процес развијања руске иницијативе. Руска страна је проценила да је стварни простор за дијалог о њеној иницијативи, у периоду непосредно након сукоба са Грузијом изузетно скупен, па је наступио вишемесечни период пасивизирања, односно мировања иницијативе.

Руски председник Дмитриј Медведев, већ у октобру 2008. године, искористио је прилику да реактивира процес руске иницијативе за формирање НБАЕ. То се десило на „Конференцији о светској политици“ (08.10.2008.) у Евиану у Француској, којом приликом је председник Медведев конкретизовао саму иницијативу.⁶⁷⁹ Притом, још једном треба напоменути да се руска иницијатива искључиво односи на војно-политичку (тзв. тврду) димензију безбедности, док предлог не обухвата остале димензије безбедности – економску, еколошку, социјеталну (људску).⁶⁸⁰ Конкретизација је укључивала пет принципа.⁶⁸¹ Први принцип наглашава поштовање међународног права, суверенитета, територијалног интегритета и политичке независности држава; Други принцип истиче недопустивост примене силе или претње силом у међународним односима, као и омогућавање јединственог

⁶⁷⁸ Према одредбама руске „*Концепције спољне политике*“ из 2008. године, „један од основних руских спољнополитичких циљева у Европи представља изградња истински отвореног, демократског система регионалне колективне безбедности и сарадње, који би требало да обезбеди јединство евроатланског региона, од Ванкувера до Владивостока“... (Исто.);

⁶⁷⁹ Видети шире говор председника Д. Медведева на „Светској конференцији о политици“, у Евијану (Француска), 08.10.2008. године, у:... „World Policy Conference“, 08.10.2008, (Интернет: http://www.kremlin.ru/ap-pears/2008/10/08/1619_type63374type63377type82634_207422.shtml, 18.10.2011.);

⁶⁸⁰ „Проширени концепт безбедности“ професора Барија Бузана (Barry Buzan) обухвата, поред војно-политичке, и економске, еколошке и социјеталне аспекте безбедности... (Видети шире у:... Ејдус, Ф., *Теорије безбедности: Социјални конструктивизам*, Факултет политичких наука, Београд, 2006, (Интернет: http://www.fpn.bg.ac.rs/pages/p_id3/data/3_ginb_tb_sk.ppt#256,1, 12.07.2011.);

⁶⁸¹ Видети шире у:... Говор председника Д. Медведева на „Светској конференцији о политици“, у Евијану, ...;

приступа мирном решавању конфликта на евроатлантском пространству; Трећи принцип би требало да обезбеди једнаку (јединствену, недељиву) безбедност за све, коју објашњавају три „не“:⁶⁸² 1) не обезбеђивати сопствену безбедност на штету безбедности других; 2) не дозволити активности војних савеза или коалиција које поткопавају јединство заједничког безбедносног простора; 3) не развијати војне савезе који могу да угрозе безбедност других; Четвртим принципом се наглашава да ниједна држава или међународна организација не могу имати ексклузивно право на одржавање мира и стабилности у Европи; Пети принцип се односи на контролу наоружања, нераспрострањавање оружја, трговину дрогом и тероризам.

Уз промовисање наведених принципа у склопу конкретизације руске иницијативе, председник Медведев је истакао и потребу за оценом адекватности и ефикасности постојећих безбедоносних структура.⁶⁸³ Даље промовисање руске иницијативе настављено је на „22. Самиту Русије и ЕУ“ у Ници, у новембру исте године.⁶⁸⁴ Том приликом постигнут је договор да се средином 2009. године, под окриљем ОЕБС одржи конференција посвећена руској иницијативи.⁶⁸⁵ Упознавање међународне јавности са руским предлогом постало је један од кључних спољнополитичких задатака руских званичника, чије су делатности у великој мери биле усмерене на интензивно и проактивно промовисање руске иницијативе. Већ на Министарском савету ОЕБС у Хелсинкију, у децембру 2008. године, министар спољних послова Русије Сергеј Лавров образложио је руски став о неопходности редефинисања постојеће безбедоносне архитектуре на европском континенту и истакао потребу формулисања новог Уговора о европској безбедности.⁶⁸⁶ Након тога, на „Форуму за безбедност и сарадњу ОЕБС“, 18.02.2009. године у Бечу, заменик министра спољних послова РФ Александар Грушко је такође истакао неопходност сарадње међународних актера у безбедносној сфери, понављајући као и Лавров, између осталог и принципе из говора руског председника у Евијану, фокусирајући се притом само на питања чврсте безбедности, чиме је Русија јасно формулисала своје приоритете међународне сарадње у безбедносној сфери.⁶⁸⁷

⁶⁸² Монаган, Е., „Постављање агенде? Руски погледи на текуће односе између Русије и Запада“, ... оп. цит. стр. 91.);

⁶⁸³ Видети шире у: ... Говор председника Д. Медведева на „Светској конференцији о политици“, у Евијану ...;

⁶⁸⁴ Видети шире у: ... W. Horsley, „NATO wary of Russian treaty plan“, (Интернет: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7861248.stm>, 24.06.2011.);

⁶⁸⁵ Према предлогу, на конференцији о руској иницијативи за стварање НБАЕ узели би учешће представници свих земаља и међународних организација (НАТО, ЕУ, ОДКБ, ЗНД), обухваћених постојећом безбедносном архитектуром између „Ванкувера и Владивостока“ ... (Видети шире у: ... Марић, Н., „Иницијатива за формирање „Нове безбедоносне архитектуре Европе“, као део спољне политике Руске Федерације“, ... стр. 53-68.);

⁶⁸⁶ Видети шире у: ... А. Monaghan, „Russia's „Big Idea“: „Helsinki 2“ and the Reform of Euro-Atlantic Security“, *NDC report*, 3. Dec. 2008.;

⁶⁸⁷ Према мишљењу професора др Мирослава Младеновића, руски предлог примарно је био усмерен на редефинисање баланса у европском систему безбедности који је према руској перцепцији био нарушен. (...) Својом иницијативом за стварање НБАЕ, Русија је недвосмислено ставила до знања да јој је приоритет војно-

На зимском заседању Парламентарне скупштине ОЕБС, 19.02.2009. године у Бечу, била је истакнута и позиција ЕУ у вези са руском иницијативом. Западне државе су биле једногласне у оцени да ОЕБС представља институционални оквир у коме ЕУ жели да се о овој иницијативи расправља, као и да је руску иницијативу потребно проширити и на остале димензије безбедности. Министар спољних послова Русије Сергеј Лавров, на годишњој конференцији ОЕБС, са радном темом „*Осврт на проблеме у области безбедности*“, одржаној 23. јуна 2009. године у Бечу, у свом реферату под називом „Изазови чврстој безбедности на евроатланском простору, улога ОЕБС у стварању поузданог и ефикасног система безбедности“,⁶⁸⁸ истакао је да је увођење одговарајућих промена у постојећем међународном безбедоносном систему постала нужност, нарочито у његовој димензији која се односи на тзв. чврсту безбедност. Лавров је поновио принципе које је истакао председник Медведев у Евијану, с тим што је неке и проширио,⁶⁸⁹ и јасно поручио да нереализација руске иницијативе отвара „перспективу пуној ренационализацији или приватизацији војно-политичке безбедности, са свим нежељеним последицама које из тога могу проистећи“.⁶⁹⁰

Неколико дана касније, крајем јуна (27/28.) 2009. године, на Крфу (Грчка) одржана је тзв. Крфска конференција у форми „неформалног састанка министара иностраних послова ОЕБС“, уз учешће представника свих земаља чланица ОЕБС, као и представника међународних организација, на коме је омогућено Русији да представи своју иницијативу. Неформални министарски самит означио је почетак тзв. *Крфског процеса*, који је требало да разради руску иницијативу.⁶⁹¹ Међутим, на поменутом састанку до детаљније расправе о руској иницијативи није дошло, јер „Русија није изнела прецизнији предлог новог безбедносног споразума“, али су се учесници сложили да постоји простор да се постојећа безбедносна архитектура унапреди и да дијалог о руској иницијативи у оквиру ОЕБС треба наставити.⁶⁹²

политичка димензија безбедности, тзв. тврда безбедност... (Видети шире у:... Младеновић М., „Руски предлог реформе европске архитектуре безбедности“, ... стр. 494-512.);

⁶⁸⁸ Видети шире у:... Лавров, С., „*Вызовы жесткой безопасности в евро-атлантике, роль ОБСЕ в создании устойчивой и эффективной системы безопасности*“, ...;

⁶⁸⁹ Првом принципу, који се између осталог односио на савесно испуњавање међународних обавеза и поштовање политичке независности држава, Лавров је додао и начело „немешања у унутрашње ствари других држава“;

⁶⁹⁰ Видети шире у:... Лавров, С., „*Вызовы жесткой безопасности в евро-атлантике, роль ОБСЕ в создании устойчивой и эффективной системы безопасности*“, ...;

⁶⁹¹ Дора Бакојанис, тадашња министарка спољних послова Грчке, као домаћин скупа у свом уводном излагању рекла је да учесници тек треба да се договоре о циљу, садржају и оквиру дијалога, што је значило да је овај процес био у иницијалној фази... (Видети шире у:... *Plenary Session Minister Bakoyannis Opening Remarks*, Sunday 28th June 2009, (Интернет: http://www.osce.org/cio/item_1_38493.html, 14.11.2011.);

⁶⁹² Видети шире у:... Dora Bakoyannis, *OSCE Press release*, (Интернет: <http://www.osce.org/item/38493.html>, 23.06.2011.);

Руска иницијатива, односно питање стварања НБАЕ је почело све учесталије да бива предмет расправа у угледним академским круговима у САД, ЕУ и Русији. Русија је 29. новембра 2009. године, само два дана пред почетак „17. Министарског савета ОЕБС (01/02.12.2009.) у Атини, на званичном интернет-сајту председника Русије објавила предлог (нацрт) „Споразума о европској безбедности“,⁶⁹³ у 14 чланова (тачака), тако да је тема „Крфског процеса“, односно руског предлога нове безбедносне архитектуре у Европи била једна од доминантних у Атини. О руском нацрту суштински се није расправљало, али се водила расправа о принципима. Руску позицију изложио је министар Сергеј Лавров, који се том приликом много више фокусирао на образлагање потребе за озбиљним разматрањем нацрта Уговора у будућности, него на његов садржај.⁶⁹⁴ Том приликом, Русију су подржале државе чланице ОДКБ,⁶⁹⁵ као уосталом и више пута раније у вези са њеном иницијативом.⁶⁹⁶ Заједничку позицију ЕУ изнела је Шведска, тадашњи председавајући ЕУ, која је том приликом нагласила да дијалог у оквиру Крфског процеса има потенцијал само уколико је заснован на договореним принципима ОЕБС.

3.3.2. Нацрт споразума о европској безбедности у 14 тачака – садржај, карактеристике и домаћаји

Како је већ истакнуто, на интернет-сајту председника Русије, 29. новембра 2009. године, објављен је нацрт (предлог) Уговора о безбедности у Европи (у даљем тексту: *Нацрт*).⁶⁹⁷ У преамбули Нацрта образлажу се главни принципи (које је председник Медведев изложио на конференцији у Евијану), уз истовремено позивање на пет већ постојећих међународних докумената,⁶⁹⁸ у циљу успостављања *недељиве, једнаке и заједничке безбедности* (рус.: „не нанестение ущербa безопасности друг друга“). Према ставу појединих аутора, са правног аспекта већина од пет докумената на које се иницијатива позива, а

⁶⁹³ Видети шире у: ... *The draft of the European Security Treaty, ...*;

⁶⁹⁴ На поменутом 17. Састанку Министарског савета ОЕБС 01/02.12.2009. године у Атини, С. Лавров је подржавајући напоре ОЕБС и у осталим димензијама безбедности (економске, еколошке и људске), истакао више пута раније понављане забринутости и предлоге Русије... (Видети шире у: ... *MC.DEL/19/09*, December 1, 2009, (Интернет: http://www.osce.org/conferences/mc_2009.html?page=documents&session_id=542, 17.11.2011.);

⁶⁹⁵ Министар иностраних послова Белорусије, на састанку Министарског савета ОЕБС у Атини, изјавио је да би успех руске иницијативе довео до решавања суштинских питања дефицита и фрагментације безбедности... (*MC.DEL/35/09*, (Интернет: http://www.osce.org/conferences/mc_2009.html?page=documents&session_id=543, 26.11.2011.);

⁶⁹⁶ На 595. седници Форума за безбедност и сарадњу ОЕБС, 18. новембра 2009. године, државе чланице ОДКБ, подржале су руску иницијативу... (Видети шире у: ... *FSC.JOUR/601*, Organization for Security and Cooperation in Europe, November 18, 2009, (Интернет: <http://www.osce.org/fsc/documents.html>, 21.11.2011.);

⁶⁹⁷ Видети шире у: ... *The draft of the European Security Treaty, ...*;

⁶⁹⁸ Повеља ОУН, Декларација о принципима међународног права (из 1970. године), Хелсиншки завршни акт (1975.), Декларација из Маниле о мирном решавању међународних спорова (1982.) и Повеља о безбедности у Европи (1999.);

посебно Повеља УН, већ имају обавезујући карактер. Самим тим обавезујући карактер одлука одговарајућих механизма у склопу ове иницијативе (конференције и ванредне конференције), односно самог Уговора, не би се квалитативно разликовао од обавеза које проистичу из наведених пет докумената.⁶⁹⁹

У првом члану Нацрта уговора о безбедности у Европи прописује се да ће државе потписнице споразума међусобно сарађивати на принципима недељиве, једнаке и неумањене безбедности, као и да активности било које земље потписнице споразума, било да су унилатералне или у сарадњи са другим државама, међународним организацијама или војним савезима и коалицијама, не смеју бити на штету безбедоносних интереса других држава потписница. У оквиру првог члана, такође се прописује се и да ће се државе потписнице понашати у складу са споразумом у циљу ефикасног спровођења ових принципа и јачања безбедности. Анализом Нацрта уговора, намеће се закључак да је једна од кључних одредби садржана у члану 2, који у првом ставу одређује да *„државе потписнице неће предузимати, учествовати или подржавати било какве акције или активности које значајно утичу на безбедност других држава потписница“*, док у другом ставу установљава обавезу држава које су чланице војних савеза, коалиција или организација да обезбеде да такви савези, коалиције или организације поштују принципе из поменутих пет докумената и првог члана нацрта, као и да обезбеде да *„да одлуке таквих војних алијанси, коалиција или организација, не угрожавају безбедност било које потписнице споразума“*.⁷⁰⁰ Према мишљењу појединих аутора, овај став 2. другог члана имплицитно се односи на руску забринутост процесом ширења НАТО ка руским границама.⁷⁰¹ Иако Нацрт не садржи изричиту одредбу о ширењу војних савеза, односно ширењу НАТО, тај процес би се могао тумачити у склопу формулације *„активности које значајно утичу на безбедност других држава потписница...“* (чл. 2, ст. 1.), односно да *„да одлуке таквих војних алијанси, коалиција или организација, не угрожавају безбедност било које државе потписнице споразума“* (чл. 2, ст. 2.). Самим тим, наведени процес даљег ширења НАТО, био би обухваћен процедурама и механизмима из

⁶⁹⁹ Видети шире у:... Петровић, Ж., „Руска визија безбедности у Европи и Србија“, ... стр. 101-13.;

⁷⁰⁰ Видети шире у:... *The draft of the European Security Treaty*, ...;

⁷⁰¹ Један број западних аутора заступа тезу да је основна сврха руске иницијативе за стварање НБАЕ, пре свега заустављање процеса ширења НАТО и учвршћивање руских позиција у европским безбедносним питањима... (М. Emerson, „The Struggle for a Civilised Wider European Order, Elements for European Security Strategy“, *CEPS Working Document*, No. 307, October 2008, (Интернет: http://shop.ceps.eu/BookDetail.php?item_id=1752, 20.12.2011.); И један број домаћих аутора је на оваквом становишту, истичући да руска иницијатива посредно представља и средство за спречавање поновног отпочињања процеса ширења НАТО на бивше совјетске републике... (Марић, Н., „Иницијатива за формирање „Нове безбедносне архитектуре Европе“, као део спољне политике Руске Федерације“, ... стр. 53-68.); Професор Мирослав Младеновић заступа тезу да је један од задатака који би требало да „реша“ нова архитектура европске безбедности, смањење улоге НАТО у безбедносним процесима на европском континенту... (Младеновић М., „Руски предлог реформе европске архитектуре безбедности“, ... стр. 494-512.);

Уговора. Последњи, трећи став другог члана Нацрта установљава обавезу држава да не дозволе коришћење своје територије, као и да не користе територије других држава потписница за планирање или извршење оружаних акција против било које друге државе потписнице.

Чланом 3. Нацрта уговора регулише се процедура у вези са тражењем и достављањем информација у вези са безбедношћу између држава потписница, било преко заједничког органа (Већа, Савета), било директно путем дипломатских канала, уз обавезно извештавање заједничког органа, а све у циљу обезбеђивања транспарентности и јачања међусобног поверења међу потписницама споразума. Члан 4. је свакако један од кључних у Нацрту јер се њиме успостављају механизми деловања у циљу решавања питања везаних за суштину Уговора, у форми (1) консултација између држава потписница; (2) конференција; и (3) ванредних конференција.⁷⁰² Чланом 5. Нацрта регулисана је процедура (као и рокови) тражења, односно формалног покретања механизма консултација уз извештавање и учешће заједничког органа, у случају да држава потписница процени да постоји кршење одредби Уговора. Новина је управо у томе да свака потписница има могућност да по својој жељи учествује у процесу решавања безбедносних проблема за које процене да се тичу и њихове безбедности (чл. 5. ст.3). Овај механизам требало би да замени досадашње бројне партикуларне конференције, самите и форуме у којима су безбедносна питања разматрана у складу са интересима појединих земаља и организација.

Члан 6. регулише формално покретање механизма Конференције („*на захтев не мање од две потписнице споразума*“), уз прописивање рока, потребног кворума („*присусто најмање 2/3 од укупног броја потписница споразума*“), начина усвајање одлука и њихов карактер („*Одлуке донете на Конференцији усвајају се консензусом и сматрају се обавезујућим*“). (чл. 6. ст. 3.)). Ставом 4. овог члана прописано је да „*конференција потписница споразума усваја сопствена правила процедуре*“.⁷⁰³ Члановима 7. и 8. Нацрта уговора одређени су услови и процедура за сазивање Ванредне конференције. Кворум за одржавање Ванредне конференције већи је него код редовних конференција и условљава присуство „четири петине држава потписница“ (чл. 8. ст.4.). Истим ставом регулисан је начин доношења одлука („*тајним гласањем*“). Уколико је оружани напад спровела једна од потписница споразума одлука се доноси уз примену обрасца „консензус минус један“, што значи да се њен глас неће рачунати при доношењу одлуке. Такође, као и код редовних

⁷⁰² Члан 4.: „У циљу решавања питања везаних за суштину овог Уговора, као и за превазилажење евентуалних разлика или несугласица међу потписницама у вези примене Уговора, биће успостављени следећи механизми: а) консултације међу потписницама; б) конференције; в) ванредне (посебне) конференције“... (Видети шире у:... *The draft of the European Security Treaty, ...*);

⁷⁰³ Видети чланове 6. и 7. Нацрта уговора... (*Исто, ...*);

конференција, одлуке донете на овај начин имају обавезујући карактер. Обавезујући карактер одлука наведених механизма (конференције и ванредне конференције), према руској перцепцији, представља квалитативан искорак у односу на функционални аспект постојећег система безбедности, који недовољно чврсто гарантује принципе безбедности.⁷⁰⁴ Чланом 9. истиче се да се Уговором не умањује *„примарна обавеза Савета безбедности УН за одржавањем и обезбеђивањем међународног мира и безбедности, као што се не умањују ни права и обавезе чланица ОУН.“* (чл. 9. ст.1.). Такође се истиче компатибилност Уговора са *„обавезама чланица споразума по другим међународним уговорима из области безбедности“* (чл. 9. ст.2.), као и чињеница да *„Уговор не оспорава право на неутралност“* (чл. 9. ст.4.).

У члану 10. наводи се да потписнице Уговора, поред држава могу бити и међународне организације (ЕУ, ОЕБС, НАТО, ОУКБ, ЗНД, и др.), Ову одредбу поједини аутори тумаче као покушај Русије да изједначи значај њених интеграционих пројеката на постсовјетском простору (ОДКБ, ЗНД) са западним интегративним процесима.⁷⁰⁵ Овакво тумачење је у најмању руку проблематично, са аспекта њихове аргументације „да су руски интегративни процеси запали у извесне проблеме у вези са сврхом свог постојања и унутрашњом кохерентношћу између држава чланица“. Чланом 11. предвиђа се да Уговор „државе потписнице ратификују, а међународне организације одобравају или усвајају (чл.11. ст.1), уз навођење области компетенција у самој нотификацији прихватања или усвајања Уговора (чл.11. ст.2.). У члану 12. наведено је да ће *„Уговор ступити на снагу десет дана по депоновању 25-те нотификације заједничком органу“* (чл.12. ст.1.). Прописивање релативно малог броја нотификација (25) неопходних за ступање Уговора на снагу, поједини аутори тумаче као наставак покушаја Русије да одлучивање држава изместе из мултилатералних формата (НАТО, ЕУ, ОЕБС, итд.) у унилатералне или билатералне оквире, што опет представља проблематично тумачење с обзиром на чињеницу о строго регулисаним процедурама доношења одлука у наведеним међународним организацијама у таквим случајевима. Чланом 13. предвиђено је да *„свака држава или међународна организација може накнадно да приступи Споразуму депоновањем релевантне нотификације“* (чл. 13. ст.1.), док се за накнадно пристапање споразуму одређује знатно тежа процедура, уз прописивање рока од 180 дана од дана депоновања релевантне нотификације и уз потребан консензус свих

⁷⁰⁴ Овакво становиште о квалитативном побољшању постојећег система безбедности путем механизма «конференције» и «ванредне конференције», истакао је руски председник Дмитриј Медведев у свом говору на Универзитету у Хелсинкију, 20.04.2009. године, (Видети шире у:... Интернет: http://eng.kremlin.ru/speeches/2009/04/20/1919_type82912type82914type84779_215323.shtml, 28.11.2011.); Досадашње релативно флексибилне политичке договоре држава између Ванкувера и Владивостока, руски нацрт Уговора замењује правно-обавезујућим одлукама... (Марић, Н., „Иницијатива за формирање „Нове безбедносне архитектуре Европе“, као део спољне политике Руске Федерације“, ... стр. 53-68.);

⁷⁰⁵ Петровић, Ж., „Руска визија безбедности у Европи и Србија“, ... оп. цит. стр. 107.;

потписница, односно „само уколико у том року ниједна држава потписница не изрази своје противљење том приступању“ (чл.13. ст.2.). Чланом 14. регулише се процедура иступања из Уговора, са правом да свака потписница то може да учини уколико сматра да постоје околности које указују да нека од одредби Уговора на било који начин угрожава њене виталне интересе (чл.14. ст.1.), уз обавезу да о томе обавести заједнички орган (чл.14. ст.2.) у одређеном року са образложењем својих разлога за иступање (чл.14. ст.3.).

Анализа нацрта Уговора о европској безбедности показује да руски предлог о стварању новог безбедоносног поретка, као специфичног скупа вредности, механизма и институција који уређују односе земаља између Ванкувера и Владивостока, далеко више погодује националним интересима Русије од постојећег политичко-безбедносног система на наведеном простору. Такође, наведена анализа нацрта, односно његових 14 чланова показује и то да се Уговор односи искључиво на војно-политичку димензију безбедности, на тзв. тврду безбедност. Управо ову чињеницу највећи број критички настројених аутора истиче као један од два кључна недостатка предложеног уговора, истичући да је његова примарна сврха утицај на наставак процеса ширења НАТО, као и спречавања унилатерализма појединих држава, који би се прихватањем Уговора, односно преузимањем обавеза које из њега проистичу значајно смањили. Међутим, са аспекта сврсисходности и намера Русије, односно шта је она подношењем свог предлога примарно желела да оствари (промене у војно-политичкој димензији безбедности, уз изостављање меких димензија безбедности – економске, еколошке, социјеталне), ово би се пре могло тумачити као порука шта су заправо кључни приоритети руске безбедоносне политике, него као недостатак предложеног нацрта Уговора. Самим тим и критике истих аутора које се односе на чињеницу да Нацрт уговора не садржи јединствени приступ превенцији и мирном решењу конфликта на евроатлантском пространству, затим питања у вези са контролом наоружања, као и питања везана за тзв. нетрадиционалне, транснационалне претње и изазове безбедности, такође се могу тумачити у истом контексту. Генерално, може се рећи да се приступ западних аутора у односу на руски предлог креће у амплитуди од уопштене уздржаности и сумњичавости, преко критичких осена, до отвореног ниподаштавања.⁷⁰⁶ Уз одбацивање екстремних ставова, највећи број ових аутора сматра да је руски предлог уз видљиве нејасноће и недостатке, у великој мери једностран, односно писан са аспекта руских интереса. Тако поједини западни аутори, као што је помињани др Ендрју Монаган, сматрају да је „руски предлог за нови концепт

⁷⁰⁶ Управо чињеницу о руско-грузијском сукобу у августу 2008, поједини аутори и политичари са Запада искористили да укажу на неискреност руског предлога о стварању нове безбедоносне архитектуре, наглашавајући противречност руских конкретних поступака са основним начелима из њене иницијативе о уздржавању од коришћења силе и поштовања суверенитета других држава.;

европске безбедности, неразвијен“ и да се „састоји од три странице нејасно дефинисаних идеја“. Истовремено, овај аутор стоји на становишту да „Москва предлаже амбициозану, али лоше дефинисану иницијативу, која се у старту суочава са многим препрекама приликом њене имплементације“. Истичући да су „циљеви у руском предлогу слабо дефинисани и да једва да иду даље од спречавања спољних мешања у послове Русије“, овај аутор апострофира да је „суштина руског предлога искључиво унапређивање руске тврде безбедности“.⁷⁰⁷

Истовремено, највећи број руских аутора истиче да Нацрт уговора, са својим правно-обавезујућим карактером одлука „конференција“ и „ванредних конференција“, у односу на постојећи систем међународне безбедности свакако представља покушај изградње ефикаснијих механизма међународне сарадње у безбедносној сфери. Ставови домаћих аутора углавном се налазе између наведених ставова западних и руских аутора. Тако професор Младеновић, анализирајући спектар безбедносних проблема који обухвата предлог Уговора, истиче да се највећи број питања која је својим Нацртом покренула Русија, тичу „тврде безбедности“, али и да постоје предлози који се могу тумачити у димензијама „меке безбедности“, додуше у знатно мањем обиму и знатно мањег значаја, док су питања економске и енергетске безбедности, иако веома актуелна и значајна, остала ван оквира Нацрта.⁷⁰⁸ Оно у чему се готово сви наведени аутори слажу, представља чињеница да је потребно унапредити постојећи европски систем безбедности, али уз постојање бројних разлика у њиховим ставовима о начинима и модалитетима тог унапређивања, које су директна последица концептуалних разлика у самој перцепцији система европске безбедности. Међутим, с обзиром на неспорну чињеницу да руски предлог има несумњив значај,⁷⁰⁹ велики број аутора сматра да његово иницирање представља сам почетак једног дугог и исцрпног процеса расправа и дискусија о свим спорним питањима европске безбедности.

⁷⁰⁷ Др Ендрју Монаган сматра да руски предлог делује контрадикторно, иако с једне стране настоји да буде атрактиван партнерима који стоје на истим или сличним ставовима као и Русија када су у питању основни принципи европског концепта безбедности, с друге стране предлог првенствено тежи да заштити и оствари руске безбедносне интересе... (Видети шире у:... Монаган, Е., „Постављање агенде? Руски погледи на текуће односе између Русије и Запада“, ... стр. 89-93.); На идентичном становишту су и неки домаћи аутори, као што је Жарко Петровић, директор истраживања Центра за међународне и безбедносне послове („ISAC fond“) у Београду, који сматра да „руска иницијатива превасходно „циља“ на то да побољша руску безбедност“... (Видети шире у:... Петровић, Ж., „Руска визија безбедности у Европи и Србија“, ... стр. 101-13.);

⁷⁰⁸ „Ако би се тражиле реалне замерке руском предлогу, уочљиво је да је недовољно уврштен фактор деловања САД по питањима војно-политичке сарадње у области безбедности у Европи. Сасвим је очигледно да се многа питања на континенту решавају уз централно учешће ове земље.“ (...) „Ипак, чини се да највећу препреку истинској сарадњи чини стављање тежишта на тврдој безбедности.“... (Видети шире у:... Младеновић М., „Руски предлог реформе европске архитектуре безбедности“, ... стр. 494-512.);

⁷⁰⁹ Видети шире у:... А. Monaghan, „Russia's „Big Idea“: „Helsinki 2“ and the Reform of Euro-Atlantic Security“, *NDC report*, 3. Dec. 2008.;

3.3.3. Изградња поверења са Западом – нужан предуслов за успех руске иницијативе

На основу презентованих чињеница и ставова о руском предлогу за стварање нове архитектуре безбедности на евроатланско-евроазијским просторима, аутор рада стоји на становишту да би управо анализа званичних докумената са одржаног „17. Министарског савета ОЕБС“, почетком децембра (01/02.12.) 2009. године у Атини, односно изјава званичника појединих држава садржаних у тим документима, на најадекватнији начин омогућила сагледавање и промишљање ставова западних држава према руској иницијативи и истовремено представљала значајан индикатор њиховог односа према руском предлогу.⁷¹⁰ Већ и површна анализа наведених изјава показује да иако су сви једногласни у оцени да је важност „Крфског процеса“ неспорна, ставови Русије и Запада у вези са руским предлогом у великој мери се разликују, односно постоје суштинске разлике у тумачењу, не само конкретног Нацрта уговора, већ и целокупног „Крфског процеса“.

Шта Запад не жели у вези са руским предлогом? Прво, Запад не жели суштинску промену постојеће контуре „натоцентричног“ безбедносног поретка на европском континенту, што се јасно може закључити на основу, на пример, званичне изјаве Пољског представника.⁷¹¹ Ово настојање је у ствари кључни моменат перцепције Запада у вези са руском иницијативом.⁷¹² Међутим за Русију је таква ситуација очекивана. Запад такође, суштински не жели јачање позиције и улоге Русије на европским просторима, иако се формално залаже за њено пуно учешће у европским безбедносним пословима.⁷¹³ Шта Запад жели у вези са руском иницијативом? Прво, жели да искористи њену инерцију за побољшање старих и имплементацију нових решења у безбедносној сфери. Нужан предуслов за остваривање овакве намере је да се разматрање руске иницијативе, односно

⁷¹⁰ Поједине европске државе, изнеле су том приликом конкретне конструктивне предлоге за поспешивање Крфског процеса... (Видети на пример, изјаву француског представника:... *MC.DEL/17/09*, (Интернет: http://www.osce.org/conferences/mc_2009.html?page=documents&session_id=542, 26.11.2011.); Видети такође:... ставове Немачке (*MC.DEL/74/09*), као и Финске (*MC.DEL/38/09*), (Интернет: http://www.osce.org/conferences/mc_2009.html?page=documents&session_id=543, 26.11.2011.);

⁷¹¹ Пољска је истакла да је неопходно фокусирати се на постојеће безбедносне механизме у Европи, који су већ потврдили своју ефикасност, док Крфски процес треба посматрати као одговарајући оквир за разговор о новим идејама у вези са европском безбедношћу... (Видети шире у:... *MC.DEL/31/09*, (Интернет: http://www.osce.org/conferences/mc_2009.html?page=documents&session_id=543, 26.11.2011.);

⁷¹² Упркос чињеници да су неке државе попут Француске, Италије и Шпаније дале начелну подршку предлозима Москве око новог концепта, све западне државе и организације (ЕУ, ОЕБС и НАТО) потврдиле су своје намере да задрже тренутни концепт безбедности на европском континенту, уз предузимање мера на његовом побољшању... (Видети шире у:... А. Monaghan, „Russia's „Big Idea“: „Helsinki 2“ and the Reform of Euro-Atlantic Security“, *NDC report*, 3. Dec. 2008.);

⁷¹³ Видети на пример, изјаву представника Велике Британије, који је том приликом истакао да „упркос чињеници се његова држава никада није осећала безбеднијом, стварна перцепција Русије говори о томе да

„Крфски процес“ задржи искључиво у мултилатералном формату ОЕБС (упркос супротним руским настојањима), који би укључивао и евроатланске савезнике са друге стране Атлантика, што се јасно може закључити из том приликом усвојене „Министарске декларације о Крфском процесу,⁷¹⁴ као и из већег броја изјава европских представника, који су овакво опредељење истицали од самог почетка активирања руске иницијативе.⁷¹⁵ Другим речима, опредељење Запада да целокупна дискусија о европској безбедности треба да се развија у формату ОЕБС, као додатак постојећим хелсиншким обавезама, а не као њихова алтернатива, представља другу суштинску одлику перцепције Запада о руској иницијативи. До треће суштинске карактеристике односа западних држава према руском предлогу може се доћи сумирањем њихових ставова, по којима највећи број њих руску иницијативу третира у много ширем контексту од оног што Русија жели и настоји да постигне својим предлогом.⁷¹⁶ Велики број западних земаља у вези са руском иницијативом стоји на становишту да поред тзв. тврде безбедности и остале њене димензије (економска, еколошка, људска) не смеју бити занемарене, као ни превенција и решавање територијалних и етничких конфликта на евроатланском простору.⁷¹⁷ Поред тога, највећи број западних држава за разлику од Русије, њену иницијативу за стварање НБАЕ доживљава као еволутивни, отворени процес, без конкретних рокова, стојећи на становишту да рedefинисање и реформа постојећег система безбедности не изискује хитне мере и активности, већ да до одговарајућих промена у безбедносној сфери треба доћи постепеним отклањањем недостатака у постојећем систему, као и имплементацијом нових решења у циљу повећања његове ефикасности и

постојеће европске безбедносне структуре не задовољавају њене потребе“... (MC.DEL/45/09, (Интернет: http://www.osce.org/conferences/mc_2009.html?page=documents&session_id=543, 26.11.2011.));

⁷¹⁴ У „министарској декларацији о Крфском процесу“, под називом: „*Поново охрабрити, критички преиспитати и оснажити безбедност и сарадњу од Ванкувера до Владивостока*“, (у тачки 6.) наводи се да „Крфски процес треба да буде преузет од стране ОЕБС“, односно да се даљи процес формирања НБАЕ уведе у фазу континуираног, институционализованог разматрања од стране званичних представника држава ОЕБС.“... („Ministerial Declaration on the OSCE Corfu Process“, OSCE, р. 2, (Интернет: http://www.osce.org/documents/cio/2009/12/41848_en.pdf, 17.04.2011));

⁷¹⁵ Готово све западне државе стоје на становишту да је расправа о руској иницијативи изван ОЕБС неприхватљива, што је експлицитно нагласио и француски председник Н. Саркози, на „Конференцији о светској политици“ у Евијану, октобра 2008. Године. Том приликом он је врло јасно и недвосмислено изјавио „да се о руском предлогу за реформом постојећег европског безбедносног концепта може разговарати искључиво у оквиру ОЕБС, односно у формату који подразумева и америчко учешће“... (Видети шире у:... *World Policy Conference - Speech by N. Sarkozy*, (Интернет: <http://www.ambafrance-uk.org/President-Sarkozy-s-World-Policy.html>, 21.10.2011.);

⁷¹⁶ Видети шире у:... Јефтић, З., Младеновић, М., Мандић, Г., „Нови стратегијски концепт НАТО и руска иницијатива за промену европске архитектуре безбедности“, *Војно дело*, бр. 4/2010, Београд, 2010., стр. 146-64.; Такође и у: Младеновић М., „Руски предлог реформе европске архитектуре безбедности“, ... стр. 494-512.;

⁷¹⁷ САД су на поменутом Министарском савету ОЕБС истакле енергију као важан фактор европске безбедности. Америка је искористила прилику да поново нагласи да је право сваке државе да сама бира безбедносне аранжмане и савезе којима ће приступити, као и о нужној сагласности земље домаћина за присуство страних трупа на својој територији, алудирајући на ситуацију у вези са руским трупама у Приднестровљу (Молдавија) и Абхазији и Ј. Осетији (Грузија)... (Видети шире у:... MC.DEL/61/09, (Интернет: http://www.osce.org/conferences/mc_2009.html?page=documents&session_id=542, 26.11.2011.));

функционалности. Овакав став имплементиран је и у министарској декларацији ОЕБС о Крфском процесу где је истакнуто је да је наведени процес већ довео до унапређења квалитета безбедности и допринео ревитализацији политичког дијалога у оквиру ОЕБС,⁷¹⁸ као и да процес треба наставити и проубљивати. У том смислу истакнута је потреба за реформулисањем *безбедоносних изазова и претњи* и дефинисано је неколико тема у оквиру којих ће се кретати „Крфски процес“.⁷¹⁹ На основу наведених чињеница и ставова, може се закључити да су резултати Министарског савета у Атени за Русију више него скромни, првенствено из разлога што дефинисане области (теме) представљају много шири контекст од оног шта Русија жели да постигне својом иницијативом. Истицањем широке лепезе проблема, западне државе успеле су да „разводне и отупе“ суштину руског предлога, који се односи искључиво на чврсту, војно-политичку димензију безбедности. Истовремено, намеће се и закључак да Запад жели да искористи инерцију „Крфског процеса“ као кохезивног фактора у оквиру ОЕБС, односно за приближавање ставова евроатланских савезника у појединим безбедносним питањима у којима је у ранијем периоду било значајних размимоилажења.

Шта Русија жели у вези своје иницијативе? Па жели управо супротно од напред наведених настојања западних држава. Очекивање да ће у актуелном тренутку Америка, као и државе које имају „посебне односе“ са њом (у првом реду Велика Британија, али и још неке државе тзв. Нове Европе), прихватити руски предлог у садашњем облику, пре личи на романтичну заблуду, него на способност реалног сагледавања стварности. Међутим, Русија је на тако нешто и више-мање рачунала.⁷²⁰ Њена иницијатива примарно је усмерена на другу страну, према државама тзв. Старе Европе (Француској, Немачкој, Италији и Шпанији) које и иначе чине ослонац њене европске политике. Притом, Русија никако не жели „разводњавање“ своје иницијативе, њеним „бесконачним“ проширивањем на тзв. меке

⁷¹⁸ Видети шире у:... „Reconfirm-Review-Reinvigorate Security and Cooperation from Vancouver to Vladivostok“, *MC.DOC/1/09*, December 2, 2009.;

⁷¹⁹ Одлуком бр. *MC.DEL/1/09* (о наставку и продубљивању Крфског процеса), одређено је да ће се будући дијалог фокусирати на: а) постојеће норме, принципе и обавезе ОЕБС, односно на улогу ОЕБС у превенцији и мирном решавању конфликта; б) јачању одговора на транснационалне и мултидимензионалне претње и изазове; в) питања везана за отклањање недостатака у примени постојећих обавеза ОЕБС у оквиру све три димензије безбедности (унапређивања безбедности у сфери економије, животне средине, људских права и слобода, демократије, владавине права); г) контроли наоружања, мера безбедности и подизања нивоа поверења; д) повећавање ефикасности ОЕБС и њеној интеракцији са другим организацијама и институцијама. (...) Такође је истакнута потреба за даљим радом на Уговору о конвенционалним снагама у Европи, на решавању територијалних и етничких конфликта у Молдавији, Грузији и Азербејџану. Том приликом државе ЕУ дале су пуну подршку територијалном интегритету Грузије. ... (Видети шире у:... *MC.DEL/1/09*, decembar 2, 2009.; (Интернет: http://www.osce.org/conferences/mc_2009.html?page=documents&session_id=549, 26.11.2011.));

⁷²⁰ Русија је приликом покретања своје иницијативе о новој архитектури европске безбедности, рачунала да тај (и било који други) предлог из Москве неће подржати Балтичке земље, Пољска и још неке државе тзв. Нове Европе, као ни Велика Британија... (Видети шире у:... Младеновић М., „Руски предлог реформе европске архитектуре безбедности“, ... стр. 494-512.);

димензије безбедности, а такође и не жели да се о њеном предлогу расправља само у оквиру ОЕБС, тј. у оквиру Крфског процеса.⁷²¹ Русија са одређеном дозом резерве и неповерења гледа на покушаје да се расправа о њеној иницијативи смести искључиво у формат ОЕБС. Својим билатералним и мултилатералним активностима она настоји да се расправе и разматрања њене иницијативе воде како у билатералном формату, тако и у више различитих мултилатералних организација, односно у мултилатералним форумима (као што су Савет Русија-НАТО,⁷²² ЕУ-Русија, ЗНД, ОДКБ и др.) и у том правцу чини значајне напоре. На тај начин Русија шаље јасну поруку да су за њу Крфски процес и сам процес закључивања новог Уговора два подударна, али ипак одвојена процеса.⁷²³

3.3.4. Перспективе руске иницијативе о стварању НБАЕ

Руска иницијатива за стварање новог европског безбедносног поретка свакако је један од најзначајнијих дипломатских потеза које је повукла руска држава у претходном периоду. Да ли је руска иницијатива, односно предложени Нацрт уговора настао само из пропагандних разлога, тј. да ли представља само тактички потез Москве, како то у својим оценама и критикама истиче један број западних аутора, или се ради о нескривеним намерама Русије да се реформом постојећег безбедносног система на евроазијском простору предупреду евентуални сукоби и створе квалитативно нови политичко-безбедоносни односи, као услов да се у будућности конфронтација и сучељавање замене сарадњом по низу безбедоносних питања, уз истовремено јачање руске позиције и улоге? Управо долажење до одговора на ова и слична питања у вези са руским предлогом предствљало је кључни циљ и тежишни проблем ове научне анализе. Притом, сама озбиљност руског предлога недвосмислено наводи на закључак да руска иницијатива није настала из пропагандних и тактичких разлога како то неки тврде, већ као почетни корак ка преговорима и усаглашавању предложених решења по низу безбедоносних питања и проблема који егзистирају у садашњем тренутку и оптерећују односе Русије и Запада. Истовремено, руска иницијатива садржи и потребну дозу флексибилности, односно спремности да се кроз значајне уступке

⁷²¹ „Русија не пристаје да расправу о новој иницијативи води искључиво у оквиру ОЕБС“... (D. Lynch, „Russia, the OSCE and European Security“, *The EU-Russia Centre Review*, Ed. XII, November 2009, p. 6. (Интернет: <http://www.eu-russiacentre.org/reviews>, 18.12.2011.);

⁷²² На седници Савета Русија-НАТО, 04.12.2009, Русија је покушала да у дневни ред уврсти расправу о новој иницијативи председника Медведева... (Видети шире у:... *Interfax*, 01.12.2009., (Интернет: <http://www.interfax.ru/politics/news.asp?id=112666&sw>, 28.11.2011.); Међутим, чланице овог форума, одбиле су да расправљају о руској иницијативи... (Видети шире у:... „Meeting of the North Atlantic Council at the level of Foreign Ministers held at NATO Headquarters“, Brussels, 04.12.2009., (Интернет: http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_59699.htm?mode=pressrelease, 14.11.2011.);

дође до прихватљивог решења, што се из преамбуле предложеног Нацрта уговора о европској безбедности јасно уочава. Самом том чињеницом, Русија испољава спремност и решеност да се у разматрање узму и сви други евентуални предлози у вези са питањима европске безбедности.

С обзиром на кратку временску дистанцу од појаве руске иницијативе и чињеницу да се сам процес налази у иницијалној фази, још увек је рано за доношење било каквих закључака о њеним резултатима, а нарочито за предвиђање њених крајњих домета или перспектива у краткорочном и срењорочном периоду. Међутим, оно што се на основу презентованих ставова и чињеница може закључити је да Русија није задовољна оствареним напретком у вези свог предлога за стварање новог безбедносног поретка на евроатланско-евроазијском простору, као и да су правци даљег развоја иницијативе и процеса у вези са њом, крајње неизвесни и у великој мери детерминисани не само безбедносним, већ и (гео)политичким и економским глобалним процесима. Сасвим је извесно да би успех руске иницијативе донео Русији изузетне бонитете на спољнополитичком плану, не само у виду побољшања њеног укупног међународног имиџа, већ и конкретним ојачавањем њених капацитета у глобалним безбедносним пословима, уз повећање предвидљивости односа са западним државама и приближавање њихових ставова. Успех руског предлога имао би и директне импликације на руску унутрашњу политику, са аспекта јачања суверенитета и територијалног интегритета земље, унапређивања националне безбедности, као и оснаживања претпоставки за модернизацију земље.

Када је реч о правцима развоја руског предлога о стварању нове безбедносне архитектуре европског простора, занимљив је став руског аутора Ксеније Смертине (Ксения Смертина),⁷²⁴ која стоји на становишту да су могућа три сценарија (варијанте). Према првом сценарију, који је ауторка назвала „утопијским“, руска дипломатија, односно руска иницијатива доживљава потпуни успех. По овој варијанти државе и међународне организације (ЗНД, ОДКБ, НАТО, ОЕБС) прихватају руски предлог и потписују правно обавезујући документ (Уговор о европској безбедности), којим се практично признају све примедбе које је Русија имала у односу на постојећи безбедносни поредак, уз разраду нових принципа европске безбедности. Други сценарио, назван „песимистички“ подразумева неуспех руске иницијативе, непотписивање Уговора, односно задржавање постојећег безбедносног система, уз евентуално уважавање појединих парцијалних руских интереса.

⁷²³ V. Voronkov, „The European Security Treaty After Corfu“, p. 5., (Интернет: www.crep.ch/en/pdf/09-07-13+Voronkov+article_ENG.pdf, 26.11.2011.);

⁷²⁴ Видети шире у:... Смертина, К., *Реформирование европейской архитектуры безопасности: российское предложение и европейский контекст*, (Интернет: www.pircenter.org, 15.11.2011.);

Трећи сценарио назван „реалистичким“ представља компромисну варијанту претходне две могућности. По овом сценарију неће доћи до потписивања Уговора, али ће се иницијатива, односно предлози садржани у њој разматрати у оквиру евроатлантских структура. Према овом сценарију, Уговор се не третира као циљ, већ као средство којим се обезбеђује дијалог Русије са постојећим европским и америчким партнерима. Професор Младеновић сматра да би сама могућност да се Русији призна посебна улога на постсовјетском простору, као и јачање позиција и улоге ОДКБ, представљали најреалније циљеве целокупног процеса.⁷²⁵ Овакав став објективно је најприближнији постојећој реалности и представља лимитирање крајњих домета руског предлога у тренутној констелацији снага у политичком, економском и безбедносном поретку евроазијског простора. Још један од оптималних домета руске иницијативе са аспекта њених интереса, био би додатни притисак на постојећу нарушену кохезију унутар НАТО алијансе, као и саме ЕУ, где је последњих година приметно размимоилажење ставова евроатлантских савезника по низу политичко-безбедоносних питања.

Изузетна комплексност постојећег политичко-безбедносног система, као и хетерогеност и поливалентност интереса земаља на евроатланско-евроазијском простору, представљају чињенице који отежавају доношење компромисних решења на плану регулисања односа и установљавања заједничких вредности, механизма и институција. Истовремено ови чиниоци онемогућавају да се до евентуалног договора о редефинисању постојећег и стварању новог безбедносног поретка на наведеном простору, дође у релативно кратком року, а исход самог процеса чине неизвесним. И поред наведених препрека, неспорно је да ће предметни процес опстати и трајати релативно дуго, без обзира на његов крајњи исход, односно да ли ће до битнијих промена безбедносног поретка на европском континенту уопште и доћи.

Поједини аутори сматрају да и сама чињеница да би руска иницијатива могла бити узета у озбиљно разматрање, допринела би не само успоравању постојећих иницијатива, штетних по руске безбедоносне интересе (процес даљег ширења НАТО на Украјину и Грузију, унилатерално деловање САД и НАТО на евроазијском простору), већ и убрзавању тенденција редефинисања улоге и позиције НАТО и САД у постојећој конфигурацији европске безбедности, уз истовремено јачање значаја и улоге руског чиниоца.⁷²⁶ Руски аутор др Андреј Загорски, професор на МГИМО (У) МИД РФ, сматра да су те чињенице свесни

⁷²⁵ Видети шире у:... Младеновић М., „Руски предлог реформе европске архитектуре безбедности“, ... стр. 494-512.;

⁷²⁶ Видети шире у:... А.Monaghan, „Russia's „Big Idea“: „Helsinki 2“ and the Reform of Euro-Atlantic Security“, *NDC report*, 3. Dec. 2008.;

лидери западних земаља и да се управо у њој могу тражити узроци „уздржаности“ Запада према руској иницијативи и њеном евентуалном неприхватању. У истом контексту, како наводи аутор, може се тумачити и отпор Запада према свему што води реafirмацији и јачању позиције и улоге руског фактора у европским безбедносним пословима.⁷²⁷

Генерално, може се закључити да и сама чињеница о покретању овакве иницијативе представља позитиван чин, јер је реч о конкретном предлогу у коме су формулисана безбедносна питања важна за Руску Федерацију о којима се дуго није директно говорило.⁷²⁸ Другим речима, упркос неизвесности крајњег исхода процеса, за Русију је изузетно важно да остане у улози главног иницијатора промене постојеће безбедносне структуре,⁷²⁹ јер на тај начин не само да јача сопствену позицију и значај у глобалном безбедносном систему, већ то посредно значи и делимично признање основаности руских примедби када је у питању структура и функционисање постојећег безбедносног поретка.

⁷²⁷ Видети шире у:... Загорски, А., „Русија и Запад: Ревизионизам или status quo?“, ... стр. 83-8.;

⁷²⁸ Иницијатива Медведева самим чином лансирања у међународну јавност, представља позитиван корак у руској спољној политици... (Видети шире у:... Младеновић, М., „Руски предлог реформе европске архитектуре безбедности“, ... стр. 494-512.);

⁷²⁹ Без обзира на исход процеса НБАЕ, улога иницијатора побољшава имиџ руске државе у иностранству и посредно популаризује земљу... (Видети шире у:... Петровић, Ж., „Руска визија безбедности у Европи и Србија“, ... стр. 101-13.);

4. РУСКИ ЕНЕРГЕТСКИ ЧИНИЛАЦ КАО ФАКТОР ЈАЧАЊА ЊЕНЕ ЕНЕРГЕТСКЕ И ОПШТЕ БЕЗБЕДНОСТИ

„Главни изазов Русије спољњем свету – представља
њена енергетска политика“
(Кондолиза Рајс)

4.1. Дефинисање појма енергетске безбедности

У научној и стручној литератури не постоји јединствена, општеприхваћена дефиниција *енергетске безбедности* из разлога непостојања општеприхватљиве дефиниције самог појма безбедности. Када је у питању енергетска безбедност, аутори се углавном слажу да је реч о веома комплексном, контекстуализованом, међузависном и вишедимензионалном феномену, који се може дефинисати само кроз један свеобухватан и мултидисциплинарни приступ. Притом, теоретичари који се баве овом проблематиком су јединствени у оцени да се мора превазићи проблем прешироког одређења концепта енергетске безбедности и да се појам мора што више сузити, како би био прихватљив и смислен. Другим речима, дефинисање појма енергетске безбедности мора одговарати његовом специфичном одређењу у контексту идентификовања релевантних, поузданих и мерљивих индикатора стања безбедности у енергетској сфери на националном,⁷³⁰ регионалном и субнационалном нивоу. Постоји већи број дефиниција енергетске безбедности домаћих и страних аутора, при чему се могу уочити велике и значајне разлике и неслагања у дефинисању ове појаве, које су пре свега последица једностраног приступа феномену енергетске безбедности, углавном са аспекта фаворизовања метода истраживања оних научних дисциплина којима се поједини аутори примарно баве. Стога су дефиниције појма који је означен синтагмом енергетска безбедност или преуске, јер садржински не обухватају све сегменте (аспекте) овог феномена, или су пак аспекти сагледавања и обухвата прешироки, тако да се губи прецизност и смисленост самог појма. Као илустрација оваквог става биће сумарно презентоване различите дефиниције овог појма које се могу пронаћи у научно-стручној литератури и/или стратегијско-доктринарним документима појединих држава.

Према дефиницији Светског енергетског савета, под енергетском безбедношћу подразумева се „стање доступности енергије у количини и квалитету, неопходним

⁷³⁰ У научној и стручној литератури, као и у стратегијско-доктринарним документима, приметна је тенденција да различите државе различито дефинишу појам енергетске безбедности, примарно у зависности од сопствених националних интереса.;

постојећим економским условима“.⁷³¹ Међународна агенција за енергију („IEA“), дефинише енергетску безбедност са становишта циљева субјеката енергетског тржишта, односно њиховог статуса у увозно/извозном процесу. По овој дефиницији, енергетска безбедност са аспекта земаља увозница, схвата се као континуиран и неометан приступ довољним количинама енергије, по прихватљивој цени и уз поштовање еколошких стандарда. Са становишта држава снабдевача (извозница), она представља могућност неометане испоруке, односно дотока енергената до купаца и континуиран прилив финансијских средстава од продаје енергената, док за транзитне земаље енергетска безбедност представља могућност неометане и континуиране наплате транзитних трошкова уз стабилну снабдевеност домаћег тржишта.⁷³² Са идентичног аспекта, појам енергетске безбедности одређује и руски аутор Н. Кавешњиков. Овај аутор сматра да «енергетска безбедност», са становишта држава увозница енергената, представља стање заштићености од прекида и сметњи у снабдевању енергентима и неоснованог повећања цена. Са аспекта држава снабдевача, енергетска безбедност подразумева остваривање несметане производње и гарантованог обима извоза, као и стабилност утврђених цена.⁷³³ С обзиром на неспорну чињеницу да енергетска безбедност представља општи интерес и циљ свих субјеката енергетског тржишта (држава произвођача, транзитера и купаца енергената), нужна је интеграција и остваривање баланса интереса наведених субјеката, у циљу дугорочног обезбеђивања стабилног стања енергетске безбедности. И домаћи аутор Милан Симурдић дефинише енергетску безбедност са аспекта увозника/извозника енергената, наводећи да за потрошача она означава «стабилно, поуздано и по прихватљивим ценама, снабдевање енергентима (нафтом и гасом), док за произвођача то значи стабилну и предвидљиву тражњу и цене које оправдавају по правилу велике износе који се улажу у истраживање, производњу и транспорт енергије.»⁷³⁴

Поједини домаћи аутори дефинишу појам енергетске безбедности као „стање у коме једна нација и сви грађани и предузећа имају приступ довољним количинама енергије по разумној цени, без ризика од прекида у снабдевању у блиској будућности,⁷³⁵ или као „доступност енергената, на глобалном и националном нивоу, у довољној количини по прихватљивим ценама, стабилност испорука, као и физичка безбедност гасовода и

⁷³¹ „Приоритеты энергетической политики: от энергетической безопасности - к энергетической дипломатии“, *Энергетическая политика России на рубеже веков*, в 2 т. Т. 2, Папирус ПРО, Москва, 2001, с. 23.;

⁷³² Видети шире у:... Међународна агенција за енергију „IEA“ (Интернет: http://www.iaea.org/subjectqueries/keyresult.aps?KEYWORD_ID=4103.html, 15.09.2012.);

⁷³³ Видети шире у:... Кавешников, Н., „Роль энергодиалога РФ–ЕС в обеспечении энергетической безопасности «Большой Европы»“, 2009. (Интернет: <http://www.alieuropa.ru/rolj-energodiologa-rossiya-es-v-obespechenii-energeticheskoy-bezopasnosti-bolshoy-evropi>, 25.09.2011.);

⁷³⁴ Симурдић, М., „Руска енергетска политика и Балкан“, у: Петровић Жарко (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века*, ... стр. 148, видети фус ноту број 7.;

нафтовода.⁷³⁶ Клемен Грошељ одређује енергетску безбедност као „осигуравање енергетских извора, држава снабдевача и транспортних путева“, уз напомену да она представља „кључни одговор на изазов растуће зависности од увоза енергената,⁷³⁷ док је Дебра Џонсон дефинише као врсту и степен ризика везан за једног снабдевача или за један извор енергената. Кристијан Клотин и Џефри Пајпер (чланови групе за енергетску безбедност и нукларну сигурност у Генералној дирекцији за спољне односе Европске комисије) сматрају да кључ енергетске безбедности представљају интеграција тржишта и солидарност.⁷³⁸ Сергеј Јастржембски сматра да је енергетска безбедност постала кључни сегмент националне безбедности и као таква представља – „сигурност снабдевања за потрошаче и сигурност тражње за произвођаче“,⁷³⁹ док Константин Косачев, председник Комитета за међународне односе руске Думе, пак наводи да је суштинско питање енергетске безбедности смањење страха и неизвесности у области снабдевања енергентима.⁷⁴⁰

Професор В. Бушуев, са московског Института за енергетску стратегију при министарству енергетике Русије, дефинише глобалну енергетску безбедност (руски: „ГЭБ“ - *Глобальная энергетическая безопасность*) као довољност и доступност енергетских ресурса, економску рентабилност и еколошку (технолошку) допустивост.⁷⁴¹ Други руски аутор, др Игор Томберг сматра да је тема енергетске безбедности јако фреквентна и експлоатисана у научно-теоријској и стручној сфери и да „према томе колико се често помиње и колико интензивно се о њој дискутује задњих година, може да конкурише теми глобалне финансијске кризе“.⁷⁴² Руски аутор Борис Сергејевич Лушкин заступа тезу да „енергетска

⁷³⁵ Савковић, М., „Да ли је Србија енергетски безбедна?“, *Безбедност Западног Балкана*, бр. 4, јануар-март 2007, стр. 30-5.;

⁷³⁶ Радоман, Ј., „Секуритизација енергије, као увод у енергетску безбедносноу дилему“, *Безбедност Западног Балкана*, бр. 4, јануар-март 2007, стр. 36-7.;

⁷³⁷ Грошељ, К., „Енергетска безбедност у партнерству Русије и ЕУ“, *Безбедност Западног Балкана*, бр. 6, јул-септембар 2007, стр. 7.;

⁷³⁸ Клотин, К., Пајпер, Џ., „Енергетски дијалог ЕУ-Русија“, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, Европски покрет у Србији, Београд, 2009, стр. 25. (Интернет: <http://www.google.com/#hl=sh&source=hp&biw=1272&bih=589&q=cevovodi%2C+politika+i+moc&btnG=Google+retraga&fp=c88f18210f250b68>, 11.02.2011.);

⁷³⁹ Јастржембски, С., „Поверење, а не двоструки стандарди: Шта Русија очекује од ЕУ“, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, ... стр. 35-9.;

⁷⁴⁰ Косачев, К., „Да ли имамо заједничку будућност у Енергији?“, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, ... стр. 45-52.; У истом зборнику Вацлав Бартушка, амбасадор за енергетску безбедност Чешке, сматра да исто као што „не постоји бесплатан ручак, не постоји и енергетска безбедност без спремности да се за њу плати – новцем, тешким радом и политичким капиталом“... (Бартушка, В., „Прво одговорност, потом Солидарност“, у: Катинка Бариш (ур.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, ... стр. 57-59.);

⁷⁴¹ Видети шире у:... Бушуев, В. В., *Энергетика – XXI*, Институт энергетической стратегии - (Минпромэнерго РФ, Союз нефтегазопромышленников России), Москва, декабрь 2007, (Интернет: <http://www.labenin.ru/docs/en-21.ppt>, 28.08.2011.);

⁷⁴² Видети шире у:... Томберг, И., „Энергетический фактор развития Китая“, *Энергетическая безопасность глобализующегося мира и Россия*, Москва, 2007.; (Аутор је саветник при Центру за истраживање енергетике,

безбедност представља комплексан, отворен, организован и прилагодљив систем, који се састоји из различитих, међусобно повезаних и условљених подсистема“. (...) Овај аутор сматра да је енергетска безбедност комплексан појам који у себе укључује већи број аспеката: стабилност испорука енергената, формирање адекватних цена, спречавање саботажа на објектима енергетске инфраструктуре и минимализацију еколошких ризика и претњи.⁷⁴³ Још један руски аутор В. Ишкин, појам „енергетске безбедности“ одређује као одсуство опасности или „стање заштићености становништва и државе у целини од ризика и опасности недостатака (дефицита) свих видова енергије и енергената, проузрокованих деловањем негативних природних, техничко-технолошких, унутарполитичких, социјално-економских и спољнополитичких фактора“.⁷⁴⁴ Јевгениј Примаков заступа тезу да енергетска безбедност мора да саржи троструку гаранцију, гаранцију испорука од стране држава произвођача, гаранцију транспорта од стране земаља преко чије територије се он врши, као и гаранцију потражње од стране држава потрошача, уз солидарну поделу ризика и одговорности свих ових субјеката за континуирано и неометано функционисање глобалног тржишта енергената.⁷⁴⁵

У стратешко-доктринарним документима Руске Федерације који се односе на економску, односно енергетску сферу,⁷⁴⁶ истиче се да је енергетска безбедност витална компонента националне безбедности, која се притом дефинише као стање заштићености државе, њених грађана, друштва и економије од свих облика опасности и претњи у енергетској сфери. Ове претње су одређене спољним (геополитичким, макроекономским, тржишним) факторима, као и стањем и функционисањем државног енергетског сектора, при чему се као један од главних стратешких циљева руске националне енергетске политике идентификује и апострофира одрживост, очување и заштита енергетског сектора од свих облика унутрашњих и спољашњих (економских, технолошких и природних) претњи и угрожавања, као и способност да се минимализују штете проузроковане различитим дестабилизирајућим чиниоцима.⁷⁴⁷

Института светске економије и међународних односа Руске академије наука и професор на Московском државном институту за међународне односе (МГИМО (У) МИД РФ));

⁷⁴³ Видети шире у:... Лукшин, Б. С., *Военно-политические аспекты обеспечения энергетической безопасности государства*, (дисертација на соискание ученой степени кандидата политических наук), Москва, 2011.;

⁷⁴⁴ Видети шире у:... Ишкин, В., „Энергетическая безопасность - одна из основ безопасности страны“, *„Сопест!“ Мир Связи*, Январь 2007.;

⁷⁴⁵ Примаков, Ј., *Свет без Русије? Чему води политичка кратковидост*, ... стр. 91.;

⁷⁴⁶ «*Энергетическая стратегия России на период до 2030 года*“, от 13 ноября 2009 г., № 1715-р, (Интернет: <http://www.energystrategy.ru/projects/es-2030.htm>, 21.02.2011.); „*Энергетическая стратегия России на период до 2020 года*“, от 28 августа 2003 г., № 1234-р, Москва, *Известия*, 2003.; *Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации до 2020 года*, от 17 ноября 2008 г., № 1662-р.;

⁷⁴⁷ Видети шире у:... *Вопросы энергетической безопасности* (доклад), Группа Всемирного банка, ВАШ, Москва, 2005.;

Енергетска безбедност, аналогно општој безбедности је комплексна, свеобухватна и недељива. На основу напред презентованих ставова домаћих и страних аутора и њихових покушаја дефинисања феномена енергетске безбедности, могло би се закључити да већина аутора, са мањим или већим разликама, дефинишу овај појам са становишта континуираног приступа довољним количинама енергената по прихватљивим ценама, уз минимализацију опасности, ризика и претњи у испорукама и снабдевању енергентима, као последице деловања интерних и екстерних дестабилизирајућих фактора.⁷⁴⁸ Другим речима, енергетска безбедност би се могла одредити као континуираност, стабилност и поузданост у снабдевању енергентима, уз прихватљивост цена (са аспекта потрошача), као и стабилност потражње енергената и предвидљивост цена (са аспекта произвођача). Такође, сви ови аутори, мање-више стоје на заједничком становишту да је нужан услов остваривања и достизања енергетске безбедности пре свега диверзификација енергетске потражње (тржишта), као и диверзификација енергетске понуде (извора снабдевања и праваца, односно енергетско-транспортне инфраструктуре), уз јачање и пораст транспарентности и солидарности између субјеката на релацији понуда/потражња. Највећи број аутора заступа тезу да енергетска безбедност представља део националне безбедности и да се нужно мора посматрати у том контексту. По њиховом мишљењу, енергетска безбедност представља стање заштићености државе и становништва, од спољашњих и унутрашњих опасности и претњи, у вези са функционисањем енергетског сектора. Под „стањем заштићености“ подразумева се задовољење у пуном обиму потреба за енергетским ресурсима, траженог квалитета и економски прихватљивих цена. На основу презентованих дефиниција може се закључити, да *енергетска безбедност, као сегмент опште, националне безбедности, представља одсуство опасности, односно стање заштићености државе и друштва од свих облика угрожавања у енергетској сфери. Са аспекта потрошача то подразумева недискриминисан приступ енергетском тржишту и несметано обезбеђивање довољних количина енергетских ресурса, т.ј. обезбеђивање континуираног и стабилног снабдевања енергентима у разним облицима и потребним количинама и по економски прихватљивим ценама, док са аспекта произвођача представља стабилност потражње енергената и извесност цена, уз солидарну поделу ризика и одговорности свих субјеката, а све у циљу остваривања њиховог одрживог социјално-економског развоја.*

У контексту дефинисања појма енергетске безбедности, значајно је одредити и значење термина (синтагме) „енергетска дипломатија“, као релативно новог појма у савременој научној мисли, који је везан пре свега за појаву постепене супституције

⁷⁴⁸ *Энергетическая безопасность. Термины и определения*, отв. ред. (член-корр. РАН) Н. И. Воропай, ИАЦ

спољнополитичких приоритета државе из области традиционалне геополитике у област геоекономије, у делу који се тиче обезбеђивања националне безбедности у енергетској сфери.⁷⁴⁹ Поједини аутори овај појам најчешће дефинишу као „политичку делатност која је усмерена на остваривање националних економских интереса у енергетској сфери (политичким, економским и другим методама), примарно помоћу енергетских механизма - полууга утицаја“;⁷⁵⁰ или као „облик спољнополитичке стратегије и свеукупност дипломатских метода усмерених на остваривање енергетске безбедности“.⁷⁵¹

4.1.1. Актуализовање „енергетске безбедности“ у науци о међународним односима почетком XXI века

У данашње време на глобалном нивоу очигледна је борба за светске ресурсе, који представљају основу економског и друштвеног развоја светске заједнице у целини. Смањење обима светских резерви нафте и гаса у перспективи, као последица глобалног развоја и раста потрошње и потражње енергената у водећим државама, условили су јачање конкуренције и борбе за приступ енергетским ресурсима и маршрутама њиховог транспорта на светска тржишта. Сходно томе, проблематика енергетске безбедности добила је глобалан значај и постала једна од доминантних тема светске политике и економије, што је условило повећање улоге и значаја енергетског чиниоца у међународним односима. Енергетска безбедност представља један од основних елемената економске безбедности. Процес глобализације светске економије и интензивирање процеса међународне поделе рада, довели су до јачања конкуренције у практично свим сегментима светске економије и на свим светским тржиштима, па и на тржишту енергената. Истовремено, политичко-економска и безбедоносна ситуација у свету је веома комплексна, у смислу да је производња најзначајнијих примарних енергената (нафте и природног гаса) сконцентрисана у земљама у развоју, а њихова основна потрошња и потражња у развијеним државама. Притом, у највећем броју случајева произвођачи, односно извозници енергената и потрошачи - увозници,

Энергия, Москва, 2005, с. 60.;

⁷⁴⁹ Видети шире у:... Жизнин, С. З., «Российская энергетическая дипломатия и международная энергетическая безопасность (геополитика и экономика)», под. ред., С. З. Жизнина, *Вестник Российского государственного университета им. И.Канта*, № 1, 2010.);

⁷⁵⁰ Ефремова, К. А., „Региональные направления энергетической дипломатии НРК“, под. ред. А. В. Торкунова, и др., ... оп. цит., с. 751, 974.);

⁷⁵¹ „Енергетска дипломатија се може одредити као облик спољнополитичке стратегије и свеукупност дипломатских метода усмерених на остваривање енергетске безбедности, односно на обезбеђивање несметаног и стабилног снабдевања енергијом, у различитим облицима, у довољној количини и по прихватљивим ценама“... (Видети шире у:... Боровский, Ю., „США в современной энергетической дипломатии“, *Лидерство и конкуренция в мировой системе: Россия и США*, Отв. ред. А. Д. Богатурова, Т. А. Шаклеина, КРАСАНД, Москва, 2010, с. 127-36.);

раздвојени су територијама транзитних држава, што условљава повећање зависности и снабдевача и корисника енергената од транспортних ризика. Један од најефикаснијих механизма за анулирање ових ризика представља диверзификација енергетско-транспортне инфраструктуре, која представља важан чинилац у остваривању енергетске безбедности, не само појединих држава, већ и читавих региона. Основни постулат традиционалне геополитике енергената гласи: «Ко контролише енергетске ресурсе, контролише свет». С обзиром на тренутну ситуацију у сфери глобалне енергетике, овај постулат може бити модификован и конкретизован по формули: «Ко у будућности буде контролисао маршруте транспорта енергената, контролишаће свет». У недостатку универзалних, општеприхваћених, међународно-правних механизма за регулисање међудржавних односа у енергетској сфери, борба за контролу производње и транспорта енергената ће толико нарасти, да ће вишеструко усложити и ојачати напетости и сушарништво у међународној политици.

Неспорно је да област енергетике има глобални значај. Почетком XXI века један од најважнијих приоритета глобалне енергетске политике постало је питање остваривања међународне енергетске безбедности, које подразумева израду јединственог приступа овом проблему, на бази општеприхваћених принципа, уз формирање међународних механизма којима би се регулисало деловање енергетских чинилаца у међународним односима. Задатак механизма глобалне енергетске безбедности је да обезбеде легитимну и ауторитативну арбитражу при решавању разних проблема у сфери енергетике, као и у конкретним спорним ситуацијама. Притом, није реч о мешању у унутрашње ствари држава или у билатералне политичке и економско-трговинске односе, већ о случајевима када једна држава угрожава енергетску безбедност других земаља.⁷⁵² У вези са растућим значајем економске моћи и њеног удела у квантуму свеукупне тзв. комплексне моћи држава и све више израженог прагматизма у савременим међународним односима, као једне од суштинских карактеристика процеса глобализације, проблематика енергетске безбедности, односно процеса диверзификације снабдевања енергентима и у вези са тим, проблематика изградње енергетско-транспортне инфраструктуре (нафтовода и гасовода), тесно је повезана и условљена процесима и односима не само у економској сфери, већ и геополитичким и безбедоносним аспектима савремених међународних односа. Област међународних енергетских односа, с обзиром на своју актуелност и значај, никада није егзистирала као чисто привредна делатност, изолована од политичких и безбедоносних процеса у

⁷⁵² Лахтовский, Н. М., *Энергетическая безопасность как фактор обеспечения национальных интересов России в XXI столетии*, (Диссертация на соискание ученой степени канд. политич. наук), Москва, 2010, с. 37.;

међународном систему.⁷⁵³ Другим речима, функционисање тржишта енергената и енергетско-транспортних маршрута у последње две деценије, у све већој мери условљено је не само економским, већ и великим бројем других чинилаца, од којих су свакако најзначајнији (гео)политички и безбедоносни. Преведено на језик праксе, уколико је изградња неког новог сегмента енергетске инфраструктуре (нпр. нафтовода или гасовода) целисходна, економски прихватљива и корисна (примарно са економског, али и са геополитичког и безбедоносног аспекта), како извознику, тако и увозницима енергената, онда ће таква енергетска инфраструктура највероватније бити изграђена.

Конфликти у вези гаса, односно тзв. «гасне кризе» на постсовјетском простору у првој деценији овог века, између осталог довели су до тога да је појам (термин) «диверзификација», постао кључан у енергетским стратегијама држава, како увозника (потрошача), тако и извозника (произвођача) енергената. У условима савременог света, није довољно контролисати само производњу енергената (нафте и гаса), већ је један од детерминишућих фактора енергетске политике постала борба за контролу главних енергетско-саобраћајних магистрала, односно нафтовода и гасовода. Данас је проблематика енергетске безбедности и диверзификације увоза/извоза енергената у жижи интересовања готово свих актера међународних односа и у великој мери је институционализована, кроз опсежна и детаљна истраживања реномираних државних и друштвених институција у области енергетике. Илустративан пример су истраживања у оквиру различитих државних министарстава - енергетике, иностраних послова, или у оквиру одређених Института (за међународне односе, спољну политику, енергетику, итд.), као и у оквиру водећих образовних институција и Универзитета, како на Западу, тако и у Русији.

Русија је пронашла најсигурнији и најбржи пут за повратак међународног угледа и престижа, као и статуса респектабилног фактора у међународном поретку у XXI веку, кроз експлоатацију „геополитике енергената“,⁷⁵⁴ као и кроз механизам интегративних процеса - стварањем савеза на евроазијском и глобалном простору.⁷⁵⁵ С обзиром на тенденцију пораста значаја енергената у XXI веку и њиховог коришћења у политичке сврхе, односно као политичког средства за реализацију безбедоносне и спољнополитичке стратегије, и/или као механизма спољнополитичког притиска, тиме је додатно актуелизована и апострофирана

⁷⁵³ Хенри Кисинџер је још 1974. године рекао да се енергетска политика никада не може спроводити као чисто економска делатност. „Од самог почетка, енергетска политика је предмет спољне политике.“... (Н. Kissenger, Interview in Business Week, 1974, 23 December, *Reoriduced in Department of State Bulletin* 1975, 27 January, P. 106.);

⁷⁵⁴ Калужный, В., „Нефтегазовая стратегия России в XXI веке“, *Международная жизнь*, № 1, 2000, с. 26.;

⁷⁵⁵ Видети шире у:... Петровић, Д., „Систем унија и међудржавних савеза на постсовјетском простору“, у: Слободан Нешковић (прир.), *Безбедност у постмодерном амбијенту*, Центар за стратешка истраживања националне безбедности, Београд, 2008, стр. 53-61.;

улога и значај енергетске безбедности Руске Федерације.⁷⁵⁶ Супротстављање новим облицима угрожавања у енергетској сфери, заштита од свих безбедоносних претњи и изазова енергетској стабилности, представља један од примарних националних интереса руске државе,⁷⁵⁷ што је институционализовано и одредбама и ставовима у њеним стратегијско-доктринарним документима који се односе на националну безбедност, енергетским стратегијама, као и у другим доктринарним документима нижег хијерархијског нивоа.⁷⁵⁸

На основу изнетих ставова, може се закључити да је на почетку XXI века, у науци о међународним односима веома актуелизована проблематика енергетске безбедности, због улоге „тврде“ али и „меке“ моћи које енергетски ресурси несумњиво имају. Ова чињеница енергетској безбедности Руске Федерације даје једну нову димензију и значај у садашњем актуелном тренутку у достизању, очувању и заштити националних интереса руске државе. Приходи од енергената су несумњиво најважнији извор финансија, који руској држави тренутно обезбеђује економску (и политичку) консолидацију и стабилизацију по свим параметрима, а руским грађанима толико потребан и исчекиван бољитак са социјалног аспекта. Истовремено, енергетски ресурси (пре свих нафта и гас) и вешто вођење енергетске политике у међународним односима, уз погодовање појединих глобалних дешавања на светском енергетском тржишту,⁷⁵⁹ представљају једну од од кључних полуга којом руска држава пројектује своју моћ и утицај у међународном поретку.⁷⁶⁰ Корелација између енергетских ресурса (енергетске политике) и јачања моћи и значаја руске државе у савременом међународном поретку, углавном се исказује квантитативним индикаторима остварених резултата руског нафтно-гасног енергетског сектора.⁷⁶¹

⁷⁵⁶ Видети шире у:... *Безопасность России. Правовые, социально-экономические и научно-технические аспекты. Энергетическая безопасность (ТЭК и государство)*, МГФ «Знание», Москва, 2000.;

⁷⁵⁷ Видети шире у:... *Вопросы энергетической безопасности* (доклад), Група Всемирного банка, ВАШ, Москва, 2005.;

⁷⁵⁸ Поред наведених стратегијско доктринарних докумената о националној безбедности и спољној политици руске државе у сфери енергетске безбедности и енергетске политике огроман значај имају и „Енергетске стратегије“... (*«Энергетическая стратегия России на период до 2030 года»*, ...; *„Энергетическая стратегия России на период до 2020.“*, ...);

⁷⁵⁹ Политичка и безбедносна ситуација на Блиском истоку, односно политичка нестабилност у овом региону узрок је пораста цена нафте. Велики број аутора заслугу за брз економски опоравак Русије приписује управо овом чиниоцу - коришћењу предности кризе на Блиском истоку и заради на високим ценама енергената... (Видети шире у:... Примаков, Ј., *Свет без Русије?: чему води политичка кратковидост*, ...);

⁷⁶⁰ Подробније аргументе на којима се заснива ово становиште видети у неколико научних радова руских аутора Л. С. Беляева, А. В. Лагерева, В. В. Посекалина и др. објављених у зборнику: *Энергетика XXI века: Условия развития, технологии, прогнозы*, отв. ред. Н. И. Воропая, Наука, Новосибирск, 2004.; Такође, видети и зборник: *Энергетическая политика России на рубеже веков*, в 2 т, Папирус ПРО, Москва, 2001.;

⁷⁶¹ О квантитативним енергетским показатељима, односно процењеним резервама нафте и гаса руске државе, између осталог, видети и у:... (К. Borisocheva, *„Analysis of the Oil- and Gas-Pipeline-Links between EU and Russia“*, CERE - Centre for Russia and Eurasia, Athens, Greece, 2007, (Internet: www.energiasportal.com/download/203/, 07.01.2011.); Такође и у:... „World Energy Outlook 2005.“, *International Energy Agency*, IEA Publications, Paris, 2005.;

Најзначајнији енергетски региони, у којима Русија може да очекује стицање политичких користи као последице поседовања енергетског богатства, јесу европски континент, руско „блиско иностранство“ (Белорусија, државе Црноморско-каспијског и Централноазијског региона) и у перспективи Пацифичко-далекоисточни регион,⁷⁶² у којима Русија има и директне безбедносне интересе. Постојећа, као и енергетско-транспортна инфраструктура која је у фази пројекта или реализације, поред несумњиве економске има и геополитичку (политичко-безбедносну) димензију. Она нуди могућност сигурног снабдевања енергијом, али у великој мери је и предмет политичког одмеравања снага, што следствено умањује и/или угрожава њену економску ефикасност. Геополитички значај свих нових пројеката директних, тзв. подморских гасовода са аспекта транзитних земаља преко којих пролазе енергетске руте, представља смањење улоге и значаја Украјине (као најважнијег дела магистрално-енергетског коридора у транспорту руских енергената ка земљама Западне и Средње Европе), затим Белорусије, Пољске, Балтичких и неких других држава. Као средство притиска на Украјину, услед њених настојања да постане чланица НАТО, руска страна није активирала огроман демографски потенцијал на Криму и у источним деловима украјинске државе, који је могла искористити као дестабилизирајући фактор, већ се одлучила за коришћење средстава економског (финансијско-енергетског) притиска у форми корекције цене гаса, која се од дугогодишње привилеговане (умањене), убрзано кретала ка реалној, тржишној цени.⁷⁶³ Истовремено, са Запада стижу критике и оптужбе на рачун Русије и њене енергетске политике, да користи енергенте као „политичко оружје“ и „монету за подкусуивање у њеном стратешком позиционирању на евроазијском простору“.⁷⁶⁴

Положај Републике Србије у овим релацијама свакако није занемарљив. Истина, у стратешким документима Руске Федерације нема експлицитних назнака о значају Србије за остваривање руских интереса на европском простору, али би било неосновано закључити да је овај простор потпуно изван руских, пре свега економских (енергетских) планова. Оно што је за саму Србију најважније, то је реалистично сагледавање сопствене позиције и могућности у релацијама односа великих сила на регионалном и глобалном плану, како опет не би имала статус „коллатералне штете“ у процесима који се око ње одвијају.

⁷⁶² Видети шире у:... Шохзода, С., „Енергетически фактор в системе региональной безопасности Центральной Азии“, под. ред. А. В. Торкунова и др., *Енергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, ... с. 823-38.;

⁷⁶³ Видети шире у:... Милосављевић, С., *Утицај руског војног присуства на Криму на односе између Русије и Украјине*, (необјављена магистарска теза), Факултет безбедности, Београд, 2010.;

⁷⁶⁴ Видети шире у:... Селиверстов, С. С., „*Енергетическая безопасность Европейского Союза*“, Издательский дом „Финансовый контроль“, Москва, 2007.;

Такође треба напоменути и чињеницу да уколико би интересна сфера САД досегла до самих руских граница, њена позиција извозника енергената у квалитативном смислу била би ослабљена. Другим речима, у евентуалном даљем ширењу НАТО на исток до југозападних руских граница, значај енергетских ресурса (који представљају кључну предност Русије и једну од основа њеног економског напретка и међународне позиције), у великој мери би био релативизиран као спољнополитички потенцијал и преговарачки адут.⁷⁶⁵ Из претходно наведених ставова може се закључити да очување тренутне позиције Русије у глобалном енергетском сектору и њено јачање, представља императив руске државне (енергетске) политике, уз истовремено достизање и очување свих параметара енергетске безбедности, као њеног веома битног сегмента.

4.1.2. Основни изазови, ризици и претње енергетској безбедности

На основу презентованих дефиниција и ставова еминентних аутора и стручњака из ове области о самом појму енергетске безбедности, а у циљу што прецизног дефинисања, класификовања и разумевања основних опасности и облика њеног угрожавања, односно основних изазова, ризика и претњи у енергетској сфери, неопходно је поћи од сагледавања и анализе међусобно повезаних и условљених основних елемената енергетске безбедности, као што су недискриминисан приступ потребним количинама енергије, поузданост испорука, прихватљивост и разумност цена, неометаност функционисања енергетско-транспортне инфраструктуре и сл. Последњих година, управо пракса је показала да је било великих проблема у свим овим сегментима глобалног енергетског система, почевши од смањења поузданости испорука (изазваног великим бројем различитих политичких, економских, технолошких и војних опасности и претњи), преко проблема у обезбеђивању прихватљивих и разумних цена (услед процеса њиховог континуираног и вишеструког повећања), па до великог броја опасности и штета (на нафтоводима, гасоводима, атомским централама, хидроелектранама и другим компонентама енергетске инфраструктуре), проузрокованих деловањем великог броја фактора, између осталог и тзв. недржавних актера међународних односа, пре свега терористичких организација.

На основу изнетих ставова, могуће је условно класификовати основне врсте угрожавања, односно главне изазове, ризике и претње енергетској безбедности. Најопштија класификација представља би поделу на А) спољашње; и Б) унутрашње претње енергетској безбедности.

⁷⁶⁵ Видети шире у: ... Милосављевић, С., «Ширење НАТО на исток, као детерминишући фактор руске стратегије

А) У спољашње претње енергетској безбедности могу се убројити:

а) економске; (Као најзначајније економске претње најчешће се наводе: несигурност испорука, постојање положаја зависности у односу на неког крупног произвођача или потрошача, ограниченост ресурса (резерви нафте и гаса), високе цене енергената, слаба развијеност енерго-транспортне инфраструктуре, висок степен амортизације основних елемената енергетског система, низак ниво инвестиција у развој енергетског система, итд.).

б) геополитичке; (У најважније геополитичке претње енергетској безбедности могу се убројити: политичка нестабилност у најзначајнијим регионима са енергетског аспекта (нпр. Блиски и Средњи Исток, Каспијски регион, Централна Азија, итд), недиверзификованост, односно нефлексибилност и безалтернативност енерго-транспортне инфраструктуре, оружани конфликти за право на експлоатацију енергената, односно за „освајање“ нових налазишта и извора енергије која се налазе у међународним водама, као и за контролу над територијама преко које пролазе најзначајнији енергетско-транспортни коридори, и др.).

в) еколошке. (Еколошке опасности, чији настанак је у вези са нарушавањем еколошке равнотеже и угрожавањем природне средине, изазване су пре свега негативним утицајем објеката за експлоатацију енергената, као и енергетско-транспортне инфраструктуре).

Б) Као најзначајније унутрашње ризике и претње енергетској безбедности (које се односе на стање и функционисање енергетског сектора државе) наводе се:

а) неразвијеност енергетске инфраструктуре;

б) застарелост и истрошеност сегмената енергетског система;

в) одсуство улагања у развој енергетског сектора;

г) заостајање за достигнутим научно-техничким нивоом у свету, и сл.

Руски аутор професор В. Бушуев, као главне претње и изазове глобалној енергетској безбедности идентификује: а) јачање глобалне конкуренције у енергетској сфери и улоге Русије у обезбеђивању и очувању глобалне енергетске безбедности; б) нестабилност и спекулативност светског тржишта енергената са аспекта цикличних промена цена, заштите енергетских ресурса и безбедности транзита; и в) еколошке проблеме у овој области.⁷⁶⁶ Када су у питању најзначајније и најзаступљеније претње енергетској безбедности, највећи број аутора и експерата из области енергетике заступа тезу да су то геополитичке и економске опасности и ризици и истовремено предвиђају да се у средњорочној перспективи ова тенденција неће битније променити. Они такође стоје на становишту да је једна од

безбедности у постхладноратовском међународном поретку», ... стр. 39-65.;

⁷⁶⁶ Видети шире у:... Бушуев, В. В., *Подходы, приоритеты и ориентиры проекта Энергетической стратегии России на период до 2030 года*, Институт Энергетической Стратегии, Москва, 21. июля 2009... (Интернет: http://www.energystrategy.ru/ab_ins/source/b_es-2030-21.07.09.ppt, 17.07.2011.);

најзначајнијих и најзаступљенијих претњи енергетској безбедности, заправо сигурност испорука, заједно са опасностима везаним за политичку нестабилност у појединим регионима. По њиховом мишљењу ова врста претњи истовремено представља и фактор који пресудно утиче на одређивање приоритета држава у процесу остваривања националне енергетске безбедности. На основу презентованих ставова, може се закључити да ће у првим деценијама овог века, најактуелније бити геополитичке, односно геоекономске опасности и претње, од којих ће свакако најзначајнији бити проблеми у вези са контролом територија богатих енергентима, односно територија преко којих пролазе најзначајније енергетско-транспортне маршруте.

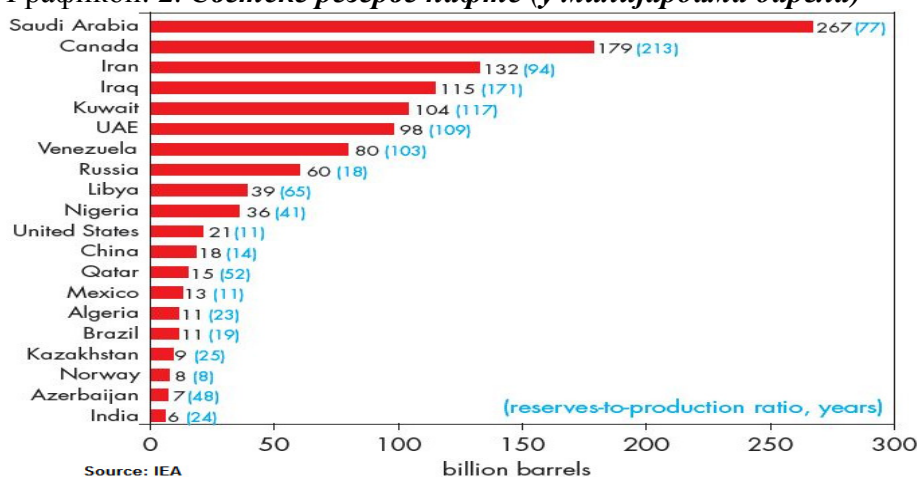
На основу наведених чињеница и ставова може се закључити да је у Русији последњих година дошло до велике промене у перцепцији, оцени и вредновању стања енергетске безбедности. Ова промена састоји се у томе да је данас доминантно схватање да се главне опасности и претње енергетској безбедности и енергетским интересима руске државе и друштва, превасходно налазе унутар самог руског енергетског система, односно да су примарно резултат деловања унутрашњих (интерних) чинилаца, као и да оне представљају већу опасност од спољашњих (екстерних) фактора угрожавања. Овако опредељење артикулисано је у одредбама најважнијег стратегијско-доктринарног документа у области енергетике, у новој Енергетској стратегији РФ до 2030., усвојеној 2009. године. Сагласно одредбама овог документа, за Руску Федерацију (поред навођења и спољашњих чинилаца - геополитичких и макроекономских), примарни значај имају унутрашњи чиниоци (опасности) у енергетској сфери, као што су: слаба развијеност енергетске инфраструктуре, затим висок степен амортизације основних сегмената енергетског система, низак ниво инвестиција у развој енергетског сектора, несклад између производног потенцијала енергетског система и достигнутог светског научно-техничког нивоа, итд.⁷⁶⁷

⁷⁶⁷ *Энергетическая стратегия России на период до 2030 года, ...;*

4.1.3. Специфичности руског енергетског (нафтно-гасног) сектора

Анализирајући место, значај и улогу природних ресурса, као једног од елемената тзв. тврде моћи у укупној, комплексној моћи државе, многи аутори сматрају да је са тог аспекта Русија планетарни лидер и у том смислу је називају „светским магацином“. На територији Руске Федерације,⁷⁶⁸ по различитим проценама, сконцентрисано је од четвртине до чак трећине залиха рудног богатства Земље. С једне стране, Русија је у значајној предности над другим државама јер поседује огромне природне ресурсе који јој обезбеђују добру перспективу за будући развој. Истовремено, она све више постаје главна „мета“ оних који схватају да је борба за природна богатства (у различитим облицима и формама) у блиској будућности неизбежна, па и оправдана.⁷⁶⁹ Русија поседује огромне резерве примарних енергената - нафте, (графикон 2.), а нарочито природног гаса.⁷⁷⁰

Графикон. 2. *Светске резерве нафте (у милијардама барела)*

Source: IEA
Извор: Међународна агенција за енергетику (ИЕА), према: Бушуев В. В., *Енергетика – XXI, Институт енергетической стратегии - (Минпромэнерго РФ, Союз нефтегазопромышленников России)*, Москва, декабрь 2007, (Интернет: <http://www.labenin.ru/docs/en-21.ppt>, 28.08.2011.);

У том контексту, енергетски потенцијали још увек „неексплоатисаних“ и делом неистражених области источно од Урала (Источни Сибир и руски Далеки Исток) су

⁷⁶⁸ Руска Федерација по величини територије заузима прво место у свету и обухвата скоро 14% светског копна. Међутим, у РФ живи само око 2% светске популације;

⁷⁶⁹ Видети шире у:... Пономарева, Е. Г., *Россия как центр силы: Энергетическая составляющая центростоловой мощи*, МГИМО (У) МИД РФ, Москва, 2011.;

⁷⁷⁰ Према резервама природног гаса, Русија је лидер у свету и поседује трећину целокупних светских резерви... (A. Jaffe & R. Soligo, „Energy Security: The Russian Connection“, *Energy Security and Global Politics: The Militarization of Resource Management*, Ed. by D. Moran and J. A. Russell, UK: Routledge, 2009. P. 118.); „Позиција Русије у производњи природног гаса је још значајнија него у производњи нафте. (...) Русија нема пуно конкуренције на тржишту гаса... (M. Fredholm, „The Russian energy strategy & energy policy – pipeline diplomacy or mutual dependence“, (Интернет: http://www.da.mod.uk/colleges/arag/document_listings/russian/html, 24.11.2010.);

колосални.⁷⁷¹ Богатство у енергентима даје печат не само руској економији, већ и њеној политици, као и војном фактору. Истовремено, поседовање огромних резерви енергената омогућава Русији низ компаративних предности у савременој међународној политици, што јој обезбеђује неспорно место међу водећим центрима моћи на глобалном нивоу.⁷⁷² Егзактни економски и енергетски показатељи на најексплицитнији начин потврђују овакве ставове.

Руска нафтно-гасна индустрија представља окосницу економије земље и локомотиву државног развоја. Удео руског енергетског (нафтно-гасног) комплекса (рус: Топливно-энергетический комплекс - ТЭК) у привреди земље, односно у економској производњи, током 2008. године достигао је 40%, што је готово четири пута више у односу на 1980. годину, када је он износио свега 12%. Приходи од извоза енергената (нафте и гаса), који су вишеструко нарасли са порастом цена нафте на светском тржишту (од 2001. године, цена нафте порасла је скоро четири пута (графикон 3.)),⁷⁷³ постали су основа за стабилизацију економске ситуације у Русији и пораст њеног утицаја у свету, стварајући тиме и предуслове за привредну модернизацију и формирање иновационе економске политике.⁷⁷⁴ Приходи руске нафтно-гасне индустрије (укључујући и услуге транспорта и дистрибуције енергената), чине око четвртину руског БДП, као и више од половине свих буџетских прихода, односно више од 50% доходне стране руског буџета.⁷⁷⁵ Поред напред изнетих чињеница и података, треба напоменути да последице светске економске кризе нису мимоишле ни руски енергетски сектор, односно да су наведени енергетски показатељи делом измењени услед глобалне економске кризе, која је довела до великих осцилација и пада цена нафте и гаса,

⁷⁷¹ Богатуров, А. Д., „Новая структура геопространных отношений в Центральной Евразии“, .под. ред., А. В. Торкунова и др. ... оп. цит., с. 93.);

⁷⁷² У данашње време велики број фактора утиче на енергетску политику, односно на енергетску безбедност Русије, а један од свакако најзначајнијих представља раст активности, моћи и утицаја руских државних енергетских корпорација (као што су Гаспром, или Роснефт), које су уз помоћ државе успеле да се позиционирају у самом врху по експлоатацији и продаји енергената на глобалном енергетском тржишту и имају веома конкурентан статус у односу на водеће западне енергетске корпорације.;

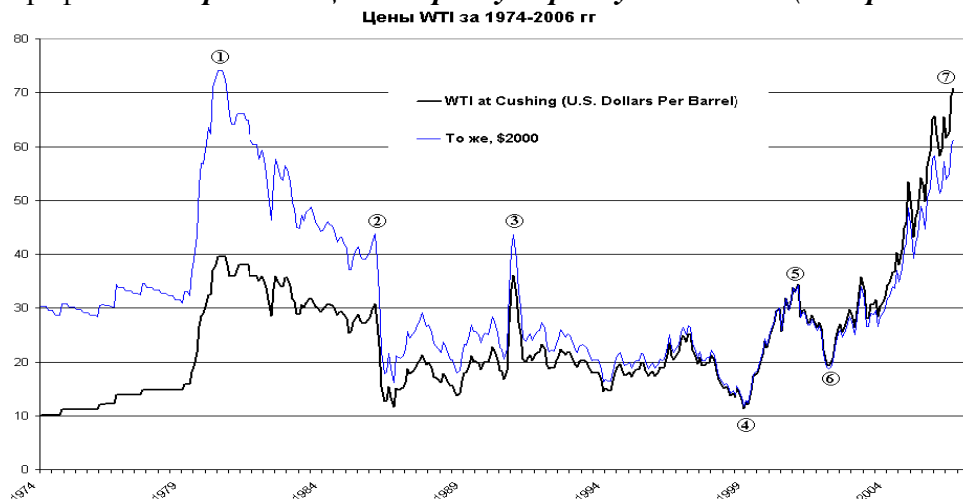
⁷⁷³ У последње две деценије XX века, цене нафте су осцилирале на релативно ниском нивоу од око 20 долара за барел, са кратким изузетком тромесечног скока за време Заливског рата против Ирака 1990. године. (...) Током 2000. године, цене су у неколико наврата накратко прешле 30 долара по барелу, да би се крајем те и почетком 2001, стабилизовале на око 25 долара. (...) Од 2001. године, услед повећања потрошње нафте у свету (раст потрошње по годишњој стопи од око 2%), цене нафте су почеле континуирано да расту, означавајући да је период јефтине нафте неповратно прошао и да је свет све зависнији од региона богатих енергентима... (Видети шире у:... Деканић, И., Колунџић, С., Карасалиховић, Д., *Стољеће нафте: Веза између нафте, новца и моћи која је променила свијет*, Наклада Задро, Загреб, 2004, стр. 63-102.);

⁷⁷⁴ Савремена руска економија, која се примарно базира на извозу сировина, пре свега енергената, суочава се са великим бројем проблема везаних за неопходност њене модернизације и прелазак на виши ниво, који се одликује високоразвијеним иновационим технологијама... (Видети шире у:... В. Shaffer, *Energy Politics*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2009.);

⁷⁷⁵ У 2007. години од извоза енергената Русија је зарадила око 114 милијарди долара (само од продаје нафте и нафтних деривата - 51 милијарду, а од продаје природног гаса - 43)... (*Модернизација Русије: услови, предпосљедки, шанси*, В 2-х т. (сб. ст.), под. ред. В. Л. Иноземцева, Т. И., Центар ислед. постиндустр. общества, Москва, 2009, с. 165.); Извозом нафте и гаса Русија обезбеђује више од половине прихода у федералном буџету

чиме су у великој мери смањени приходи и у руском енергетском сектору.⁷⁷⁶ Такође, једна од негативних последица економске кризе је и смањене обима инвестиција у истраживања и развој нових производних капацитета,⁷⁷⁷ као и у занављању енергетске инфраструктуре.

Графикон 3. *Кретање цене нафте у периоду 1974-2006. (долара за барел)*

(1. Ирачко-ирански рат; 2. Пораст производње држава ОПЕК; 3. „Пустињска олуја“ (1991.); 4. Источно-азијска финансијска криза; 5. Економска експанзија Кине; 6. Економска рецесија у САД; 7. Раст економија азијских држава;

Извор: Бушуев В. В., *Енергетика – XXI, Институт енергетической стратегии, ...*;

Када је реч о основним специфичностима руске индустрије нафте и гаса, односно о чиниоцима који је у великој мери детерминишу њен организациони и функционални аспект, као и основне правце даљег развоја, то су свакако велики обим активности, доминантна позиција државних енергетских компанија, веома висок ниво пореских оптерећења,⁷⁷⁸ висок удео транспортних трошкова у коначној цени енергената, отежани услови производње (експлоатације), као и транспорта (највећи део руских резерви енергената налази се у удаљеним и слабо развијеним подручјима, која се карактеришу веома сложеним природним

и више од две трећине вредности укупног извоза и девизних прихода... (Примаков Ј., *Свет без Русије? Чему води политичка кратковидост, ...* оп. цит. стр. 89.);

⁷⁷⁶ Цена нафте је с рекордних 147 долара за барел у јулу 2008. године, пала у једном тренутку на само 33 долара. Цена гаса зависи од вредности нафте и усклађује се тромесечно, па је пад вредности нафте условио и појефтињење гаса, што је све за последицу имало смањење ефектива Стабилизационог фонда од 200 и девизних резерви од 600 милијарди долара, колико су износиле у августу 2008. године. Процењени губици Гаспрома због последица светске економске кризе су око 40 милијарди долара, док је вредност његових акција за само годину дана (од јесени 2008. године), опала за готово три четвртине... (Видети шире у:... М. Sokolov, „Gazprom - Harms Russian Interests: Ukraine Refuses To Compromise“, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, January 9, 2009, (Интернет: http://www.rferl.org/content/Interview_Gazprom_Harms_Russian_Interests_/1367968.html, 16.10.2011.);

⁷⁷⁷ А. Lobjakas, „Will Russia Lose Its Game of Gas Roulette?“, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, January 15, 2009, (Интернет: http://www.rferl.org/content/Will_Russia_Lose_Its_Game_of_Gas_Roulette_/1371191.html, 18.11.2011.);

⁷⁷⁸ Амерички економисти, чија је специјалност Русија, Бери Икес (Barry Ickes), професор економије на Државном универзитету Пенсилванија и Клифорд Геди (Clifford Gaddy), економиста на Институту Брукингс у Вашингтону, заступају тезу да упркос смањењу пореза уведеном крајем 2008. године, Русија има веома високу стопу тзв. маргиналног пореза (пореска стопа на сваку додатну јединицу произведене нафте). Високо опорезујући екстра приходе које руске енергетске компаније извлаче из садашњих високих цена нафте, руска држава тај новац улаже у специјални инвестициони фонд, који се раније звао „Стабилизациони фонд“, а у међувремену је подељен на „Резервни фонд“ и „Фонд националног благостања“... (Геди, К., Икес, Б.,

условима), застарелост, односно висок степен амортизације енергетске инфраструктуре, оријентисаност на европско тржиште, сарадња са страним енергетским партнерима, итд.

Као једна од главних карактеристика руског нафтно-гасног комплекса, јавља се његова организациона структура. Руске државне компаније имају монопол у руском нафтно-гасном сектору (у експлоатацији и дистрибуцији енергената), док је заступљеност и улога приватних корпорација (домаћих и страних) много мања и то у сфери производње, док је област транспорта енергената, односно контроле над енергетско-транспортном инфраструктуром, искључиво у надлежности државних компанија. Притом, руски гасни сектор, као и сектор електричне енергије у потпуности су централизовани и под контролом државе, док је у области нафтне и индустрије угља, остварена делимична либерализација и приватизација у сфери производње. У наведеној ситуацији држава има примарну улогу у вођењу енергетске политике и остваривању енергетске безбедности.

Оваква ситуација директно се рефлектује на обим страних инвестиција у руску нафтно-гасну индустрију. Хроничан недостатак страних инвестиција свакако представља један од најзначајнијих унутрашњих проблема са којима се суочава руски енергетски сектор. Данас је обим инвестиција у смислу реализације великих инвестиционих пројеката у руску нафтно-гасну индустрију ограничен, што је условљено већим бројем чинилаца. Притом, примаран значај имају како фактори ризика, тако и дугорочне процене о перспективности тржишта, али се све више инсистира и на остваривању чврстих, дугорочних односа који гарантују повраћај уложеног капитала и стицање профита. Када је реч о инвестицијама у руски нафтни сектор, има чак и таквих мишљења реномираних аутора, да су све инвестиције у будућу производњу нафте у Русији високо ризичне, због немогућности поузданог предвиђања трошкова проузводње, као и цена и да то у ствари представља највећи проблем руске нафтне индустрије.⁷⁷⁹ Са становишта руске стране, главни ризик везан је за дефинисање стабилних услова за извоз енергената на европско тржиште, односно стабилност потражње. Русија стално истиче да јој је неопходна сигурност тражње, односно извесност у вези са количинама енергената које увозници желе да купују од ње. Један од начина да се оствари сигурност тражње је потписивање дугорочних купопродајних уговора.⁷⁸⁰ Русија мора да инвестира огромна средства у развој нових гасних поља (као што

„Успоравање производње у Русији: Политички пропуст или стратешка одлука?“, у: Катинка Бараш (прир.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, ... стр. 61-9.);

⁷⁷⁹. (Исто, стр. 61-9.);

⁷⁸⁰ Дугорочни уговори о снабдевању гасом имају временски оквир на 20-25 година и дефинишу готово сваки важан аспект пословања између Гаспрома и европских компанија, укључујући цену, количину и места трговине. Од 2006. године већина европских компанија је продужила своје уговоре на додатних 20 до 30 година. Ови уговори укључују између осталог, доставу Немачкој, Аустрији, Чешкој Републици, Италији и већини балканских држава. Нови елемент ових уговора је да су они дозволили Гаспрому да делимично „уђе“ на

су нпр. Јамал и Штокман), као и у транспортну инфраструктуру, али без стабилности потражње, односно без потписаних, адекватних дугорочних уговора, неће бити мотивисана за брзу реализацију наведених пројеката. На пример, тренутни извоз гаса на тржиште ЕУ, на коме се реализује више од 2/3 руског извоза, остварује се на основу раније потписаних дугорочних уговора о испорукама гаса (са роком од 20-25 година), а последњих година многе европске компаније су обновили постојеће, односно закључиле нове дугорочне уговоре са Русијом. На основу тих уговора, према пројекцији нове Енергетске стратегије Русије (ЕС-2030.), извоз руског гаса у ЕУ у 2013. години требао би да буде не мањи од 165 милијарди м³.⁷⁸¹ Оваква ситуација великим делом је детерминисана и основним принципима енергетске политике ЕУ, који се односе на диверзификацију извора и праваца снабдевања енергентима, као и либерализацију енергетског тржишта. Руска држава, односно њене компаније из нафтно-гасног сектора настоје да делимично анулирају и умање ове ризике обезбеђивањем свог перманентног присуства на европско енергетско тржиште и улагањем (инвестирањем) у транспортну, прерађивачку и продајну инфраструктуру ЕУ. Међутим, ниво оствареног успеха руских компанија у овој области врло је скроман и ограничен, пре свега због става ЕУ (и/или појединих европских држава) да се руским државним енергетским компанијама не дозволи приступ унутрашњем европском енергетском тржишту уколико не испуњавају строго прописане услове ЕУ, истовремено инсистирајући на реципрочним мерама руске стране. С обзиром на презентоване чињенице и ставове, један од суштинских императива руског нафтно-гасног сектора у перспективи, представља сарадња са иностраним енергетским компанијама, како са инвестиционог аспекта, тако и са аспекта коришћења напредних технологија и опреме за истраживање и експлоатацију енергената. Русија настоји да у процесу истраживања и освајања нових налазишта енергената укључи и стране компаније, односно да привуче стране инвестиције у свој нафтно-гасни сектор. Као аргументација за овакав став могу послужити примери успешне сарадње руских државних компанија са страним корпорацијама на пословима истраживања и увођења у експлоатацију неких од највећих руских налазишта енергената. Стварање конзорцијума за истраживање и освајање Штокманског налазишта гаса, као тренутно најперспективнијег и најбогатијег у свету, у који су поред руског Гаспрома ушле и француска компанија „Тотал“ и норвешки „Статоил-Хидро“. Затим стварање конзорцијума са немачким компанијама у изградњи гасовода „Северни ток“ и у пословима експлоатације налазишта гаса у Западном Сибиру.

локална тржишта... (Видети шире у:... Деак А., „Процена посвећености Русије изградњи Јужног тока до 2015. године“, у: Жарко Петровић (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века*, ... стр 131-8.);

⁷⁸¹ *Енергетическая стратегия России на период до 2030 года*, от 13 ноября 2009 г, № 1715-р, с. 13-14, (Интернет: <http://www.energystrategy.ru/projects/es-2030.htm>, 16.10.2011.);

Надаље, образовање конзорцијума за увођење у експлоатацију Сахалинских налазишта, сачињеног од руских, америчких и јапанских компанија, итд.⁷⁸²

Висок степен амортизације, односно застарелост инфраструктуре енергетског система, као и застарелост технологија експлоатације и дистрибуције, такође представља једну од суштинских одлика руске нафтно-гасне индустрије. У том смислу, осавремењавање и модернизација руског нафтно-гасног комплекса са аспекта занављања постојеће и инсталирања нове опреме и технологије, у циљу повећања ефикасности и рентабилности производних и дистрибутивних капацитета, као и модернизација самих технолошких процеса експлоатације и дистрибуције енергената представљају кључне приоритете руске енергетске политике. По мишљењу великог броја руских аутора управо застарелост и дотрајалост опреме, као и застарелост технологија представљају факторе који опредељујуће утичу на лоше стање у руској нафтно-гасној индустрији, која се одликује високим степеном неефикасности и нерентабилности. На сличном становишту су и поједини западни аутори, који такође апострофирају ту чињеницу, наводећи да је руски енергетско-транспортни систем највећим делом изграђен током 70-80.-тих година прошлог века и да је у великој мери амортизован и застарео.⁷⁸³ Генерално гледано, ставови стручњака и еминентних аутора о стању у руској нафтно-гасној индустрији се разликују. Док мањи број стоји на становишту да руски нафтно-гасни комплекс тек незнатно заостаје у поређењу са страним конкурентима, највећи број сматра да је он у лошем, а по мишљењу појединих аутора, чак у катастрофалном стању, аргументујући своје ставове чињеницама о јако лошем стању производних капацитета и опреме за експлоатацију, као и о потпуно застарелим технолошким процесима експлоатације енергената.⁷⁸⁴ Као илустрацију оваквог става, поједини руски аутори истичу да се више од половине (55%) сирове нафте продаје се у непрерађеном (сировом) стању, што је повезано са недостатком савремених, високо-технолошких нафтно-прерађивачких производних капацитета за прераду сирове нафте, односно модерних рафинерија,⁷⁸⁵ као и технолошком застарелошћу и физичком дотрајалошћу постојећих.⁷⁸⁶ У том контексту,

⁷⁸² Примаков Ј., *Свет без Русије? Чему води политичка кратковидост*, ... стр. 91.;

⁷⁸³ Видети шире: В. Pannier, „How Powerful Is Russia’s Gazprom?“, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, September 18, 2008, (Интернет: http://www.rferl.org/content/Russias_Gazprom_Not_As_Powerful_As_It_May_Seem/1201045.html, 26.11.2011.); Едвард Лукас (Edvard Lucas) истиче да је више од 70% гасовода изграђено пре 1985, да је просечна старост гасовода 22 године, да је за око 14% гасовода већ истекао рок употребе и да су то разлози зашто су губици при транспорту око 20%, односно што тај проценат гаса „сагори“ (испари)... (Е. Lucas, *New Cold War*, Palgrave Macmillan, New York, 2008, р. 184.);

⁷⁸⁴ Шафраник Ј., *Нефтегазовиј фактор Русије*, Москва, 2005, с. 20.;

⁷⁸⁵ Видети шире у: ... Пономарева, Е. Г., *Русија као центар сили: Енергетичка састављајућа централна моћ*, МГИМО (У) МИД РФ, Москва, 2011.;

⁷⁸⁶ Према подацима експерата, 20 од 27 постојећих рафинерија у Русији технолошки су потпуно застареле и физички дотрајале, с обзиром на чињеницу да је од тог броја, шест рафинерија изграђено још пре Другог светског рата, 6 је изграђено током четрдесетих, а 6 током педесетих година прошлог века. Током последњих 20 година није изграђена нити једна рафинерија. (...) Ради компарације, у наведеном периоду у Кини је изграђено

проблем даље амортизације капацитета за производњу и транспорт енергената (нафте и гаса) руског енергетског комплекса, представља једну од кључних опасности која у великом степену угрожава енергетску безбедност Руске Федерације. Према проценама руских аутора и експерата, при очувању постојећих тенденција степен амортизације руског енергетског сектора 2020. године износиће више од 80%, с обзиром на чињеницу да је тренутни степен амортизације у области гасно-транспортне инфраструктуре чак 56%, док у случају компресорских станица он износи и читавих 89%.⁷⁸⁷ На основу изнетих ставова и показатеља о стању постројења, опреме, као и примене технологија у руској нафтно-гасној индустрији, намеће се закључак да је комплексност производње руских енергената, условљена не само веома тешким природним условима експлоатације, већ у опредељујућем степену застарелости постојећих и недостатком нових, модерних технологија и опреме.⁷⁸⁸

Једна од суштинских одлика руске нафтно-гасне индустрије, представља оријентација на европски континент као најповољнијег тржишта за извоз руских енергената. Ова карактеристика је резултат објективно постојеће повезаности и условљености економија Русије и европских држава, детерминисане већим бројем фактора (географским, економским, историјско-цивилизацијским, итд.). Извоз енергената чини готово четири петине (близу 80%) руског извоза у ЕУ. На европско енергетско тржиште пласира се скоро $\frac{3}{4}$ извоза руске нафте, близу 70% природног гаса и више од 50% угља.⁷⁸⁹ Ови подаци не изненађују с обзиром на чињеницу да управо географски положај главних руских налазишта нафте и гаса (која су сконцентрисана на простору Западног Сибира), као и највећим делом наслеђена нафтно-гасна транспортна инфраструктура из совјетског периода (која је усмерена ка западном (европском) извозном вектору), профилишу европско тржиште енергената као примарно и најповољније за извоз руске нафте и гаса. Истовремено, покушавајући да диверзификује свој извоз, Русија настоји да своју енергетску политику интензивира у правцу све веће енергетске сарадње са државама Далекоисточног субрегиона (Кина, Јапан, Кореја), као најперспективније економске регије у блиској будућности.⁷⁹⁰

90 нових рафинерија нафте, док у САД постоји 160 рафинерија... (Леонов, Н. С., *Закат или рассвет. Россия: 2008*, Русский Дом, Москва, 2008, с. 103.);

⁷⁸⁷ Видети шире у:... Интернет: <http://www.rao-ees.ru/ru/reforming/reason/show.cgI7content.html>, 22.10.2011.;

⁷⁸⁸ Производња гаса на појединим налазиштима Уренгојског гасног поља, у кооперацији руског Гаспрома и немачке компаније „Винтершал“ („Wintershall“) – „ћерка компанија“ немачке енергетске компаније „БАСФ“ („BASF“)), одвија се уз коришћење доминантно немачке опреме и технологије... („Топливо-енергетически комплекс Русије 2000–2008 г.“, (справочно-аналитически обзор), (Интернет: <http://www.energystrategy.ru>, 12.10.2011.), наведено према: Пономарева, Е. Г., *Россия как центр силы: Энергетическая составляющая центростоловой мощи*, МГИМО (У) МИД РФ, Москва, 2011.);

⁷⁸⁹ Видети шире у:... Штавланин Д., Хладни мир, Радио Слободна Европа, Београд, 2009.; Слични квантитативни подаци о енергетском извозно-увозном билансу када је у питању однос Русија - ЕУ могу се наћи и у:... Каньгин, П. С., *Энергетическая безопасность Евросоюза и интересы России*, (Автореферат к дисертацији на соискание ученой степени канд. экономич. наук), Москва, 2007.;

⁷⁹⁰ *Политика*, 08.01.2011. године;

Што се тиче енергетске сарадње руске нафтно-гасне индустрије са државама на постсовјетском простору, она је јако интензивна, а руске енергетске компаније имају несумњив статус лидера када је у питању производња и транспорт енергената на овим просторима. Поред тога руске државне компаније у огромној мери су присутне на енергетским тржиштима држава ЗНД и то не само као снабдевачи, већ у кооперацији са домаћим енергетским компанијама учествују и у производњи и дистрибуцији, а често су и у финансијско-инвестиционој улози. Међутим, оно што представља камен спотицања у енергетским, па и државно-политичким односима Русије са појединим постсовјетским земљама, а што је пракса у блиској прошлости и показала, представља политика формирања умањених (тзв. повлашћених) цена руских енергената за поједине државе ЗНД, које су далеко испод светских тржишних цена. Упркос декларативном залагању Русије за потпуно увођење тржишних механизма у пословима извоза енергената, што се нарочито односи на формирање цена по тржишним принципима, на простору ЗНД постоји један број постсовјетских земаља (Белорусија, Јерменија, Украјина, Молдавија и др.), које још увек уживају повлашћене цене при куповини руских енергената. Иако поједини руски аутори апострофирају чињеницу да се Русија креће према чисто тржишно заснованом, транспарентном механизму цена за испоруке енергената у државе ЗНД, већи број аутора заступа тезу да у позадини ипак постоји јасна „(гео)политичка игра“ у којој енергенти представљају јак адут у политичким калкулацијама, односно „игра“ у којој је „привилегована“ цена гаса за поједине постсовјетске државе, у великој мери средство за остваривање руских спољнополитичких циљева. У том контексту, ови аутори истичу да „нетржишне“ цене у ствари представљају резултат пројекције и остваривања одређених геополитичких, геостратешких, геоекономских и војно-безбедоносних интереса које Русија несумњиво има на постсовјетском простору, који уосталом и декларише као „сферу својих привилегованих интереса“.

4.1.4. Главне карактеристике енергетске безбедности Русије и основни правци стратегије њеног остваривања

Природни ресурси, а нарочито најважнији примарни енергенти – нафта и природни гас представљају једну од кључних, ако не и најважнију полугу руске државе за остваривање круцијалних националних интереса и циљева, у смислу постизања одрживог развоја,⁷⁹¹ руске

⁷⁹¹ Најчешће коришћена дефиниција „одрживог развоја“ дата је у извештају светске комисије за животну средину и развој из 1987. године. „Одрживи развој је развој који излази у сусрет потребама садашњице, а да не угрожава способност будућих генерација да задовоље своје потребе“... (Надић, Д., „Одрживи развој и принципи одрживог развоја у стратешким документима Републике Србије“, *Годишњак ФПН*, бр. 6, децембар 2011, стр. 214.);

државе и друштва и остваривања благостања руских грађана.⁷⁹² Истовремено, стратегија коришћења јединствених компаративних предности Русије у погледу располагања природним ресурсима и енергентима, чини ову државу једним од најзначајнијих чинилаца светске енергетске политике и значајним детерминишућим фактором глобалне енергетске безбедности. Сходно томе, остваривање енергетске безбедности Руске Федерације представља један од најважнијих елемената заштите виталних интереса појединаца, друштва, државног суверенитета, територијалне целовитости и уставног поретка.⁷⁹³ У „Енергетској стратегији Русије до 2030. године“, усвојеној од стране Владе РФ 13.11.2009. године, на више-мање сличан начин као и у њеним претходним верзијама, енергетска безбедност се одређује као „стање заштићености земље, њених грађана, друштва, државе и економије од свих облика угрожавања енергетског сектора“. У овом документу се наводи да су основне опасности и претње енергетској безбедности Русије одређене и условљене како спољашњим (геополитичким и макроекономским) чиниоцима, тако и унутрашњим који се односе на стање и функционисање енергетског сектора руске државе. Такође, према одредбама наведене Енергетске стратегије, остваривање енергетске безбедности подразумева „ресурсну довољност, економску доступност и еколошку и технолошку дозвољеност“ (курзив - С.М.). Ресурсна довољност представља физичку могућност неометаног снабдевања енергентима националне привреде и становништва у довољним, односно потребним количинама. Економска доступност подразумева прихватљивост цена, а еколошка и технолошка дозвољеност је управо могућност експлоатације, односно производње и прераде енергетских ресурса у оквиру постојећих еколошких и технолошких ограничења, која регулишу (одређују) безбедно функционисање енергетских постројења и објеката.⁷⁹⁴

У циљу остваривања своје енергетске безбедности, руска држава је формулисала основне правце развоја своје енергетске политике. Енергетска политика Руске Федерације представља део опште државне политике, којом се реализују циљеви и задаци руске државе у енергетској сфери у складу са националним интересима, а у функцији остваривања и заштите енергетске безбедности.⁷⁹⁵ Притом, Руска енергетска политика представља строго контекстуализовану категорију, условљену околностима конкретне геостратегијске и

⁷⁹² Видети шире у: ... „Концепция долгосрочного социально-экономического развития Российской Федерации на период до 2020 года“, от 17 ноября 2008 г., № 1662-р, (Интернет: <http://www.economy.gov.ru>, 14.02.2011.);

⁷⁹³ Видети шире у: ... „Всероссийское совещание по проблемам развития топливно-энергетического комплекса России“, Сургут, 03.03.2000., (Интернет: <http://www.rao.ees.ru/>, 11.11.2011.);

⁷⁹⁴ *Энергетическая стратегия России на период до 2030 года*, ... с. 13-4.;

⁷⁹⁵ «Основные направления энергетической политики Российской Федерации на период до 2010 года», от 7 мая 1995 г., № 472.; (...) Указ Президента РФ: «Основные направления энергетической политики Российской Федерации на период до 2010 года», № 472, *Российская газета*, 07.05.1995 г.;

геоекономске ситуације у којој функционише руски енергетски сектор.⁷⁹⁶ Са тог аспекта, један од кључних задатака научне анализе основних праваца енергетске политике Русије представља сагледавање и одређивање њених суштинских задатака, приоритета и перспектива. Нарочито значајан задатак структурално-функционалне анализе руске енергетске политике представља идентификација, дескрипција, класификација и објашњавање фактора који имају опредељујући утицај на њен даљи развој у циљу дефинисања и предвиђања основних приоритетних праваца развоја, као и утицаја енергетског фактора у односима Русије и других држава. Такође, један од суштинских задатака предметне анализе представља и покушај предвиђања основних тенденција енергетске политике ЕУ која, због односа изражене међузависности и условљености,⁷⁹⁷ у великој мери врши повратни утицај и детерминише руску енергетску политику.

Како је већ истакнуто, енергетска политика Русије, као и стратегија њене реализације детерминисана је већим бројем интерних и екстерних чинилаца. Што се тиче спољашњих чинилаца који у значајној мери утичу на дефинисање руске енергетске политике, свакако је један од најважнијих недовољна диверзификованост руског извоза нафте и гаса,⁷⁹⁸ која на најексплицитнији начин негативно утиче на руску енергетску безбедност и има негативне импликације на њене геополитичке и геостратешке интересе. Другим речима, примарна оријентисаност руског извоза нафте и гаса на европско тржиште енергената, представља суштинску одлику руске енергетске политике. Због тога диверзификација извоза, у смислу продора на нова перспективна тржишта, као и диверзификација извозних праваца, представљају суштинске циљеве руске енергетске политике,⁷⁹⁹ који су

⁷⁹⁶ Милов, В., Селивахин, И., „Проблемы энергетической политики“, *Рабочие материалы Московского Центра Карнеги*, № 4, 2005, с. 4.;

⁷⁹⁷ Марку, Т., Андреев, О., „Газ России и Европейский Союз: Взгляд с Запада“, *Вестник аналитики*, № 4, 2005, с. 102-12.; Шафраник Ю. К., *Нефтегазовый фактор России*, ИД «Второй вариант», Москва, 2005, с. 22.;

⁷⁹⁸ Ова чињеница условљена је у великој мери постојећом енергетско-транспортном инфраструктуром, која је готово у потпуности (85%) оријентисана на европско тржиште енергената... (Милов В., Селивахин И., „Проблемы энергетической политики“, *Рабочие материалы Московского Центра Карнеги*, № 4, 2005, с. 4.); Међутим, пуштање у рад нафтевода „ВСТО“ (Нафтевод Источни Сибир – Тихи океан, односно „Тажшет – Сковородино – Кабаровско – Накодка“, дужине око 2.500 км – прим.аут. С.М.) ка источно-азијском тржишту, представља чинилац који је ојачао руске позиције као извозника нафте, у смислу диверзификације руског експорта нафте на рачун растућег источно-азијског тржишта. У ранијем периоду Русија практично није имала могућност за извоз своје нафте на тржишта, која би представљала алтернативу европском тржишту. Међутим, последњих година ситуација се квалитативно мења. Амерички аутор Роберт Морли анализира тенденцију све веће оријентације Русије ка источно-азијском енергетском тржишту, заступајући тезу „да ће руска примарна усмереност ка европском тржишту доживети значајне промене када у 2012. години, нафтеводу ВСТО буде придодат гасовод, чиме ће и руски експорт гаса бити додатно диверзификован“... (Видети шире у:... R. Morley „How... „Russia Is About to Dramatically Change the World“, *„The Trumpet“*, (Интернет: <http://www.inosmi.ru/world/20100106/157407834.html>, 19.07.2012.));

⁷⁹⁹ У наведеном контексту, суштинско важан задатак представља разрада и реализација пројеката изградње нове енергетско-транспортне инфраструктуре на европском и источноазијском извозном вектору, као и модернизација и повећање капацитета постојеће... (Видети шире у:... Боровский Ю., „Политизация мировой энергетики“, Отв. ред. А. Д. Богатурова, *Современная мировая политика. Прикладной анализ*, Аспект-Пресс, Москва, 2009.);

институционализовани кроз одредбе најновије руске Енергетске стратегије до 2030. године (ЕС-2030.).

Руска стратегија диверзификације. Русија је у другој половини прве деценије овог века значајно променила своју стратегију када је у питању њен извоз природног гаса.⁸⁰⁰ Напуштен је стари концепт искључиве оријентисаности само на европско тржиште, затим перманентна настојања да се извозне количине стално повећавају, као и ослањање искључиво на руске ресурсе. Нова руска извозна стратегија, задржавањем „стarih“ принципа да нема страног учешћа у производњи и да нема продаје гаса на граници, укључује диверзификацију како извозних тржишта, тако и транспортних праваца, максимализацију профита, увођење тржишних механизма у формирању цена, повећани увоз и транзит гаса из Централне Азије, повећано ангажовање како руских гасних компанија на глобалним тржиштима, као и стратегија билатералне сарадње са „одабраним“ страним компанијама у пословима са гасом.

Руска диверзификациона стратегија, условљена је великим бројем чинилаца, између осталог и стратегијом глобалне диверзификације снабдевања ЕУ, која ће бити предмет детаљне анализе у наредном делу рада у оквиру руско-европског Енергетског дијалога. Што се тиче руске диверзификационе стратегије, она се примарно односи на природни гас, пошто је нафта, како наводе поједини аутори много „утрживија“ роба, јер су диверзификационе могућности неупоредиво веће са аспекта транспорта. Руска стратегија диверзификације обухвата: а) диверзификацију извоза; и б) географску диверзификацију производње гаса.

а) Географска диверзификација руског извоза има више аспеката и подразумева: истраживање и „продор“ на нова, перспективна „неевропска“ тржишта природног гаса (као што је кинеско и североисточно-азијско – Ј. Кореја, Јапан);⁸⁰¹ учешће у већем обиму на брзорастуће тржиште течног гаса;⁸⁰² диверзификација извозне гасно-транспортне инфраструктуре изградњом њених нових сегмената у виду директних гасовода (и нафтовода), које поједини аутори називају још и „подморским“ и којим се у значајној мери

⁸⁰⁰ Митрова, Т., “Динамичан развој руског гасног сектора”, у: Катинка Бараш (прир.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, ... стр. 71.;

⁸⁰¹ Процес географске диверзификације руског извоза гаса у контексту продора на тржиште Источне Азије, према пројекцијама у ЕС-2030, требало би до 2020. године, да достигне ниво од 20% од укупног руског извоза... (*Енергетическая стратегия России на период до 2030 года*, ... с. 13-4.);

⁸⁰² Процес диверзификације подразумева такође и „улазак“ Русије на брзо растуће глобално тржиште течног гаса, на коме би до 2030. године (према ЕС-2030), требала да достигне ниво учешћа од 10%, наспрам садашњег занемарљивог процента... (*Енергетическая стратегия России на период до 2030 года*, ... с. 13-4.); То експлицитно значи да ће течни гас, у средњорочној перспективи, представљати 15% укупног руског извоза гаса.;

смањује улога и значај транзитних држава.⁸⁰³ Овако амбициозни планови диверзификације руског извоза суочени су са великим бројем проблема. Тренутна диверзификација извоза према источноазијском тржишту је у иницијалној фази и условљена је између осталог, како развојем и увођењем у експлоатацију нових гасних поља у Источном сибиру и на Далеком истоку, тако и изградњом енергетско-транспортне инфраструктуре према Источној Азији и Кини. Примера ради, извоз нафте у Кину чини мање од 10% укупног руског извоза нафте.⁸⁰⁴ Међутим, наведени проценат се може у значајној мери променити изградњом нових пројекта енергетско-транспортне инфраструктуре, нафтовода „Источни Сибир – Тихи океан“ (Тајшет-Сковородино-Кабаровско-Накодка), капацитета 80 милиона тона годишње,⁸⁰⁵ као и једног крака овог нафтовода, који се од Сковородина одваја за Кину (тзв. Алтајски нафтовод Сковородино-Дацинг), капацитета око 30 милиона тона. Када је у питању извоз гаса, у завршној фази је реализација пројекта Алтајског гасовода (Алтај – Забајкалск) до Кине,⁸⁰⁶ а у плану је реализација и новог пројекта гасовода од Источног Сибира до Кине.

Русија у циљу географске диверзификације свог извоза, планира реализацију нових пројеката гасно-транспортне инфраструктуре и на европском и на источноазијском извозном вектору, што уз постојећи, релативно развијен систем нафтовода и гасовода за транзит енергената ка Европи (који ће бити предмет детаљне анализе у наредном делу рада), даје њеној енергетској стратегији додатан квалитет у виду флексибилности вођења енергетске политике. Управо постојећа транспортно-енергетска инфраструктура игра и једну од кључних улога у односу међузависности између Русије и ЕУ.⁸⁰⁷ Наиме, тренутно 4/5 руског извоза гаса према европском тржишту одвија се преко постојећих транзитних гасовода

⁸⁰³ Гаспром, који је од 2006. године монополиста у извозу руског гаса и *de jure* и *de facto*, настоји да диверзификује своје извозне правце на два начина: прво, преласком са транзитних на директне гасоводе у извозу за Европу; друго, већим извозом на неевропска тржишта... (Видети шире у:... Гец, Р., „Трка у цевоводима између ЕУ и Русије”, у: Катинка Бараш (прир.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, ... стр. 93-102.);

⁸⁰⁴ Видети шире у:... „Transneft Sets to Eastern Siberia - Pacific Ocean Oil Pipeline“ *Kommersant*, 18.04.2006, (Интернет: http://www.kommersant.com/p667408/r_500/Transneft_Sets_to_Eastern_Siberia-Pacific_Ocean_Oil_Pipeline/, 22.10.2011.);

⁸⁰⁵ Нафтовод Источни Сибир - Пацифички океан иде маршрутом од Тајшета у Источном Сибиру до Нахотке на руском Далеком Истоку. Пројектовани капацитет је 80 милиона тона годишње, од чега је 30 милиона тона предвиђено за Кину. Што се тиче цене пројекта, оперише се износом од око 12-13 милијарди долара... (Видети шире у:... „Russia approves new ESPO pipeline route“, *PIA Новости*, 03.03.2008., (Интернет: <http://en.rian.ru/russia/20080303/100502195.html>, 29.11.2011.);

⁸⁰⁶ Видети шире у:... „Altai Project“, *Gazprom*, (Интернет: <http://gazprom.com/production/projects/pipelines/altai/>, 22.11.2011.); Гасовод се протеже са полуострва Јамал до провинције Ксинџанг на северозападу Кине... (S. Pravosudov, „The Chinese Gas Route, “*Nezavisimaya Gazeta*”, mar. 11, 2008.); Алтајски гасовод, који ће прећи преко кратког дела руско-кинеске границе између Казахстана и Монголије, пројектованог је капацитета 40 милијарди м³ гаса годишње (до 2020.) са могућношћу дуплирања овог капацитета до 2030. године... (Видети шире у:... „Export pipeline „Altai“ will cross six regions of Siberia“, *Regnum*, 30.01.2007., (Интернет: <http://www.regnum.ru/english/771202.html>, 16.10.2011.);

⁸⁰⁷ Европа четвртину својих потреба за увозом гаса подмирује увозом из Русије, а уколико рачунамо и Турску тај проценат се повећава и до једне трећине... (Видети шире у:... Симурдић, М., „Гасна криза и енергетска безбедност“, *Међународна политика*, година LX, бр. 1133, јануар-март 2009, стр. 48-58.);

(«Братство» и «Јамал-Европа»),⁸⁰⁸ преко територија Украјине и Белорусије. Притом, како је пракса последњих година показала, «транзитна проблематика» и спорови Русије са овим државама у великој мери утицали су како на ниво безбедности држава ЕУ, тако и на урушавање имица Русије као снабдевача и стицање епитета «непоуздан». Управо настојећи да у што већој мери анулира деловање негативних „транзитних“ чинилаца, руска стратегија диверзификације извоза у перспективи ће се у много већој мери заснивати на тзв. „директној“ гасно-транспортној инфраструктури (на тзв. подморске гасоводе), уз што већу елиминацију учешћа транзитних држава у транспорту. Од тзв. директних гасовода тренутно је у функцији подморски гасовод Плави ток, од руског дела источноцрноморске обале до Турске, који је положен по дну Црног мора. У фази изградње су пројекти гасовода Северни ток, од Русије до Немачке дном Балтичког мора, као и гасовод Јужни ток испод Црног мора до Бугарске, а у плану је и краћи копнени гасовод до Финске. Ови гасоводи углавном су изложени критици чија је суштина у томе да су политички мотивисани (у смислу умањења улоге и значаја транзитних држава и вршења политичког притиска на њих), као и економски нерентабилни с обзиром на веома високу цену изградње подморских делова гасовода, јер је опција повећања капацитета постојећих копнених гасовода, много јефтинија.⁸⁰⁹ Међутим, поједини аутори сматрају да у дугорочној перспективи, изградња подморских гасовода има своју комерцијалну оправданост и исплативост. „Изградња гасовода је заиста много скупља у случају прекоморских у односу на копнене. Са друге стране, не постоје транзитне таксе и на дужи рок ове уштеде могу да надокнаде веће капиталне трошкове. Још је важније што је изградња директних гасовода инструмент Гаспромове шире корпоративне стратегије да максимизира своје дугорочне профите и удео на тржишту“.⁸¹⁰

О стратегији диверзификације руског извоза постоје различита мишљења. Руски аутори углавном заступају став да је она нужна и веома корисна за руску државу јер омогућује квалитативно нову димензију у спровођењу руске енергетске политике у смислу

⁸⁰⁸ Гасовод „Братство“ највећи је и најстарији руски гасни извозни правац. Он пролази кроз Украјину, Словачку и Чешку, завршавајући у Немачкој. Кракови се шире до Мађарске, чак и до Турске, пролазећи кроз Молдавију, Румунију и Бугарску.; Гасовод Јамал - Европа, који је изграђен 2005. године, на путу до Немачке пролази кроз Белорусију и Пољску. ... (Гец, Р., „Трка у цевоводима између ЕУ и Русије“, ... оп. цит. стр. 93.); Од 25% гаса колико Европа увози из Русије, 80% те количине стиже преко Украјине. Украјинским гасоводним системом транспортује се око 120 милијарди кубних метара руског гаса годишње, док гасовод Јамал-Европа (преко Белорусије), има капацитет од 33 милијарде кубних метара... (Видети шире у: ... В. Pannier, „Can Russia Really Re-Route European Gas Supplies To Avoid Ukraine?“, Radio Free Europe/ Radio Liberty, January 6, 2009, (Интернет: http://www.rferl.org/content/exsplainer_Russia_Cut_Off_Ukraine_Reroute_European_Gas/1367059.html, 16.10.2011.));

⁸⁰⁹ Видети шире у: ... F. Hubert, S. Ikonnikova, *Investment options and bargaining power in the Eurasian supply chain for natural gas*, Humboldt University, 2007.;

⁸¹⁰ Гец Р., „Трка у цевоводима између ЕУ и Русије“, ... оп. цит. стр. 96-7.;

повећане флексибилности и могућности избора већег броја опција.⁸¹¹ Један број аутора сматра да руска диверзификација увоза неће у значајнијој мери утицати на промену постојећих параметара руског извоза и да ће Европа и даље остати примарно руско извозно тржиште, док поједини аутори сматрају да је она политички мотивисана и крајње нецелисходна и неоправдана са комерцијалног аспекта, па стога и неодржива и да Русија уместо диверзификације треба да појача напоре на изналажењу најприхватљивијих опција на већ постојећем, европском извозном вектору.⁸¹² На основу свих изнетих ставова о диверзификацији руског извоза, може се закључити да је њен примарни циљ повећање нивоа енергетске безбедности руске државе са аспекта повећања безбедности потражње. Поред тога, постоји и већи број других циљева од којих су свакако најзначајнији: што боље позиционирање на тржишту и максимализација профита, смањење значаја транзитних држава и ојачавање сопствених позиција у преговорима са њима, очување позиције најзначајнијег извозника енергената на европско тржиште уз очување „имица“ поузданог снабдевача, побољшање инвестиционе климе за привлачење страног капитала, улагање у истраживање и развој нових налазишта, интензивирање руске енергетске дипломатије, као и они који се званично негирају, али који несумњиво постоје и који су међу најзначајнијима - успостављање и очување тржишне доминације и омогућавање политичког притиска.

б) Можда још значајнији сегмент руске стратегије диверзификације од диверзификације њеног извоза (продором на нова тржишта и изградњом додатних цевовода), представља географска диверзификација саме производње, у смислу постепеног померања производних активности са постојећих, етаблираних великих поља у Западном Сибиру у којима у великој мери производња опада, ка новим налазиштима. Наиме, према одредбама нове руске Енергетске стратегије, у периоду до 2030. године географска шема руске производње гаса ће се значајно променити у смислу предислокације производње ка новим областима и увођења у експлоатацију нових гасних поља.⁸¹³ Пад производње из великих поља (тзв. „велика три“ - Медвежје, Уренгој и Јамбург, у северозападној сибирској области

⁸¹¹ Видети веома квалитетне анализе руских и западних аутора, руске стратегије диверзификације извоза у зборнику *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, Катинка Бараш (прир.);

⁸¹² Др Павел Баев, професор на Институту за истраживање међународног мира у Ослу, анализирајући, како он назива, веома амбициозну руску стратегију диверзификације извоза енергената, сматра да је „диверзификација према новим тржиштима луксуз који Русија себи не може дозволити“, образлажући овакав став чињеницом да недовољно инвестирање у нова налазишта у крајњој истанци значи да Русија једноставно неће имати додатне количине нафте и гаса неопходне за диверзификацију. Аутор закључује да ће руски планови диверзификације вероватно бити „теже изводљиви него што Русија верује и мање опасни него што Европљани страхују“ и да уколико Русија буде прагматична, минимум и даље представља повратак на најпоузданије тржиште, а то је Европа... (Видети шире у:... Баев, П., „Азија, Пацифик И ЛНГ: Привлачност нових тржишта“, у: Катинка Бараш (прир.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, ... стр. 83-92.);

⁸¹³ Видети шире у:... Бушуев В. В., *Енергетика – XXI, Институт енергетической стратегии - (Минпромэнерго РФ, Союз нефтегазопромышленников России)*, Москва, декабрь 2007, (Интернет: <http://www.labenin.ru/docs/en-21.ppt>, 28.08.2011.);

Надим-Пур-Таз),⁸¹⁴ са којих тренутно долази више од 70% укупне производње гаса,⁸¹⁵ ће у почетку бити компензовано развојем налазишта у другим северним областима, пре свега у Тјуменском региону и на полуострву Јамал (ново налазиште Бованенково), као и развојем источносибирског гасног поља Ковикта, северно од Бајкалског језера.⁸¹⁶ У европском делу Русије ради се на великом пројекту развоја Штокманског гасног поља,⁸¹⁷ као и на новим пројектима у Каспијском региону, који према одредбама наведене стратегије у првој фази њене реализације (период 2005-15.) треба да повећа удео каспијског гаса у укупној руској производњи са 7% (2005.) на 15% (2015.). Уз то, нови пројекти биће покренути на Сахалинском острву (Сахалин 2), затим у Источном Сибиру и у Јакутији (гасно поље Шајанда),⁸¹⁸ што би требало да повећа и њихов удео у укупној руској производњи гаса са 1,2% (2005.) на 13 % (2030.).⁸¹⁹ Оваква пројекција повећања производње гаса и њене диверзификације нужно ће условити и повећање постојеће мреже руских гасовода до 2030. године, за оптрилике 10-25%.⁸²⁰

На основу свих изнетих ставова и чињеница о стратегији диверзификације руског извоза нафте и гаса, неспорно је да ће примарна оријентисаност на европско енергетско тржиште остати константа и у будућем средњорочном периоду (што је, како је већ апострофирано, условљено економским и географским чиниоцима). Ова теза је релативно лако доказива на основу одређених индикатора и показатеља. По обиму извоза гаса Русија заузима водећу позицију у свету, док је по обиму извоза нафте Русија у самом светском врху. Последњих година Русија у укупном светском извозу нафте учествује са око 11-12%, а

⁸¹⁴ Према неким проценама, до почетка експлоатације гаса са нових гасних поља у пуном капацитету (која се може очекивати тек у другој половини друге деценије XXI века - прим.аут. С.М.), годишња производња са постојећих великих поља у Западном Сибиру, опашће за читавих 100 милијарди м³ годишње у односу на ниво из 2006. године... (Видети шире у: ... Баев, П., "Азија, Пацифик И ЛНГ: Привлачност нових тржишта", ... стр. 83-92.);

⁸¹⁵ Гасна поља Медвежје (Medvezhye), Уренгој (Urengoy) и Јамбург (Yamburg) заједно обезбеђују више од две трећине производње гаса, али су та налазишта у великој мери исцрпљена... (Пибалгс, А., "Могућа је обострано добитна сарадња у енергији", у: Катинка Бараш (прир.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, ... стр. 54.);

⁸¹⁶ [Энергетическая стратегия России на период до 2030 года](#), ... с. 13-4.;

⁸¹⁷ Једно од најперспективнијих налазишта гаса је гасно поље „Владимир Штокман“, (тзв. Штокманско), са процењеним резервама од 3.700 милијарди кубних метара. Налази се у Баренцовом мору, око 600 км североисточно од Мурманска, где је просечна дубина мора око 330 метара... (Видети шире у: ... К. Borisocheva, "Analysis of the Oil- and Gas-Pipeline-Links between EU and Russia", ...); Резерве гаса Штокманског гасног поља процењују се на 3.700 милијарди кубних метара, од укупно 47.000 милијарди на колико се процењују укупне руске резерве... (Е. Lucas, *New Cold War*, Palgrave Macmillan, New York, 2008, p.184-5.);

⁸¹⁸ Притом, наводи се да Русија намерава дугорочно да сачува гасна поља Шајанда и Ковикта... (Видети шире у: ... N. Grib, „Gazprom has found gas for future generations“, „Komersant“, apr. 24, 2008.);

⁸¹⁹ Бушуев, В. В., [Подходы, приоритеты и ориентиры проекта Энергетической стратегии России на период до 2030 года](#), Институт энергетической стратегии, Москва, 21 июля 2009, (Интернет: http://www.energystrategy.ru/ab_ins/source/b_es-2030-21.07.09.ppt, 17.07.2011.);

⁸²⁰ Увођење у експлоатацију нових налазишта и диверзификација експлоатације ширењем гасно-транспортног система до сибирских и делакоисточних региона имају за циљ стварање техничких могућности за извоз у

четири петине свог извоза пласира на европско тржиште, подмирујући на тај начин и до 30% његових укупних потреба за овим енергентом. Када је у питању природни гас, индикатори, односно показатељи позиције, улоге и значаја Русије у глобалној енергетици су још очигледнији. Русија је убедљиви лидер у свету по резервама (поседује четвртину укупних светских резерви гаса) и извозу (око петине целокупног светског извоза), док је 2010. године по оствареној годишњој производњи заузела друго место иза САД, произведши безмало петину укупне светске продукције.⁸²¹ Русија има доминантну позицију на европском тржишту гаса, као и на тржиштима држава ЗНД.⁸²² Имајући у виду напред наведене енергетске индикаторе, може се закључити да ће енергетска повезаност и међузависност Русије и ЕУ представљати важан елемент руске енергетске политике, односно руске енергетске безбедности.⁸²³ Управо захваљујући свом развијеном енергетско-транспортном систему на европском правцу, Русија има и значајну улогу „транзитера“ централноазијског и каспијског гаса на европско тржиште и тржиште земаља ЗНД.⁸²⁴

С тим у вези, не мање значајан спољни чинилац који опредељује основне правце руске енергетске политике представља дужина транзитно-енергетске инфраструктуре, односно њен „пролазак“ преко територија „трећих“ земаља, што условљава зависност руског експорта енергената од „транзитних“ држава, о чему је већ било доста речи. Поред наведених проблема који егзистирају при реализацији руске енергетске политике, још један тзв. спољашњи чинилац у значајној мери утиче на руске енергетску безбедност и њене националне интересе. То је активност ЕУ и САД у Каспијском региону и изградња алтернативних коридора за транспорт енергената, који конкуришу руској нафтно-гасној инфраструктури. Ови пројекти имају не само негативне економске последице за руску страну као главног транзитера каспијских енергената, већ имају и геополитичку конотацију са аспекта развоја интегративних процеса на постсовјетском простору и слабљења позиције и

азијско-пацифички регион, у блиској перспективи... (Видети шире у:... Митрова, Т., „Динамичан развој руског гасног сектора”, ... стр. 71-8.);

⁸²¹ Видети шире у:... Central Intelligence Agency, (Интернет: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2179.html#rs>, 16.07.2012.);

⁸²² Боровский, Ю., „Энергетическая безопасность России в рамках СНГ“, *Аналитические записки*, Научно-координационный совет по международным исследованиям МГИМО (У) МИД РФ, Вып. 4 (6), 2005, с. 16-30.;

⁸²³ Европска Унија и Русија су изузетно повезане и међузависне у погледу својих енергетских политика. ЕУ увози 50 % потребне енергије, од чега 25% долази из Русије. Процене су да ће зависност ЕУ од увоза енергије из Русије до 2030. године порастати и достићи ниво од 40-70%. (...) Истовремено, око 70% укупног руског извоза енергената одлази у земље ЕУ, обезбеђујући тако преко потребна буџетска средства за руску државу. (...) С једне стране, Европа поседује високу технологију и финансијски потенцијал, док с друге, Русија има проблема са модернизацијским аспектима своје привреде, али истовремено поседује највеће резерве енергената... (Видети шире у:... Бараш, К. (прир.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ - Русија*,...);

⁸²⁴ О томе видети шире у већем броју радова:... В. Shaffer, „Caspian Energy Export Phase II: Beyond 2005“, *Energy Policy*, No. 38, 2010, p. 209-15.; Боровский, Ю., „Энерготранспортные проекты Каспия: интересы России“, *Южный фланг СНГ. Центральная Азия - Каспий - Кавказ: энергетика и политика*, Под ред. А. В. Мальгина, М.

улоге Русије у тим процесима. У циљу изградње јединственог глобалног енергетског поретка, Русија је 2009. године израдила нацрт (предлог) документа за стварање нове правне регулативе у области међународне енергетске сарадње.⁸²⁵ Међутим, с обзиром на чињеницу да је витални руски интерес јачање позиција, значаја и улоге на европском енергетском тржишту и очување статуса најзначајнијег снабдевача (извозника), екстерни фактор који у највећој мери детерминише основне правце руске енергетске политике јесте управо енергетска политика ЕУ, односно проблеми са којима се ЕУ суочава у сфери енергетике, пре свега њена ресурсна ограничења, као и њено схватање енергетске безбедности. Поједини аутори чак сматрају да ЕУ на погрешан начин реагује на руску диверзификациону стратегију и да се безбедност снабдевања ЕУ може остварити само кроз реалан дијалог са Русијом о безбедности тражње и транзитним правцима. Тако Роналд Гец, један од најистакнутијих немачких експерата за руску енергетику, стоји на становишту да Европа спроводи диверзификацију снабдевања гасом на погрешан начин, настојећи да купује гас из веома несигурних извора, као што је Туркменистан и/или изградњом гасовода чија је комерцијална одрживост дубиозна, попут Набука. Уместо тога ЕУ би требало да прихвати чињеницу да је кључ њене енергетске безбедности сарадња са Русијом.⁸²⁶ Суштински, оваква ситуација на директан начин, пред руску енергетску политику и њену енергетску стратегију, поставља велики број проблема у виду геополитичких, геоекономских и безбедносних ограничења, што је пракса енергетских односа Русије и ЕУ у блиској прошлости на најексплицитнији начин и потврдила.

Када су у питању унутрашњи чиниоци који опредељују основне правце руске енергетске политике, окосницу представља императив повећања производње и извоза најважнијих примарних енергената - нафте и гаса и у вези са тим интензивирање истраживања и увођење у експлоатацију нових налазишта. Остали, али не мање битни циљеви руске енергетске политике су постепена либерализација и увођење тржишних принципа у индустрији гаса (и електричне енергије), као строго централизованим сегментима руског енергетског комплекса, затим модернизација руског енергетског сектора, привлачење страних инвестиција, као и кооперација са страним енергетским компанијама, о чему је већ било речи у делу анализе основних карактеристика руског нафтно-гасног комплекса.

М. Наринскогo, Вып. 2, Навона, Москва, 2005, с. 141-56.; М. Crandall, „Energy, Economics and Politics in the Caspian region“, Westport (Conn): Praeger Security International, 2006.;

⁸²⁵ Видети шире у:... Арабов, П., „Россия предложила новый энергетический порядок“, *Финансовые известия*, 22.04.2009.;

⁸²⁶ Видети шире у:... Гец, Р., „Трка у цевоводима између ЕУ и Русије...“ стр. 93-102.);

Један од стратешких приоритета руске енергетске политике представља повећање производње и извоза нафте и гаса и у том контексту интензивирање истраживања и увођење у експлоатацију нових налазишта. Овај стратешки императив руске енергетске политике налази се у односу тесне корелације са политиком инвестирања у руски нафтено-гасни сектор и представља логичну последицу чињенице да се, како је већ истакнуто, највећи део производње нафте и гаса данас обавља са западносибирских налазишта, отворених још у совјетској ери и да се њихове резерве исцрпљују. Другим речима, велики број руских налазишта (извора) енергената имају падајући тренд када је у питању експлоатација и производња нафте и гаса, при чему темпо геолошких истраживања не прати у довољној мери растућу потребу за енергентима и налази се у све већој диспропорцији, како са постојећом производњом, тако и са нивоом инвестиција у њихов развој. До краја прве деценије овог века региони у којима су спровођена геолошка истраживања били су Западно-Сибирски, Тимано-Печорски и Прикаспијски. Притом, интензивирани су истраживања у Обском и Тазовском реону Карског мора, као и у области шелфа Печорског мора. У другој деценији овог века (2010-20.) области у којима ће се спроводити истраживања у циљу освајања и увођења у експлоатацију нових налазишта енергената, биће шелф арктичких мора, Оходско море, област Краснојарског краја, Иркутска област, Саха (Јакутија) и шелф Сахалинског острва. У дугорочној перспективи приоритетни ће постати арктичка зона Западног и Источног Сибира, као и шелф Арктичких мора. Такође ће бити интензивирани истраживања нових, још увек неистражених области Сибирског и Далекоисточног федералног округа - северни рејони Евенкије, Сахе (Јакутије), затим Чукотске области и Камчатке.⁸²⁷ Развој и увођење у експлоатацију нових налазишта енергената (на западно и источносибирским просторима, на приморју и подморју северних руских мора и Каспија), претпостављају опсежна и детаљна геолошка истраживања, инсталирање модерне и скупе опреме, изградњу пратеће инфраструктуре, еколошке мере и слично, што све опет изискује велика финансијска средства и инвестиције.⁸²⁸

Такође, још један веома значајан чинилац који детерминише руску енергетску политику, представља константно растући тренд повећања унутрашњих потреба руске привреде за енергентима,⁸²⁹ што је условљено опоравком и стабилизацијом економских

⁸²⁷ *Енергетическая стратегия России на период до 2030 года*, ... с. 8.;

⁸²⁸ E. Lucas, *New Cold War*, Palgrave Macmillan, New York, 2008, p.184-5.;

⁸²⁹ Милов, В., Селивахин, И., „Проблемы энергетической политики“, *Рабочие материалы Московского Центра Карнеги*, № 4, 2005, с. 4.; Потрошња гаса у самој Русији, подстакнута растом руске привреде, вишеструко се повећала... (Видети шире у:... P. Noel, „Beyond Dependence: How to Deal with Russian Gas“, *European Council on Foreign Relations*, November 7, 2008, (Интернет: http://www.cfr.org/publication/18353/beyond_dependence.html, 27.11.2011.);

прилика и привредним растом.⁸³⁰ Наиме, преко половине гаса који Русија произведе потроши се на домаћем тржишту,⁸³¹ са пројекцијом даљег раста и све већег ослањања на гас као на „домаћи енергент“. Зато многи аутори наводе чињеницу да ће у блиској перспективи управо руско унутрашње тржиште гаса представљати највећу „конкуренцију“ извозним тржиштима, као што је европско или далекоисточно.

Поред низа предности, руска политика извоза енергената има и озбиљних ограничења и недостатака. Основна ограничења за развој извоза нафте и гаса условљена су превасходно карактеристикама наслеђене нафтно-гасне транспортне инфраструктуре из совјетског периода, као и њеном примарном оријентацијом на европски извозни вектор. Те чињенице, иако су последњих година чињени значајни напори и остварени релативно скромни резултати на плану диверзификације извоза и проширивања извозних могућности, у великој мери утичу на околност да је нефлексибилност, односно крутост једна од суштинских одлика руског нафтно-гасног дистрибутивног система, што даље узрокује недостатак мобилности и ограничене могућности прилагођавања датог система. С тог аспекта, по мишљењу појединих аутора, европско тржиште енергената за Русију суштински представља безалтернативни извозни правац. У прилог овој тези, аутори наводе да ће у дугорочној перспективи потребе за нафтом и гасом у ЕУ имати тенденцију повећања, што је условљено структуром европских економија и прогнозама темпа њиховог економског раста.⁸³² Како је већ истакнуто, тренутно Русија има изузетно високу партиципацију у структури европског увоза нафте, док ситуација са увозом руског гаса додатно аргументује напред наведени став. Према званичним подацима удео гаса у структури потрошње примарних енергената у ЕУ у последњој деценији непрестано је растао и у садашњем тренутку је он на нивоу од око 24% опште потрошње. Главни снабдевачи природним гасом држава ЕУ су Русија, Норвешка и Алжир. Зависност Европе од увоза гаса у средњорочном периоду наставиће континуирано да расте, тако да обим увоза гаса у Европу, према прогнозама појединих експерата, може порасти са 200 милијарди кубних метара с почетка овог века (2001.) до невероватних 650 милијарди 2030.

⁸³⁰ У ситуацији вештачко ниских цена гаса, потражња за гасом је у последњој деценији перманентно расла по просечној годишњој стопи од 2,3% (2000-06.), што је изнад просечног раста укупне потрошње енергије (1,3%) у истом периоду. (...) Чак и према најоптимистичкијим пројекцијама, потрошња гаса у Русији до 2015. (у поређењу са 2005.), порасће за скоро четвртину, а до 2030. године за 40%.... (Митрова, Т., „Динамичан развој руског гасног сектора“, ... оп. цит. стр. 76-7.);

⁸³¹ Термоелектране су највећи потрошачи гаса. Према пројекцијама из нове енергетске стратегије до 2030. године, њихово учешће у укупној потрошњи износиће 40%. Такође, до 2030. године услед реструктурирања руског сектора електричне енергије, очекује се пад удела гаса у производњи струје за око 10% (са 69 на 58%)... (Видети шире у:... Бушуев, В. В., *Енергетика - XXI*, РГУ Нефти и Гаса, декабрь 2007, (Интернет: <http://www.labenin.ru/docs/en-21.ppt>, 28.08.2011.);

⁸³² По предвиђањима Међународне енергетске агенције потражња нафте европских држава 2015. године ће порасти за око 7%, у поређењу са нивоом из 2003. године... (Видети шире у:... Шнайдер, Э., „Европейский Союз и Россия в XXI веке: интересы сторон“, *Вестник аналитики*, № 4, 2004, с. 51-61.);

године, док ће се у истом периоду увоз повећати са 38% на 70%, а највећи његов део биће обезбеђен увозом из Русије и Алжира.⁸³³ Поред економских чинилаца који су утицали на пораст стопе енергетске зависности ЕУ, односно на пораст портошње и увоза нафте и гаса, веома значајан је и тзв. политички чинилац, односно сам процес проширења ЕУ пријемом нових чланица.⁸³⁴ Притом, различите европске државе у различитом степену су зависне од увоза руског гаса, уз генералну тенденцију повећања постојеће зависности и усложњавања проблематике енергетске безбедности. Од европских држава средином прве деценије овог века (2004.), највећи увозници руског гаса били су најразвијеније европске државе: Немачка, Италија и Француска (чији је увоз чинио половину укупног европског увоза). Међутим и поред те чињенице, све ове државе имају диверзификован увоз гаса, тако да Немачка гасом из Русије надомешћује мање од половине (40%) својих укупних потреба за овим енергентом, Италија око 30%, а Француска само четвртину (близу 25%). У том контексту, ситуација са другим европским државама је квалитативно и квантитативно другачија. Тако Балтичке државе и Словачка своје потребе за гасом готово стопроцентно подмирују увозом из Русије, а Аустрија, Пољска и Мађарска око 70%. С друге стране, поједине европске државе уопште не увозе гас из Русије (Шпанија, Португалија, Белгија, Данска, Ирска, Шведска и Велика Британија).

Што се тиче нафте, руска извозно-енергетска инфраструктура у садашњем тренутку не дозвољава извоз овог енергента у већем обиму на тржиште Северне Америке, док се ситуација са приступом тржиштима земаља Азијско-Пацифичког региона задњих година поправља изградњом и плановима о реализацији нових нафтовода (и гасовода) на том извозном правцу (поменути нафтоводи: Источни Сибир - Тихи океан и Алтајски нафтовод до Кине), иако поједини аутори изражавају сумњу у ову опцију руске диверзификације извоза. Сумирајући напред изнете ставове и чињенице, може се закључити да су тренутне руске могућности за извоз нафте, лимитиране постојећом транспортном инфраструктуром за извоз нафте на неколико стратешких праваца: а) на континенталном централно-европском правцу (нафтовод „Дружба“); б) на северно-балтичком правцу (Балтички нафтоводни систем, нафтни терминал у луци Приморск); в) на каспијско-црноморском правцу (систем нафтовода ка нафтним терминалима лоцираним у лукама на Црном мору); и г) на слабо развијеном, али најперспективнијем, источноазијско-пацифичком правцу;⁸³⁵ док пројекат северно-америчког извозног правца се још увек налази у иницијалној фази операционализације.⁸³⁶

⁸³³ Видети шире у:... Губайдуллин, А., „Газ в Европе: есть ли альтернатива?“, *«Россия в глобальной политике»*, № 1, Январь-Февраль 2006, с. 85-94.;

⁸³⁴ Рапайћ, С., «Одрживи развој као фактор енергетске зависности Европске Уније,» ... стр. 339-58.;

⁸³⁵ Видети шире у:... Якунин, В. И., Порфирьев, Б. Н., Арбатов, А. А., Белова, М. А., Сулакшин, С. С., Фейгин, В. И., *Восточный энергетический вектор России и выбор путей транспортировки нефти*, Научный эксперт,

Када је у питању постојећа стратегија руског извоза гаса (која је била предмет детаљне анализе у оквиру сагледавања основних праваца руске диверзификационе стратегије, чији је главни оператер руска компанија „Гаспром“, која од 2006. године има статус апсолутног монополисте и *de facto* и *de jure* по питању производње и дистрибуције), она је последњих година у опредељујућој мери заснована на логици изградње нових, директних гасовода ка европском, а у задње време све више и ка источноазијском тржишту. Притом, суштинска карактеристика постојеће руске гасно-транспортне инфраструктуре с почетка овог века била је низак ниво тржишне мобилности и флексибилности (с обзиром на чињеницу да се за разлику од нафте, природни гас искључиво транспортује великим цевоводним системима само до оних региона до којих постоје изграђени гасоводи), уз постојање великог броја ризика и опасности, како екстерних (геополитичких, макроекономских, пословно-тржишних и еколошких), тако и унутрашњих (лоше стање у самој индустрији гаса и то са више аспеката).⁸³⁷ Такво стање руског гасног комплекса није у значајнијој мери промењено ни почетком друге деценије овог века. Поједини западни и руски аутори сматрају да би стратегија извоза руског гаса морала у много већој мери да се креће у правцу овладавања технологиом производње и дистрибуције течног гаса, што је инспирисано и мотивисано чињеницом да тржиште течног гаса у западним земљама расте и развија се огромном брзином. Према мишљењу наведених аутора, овакво хипотетичко редефинисање руске стратегије производње и транспорта гаса у крајњој истанци би неминовно довело до вишег степена мобилности, флексибилности и диверзификације руског извоза, смањења транзитних ризика, а делом и трошкова.⁸³⁸ Производња течног гаса у Русији у садашњем тренутку је на изузетно ниском нивоу.⁸³⁹ Међутим, у дугорочном периоду према пројекцијама из нове руске Енергетске стратегије, производња течног гаса у Русији до 2030.

Москва, 2006.; Такође и у:... Симониа, Н. А., „Россия наконец решительно поворачивается к АТР“, *Россия в АТР*, № 2, мај 2006, с. 10-17.;

⁸³⁶ Током 2002. године, четири руске приватне нафтне компаније („ЛУКОИЛ“, „Сибнефт“, „Тјуменска нафтна корпорација (ТНК)“ и „ЈУКОС“ лансирале су пројекат изградње новог нафтоводног система „Западни Сибир – Мурманск“, који би повезивао нафтна поља из Западног Сибира са нафтним терминалом у близини луке Мурманск, чиме би се отворио северноамерички извозни правац, јер је лука Мурманск 2,2 пута ближа од Персијског залива, одакле САД увозе близу петине својих потреба за нафтом. Крајем 2002, од стране наведених компанија, био је потписан Меморандум о заједничкој изградњи наведеног нафтоводног система... (Шафраник, Ј. К., „Нефтегазовый фактор России“, *«Второй вариант»*, Москва, 2005, с. 106.); Међутим, услед познатих дешавања са компанијама ЈУКОС и „Сибнефт“, одустало се од реализације овог пројекта... (Видети шире у:... Фоменко, О. В., *Нефтяной фактор глобального энергетического равновесия: политологический анализ*, (Дисс. на соискание ученой степени доктора политических наук), Москва, 2004, с. 262.);

⁸³⁷ Видети шире у:... Денисов, А., „К вопросу о реформировании газовой отрасли России“, *Вестник аналитики*, № 1, 2002, с. 73-86.;

⁸³⁸ Видети шире у:...Марку, Т., Андреев, О., „Газ России и Европейский Союз: Взгляд с Запада“, *Вестник аналитики*, № 4, 2005, с. 102-12.;

⁸³⁹ Якунин, В. И., Порфирьев, Б. Н., Арбатов, А. А., Белова, М. А., Сулакшин, С. С., Фейгин, В.И., „Восточный энергетический вектор России и выбор путей транспортировки нефти“, ... с. 11.;

године, требала би да забележи изузетан раст и да представља око 14-15% укупног руског извоза гаса.⁸⁴⁰

Према мишљењу великог броја руских и западних аутора, у перспективи један од приоритетних праваца руске енергетске политике морају представљати настојања и активности у правцу постепене либерализације и делимичне приватизације руске гасне индустрије. Аргументујући своје становиште, ови аутори наводе чињеницу да су у нафтном сектору и сектору производње угља у много већој мери спроведене тржишне реформе и приватизација у поређењу са гасним,⁸⁴¹ као и сектором електричне енергије, који су и даље строго централизовани и под потпуном контролом државе.⁸⁴² Међутим, на основу изнетих ставова намеће се закључак да руска држава у краткорочном периоду неће дозволити битнију промену власничке структуре главних енергетских компанија, односно да ће задржавањем монополистичког положаја у енергетском сектору омогућити себи додатни механизам утицаја (и притиска) у међународној (енергетској) политици. Неки од кључних приоритета руске енергетске политике, као што су сарадња са страним енергетским компанијама, политика привлачења страних инвестиција у руски енергетски сектор, потреба за модернизацијом и осавремењавањем организационог и функционалног аспекта руског нафтно-гасног комплекса, као и потреба за увођењем нових технологија у процесу експлоатације и дистрибуције енергената већ су били предмет анализе, док ће основне карактеристике и правци развоја енергетског дијалога Русије и ЕУ, бити предмет посебне и детаљне научне анализе у наредном делу рада.

Имајући у виду наведене чињенице о руској енергетској политици, када је у питању даљи развој руске нафтно-гасне индустрије, еминентни експерти и аутори у области енергетике наводе различите чиниоце као кључне. Док на пример, поједини аутори апострофирају политичке факторе као најзначајније (либерализацију тржишта, укидање државног монопола над гасним сектором и сл.), дотле један број аутора стоји на становишту да цена гаса као економска категорија, представља кључ за развој руског нафтно-гасног сектора, односно одржање њиховог постојећег нивоа на глобалном тржишту гаса, као и њихов раст на домаћем. Према мишљењу ових аутора одржање постојећих цена гаса на глобалном тржишту и/или њихов евентуални раст, представљао би подстицајни чинилац за

⁸⁴⁰ Видети шире у:... [Енергетическая стратегия России на период до 2030 года](#), ...;

⁸⁴¹ Красовский, Г., „Реформы должны сделать «Газпром» лучше“, *Нефтегазовая вертикаль*, № 10, 2001, с. 18.;

⁸⁴² „Русији ће бити потребан изузетан ниво инвестиција како би постигла неопходан раст производње енергије, а тај новац може бити обезбеђен само уколико руска држава релаксира контролу над сектором нафте и гаса... (Баев, П., „Азија, Пацифик И ЛНГ: Привлачност нових тржишта“, ... оп. цит. стр. 90.); Централизован модел гасног сектора, његова организациона структура и систем управљања суштински врло мало су промењени у последњој деценији XX века у односу на совјетски период... (Мешерин, А., Юсуфов, И., „Стабилизировать добычу газа“, *Нефтегазовая вертикаль*, № 18, 2001, с. 21.);

развој руске гасне индустрије и побољшање инвестиционе климе, у смислу како омогућавања руским енергетским компанијама финансирање стратешких енергетских пројеката добрим делом из самог профита, тако и мотивације страних компанија да улажу и инвестирају у руски гасни сектор, с обзиром на чињеницу да су за руске енергетске компаније највећи проблем инвестиције у развој нових производних капацитета. Међутим, повећање цене гаса на домаћем тржишту је још значајније. Зашто је толико значајна цена гаса на унутрашњем руском тржишту, која је мерама владе лимитирана и вишеструко мања од цене на глобалном тржишту, иако се последњих година спроводи њихова постепена либерализација, уз приметну тенденцију њиховог раста? Па одговор је више него очигледан. Сходно чињеници да се више од половине произведеног гаса потроши на „унутрашњем“ руском тржишту,⁸⁴³ у условима вештачко ниских „домаћих“ цена гаса (као и високих пореских стопа),⁸⁴⁴ нема превише простора за издвајање средстава за капиталне инвестиције из самог профита. Раст домаћих цена гаса не би довео само до штедње енергије, већ би интензивирао и напоре на плану супституције гаса другим видовима енергије (обновљиви извори, угаљ, нуклеарна, итд.).⁸⁴⁵

На основу наведених ставова и индикатора, могуће је генерализовати неколико закључака. Прво, реконструкција постојеће и изградња нове тзв. директне, енергетско-транспортне инфраструктуре (нафтовода и гасовода) на европском правцу, у перспективи представља нужан услов за очување позиције и улоге Русије, као главног снабдевача европског тржишта енергентима. С обзиром на растуће потребе за енергентима и европског и руског домаћег тржишта, други закључак који се намеће је да је за Русију од кључног значаја развој ресурсно-сировинске базе њене нафтно-гасне индустрије и интензивирање геолошких истраживања у циљу развоја и увођења у експлоатацију нових перспективних налазишта (извора), што ће омогућити Русији да задржи статус водећег произвођача и извозника енергената у дугорочној перспективи. Треће, за реализацију овог циља биће неопходно обезбедити и крупне инвестиције и домаћег и иностраног капитала у руски нафтно-гасни сектор, уз израду дугорочне инвестиционе стратегије. Четврто, поред финансијских инвестиција Русији је неопходна и напредна технологија за истраживање, производњу

⁸⁴³ Две трећине гаса „Гаспрома“ троши домаће тржиште. Ниским ценама гаса од око 50 долара за хиљаду кубних метара, колико плаћа домаћа индустрија, Русија настоји да очува социјални мир и подстакне производњу... (Е. Lucas, *New Cold War*, Palgrave Macmillan, New York, 2008, p. 183.);

⁸⁴⁴ Пореске олакшице за нафтне компаније које су објављене у мају, 2008. године и даље не обезбеђују довољно подстицаја за инвестиције у изузетно скупе енергетске пројекте... (Баев П., „Азија, Пацифик И ЛНГ: Привлачност нових тржишта“, ... оп. цит. стр. 86-7.);

⁸⁴⁵ Руски аутор Татјана Митрова из Центра за студије међународних енергетских тржишта, при Институту за истраживање енергије РАН у Москви, заступа тезу да ниска цена гаса на домаћем тржишту директно подрива енергетску безбедност Русије и да би њихово повећање само делимично зауставило такву негативну тенденцију... (Митрова, Т., „Динамичан развој руског гасног сектора“, ... стр. 76-7.);

(експлоатацију) и транспорт енергената, што опет упућује на сарадњу са западним партнерима.

4.2. Енергетска политика Русије у региону Балкана

Значај Балканског региона за Русију је примарно енергетски и то са два аспекта: а) као потенцијално перспективни енергетско-транзитни коридор за снабдевање нафтом и гасом европског континента; и б) као растуће и перспективно тржиште енергената. Притом, руски енергетски интереси на Балкану и енергетска стратегија њиховог остваривања, морају се посматрати у ширем контексту, као сегмент руске свеукупне спољноенергетске стратегије (дипломатије) у надметању за утицај, приступ и контролу глобалних енергетских токова, нарочито у области Каспија и Централне Азије. Са тог становишта Балкан представља последњу етапу допремања енергената из наведених региона до европских потрошача. С друге стране, балкански простор се мора посматрати као део Европе, интегрисан у унутрашње енергетско тржиште ЕУ (на основу одредби Уговора о стварању Енергетске заједнице земаља Југоисточне Европе из 2005. године, која ће у каснијем делу рада бити предмет посебне анализе), простор на коме важе европски енергетски прописи и који не може одступати од стратешких енергетских интереса и циљева ЕУ. То експлицитно значи да се Балкански регион мора посматрати и као сегмент институционализованог енергетског дијалога Русије и ЕУ.

Балкан се све више актуелизује као геополитички веома значајан простор у коме ће доминирати енергетска проблематика, односно који у средњорочној перспективи може имати улогу веома важног енергетског коридора за транспорт нафте и гаса из енергентима богатих региона (Блиског Истока, Каспија, Централне Азије и Русије) ка европским државама.⁸⁴⁶ И не само као енергетско-транспортни коридор, већ у перспективи и као једно од главних евроазијских енергетских чворишта (аналогно некадашњој улози великог „трговинског пута из Европе у Азију“), са изузетним геостратешким и геоекономским значајем. У прилог овакве тезе, између осталог говори и анализа структуре и динамике увоза енергената како земаља овог региона, тако и великог броја држава ЕУ у првој деценији овог века. Притом, веома сложену ситуацију са аспекта енергетске политике балканских држава додатно компликује утицај ванрегионалних чинилаца, односно «глобалних геополитичких играча» (САД, ЕУ и Русије), који у великој мери утичу на политичке и економске процесе у вези са енергетским политикама држава региона, опредељујући притом и структуру њихових

енергетских интереса.⁸⁴⁷ Може се закључити да управо степен подударности или супротстављености (конфликтности) политичких и енергетских интереса ових глобалних играча на простору Балкана, у пресудној мери детерминише енергетску политику држава Балканског региона и њихову енергетску безбедност.⁸⁴⁸ Овакав став најбоље илуструје анализа постојећих и потенцијалних енергетских маршрута у региону Југоисточне Европе за транспорт нафте и гаса, али и анализа неких потенцијалних алтернативних пројеката, затим рокова за њихову реализацију, као и веома висок степен њихове «исполитизованости», односно њиховог геополитичког аспекта.

С обзиром на овакву сложену ситуацију, задаци енергетске политике Руске Федерације у Балканском региону су управо стварање повољних услова и могућности за остваривање што тешње енергетске сарадње са земљама региона, у циљу пројекције и остваривања руских стратешких интереса на овом простору (примарно енергетских, али и геополитичких), као и предупређење развоја евентуалних негативних тенденција и последица по сопствене интересе.⁸⁴⁹ Повећани интерес Русије за простор Балкана условљен је управо могућношћу стварања енергетске транспортне инфраструктуре, односно коридора за транспорт нафте и гаса који би омогућио излаз из Црноморског региона ка Средоземљу и европским државама, смањујући притом у великој мери, како улогу турских мореуза, тако и значај постојећих транзитних држава.⁸⁵⁰ Са енергетског (и геополитичког) аспекта простор Балкана, као перспективни међународни енергетски коридор за транспорт нафте и гаса, за руску енергетску безбедност и покушаје диверзификације њеног извоза енергената на југозападном вектору има стратегијски, али и принципијелни значај.⁸⁵¹

⁸⁴⁶ Видети шире у:... Р. Bonin, „The last reserve of the imagined Great Power - On the significance of the Balkans for Russian political and economic actors, *New Balkan Politics*, No. 3, 2002.;

⁸⁴⁷ Простор Балканског полуострва је место сусретања интереса скоро свих кључних геополитичких актера... (Симонов, К., „Руски енергетски интереси у Југоисточној Европи“, у: Жарко Н. Петровић (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века*, ... оп. цит. стр. 139-40.);

⁸⁴⁸ Способност држава у региону да препознају заједничке интересе и да заједно приступе њиховој реализацији, умногоме може да минимизира тенденције великих сила да своје интересе решавају на штету држава региона... (Видети шире у:... Ђорђевић, И., Филијовић, М., „Балкански енергетски коридори као извор и потенцијал за решавање проблема безбедности“, *Мегатренд ревија*, vol. 8, бр. 1, Београд, 2011, стр. 169-85.);

⁸⁴⁹ Детаљније о циљевима и задацима руске енергетске политике на балканском простору видети и у:... Искандеров, П. А., „Балканский регион в системе европейской энергобезопасности“, (Интернет; http://perspectivy.info/oykumena/europe/balkanskij_region_v_sisteme_jeuropejskoj_energobezopasnosti_2011-03-09.htm, 14.12.2011.);

⁸⁵⁰ Руски енергетски интереси основно су средство јачања руског утицаја у региону Балкана и Југоисточне Европе и представљају део руске енергетске стратегије према ЕУ, при чему се гасовод „Јужни ток“ и нафтовод „Бургас-Александрополис“ издвајају као главни енергетски пројекти... (Видети шире у:... М. А. Smith, „Russian Energy Interest in the Balkans“, *Defence Academy of the United Kingdom*, 2008, (Интернет; [http://www.da.mod.uk/colleges/arag/document-listings/balkan/08\(07\)MAS.pdf/view](http://www.da.mod.uk/colleges/arag/document-listings/balkan/08(07)MAS.pdf/view), 18.11.2011.);

⁸⁵¹ О транзитном значају Балкана, као перспективног енергетског коридора за транспорт руске и каспијске нафте и гаса ка европским потрошачима и у том контексту о његовом значају за руску енергетску безбедност, видети опширније у делима руских аутора... (Телегина, Е. А., Румянцева, М. А., Покровский, С. В., „Международный транзит энергоресурсов в системе энергетической безопасности государства: принципы организации и регулирования“, Под ред. С. М. Богданчикова, Москва, 2001.; Симонов, К. В., *Глобальная*

У прилог оваквог става говори и не мали број анализа енергетских и геополитичких интереса Русије великог броја руских аутора, који простор Балкана истражују и анализирају у оквиру ширих тематских целина,⁸⁵² заступајући притом становиште да регион Балкана има веома значајну улогу за глобалну енергетску безбедност и интересе Русије, управо са аспекта потенцијалног енергетског саобраћајног коридора и могућности развоја међународне транспортне инфраструктуре, али и као енергетско тржиште у експанзији. Према мишљењу појединих руских аутора, један од примарних интереса Русије представља интензивирање њене енергетске дипломатије, односно енергетске политике у Балканском региону. Наведена проблематика, односно проблеми у енергетској сфери везани за диверзификацију транзитних енергетских маршрута и борбу за остваривање што већег степена њихове контроле, на Западу је актуелизована од средине друге половине прошлог века. Постоји велики број радова западних аутора који третирају ову проблематику још од раних седамдесетих година XX века,⁸⁵³ док је током деведесетих ова делатност додатно интензивирана и у оквиру међународних енергетских институција.

С обзиром на специфичност и комплексност ситуације у области енергетике у земаљама региона (рачунајући ту и Србију), имајући притом у виду политичке и економске особености балканског простора, као и висок степен утицаја и готово опредељујуће улоге екстерних, ванрегионалних чинилаца на енергетску политику држава региона и на дефинисање регионалне стратегије енергетске безбедности, може се закључити да прогноза, односно предвиђање трендова у области диверзификације снабдевања, као и развоја енергетско-транспортне инфраструктуре у региону у блиској и средњорочној перспективи, представља веома сложен и неизван процес.

енергетическая война. Тайны современной политики, Москва, 2008.); У радовима западних аутора, квалитетна и умерена анализа руских интереса и стратегије њиховог остваривања на простору Балкана, у:... N. Sartori, „Russia s Energy Strategies in the Balkans“, *Interns Yearbook, Analytica*, Skorje, 2009, (Интернет: http://www.analyticamk.org/files/Yearbook_2008.pdf, 19.11.2011.);

⁸⁵² Прошин, В. Н., *Межгосударственные энергетические институты*, Москва, 2005.; Шафраник, Ю. К., *Нефтегазовый сектор России*, Москва, 2005.; *Нефть и газ во внешней политике России*, Под ред. Ю. К. Шафраника, Москва, 2000.; *Нефть новой России. Ситуация, проблемы, перспективы*, Под общ. ред. В. Ю. Алекперова. Москва, 2007.; Дружиловский, С. Б., *К вопросу об альтернативной стратегии РФ в сфере энергетической политики, Средиземноморье - Черноморье - Каспий: между Большой Европой и Большим Ближним Востоком*, ИД „Граница“, Москва, 2006.; Искандеров, П. А., *Балканский регион как часть глобальной «дуги нестабильности»*, (Интернет: <http://www.perspektivy.info/oykumena/balkan/balkanskij-region-kak-chast-globalnoj-dugi-nestabilnosti-2010-10-13.htm>, 03.06.2011.); и др.;

⁸⁵³ Детаљније о проблемима везаних за диверзификацију снабдевања и борбу за остваривање што већег степена контроле транзитно-енергетских коридора у радовима западних аутора... (J. Sylowicz, *The Energy Crisis and US Foreign Policy*, New York, 1975.; J. Yager and others, *Toward an International Energy Policy for the US*, Washington, 1975.; W. Levy, *Oil Strategy and Politics 1941-1981*, Colorado, 1982.; A. Sampson A., *The Seven Sisters: The Great Oil Companies and the World They Created*, London, 1988; T. Gustafson, *Crisis amid Plenty: the Politics of Soviet Energy Under Brezhnev and Gorbachev*, Princeton, 1989.);

4.2.1. Геополитички и геоекономски значај Балканског региона у контексту руских стратешких интереса

У последње две деценије политичку, економску и безбедоносну ситуацију у региону Балкана детерминише велики број чинилаца, условљавајући неке опште карактеристике региона (као што су висок степен конфликтности и политичка нестабилност) које имају објективни историјски карактер. Истовремено, политичка нестабилност региона представља повод за мешање и пенетрацију утицаја великих сила, што доводи до усложњавања ситуације у самом региону. Заинтересованост великих сила за овај регион може се објаснити пре свега његовим географским, односно геостратешким положајем.⁸⁵⁴ Контрола Балканског полуострва у прошлости омогућавала је контролу трансконтиненталних комуникацијских и транспортних маршрута. Са тог аспекта Балкански регион се може посматрати као део јединственог геополитичког простора, који обухвата Централну Азију, Кавказ и Балкан. Практично, готово све маршруте за транспорт енергената на европски континент из каспијског и блискоисточног правца пролазе преко Балканског полуострва. Ова чињеница условила је посебан значај и улогу Балкана у сфери остваривања глобалне и европске енергетске безбедности, што додатно усложњава ситуацију у региону у контексту појачавања конкуренције и сучељености светских и регионалних сила за успостављање контроле над енергетско-транспортном инфраструктуром, али и конкуренцију међу самим државама региона за лидерски статус.⁸⁵⁵ Управо у контексту надметања глобалних актера енергетске политике за контролу и утицај над енергетско-транспортним маршрутама, Балкан је поред свог изузетног геостратешког положаја, добио и огроман геоекономски значај. Истовремено, са унутарполитичког аспекта, крајем прошлог и почетком овог века Балкан представља једну од најнеуралгичнијих тачака на планети. Сви наведени чиниоци условили су поновно сучељавање и «борбу» ванрегионалних и регионалних сила за очување и остваривање свог утицаја у овом региону.

У својој вишевековној историји Балкан је одувек био поприште територијалних, етничких и религиозних сукоба, уз свеprisутан интерес великих сила, условљен пре свега његовим изузетним геостратешким положајем на европском континенту. Стога не изненађује чињеница да је и данас регион Балкана и даље остао поприште сучељавања интереса великих сила за остваривање утицаја на овим просторима. Већина данашњих унутрашњих

⁸⁵⁴ Видети шире у:... Рыгов А., „Россия вновь на Балканах“, *Круглый стол Фонда исторической перспективы*, (Интернет: http://www.perspektivy.info/table/rossiya_vnov_na_balkanah.htm, 28.10.2012.);

⁸⁵⁵ Искандеров, П. А., „Балканский регион в системе европейской энергобезопасности“, (Интернет: http://perspektivy.info/oykumena/europe/balkanskij_region_v_sisteme_jevropejskoj_energobezopasnosti_2011-03-09.htm, 14.12.2011.);

политичких проблема на Балканском простору и нагомилани конфликтни потенцијал имају објективан карактер и вуку корене из ближе и даље прошлости. Упркос турбулентним догађајима у последњој деценији прошлог века, које су пратили распад СФРЈ, стварање нових независних држава и нови територијални и етнички конфликти, регион Балкана и у XXI веку није изгубио улогу значајног транзитног коридора који повезује Европу и југозападне делове азијског простора. Чак се може закључити да је данас значај Балкана као транзитног коридора вишеструко повећан, с обзиром на значај и улогу енергената (нафте и гаса) из Каспијског и Централноазијског региона за енергетску политику европских држава и њихову енергетску безбедност. Овакву ситуацију о улози и значају овдашњих простора није умањила ни чињеница да су поједини западни аутори регион Балкана, због његове политичке нестабилности и познатих дешавања из деведесетих година прошлог века, као и сада постојећих тензија у региону, окарактерисали као сегмент «глобалног појаса нестабилности» који се простире од централно-афричких простора до Југоисточне Азије.⁸⁵⁶ На основу изнетих ставова намеће се закључак, да простор Балкана представља најоптималнију, најцелисходнију и најрационалнију опцију при избору маршрута за изградњу енергетске инфраструктуре за транспорт нафте и гаса са блискоисточних простора и из постсовјетских држава Каспијског и Централноазијског региона на европски континент. Управо ова чињеница, уз постојећу хроничну забринутост европских држава за остваривање енергетске безбедности, условила је ситуацију да регион Балкана у првој деценији XXI века додатно добије на значају и постане полигон сучељавања великих држава за остваривање њихових енергетских и стратешких интереса.

4.2.2. Улога и утицај енергетске политике Русије у остваривању енергетске стабилности Балканског региона

Самит о енергетској сарадњи одржан у Загребу (Хрватска), у јуну 2007. године, на коме су учествовале све државе Балканског региона и Русија, означио је почетак енергетског дијалога између Русије као главног снабдевача, односно извозника енергената у овај регион и држава Југоисточне Европе (ЈИЕ). Циљ одржавања наведеног Самита представља остваривање стабилне енергетске ситуације у региону Балкана и решавање актуелних енергетских проблема, али и јачање руских енергетских позиција у региону, односно стварање предуслова за почетак реализације прве фазе пројекта гасовода «Јужни ток»,⁸⁵⁷ који

⁸⁵⁶ «Глобална зона нестабилности» се протеже од простора јужне Сахаре у Африци, преко Северне Африке, Блиског Истока, Балкана, Кавказа, Јужне и Централне Азије, све до делова Југоисточне Азије... („*Мир после кризиса. Глобалне тенденције – 2025: меняющийся мир*“, Доклад Националног разведывателног совета США, Москва, 2009, с. 127-8.);

⁸⁵⁷ Опширније о пројекту гасовода „Јужни ток“:… (Интернет: www.gazprom.ru, 11.12.2011.);

је лансиран као заједнички руско-италијански енергетски пројекат компанија «Гаспром» и италијанске «ЕНИ», непосредно пре енергетског самита у Загребу.⁸⁵⁸ На самиту је истакнуто да са аспекта руских енергетских интереса, Балкан има велики значај не само као потенцијални транзитно-енергетски коридор, већ и као значајно тржиште, које велики део својих потреба за енергентима остварује увозом руске нафте и гаса. Имајући у виду наведено, уз чињеницу да је управо регион Балкана изабран као енергетска транспортна маршрута за конкурентски гасоводни пројекат («Набуко»), као и да све државе Балкана имају сопствене енергетске интересе и да у складу са њима спроводе сопствене енергетске политике, балканско тржиште енергената, односно простор Балкана уопште може постати поприште сучељавања конкурентских гасоводних пројеката (Јужни ток и Набуко), што још више интензивира утицај и значај Русије, као ванрегионалног фактора у региону.⁸⁵⁹

4.2.3. Енергетски интереси држава региона и осталих ванрегионалних чинилаца на балканском простору

Предмет анализе читаве лепезе постојећих енергетских интереса на простору Балкана, како самих балканских држава, тако и ванрегионалних чинилаца има за циљ идентификацију и дефинисање екстерних чинилаца који у већој мери детерминишу руску енергетску политику у региону Балкана. У том контексту, предмет анализе биће основни правци енергетских политика најважнијих држава региона са аспекта руских енергетских интереса (Бугарске, Румуније, Турске), док ће енергетска политика Србије и руско-српски енергетски односи бити предмет посебног разматрања и анализе у поглављу VII овог рада. Што се тиче енергетских интереса ванрегионалних чинилаца, заједничка енергетска политика Европске Уније такође ће бити предмет посебне анализе у наредном делу рада (у оквиру „Енергетског дијалога Русије и ЕУ“), док ће се енергетска политика САД и стратегија њеног остваривања на балканским просторима, детаљно разматрати и анализирати са аспекта њеног утицаја како на енергетске интересе земаља региона, тако и Руске Федерације.

Бугарска. Бугарска има статус најважније државе са становишта реализације руске енергетске стратегије на балканском простору, који је условљен пре свега њеним географским положајем. Значај Бугарске за руску гасно-транспортну инфраструктуру, односно као потенцијалног транзитног коридора за транспорт руског гаса у централне и јужне делове европског континента, од кључне је важности за реализацију руских енергетских пројекта у региону, од којих је свакако најактуелнији и најзначајнији пројекат

⁸⁵⁸ Симурдић, М., „Руска енергетска политика и Балкан“, у: Петровић Жарко (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века*, ... стр. 150.;

гасовода «Јужни ток». Последњих година прве деценије XXI века енергетски сектор Бугарске налази се у фази озбиљних реформи и структуралних промена, односно реорганизације и пререструктурирања енергетског тржишта у правцу његове либерализације и увођења принципа слободног тржишта, а све у циљу остваривања енергетске безбедности и привлачења страних инвестиција. Главни спољнотрговински партнер Бугарске је Руска Федерација са око 17,7% увоза (или око 4.430,7 милиона евра) током 2008. године, углавном захваљујући чињеници да Бугарска више од 70% својих укупних потреба за енергентима (природни гас, сирова нафта, атомско гориво) обезбеђује увозом и да је углавном оријентисана на Русију на основу дугорочних међудржавних споразума.

Бугарска је у мају 2011. године, донела нову «Енергетску стратегију до 2020 године», као основни стратегијско-доктринарни документ у енергетској сфери. При очувању тренутног темпа раста бугарске привреде, прогнозе су да ће се потребе ове државе за природним гасом знатно увећати у средњерочном периоду, што ће нужно условити и повећање увоза овог енергента, с обзиром на чињеницу да домаћа производња подмирује мање од једне десетине укупних потреба.⁸⁶⁰ Истовремено, Бугарска има релативно развијен систем гасно-транспортне инфраструктуре, који се састоји од гасно-транспортног система за потребе саме Бугарске (чија је пропусна моћ око 7 милијарди кубних метара годишње) и гасно-транспортног система за транзит гаса преко бугарске територије (капацитета око 19 милијарди кубних метара годишње).⁸⁶¹ Бугарска такође поседује и подземно складиште природног гаса «Чирен». На основу дугорочних уговора до краја треће деценије овог века, руска компанија «Газпромекспорт» имаће у потпуности монопол када је у питању гасно-транспортна инфраструктура у Бугарској.⁸⁶²

У таквој ситуацији енергетско тржиште Бугарске има тенденцију перспективног развоја, како у смислу повећања унутрашњих потреба за гасом, тако и за учвршћивање статуса Бугарске као једне од кључних транзитних држава за транспорт гаса са простора

⁸⁵⁹ Видети шире у:... N. Sartori, „Russia s Energy Strategies in the Balkans“, *Interns Yearbook, Analytica*, Скопје, 2009, (Интернет: http://www.analyticamk.org/files/Yearbook_2008.pdf, 19.11.2011.)

⁸⁶⁰ Иако је учешће природног гаса у „енергетском колачу“ Бугарске у 2008. години износило свега око 5% (далеко иза угља – 35%, нафте – 36% и атомске енергије – 18%), производња природног гаса у Бугарској износила је 217,5 милиона кубних метара, што је представљало свега 6,5% потреба за овим енергентом. Притом, учешће природног гаса у енергетској потреби становништва (домаћинства) износи само 1,6% у односу на 40,1% у државама ЕУ... (Видети шире у:... „Повторный доклад по инвестиционному климату и структуре рынка в энергетическом секторе Болгарии“, *Energy Charter Secretariat*, Boulevard de la Woluwe, 56B-1200 Brussels, Belgium, ISBN: 978-905948-097-1, с. 58-9.);

⁸⁶¹ Први транзит природног гаса преко територије Бугарске остварен је 1987. године у Турску. Данас, на територији Бугарске налази се развијен систем гасно-транспортне инфраструктуре који омогућује снабдевање природним гасом тржишта балканских држава (Македоније, Грчке и Турске). Пропусна моћ гасоводног система ка Грчкој износи око 3 милијарде кубних метара годишње, ка Турској око 14 милијарди, док је ка Македонији далеко мања и износи свега 0,7 милијарди... (Исто.);

⁸⁶² Исто, стр. 67.;

Каспијског и Централноазијског региона ка европском континенту. Ова чињеница у великој мери је утицала на ситуацију да бугарски енергетски сектор постане један од најисполитизованијих у Европи, са доминантно израженим утицајем америчке политике која врши континуирани дипломатски притисак да Бугарска редукује сарадњу са Русијом у области енергената.⁸⁶³ По мишљењу једног броја бугарских аутора, амерички геостратешки интереси у тој земљи у великој мери могу утицати на чињеницу да Бугарска може изгубити велику економску добит коју са собом носи сарадња са Русијом у сфери енергената.⁸⁶⁴

Бугарска је такође учествовала и у пројекту изградње «Трансбалканског нафтовода» Бургас - Александрополис, али је изашла из пројекта, по оцени једног броја руских аутора преваходно због политичких притисака спољних чинилаца.⁸⁶⁵ Може се закључити да анализа наведених чињеница и ставова потврђује тезу о опредељујућем утицају спољашњих чинилаца на енергетску политику Бугарске, који ће у великој мери бити детерминисан процесом сучељавања интереса Русије, ЕУ и САД на балканском простору и настојањима Бугарске да у таквој констелацији извуче највећу могућу корист и претрпи најмању могућу штету по сопствене националне интересе.⁸⁶⁶

Румунија. Румунија је највећа држава на Балканском полуострву, која се налази у југо-источном делу европског континента и која својом источном границом излази на Црно море. У геополитичком и геоекономском смислу Румунија повезује простор ЗНД са Западним Балканом и са тог аспекта може се говорити о врло повољном геостратешком положају Румуније, као својеврсног моста Балканско-Црноморског региона, који повезује европски континент са Каспијским и Централноазијским простором, чиме је њена улога и са становишта руских интереса доста велика.

Исто као и Бугарска, Румунија је од 29.03.2004. чланица НАТО, а од 01.01.2007. и чланица ЕУ. Румунија располаже сопственим налазиштима нафте и гаса, али су процењене резерве веома мале, тако да се највећи део потреба за нафтом и гасом остварује увозом који

⁸⁶³ Тако на пример, на потписивање прелиминарног споразума о изградњи гасовода «Јужни ток» између Русије и Бугарске, 17.07.2010. године, одмах су реаговале САД вршећи дипломатски притисак да Бугарска одустане од овог пројекта и узме учешће у конкурентском гасоводном пројекту «Набуко»... («Россия и Болгария подписали «дорожную карту» по «Южному потоку»», (Интернет: http://dw.de/dw/article/0,,5811631,00.html?maca=rus-yandex_new_politics-320-xml, 23.06.2012.);

⁸⁶⁴ Видети шире у:... Колев, К. В., „Отношени к строителству АЭС «Белене» позиции общества и властей Болгарии демонстрируют высокую степень расхождения“, *Центр энергетической экспертизы*, (Интернет: <http://www.energy-experts.ru/comments5280.html>, 28.11.2012.);

⁸⁶⁵ Видети шире у:... Станишев, С., „Позиция премьера по энергетическим проектам формируется вне страны“, (Интернет: http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2010/06/15/917521_pozicijata_na_premiera_za_energiinite/, 27.11.2011.);

⁸⁶⁶ Бугарска настоји да искористи постојећу конкуренцију великих сила када је у питању њен енергетски сектор и да из ње оствари конкретне бенефите. Тако је у априлу 2012. године снижена цена руског гаса за 11,1%, уз презимање конкретних обавеза бугарске стране у вези са изградњом гасовода „Јужни ток“... (*Болгарское Национальное Радио*, (Интернет: <http://bnr.bg/Pages/default.aspx>, 16.08.2012.);

расте из године у годину, упоредо са развојем румунске економије. Средином прве деценије овог века Румунија је у потпуности зависила од увоза гаса из Русије.⁸⁶⁷ Једна од првобитних варијанти за маршруту гасовода «Јужни ток» била је територија Румуније,⁸⁶⁸ али је изабрана Бугарска. Политичка оријентација Румуније је у потпуности прозападна, однос према Русији је крајње уздржан, а средњорочне прогнозе не предвиђају промену такве тенденције, иако је било спорадичних најаву румунских званичника о потреби јачања односа са Русијом.⁸⁶⁹ Међутим, с обзиром на чињеницу да је Румунија средином 2011. године, потписала споразум са САД о размештају елемената америчке ПРО (тзв. антиракетни штит) на својој територији, у војној бази недалеко од места Дивасел,⁸⁷⁰ такав развој ситуације је мало вероватан. Истовремено, с обзиром да Румунија има изузетно пријатељске и стабилне односе са Србијом у којој су позиције Русије одувек биле изузетно јаке и стабилне, Русија може покушати да искористи управо ту чињеницу за јачање својих «енергетских» позиција у Румунији. На основу изнетих ставова и презентованих чињеница може се закључити да с обзиром на изузетно повољан геостратешки положај, Румунија ће имати несумњив значај и улогу у геополитичкој «трци гасовода» (Јужни ток и Набуко) и може представљати једну од арена у којој ће се велике силе надметати за овладавање и успостављање контроле над коридорима за транспорт каспијских и централноазијских енергената.

Грчка. Грчка се већ више деценија налази у сфери утицаја Запада (чланица НАТО од 1952, а ЕУ од 1982. године), али има врло јаке историјске и конфесионалне везе са Русијом.⁸⁷¹ Данас Русија и Грчка чине напоре на интензивирању сарадње у области енергетике, нарочито у гасној индустрији. У тзв. енергетском колачу Грчке угаљ је примарни енергент, док је природни гас заступљен са око 10%. Русија је главни снабдевач гасом грчке државе, које је стабилно и засновано на већем броју међудржавних уговора. Притом, сарадња руског Гаспрома са грчким гасним компанијама је развијена и датира још са почетка

⁸⁶⁷ Увоз енергената (нафте, нафтних деривата и гаса) учествује са више од 80% у укупном увозу државе и у периоду 2001-05. године порастао је са 33,6 на 40%, док је у првим годинама друге деценије овог века износио око 50%... (Видети шире у:... „Румунија. Редован преглед политике у области енергетске ефикасности 2006. године“, званичан сајт „Енергетске повеље“ (*European Energy Charter*), (Интернет: www.encharter.org, 12.04.2012.));

⁸⁶⁸ Видети шире у:... „Южный поток» пройдет по территории Румынии“, (Интернет: <http://ieport.ru/21297-yuzhnyj-potok-projdet-po-territorii-rumynii.html>, 19.10.2012.); Румунија је у фебруару 2012. године руском Гаспрому изнела предлог маршруте за изградњу гасовода преко своје територије и изразила велику заинтересованост за учешће у наведеном пројекту, чиме је појачала конкуренцију самих балканских земаља за учешће у изградњи „Јужног тока“... (Видети шире у:... [Портал ИнтерЕнепро](http://ieport.ru/21297-yuzhnyj-potok-projdet-po-territorii-rumynii.html), (Интернет: <http://ieport.ru/21297-yuzhnyj-potok-projdet-po-territorii-rumynii.html>, 29.06.2012.));

⁸⁶⁹ Видети шире у:... Бовдунов, А., „Петрополитика России и Юго-Восточная Европа (на примере Сербии и Румынии)“, *«Геополитика»*, №4, 2010 г. (Интернет: <http://geopolitica.ru/Articles/1150/>, 28.11.2012.);

⁸⁷⁰ Детаљније о плановима за размештање елемената америчке ПРО на румунској територији у:... Милосављевић, С., „Ширење НАТО на Исток као детерминишући фактор руске стратегије безбедности у постхладноратовском међународном поретку“, ... стр. 54-5, видети фус ноту бр. 55.);

последње деценије прошлог века.⁸⁷² Гаспром је показивао, а и данас показује велику заинтересованост за повећање сопствене партиципације у грчком енергетском сектору. С друге стране, Грчка у циљу јачања сопствене енергетске безбедности и диверзификације снабдевања енергентима (гасом) чини кораке у правцу сарадње и са појединим државама Блиског Истока, конкретно са Катаром из кога увози течни гас. У том контексту у перспективи (у средњорочном периоду) Грчка може постати један од кључних транспортних коридора за даљу дистрибуцију овог енергента према европском континенту, претендујући да тиме угрози позицију Турске која има статус најзначајније државе за транзит енергената са простора Каспија и Блиског Истока ка Европи.⁸⁷³

Турска. Захваљујући свом географском положају Турска представља јединствени мост између региона Блиског Истока, Каспија и Балкана. Настојећи да искористи ову околност, један од важнијих циљева турске енергетске политике је између осталог и стицање статуса лидера у транспорту енергената са блискоисточних и каспијских простора на балканско, односно европско тржиште.⁸⁷⁴ Истовремено, Турска је чланица НАТО,⁸⁷⁵ дугогодишњи кандидат за чланство у ЕУ, као и веома важан стратешки партнер Русије,⁸⁷⁶ што уз њену улогу значајног коридора за транзит каспијске и руске нафре и гаса, додатно усложњава и компликује укупну геополитичку и геоекономску ситуацију у региону. У том контексту, са енергетског аспекта Турска практично представља „свачијег пожељног стратешког партнера“, али је последњих година приметна тенденција да ова држава игра и све значајнију улогу „геополитичког балансера“ у односима великих сила (поједини западни аутори чак наводе да „Турска има улогу „катализатора“ у евроазијским односима“),⁸⁷⁷ уз *све*

⁸⁷¹ Видети шире у:... Кавешников, Н., „Роль энергодиалога Россия-ЕС в обеспечении энергетической безопасности «Большой Европы»“, *„Вся Европа“*, №5(33), 2009.;

⁸⁷² Током 1991. године основана је мешовита руско-грчка енергетска гасна компанија «Прометеј Гас» (на принципу акционарског друштва) са циљем развоја руско-грчке сарадње у области производње гаса, која је учествовала у реализацији неколико значајних енергетских пројекатана грчкој територији, међу којима су гасоводи Кулата-Афини и Комотини-Александропулос, термоелектрана у граду Флорина, као и низ других мањих пројеката.;

⁸⁷³ Видети шире у:... М. Пантелакис, „Грција в роли альтернативного энергетического коридора“, *The European Geopolitical Forum*, (Интернет: http://gpf-europe.ru/upload/iblock/b91/greece_summary_final_06092010.pdf, 14.08.2012.);

⁸⁷⁴ Шамрай, П. С., *Основные направления энергетической стратегии Турции и ее влияние на энергетическую политику России*, (диссертация канд. эконом. наук), Москва, 2006, с. 95.;

⁸⁷⁵ За САД Турска нема само значај енергетског партнера, већ се као чланица НАТО појављује и у улози „функционалног агента САД у региону“... (Видети шире у:... Т. N. Marketos, „Turkey in the Eurasian Energy Security Melting Pot“, *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 7, No. 4, 2009.);

⁸⁷⁶ За Руску Федерацију Турска данас има значај важног стратешког партнера не само у економији (енергетици), већ и у сфери безбедности, на плану успостављања стабилности на кавкаско-централноазијским просторима, на којима живи велики проценат туркофонског становништва... (Видети шире у:... Петровић Д., *Русија на почетку XXI века*, Прометеј, Нови Сад, 2007.);

⁸⁷⁷ Видети шире у:... Т. N. Marketos, „Turkey in the Eurasian Energy Security Melting Pot“, *China and Eurasia Forum Quarterly*, Vol. 7, No. 4, 2009.; Н. Bağcı, *Turkey Plays Greater Role in Middle East Than Many Think*, *World Security Network News Letter*, 2002.; Филијовић, М., „Турска и балкански енергетски чвор“, *Балкан магазин*,

израженије процесе стратешког осамостаљивања од утицаја спољних фактора (пре свега САД, које у све већој мери губе утицај на турску политику) и покушаја њеног профилисања као релативно самосталног „геополитичког стожера“ на југо-западноазијским просторима (курзив - С.М.). Турска као значајна регионална сила, последњих година остварује и све тешње енергетске односе са Русијом у виду сарадње на реализацији одређених пројеката енергетско-транзитне инфраструктуре, што указују на огроман потенцијал енергетске сарадње ове две државе.

Основна карактеристика тзв. енергетског микса Турске средином прве деценије овог века (2007.) била је релативна избалансираност.⁸⁷⁸ Притом своје енергетске потребе за нафтом и гасом Турска обезбеђује увозом у готово стопроцентном обиму.⁸⁷⁹ Оваква ситуација имплицира закључак да енергетска безбедност Турске зависи од поузданог, сигурног и дугорочног увоза ових енергената и да је диверзификација како извора, тако и праваца снабдевања енергентима императив турске енергетске политике.⁸⁸⁰ Својим позиционирањем као земље - транзитера блискоисточних и каспијских енергената на Запад, Турска не само да јача свој геополитички утицај, односно своју улогу регионалног лидера и доприноси стабилности региона, већ истовремено подиже и ниво своје енергетске безбедности. Настојећи да се наметне као регионални лидер, Турска између осталог користи и стратегију „окупљања на рођачкој основи“, покушавајући да повећа своју улогу и ојача своје позиције међу туркофонским становништвом у Каспијско-Централноазијском субрегиону, као и на простору Кавказа. Притом Турска поред економских и политичких, користи и веома изражене културно-историјске, односно културно-цивилизацијске чиниоце као механизме утицаја, који несумњиво постоје када је у питању однос Турске са појединим државама са наведених простора. Слична је природа њених односа и према појединим балканским просторима (Босна и Херцеговина, Санцак).

Како је истакнуто, једна од суштинских карактеристика Балканског региона са енергетског аспекта је изражена присутност енергетских интереса ванрегионалних чинилаца (САД, ЕУ, Русија) и готово опредељујући утицај њихових политика на енергетске процесе у

14.12.2010, (Интернет: <http://www.balkanmagazin.net/energetika/cid163-29919/turska-i-balkanski-energetski-cvor>, 21.11.2012.);

⁸⁷⁸ Енергетски микс Турске је релативно уравнотежен: угаљ 28%, нафта 31% и природни гас 31,5%... («Enerji ve Tahii Kaunaklar Bakanligi», (Интернет: *Министарство енергетике и природних ресурса Турске*, <http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sfwebpages&henerji&bn=215&hn=12&nm=384&id=384>, 24.06.2012.));

⁸⁷⁹ Према подацима турске енергетске државне компаније БОТАШ за 2008 годину, потребе за природним гасом износиле су 36 милијарди кубних метара, од чега је 97,3% обезбеђено увозом. Према прогнозама, до 2015. године ове потребе ће нарасти на 57 милијарди кубних метара гаса. Такође, у 2008. години увозом је обезбеђено 92,8% укупних потреба за нафтом... (Видети шире у:... *BOTAS 2008*, Sektor Raporu, Ankara, 2009, p. 19-21.);

региону. Предмет анализе, у контексту утицаја ванрегионалних чинилаца на Балкану, биће енергетска политика САД на европском вектору и то у једном ширем контексту, као сегмент америчке енергетске политике у Медитеранско-Каспијском субрегиону, чији је Балкан саставни део. О утицају енергетских интереса Русије и ЕУ у региону Балкана и стратегија њиховог остваривања биће представљене само суштинске напомене, с обзиром на чињеницу да ће бити предмет детаљних разматрања и анализе у наредном делу рада о енергетском дијалогу ЕУ и Русије.

Европска Унија. Са проблемом остваривања енергетске безбедности, Европска Унија сусрела се од самог почетка интеграционих процеса на европском континенту и то питање ни једног тренутка није губило на значају до данашњих дана.⁸⁸¹ Напротив, у првој деценији овог века енергетска безбедност европског континента је у тој мери актуелизована, да се слободно може констатовати да заузима лидерско место на листи приоритета Европске Уније.⁸⁸² Овакав став о круцијалном значају енергетске безбедности је очигледан и лако доказив с обзиром на околност да је Европска Унија данас у највећој мери зависна од увоза енергената (нафте и гаса). Оваква тенденција ће бити још израженија у средњорочном периоду, с обзиром да у ЕУ непрекидно траје процес проширења Уније и пријем нових чланица. У вези са наведеним ставовима енергетска политика ЕУ у великој мери је детерминисана енергетским политикама, како држава – снабдевача (од којих купује енергенте), тако и држава «транзитера» (на чијим територијама се налази нафтно-гасна транспортна инфраструктура којом се енергенти допремају до европских држава). С обзиром на чињеницу да Русија суштински има статус монополисте, када је у питању извоз гаса на тржишта земаља ЗНД и статус доминантног снабдевача када је у питању европско тржиште, оваква ситуација може постати један од најзначајнијих чинилаца који одређује (и угрожава) енергетску безбедност ЕУ. Притом, диверзификација увоза енергената на европско тржиште као круцијални интерес ЕУ, подразумева како диверзификацију извора, тако и диверзификацију праваца снабдевања. Управо са становишта диверзификације транспортних маршрута за увоз енергената на европско тржиште, регион Балкана као део евроазијског енергетско-транзитног коридора, има огроман значај за европску енергетску безбедност.

⁸⁸⁰ Видети шире у:... *Енергетска стратегија Турске*, (Министарство спољних послова Турске, Генерална дирекција за енергетику, воде и животну средину), Анкара, 2009, стр. 6.;

⁸⁸¹ Према мишљењу професора Б. Н. Зуева, руководиоца катедре за међународне економске организације и европске интеграције руског државног универзитета (ГУ ВШЭ), проблем остваривања енергетске безбедности постојао је од времена зачетка европских интегративних процеса, стварањем европског царинског савеза и заједничне аграрне политике, односно још од стварања европских организација за угљ и челик и за атомску енергију. (...) На територији европског континента живи око 7% светске популације. ЕУ ствара 25% светског БДП и учествује са 21% у укупном обиму светске трговине.... (Видети шире у:... Зуев, В. Н., „*Формирование энергетической политики Евросоюза*“, (Интернет: http://iorj.hse.ru/data/2011/02/03/1208839677/shaping_energy_politicians.pdf, 28.07.2012.));

Истовремено, један од кључних задатака европске енергетске политике представља повећање постојећих и изградња нових капацитета унутрашње-европског енергетско-транспортног система, што у великој мери може допринети обједињавању и повезивању националних енергетских тржишта европских држава у јединствено европско енергетско тржиште. Овакав развој ситуације може имати наглашено позитиван утицај на остваривање комплексне и недељиве енергетске безбедности европског континента. И у том контексту Балкан има огроман значај.⁸⁸³ На основу презентованих чињеница и ставова намеће се закључак, да иако енергетика заузима једно од кључних места у европској економији, ниво остварене енергетске безбедности Европске Уније је за сада незадовољавајући. Истовремено, у таквим условима улога Русије као највећег извозника енергената на европско тржиште несумњиво ће још више порасти.

Сједињене Америчке Државе. Утицај Америке и њена енергетска политика у региону Балкана мора се промишљати и анализирати у контексту глобалне америчке енергетске стратегије, уз уважавање одређених специфичности које су одређене пре свега геостратешким положајем овдашњих простора и њиховом улогом у глобалном транзитно-енергетском систему. Са тог становишта, САД перципирају регион Балкана као део већег Медитеранско-Каспијског субрегиона у коме Америка несумњиво има сопствене политичке и енергетске интересе,⁸⁸⁴ као уосталом и остали велики «геополитички играчи» (Русија и ЕУ). У наведеном субрегиону последњих година приметан је растући утицај Кине и Индије, које су примарно заинтересоване за природне и енергетске ресурсе региона, али и снажан утицај појединих регионалних сила (пре свих Турске и Ирана). На основу ових чињеница и ставова може се закључити да на политику држава наведеног субрегиона у опредељујућој мери утичу екстерни (регионални и ванрегионални) чиниоци. Притом, мале и средње државе региона више представљају објекте, него субјекте глобалне политике, али својим вештим маневрисањем између интереса великих и регионалних сила, истовремено врше и јак повратни утицај на правце и садржаје глобалне политике у региону.

САД су по многим економским показатељима водећа економија света и у вези са тим и лидер када су у питању одређени показатељи глобалне енергетике. Америчка домаћа производња не задовољава њене енергетске потребе. Америка је светски лидер када су у питању енергетске потребе и увоз енергената, док је по производњи међу водећим земљама. Почетком XXI века САД (у којој живи око 4,6% светске популације) на својој територији

⁸⁸² Клотин, К., Пајпер, Ц., “Енергетски дијалог ЕУ-Русија”, ... стр. 25.;

⁸⁸³ Видети шире у: ... *Stability Pact*, (Интернет, <http://www.stabilitypact.org/energy/default.asp>, 14.11.2011.);

⁸⁸⁴ Гусейнов, В. А., „Геополитическая роль Средиземноморско-Каспийского региона“, *Средиземноморье - Черноморье - Каспий*, под. ред. Н. П. Шмелева, В. А. Гусейнова, А. А. Язьковой, Издательский дом «Граница», Москва, 2006, с. 13.;

производила је око 15% од укупно произведених енергената у свету. Међутим, то није довољно за задовољење њених потреба за енергентима које износе готово четвртину укупних светских потреба (22,5%), тако да је њен дефицит у енергентима скоро 30%.⁸⁸⁵ САД имају статус највећег светског увозника енергената и сходно томе изражену зависност од глобалних енергетских процеса, како у сфери производње и транспорта енергената,⁸⁸⁶ тако и у области формирања цена на светском енергетском тржишту.⁸⁸⁷ Наведене чињенице у првој деценији овог века условиле су интензивирање америчке енергетске политике у глобалним оквирима, усмерене на изградњу избалансираних и диверзификованих структуре увоза енергената и смањење зависности од појединих држава.⁸⁸⁸ С друге стране, иако се на територији САД налазе значајне резерве енергената, једна од основних карактеристика њене државне и енергетске политике представља примарна оријентација на увоз енергената из иностранства,⁸⁸⁹ уз максимално могућу рационализацију и «штедњу» када су у питању сопствени енергетски ресурси и уз истовремено настојање да се створе повољни економски услови за успешно деловање америчких енергетских транснационалних компанија (ТНК) у иностранству.

У вези са реализацијом суштинског циља америчке енергетске политике - јачање и развијање националне и глобалне енергетске безбедности, произилази и једна од основних карактеристика њене енергетске политике, а то је придавање великог значаја и пажње остваривању контроле над налазиштима енергената (нафте и гаса), као и над енергетско-транспортном инфраструктуром.⁸⁹⁰ Зато је Америка поједине светске регионе богате енергентима и регионе кроз које пролазе међународни коридори за транспорт нафте и гаса, прогласила зоном својих стратешких интереса и у складу са тим у наведеним регионима интензивирала је не само своју енергетску, већ и војну политику. Најзначајнији региони са аспекта америчких енергетских интереса, свакако су региони Блиског Истока, односно

⁸⁸⁵ *Annual Energy Review 2008*, US Department of Energy, Washington, 2009, p. 200.;

⁸⁸⁶ Видети шире у:... *Энергетическая политика США*, справочные материалы МИД РФ ДСА.;

⁸⁸⁷ Према америчким званичним проценама са средине прве деценије овог века, у дугорочној перспективи оваква ситуација остаће непромењена, уз тенденцију раста америчких потреба за енергентима... (Видети шире у:... *National Security: Consequences of U.S. Oil Dependency: Report of an Independent Task Force*, Council on Foreign Relations, 2006.);

⁸⁸⁸ У том смислу, према америчкој енергетској стратегији, учешће нити једне државе појединачно у структури америчког увоза не би смело да буде веће од 15% (осим када су у питању чланице НАФТА)... (Удалов, Д. А., *Энергетические аспекты внешнеэкономической стратегии США в начале XXI века*, (Автореферат к дисертацији на соискание степени канд. экономич. наук), Москва, 2010, с. 13.); Петро Нивола, виши научни сарадник америчког аналитичког центра (Brookings Institute), стоји на становишту да је императив америчке енергетске безбедности на почетку XXI века смањење зависности од блискоисточних земаља и повећање броја држава „снабдевача“ из којих Америка увози енергенте, а које притом нису чланице ОПЕК... (P. S. Nivola, „Energy Independence or Interdependence?“, *The Brookings Review*, Vol. 20, № 2, 2002, p. 24-7.);

⁸⁸⁹ Миронов, Н., „Новая энергетическая политика США: предпосылки и возможные последствия“, *Нефтегазовая вертикаль*, № 17, 2001, с. 35.;

Персијског залива (који заузима лидерско место), затим Централноазијски,⁸⁹¹ Каспијски,⁸⁹² као и још неки, мање значајни региони.⁸⁹³ Притом, у циљу диверзификације свог увоза, Америка настоји да максимално смањи своју зависност од увоза енергената из региона Персијског залива,⁸⁹⁴ као и да пронађе алтернативне изворе снабдевања.

Суштинска карактеристика америчке спољне енергетске политике на европском правцу је та што Америка, у циљу очувања евроатланског заједништва, енергетску безбедност својих европских савезника перципира као део властите енергетске безбедности. У комбинацији са геополитичким и безбедоносним чиниоцима, енергенти са каспијско-централноазијских простора и у том контексту и балкански енергетски коридор, представљају неке од суштинских циљева америчке енергетске политике, не толико са становишта диверзификације америчке енергетске безбедности, колико са покушајима да у што већем степену успостави контролу и оствари значајан утицај на енергетску безбедност својих европских савезника, као могућег средства (полуге) спољнополитичког утицаја на ситуацију на европском континенту. Преведено на језик праксе, то значи да би успостављање контроле од стране САД над налазиштима енергената на каспијско-централноазијским просторима, као и над коридорима којима се енергенти са ових простора транспортују ка Европи, омогућило Америци да диктира услове и то не само својим европским савезницима - увозницама енергената, већ и државама извозницама. Најбољу илустрацију ове тезе

⁸⁹⁰ Боровский, Ю., „США в современной энергетической дипломатии“, Отв. ред. А. Д. Богатурова, Т. А. Шаклеина, *Лидерство и конкуренция в мировой системе: Россия и США*, КРАСАНД, Москва, 2010. с 127-36.

⁸⁹¹ Видети шире у:... Нураков, Н., „Милитаризация внешней политики США и их интересы в Центральной Азии“, (Интернет: <http://www.easttime.ru/reganalitic/1/199.html>, 17.11.2011.); Морозов Ю. В., „Влияние военной политики США на обеспечение стабильности в Центральной Азии и на национальные интересы США в регионе“, *Россия и Америка в XXI веке*, (Электронный научный журнал), № 2, 2010.;

⁸⁹² Америка је у циљу учвршћивања својих позиција у Каспијском региону и остваривања пуне контроле над енергетско-транспортним коридором, лансирала безбедоносни аранжман (пројекат) под називом «Каспијска стража», чиме је учврстила своје војно присуство у региону... (Видети шире у:... S. Quigley, „European Command Transforming to Accommodate Bew Challenges“, Washington, March 9, 2006.);

⁸⁹³ Америчко Министарство енергетике сачинило је класификацију наведених региона према степену остварене стратешке и оперативне контроле... (Видети шире у:... *Energy security*, Energy Information Administration: Official Energy Statistics from U.S. Government, Washington, DC, 2009, (Интернет: <http://www.eia.doe.gov/emeu/security>., 16.06.2012.));

⁸⁹⁴ Регион Персијског залива има велики значај за америчку енергетску безбедност, с обзиром на чињеницу да увози 17% укупне производње региона, што је отприлике на нивоу заједничког увоза западноевропских држава... (Удалов, Д. А., *Энергетические аспекты внешнеэкономической стратегии США в начале XXI века*, (Автореферат к диссертации на соискание степени канд. экономич. наук.), Москва, 2010, с. 14.); О круцијалном значају региона Персијског залива за америчку енергетску безбедност, готово идентичне ставове заступају и готово сви западни аутори. Опширније видети у:... D. Moran, „War in the Middle East“, Ed. by Robert E. Looney, *Handbook of US Middle East Relations*, Routledge, 2009.; J. Russell, „Environmental Security and Regional Stability in the Persian Gulf“, *Middle East Policy*, Vol. XVI, No. 4 (Winter 2009.), p. 90-101; J. Russell, „Charting U.S. Security Strategy in the Persian Gulf“, Ed. by Markus Kaim, *Great Powers and Regional Orders: The United States and the Persian Gulf*, Ashgate, Burlington (VT), 2008.; J. Russell, „Critical Issues Facing the Middle East: Security, Politics, and Economics“, *Palgrave Macmillan Initiatives in Strategic Studies: Issues and Policies*, New York, June 2006.; R. Bronson, *Thicker Than Oil: America's Uneasy Partnership with Saudi Arabia*, Oxford University Press, Oxford, 2008.; M. Simmons, „Twilight in the Desert: The Coming Saudi Oil Shock and the World Economy“, John Wiley, Hoboken, New York, 2005.;

представљају одредбе стратегијско-доктринарног документа о основним поставкама америчке енергетске политике у дугорочном периоду, познат и као «Енергетски програм председника Џ. Буша», донет почетком прве деценије овог века.⁸⁹⁵ Према одредбама овог документа, зависност америчке привреде од увоза енергената окарактерисана је као примарно угрожавање и претња америчкој националној безбедности, при чему се апострофира да енергетска безбедност САД не зависи само од њених унутрашњих и спољашњих извора снабдевања енергентима, већ и од извора снабдевања њених савезника и партнера у првом реду држава Европске Уније.⁸⁹⁶ На основу презентованих чињеница може се закључити да Америка своју националну безбедност у сфери енергетике не посматра изоловано од енергетске безбедности својих савезника и своју енергетску политику спроводи у тесној корелацији са енергетским политикама својих партнера.

Генерално гледано, енергетски интереси Америке и највећег дела њених европских савезника су комплементарни по низу стратешких питања. Када је у питању ширење утицаја евро-атланских структура на источном вектору, Америка настоји да искористи ресурсе ЕУ за сопствене стратешке пројекте. У том контексту, САД настављају да инсистирају на пријему Турске, као свог најзначајнијег стратешког савезника у чланство ЕУ. Аналогну политику Америка спроводи и када је у питању Украјина и Грузија, при чему би ЕУ на себе преузела одговорност за подршку реформама у тим земљама, а САД за њихову војно-политичку интеграцију.⁸⁹⁷ Њихови ставови се подударају и по питању потребе јачања енергетске безбедности ЕУ и са тог становишта о основним правцима будућег развоја Медитеранско-Каспијског субрегиона. Иста је ситуација и када је реч о потреби изградње енергетско-транспортне инфраструктуре која би заобилазила територију Руске Федерације, у циљу уравнотежења њеног енергетског утицаја у региону и на европском простору у целини. Међутим, суштинско размимоилажење и неслагање између Америке и њених европских савезника постоји када су у питању сами модалитети и начини успостављања контроле над регионима, као и када је у питању градација потребног нивоа (степен) остварене контроле. Док САД сматрају да у остваривању енергетске безбедности треба наступати оштро, у одређеним ситуацијама и са позиције силе, ЕУ је за обазривији приступ, сматрајући да такав наступ може додатно испровоцирати велики број безбедоносних изазова и претњи у енергетској сфери (као што је терористичка активност, нестабилност на Блиском Истоку,

⁸⁹⁵ Сумароков, Л., „Новая энергетическая программа США“, *Инвестиции в России*, № 11, 2001, с. 20.;

⁸⁹⁶ Видети шире: *Report of the National Energy Policy Development Group*, (May 2001), U.S. Department of Energy, Washington DC, 2001. (Интернет: http://www.energy.gov/HQPress/releases01/maypr/national_energy_policy.pdf, 24.11.2011.);

проблем са Ираном, и сл.) и да у сваком случају предност треба дати интензивирању енергетске дипломатије.

У контексту стратегије остваривања америчке енергетске политике на европским просторима, чији је несумњив императив успостављање контроле над коридорима за транзит енергената, Балкански регион може добити изузетну енергетску «специфичну тежину» и значај у глобалним оквирима. Поједини аутори, желећи да истакну изузетан значај Балкана као потенцијалног енергетског коридора, чак праве аналогију са енергетском доктрином америчког председника Џимија Картера из 1980. године, познатом као „Картерова доктрина“.⁸⁹⁸ Они наводе да би такав статус у блиској перспективи могао да стекне и регион Балкана са становишта потребе успостављања контроле над његовом енергетско-транспортном инфраструктуром која повезује каспијско-централноазијске и европске просторе. Канадски аутор, експерт за балканске просторе Мајкл Чосудовски, сматра да су међунационални ратови на постјугословенском простору (у Хрватској, Босни и Херцеговини, на Косову) у великој мери садржали енергетску димензију, односно да су одређивали судбину бугарско-албанског стратешког енергетског (нафтног) коридора, који повезује Црно са Јадранским морем. Овај аутор стоји на становишту да је стратешки циљ Америке заштита поменутог енергетског коридора и стварање низа марионетских режима целом његовом дужином. Овакав став потврђује изјава америчког министра енергетике Била Ричардсона 1999. године, да је Америка уложила огроман новац у енергетски сектор каспијских држава и да је животно заинтересована за остваривање несметаног транспорта енергената из тог региона ка Европи и да када је реч о енергетској безбедности, Америка се мора стратешки сучељавати са свима који не деле њене вредности. Руски аутор Јелена Пономарева, заступа тезу да је мешање великих сила у сукобе на територији бивше Југославије током деведесетих било у најдиректнијој вези са „борбом за енергетске ресурсе и остваривањем контроле над енергетским транспортним артеријама, које пролазе преко територија држава - протектората које су створиле Америка и ЕУ на Балкану, почевши од 1991. године“.⁸⁹⁹

⁸⁹⁷ Гусейнов, В. А., „Геополитическая роль Средиземноморско-Каспийского региона“, *Средиземноморье - Черноморье - Каспий*, под ред. Н. П. Шмелева, В. А. Гусейнова, А. А. Язьковой, Издательский дом «Граница», Москва, 2006, с. 15-6.;

⁸⁹⁸ Према одредбама доктрине америчког председника Џимија Картера, регион Блиског Истока означен је као приоритетни правац америчких националних интереса са аспекта зависности америчке економије од блискоисточне нафте. У том контексту, императив Америке постало је спречавање сваког покушаја да се ограничи приступ енергетским ресурсима региона Персијског залива... (Долгушев, К., „Российско-американские отношения в сфере энергетической политики“, (Диссертация на соискание ученой степени канд. историч. наук), Томск., 2009, с. 177.);

⁸⁹⁹ Видети шире у:... Пономарева, Е. Г., „Энергетическая составляющая Балканского кризиса“, *Международная жизнь* (Специальный выпуск: „Нефть России в XXI веке“), (Интернет: <http://interaffairs.ru/lukoil.php>, 12.12.2011.);

Притом, став Америке је да није довољно остварити само политичку контролу над енергетско-транспортним коридорима, већ да политички и енергетски чинилац морају бити најтешње увезани са војним, односно да политичку контролу неизоставно мора пратити стварање моћне и респектабилне војне инфраструктуре у енергетски значајним регионима.⁹⁰⁰ Један број аутора уопште не доводи у сумњу чињеницу да Америка ствара своје војне базе на правцу транспортно-енергетских коридора који повезују Русију са Европом. Ови аутори наводе да таква ситуација директно задире у интересе Русије, у смислу стварања могућности да САД успоставе контролу над обликовањем и спровођењем политике производње и транспорта енергената у региону, што неизоставно условљава и пораст конфликтног потенцијала региона.⁹⁰¹

4.2.4. Економски и политички аспекти енергетских односа Русије и балканских држава

На основу свих напред изнетих ставова и чињеница, као и анализе ситуације на Балканском полуострву у енергетској сфери, могу се извести неколико закључака који се односе на основне правце сарадње Русије са државама региона. Све земље региона у првим годинама XXI века забележиле су привредни раст, после велике економске и политичке кризе током деведесетих година прошлог века. Раст економија нужно је условио и раст потреба за енергентима, при чему домаћа производња балканских држава ни изблиза не задовољава минимум енергетских потреба. Највећи део својих потреба за енергентима (нафтом и гасом) државе региона остварују увозом, при чему је Русија главни снабдевач региона природним гасом, уз чињеницу да је највећи број балканских држава готово у потпуности завистан од увоза овог енергената из Русије. Притом, постојећа енергетско-транспортна инфраструктура региона оптерећена је политичким и безбедоносним ризицима. У студији Међународне агенције за енергију (IEA) под називом „Енергија на Западном Балкану - пут према реформи и реконструкцији“, истиче се генерална оцена да су енергетски системи региона крхки, да још није обновљена енергетска инфраструктура разорена у ратовима, да су нужне инвестиције, те да све државе региона морају спроводити политику на

⁹⁰⁰ Као илустрација оваквог става могу послужити чињенице о стварању америчких и НАТО војних база у Бугарској и Румунији, затим стварање војне базе «Бондстил» (Bondsteel) на Косову, као и војних база у Албанији... (Видети шире у:... М. К. Bhadrakumar, „US flexes muscle in the Black Sea“, *Азия Таймс*, Гонконг, 18. мая 2011. (Интернет; http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/ME18Ag01.html, 30.03.2012.));

⁹⁰¹ Иванов, В., „Угледородный казус белли“, *Независимое военное обозрение*, 08. декабрь 2006.; Истовремено, у таквој ситуацији Запад је изузетно гласан у оптужбама да Русија користи енергенте као средство политичког притиска и у том смислу посматра енергетске односе са Русијом не само као односе сарадње, већ и као могуће сучељавање и сукобљавање у енергетској сфери... (Лахтовский, Н. М., *Энергетическая безопасность как*

јачању енергетског сектора, што се експлицитно односи и на Србију. Притом, наведена Студија као главне правце развоја у области енергетике у региону идентификује: а) изградњу институционалних капацитета и унапређење процеса формулисања енергетске политике; б) реализацију реформи енергетског тржишта и механизма његове регулације; в) јачање енергетске безбедности; г) унапређење енергетске ефикасности (као приоритет који је неопходан ради заштите околине и климатских промена); д) борба против енергетског сиромаштва; и ђ) развој трансевропске инфратруктуре за транспорт нафте и гаса.⁹⁰²

Чинилац који у великој мери детерминише односе Русије са државама региона у енергетској сфери, представља чињеница да су државе Балкана или чланице ЕУ или се налазе у процесу пријема у чланство. На иницијативу Европске комисије ЕУ током 2005. године, формирана је Енергетска заједница држава Југоисточне Европе, у коју су ушле све државе региона укључујући и нашу земљу.⁹⁰³ Потписивањем “Споразума о Енергетској заједници између ЕУ и држава из региона Југоисточне Европе”, 25.10.2005. године у Атини, уз дефинисање основних циљева,⁹⁰⁴ земље чланице Заједнице су се обавезале на примену правила и директива ЕУ. Практично, то значи да државе региона своје енергетске политике према Русији морају усклађивати са јединственом енергетском политиком ЕУ, односно да њихове енергетске политике и стратегије не могу бити супротне интересима и принципима енергетске политике ЕУ. Сходно томе, однос Русије са државама ЈИЕ мора се посматрати у далеко ширем контексту, као сегмент енергетског дијалога Русија - ЕУ. Са тог становишта балканске државе (сходно европској енергетској стратегији) своје енергетске политике морају спроводити у правцу диверзификације како извора, тако и праваца снабдевања, у циљу смањења зависности од увоза овог енергетског извора из Русије и јачања властите енергетске безбедности. Управо ова околност условиће јачање конкуренције на балканском енергетском тржишту.

Простор Балкана потенцијално има улогу и «енергетског чворишта» за снабдевање гасом држава Југозападне и Централне Европе, што региону даје изузетну геостратешку, геополитичку и геоекономску димензију у остваривању енергетске безбедности европског континента. Истовремено, «потенцијално» балканско енергетско чвориште све више добија на геополитичком значају не само за испоруке енергетског извора из Русије, већ и као врата „Јужног

фактор обеспечения интересов России в XXI столетии, (Диссертации на соискание степени кандидата политических наук), Москва, 2010, с. 141.);

⁹⁰² Видети шире у:... IEA, „Energy in the Western Balkans; The path to Reform and Reconstruction“, Paris, 2008.;

⁹⁰³ Видети шире у:... Stability Pact, (Интернет, <http://www.stabilitypact.org/energy/default.asp>, 14.10.2011.);

⁹⁰⁴ Основни циљеви Енергетске заједнице држава ЈИЕ су: а) стварање интегрисаног енергетског тржишта у региону Југоисточне Европе, које омогућава прекограничну трговину и повезивање са унутрашњим тржиштем Уније; б) јачање безбедности снабдевања; в) привлачење инвестиција у индустрији електричне енергије; г) обнова и изградња дистрибутивне мреже; и д) побољшање еколошких стандарда... (Исто.);

коридора“ ЕУ за европско снабдевање гасом и нафтом и из других региона (са Блиског Истока, са Каспијско-Централноазијских простора и из Северне Африке). Оваква ситуација нужно изазива супротстављеност интереса великих сила на Балканском простору у контексту њихових настојања да успоставе контролу над политичко-економским и безбедоносним процесима у региону.

На крају и саме балканске државе налазе се у међусобној конкуренцији за учешће у будућим пројектима изградње енергетско-транспортне инфраструктуре у региону, што повећава не само њихову енергетску безбедност и омогућује буџетске приходе од транзитних такси, већ побољшава и њихову укупну позицију и статус у ЕУ. Међутим, с обзиром на чињеницу да велики број аутора стоји на становишту да ће управо енергетска безбедност у XXI веку представљати основну геополитичку константу у деловању главних геополитичких играча у глобалним оквирима, може се закључити да ће енергетска безбедност, као и основни правци политике балканских држава у највећој мери бити одређени утицајем и деловањем великих «геополитичких играча» на балканским просторима и њиховим енергетским интересима. Како је већ истакнуто, анализа енергетске безбедности Балканског региона мора се промишљати у контексту опште енергетске ситуације у Средоземно-Каспијском субрегиону чији је он важан сегмент. Та анализа са становишта енергетских интереса водећих светских држава показује да Балкан има огроман значај у енергетском смислу, као могући нафтно-гасно-транспортни коридор и чвориште за дистрибуцију каспијских и централноазијских (па и блискоисточних и североафричких) енергената на европски континент. У наведеном контексту Балкан у блиској перспективи може постати и експериментални полигон, како за «енергетско» надметање и сучељавање великих сила у циљу остваривања и учвршћивања њихових позиција и утицаја у региону, тако и за међународну енергетску сарадњу.

4.3. Енергетска гаснотранспортна инфраструктура на Балкану као чинилац енергетске безбедности Русије и Европске Уније

Један број аутора, анализирајући глобалну енергетску ситуацију у области експлоатације и транспорта енергената, акценат ставља на природни гас и постојећу гасно-транспортну инфраструктуру. Према оценама ових аутора у блиској перспективи улога и значај нафте у значајној мери биће супституисани природним гасом. Иако ће нафта још дуго имати одлучујућу улогу у енергетском балансу развијених држава, у деценијама које долазе ситуација ће се постепено мењати у корист природног гаса. Они своју аргументацију заснивају на већем броју чинилаца, од којих су најзначајнији смањење резерви (залиха) нафте (док по проценама постојеће залихе гаса омогућавају његову експлоатацију још најмање 250 година), као и на чињеници да гас има низ компаративних предности у односу на нафту са аспекта еколошких захтева. Амерички Институт за стратешка истраживања војног колеџа америчке војске у октобру 2011. године, извршио је истраживање које је резултирало објављивањем студије под називом „*Природни гас као инструмент државне политике Русије*“. Према оценама из ове студије последњих година геостратешки концепт светске политике трпи значајне промене. Светски енергетски поредак у садашњем тренутку у великој мери је детерминисан војном и економском моћи САД, чији је императив успостављање контроле у што већем обиму над процесима производње и транспорта нафте, као и остваривање преовлађујућег утицаја на кретања на тржишту нафте. Међутим, како је наведено, по мишљењу многих експерата ера нафте ближи се крају и биће замењена ером природног гаса.⁹⁰⁵ У наведеном контексту, истиче се такође да се по својим карактеристикама, тржиште нафте и тржиште гаса суштински разликују и велики број и руских и западних аутора сматрају да не постоји аналогија између нафтне и гасне сфере са аспекта позиције и улоге САД, односно да америчка доминација у нафтној сфери не може бити остварена и у сфери гаса. Своју аргументацију наведени аутори заснивају на већем броју индикатора и чињеница, од којих су две најзначајније: прво, налазишта природног гаса много су равномерније рапорјеђена него што је то у случају нафте, па би са тог аспекта било потребно много више снаге и средстава за остваривање контроле над налазиштима, експлоатацијом и транспортним маршрутама; друго, транспорт природног гаса у много већој мери је детерминисан постојањем енергетско-транспортне гасне инфраструктуре - ценовода, што условљава огромну међузависност и повезаност интереса извозника, транзитера и увозника. На основу свих ових чињеница, а с обзиром на околност да Русија поседује

⁹⁰⁵ Видети шире у:... Гриняев, С., „Газовая эра России“, *Центр Стратегических Оценок и Прогнозов*, (Интернет: http://www.csef.ru/studies/politics/projects/russia_future/articles/2346/html, 14.10.2012.);

четвртину светских резерви гаса, може се закључити да ће предности Русије у производњи и извозу природног гаса бити одлучујуће, што ће неизбежно довести до пораста њеног утицаја.

4.3.1. Руски пројекти гасотранспортне инфраструктуре

Пројекти енергетско-транспортне инфраструктуре на простору Балкана морају се промишљати и анализирати, како са аспекта њиховог значаја за сам регион, тако и у контексту европске енергетске политике.

4.3.1.1. Гасовод „Јужни ток“

Руски дугорочни стратешки интерес (у складу са стратегијом диверзификације извоза) је да сагради нову директну гасоводно-транспортну структуру на јужноевропском извозном вектору. Реализација гасовода Јужни ток («South Stream»), заједно са гасоводом Северни ток, промениће слику целог транзита енергије на европском извозном правцу, јер ће ова два пројекта створити додатни гасно-транзитни капацитет од близу сто милијарди м³ гаса, чиме ће се скоро удвостручити тренутни руски извозни капацитети ка Европи.⁹⁰⁶ Притом, већ и површна анализа пројекта „Јужни ток“ указује да гасовод, поред изузетног економско-енергетског значаја, има изражену политичку и безбедоносну компоненту и да је по стратешким донетима овај пројекат значајнији и од Северног и од Плавог тока.⁹⁰⁷

Карта 2. Пројекат гасовода «Јужни ток»

Извор: Интернет: http://www.vizijadanas.com/svet/ruski_gasovodi.html, 14.12.2012.;

⁹⁰⁶ Задњих година транзитним гасоводима кроз Украјину и Белорусију ка европском тржишту транспортује се око 150 милијарди м³ гаса... (Видети шире у:... J. Stern, „The Russian Gas Balance to 2015: difficult years ahead“, in: Simon Pirani (ed.), *Russian and CIS Gas Markets and Their Impact on Europe*, Oxford Institute for Energy Studies, Oxford, 2009, pp. 54-93.);

⁹⁰⁷ Јужни ток по својој суштини представља замену за пројекат Плави ток II, односно проширење постојећих капацитета руско-турског гасовода изградњом додатног крака... (Симонов, К., „Руски енергетски интереси у Југоисточној Европи“, ... стр. 139-46.);

У руском граду Анапа, на обали Црног мора, 7 децембра 2012. године, симболичним заваривањем првих цеви гасовода, званично је отпочела реализација (изградња) гасовода „Јужни ток“. Церемонији су поред представника Гаспрома и његових партнера у пројекту (италијанског ЕНИ, Француског ЕДФ и немачког БАСФ), присуствовали и највиши руски званичници међу којима и председник Владимир Путин. Претходног месеца (средином новембра 2012.) Гаспром је са партнерима потписао завршне инвестиционе уговоре, а непосредно пре тога и Бугарска је одобрила реализацију пројекта, при чему је успела да издејствује олакшицу у виду умањења цене гаса за 20%. Ово је епилог процеса који је трајао више од пола деценије, од идеје и планова до почетка реализације пројекта.⁹⁰⁸

Иницијатива за градњу „Јужног тока“ покренута је још 2006. године.⁹⁰⁹ Маршрута „Јужног тока“ иде од руског терминала на источноцрноморској обали, дном Црног мора, до бугарске луке Варна. На територији Бугарске овај гасовод се грана на две гасоводне маршруте: северну и јужну. Северна грана иде преко територије Србије и Мађарске, до Аустрије и северне Италије, а јужна грана ка Грчкој, преко Јонског мора, до јужне Италије. За спровођење пројекта основана је посебна компанија „Јужни ток АГ“, са седиштем у Швајцарској.⁹¹⁰ Притом, разматран је и већи број опција укључивања што већег броја балканских, а нарочито постјугословенских држава у овај пројекат, чак и секундарним гранањем гасоводно-транзитне инфраструктуре. Током 2008. године Русија је потписала већи број билатералних споразума о сарадњи на реализацији пројекта са балканским државама Србијом и Бугарском, као и са Аустријом. Током 2009. године пројекту се придружила и Словенија.⁹¹¹ Русија је такође, током 2010. године потписала споразуме о сарадњи у оквиру пројекта «Јужни ток» са Хрватском, Аустријом, Румунијом и Француском, док је у јулу исте године Бугарска обновила своје учешће у пројекту. У протеклих пар година пројекту су приступиле практично све државе Балканског региона (Црна Гора, Македонија, Босна и Херцеговина, Албанија). У контексту те чињенице, било је неколико верзија коначне маршруте гасовода и веома изражена комбинаторика већег броја опција. Фактички главни савезник Русије на том пројекту у региону постала је Србија. Све то време опструкција пројекта од стране појединих институција ЕУ није слабила.⁹¹²

⁹⁰⁸ Видети шире у:... Интернет: http://www.vizijadanas.com/svet/ruski_gasovodi.html, 12.02.2013.

⁹⁰⁹ Видети шире у:... Деак, А., „Процена посвећености Русије изградњи Јужног тока до 2015. године“, ... стр. 131-8.);

⁹¹⁰ Видети шире у:... Справка МИД РФ: «О проекте строительства газопровода «Южный поток»»; Такође и на официјалном сајту Гаспрома:... (Интернет: <http://south-stream.info/index.php?id=14>, 14.09.2011.);

⁹¹¹ Видети шире у:... „Россия и Словения подписали договор по «Южному потоку»“, (Интернет: <http://top.rbc.ru/economics/14/11/2009/345879.shtml>, 18.09.2011.);

⁹¹² Тако је на пример, комесар ЕУ за енергетику Гунтер Отингер, у јануару 2011. године, први најавио да издавање финансијских средстава ЕУ за модернизацију украјинског гасно-транспортног система зависи и од гаранција Русије за континуирани доток довољних количина гаса у Европу и „саветовао“ украјинским властима

Изградња гасовода отпочела је како је напоменуто крајем 2012. године, док је рок завршетка изградње гасовода пролонгиран на 2015. годину, за када је предвиђено пуштање гасовода у експлоатацију.⁹¹³ Према пројекту пропусна моћ гасовода, односно његов капацитет треба да буде 63 милијарде кубних метара гаса годишње.⁹¹⁴ Треба напоменути да је првобитно предвиђени капацитет био 31 милијарду кубних метара, али да је повећан прво на 47 милијарди м³ гаса годишње,⁹¹⁵ да би у коначној верзији износио 63 милијарде. Планирани обим инвестиција процењује се на око 25 милијарди евра, од чега градња подводног дела гасовода у највећем проценту учествује у структури цене.⁹¹⁶ Градња подморског дела гасовода од Русије до Бугарске у дужини од преко 900 км, реализује се на дубинама и преко 2.000 метара и технолошки је веома захтевна, што с друге стране директно утиче и на повећање цене. Са аспекта структуре цене изградње, кључни сегменти гасовода су подморски, као и део гасовода на руској територији,⁹¹⁷ док сегменти преко територија балканских држава за Гаспром не представљају проблем, напротив. Треба такође напоменути да када је изградња гасовода у питању, пројекат Јужни ток је сачињен од већег броја тзв. „националних“ гасовода, чији су власници балканске државе и Гаспром у подједнаком односу 50-50%, (осим у случају наше земље, где је тај однос 51-49% у корист руске стране??). Стратегија изградње националних сегмената гасовода је већ опробана у пракси од стране Русије и њени су резултати конкретни у виду максимизирања руске преговарачке позиције. Русија је својом политиком, користећи Јужни ток као адут у преговорима, успела да оствари значајне конкретне користи у Балканском региону у виду стицања власништва над енергетском инфраструктуром земаља региона и у том контексту постоји асиметрија између остварених бенефита и стварних трошкова. Што се тиче балканских држава, поред финансијске добити у виду наплата конкретних транзитних такси, ове државе истовремено

да убеди Русију да одустане од изградње „Јужног тока“ и да учествује у финансирању модернизације украјинског гасно-транспортног система. Том приликом Отингер је истакао да укупна пропусна моћ гасовода „Северни ток“ и „Јужни ток“ износи 118 милијарди кубних метара гаса годишње, што ће у потпуности омогућити Русији да извози гас у Европу практично „без учешћа Белорусије и Украјине“... (Видети шире у:... „Европа выходит из украјинског потока“, (Интернет: <http://www.kommersant.ru/doc/1573618>, 26.09.2012.)); Преведено на језик праксе то експлицитно значи (користећи наводе аргументације и математичку рачуницу) да се изградњом Северног и Јужног тока, учешће Украјине у транспорту руског гаса ка Европи у перспективи може смањити са садашњих 80% на 35-50%;

⁹¹³ Официјални сајт Гаспрома, (Интернет: <http://south-stream.info/index.php?id=14>, 14.09.2011.);

⁹¹⁴ Видети шире у:... „Проблема не будет“, *Експерт*, 16 фебруара 2010 г., (Интернет: http://expert.ru/2010/02/16/antikrizisnue_trybu/, 16.06.2012.);

⁹¹⁵ N. Scevola and D. Zhdannikov, „Gazprom, Eni plan big gas pipeline bypassing Turkey“, *Reuters*, Jun 23, 2007, (Интернет: <http://www.reuters.com/article/businessNews/idUSL2328219820070623?feedType=RSS&sp=true>, 03.10.2011.);

⁹¹⁶ Многи аутори наводе да ће „Јужни ток“ бити много скупљи од „Северног тока“, због конфигурације трасе и дубине мора и до 2.000 метара (у Балтичком мору просечна дубина је скоро десетоструко мања).;

⁹¹⁷ Централно питање за Гаспром јесу ванкопнени део гасовода Јужни ток и део кроз руску територију, који чине највећи део укупних трошкова пројекта... (Видети шире у:... Деак, А., „Процена посвећености Русије изградњи Јужног тока до 2015. године“, ... стр 131-8.);

повећавају ниво своје енергетске безбедности у смислу сигурности снабдевања, али и свој енергетски утицај и значај у европским оквирима.

Велики број аутора истиче да су Јужни ток и европски пројекат гасовода Набуко, конкурентски.⁹¹⁸ Будућност тих пројеката зависи од већег броја чинилаца, али детаљном компарацијом утицаја наведених чинилаца и конкретних показатеља, намеће се закључак да је Јужни ток у предности у односу на Набуко, за који лобирају ЕУ и САД. Притом, реализација Јужног тока је већ отпочела, а Набука није, што према мишљењу већег броја аутора може бити пресудан фактор у «трци» ове две гасоводно-транспортне инфраструктуре у смислу да страна која у овом економском али и геополитичком надметању, прва изгради гасовод на овој траси, може одврати инвеститоре од градње другог, „конкурентског“.⁹¹⁹ Поред ових постоје и супротна мишљења чија је суштина да ова два пројекта нису конкуренти, већ да су компатибилни са аспекта перманентног повећања потражње гаса на европском континенту у средњорочној перспективи.

На основу напред наведених чињеница и ставова, може се закључити да услед великог степена енергетске међузависности Русије и ЕУ, руски енергенти ће неизоставно бити испоручивани на европско тржиште, између осталог и новоизграђеном (тзв. директном) енергетско-транспортном инфраструктуром (као што је и гасовод «Јужни ток»). Али, да ли балканске државе могу извући сопствену корист из те чињенице и у ком обиму, зависи и од самих балканских држава? Поред тога, други закључак који се намеће је да је реализација пројекта гасовода «Јужни ток» означила повратак руске енергетске политике на балканске просторе, где се Русија у потпуности може ослонити на традиционално пријатељски настројене државе Србију и Грчку.⁹²⁰

⁹¹⁸ „Јужни ток“ је директан конкурент европском пројекту „Набуко“. Због тога обе стране лобирају да би стекле предност... (G. Marshal, *Putin, Power, and the New Russia Petrostate*, Oxford University Press, New York, 2008, p. 155.);

⁹¹⁹ Опште је уверење да ће изградња једне од ових двеју мрежа у најмању руку значити одлагање почетка реализације друге... (Видети шире у:... Деак, А., „Процена посвећености Русије изградњи Јужног тока до 2015. године“, ... стр. 131-8.); Мађарске власти су средином 2012. године, најавиле могућност да мађарска компанија МОЛ изађе из пројекта изградње гасовода Набуко... (Видети шире у:... „Венгерские власти заявили о выходе из проекта Набукко“... (Интернет: <http://www.lenta.ru/news/2012/04/24/nabucco/#>, 22.12.2012.)); Готово истовремено, и немачка компанија RWE, најавила је идентичну могућност... („RWE готовится к выходу из Набукко“, (Интернет: <http://www.dw.de/dw/article/0,,15947210,00.html>, 21.12.2012.)); Детаљније, видети и у:... Штавланин, Д., *Хладни мир*, Радио Слобаодна Европа, Београд, 2009.;

⁹²⁰ Видети шире у:... Гајић, С., „Шест разлога зашто ће Запад напасти „Јужни ток“ баш у Србији“, 15.11.2010., (Интернет: <http://www.komentar.rs/1181/geopolitika/sest-razloga-zasto-ce-zapad-juzni-tok-napasti-bas-u-srbiji/>, 10.10.2011.);

4.3.2. Западни пројекти гаснотранспортне инфраструктуре

Диверзификација увоза гаса у ЕУ и смањење зависности од увоза из Русије може се реализовати увозом каспијског, иранског и блискоисточног гаса. Транспорт природног гаса подложен је већим ризицима од транспорта нафте, јер је везан искључиво за постојање ценовода. Практично целокупни извоз гаса на спољашња тржишта из Каспијског региона до 2007. године, вршен је уз посредничку улогу руске гасно-транспортне инфраструктуре, односно транзитом преко руске територије, при чему је Гаспром био реекспортер казахстанског и туркменијског гаса на европско тржиште. Таква чињеница није одговарала ни Европи, ни државама произвођачима гаса у Каспијском региону. Сходно томе, тражене су алтернативне могућности за извоз/увоз гаса у Европу, независно од учешћа Русије и транзита преко њене територије. Прва таква гасоводна маршрута постао је „Јужно-кавказки гасовод“ (Баку-Тбилиси-Ерзурум), од Азербејџана, преко Грузије до Турске.

а) Јужно-кавказки гасовод Баку-Тбилиси-Ерзурум („South Caucasus Pipeline“). Јужно-кавказки гасовод Баку-Тбилиси-Ерзурум (БТЕ), званично је био пуштен у експлоатацију 25. маја 2007. године.⁹²¹ Његова дужина је 970 километара (442 км преко азербејџанске територије, 248 км преко грузијске и 280 км кроз Турску), капацитета 16 милијарди кубних метара гаса годишње, са могућношћу повећања капацитета до 35 милијарди.⁹²² Изградњом наведеног гасовода омогућен је транспорт азербејџанског гаса (највећим делом са налазишта „Шах-Дениз“, лоцираног у западном делу каспијског шелфа), до турског гасног терминала у граду Ерзуруму у централном делу источне Турске, независно од посредничке улоге руске гасно-транспортне инфраструктуре.

Учесници - акционари мултинационалног пројекта истраживања и експлоатације налазишта „Шах-Дениз“, као и изградње Јужно-кавказког гасовода били су окупљени у мултинационални конзорцијум, сачињен од великог броја енергетских компанија са доминантним учешћем западног капитала (британско-амерички „BP“ и норвешки „Statoil“ су оператери пројекта).⁹²³ Изградња гасовода била је поверена компанијама које су учествовале и у изградњи нафтовода Баку-Тбилиси-Џејхан. Стратешки значај изградње Јужно-кавказког гасовода БТЕ представља смањење зависности од руског посредничког

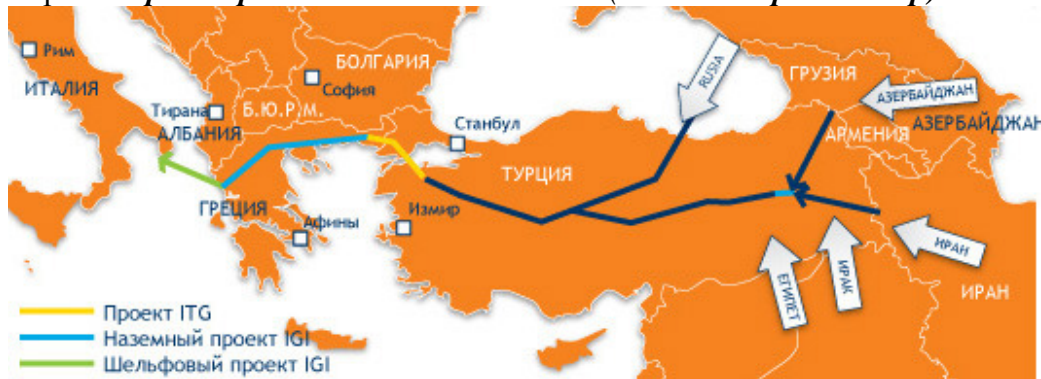
⁹²¹ Маршрута овог гасовода у једном делу се поклапа са маршрутом нафтовода Баку-Тбилиси-Џејхан (БТЦ)... (Видети шире у:... „Кавказски узел“, (Интернет: <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/110475/>, 14.08.2012.));

⁹²² О техничким карактеристикама гасовода видети шире у:... South Caucasus Pipeline, (Интернет: <http://www.bp.com/sectiongenericarticle.do?categoryId=9006670&contentId=7015095>, 11.11.2011.);

⁹²³ Највећи акционари овог мултинационалног конзорцијума са контролним пакетом акција (51%) су америчко-британски Бритиш Петролеум - БТ (British Petrol) и норвешки Статоил (Statoil) са по 25,5% акција... (Видети шире у:... „Кавказски узел“, (Интернет: <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/110475/>, 14.08.2012.));

утицаја, односно руског транспортно-енергетског система. Главни недостатак гасовода је проблем са обезбеђивањем потребних количина гаса за пун капацитет гасовода, као и сама цена азербејданског гаса услед високе цене производње. Са тог аспекта интензивирани су преговори са Казахстаном да се прикључи пројекту, чиме би ови недостаци делом били анулирани. Независно од чињенице да је и руски «ЛУКОИЛ» био један од мањих акционара наведеног конзорцијума за разраду налазишта гаса «Шах-Дениз», као и у изградњи Јужно-кавказског гасовода БТЕ, изградња наведеног гасовода БТЕ суштински представља озбиљну конкуренцију Русији и доприноси делимичном слабљењу позиција Гаспрома. Опција да се постојећи турски Источно-анадолијски гасоводни систем прикључи на Јужно-кавказски гасовод БТЕ отвара могућност да гасовод БТЕ постане део «Јужно-европског гасоводног система», који би снабдевао европске средоземне државе. У том циљу, у оквиру реализације наведеног «Јужно-европског гасоводног пројекта», Турска и Грчка су одлучиле да изграде **Трансевропски гасоводни систем (ТГИ Интерконектор)**,⁹²⁴ (карта 3.) који би повезивао тржишта Турске, Грчке и Италије и који се састоји од неколико делова – мањих гасовода (Каракабеј - Комотини, Комотини - Ставролименас и Ставролименас - Отранто (у појединој литератури се наводи гасовод Комотини - Отранто,⁹²⁵ који у ствари представља збирну деоницу која укључује копнени део до Ставролименаса и подморски део до Отранта).

Карта 3. **Трансевропски гасоводни систем (ТГИ Интерконектор)**

Извор: (Интернет: http://www.investingreece.gov.gr/files/sharts_ru/energy_overview01_ru.jpg, 11.09.2012.);

б) **Гасовод Каракабеј - Комотини (Turkey-Greece pipeline) - део ТГИ.** Гасовод Каракабеј - Комотини представља сегмент Трансевропског гасоводног система ТГИ Интерконектор, (карта 3. - жута линија), који повезује гасно-транспортне системе Турске и Грчке. Наведени гасовод од турског града Каракабеј до грчког града Комотини, протеже се у дужини од 296 километара, с тим што један део наведене гасно-транспортне инфраструктуре

⁹²⁴ *Turkey-Greece-Italy Interconnector*, Zeus Development Corporation, 2424 Wilcrest, Suite 100, Houston, Texas 77042, USA, (Интернет: <http://www.zeuslibrary.net/pipeline/index.aspx?rid=2>, 09.10.2011.);

⁹²⁵ Гасовод Комотини - Отранто, дужине 807 километара и капацитета 8 милијарди м3 гаса годишње, простире се од Грчке до Италије, дном Јонског мора... (Видети шире у: G. Hatzidakis, „Greece-Italy pipeline to ease Russia gas reliance“, *Reuters*, (Интернет: <http://uk.reuters.com/article/idUKL3170795420070131?sp=true>, 27.11.2011.);

иде дном Мраморног мора.⁹²⁶ Капацитет гасовода је 11,6 милијарди м³ гаса годишње, од којих је 8 намењено Италији, а 3,6 Грчкој.⁹²⁷ Цена пројекта износила је око 300 милиона долара. Изграђен је у периоду 2005-07. године.⁹²⁸ Пуштањем у рад гасовода Каракабеј - Комотини (октобра 2007.), створена је могућност транспорта каспијског, иранског или блискоисточног гаса у југоисточне делове европског континента, без посредничког учешћа руске гасно-транспортне инфраструктуре. Другим речима, његов стратешки значај је у томе што он суштински представља смањење енергетске зависности европских држава од Русије и добру опцију за диверзификацију снабдевања гасом Грчке и Италије. Може се закључити да по својој суштини гасовод Каракабеј - Комотини, (као уосталом и читав ТГИ Интерконејтор) представља конкуренцију руским гасоводним пројектима у региону.

в) Трансјадрански гасовод (*Trans Adriatic Pipeline*). Трансјадрански гасовод са маршрутом од Грчке, преко Албаније и дном Јадранског мора до јужне Италије, предвиђен је за транспорт каспијског гаса на тржиште Јужне и Централне Европе.⁹²⁹ У конзорцијуму за изградњу гасовода налазе се компанија регистрована у Швајцарској «EGL Group» (42,5%), норвешки «Statoil» (42,5%) и немачки «E.ON Ruhrgas»,⁹³⁰ (15%), док је оператер новоформирана компанија «Trans Adriatic Pipeline AG».⁹³¹ Дужина гасовода је 520 километара (од чега око 115 км по дну Јадранског мора),⁹³² а капацитет 20 милијарди м³ годишње.⁹³³ Цена пројекта је око 1,5 милијарди долара.⁹³⁴

г) Гасоводни пројекат «Бели ток». Трансономорски гасоводни пројекат «Бели ток» представља пројекат тзв. северно-западне варијанте транспорта азербејџанског гаса, са налазишта «Шах-Дениз у источноевропске државе, Украјину и Молдавију, са могућношћу

⁹²⁶ Видети шире у:... Интернет: http://www.investingreece.gov.gr/files/sharts_ru/energy_overview01_ru.jpg, 11.09.2012.;

⁹²⁷ Видети шире у:... Интернет: <http://greenopinion.ru/energydialogue/?q=node/1159>, 12.09.2012.;

⁹²⁸ Видети шире у:... „Turkish-Greek pipeline now complete“, *Alexander's Gas & Oil Connections*, 09.06.2007., (Интернет: <http://www.gasandoil.com/goc/news/nte73925.htm>, 19.11.2011.);

⁹²⁹ Видети шире у:... „Europe's southern gas corridor: The great pipeline race“, *EurActiv*, 11.10.2010.; (Интернет: <http://www.euractiv.com/en/energy/europes-southern-gas-corridor-great-pipeline-race-links dossier-498558>, 19.11.2011.);

⁹³⁰ Видети шире у:... „E.ON Ruhrgas joins Trans - Adriatic Pipeline“, *Oil and Gas Journal*, 21.05.2010.; „E.ON firms TAP stake“, *Upstream Online (NHST Media Group)*, 07.07.2010., (Интернет: <http://www.upstreamonline.com/live/article220437.ece>, 11.11.2011.);

⁹³¹ Видети шире у:... „Natural gas pipeline through Adriatic achieves major milestone“, *EGL*, 13.03.2007.; „Trans Adriatic Pipeline AG, Ваар“, *itonex ag.*, (Интернет: http://www.moneyhouse.ch/u/trans_adriatic_pipeline_ag_CH-170.3.030.511-2.htm, 21.12.2011.);

⁹³² Видети шире у:... Trans - Adriatic Pipeline, (Интернет: <http://www.trans-adriatic-pipeline.com/index.php?lang=&Itemid=804>, 21.11.2011.);

⁹³³ Видети шире у:... „Trans - Adriatic Gas Pipeline Co. Opens Offices in Albania, Italy, Greece“, *SeeNews*, 20.01.2010., (Интернет: http://www.seenews.com/news/latestnews/trans-adriaticpipelineopenofficesinalbania_italy_greece-115448/, 24.10.2011.);

⁹³⁴ Видети шире у:... „TAP ready to join forces with ITGI“, *NHST Media Group*, 30.06.2010., (Интернет: <http://www.upstreamonline.com/live/article219105.ece>, 22.10.2011.); В. Гргич, „Getting natural gas to the Balkans“, *Hurriyet Daily News*, 11.05.2010., (Интернет: <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=getting-natural-gas-to-the-balkans-2010-11-05>, 19.10.2011.);

продужења маршруте ка југоисточним и централним деловима европског континента, заобилазећи притом руску територију и посредничку улогу њене гасно-транспортне инфраструктуре. Иницијативу за изградњу гасовода „Бели ток“ покренула је Украјина 2005. године и према првобитном концепту овај гасовод је требао да представља основни енергетски пројекат организације ГУАМ (Грузија, Украјина, Азербејџан, Молдавија).⁹³⁵ Маршрута гасовода ишла би од источноцрноморске луке Батуми, која се налази на јужном делу грузијске црноморске обале, дном Црног мора, до украјинских градова Феодосије (луке на југоисточном делу Кримског полуострва) и Одесе (луке на западном делу украјинске црноморске обале, недалеко од границе са Молдавијом). Разматрана је и могућност да се од постојећег „Јужнокавказког гасовода“ одвоји крак код Тбилисија и испод Црног мора продужи до Румуније. Једна од варијанти такође је била да се гасовод усмери ка Криму и даље преко Украјине ка Пољској, а да се крак одвоји ка Руминији.⁹³⁶ У почетку би капацитет гасовода био око 8 милијарди кубних метара годишње, а касније између 24 и 32 милијарде.

Главни стратешки циљ пројекта „Бели ток“ је диверзификација снабдевања гасом Украјине и Молдавије (евентуално Румуније и других држава), односно смањење зависности наведених земаља од увоза гаса из Русије. «Бели ток» по својој суштини представља конкурентски пројекат постојећој руској гасно-транспортној инфраструктури, као и њеним планираним пројектима у региону. Истовремено, «Бели ток» је конкуренција и европском пројекту «Набуко».⁹³⁷ У том контексту, главни проблем пројекта «Бели ток» би представљало обезбеђивање довољних количина каспијског гаса, с обзиром на чињенице о лимитираним производним капацитетима Азербејџана и постојећим стабилним уговорима о руско-казахстанској и руско-туркменској сарадњи у области гасне индустрије, које су већ биле предмет детаљне анализе.

⁹³⁵ У циљу разраде и реализације пројекта у Лондону је основан конзорцијум за реализацију пројекта „Бели ток“ (White Stream Pipeline Company), на чели са компанијом Гасоводни системи - Инжињеринг (Pipeline Systems Engineering - PSE) и Компанијом за консалтинг и инжињеринг „Радон - Ишизуми“ (Radon-Ishizumi consulting and engineering companies)... (Видети шире у:... V. Socor, „Trans-Black Sea pipeline can bring Caspian gas to Europe“, *Eurasia Daily Monitor*, 7 децембра 2006.);

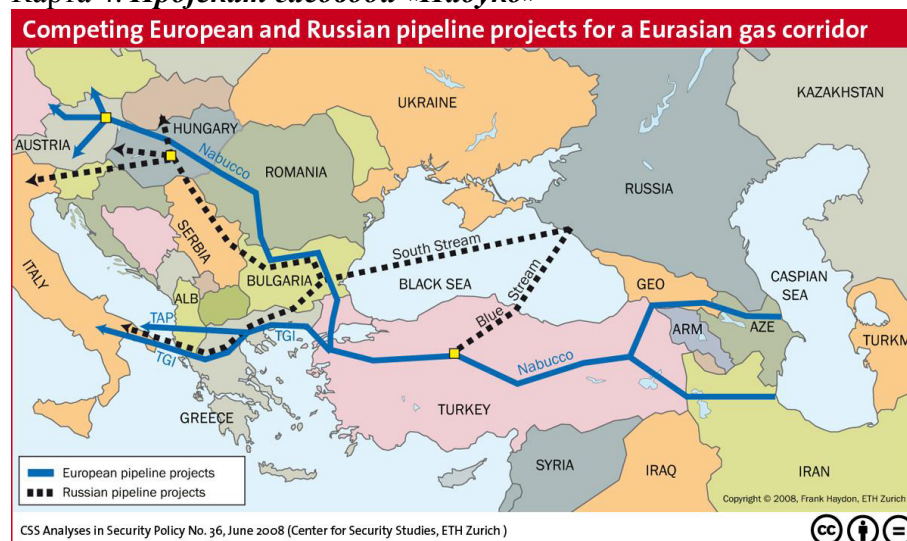
⁹³⁶ Видети шире у:... V. Sokor, „White Stream: Additional Outlet proposed for Caspian Gas to Europe“, *Eurasia Daily Monitor*, Volume 4, Issue: 189, October 12, 2007, (Интернет: http://jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=33073, 18.11.2012.);

⁹³⁷ Пројекат гасовода „Бели ток“ био би суочен са сличним проблемима као и пројекат гасовода „Набуко“ са становишта обезбеђивања потребних количина гаса. Пошто би се оба гасовода ослањала на исте изворе снабдевања, крајње је неизвесно како би функционисало снабдевање.;

4.3.2.1. „Набуко“ гасовод

Гасовод „Набуко“ («Nabucco») (карта 4.), представља пројекат појединих европских држава, односно њихових националних енергетских компанија, којим би се природни гас из Каспијског региона (Азербејџана и Туркменије) и евентуално и из Ирана,⁹³⁸ транспортовао у европске државе (пре свега у Аустрију и Немачку). Планирана маршрута гасовода Набуко пролази преко територија Грузије, Турске, Бугарске, Румуније, Мађарске, до Аустрије, са могућношћу гранања и ка другим европским државама. С обзиром на пројектовану маршруту, може се закључити да енергетски интереси највећег броја балканских држава (Србије, Црне Горе, Македоније, Албаније, Босне и Херцеговине, Хрватске) остају ван пројекта „Набуко“. Са тог аспекта руски пројекат гасовода „Јужни ток“ је много више „пробалкански“.

Карта 4. *Пројекат гасовода «Набуко»*

Извор: (Интернет: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/e/ef/Nabucco_Gas_Pipeline-ru.svg/800px-Nabucco_Gas_Pipeline-ru.svg.png, 14.10.2012.);

Иницирање и разрада пројекта почела је још пре једне деценије (2002. године). Према плану, пројекат је требао да се реализује у периоду 2011-14. године, међутим због великог броја проблема рокови реализације продужени су до 2017. године, до када се очекује да производња гаса на азербејџанском налазишту «Шах-Дениз» достигне пун капацитет.⁹³⁹ Што се тиче техничких карактеристика пројекта, пројектована дужина гасовода „Набуко“ износи око 3.300 километара, капацитет између 26 и 32 милијарде м³ гаса годишње, а цена пројекта

⁹³⁸ Видети шире у:... „Газ для «Набукко» нашелся в северном Ираке. Обеспечено почти 50 % от необходимого“, *Агентство стратегических исследований Украины*, (Интернет: http://sd.net.ua/2009/05/17/gaz_dlja_nabukko_nashelsja_v_severnom_irake_obespecheno_pochti_50_ot_neobkhdimo_go.html, 17.10.2012.);

⁹³⁹ Видети шире у:... „Россия победила в гонке газопроводов“, *Взгляд. Деловая газета*, (Интернет: <http://www.vz.ru/photoreport/579472/>, 12.09.2012.);

између 8 и 14 милијарди евра.⁹⁴⁰ За реализацију пројекта формиран је међународни конзорцијум, који чине један број западноевропских компанија, као и компаније држава преко чијих територија пролази гасовод.⁹⁴¹

Реализација пројекта гасовода «Набуко» повезана је са великим бројем проблема, од техничких, преко економских, до геополитичких, што озбиљно доводи у сумњу одрживост пројекта,⁹⁴² па су поједини званичници ЕУ због целокупне ситуације у вези реализације, пројекат метафорично назвали «мртворођеним дететом».⁹⁴³ Конфликт Ирана и Запада у вези иранског нуклеарног програма представља фактор који негативно утиче на реализацију пројекта «Набуко». Све већа оријентисаност држава Централноазијског региона на источно и јужноазијско енергетско тржиште, односно на Кину и Индију, такође представља чинилац који негативно утиче на реализацију Набука. Негативан фактор представљају и лоши азербејџанско-туркменијски односи, који се више од деценије споре око власништва над налазиштима гаса у Каспијском мору.⁹⁴⁴ Притом, постоји очигледна заинтересованост САД за реализацију гасовода «Набуко»,⁹⁴⁵ али се децидирано противе укључивању Ирана у пројекат. Другим речима, реализација пројекта „Набуко“ упркос свим техничким, политичким и финансијским проблемима са којима се пројекат суочава један је од најприоритетнијих задатака у америчкој енергетској стратегији на европском правцу, у склопу њених намера да у што већем степену успостави контролу над енергетско-транспортном инфраструктуром Средоземно-Каспијског субрегиона. Према најновијем развоју ситуације у вези са гасоводом «Набуко», одлука о реализацији пројекта требала би

⁹⁴⁰ Видети шире у:... „Стоимостъ проекта «Набукко» увеличена более чем в 1,5 раза - до 7,9 млрд. евро“, (Интернет: <http://www.newsgeorgia.ru/world/20080531/42244943.html>, 24.09.2012.); Међутим, фебруара 2011. године Бритиш Петролеум је изнео податак да је цена пројекта „Набуко“ око 14 милијарди евра... (Видети шире у:... Интернет: <http://www.trubagaz.ru/issue-of-the-day/ochen-dorogojj-nabucco/>, 18.09.2012.);

⁹⁴¹ Компаније које улазе у састав формираног конзорцијума за реализацију пројекта гасовода „Набуко“ су аустријски „ОМВ“ (OMV Gas GmbH), мађарски „МОЛ“ (MOL), немачки „РВЕ“ (RWE AG), турски «БОТАС» (BOTAS), бугарски «Булгаргас» и румунски «Трансгас», (S.N.T.G.N. Transgaz S.A.)... (Филимоновић, М., *Спољна политика Руске Федерације*, Интерфас, Београд, 2010, стр. 125-6.);

⁹⁴² Пројекат гасовода Набуко суочен је с вишеструким проблемима, почев од снабдевања гасом и финансирања до политичке подршке у самој ЕУ, због чега постоји сумња у одрживост пројекта, јер је засад једино Азербејџан изван познатог снабдевач. Главни извор снабдевања била би друга фаза развоја гасног поља „Шах Дениз“, након 2013. године с капацитетом од 8 милијарди кубних метара годишње... (Видети шире у:... „Does Gazprom Deal Mean No Azerbaijani Gas For Nabucco?“, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, March 31, 2009, (Интернет: http://www.rferl.org/content/Does_Gazprom_Deal_Mean_No_Azerbaijani_Gas_For_Nabucco_/1565375.html, 18.11.2011.);

⁹⁴³ Видети шире у:... Интернет: <http://greenopinion.ru/energydialogue/?q=node/1159>, 30.09.2012.;

⁹⁴⁴ Видети шире у:... В. Pannier, „Flare-Up In Turkmen-Azerbaijani Dispute Latest Nabucco Challenge“, *Radio Free Europe/Radio Liberty*, July 27, 2009, (Интернет: http://www.rferl.org/content/FlareUp_In_TurkmenAzerbaijani_Dispute_Latest_Nabucco_Challenge/1786632.html, 15.10.2011.);

⁹⁴⁵ Видети шире у:... «Signing Ceremony for the Intergovernmental Agreement on the Nabucco Pipeline“, *U.S. Department of State Diplomacy in Action*, (Интернет: <http://www.state.gov/t/pa/prs/ps/2009/july/125968.htm>, 16.09.2012.);

бити донета почетком 2013. године. Према изјавама појединих европских званичника шансе за реализацију пројекта су окарактерисане као «пола-пола».⁹⁴⁶

4.3.3. Најзначајнији нафтоводи у региону Балкана

Русија је била потпуни монополиста када је у питању транспорт каспијске нафте, све до момента док азербејџанска национална компанија АМОК није пустила у рад нафтовод Баку (Азербејџан) - Супса (Грузија), током 1999. године, као нову азербејџанску «западну извозну нафтоводну маршруту», која је повезивала западну каспијску и источну црноморску обалу.⁹⁴⁷ До тада, целокупан транспорт каспијске нафте ишао је преко постојећег Транскаспијског енергетског конзорцијума (КТК), од Тенгиза у Казахстану, до Новоросијска, на руској источноцрноморској обали, као и преко нафтовода Баку - Новоросијск, који је представљао азербејџанску «северну нафтоводну извозну маршруту». Каснијим пуштањем у рад нафтовода БТЦ (Баку-Тбилиси-Џејхан), средином 2006. године, Русија је изгубила позицију и улогу доминантног «транзитера» нафте из овог региона. Притом, треба напоменути да је избор маршрута за транспорт енергената из Каспијског региона ка европском континенту, условљен пре свега оштром конкуренцијом и различитошћу геополитичких и геоекономских интереса великог броја заинтересованих државних и недржавних субјеката (Русије, САД и ЕУ, регионалних и ванрегионалних држава, као и великих енергетских мултинационалних компанија).⁹⁴⁸

Предмет детаљне анализе и разматрања биће нафтоводни пројекти у региону Балкана, као што су: а) пројекат Трансбалканског нафтовода Бургас (Бугарска) - Александрополис (Грчка); б) нафтовод Бургас (Бугарска) - Влера (Албанија); в) турски нафтоводни систем Самсун - Џејхан; г) пројекат Трансфракијског нафтовода Кијикеј - Ибрикбаба (Турска); и д) пројекат Паневропског нафтовода Констанца (Румунија) - Трст (Италија).

У склопу анализе наведених регионалних нафтовода, предмет разматрања биће и један број нафтовода Каспијског региона, с обзиром на њихов несумњив енергетски значај за балканске просторе. Иако нити један од њих суштински не пролази преко територије Балкана, ови нафтоводи могу представљати, како иницијалну фазу допремања овог енергента на европске просторе, тако и важан детерминишући фактор будућих (потенцијалних)

⁹⁴⁶ Видети шире у:... „Да ли ће бити гасовода Набуко“, *Тањуг*, (Интернет: http://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2012&mm=10&dd=08&nav_id=649783, 12.02.2013.);

⁹⁴⁷ Видети шире у:... „*Supsa Terminal and Pipeline, Georgia-Azerbaijan*“, *Hydrocarbons Technology*, (Интернет: <http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/supsa/>, 18.11.2011.);

⁹⁴⁸ Видети шире у:... Боровский, Ю., „Энерготранспортные проекты Каспия: интересы России“, под ред. А. В. Мальгина, М. М. Наринского, *Южный фланг СНГ. Центральная Азия - Каспий - Кавказ: энергетика и политика*, Вып. 2, Навона, Москва, 2005, с. 141-56.;

регионалних нафтоводних пројеката у региону. Са тог аспекта они неће бити предмет детаљне анализе, већ ће бити дате неке опште напомене о њима у контексту њиховог утицаја и значаја за балканску нафтно-транспортну инфраструктуру. Од каспијских нафтовода, предмет разматрања ће бити Транскаспијски енергетски конзорцијум (тзв. КТК), од Тенгиза (Казахстан) до Новоросијска (Русија), нафтовод Баку (Азербејџан) - Новоросијск (Русија) - тзв. азербејџанска «северна нафтоводна извозна маршрута», као и нафтовод Баку (Азербејџан) - Супса (Грузија) - тзв. азербејџанска «западна извозна нафтоводна маршрута». Као што се може приметити сви наведени нафтоводи допремају нафту до терминала на источноцрноморској обали, одакле се даље морским путем наставља њен транспорт. Такође, анализираће се и нафтовод Баку (Азербејџан) - Тбилиси (Грузија) - Џејхан (Турска), односно «БТЦ нафтовод» са аспекта његовог значаја, као првог алтернативног нафтоводног пројекта на постсовјетском простору који у потпуности заобилази територију Русије, лансираног од стране западних нафтних ТНК и логистички и финансијски свесрдно потпомогнутог од стране САД. Изградњом овог нафтовода у значајној мери је промењен и геополитички однос снага у региону, у смислу јачања позиције и утицаја САД на рачун уравнотежења, односно смањивања утицаја Русије. Остала мање значајна транзитна нафтоводна инфраструктура, као што су нафтоводи «Атирау - Самара», «Махачкала - Новоросијск» и др., неће се посебно разматрати.

а) пројекат Трансбалканског нафтовода Бургас - Александрополис. Идеја о изградњи Трансбалканског нафтовода, од бугарске луке Бургас на Црном мору, до грчке луке Александрополис на Егејском мору (карта 5.), лансирана је још 1994. године од стране руских и грчких енергетских компанија.⁹⁴⁹ Суштину пројекта „Трансбалканског нафтовода“, представља покушај диверзификације транзитног утицаја Турске и смањења значаја њених мореуза у транспорту каспијске нафте, што у великој мери одговара енергетским интересима и ЕУ и Русије. Каспијска нафта би се танкерима транспортовала од руских терминала у Новоросијску (на источно-црноморској обали) до Бургаса, затим нафтоводом до Александрополиса, односно грчких терминала на северној обали Егејског мора, одакле би се транспорт поново наставио танкерима. Овакав начин транспорта каспијске нафте одвијао би се без непосредног пролаза танкера са нафтом кроз турске мореузе Босфор и Дарданели.⁹⁵⁰ Када је реч о техничким карактеристикама Трансбалканског нафтовода Бургас -

⁹⁴⁹ Москвин, А. Г., Павлинская, Н. В., „Экспорт российской нефти в Европу по южному варианту: новые реалии“, под. ред. Н. П. Шмелева, В. А. Гусейнова, А. А. Язьковой, *Средиземноморье - Черноморье - Каспий: между Большой Европой и Большим Ближним Востоком*, Изд. Дом «Граница», Москва, 2006. с. 89.;

⁹⁵⁰ Видети шире у:... „В обход проливов“, *Ведомости*, № 46 (1820), 16 марта 2007, (Интернет: <http://www.vedomosti.ru>, 28.08.2012.);

Александрополис, пројектована дужина износи 285 километара, капацитет око 35 милиона тона годишње (са могућношћу повећања и до 50 милиона тона), а цена реализације пројекта је процењена на око 1,2 милијарде долара, уз нескривен интерес неких од великих светских нафтних компанија да узму учешће у пројекту.⁹⁵¹

Карта 5. *Трансбалкански нафтовод Бургас - Александрополис*

Извор: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/90/Map_of_Burgas_Aleksandroupoli_pipeline.gif, 18.4.2012.);

Међутим, политичке промене у Бугарској средином 2009. године, негативно су утицале на реализацију овог енергетског пројекта,⁹⁵² јер је Бугарска одустала од учешћа у реализацији нафтовода,⁹⁵³ што је аутоматски значило и окончање самог пројекта. Иако су се у марту 2012. године појавиле најаве о могућем повратку Бугарске у пројекат, његова даља судбина је неизвесна. Према мишљењу појединих руских аутора, основни разлог због чега није реализован пројекат нафтовода Бургас - Александрополис је тај што на Балкану већ постоје две нафтно-транспортне маршруте, нафтовод Бургас - Влера и нафтовод Констанца - Трст.⁹⁵⁴

На основу изнетих чињеница и презентованих ставова, може се закључити да би са геополитичког аспекта пројекат Трансбалканског нафтовода Бургас - Александрополис за Русију имао велики диверзификациони значај, јер би руски нафтни експорт добио нову алтернативну могућност, уз истовремено заобилажење територија транзитних земаља (Турске или Украјине). Поред тога, пројекат би допринео и очувању руског имица поузданог снабдевача, као и укупном јачању њеног политичког утицаја у оним балканским државама,

⁹⁵¹ Такву жељу изразила је америчка компанија „Шеврон“, а такође и казахстанска државна енергетска компанија «КазМунайГаз»;

⁹⁵² Видети шире у: *О ходе реализации проекта нефтепровода «Бургас - Александрополис»*, Справка МИД РФ.;

⁹⁵³ Видети шире у:... „Болгария отказывается от проекта строительства нефтепровода Бургас-Александрополис“, *Эхо Москвы*, (Интернет: <http://echo.msk.ru/news/686888-echo.html>, 22.11.2012.); „Болгария выплатила «Транснефти» 4,7 млн евро в связи с выходом из проекта Бургас-Александрополис“, (Интернет: <http://www.vedomosti.ru>., 08.11.2012.);

⁹⁵⁴ Видети шире у:... Абзалов, Д., „Проблемы Бургаса“, (Интернет: <http://actualcomment.ru/article/1082.html>, 30.07.2012.);

где има традиционално јаке позиције. Један број аутора стоји на становишту да је управо овај чинилац у највећој мери и утицао да не дође до реализације пројекта.

б) нафтовод Бургас (Бугарска) - Влера (Албанија). Главни иницијатор изградње нафтовода Бургас - Влера, који спаја западно-црноморску и југоисточно-јадранску обалу, протежући се од бугарске луке Бургас, преко територије Бугарске и Македоније, до албанске луке Влера, у дужини од око 1.000 км, била је америчка администрација, чија је Агенција за трговину и развој («US Trade & Development Agency» - «TDA»),⁹⁵⁵ била и основни финансијер пројекта. Новооснована међунационална компанија «AMBO» («Albanian - Macedonian - Bulgarian Oil Pipeline Corporation»),⁹⁵⁶ била је главни оператор пројекта. Активности на његовој реализацији отпочеле су 2001. године, али је пројекат „замрзнут“, да би након проглашења независности Косова 2008. године, компанија AMBO најавила могућност завршетка пројекта, уз евидентан утицај и лобирање америчке политике. Поједини руски аутори сматрају да се америчко лобирање за завршетак пројекта нафтовода Бургас - Влера временски поклапа са интензивирањем руске иницијативе за изградњу „Јужног тока“, а своју аргументацију заснивају на најавама америчке администрације о ојачавању америчких војних контингента размештених у Бугарској и Румунији за неколико хиљада војника. Поткрепљујући ову своју тезу, руски аутори такође наводе чињеницу да се америчке базе на Косову („Бондстил“ (Bondsteel) и „Монтајс“ (Montajs) , у којима се налази око 16.000 војника) практично налазе на самој маршрути наведеног нафтовода.⁹⁵⁷

Овај нафтовод по својој суштини је конкуренција руској енергетско-транспортној инфраструктури на Балкану. Према мишљењу појединих аутора, овај нафтовод представља добру илустрацију става да стратешко ангажовање америчке енергетске политике у Средоземно-Каспијском субрегиону у области изградње енергетско-транспортне инфраструктуре, има за основни циљ амортизацију и уравнотежење руског енергетског утицаја у Европи, при чему је како истичу ови аутори, веома важан сегмент такве политике управо стварање конкуренције руским пројектима нафтно-гасне транспортне инфраструктуре у региону Балканског полуострва.

⁹⁵⁵ Видети шире у:... Пономарева, Е. Г., „Енергетическая составляющая Балканского кризиса“, *Международная жизнь*, (Специальный выпуск: Нефть России в XXI веке), (Интернет: <http://interaffairs.ru/lukoil.php>, 30.08.2012.);

⁹⁵⁶ AMBO корпорација има тесну сарадњу са водећим нафтним компанијама као што су Шеврон (Chevron), Ексон (Exxon), Мобил (Mobil), Тексако (Техасо), Бритиш Петролеум (BP), Атоко (Атосо), Агип (Agip) и Тотал Елф (Total Elf).;

⁹⁵⁷ Видети шире у:... Михайлов, Р., „«Курортный» нефтепровод“, (Интернет: <http://www.newizv.ru/world/2007-03-28/66511kurortnyj-nefteprovod.html>, 27.08.2012.); Такође и у:... Пономарева, Е. Г., „Енергетическая составляющая Балканского кризиса“, *Международная жизнь*, (Интернет: <http://interaffairs.ru/lukoil.php>, 30.08.2012.);

в) *турски нафтоводни систем Самсун - Џејхан*. Нафтовод Самсун - Џејхан целом својом дужином од 550 километара, «пресеца» турску територију у правцу север - југ, од црноморске луке Самсун, која се налази у средишњем делу турске северно-црноморске обале, до луке Џејхан, на крајњем југоистоку турско-средоземне обале, (карта 6.), уз планирани капацитет од 50-70 милиона тона годишње.⁹⁵⁸ Пројекат нафтовода Самсун - Џејхан званично је отпочет 2004. године, уз учешће нафтних компанија из већег броја земаља.⁹⁵⁹

Карта 6. *Нафтовод Самсун - Џејхан*

Извор: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6c/Samsun_Ceyhan_pipeline.png, 21.10.2011.

Један број аутора сматра да су на изградњу нафтовода Самсун - Џејхан у великој мери утицали и геополитички чиниоци, односно да је Америка у значајној мери допринела да се крајње одреднице нафтовода «Самсун - Џејхан» и нафтовода «БТЦ» поклопе. Нафтни терминали у турској медитеранској луци Џејхан (које великим делом контролишу америчке мултинационалне нафтне компаније) су крајња одредница и нафтовода «ВТЦ» (Баку – Тбилиси - Џејхан), тако да су тенденције о спајању ова два нафтовода у перспективи реалне. На основу наведених чињеница, овај нафтовод се може промишљати и кроз призму америчког интереса да се умањи значај и утицај Русије на Балканском полуострву. Међутим, поједини аутори заступају и став да би изостављање Русије од учешћа у пројекту, за последицу имао недостатак потребних количина нафте за максимално искоришћење постојећег капацитета нафтовода Самсун - Џејхан. Овај «проблем» успешно је решен учешћем казахстанске и руске нафте, допремљене Транскаспијским нафтно-транспортним системом КТК (Каспијски енергетски конзорцијум) до терминала у Новоросијску. Поред тога, Турска и Русија постигли су договор о изградњи постројења за прераду сирове нафте у Џејхану, у циљу заједничког извоза нафтних деривата. О значају енергетског партнерства са

⁹⁵⁸ Москвин, А. Г., Павлинская, Н. В., „Експорт российской нефти в Европу по южному варианту: новые реалии“, ... с. 91.;

Русијом говори и изјава турског представника у светском енергетском савету Нецета Памира, из 2009. године, да „Русија има огромну улогу и значај у реализацији пројекта нафтовода Самсун - Цејхан“.⁹⁶⁰ Истовремено, у оквиру енергетске сарадње,⁹⁶¹ Русија је од Турске добила одобрење да траса гасовода «Јужни ток» прође кроз турске црноморске територијалне воде.

На основу презентованих ставова, могло би се закључити да пројекат нафтовода Самсун - Цејхан по својој суштини, наизглед представља конкуренцију балканским нафтно-транспортним маршрутама, нарочито пројекту нафтовода Бургас - Александрополис. Са аспекта енергетских интереса европских држава он то и јесте. Међутим, када су у питању руски енергетски интереси, један број руских аутора сматра да је у циљу диверзификације извозних вектора за Русију најоптималнија варијанта паралелна реализација оба пројекта. С друге стране, поједини руски аутори заступају став да «балканске енергетско-транспортне маршруте имају веће предности за Русију од малоазијских».⁹⁶² Истовремено, својим учешћем у пројекту нафтовода Самсун - Цејхан, Русија је послала поруку и Бугарској (чија званична политика представља главни камен спотицања у реализацији пројекта нафтовода Бургас-Александрополис), да поседује алтернативне могућности и озбиљне партнере за сарадњу у области изградње енергетско-транспортне инфраструктуре, а Турска по свим критеријумима заслужује такав статус.

2) пројекат Трансфракијског нафтовода Кијикеј-Ибрикбаба (Турска). Почетком 2004. године «Трансџефт» је најавио да разматра могућност изградње још једног нафтовода који би заобишао турске мореузе Босфор и Дарданеле, чија би маршрута ишла по европском (балканском) делу турске територије, од Кијикеје до Ибрикбабе, у дужини од 193 километара, са планираним капацитетом од око 60 милиона тона годишње,⁹⁶³ и ценом пројекта од близу милијарду долара (прецизније 913 милиона). Компаративна анализа

⁹⁵⁹ Учесници у пројекту су нафтне компаније из Турске (група «Чалик» (Calik)), Русије (Лукоил («Лукойл»), Росџефт («Роснефть»), Трансџефт («Транснефть») и Савкомфлот («Совкомфлот»)) и Италије («ENI»);

⁹⁶⁰ Видети шире у:... Интернет: <http://ieport.ru/4162-turciya-za-trexstoree-soglashenie-s-italiej-i-rf.html>, 24.10.2012.;

⁹⁶¹ Турска има озбиљне планове да евентуалним проширењем капацитета гасовода «Плави ток» и наставком његове изградње у правцу Балкана и даље ка Италији, добије статус кључног фактора европског пројекта «Јужно гасно крило»... (Видети шире у:... Мельников, К., Грибач, А., „Нефть в обмен на газ“, (Интернет: <http://www.vremya.ru/2009/193/8/239932.html>, 14.08.2012.)); Међутим, таква варијанта чија реализација није могућа без руског учешћа за сада је «конзервирана», из разлога што је у садашњем тренутку апсолутни руски императив и приоритет изградња гасовода «Јужни ток»;

⁹⁶² Москвин, А. Г., Павлинская, Н. В., „Экспорт российской нефти в Европу по южному варианту: новые реалии“, ... оп. цит. с. 93.;

⁹⁶³ Аутор, позивајући се на податке руског министарства енергетике, према којима је укупна количина руске нафте која је танкерима превезена кроз турске мореузе (Босфор и Дарданеле), током 2003. године износила 62 милиона тона, заступа тезу да би капацитет планираног нафтовода Кијикеј - Ибрикбаба у потпуности требао да анулира зависност руског извоза нафте на југозападном вектору од проласка кроз наведене мореузе и својим

планираног пројекта нафтовода Кијикеј - Ибрикбаба и пројекта Трансбалканског нафтовода Бургас - Александрополис указује да је основни недостатак нафтовода Кијикеј - Ибрикбаба у односу на Трансбалкански, недостатак лучке транспортно-енергетске инфраструктуре (лучких нафтних терминала) и у Кијикеји и у Ибрикбаби, чија изградња представља предуслов за реализацију пројекта нафтовода. Позитивна страна нафтовода Кијикеј - Ибрикбаба представљала би могућност његовог даљег гранања и ширења ка територији Грчке и Бугарске, што упућује на закључак да би наведени пројекат у потпуности био компатибилан и са европским и са руским интересима, а турској страни би омогућио да растерети поморску пловидбу кроз своје мореузе и очува статус кључне земље у области транзита каспијских енергената ка европском континенту. Међутим, овај пројекат је остао «само пројекат», односно није реализован због «техничких и еколошких проблема».

д) пројекат Паневропског нафтовода Констанца (Румунија) - Трст (Италија).

Паневропски нафтовод Констанца - Трст пролази преко територије Балканског полуострва, од румунске црноморске луке Констанца, до италијанске луке Трст на крајњем северу Јадранског мора. Дужина нафтовода је око 1.800 километара, капацитет од 60-90 милиона тона годишње, док је цена пројекта преко три милијарде долара. Паневропски нафтовод Констанца - Трст је искључиво европски пројекат, чије финансирање је обезбедила ЕУ из властитих средстава и представља један од приоритетних енергетских интереса ЕУ.⁹⁶⁴ Један број аутора сматра да је основни недостатак овог нафтовода сумња у могућност да се обезбеде довољне количине нафте за пун капацитет нафтовода, односно да без руске и казахстанске нафте то неће бити могуће остварити. Са тог аспекта Паневропски нафтовод Констанца - Трст представља конкуренцију другом балканском нафтоводу Бургас-Влера, који више одговара интересима САД. Са аспекта руских енергетских интереса оваква ситуација проширује избор могућих нафтно-транзитних опција, иако би за Русију најбољу варијанту представљала реализација пројекта нафтовода Бургас - Александрополис, док нафтовод Бургас - Влера с обзиром на изражен амерички утицај, најмање одговара њеним интересима. У наведеном контексту, конкурентност балканских нафтно-транспортних пројеката у највећој мери погодује Бугарској, која у таквој ситуацији има статус изузетно значајног нафтно-транзитног коридора, јачајући тиме сопствену енергетску безбедност и остварујући велике буџетске приходе од наплате транзитних такси.

капацитетом готово стопроцентно покрије његов обим... (О наведеним егзактним показатељима, видети шире у:... *Исто*, ... с. 91.);

⁹⁶⁴ Видети шире у:... Миловзоров, А., „Европа отыгралась перед Россией на Балканах“, (Интернет: <http://www.utro.ru/articles/2007/04/09/639498.shtml>, 14.10.2012.);

Како је већ напоменуто, у склопу анализе наведених регионалних нафтовода, предмет разматрања биће и један број нафтовода Каспијског региона, иако они не пролазе преко територије Балкана. Међутим, сви они имају велики енергетски значај и за балканске просторе у смислу да могу представљати важан фактор будућих (потенцијалних) регионалних нафтоводних пројеката у региону. Из наведених разлога, о њима ће бити дате само опште напомене и они неће бити предмет детаљне анализе. Реч је о нафтоводима: Баку - Тбилиси - Џејхан (БТЦ); Транскаспијски енергетски конзорцијум (тзв. КТК); Баку - Новоросијск; Баку - Супса.

Карта 7. Јужнокаспијски енергетски коридори (нафтовод Баку - Тбилиси - Џејхан; нафтовод Баку - Новоросијск; нафтовод Баку - Супса.

Извор: „BP“: „SCP Commissioning Commences“, *Press release*, 01.06.2006., (Интернет: <http://www.bp.com/genericarticle.do?categoryId=9006615&contentId=7018471>, 25.10.2011.);

ђ) Нафтовод Баку - Тбилиси - Џејхан (БТЦ). Главни пројекат Запада предвођеног САД у Каспијском региону у сфери транспорта нафте представља нафтовод Баку - Тбилиси - Џејхан «БТЦ», који се протеже од Бакуа на западнокаспијској обали, преко Закавказја (Грузије) и источних области Турске, до луке Џејхан на североисточној обали Средоземног мора (карта 7.). Дужина нафтовода БТЦ износи 1.767 километара,⁹⁶⁵ његов капацитет је око 50 милиона тона годишње (или око 1,2 милиона барела дневно), док је цена његове изградње износила око 4 милијарде долара.⁹⁶⁶ За реализацију пројекта нафтовода БТЦ, августа 2002. године, основана је мултинационална енергетска компанија «BTC Co» са великим бројем акционара у виду америчких, западноевропских и јапанских компанија, док је «Бритиш Петролеум» био носилац пројекта и највећи акционар. Нафтовод БТЦ пуштен је у рад средином 2006. године, а у јуну 2007. године, пројекту БТЦ званично се придружио и

⁹⁶⁵ Петровић Д., Анђелковић Д., Николић Г., *Геополитика Закавказја*, ... оп. цит. стр. 42-3., (фус нота бр. 34);

⁹⁶⁶ Штављанин Д., *Хладни мир*, ... стр. 421., видети фус ноту бр. 129;

Казахстан.⁹⁶⁷ Један од главних недостатака нафтовода БТЦ са безбедоносног аспекта је тај што један његов део пролази кроз политички нестабилна подручја.⁹⁶⁸ Поједини аутори стоје на становишту да нафтовод БТЦ, који транспортује каспијску нафту ка Средоземљу, у већој мери одговара интересима САД него Европи, аргументујући притом свој став самим правцем (маршрутом) нафтовода, који се уместо ка западним деловима Турске, односно ка Европи, простире ка југоисточној обали турског дела Средоземља.

е) Нафтовод Баку - Новоросијск (*Baku - Novorossiysk pipeline*). Овај нафтовод представља тзв. азербејџанску «северну нафтоводну извозну маршруту» и простире се од Сангашалског терминала недалеко од Бакуа до терминала у Новоросијску. Дужина нафтовода је 1.330 км, а капацитет 5 милиона тона годишње. Пуштен је у рад 2006. године. Градња нафтовода била је поверена конзорцијуму који су чинили азербејџанска државна нафтна компанија „СОКАР“ („SOCAR“)⁹⁶⁹ и руски Трансџефт, који су уједно и оператери пројекта.⁹⁷⁰

ж) Нафтовод Баку - Супса („*Baku - Supsa Pipeline*“). Ово је тзв. азербејџанска «западна извозна нафтоводна маршрута», која иде од Бакуа, преко Тбилисија, до терминала у грузијској црноморској луци Супса.⁹⁷¹ Изградња је била поверена азербејџанској компанији „СОКАР“. Пуштен је у рад 1999. године. Дужина нафтовода је 833 километара, а капацитет 145.000 барела дневно.⁹⁷²

⁹⁶⁷ Између Казахстана и Азербејџана потписан је уговор о стварању транспортног система Актау - Баку, којим би се казахстанска нафта танкерима преко северозападних делова Каспија допремала до Бакуа, а потом транспортовала нафтоводом БТЦ... (Видети шире у:... „Експортные трубопроводы“, *Окно в Баку*, (Интернет: <http://www.window2baku.com/oil7.htm>, 27.11.2011.);

⁹⁶⁸ Једно од таквих «нестабилних посрчја» је и територија источне Турске, где у највећој мери делује Курдистанска радничка партија која има своје војно крило и која користи и насилне методе у борби за стицање независности од Турске. У том контексту, потребни су додатни напори на заштити наведеног нафтовода. Да овај безбедоносни проблем није маргиналан говори и пожар на делу нафтовода у источнотурској области, средином 2008, за који су оптужени „курдски терористи“; Два дана уочи рата у Грузији, 5. августа 2008, запаљена је црна станица БТЦ у источној Турској. Одговорност је преузела сепаратистичка Курдистанска радничка партија (ПКК)... (Видети шире у:... „The Dangers of the Safe Route“, *Economist*, August 15, 2008, (Интернет: http://www.economist.com/world/europe/displaystory.sfm?story_id=11920984, 17.10.2011.); Током грузијско-руског сукоба, августа 2008. године, био је привремено обустављен транспорт гаса и нафте кроз Грузију.;

⁹⁶⁹ Азербејџанска државна нафтна компанија „СОКАР“ („SOCAR“ - „State Oil Company of Azerbaijan“);

⁹⁷⁰ Видети шире у:... S. Aliyev, V. Sharifov, „SOCAR Becomes Operator of Azerbaijani Section of Baku - Novorossiysk Pipeline“, *Trend Capital*, 06.02.2008., (Интернет: <http://en.trend.az/capital/pengineering/1128666.html>, 18.10.2011.);

⁹⁷¹ Видети шире у:... „Baku - Supsa pipeline to be launched after repair“, „*Today.Az.*“, 05.06.2008. (Интернет: <http://www.today.az/news/business/45482.html>, 18.10.2011.);

⁹⁷² Видети шире у:... „Supsa Terminal and Pipeline, Georgia-Azerbaijan“, *Hydrocarbons Technology*, (Интернет: <http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/supsa/>, 18.11.2011.);

4.4. Енергенти као инструмент спољнополитичке доктрине „стратешког ангажовања“ великих сила на евроазијском простору

4.4.1. Енергенти као средство спољнополитичког притиска (енергенти као политичко оружје)

Средином прве деценије овог века енергетска безбедност постала је једна од доминантних глобалних тема, уз истовремене оптужбе са Запада на рачун Русије да користи енергију као средство у остваривању политичких циљева.⁹⁷³ Велики број аутора сматра да је геополитика енергетских односа заменила или апсорбовала традиционалну геополитику војних баланса. У наведеном контексту мишљења аутора су изнијансирана, али има и супротних ставова.⁹⁷⁴ Изјаве појединих највиших руских званичника, макар оне биле и бенигне, да доминантна позиција Русије у глобалној енергетици омогућава руској спољној политици низ предности, на западу се готово по правилу редовно дочекује „на нож“, користећи их као аргументацију у доказивању исправности свог става да Русија енергенте користи за дисциплиновање појединих држава на постсовјетском простору, односно као средство спољнополитичког притиска.⁹⁷⁵

Један број западних аутора поједине сегменте руске енергетске политике (на пример, руску стратегију диверзификације извоза изградњом директних, „подморских“ гасовода) оштро критикује и оцењује као коришћење енергије за остваривање геополитичких циљева, односно као средство политичког притиска на транзитне земље. Сличној критици је изложена и монополистичка улога руске државе у сектору гаса и електричне енергије,⁹⁷⁶ као и тржишно доминантна позиција Гаспрома у производњи и дистрибуцији гаса. Затим, критици су изложена и ригорозна законска ограничење за учешће страних компанија у руском нафтно-гасном сектору, као и настојања руских енергетских компанија да купе енергетску инфраструктуру на унутрашњем енергетском тржишту ЕУ. Русија настоји да омогући својим компанијама куповину инфраструктуре у ЕУ. Јасно је да осим економских

⁹⁷³ Енергетска безбедност је постала синоним за безбедност од Русије. Амерички сенатор Ричард Лугар је новембра 2006. године, предложио чак стварање неке врсте „енергетског НАТО“... (Тренин, Д., „Геополитика енергије у односима Русија–ЕУ“, у: Катинка Бараш (прир.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ–Русија*, ... стр. 15.;

⁹⁷⁴ У Русији нафта и гас, пре него војска и морнарица, се међу утицајним конзервативцима сматрају најважнијим добрима државе. Све чешће се прориче долазак неке нове верзије Хладног рата који ће се између осталог, у великој мери водити енергетским оружјем... (*Исто*, ... оп. цит. стр. 15.);

⁹⁷⁵ Видети шире у:... К. С. Smith, „Russian Energy Politics in the Baltics, Poland and Ukraine“, *CSIS*, Washington, 2004, р. 5.; R. Abdelal, „Interpreting Interdependence: Energy and Security in Ukraine and Belarus“, *CSIS Working Paper*, July 2002.;

⁹⁷⁶ P. Noel, „Beyond Dependence: How to Deal with Russian Gas“, *European Council on Foreign Relations*, November 7, 2008, (Интернет: http://www.cfr.org/publication/18353/beyond_dependence.html, 17.11.2011.);

разлога о спречавању монопола, ЕУ настоји да спречи активности потенцијалних руских инвеститора и из политичких разлога. ЕУ страхује да би руске компаније попут „Гаспрома“ које су под директном контролом Кремља, продором на њено тржиште могле постати и политички инструмент, односно да би могле користити послове са гасом и као средство политичког притиска. С друге стране, Русија је по доласку Путина на власт под изговором о неиспуњавању „еколошких услова“, као и због наводне „штетности“ претходно потписаних уговора по руску државу, који су често називани „колонијалним“, приморавала стране енергетске компаније да препусте већински пакет акција руским компанијама, или да се у потпуности повуку из послова у Русији.⁹⁷⁷ Сличних примера има још. Такође, велики број западних аутора стоји на становишту да је руско државно руководство показало изузетну тактичност и стратегију у остваривању геополитички мотивисане стратегије коришћења енергената као механизма притиска, наводећи као аргументацију за овакав став повлачење конкретних спољнополитичких потеза, којима је Русија успевала да буде увек корак испред Запада у „енергетској утакмици“. На пример, када је ОВМ 2005. године, формирао конзорцијум за градњу „Набука“, Путин је одмах реаговао предлогом о изградњи гасовода „Јужни ток“. Након тога, Русија и Туркменистан су потписали споразум 2007. године, о градњи гасовода ка Русији, чиме се потенцијално „Набуко“ лишава гаса из ове државе. Европска Комисија дошла је у Туркменистан тек 2008. године, са Меморандумом о разумевању за градњу транскавказског гасовода који би се повезао с „Набуком“. Русија је у лето 2008. године потписала дугорочне уговоре о куповини гаса из централноазијских држава, чиме је „Набуко“ потенцијално суочен са недостатком додатних извора снабдевања.⁹⁷⁸ Такође, Русија је са Бугарском у фебруару 2008. године, потписала споразум о градњи „Јужног тока“ упркос великом неслагању САД и чланству Бугарске у НАТО.

Међутим, руски аутор Дмитри Тренин, експерт за енергетику из московског Карнеги центра, не слаже се са оценом да Русија користи енергију као политичко оружје,⁹⁷⁹ наводећи да не постоји „геополитика енергије“ *per se*, да Русија нема зле намере и да потези руских енергетских компанија не представљају део осмишљене геополитичке стратегије, већ да су у суштини „само бизнис“. Аутор аргументацију за свој став проналази у чињеници да енергетска међузависност између Русије и Европе има тенденцију сталног раста, са непроменљивом пројекцијом у средњорочној и дугорочној перспективи. Супротно

⁹⁷⁷ Штавланин Д., *Хладни мир*, ... оп. цит стр. 400.;

⁹⁷⁸ Видети шире у: ... А. Е. Kramer, „Putin’s Grasp of Energy Drives Russian Agenda“, *New York Times*, January 29, 2009, (Интернет: http://www.nytimes.com/2009/01/29/world/europe/29putin.html?_r=1&partner=rss, 17.10.2011.);

⁹⁷⁹ „Случајеви недавног наводног руског коришћења енергије као оружја захтевају темељно испитивање. (...) У сваком случају, енергетско оружје се може користити само једном, у самоубилачком нападу који резултира

распрострањеном мишљењу о енергентима као геополитичком средству, аутор заступа тезу да је руски интерес за енергију у највећој мери повезан са бизнисом, а настојања руских енергетских гиганата да се што успешније позиционирају на европском енергетском тржишту, између осталог и куповином дела европске енергетске инфраструктуре, објашњава чињеницом да ти процеси по својој суштини представљају пре свега економско пословање, односно да су примарно мотивисани привредним факторима и стицањем профита. Притом, Тренин стоји на становишту да се руска идеја енергетске сарадње са Европом може сумирати као „међусобне инвестиције и узајамна куповина акција“, док за екстерно пословање руских енергетских компанија на европском континенту и њихова настојања да стекну део европске енергетске инфраструктуре, наводи да суштински представљају активности мотивисане бизнисом ради освајања лукративних тржишта, а не претећу стратегију ширења руског политичког утицаја у ЕУ, како то често наводе поједини западни аутори и експерти. Аутор закључује да не треба бити забринут због Русије као енергетске суперсиле, јер је руска енергетска политика много више окренута стицању профита него успостављању политичке доминације⁹⁸⁰. Русија је чак лансирала и идеју о стварању «гасног ОПЕК», као организације држава највећих извозника гаса (Иран, Катар, Саудијска Арабија и др.), која би функционисала по аналогном принципу као нафтни ОПЕК. Мишљења о овој идеји су потпуно поларизована, како на западу, тако и међу самим руским ауторима и експертима. Ипак, пре ће бити да је ова идеја представљала само „пробни балон“ и „опипавање пулса“, него што се озбиљно размишљало о њеној реализацији.

4.4.2. Државна контрола енергетског сектора у Русији

Поновно успостављање државне контроле над енергетским сектором делом је већ било предмет детаљне научне анализе у другом поглављу рада, у делу о мерама и активностима Путиновог режима у циљу монополизације политичке власти и стабилизације економских прилика. У овом делу анализе, тежишни проблем истраживања биће на конкретним поступцима режима у енергетској сфери, који су довели до успостављања монополистичког положаја руске државе у овој области, као и на покушају генерализације

привременим сметњама за потрошаче и трајним обогаћењем произвођача. Руси нису дихадисти.“... (Тренин, Д., „Геополитика енергије у односима Русија-ЕУ“, ... оп. цит. стр. 15.);

⁹⁸⁰ Руске енергетске компаније желе да зараде новац и да буду снажне и богате. Њихови потези се често погрешно тумаче као средство неке политичке стратегије. Реалност је другачија: енергија је политички посао, али је у целини узевши бизнис... (Исто, ... оп. цит. стр. 23.); Међутим има и другачијих ставова. Тако професор др Андраш Деак сматра да је „Газпромова основна филозофија у погледу гасне индустрије „онај ко има цев - има и гас“ и да је та логика присутна у свим инвестицијама Газпрома.... (Деак А., „Процена посвећености Русије изградњи Јужног тока до 2015. године“, ... оп. цит. стр. 136.);

тих поступака у циљу долажења до кључних теза о правцима постојеће енергетске политике руске државе и евентуалном покушају предвиђања основних праваца њеног развоја у блиској перспективи.

Као што је већ напоменуто, са персоналним променама у руском државном руководству и доласком В. Путина на функцију председника Русије интензиван је процес монополизације, повратка власништва и контроле државе у енергетском сектору.⁹⁸¹ У том процесу држава је предузела низ мера и активности у циљу јачања сопствене позиције у нафтно-гасној индустрији, у којој је у том периоду доминантан утицај и улогу имао приватни капитал. У неке од најзначајнијих „потеза“ државе могу се убројити на пример, одустајање од приватизације и задржавање у државном власништву нафтних компанија „Росњефт“ и „Зарубежњефт“, супротно првобитним плановима из 2001-02. године о њиховој приватизацији. Затим, забрана реструктурирања Гаспрома по тржишним принципима, јавно исказана крајем 2003. године и више пута поновљена током 2004, лично од стране председника В. Путина.⁹⁸² Такође и промена власничке структуре и куповина ЈУКОС, једне од највећих руских приватних компанија у области енергетике, од стране државне нафтне компаније „Росњефт“ и хапшење власника ЈУКОС М. Ходоровског због пореских малверзација, али уз очигледну политичку конотацију. Затим, јавно објављивање могућности обједињавања „Гаспрома“ и „Росњефта“ у вези са рестаурацијом формалне државне контроле у Гаспрому и у перспективи претварање ове обједињене компаније у главну полуку утицаја државе на тржишту енергената. Такође, неформална али довољно оштра забрана руском приватном енергетском сектору и страним компанијама да учествују у магистралном транспорту (дистрибуцији) нафте, која по мишљењу одређених руских аутора може бити и институционализована, односно формализована у одредбама новог закона о транспорту енергената. У ове мере може се убројити и одлука Кремља, први пут после дужег низа година, да дозволи учешће приватних (страних) енергетских компанија у куповини великих и стратешки значајних актива у руском енергетском сектору у циљу привлачења страних инвестиција, али под ригорозним и селективним условима.⁹⁸³ Затим увођење новог тренда

⁹⁸¹ Председник Путин је крајем 2001. године, изјавио да се у гасној индустрији, као стратешкој грани руске привреде не може допустити доминантан утицај приватних и страних компанија... (Видети шире у:... Путин, В. В., „Ключевые задачи развития газовой отрасли“, (выступление на совещании представителей газовой отрасли в Новом Уренгое), *Российская газета*, 20 ноября 2001 г.);

⁹⁸² Видети на пример, интервју В. Путина, дат немачком часопису „Шпигел“, крајем 2004. године... („*Der Spiegel*“, 18.10.2004, (Интернет: www.in.mid.ru, 18.11.2011.);

⁹⁸³ У том контексту, држава је септембра 2004. године одобрила продају 7,6% акција „ЛУКОИЛ“ страном компанији „Коноко Филипс“ («ConocoPhillips») на приватизационом тендеру, а такође и куповину 25% акција гасне компаније „Наватек“ («Новатэк») француској компанији „Тотал“ («Total»), али је држава истовремено и блокирала намеру ЈУКОС да прода 25% својих акција америчкој компанији „Ексон Мобил“ («ExxonMobil»), као и намеру „Сибњефта“ («Сибнефти») да прода велики пакет акција компанији „Тотал“... (Видети шире у:...

јачања улоге државе у организационом и функционалном аспекту руске индустрије електричне енергије. Гаспром је уз сагласност Кремља ушао и у област електричне енергије, куповином акција компаније „РАО ЈЕС Русије“ (РАО «ЕЭС России») и компаније „Мосенерго“, што му је у великом степену омогућило контролу над производњом и дистрибуцијом електричне енергије.⁹⁸⁴ Такође, тенденција ширења активности руских државних енергетских компанија, у првом реду Гаспрома и РАО ЈЕС Русије на простору држава ЗНД, на иницијативу и уз пуну подршку Кремља и уз видљиву политичку мотивацију за наведене процесе, посредно имала је значајан утицај на јачање позиција руске државе и у домаћем енергетском сектору.

На основу презентованих чињеница, може се закључити да је наведеним мерама и активностима, с једне стране спроведена опсежна национализација и рестаурација државне управе и контроле над енергетским сектором, а са друге успостављена су нова (неформална) правила игре између државне политике и приватног сектора (бизниса), при чему је учешће приватних компанија у енергетском сектору делом очувано, уз остављање отворених могућности да у перспективи, у централизованим областима руске енергетике (индустрија гаса и електричне енергије) буде извршено извесно реструктурирање и препуштање неких мање значајних активности у корист интереса приватних инвеститора.

4.5. Енергетски односи и међузависност Русије и ЕУ: перспективе сарадње

4.5.1. Енергетски дијалог Русије и ЕУ

Енергетска сарадња ЕУ и Русије интегрални је део политичких, економских и безбедносних односа, који у постхладноратовској ери постају све комплекснији и тежи. Како је у претходном делу рада истакнуто, тензије у њиховим односима су већ неколико година у порасту.⁹⁸⁵ Међутим, с обзиром да ће у догледној будућности енергетске везе представљати суштину економских односа Русије и ЕУ, смисао њиховог дубоког, стратешког енергетског партнерства управо лежи у њиховој израженој међузависности.⁹⁸⁶ ЕУ жели да задржи и унапреди постојећи ниво своје енергетске безбедности тако што настоји да осигура потпуно

International Energy Outlook 2006, Washington DC: Energy Information Administration, US Department of Energy, June 2006.);

⁹⁸⁴ Гаспром је власник најмање 10,3% акција компаније „РАО ЈЕС Русије“ (РАО «ЕЭС России») и више од 25% акција „Мосенерга“ («Мосэнерго»);

⁹⁸⁵ Косачев, К., „Да ли имамо заједничку будућност у Енергији?“, ... оп. цит. стр. 45.);

⁹⁸⁶ Растућа међузависност ЕУ и Русије је природна и треба да се оцењује и вреднује позитивно, како са аспекта безбедности снабдевања, тако и са становишта безбедности тражње и мора да буде балансирана у смислу приступа тржишту.... (Клотин, К., Пајпер, Ц., „Енергетски дијалог ЕУ-Русија“, ...оп. цит. стр. 29.);

задовољење својих потреба за енергентима у будућности, при чему је Русија главни снабдевач европског енергетског тржишта и такав тренд ће се одржати у средњорочној перспективи. С друге стране, Русија у циљу остваривања сопствене енергетске безбедности жели „безбедност тражње“, односно поузданост европске потражње за енергентима, као и очување статуса примарног (и поузданог) снабдевача европског тржишта.⁹⁸⁷ Истовремено, свој привредни и друштвени развој Русија тренутно заснива на извозу енергената и та објективна закономерност такође ће представљати константу у њеној политици у средњорочној перспективи.⁹⁸⁸

Западни аутори Кристијан Клотин (Christian Cleutin) и Џефри Пајпер (Jeffery Piper), који су били лично укључени у Енергетски дијалог ЕУ - Русија од његовог почетка 2000. године, не слажу се са генералном перцепцијом да се ЕУ када је реч о значају њених енергетских односа са Русијом „пробудила“ тек након руско-украјинског гасног спора почетком 2006. године. Напротив, они заступају тезу да је ЕУ већ годинама уназад веома активна у наведеној проблематици и да енергетска сарадња ЕУ и Русије датира из раних деведесетих година XX века.⁹⁸⁹ Дакле, идеја о успостављању посебне сарадње између Европе и Русије у сфери енергетике јавила се последњих деценија прошлог века. Ова идеја нашла је своју објективизацију у одредбама европске Енергетске повеље,⁹⁹⁰ које су поред основних принципа и праваца развоја међународне енергетске сарадње, између осталог садржале и услове реализације енергетског дијалога Русије и ЕУ.⁹⁹¹ Европска Енергетска повеља усвојена је у децембру 1991. године, у циљу реализације права и обавеза држава у енергетској сфери, али није имала правно обавезујућу снагу, јер није имала карактер међународног уговора већ политичке декларације о међународној енергетској сарадњи. На Лисабонској конференцији 1994. године, усвојен је правно обавезујући акт под називом „Уговор о енергетској повељи“ (у даљем тексту: УЕП),⁹⁹² који представља први

⁹⁸⁷ Исто, ... оп. цит. стр. 28.;

⁹⁸⁸ Руска специјализација за енергију је константа, засигурно на средњи и дужи рок. (...) Оваква стратегија заснива се на претпоставци да ће међународне цене енергије остати на високом нивоу у дужем временском периоду упркос повременим флукуацијама.... (Тренин, Д., „Геополитика енергије у односима Русија–ЕУ“, ... стр. 16.);

⁹⁸⁹ Клотин, К., Пајпер, Џ., „Енергетски дијалог ЕУ-Русија“, ...оп. цит. стр. 25.;

⁹⁹⁰ Енергетска повеља датира од политичке иницијативе коју је 1990. године покренуо тадашњи холандски премијер Луберс на једном од Самита ЕУ. (...) Уговор о енергетској повељи има правно обавезујући међународни карактер, са правилима која су донета специфично за енергетски сектор. Уговор покрива области као што су енергетске инвестиције, трговина и транзит и енергетска ефикасност... (Конопљаник, А., „Шта је Енергетска повеља“, у: Катинка Бараш (прир.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, ... стр. 103-5.);

⁹⁹¹ Волошин, В. И., „Енергетический диалог ЕС – Россия“, *Доклад РЕЦЭП*, Москва, 2005, с. 48.;

⁹⁹² Мултилатерални економски споразум - Уговор о енергетској повељи - потписало је до сада преко педесет (53) држава из Европе и Азије, као и Аустралија, уз велики број држава и међународних организација који имају статус посматрача у Енергетској повељи (на пример: САД, Пакистан, Кина, Јужна Кореја, Иран, АСЕАН и др.)... (Клотин, К., Пајпер, Џ., „Енергетски дијалог ЕУ-Русија“, ...оп. цит. стр. 25.); Наводи се да УЕП није

мултилатерални међународни економски уговор који регулише питања безбедности производње и транзита у енергетици, развој инвестиција у тој области, као и енергетску ефикасност. УЕП ступио је на снагу у 16. априла 1998. године. Својим одредбама „Уговор о енергетској повељи“ успоставио је међународно-правне основе за развој енергетског тржишта, ојачао правну регулативу и мере у вези са транзитом енергената и инвестицијама у сектору енергетике.⁹⁹³ Русија је 1994. године потписала УЕП, али га није ратификовала. Иако је прихватила привремену примену Енергетске повеље у мери у којој је то компатибилно са њеним уставним и правним одредбама, односно примену правила на привременој основи и активно учешће у процесу Енергетске повеље, руска Државна Дума неће ратификовати УЕП док се не испуни одређени број услова у вези са одредбама о транзиту УЕП (налазе се у спорном члану 7.), као и у вези са одредбама Протокола о транзиту (спорни члан 20.).⁹⁹⁴

Највећи број аутора сматра да је Енергетски дијалог Русија-ЕУ формално започео на самиту Русија - ЕУ у Паризу, одржаном 30. октобра 2000. године и да је представљао први стварни дијалог о енергетској политици,⁹⁹⁵ са основним циљем да се изгради ефикасна енергетска заједница између ЕУ и Русије изградњом односа у области трговине енергијом. Иницијатор одржавања самита била је ЕУ, а повод је била нестабилност енергетског тржишта, проблеми у снабдевању и нагли раст цена енергената. Само током 2000. године до одржавања Париског самита о Енергетском дијалогу ЕУ-РФ, цене нафте на светском тржишту порасле су три пута. Ова и сличне негативне тенденције у енергетској сфери, озбиљно су угрозиле социјалну стабилност и одрживи економски развој европских држава и условиле редефинисање европске енергетске стратегије у правцу диверзификације извора и праваца снабдевања, уз формирање стабилних основа за стратешко партнерство и сарадњу са Русијом у енергетици. На избор Русије за стратешког енергетског партнера ЕУ утицао је већи број чинилаца, од којих су свакако најважнији географска близина, величина руских резерви енергената, постојање и развијеност руског енергетско-транспортног система (још из

ратификовало неколико земаља међу којима је и Русија... (Видети шире у:... Интернет: <http://www.encharter.org/>, 21.10.2011.); На самиту „Групе 8“, 2006. године у Санкт Петербургу, Русија је јасно потврдила да неће ратификовати Уговор о енергетској повељи у постојећој форми, а као разлог за такав став наведено је њено суштинско противљење потписивању спорног „Протокола о транзиту“... (*Вестник ТЭК: правовые вопросы*, № 14, 2006, с. 14.);

⁹⁹³ Исте године (1994.) такође је усвојен и „Протокол по питању енергетске ефикасности и постојећим еколошким аспектима“... (Видети шире у:... Доџ, Д., Напперт, С., Попов, А., „Россия и Договор к Энергетической хартии: общие интересы или непримиримые противоречия?“, *Нефть-Газ-Право*, № 5, 2006.);

⁹⁹⁴ Руске примедбе на спорни члан 7. УЕП односе на везу између транзита и међународних транспортних тарифа (став 3. члана 7.), као и на процедуру у решавању транспортних спорова (ставови 6. и 7. члана 7.)... (Видети шире о Уговору о енергетској повељи у:... Интернет: <http://www.konoplyanik.ru>, 17.11.2011.); Русија није спремна да прихвати УЕП без Транзитног протокола, страхујући да би такво решење штетило њеним енергетским и економским интересима.;

совјетског периода) на њеном западном (европском) правцу, традиционалне енергетско-трговинске везе и сл. Избор Русије као главног снабдевача енергентима европског континента у том тренутку представљао је и нужност са аспекта рентабилности и економичности увоза, с обзиром на удаљеност блискоисточних и каспијских енергената и нестабилност политичке ситуације у наведеним регионима. Почетак Енергетског дијалога ЕУ и Русије нарочито је значајан са становишта остваривања енергетске безбедности европских држава у смислу остваривања неометаног снабдевања потребним количинама енергије и формирања стабилних цена.

Главни принципи на којима Енергетски дијалог Русије и ЕУ мора почивати јасно су дефинисани: транспарентност, предвидљивост и стабилност енергетских тржишта, међусобна одговорност произвођача и потрошача уз равномерну поделу ризика, као и безбедност како снабдевања, тако и потражње.⁹⁹⁶ На основу ових принципа, идентификовани су и артикулисани најзначајнији циљеви руско-европског Енергетског дијалога. Ови циљеви, како су изворно формулисани, су: унапређење инвестиционих могућности у руски енергетски сектор, унапређење и ширење енергетске производње и транспортне инфраструктуре, минимизирање утицаја на животну средину, подстицање отварања тржишта енергије и унапређење енергетске ефикасности и штедне енергије.⁹⁹⁷ Такође, дијалог садржи и проблеме еколошке безбедности у енергетској сфери, питања енергоефективности, развоја обновљивих извора енергије, као и стварање међународно-правне регулативе у области енергетике.⁹⁹⁸ Енергетски дијалог Русије и ЕУ средином прве деценије овог века постаје приоритет у њиховим односима.⁹⁹⁹ У првој половини прве деценије XXI века енергетски дијалог се заснивао на међусобним компромисима, при чему су и руска и европска страна демонстрирале способност изналажења заједничких, општеприхватљивих решења у сложеним ситуацијама. У овој фази сарадње започето је неколико енергетских пројеката од заједничког значаја и остварена су одређена улагања у модернизацију појединих сегмената руске нафтно-гасне индустрије у циљу обезбеђења стабилне производње и испорука

⁹⁹⁵ Енергетски дијалог је имао јасан мандат да „омогући постизање прогреса у дефинисању енергетског партнерства ЕУ - Русија и аранжманима потребним за то“... (Клотин, К., Пајпер, Ц., „Енергетски дијалог ЕУ - Русија“, ... оп. цит. стр. 25.);

⁹⁹⁶ Видети шире у:... Russia - EU Energy Dialogue, *Synthesis Report*, No. 1, Sept. 2001; Summit Press Release, 04.10.2005.;

⁹⁹⁷ Пибалгс, А., „Могућа је обострано добитна сарадња у енергији“, ... стр. 53.);

⁹⁹⁸ Видети шире у:... Једанаести годишњи Извештај енергетског дијалога РФ - ЕУ: „Могућности нашег будућег партнерства у области енергетике“, Генерални директорат за енергетику Европске Комисије, (Интернет: http://ec.europa.eu/energy/international/bilateral_cooperation/russia/russia_en.htm, 02.02.2012.);

⁹⁹⁹ Проблематика је била разврстана у четири тематске целине: 1) инвестиције; 2) инфраструктура; 3) трговина; и 4) енергетска ефикасност... (Видети шире у:... Joint EU Presidency and European Commission Press Release on the EU-Russia Permanent Partnership Council on Energy, London, 3rd October 2005.; *EU-Russia Energy Dialogue*, 6th Progress Report, Oct. 2005.);

енергената. Међутим, после нафтно-гасних криза са Украјином и Белорусијом током 2006. године и одбијања Русије да ратификује Енергетску повељу, дошло је до промене у енергетском дијалогу у правцу његовог наглог погоршања. Европска Унија је започела спровођење енергетске политике у правцу смањивања зависности од увоза руских енергената и диверзификације праваца снабдевања, односно енергетско-транспортне инфраструктуре, захтевајући притом од Русије додатне гаранције за стабилност испорука гаса. У целини долази до нарушавања односа и сарадње у енергетској сфери на релацији Русија - ЕУ, са очигледним јачањем политизације самог процеса Енергетског дијалога,¹⁰⁰⁰ али и уз приметну немогућност ЕУ да оформи конзистентну заједничку енергетску политику према Русији.¹⁰⁰¹

Сврха, садржај, остварени резултати, као и перспективе Енергетског дијалога се различито перципирају, вреднују и оцењују, али оно у чему неспорно постоји консензус у мишљењима је да је у сржи Енергетског дијалога природни гас. Овај енергент представља чинилац који више него било који други детерминише руско-европске енергетске односе, односно њихову међузависност, па самим тим у највећој мери даје и тон њиховом Енергетском дијалогу.¹⁰⁰² Како је већ истакнуто, Русија је највећи светски произвођач гаса. Са друге стране, ЕУ је највеће светско тржиште гаса и она појам енергетске безбедности примарно везује за гас (за разлику на пример, од САД која своју енергетску сигурност везује за нафту), што условљава нужност сарадње и очување добрих односа са Русијом. За разлику од нафте којом се тргује на глобалним тржиштима, природни гас се транспортује постојећом гасно-транспортном инфраструктуром (цевоводима), што изискује директну везу извозник-увозник. У том контексту, европске државе у много већој мери могу диверзификовати свој увоз нафте, купујући је на светском тржишту, него што је то случај са природним гасом. Европа добија више од трећине потребног гаса увозом из Русије, а две трећине руског извоза гаса иде у државе ЕУ. Бројчани индикатори говоре сами за себе и закључак је сувишан. Поред тога, ЕУ ће у блиској перспективи све више тражити алтернативне изворе снабдевања гасом у складу са својом политиком диверзификације снабдевања енергијом, како географске у смислу извора и праваца снабдевања, тако и развојем алтернативних извора енергије. Притом, ЕУ фаворизује глобалну визију тзв. географске диверзификације, која укључује Русију, Централну Азију, Кавказ и Северну Африку. Према прогнозама ЕУ ће у будућности увозити све веће количине нафте и гаса. Русија, као највећи снабдевач европског тржишта

¹⁰⁰⁰ Видети шире у:... Гриб, Н., „ЭнергодIALOG на повышенных тонах“, „Коммерсантъ“, № 88 (4143), от 20. мая 2009 г., (Интернет: <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=1172662>, 18.03.2012.);

¹⁰⁰¹ Видети шире у:... Гриняев, С., „Эксперты американского Центра Никсона о роли России в энергодIALOGе“, Центр Стратегических оценок и прогнозов, (Интернет: http://csef.ru/studies/politics/projects/russia_future/articles/1879.html, 18.04.2012.);

природним гасом,¹⁰⁰³ то у садашњем тренутку реализује са тренутно доминантног централно-европског (копненог) извозног правца преко Украјине и Белорусије, с тим што ће у блиској перспективи, реализацијом пројеката директне (подморске) гасно-транспортне инфраструктуре („Северни ток“, „Јужни ток“, евентуално „Плави ток II“) овај извозни правац у значајној мери бити диверзификован на рачун северноевропског и јужноевропског извозног вектора. Притом, треба напоменути да источноевропске земље у много већој мери зависе од увоза руског гаса него западне, али и да Италија и Немачка,¹⁰⁰⁴ које троше половину руског гаса који увози ЕУ, имају релативно диверзификован увоз овог енергента. Поред Русије, ЕУ у складу са својом стратегијом диверзификације увози гас и из Норвешке (око 22-23% са тенденцијом смањивања овог процента) и Алжира у више-мање истом проценту.¹⁰⁰⁵ Управо због овакве ситуације, велики број аутора заступа тезу да ЕУ може имати само користи уколико изврши диверзификацију извора снабдевања и тиме повећа конкурентност у сектору природног гаса, што би за директну последицу имало не само пад цене гаса, већ и стимулацију произвођача да повећају испоруке и производне капацитете. Другим речима, алтернативни извори снабдевања Европе гасом могу да донесу веома велике користи за ЕУ. Један од потенцијално најперспективнијих извозника гаса на европско тржиште је Иран, који после Русије има највеће потврђене резерве гаса (око 15% од укупних светских резерви), али су тренутно политички разлози велика препрека операционализацији ове идеје.¹⁰⁰⁶ Овакву ситуацију су успешно искористиле државне енергетске компаније неких других држава (пре свих Кине, затим Индије, Турске, па и Русије) да се позиционирају на иранском тржишту енергената (гаса). У складу са одредбама своје енергетске стратегије, Кина је крајем прошлог и у првим годинама овог века значајно интензивирала западни вектор своје енергетске политике, који је поред Централноазијских држава у великој мери обухватио и државе Блиског Истока. У првој деценији овог века, поједине кинеске енергетске компаније активно учествују у крупним енергетским пројектима у Ирану. Тако на пример, сагласно Меморандуму о разумевању између Ирана и Кине, потписаном 2004.

¹⁰⁰² Природни гас је спона у односима ЕУ - Русија и такав тренд ће се одржати и у наредних неколико деценија... (Клотин, К., Пајпер, Ц., „Енергетски дијалог ЕУ-Русија“, ... стр. 27.);

¹⁰⁰³ Три највећа извозника гаса у ЕУ су Русија, Норвешка и Алжир, али Русија је тренутно, а остаће и у будућности, кључни снабдевач гасом ЕУ, с обзиром на околност да су резерве за будућу производњу гаса углавном концентрисане на њеној територији и на Блиском Истоку.;

¹⁰⁰⁴ Немачка сада користи 70% више гаса него 1990. године, што је 25% њене укупне потрошње примарне енергије, чиме постаје све зависнија од Русије, из које увози 40% потребног гаса... (Видети шире у:... W. Yeatman, „Putin’s Useful Idiots“, *Foreign Policy*, October 2008, (Интернет: http://www.foreignpolicy.com/story/cms.php?story_id=4487, 14.10.2011.);

¹⁰⁰⁵ Према наводима појединих аутора, цена руског гаса је слична цени норвешког, мања је у односу на цену холандског, али је већа од цене алжирског... (Видети шире у:... N. Tsafos, „Energy Without Politics“, *National Interest*, September 12, 2008, (Интернет: <http://www.nationalinterest.org/Article.aspx?id=19864>, 02.10.2011.);

¹⁰⁰⁶ О наведеном проблему видети шире у:... Кучеренко, В., „Как много замыслов в иранском поле“, *Российская газета*, 12 марта 2001 г.;

године, кинеска државна нафтно-гасна компанија „Синопек“ (Sinopec), обавезала се да ће купити 250 милиона тона течног гаса у наредних 30 година, а вредност посла износи око 70 милијарди долара. Поред Кине и Индија, суочена са хроничном несташицом енергената услед економске експанзије, такође је постигла договор са Ираном о увозу течног гаса. Турска је упркос противљењу САД, закључила дугорочне уговоре (на 25 година) о увозу иранских енергената, вредности преко 30 милијарди долара. На основу свих наведених чињеница и показатеља, аутор рада стоји на становишту да ће Иран, директно или посредно постати један од најзначајнијих извозника гаса на европско тржиште и то доста раније него што Запад очекује, али и касније него што се Иран нада.

Кад је у питању северноафрички увозни правац, у перспективи поред Алжира, извозници гаса на европско тржиште могу постати и још неке северно-афричке земље (Египат, Либија, Ангола и Нигерија), али је велики проблем у вези са том опцијом недостатак гасно-транспортне инфраструктуре, као и политичка нестабилност наведених земаља. Енергетско чвориште које се формира на јужно-европском увозном вектору, не актуелизује само проблематику постојећих и планираних енергетских траса, већ отвара и питање њеног проширења на тзв. „четврти коридор“, односно „афрички правац“, што практично значи да балкански енергетски простор, поред Турске и Блиског Истока, може добити нову конекцију на Север Африке (Алжир и Египат), креирајући тако панрегионални енергетски комплекс.¹⁰⁰⁷ Са југоисточног вектора, потенцијално значајни снабдевачи европског тржишта гасом, могу постати поједине државе Централноазијског и Јужнокавказског региона,¹⁰⁰⁸ Казахстан, Туркменија и Азербејџан, при чему је са аспекта диверзификације снабдевања гасом европског континента, значај туркменског гаса изузетно велики. У том контексту, последњих година форсира се предлог изградње Транскаспијског гасовода (у чему предњаче САД, углавном из геополитичких разлога), који би повезивао источно-каспијску обалу, од туркменске луке Туркменбаши (некада Крсноводск) до Бакуа у Азербејџану. Међутим, због између осталог и нерешеног правног статуса Каспијског мора, реализација овог пројекта се доводи у питање. Узимајући у обзир све ове чињенице, уз изузетну проблематичност туркменијске гасно-транспортне инфраструктуре у смислу амортизованости и застарелости, као и због наглашене политичке нестабилности у земљи, поузданост Туркменије као сегмента транскаспијске опције диверзификације европског увоза гаса врло је проблематична. Међутим, поред свих изнетих ставова и чињеница, са

¹⁰⁰⁷ Видети шире у:... Филијовић, М., „Турска и балкански енергетски чвор“, *Балкан магазин*, 14. децембар 2010.,(Интернет: <http://www.balkanmagazin.net/energetika/cid163-29919/turska-i-balkanski-energetski-cvor>, 21.11.2012.);

¹⁰⁰⁸ Процењене резерве гаса у Каспијском региону износе око 6% укупних светских резерви.;

сигурношћу се може закључити да ће Русија остати најзначајнији снабдевач гасом европског континента и да ће такав тренд егзистирати као константа у средњорочној перспективи, паралелно са процесом диверзификације који ће спроводити и ЕУ и Русија.¹⁰⁰⁹

Што се тиче Русије, односно њене стратегије диверзификације, у претходном делу она је била предмет детаљне анализе, при чему је тежиште било на њеним напорима на плану географске диверзификације свог извоза (продор на нова, перспективна тржишта природног гаса, као и на растуће глобално тржиште течног гаса) и на диверзификацији својих извозних маршрута (реализацијом нових сегмената нафтно-гасне транспортне инфраструктуре, тзв. директних гасовода). Потребно је још само напоменути да је тренд диверзификације извозних вектора руских енергената, отпочео последњих година прошлог и почетком овог века,¹⁰¹⁰ а такође и чињеницу да се тренутно преко територије транзитних држава, Украјине и у мањој мери Белорусије, остварује највећи део руског извоза нафте и гаса у Европу, што је чини веома зависном од наведеног тзв. централноевропског копненог транзитног вектора, што у крањој истанци представља један од најзначајнијих фактора са негативним утицајем са аспекта остваривања њене енергетске безбедности.¹⁰¹¹ Сходно томе, Русија је одлучила да значајно смањи своју зависност од транзитних гасовода, односно од транспорта енергената кроз ове државе, пре свега плановима о изградњи директних гасовода (Северни ток, Јужни ток, краћи гасовод до Финске и евентуално Плави ток II). Према проценама, поред постојећег система транзитних гасовода на европском правцу („Братство“, „Јамал-Европа I“, „Поларна светлост“ (Уренгој-Ужгород)), изградњом гасовода „Северни ток“ и „Јужни ток“, до 2020. године, доћи ће до значајног повећања капацитета за извоз руског гаса у Европу са садашњих 200 милијарди м³ годишње, на готово још толико (400), односно на чак 500 милијарди до 2030. године.¹⁰¹² Међутим, просечни ниво увоза гаса из Русије у ЕУ последњих година износи 150-160 милијарди м³,¹⁰¹³ и према проценама неће значајније расти преко нивоа од 200 милијарди м³ гаса годишње.¹⁰¹⁴ Другим речима, иако према неким проценама увоз гаса у ЕУ до 2030. године, би могао да порасте са садашњих 300 милијарди м³ за додатних још 200 милијарди, по мишљењу појединих реномираних руских аутора, стручњака за енергетику,

¹⁰⁰⁹ Видети шире у:... Е. Crooks, „Reliance On Russian Gas Will Persist“, *Financial Times*, September 5, 2008, (Интернет: http://www.ft.com/cms/s/0/99cd2926-7ab3-11dd-adbe-000077b07658.html?nelick_check=1, 17.10.2011.);

¹⁰¹⁰ Тренин, Д., „Геополитика енергије у односима Русија-ЕУ“, ... стр. 18-20.;

¹⁰¹¹ Деак, А., „Процена посвећености Русије изградњи Јужног тока до 2015. године“, ... оп. цит. стр 135-6.;

¹⁰¹² *Энергетическая стратегия России на период до 2030 года*, ... с. 13-4, (Интернет: <http://www.energystrategy.ru/projects/es-2030.htm>, 16.10.2011.);

¹⁰¹³ Компарације ради, Норвешка која је други снабдевач Уније, последњих година извози у ЕУ у просеку око 90 милијарди м³ природног гаса... (Видети шире у:... К. Borisocheva, „Analysis of the Oil- and Gas-Pipeline-Links between EU and Russia“, ...);

¹⁰¹⁴ На основу прогноза о годишњој потражњи гаса у ЕУ, према пројекцијама Међународне агенције за енергију и Европске комисије, европска потражња за руским гасом неће прећи 200 милијарди м³ гаса до 2020. године (у компарацији са на пример, 154 милијарде м³ гаса у 2007. години);

увоз из Русије неће значајније расти преко количине од 200 милијарди м³ гаса. Такав развој ситуације наводи на закључак да ће у перспективи, кроз 10-20 година постојати значајни вишкови капацитета за извоз руског гаса према Европи, од пројекције реално потребних.

Међутим, иако процес диверзификације представља један од суштинских и кључних чинилаца енергетске безбедности и ЕУ и Русије, аутор рада стоји на становишту да лансирање стратегије „диверзификација по сваку цену“ може имати и негативне последице по руско-европске енергетске односе са аспекта додатног усложњавања Енергетског дијалога и ослабљивања руско-европског енергетског партнерства. Наиме, уколико пренаглашени императив енергетске политике ЕУ буде географска диверзификација (чију потребу нико не спори) у смислу проналажења нових извора и праваца снабдевања енергентима, а Русије на продору на нова тржишта (источноазијско-пацифичком и у перспективи северноамеричком), у оваквом хипотетичком развоју ситуације, ЕУ би се у својим покушајима да пронађе алтернативне снабдеваче и енергетско-транзитне правце који би заобишли Русију сусрела са низом тешкоћа и истовремено би ослабила своје преговарачке позиције у односу на Русију. С друге стране и руска позиција била би девалвирана у контексту умањења избора могућих опција, почевши од проблематике пласмана енергената, преко модернизације и страног инвестирања у њен нафтно-гасни сектор, до стратегије билатералног енергетског партнерства руских и појединих европских компанија.

У складу са стратегијом јачања своје енергетске безбедности, ЕУ процес диверзификације снабдевања енергентима, пре свега гасом, у највећој мери спроводи због своје забринутости да ли ће Русија бити у могућности да у средњорочном периоду обезбеди довољне количине гаса које ће бити потребне ЕУ,¹⁰¹⁵ јер према неким прогнозама, увоз и нафте и гаса у ЕУ биће средњорочно у перманентном повећању.¹⁰¹⁶ Основ за ову „забринутост“ према мишљењу аутора рада, ЕУ „проналази“ у неколико објективних чињеница и енергетских индикатора. Прво, постојећа највећа руска налазишта гаса (из три гасна поља, Уренгојског, Јамбургског и Медвежја, долази више од 2/3 производње) налазе се у како климатски тако и геолошки комплексном окружењу, што усложњава, поскупљује и отежава производњу и што је најзначајније ова налазишта у великој мери су већ исцрпљена. Друго, Русија тренутно због светске економске кризе и хроничног недостатка инвестиција, не улаже довољно средстава у истраживање, развој и увођење у експлоатацију нових налазишта, иако је према њеној најновијој Енергетској стратегији предвиђено да се до 2030.

¹⁰¹⁵ Митрова, Т., „Динамичан развој руског гасног сектора“, ... стр. 73.;

¹⁰¹⁶ Ариел Коен (Ariel Cohen) из Херитиџ фондације наводи да би до 2030. године, Европа могла да увози 93% нафте и 84% гаса.... (Видети шире у:... А. Cohen, „Europe’s Strategic dependence on Russian Energy“, *The Heritage Foundation*, Novembar 5, 2007, (Интернет: <http://www.heritage.org/Research/Europe/bg2083.cfm>, 02.10.2011.);

године у енергетски сектор, етапно уложи импозантна сума од 2.000 милијарди долара (скоро 1.100 милијарди у нафтно-гасни сектор). Треће, сопствена производња ЕУ у Северном мору опада и ЕУ ће у будућности имати потребу за увозом све већих количина нафте и гаса из Русије, док истовремено Русија у све већој мери диверзификује свој извоз према источноазијском енергетском тржишту, а у плану је и „пробој“ на тржиште течног гаса. Четврто, потрошња гаса на руском домаћем тржишту услед раста руске економије је у перманентном порасту и оно ће у перспективи представљати највећу „конкуренцију“ европској потражњи. Пето, застарелост и амортизованост сегмената руске нафтно-гасне инфраструктуре, као и постојећих технологија експлоатације и дистрибуције. Шесто, сталне дисторзије на енергетским тржиштима, са низом непредвидљивих штетних последица и по снабдеваче и по увознике. Седмо, проблеми у односима на релацији ЕУ - Русија у енергетској сфери, односно у тзв. Енергетском дијалогу, везани за инвестициону политику руских енергетских компанија на европском енергетском тржишту и обрнуто, као и за либерализацију и демонополизацију руског тржишта гаса. Такође, постоји још један број мање значајних чинилаца, који неће бити у фокусу анализе. Међутим и поред свих наведених чињеница, суштина је да „забринутост“ ЕУ у вези са тим да ли ће Русија у будућности бити у стању да испуни своје уговорне обавезе и испоручи потребне количине гаса на европско тржиште услед њене све веће „преоријентације“ на источноазијско тржиште, нема реалног утемељења, односно генерално посматрано, страхови ЕУ су неоправдани и без стварних основа. Аргументација за овакав став је крајње једноставна, јер гас чији се извоз планира на источноазијско тржиште ће се експлоатисати са гасних поља у Источном Сибиру и на Далеком Истоку, која су превише удаљена од европског тржишта да би се на комерцијалан начин могло извозити на западном правцу.

На основу изнетих ставова и чињеница у вези са настојањима обе стране да у што већој мери спроведу процес енергетске диверзификације, може се закључити да управо гасно-нафтно-транспортна инфраструктура на европском континенту засигурно представља један од најзначајнијих детерминишућих чинилаца у енергетским односима Русије и ЕУ. У последњој деценији и руске и европске компаније су кренуле у реализацију неколико важних пројеката (нафтовода и гасовода) о којима такође постоји читав спектар различитих мишљења. На крајњим тачкама амплитуде су или ставови којима се истиче конкурентски карактер појединих пројеката и „такмичење у брзини њихове реализације“, или ставови по којима ти пројекти нису супротстављени, већ напротив да су компатибилни и да на њих не треба гледати као на конкурентне пројекте, имајући у виду додатне потребе ЕУ за увозом гаса у будућности. У вези са реализацијом нових руских нафтовода и гасовода главна

критика је фокусирана на чињеницу да Русија поједине одлуке око енергетске инфраструктуре доноси арбитарно и не увек у складу са чисто економским, еколошким или безбедносним критеријумима, а такође јој се „замера“ и спровођење наводне стратегије „подвајања“ - форсирање сарадње са појединим „изабраним“ европским енергетским компанијама, односно склапања билатералних послова са појединачним државама чланицама ЕУ, што у значајној мери спречава развој заједничке енергетске политике ЕУ.¹⁰¹⁷ Међутим, поједини западни аутори стоје на становишту да Русија „само“ користи своје предности и слабости других за остваривање сопствених енергетских интереса.¹⁰¹⁸

У блиској прошлости било је доста проблема у односима ЕУ - Русија у енергетском сектору. Такође, и са једне и са друге стране много је оптужби и критика на рачун оне друге, иако је у суштини одговорност за проблеме у енергетској сарадњи подељена. Тако на пример, један од тренутно главних камена спотицања у енергетским односима Русије и ЕУ су с једне стране, формално-правна ограничења ЕУ за улагање руских државних енергетских компанија (пре свих Гаспрома) на унутрашње европско енергетско тржиште, у највећој мери у европску енергетско-транспортну инфраструктуру, док је с друге стране Русија донела ограничења о улагању страних компанија у њен енергетски сектор и то у форми законског решења. Наиме, док руски званичници и поједини експерти оштро критикују одредбе тзв. Протокола о транзиту, односно тзв. „Трећи енергетски Пакет“ који је предложила Европска Комисија, дотле је у ЕУ много повике на нови руски Закон „О процедурама за стране инвестиције у компаније од стратешког значаја за националну одбрану и безбедност“, из априла 2008. године. Овим законом се постављају лимити за имовину коју страни инвеститори могу стећи у 42 стратешка сектора, од којих су неки изразито ниски и износе од 10-25%. Ово законско решење према мишљењу већине западних аутора, садржи врло рестриктивне одредбе када је у питању обим страних инвестиција у секторима које је Русија прогласила за стратешки национални интерес.¹⁰¹⁹ С друге стране руски аутори истичу да „спорни“ закон представља разумну одлуку руских власти да заштити своје стратешке националне интересе.¹⁰²⁰ ЕУ истиче да би резултат таквих ограничења, могао бити

¹⁰¹⁷ Свиебода, П., „Објашњење енергетске Солидарности“, у: Катинка Бараш (прир.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, ... стр. 41-4.;

¹⁰¹⁸ У реалности Русија користи неспособност држава чланица ЕУ да говоре једним гласом. Оно што се сматра за руску стратегију је заправо огледало слабости ЕУ... (Клотин, К., Пајпер, Ц., „Енергетски дијалог ЕУ-Русија“, ... оп. цит. стр. 26.);

¹⁰¹⁹ Амбиције највећих светских нафтних компанија, попут „БП“ и „Шел“-а, за улагања у руски нафтно-гасни сектор у великој мери су смањене, због формално-правних ограничења руског законодавства и својења њихове улоге на мањинске партнере... (Е. Lucas, *New Cold War*, ... р. 184-5.);

¹⁰²⁰ Доношење новог руског закона о стратешким секторима, којим је учешће страних нафтних компанија у развоју највећих руских нафтних поља ограничено, представља разуман потез државе имајући у виду стратешку улогу индустрије гаса за руску привреду... (Митрова, Т., „Динамичан развој руског гасног сектора“, ... стр. 76.);

успоравање и недостатак страних инвестиција у руски нафтни и гасни сектор и пад производње, при чему би сви били на губитку. Управо због превазилажења оваквих ситуација „туђе хоћемо, своје не дамо“, потребно је изградити одговарајући нормативно-правни оквир којим би се осигурале трговинске и инвестиционе активности у сектору енергије између Уније и Русије. На сличном становишту, бар декларативно су и поједини највиши званичници ЕУ, као што је Андрес Пибалгс комесар за енергију ЕУ, који истиче да је једна од „неужних мера“ да се „независним произвођачима омогући приступ гасоводима којима газдује Гаспром“.¹⁰²¹

Мишљења о достигнућима енергетског дијалога Русија - ЕУ се такође разликују. На половима спектра налазе се ставови појединих аутора да је напредак у дијалогу или толико мали да је занемарљив, или да је Енергетски дијалог ЕУ - Русија остварио значајне и велике резултате. Међутим, највећи број аутора стоји на становишту да се ради о прагматичном дијалогу чији је основни циљ да се идентификују основна питања од заједничког интереса на којима је потребно наставити даљи рад и да се конкретни „опипљиви“ резултати и напредак тек требају очекивати у блиској перспективи. Такође, оно што је одмах уочљиво у оценама, вредновању и критикама стварних резултата Енергетског дијалога ЕУ и Русије, представља висок степен поларизованости мишљења руских и западних аутора, на чије ставове у опредељујућој мери утичу њихова политичка оријентација и перцепција постојећих трендова у међународним односима.¹⁰²²

Руски аутор, професор С. З. Жизнин заступа став да иако је процес енергетског дијалога ЕУ и Русије прошао дуг и сложен пут у претходној деценији, са успонима и падовима у различитим етапама свог развоја, остварени практични резултати су врло скромни, али и да је међусобна зависност и условљеност енергетске сарадње између руске и европске стране толико велика, да су оба субјекта «принуђена» на наставак дијалога.¹⁰²³ Један број руских аутора заступа тезу да енергетски дијалог Русије и ЕУ није заснован на принципу реципроцитета и да стална условљавања Русије, односно руских енергетских компанија које послују на европском енергетском тржишту, представља покушај да се Русија доведе у подређен положај. Сви ови аутори, наводећи егзакне показатеље о енергетској међузависности Русије и ЕУ, сматрају да се дијалог мора подићи на виши ниво, али да је

¹⁰²¹ Пибалгс А., „Могућа је обострано добитна сарадња у енергији“, ... оп. цит. стр. 54-5.);

¹⁰²² У првој деценији овог века, велики број политичких и економских чинилаца имао је ограничавајући карактер са аспекта развоја енергетске сарадње ЕУ и Русије, па чак и утицао на погоршање њихових односа у енергетској сфери... (Видети шире у:... Романова, Т. А., „Россия и ЕС: диалог на разных языках“, *Россия в глобальной политике*, № 6, Ноябрь - Декабрь 2006.);

¹⁰²³ Видети шире у:... Жизнин, С. З., „Десять лет спустя. Перспективы энергетического сотрудничества Россия-ЕС“, *Независимая газета*, от 12.10.2010, (Интернет: http://www.ng.ru/energy/2010-10-12/13_rus_es.html, 24.09.2011.);

нужна претпоставка тога инсистирање на већем степену једнакости и поверења у односима. Исто тако, поједини руски аутори наглашавају да се мора одбацити досадошња логика по којој Русија мора да се доказује да је поуздан партнер и да без поговора прихвата све услове који јој се постављају. Тако Сергеј Јастржембски (до средине 2008. специјални изасланик председника Руске Федерације за односе са ЕУ) сматра да је Енергетски дијалог Русије и ЕУ, једна од централних тема руско-европских односа, али да његова важност превазилази билатерални ниво и директно утиче на глобалну енергетску безбедност. Аутор је мишљења да је дијалог оптерећен бројним проблемима и да „као и сваки дијалог, представља двосмерну улицу“. Јастржембски наглашава да се енергетски односи Русије и ЕУ морају заснивати на реципроцитету, као и да однос изражене енергетске међузависности и здрава логика условљавају интензивирање енергетске сарадње оба партнера.¹⁰²⁴ Константин Косачев, председник Комитета за међународне односе руске Думе, такође стоји на становишту да енергетски дијалог Русије и ЕУ није заснован на равноправности, већ је његова примарна сврха да минимизира ризике и изазове, који по мишљењу ЕУ потичу од Русије. У циљу аргументације свог става аутор наводи конкретне услове који су постављени пред Русију, сматрајући да су дефетистички и дискриминаторски и наводи да таква ситуација није одржива у перспективи.¹⁰²⁵ Када је реч о Енергетском дијалогу ЕУ и Русије, Андрис Пибалгс сматра да стратешко енергетско партнерство ЕУ и Русије мора да обезбеди извесност, безбедност и предвидљивост на дужи рок за обе стране, до степена који је могућ и пожељан у условима отвореног тржишта, што је уз транспарентност услов за неопходне дугорочне инвестиције обе стране у постојећу и нову производњу, али и у неопходну транспортну инфраструктуру. На сличном становишту је и Татијана Митрова, из Центра за студије међународних енергетских тржишта при Институту за истраживање енергије РАН, која сматра да иако су проблеми у енергетским односима ЕУ - Русија очигледни, ниједан од њих није нерешив, уз апострофирање да се морају изнаћи начини и механизми да они у што мањој мери оптерећују обострано корисне енергетске односе и да користи које долазе од енергетске сарадње ЕУ и Русије, доприносе како разумевању међусобних намера и страховања, тако и проналажењу обострано корисних компромиса.¹⁰²⁶

Наведене чињенице и презентовани ставови еминентних аутора и експерата о руско-европском Енергетском дијалогу упућују на закључак да се дијалог нужно мора темељити на компромисима, уступцима и усаглашавању интереса обе стране. Генерални закључак би био да развој партнерства ЕУ и Русије у енергетској сфери у формату Енергетског дијалога, који

¹⁰²⁴ Јастржембски, С., „Поверење, а не двоструки стандарди: Шта Русија очекује од ЕУ“, ... оп. цит. стр. 39.;

¹⁰²⁵ Косачев, К., „Да ли имамо заједничку будућност у Енергији?“, ... стр. 45-52.);

¹⁰²⁶ Митрова, Т., „Динамичан развој руског гасног сектора“, ... оп. цит. стр. 77-8.);

је усмерен на стварање чврстих гаранција и механизма остваривања економске и енергетске безбедности и Русије и ЕУ, представља један од најважнијих праваца развоја сарадње Русије и Европе.¹⁰²⁷ За Русију Енергетски дијалог са ЕУ представља могућност привлачења страних инвестиција за развој извоза нафте и гаса, изградње и модернизације енергетске инфраструктуре, стварања повољних услова за прелаз руске економије на иновациони модел развоја. Истовремено, дијалог са ЕУ Русији омогућава и смањење тржишних ризика и диспропорција и ствара предуслове за увођење тржишних принципа и конкуренције у руском енергетском сектору. За ЕУ Енергетски дијалог са Русијом представља стварање услова и могућности за диверзификацију увоза енергената и повећање нивоа снабдевања енергентима. Међутим, за реална достигнућа и резултате дијалога потребно је испољавање далеко већег нивоа толеранције и компромиса у њиховим интеракцијским везама, уз максимално искоришћење свих потенцијала сарадње и уз интензивирање напора на његовом оснаживању на принципу реципроцитета. Иако оба партнера знају да је ово са сваког аспекта најбољи пут за реализацију њихових парцијалних интереса, у последње време ово је „пут којим се ређе иде“, али који се још увек користи.

4.5.2. Енергетска солидарност ЕУ

Принцип солидарности један је од камена темељаца Уговора из Лисабона и специфично се односи на енергетски сектор. Управо зато један број аутора заступа тезу да је кључ безбедности снабдевања ЕУ у солидарности и интеграцији тржишта.¹⁰²⁸ Енергетску солидарност у највећој мери „форсирају“ новопримљене чланице ЕУ из Централне и Источне Европе, чија енергетска безбедност није на завидном нивоу услед недостатка диверзификације снабдевања, односно државе чија је стопа енергетске зависности веома велика од увоза енергената из Русије. Поједини аутори стоје на становишту да је енергетска солидарност од кључног значаја за разумевање заједничких интереса европских држава, односно да без енергетске солидарности, заједничка енергетска политика ЕУ неће бити остварива. Ови аутори притом предлажу конкретне мере за њено јачање и наводе модалитете остваривања енергетске солидарности у пракси, у првом реду кроз инвестирање у стратешку енергетску инфраструктуру (гасоводе и складишта гаса и интерконекторе између

¹⁰²⁷ Немачки аутор Роналд Гец сматра да би суштински предмет разговора у оквиру Енергетског дијалога ЕУ - Русија требало да буде проширени концепт енергетске безбедности, који би обухватао начине обезбеђења испорука и дистрибуције гаса, стабилније прогнозе тражње, економску остваривост, енергетску ефикасност и еколошку одрживост енергетских снабдевања... (Гец, Р., „Трка у цевоводима између ЕУ и Русије“, ... стр. 101.);
¹⁰²⁸ Клотин, К., Пајлер, Ц., „Енергетски дијалог ЕУ – Русија“, ... оп. цит. стр. 26-7.);

националних енергетских тржишта),¹⁰²⁹ као и кроз политику уштеде енергије, односно повећања енергетске ефикасности која има огроман позитиван ефекат на оснаживање енергетске солидарности европских држава. Притом, инвестирање у стратешку енергетску инфраструктуру потребно је остварити на нивоу ЕУ, која би требало да има јасан стратешки план о томе каква јој је мрежа гасовода потребна ради осигурања адекватне диверзификације снабдевања.

Међутим, постоје и другачији ставови када је у питању енергетска солидарност у смислу да се захтевима за енергетском солидарношћу (у чему су „најгласније“ земље тзв. Младе Европе) покушава избећи сопствена одговорност и пасивност на плану диверзификације извора и праваца снабдевања и да се одговорност пребаци на ЕУ. Тако на пример чешки аутор Вацлав Бартушка (Vaclav Bartuska), експерт за проблематику енергетске безбедности, сматра да новим државама чланицама ЕУ, „није потребно више енергетске заштите, већ више сопствене одговорности“, подсећајући да је већина држава Централне и Источне Европе учинила веома мало на плану смањења своје енергетске зависности од Русије и да су тек за време руско-украјинске гасне кризе (јануар 2006.) схватиле колико су рањиве.¹⁰³⁰

4.5.3. Најзначајнији руски гасоводи - карактеристике, ограничења и перспективе

У овом делу рада биће дат кратак преглед најзначајнијих руских транзитних гасовода на централноевропском правцу, као и у Каспијском региону. Руски гасоводи на источноазијском правцу неће бити предмет анализе, јер је о њима већ било речи у склопу других тематских делова.

Гасовод Јамал-Европа (Yamal - Europe - YEP pipeline). Гасовод Јамал-Европа иде од Западне Русије, преко Белорусије и Пољске до централноевропских држава. Дужина гасовода који се простире од гасних поља у Западном Сибиру ка Немачкој је 4.196 км (Русија

¹⁰²⁹ Пољски аутор Павел Свиебода (Pawel Swieboda), директор „ДЕМОС ЕУРОПА“ Центра за европску стратегију у Варшави, наводи да „енергетска солидарност није бесплатан ручак и не значи јефтино решавање питања енергетске безбедности.“... (Свиебода, П., „Објашњење енергетске Солидарности“, ... оп. цит. стр. 42-3.);

¹⁰³⁰ „Не постоји бесплатан ручак. Исто тако не постоји енергетска безбедност, без спремности да се за њу плати – новцем, тешким радом и политичким капиталом“. (...) Чешка је једина држава у Централној и Источној Европи која је диверзификовала своје снабдевање нафтом и гасом, изградњом нафтовода према Немачкој (1994-96.) вредности 400 милиона долара, а 1997. закључивањем дугорочног уговора о гасу са Норвешком... (Бартушка, В., „Прво одговорност, потом Солидарност“, у: Бариш Катинка (ур.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ-Русија*, ... стр. 57-9.);

2941 км, Белорусија 575 км и Пољска 680 км).¹⁰³¹ Капацитет гасовода Јамал-Европа износи 33 милијарде кубних метара гаса годишње, а цео систем садржи 31 компресорску станицу.¹⁰³² Пројекат гасовода лансиран је 1992. године, изградња је започета 1994, а гасовод је званично пуштен у рад 06.11.1999., с тим што је максимални капацитет остварен тек 2005. године када је у потпуности завршена изградња гасне инфраструктуре (компресорских станица и складишних капацитета). Немачки гасоводни систем је повезан са гасоводом Јамал-Европа преко гасовода „ЈАГАЛ“. Тренутно се гасовод пуни гасом са изворишта (гасних поља) у реону Надим-Пур-Таз у Тјуменској области, али се у перспективи планира његово повезивање са новим извориштима на Јамалском полуострву.¹⁰³³ Власник гасовода је „Газпром“, који је уједно и оператер на руском делу територије, док је на белоруској територији оператер „БелТрансГаз“, а на пољској компанија „Europol Gaz S.A.“.¹⁰³⁴ Првобитна идеја била је да се постојећи гасоводни систем Јамал-Европа прошири изградњом новог крака гасовода, тзв. *Јамал-Европа 2*. Међутим од те идеје се одустало због изградње гасовода Северни ток.

Гасовод „Поларна светлост“ („Northern Lights pipeline“). Гасовод «Поларна светлост» (рус.: „Сияние севера“) један је од најважнијих гасовода који снабдева територију северозападне Русије и истовремено је веома значајан транзитни гасоводни коридор руског гаса ка Европи.¹⁰³⁵ Гасовод је изграђен још у време СССР у периоду од шездесетих до осамдесетих година прошлог века.¹⁰³⁶ Укупна дужина гасоводног система је 7.377 км, од чега се само трећина (око 2.500 км) користи као магистрални гасовод за транспорт руског гаса ка европском континенту. Максимални капацитет гасовода је око 50 милијарди м³ гаса годишње.¹⁰³⁷ Гасовод иде од Уренгојског гасног поља, преко Смоленска и Минска, до Пољске и даље ка средњоевропским државама (гасовод Јамал-Европа иде паралелно са

¹⁰³¹ Видети шире у:... *Yamal-Europe Pipeline*, Zeus Development Corporation, 2424 Wilcrest, Suite 100, Houston, Texas 77042, USA, (Интернет: <http://www.zeuslibrary.net/pipeline/index.aspx?rid=2>, 09.10.2011.);

¹⁰³² Видети шире у:... „Russia drops second leg of gas pipeline via Belarus“, *RIA Novosti*, 01.11.2007, (Интернет: <http://en.rian.ru/russia/20071101/86223448.html>, 27.01.2009.);

¹⁰³³ Видети шире у:... „Gazprom starts developing the Yamal gas fields“, *East Week* (The Centre for Eastern Studies), 17.12.2008, (Интернет: <http://www.osw.waw.pl/en/epub/EW/2008/081217/01.htm>, 29.11.2011.);

¹⁰³⁴ Власничку структуру компаније „ЕуроПолГаз“ („Europol Gaz S.A.“) чине компаније: пољски „ПГНИГ“ („PGNiG“) и руски Гаспром са по 48% и пољска компанија „Гастрејдинг С.А.“ („Gas-Trading S.A.“) са 4%... (Видети шире у:... *Yamal-Europe Pipeline*, (Интернет: http://www.europolgaz.com.pl/english/gazociag_zakres.htm, 14.11.2011.);

¹⁰³⁵ Видети шире у:... К. Yafimava, „Belarus: the domestic gas market and relations with Russia“, in: Simon Pirani, *Russian and CIS Gas Markets and their Impact on Europe*, Oxford University Press, 2009.;

¹⁰³⁶ Видети шире у:... L. Dienes, T. Shabad, *The Soviet energy system: resource use and policies*, in: V. H. Winston, *Northern Lights*, New York, 1979, p. 86.); *International petroleum encyclopedia*, XVI, PennWell Pub. Co, New York, 1985, p. 196.;

једним краком гасовода „Поларна светлост“). Део гасоводног система „Поларна светлост“, који се налази на територији Руске Федерације је у власништву Гаспрома, док је део на територији Белорусије у власништву белоруске државне компаније „БелТрансГаз“.

Карта 8. *Најзначајнији руски гасоводи на европском правцу*

Извор: Мухаматулин, Тимур „Россия заглянула в нефтегазовое будущее“, Газета ВЗГЛЯД, 26 ноября 2009, (Интернет: <http://www.vz.ru/economy/2009/11/26/352960.html>, 17.07.2011.)

Транс-Сибирски или Западно-Сибирски гасовод (West-Siberian Pipeline, Trans-Siberian Pipeline). Западно-Сибирски, или Транс-Сибирски гасовод или гасовод Уренгој-Ужгород (West-Siberian Pipeline, Trans-Siberian Pipeline, Urengoy-Pomary-Uzhgorod pipeline) један је од најважнијих руских гасовода са аспекта снабдевања гасом европског тржишта (државе Средње и Западне Европе).¹⁰³⁸ Гасовод се простире од Уренгојског гасног поља у западном Сибиру до града Ужгород у Украјини, одакле се гас даље транспортује у средњоевропске државе.¹⁰³⁹ Дужина гасовода је 4.500 км, а максимални капацитет 32 милијарде кубних метара годишње.¹⁰⁴⁰ Овај гасовод, који представља трансконтинентални систем за транспорт гаса из Западног Сибира у Западну Европу, пуштен је у рад 1982. године. Оператер на руском делу гасовода је Гаспром, а на украјинском делу територије

¹⁰³⁷ Видети шире у: ... К. Yafimava, „Belarus: the domestic gas market and relations with Russia“, ...;

¹⁰³⁸ Видети шире у: ... К. Borisocheva, „Analysis of the Oil- and Gas-Pipeline-Links between EU and Russia“, ...;

¹⁰³⁹ Видети шире у: ... Urengoy-Pomary-Uzhgorod pipeline, Zeus Development Corporation, ...;

¹⁰⁴⁰ Видети шире у: ... К. Borisocheva, „Analysis of the Oil- and Gas-Pipeline-Links between EU and Russia“, ...;

украјинска државна компанија „УкрТрансГас“. Занимљиво је да је било великих несугласица између САД и њених европских савезника у вези са њиховом партиципацијом у процесу изградње овог гасовода.¹⁰⁴¹

Гасовод „Братство“ (Brotherhood Gas Pipeline). Гасовод „Братство“, који представља најстарији руски гасни извозни правац, протеже се од западносибирских гасних поља, преко Украјине до Словачке и Чешке и завршава у Немачкој. Кракови се шире до Мађарске, чак и до Турске, пролазећи кроз Молдавију, Румунију и Бугарску. Пуштен је у рад 1967. године, дужине је 2.750 километара,¹⁰⁴² а капацитета око 30 милијарди м3 гаса годишње.¹⁰⁴³

Гасовод Баку - Ново - Фиља (Газопровод Баку-Ново-Фиља). Релативно мали гасовод Баку - Ново - Фиља је азербејџанско-руски гасовод који представља саставни део азербејџанског гасно-транспортног система. Гасовод се протеже западном обалом Каспијског мора, од Бакуа до руске границе. Дужина гасовода је 200 километара и према руско-азербејџанском споразуму из јануара 2010. године испоручује гас на руско тржиште.¹⁰⁴⁴ Азербејџан поседује релативно развијену извозну нафтно-гасно-транспортну инфраструктуру, док потребе унутрашњег азербејџанског тржишта за гасом износе око 10-11 милијарди м3 гаса годишње.

Централноазијски гасоводни систем („Central Asia - Center gas pipeline system“). Гасоводни систем „Централна Азија - Центар“ повезује централноазијске произвођаче гаса (Туркменију, Узбекистан, Казахстан) са Русијом.¹⁰⁴⁵ Сходно томе, власници система за транспорт гаса су државне компаније наведених земаља, („Газпром“, „Туркменгаз“, „Узбекнефтгаз“ и „КазМунајгаз“), док је „Газпром“ и оператер. Гасоводни систем „Централна Азија - Центар“ изграђен је још у совјетско време и простире се од гасних поља у Туркменији („Далетабад“ и „Окарем“), преко Узбекистана и Казахстана до компресорске

¹⁰⁴¹ Плану СССР да изгради гасовод ка Западној Европи снажно су се успротивиле САД, односно Реганова администрација, сматрајући да изградња поменутог гасовода повећава улогу и значај совјетске државе са аспекта енергетске стабилности и безбедности Западне Европе... (Видети шире у:... „NSC Meetings Box 91282“; (Интернет: <http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1982/60182d.htm>, 11.11.2011.));

¹⁰⁴² Видети шире у:... „International Pipelines“, Europe Zeus Development Corporation, ...;

¹⁰⁴³ Видети шире у:... К. Borisocheva, „Analysis of the Oil- and Gas-Pipeline-Links between EU and Russia“, ...;

¹⁰⁴⁴ Видети шире у:... „Газпром и ГНКАР закључили меморандум о купле-продаже азербајџанског гаса са поставкама в јанваре 2010 г.“, *Журнал «Нефть России»*, 30.03.2009.;

¹⁰⁴⁵ Видети шире у:... М. Fredholm, „The Russian Energy Strategy & Energy Policy: Pipeline Diplomacy or Mutual Dependence?“, *Conflict Studies Research Centre*, (Интернет: [http://www.defac.ac.uk/colleges/csric/document-listings/russian/05\(41\)-MF.pdf](http://www.defac.ac.uk/colleges/csric/document-listings/russian/05(41)-MF.pdf), 24.11.2011.);

станице „Александров Гај“ у Русији.¹⁰⁴⁶ Дужине је око 2.000 километара и збирног капацитета око 90 милијарди м3 гаса годишње.¹⁰⁴⁷ Током 2007. године централноазијске државе потписале су дугорочне уговоре са Гаспромом о продаји гаса овој компанији.¹⁰⁴⁸

Транскаспијски гасовод (Туркменистан-Азербејџан). Транскаспијски гасовод, требао би да иде од Туркменистана, дном каспијског мора, до Азербејџана и даље преко Грузије до Турске. Пројекат је лансиран 2000. године, оператер је требао бити амерички „Шел“. Пројектовани капацитет гасовода је око 16 милијарди м3 гаса годишње, цена реализације пројекта око 10 милијарди долара, али је његова изградња под великим знаком питања. Збирна дужина свих сегмената гасовода према пројекту требала би бити 1.943 километара, од чега туркменистански део износи више од трећине (715 км), док би око 300 километара гасовода било положено по дну Каспијског мора у правцу исток - запад (од луке Туркменбаши до Бакуа). Деоница кроз Азербејџан требало би да износи 408 километара, преко грузијске територије 200 километара и око 320 километара кроз Турску, где би се гасовод завршавао са конекцијом на турски гасоводни систем ка Европи.¹⁰⁴⁹

¹⁰⁴⁶ Видети шире у:... „Caspian Oil and Gas“, *International Energy Agency*, 1998, (Интернет: http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/1990/caspian_oil_gas98.pdf, 24.11.2011.);

¹⁰⁴⁷ Видети шире у:... *Central Asia - Center gas pipeline system*, (Интернет: http://en.wikipedia.org/wiki/Central_Asia_%E2%80%93_Center_gas_pipeline_system, 23.11.2010.);

¹⁰⁴⁸ Видети шире у:... „Russia, Turkmenistan, Kazakhstan agree landmark gas pipeline deal“, *Forbes*, 13.05.2007., (Интернет: <http://www.forbes.com/business/feeds/afx/2007/05/13/afx3715292.html>, 24.11.2011.); J. Daly, „Turkmenistan, Natural Gas, and the West“, *Eurasia Daily Monitor*, (Интернет: http://www.google.ee/url?sa=t&source=web&cd=1&ved=0CBMQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.jamestown.org%2Fsingle%2F%3Fno_cache%3D1%26tx_ttnews%255Btt_news%255D%3D33246&ei=pszJTMGeJc_sOaSgrKwB&usg=AFQjCNFniCBBMT25JYrBW6YYGYF3qUgfA, 24.11.2011.); I. Gorst, „Russia seals Central Asian gas pipeline deal“, *Financial Times*, (Интернет: <http://www.ft.com/cms/s/0/674201a6-aefe-11dc-880f-0000779fd2ac.html>, 24.11.2011.);

¹⁰⁴⁹ Видети шире у:... *Trans-Caspian Gas Pipeline*, Zeus Development Corporation, ...;

5. РУСИЈА У ИНТЕГРАЦИОНИМ ПРОЦЕСИМА НА ПОСТСОВЈЕТСКОМ И ШИРЕМ ЕВРОАЗИЈСКОМ ПРОСТОРУ У КОНТЕКСТУ ЈАЧАЊА ЊЕНОГ ВОЈНОГ И ЕКОНОМСКОГ УТИЦАЈА

5.1. Интеграциони процеси на постсовјетском простору са аспекта руске безбедоносне стратегије

Међународни постхладноратовски поредак може се условно упоредити са извесним аспектима почетне фазе формирања европског поретка равнотеже снага у XVIII и XIX веку, у контексту чињенице да је рушење претходног система довело до настанка великог броја држава, које нису биле ограничене никаквим универзалним и општеприхваћеним принципима у вођењу сопствених спољних политика, заснованих на потврђивању моћи и остваривању националних интереса.¹⁰⁵⁰ Међутим, постојање великог броја држава са најразличитијим интересима истовремено је повећало и могућност њиховог прилагођавања и избора најприхватљивијих опција и савезничких аранжмана.

Русија последњих година води веома прагматичну политику на постсовјетском и ширем евроазијском простору, засновану на стварању нових и консолидацији постојећих савезништава, кроз поспешивање економске и безбедоносне сарадње, али и уз унилатерално ојачавање сопствених капацитета моћи на политичком, економском и војно-безбедоносном плану. Управо пројекцијом свог утицаја путем ефикасне сарадње кроз механизме мултилатералних организација на постсовјетском простору у којима она има водећу улогу (Заједница Независних Држава (ЗНД, рус: СНГ),¹⁰⁵¹ Организација уговора о колективној безбедности (ОУКБ, рус: ОДКБ),¹⁰⁵² Заједнички економски простор (ЗЕП, рус: ЕЭП), Организација за Евроазијску економску сарадњу (рус: ЕврАзЭС),¹⁰⁵³ Организација за Централноазијску сарадњу (ЦАС), Царински савез (ЦС, рус: ТС) и др.), као и максималном експлоатацијом могућности политичко-безбедоносне и економске мултилатералне сарадње у

¹⁰⁵⁰ Кисинџер, Х., *Дипломатија*, ... стр. 57.;

¹⁰⁵¹ ЗНД је регионална међународна организација, формирана с циљем регулисања односа у различитим областима међу државама које су улазиле у састав СССР. Формирана је 1991. године у Бресту - Беловежска шума (Белорусија), где је донета „Сагласност о формирању ЗНД“ (Беловежска сагласност). Од бивших република СССР нису учествовале: Летонија, Естонија, Литванија и Грузија. Грузија је крајем 1993. прихватила Беловежску сагласност да би 2008. године, после сукоба са Русијом, иступила из ове организације.;

¹⁰⁵² У домаћој литератури много чешће је у употреби назив „Организација договора о колективној безбедности - ОДКБ (рус: Организация Договора о коллективной безопасности - ОДКБ), па ће се сходно томе у даљем тексту користити овај назив, односно ова скраћеница.;

¹⁰⁵³ Међународна економска организација формирана с циљем успостављања заједничких спољних царинских граница земаља које у њу улазе (Белорусија, Казахстан, Киргизија, Русија, Таџикистан и Узбекистан), као и ради формирања јединствене спољноекономске политике, тарифа, цена и других елемената заједничког тржишта.;

све перспективнијој Шангајској организацији за сарадњу (ШОС),¹⁰⁵⁴ на ширем евроазијском простору (уз паралелно егзистирање читаве мреже развијених двостраних (билатералних) односа сарадње), Русија је данас поново стекла статус једног од најзначајнијих субјеката глобалне политике, који истовремено представља и фактор мира, стабилности и безбедности, како на наведеним просторима, тако и у светским оквирима.

Тежиште научне анализе интеграционих процеса на постсовјетском простору биће на организационом и функционалном аспекту безбедоносних мултилатералних организација, насталих као резултат руских иницијатива на постсовјетском (ОДКБ, као и војно-безбедоносни сегмент ЗНД), као и регионалних организација на ширем евроазијском простору у којима Русија има значајну улогу (ШОС), док ће организације чија је основна компетенција економска сарадња бити предмет анализе само у контексту њиховог значаја и утицаја на безбедоносне формате сарадње (ЗЕП, ЕврАзЕС, ЦАС, ЦС), с обзиром на чињеницу да је у највећем броју случајева безбедносна и војно-техничка сарадња на постсовјетском простору увезана и праћена, а у одређеним случајевима и условљена економском сарадњом, најчешће у енергетској и финансијско-кредитно-инвестиционој области.

Готово истовремено са процесом распада СССР, његове бивше федералне јединице које су постале независне државе и самостални субјекти међународних односа, започеле су талас интеграционих процеса на простору некадашње заједничке државе, у циљу амортизације и делимичног анулирања негативних последица дезинтеграције и истовременог унапређивања међусобне сарадње. Русија је на постсовјетском простору почела да ствара систем замршених, али вешто испланираних савезништава и коалиција, при чему је исказала невероватну способност истовременог „жонглирања са туцетом лоптица“.

Створена је Заједница Независних Држава, као најшири институционални оквир интеграција на постсовјетском простору, изван кога су остале три Балтичке државе

¹⁰⁵⁴ Поред ОДКБ, који представља изразито војно-безбедоносну регионалну организацију и друге мултилатералне регионалне организације на постсовјетском простору поред политичке имају и безбедоносну димензију. ШОС, чије су чланице поред Русије и Кине и четири централноазијске ексовјетске републике - Казахстан, Киргистан, Узбекистан и Тацикистан (док статус посматрача имају Монголија (од 2004.), Индија, Иран, Пакистан (од 2005.) и Туркменија), представља мултилатерални интеграциони облик на ширем евроазијском простору, чија је примарна функција политичка - борба против међународног тероризма, али који поред политичке има изражену и војно-безбедоносну компоненту... (Мальшева, Д. Б., „Перспективы расширенной Шанхайской организации сотрудничества“, Под ред. А. В. Торкунова и др., ... оп. цит., с. 430-2.); ШОС је за свега неколико година еволуирала од пограничних, до политичких и економских питања, односно од „Шангајске петорке“ (Шангајски споразум 1996.) ограничене на питања јачања мера поверења и смањења оружаних снага у реону државних граница (тзв. погранична проблематика), пријемом Узбекистана (2001.) у пуноправно чланство и формалним стварањем „Шангајске организације за сарадњу“ 15.06.2001. године... (Видети шире у:... Лузянин, С. Г., „Россия и Китай в Центральной Азии. Проблемы развития ШОС“, *Российско-Китайские отношения. Состояние, перспективы*, ИДВ РАН, Москва, 2005.; Клименко, А., „Развитие военно-политического сотрудничества между Россией и Китаем в Центрально-Азиатском регионе в рамках ШОС“, *Проблемы Дальнего Востока*, № 2, 2005.);

(Естонија, Летонија и Литванија, које су започеле процес приступања евроатланским интеграционим процесима - ЕУ и НАТО). Основни циљ стварања ЗНД представља покушај редефинисања односа бивших република совјетске државе у квалитативно и квантитативно новим и измењеним геополитичким, геоекономским и геостратешким околностима. Године бивствовања у заједничкој држави, културно-историјска и културно-цивилизацијска повезаност, компатибилност и условљеност привреда, војно-безбедносна сарадња, само су неки од најзначајнијих фактора који су условили стварање овог лабавог интеграционог облика. Такође, један од свакако најзначајнијих чинилаца који је имао и има велики утицај на интеграционе процесе на постсовјетском простору, али и на јачање сарадње држава у оквирима различитих мултилатералних организација, представља заинтересованост ванрегионалних фактора за природне, у првом реду енергетске ресурсе са појединих делова евроазијског простора.¹⁰⁵⁵ Овај процес повећања и јачања политичког, економског, па и војног присуства ванрегионалних фактора на наведеном простору, за последицу има јачање супарништва и геополитичког сучељавања нарочито у енергетској сфери,¹⁰⁵⁶ али истовремено делује и као значајан кохезивни фактор у односима постсовјетских држава, како на билатералном нивоу, тако и у оквиру великог броја мултилатералних формата сарадње на овим просторима.

5.1.1. Мултилатералне регионалне организације са израженом војно-безбедоносном компонентом

5.1.1.1. Заједница независних држава и њен војни сегмент

Заједница независних држава (рус: „*Содружество Независимых Государств - СНГ*“), представља најшири оквир за институционално повезивање држава на ексовјетском простору. Заједницу независних држава је 1991. године формирало дванаест бивших совјетских република, новостворених независних држава (осим балтичких земаља, Естоније, Летоније и Литваније). Оснивачки документ из 1991. године државе чланице су ратификовале у периоду 1991-93. године, а затим и Повељу, као доказ пуноправног чланства. Повељу једино нису ратификовале Украјина (иако је потписала и ратификовала Оснивачки документ још 1991.) и Туркменија. ЗНД, са седиштем у Минску (Белорусија), позиционирала се као међународна регионална организација, чији је циљ да се након распада заједничке

¹⁰⁵⁵ J. Mankoff, „Eurasian energy security“, *Council Special Report*, No. 43, February 2009, p. 20.;

¹⁰⁵⁶ J. Bugayski, *Georgian Lessons: Conflicting Russian and Western Interests in the Wider Europe*, Center for Strategic and International Studies, Washington D. C., 2010, p.103.;

државе на новим основама редефинишу међусобни односи бивших совјетских република у области економске, политичке, војне, културне, социјалне, хуманитарне и друге сарадње.¹⁰⁵⁷

Територија коју заузимају чланице ЗНД има преко 280 милиона становника и обухвата површину од преко 22.200.000 квадратних километара, што чини 40% евроазијског копна или 15% светског копна. Овај простор је слабо насељен - средња густина насељености износи свега 13 становника по квадратном километру (табела 2.),¹⁰⁵⁸ а у енергетском погледу и погледу најважнијих природних ресурса ово је један од најбогатијих региона на планети.

Табела 2. *Величина и демографски потенцијал земаља бивших чланица СССР*

Назив државе	Главни град	Површина у км ²	Бр. становника	густина насељености (бр.стап/км ²)	Удео рускојезичног становниш. у укупн. бр. станов. (%)
Естонија	Талин	45.216	1.517.000	33	35
Летонија	Рига	64.589	2.586.000	40	35
Литванија	Вилњус	65.200	3.738.000	57	12
Белорусија	Минск	207.000	10.188.000	49	15; а цела земља користи руски
Украјина	Кијев	603.700	52.179.000	86	40 до 45
Молдавија	Кишињев	33.000	4.356.000	132	10
Грузија	Тбилиси	69.699	5.444.000	78	---
Јерменија	Ереван	29.800	3.732.000	125	5
Азербејџан	Баку	86.000	7.392.000	86	10
Казахстан	Алма-Ата	2.717.210	16.956.000	6	40
Узбекистан	Ташкент	447.401	21.868.000	49	10
Туркменија	Ашхабад	488.101	3.921.000	8	10
Таџикистан	Душанбе	143.100	5.767.000	40	5
Киргизија	Бишкек	198.500	4.528.000	23	20
Русија	Москва	17.075.471	147.760.000	9	85, а цела земља користи руски
УКУПНО		22.460.000	291.924.000	13	---

Извор: Интернет: <http://www.nspm.rs/prikazi/html>, 29.01.2010.;

Од оснивања чланице ЗНД усвојиле су велики број докумената (уговора, споразума) о заједничкој сарадњи у области економије, одбране и спољне политике.¹⁰⁵⁹ Русија настоји да ојача тенденције интеграција и веће кохезије унутар ЗНД у циљу очувања јединственог културног и трговинско-економског простора, док неке државе изражавају резервисаност, па и отворено противљење тим процесима. У томе је предњачила управо Украјина, сматрајући да чвршћа повезаност и интегрисаност неминовно води стварању конфедерације и поновном

¹⁰⁵⁷ Сталне чланице ЗНД су: Азербејџан, Белорусија, Јерменија, Казахстан, Киргистан, Молдавија, Русија, Таџикистан, Украјина и Узбекистан. Статус придруженог члана има Туркменија, која је изашла из сталног чланства 26. августа 2005. године у складу са стратегијом неутралности. Грузија, која је ступила у ЗНД октобра 1993. године је након петодневног августовског рата у Јужној Осетији (08-13.08.2008.), на основу одлуке парламента (14.08.2008.) изјавила да жели да иступи из чланства ЗНД и та одлука је формално ступила на снагу 17.08.2009. године... (Видети шире у:... Ђирић, А., *Заједница независних држава*, Институт за правна и друштвена истраживања, Правни факултет, Ниш, 1998.);

¹⁰⁵⁸ У циљу компарације, у табели 2. дати су квантитативни показатељи о површини и демографским карактеристикама и за Балтичке државе (Естонију, Летонију и Литванију) иако оне нису чланице ЗНД, као и за Грузију која је изашла из чланства 2009.;

¹⁰⁵⁹ Видети шире у:... „Содружество Независимых Государств“, (Интернет: <http://cis.minsk.by/main.aspx?uid=192>, 12.02.2010.);

успостављању руске контроле и доминације.¹⁰⁶⁰ Другим речима, Украјина је од тренутка стицања своје независности грчевито настојала да се одупре свим руским иницијативама усмереним ка јачању ЗНД и сваком њеном издизању у наднационални ентитет, уз „свесрдну и несебичну подршку и охрабривање“ од стране САД и неких њених европских савезника.¹⁰⁶¹ Наравно, Украјина у том погледу није усамљена. Сличну резервисаност према ЗНД испољавали су и Азербејдан и Грузија. Иако се на основу презентованих чињеница и ставова може закључити да тромост и неефикасност представљају основне карактеристике функционалног аспекта ЗНД (тачније, оно што је од те заједнице остало након две деценије њеног формалног постојања обележеног великим сметњама, па и кризама у скоро свим доменама њеног функционисања), ова организација улаже напоре у сфери привредне сарадње, као и у превазилажењу политичких спорова и регионалних конфликта.

Што се тиче организацијског аспекта, односно унутрашње структуре и надлежности органа ЗНД, они су дефинисани у Одељку VI („Органи ЗНД“) Статута организације.¹⁰⁶² Најзначајнији органи су Савет шефова држава, као и Савет шефова влада, који на основу одредби Статута могу да оснивају друге сталне и повремене органе. Користећи ово овлашћење Савет шефова држава и Савет шефова влада донели су одлуке о стварању већег броја других органа као што су: Савет министара иностраних послова, Председник ЗНД, Координационо-консултативни комитет, Комисија економске уније, Комисија за права човека, Економски суд, итд. Међутим, за потребе научне анализе предмета истраживања овог рада свакако најзначајнији органи су Савет министара одбране и Савет команданата пограничних војних јединица, који чине војно-безбедоносни сегмент ЗНД.

Савет министара одбране (СМО) је орган ЗНД који представља војно-безбедоносну компоненту организације. Статус пасивног члана у овом телу имају Украјина, Туркменија и Молдавија, док је Грузија изашла из овог органа још 2006. године, три године пре њеног формалног изласка из чланства ЗНД. Основне надлежности СМО (према Статуту) су координација војне сарадње држава чланица, деловање у случају сукоба у региону (координација и посредовање међу сукобљеним странама, као и упућивање моровних снага у подручје конфликта),¹⁰⁶³ пројекти развијања одбрамбене и војно-техничке сарадње држава чланица, контролна делатност у војно-безбедоносној сфери, итд. При структури војно-

¹⁰⁶⁰ Видети шире у:... Нарочница, Н., *Русија и Руси у светској историји*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008.;

¹⁰⁶¹ Видети шире у:... Бжежински, З., *Велика шаховска табла*, ...;

¹⁰⁶² Статут ЗНД је усвојен 22.12.1993. године, а ступио је на снагу током 1994. ... (Видети шире о Статуту ЗНД на званичном сајту организације:... *Содружество Независимых Государств*, (Интернет: <http://cis.minsk.by/main.aspx?uid=192>, 12.02.2010.);

¹⁰⁶³ У пракси таква ситуација се десила у вези са тзв. замрзнутим сукобима на постсовјетском простору у Грузији (Ј. Осетија, Абхазија), Азербејдану (Нагорно Карабах) и Молдавији (Придњестровље).;

безбедносног дела ЗНД постоји Главна команда Обједињених ОС ЗНД, као и Штаб. Од јуна 2000. године долази до реорганизације овог тела, а од 2006. функција Штаба је измењена у смислу да је придружена Секретаријату СМО и установљено је да броји 20 људи.¹⁰⁶⁴ Савет команданата пограничних војних јединица ЗНД је изузетно важан сегмент војно-безбедоносног система на простору ЗНД чија је основна надлежност заштита спољних граница држава чланица ЗНД. За разлику од Савета министара одбране ЗНД, у овом органу све државе имају статус активног чланства (укључујући Украјину, Туркменију и Молдавију, док је Грузија изашла из овог органа 2009. године, њеним формалним изласком из ЗНД).

Треба имати у виду да на бази ЗНД постоји „Обједињени систем ПВО“, који представља једну од најстабилнијих компоненти војно-безбедоносне сарадње у оквиру ЗНД.¹⁰⁶⁵ Државе ЗНД (све осим Азербејџана и Молдавије) су у децембу 1995. године формирале «Обједињен систем ПВО», са неодређеним роком споразума, али су Грузија и Туркменија, током 1997. године, изашле из овог система.¹⁰⁶⁶ Међутим, од земаља учесница тог система активно учешће у активностима, пре свега вежбовним имају само чланице ОДКБ. У том контексту, односно у циљу превазилажења неефикасности постојећег система, као и других недостатака, у оквиру ОДКБ се активно разматра могућност формирања засебног „ПВО система ОДКБ“, који би био под јединственом командом (заједно са осталим војним компонентама ОДКБ) и дејствовао по јединственом плану.

Посебно значајан орган у ЗНД је Међупарламентарна Скупштина, сачињена од парламентарних делегација држава чланица, која на основу одредби Статута (Одељак VII - „Међупарламентарна сарадња“) не улази у структуру органа ЗНД који су напред наведени. На основу изнетих чињеница и презентованих ставова о функционалном и организацијском аспекту ЗНД, може се закључити да се правна природа овог интегративног процеса на постсовјетском простору, може одредити као међународна регионална организација, иако се децидно ни Статутом, ни било којим другим актом ЗНД не помиње да је реч о међународној организацији, као субјекту међународног права,¹⁰⁶⁷ као и упркос чињеници да има и таквих ставова и мишљења појединих руских аутора који правни статус ЗНД одређују као „лабава конфедерација“. Поред ЗНД, на постсовјетском простору постоје још неке регионалне

¹⁰⁶⁴ Петровић Д., *Интеграциони процеси на постсовјетском простору*, ... оп. цит. стр. 28.;

¹⁰⁶⁵ „Обједињени систем ПВО“, односно део заједничких снага реализује непрекидно борбено дежурство према јединственом плану заштите ваздушног простора, а реализују се и заједничке вежбе са бојевим гађањем. Да је реч о веома респективном систему, илуструје чињеница да је у оквиру заједничких ПВО снага, још 2005. године било: 20 ловачко-бомбардерских авијацијских пукова (од тога 11 руских); 29 ракетних пукова ПВО (11 руских); 22 радиотехничке јединице (9 руских); два бараљона за радиоелектронску борбу (оба из састава ОС РФ). Од наоружања, ПВО групација има ракетне комплексе ПВО: „Оса“, „Бук“, „С-75“, „С-125“, „С-200“, „С-300“, „С-400“ (Тријумф), авионе: МиГ-23, МиГ-29, МиГ-31 и Су-27. Вежбовне активности и бојева гађања реализују се на руском полигону Ашулук у Астраханској области.;

¹⁰⁶⁶ Видети шире у: ... Медведев, Р., *Путин*, Новости, Београд, 2007, стр. 290-6.;

организације и савези (на нивоу ЗНД или самостално), које функционишу са различитим интензитетом сарадње, циљевима и интересима.

5.1.1.2. Организација уговора о колективној безбедности

Организација уговора (договора) о колективној безбедности - ОУКБ (*рус: Организация Договора о коллективной безопасности - ОДКБ; енгл: Collective Security Treaty Organisation – CSTO*), коју чине Русија, Белорусија, Јерменија, Казахстан, Киргистан, Таџикистан и Узбекистан, значајан је институционални војно-безбедоносни оквир сарадње земаља на постсовјетском простору, који у садашњим условима, претендује на улогу регионалног лидера у области безбедносне сарадње, а само његово стварање одвијало се у више етапа. Детаљном анализом структуралних и функционалних компоненти ОДКБ, сагледавањем нивоа квалитета практичних форми узајамног деловања њених чланица, а нарочито мерењем конкретних резултата сарадње, може се доћи до научних сазнања о основаности њеног формирања, ефикасности функционисања њених механизма, као и о капацитетима и перспективности Организације.

Убрзо након распуштања СССР и формирања ЗНД, 15.05.1992. године Јерменија, Казахстан, Киргистан, Русија, Таџикистан и Узбекистан потписали су у Ташкенту *Уговор о колективној безбедности* (*рус: Договор о коллективной безопасности - ДКБ*), за који се често у литератури користи и назив „Ташкентски спорзум”.¹⁰⁶⁸ Овом Ташкентском уговору приступили су 1993. године Азербејџан, Грузија и Белорусија. Уговор је ступио на снагу 20.04.1994. године, са роком важења од пет година уз могућност продуживања. У складу с тим, Уговор је обновљен 1999. године, али без Азербејџана, Грузије и Узбекистана.¹⁰⁶⁹ Међутим, првих неколико година активности прописане уговором скоро да се нису примећивале у пракси и тек од 1999. године, долази до значајнијег повећања интензитета и обима сарадње, условљених јачањем постојећих и појавом нових безбедоносних изазова и претњи на постсовјетском простору.

¹⁰⁶⁷ У Статуту (чл. 1.) истиче се једино да ЗНД није држава и да не располаже наднационалним овлашћењима.;

¹⁰⁶⁸ Уговор је 1994. године ступио на снагу и до 1999. ујединио је девет од 12 чланица ЗНД (Молдавија, Украјина и Туркменистан нису ратификовале овај документ). Азербејџан, Грузија и Узбекистан су 1999. иступили из уговора.;

¹⁰⁶⁹ Узбекистан је 1999. године изашао из Уговора о колективној безбедности и прикључио се организацији ГУАМ (Грузија, Украјина, Азербејџан, Молдавија), која је тиме постала „ГУУАМ“. Узбекистан је 23.06.2006. године (после вишегодишњег дистанцирања од ОДКБ и наглашеног интересовања за веће зближавање са партнерима на западу – САД и ЕУ), коначно приступио ОДКБ, напустивши предходно 2005. године асоцијацију ГУУАМ. (...) Парламент Узбекистана је ратификовао одлуку о приступању ОДКБ тек 28.03.2008. године... (Милосављевић С., *Утицај руског војног присуства на Криму на односе између Русије и Украјине*, (необјављена магистарска теза), Факултет безбедности, Београд, 2010.); Међутим, током 2012. године, Узбекистан је поново иступио из ОДКБ.;

Табела. 3. *Војно-економски потенцијали земаља чланица ОДКБ,*¹⁰⁷⁰

Држава	Површина (км ²)	Број становника (2011. г.)	Оружане снаге (сталне+резерва + паравојне)	Буџет за одбрану (у милион. \$) и (% БДП)	БДП 2011.г. (ном. у милион. \$)
Јерменија	29.800	2.967.975	46.684+ <u>210.000+</u> 4.748	404; (4,2% БДП)	1.038
Белорусија	207.600	9.577.552	72.940+ <u>289.000+</u> 110.000	726; (1,4% БДП)	55.136
Казахстан	2.713.300	15.522.373	49.000+ 0+ 31.500	1.227; (1,2% БДП)	186.427
Киргистан	198.500	5.587.443	10.000+ 0+ 9.500	167; (3,6% БДП)	5.919
Русија	17.075.400	138.739.892	1.102.700+ <u>2.775.400+</u> 5.000	64.123; 3,9% БДП	1.857.770
Таџикистан	143.100	7.627.200	8.800+ 0+ 7.500	55; 2,2% БДП	6.523
Узбекистан	447.400	28.128.600	67.000+ 0+ 20.000	70; 0,5% БДП	45.558
Укупно ОДКБ (са Узбекист.)	20.819.400	208.151.035	1.357.124+ <u>3.274.400+</u> 188.248	66.772 (прос. 2,42%)	2.158.371
ОДКБ (без Узбекист.)	20.372.000	180.022.433	1.290.124+ <u>3.274.400+</u> 168.248	66.702 (прос. 2,75%)	2.112.813

Извор: Интернет: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_military_expenditures, 17.12.2012.);

Одлука у трансформисању Уговора (Договора) о колективној безбедности (ДКБ) у међународну организацију под називом «Организација уговора о колективној безбедности (ОУКБ)», односно ОДКБ, донета је 15. маја 2002. године, након чега је одлука преточена и у оснивачки акт - Повељу. Званично објашњење разлога због кога је међународни уговор претворен у организацију, јесте жеља за повећањем ефикасности сарадње у области безбедности земаља потписница. Земље оснивачи ОДКБ су Русија, Белорусија, Јерменија, Казахстан Киргистан и Таџикистан. Уговор је ступио на снагу 18.09.2003. године, пошто су га ратификовале све земље,¹⁰⁷¹ а од 2004. године ОДКБ има статус посматрача у Генералној

¹⁰⁷⁰ Илустрације ради, укупна површина земаља чланица ОДКБ дупло је већа од површине Европе, а број становника приближно је једнак броју становника три најмногољудније европске земље: Немачке, Француске и Велике Британије. По броју војника (не укључујући резервну компоненту и паравојне формације) ОДКБ је приближно једнака укупном броју припадника НАТО снага европских земаља (укупан број војника НАТО пакта износи око 3,515 милиона војника (од тога, европске државе имају око 1,533, САД - 1,427, Турска - 0,495 и Канада - 0,06)). Међутим, поред сталног састава резервна компонента у већини земаља ОДКБ изузетно је снажна и на нивоу свих држава чланица кумулативно износи преко 3,2 милиона припадника. У њу, поред класичног резервног састава из оквира мобилизацијског контингента војске, улазе и припадници тзв. институција силе.;

¹⁰⁷¹ У члану 4. Уговора о колективној безбедности (који представља основу за формирање и деловање ОДКБ), постоји одредба (аналогна чувеном члану 5. НАТО пакта), по којој, „агресија на било коју државу чланицу Организације, од стране било које државе или групе држава, сматра се као агресија против свих држава

скупштини ОУН.¹⁰⁷² Прво проширење уследило је 23.06.2006. године, када је Узбекистан примљен за пуноправног члана.

Правни основ за функционисање ОДКБ је њен оснивачки акт - Повеља (рус: *Устав организацији договора о колективној безбедности*),¹⁰⁷³ којом су дефинисани циљеви и принципи организације, смернице за деловање, њени органи (састав, надлежности, начин одлучивања),¹⁰⁷⁴ затим права и обавезе земаља чланица, као и начин финансирања заједничких активности. Према Повељи, дефинисано је да су основни циљеви ОДКБ учвршћивање мира, међудржавне регионалне безбедности и стабилности, заштита независности, територијалне целовитости и суверенитета држава чланица (члан 3.), док се као основни принципи ОДКБ одређују: 1) уважавање независности земаља чланица; 2) добровољност укључивања у Организацију; 3) једнакост права и обавеза; 4) немешање у унутрашње ствари земаља чланица; и 5) незадирање у права и обавезе земаља чланица остварених/преузетих по основу других међудржавних уговора (чланови 5. и 6.). У складу са прокламованим циљевима и принципима, члановима 7, 8. и 9. Повеље, дефинисане су и основне смернице за деловање ОДКБ којима је предвиђено: а) усвајање заједничких мера у функцији формирања коалиционих оружаних снага, изградње војне инфраструктуре, оспособљавања војних кадрова и опремања оружаних снага потребним наоружањем и техником; б) обавезно консултовање земље чланице са осталим чланицама (ради прибављање сагласности) пре доношења одлуке о уступању сопствене територије земљама нечланицама за стационирање њихових оружаних снага и објеката војне инфраструктуре; в) координација и обједињавање снага у борби против међународног тероризма и екстремизма, шверца дроге и оружја, организованог транснационалног криминала, илегалних миграција и другог облика угрожавања безбедности земаља чланица; и г) усаглашавање и координација спољнополитичких ставова по питању међународних и регионалних безбедносних проблема.¹⁰⁷⁵

Када је у питању организациона структура ОДКБ, односно њени најзначајнији органи, Повељом је дефинисано да се на челу Организације налази *Савет за колективну безбедност (СКБ)*, (чине га председници држава чланица), који има највишу руководећу функцију и који

потписница Уговора и све остале државе чланице дужне су да пруже сву неопходну помоћ, укључујући и војну... (Видети шире у: „Договор о колективној безбедности“, (Интернет: <http://www.dkb.gov.ru/b/azg.htm>, 20.12.2012.)); Споменути, члан 4, сматра се најважнијом одредбом овог документа.;

¹⁰⁷² „Етапи становления Организацији договора о колективној безбедности“, *Безбедност – в единстве, Организација договора о колективној безбедности*, Москва, 2009, с. 3.;

¹⁰⁷³ Видети шире у:... *Устав организацији договора о колективној безбедности*, (Интернет: <http://www.dkb.gov.ru/b/azg.html>, 03.09.2011.);

¹⁰⁷⁴ Детаљно о унутрашњој организацији, органима и телима (Савети, Комитети, Радне групе и сл) ОДКБ видети у Повељи:... *Устав организацији договора о колективној безбедности*, (Интернет: <http://www.dkb.gov.ru/b/azg.html>, 03.09.2011.);

доноси одлуке везане за реализацију главних циљева и задатака организације и координира заједничке активности држава. Поред СКБ, као консултативни и извршни органи јављују се: *Савет министара иностраних послова (СМИП)*, као консултативно-извршни орган по питањима координације делатности земаља-чланица у сфери спољне политике; *Савет министара одбране (СМО)*, као консултативно-извршни орган по питању сарадње земаља-чланица у области војне политике, изградње ОС и војно-техничке сарадње; затим *Комитет секретара савета безбедности (КССБ)* (држава-чланица), као консултативно-извршни орган по питањима координације деловања држава-чланица у сфери националне безбедности; *Генерални секретар Организације*, као највиши административни орган који руководи Секретаријатом ОДКБ, кога поставља Савет за колективну безбедност коме је и директно одговоран за свој рад; *Секретаријат Организације*, као стално радно тело, које остварује организационо, информационо, аналитичко и консултативно обезбеђење рада органа ОДКБ; *Обједињени штаб ОДКБ*, као стално радно тело одговорно за припрему предлога и реализацију одлука по војним питањима ОДКБ.¹⁰⁷⁶ То је уједно и стални оперативни штаб за командовање колективним снагама, на чијем се челу налази начелник Обједињеног штаба ОДКБ. Одлуке по свим питањима (изузимајући питања процедуралне природе), доносе се консензусом, по принципу «једна држава - један глас». Одлуке СКБ и извршна решења СМПП, СМО и КССБ, имају обавезујући карактер за све земље чланице. Одредбама повеље се такође прецизира да чланица Организације може постати свака земља која поштује њене принципе и која је спремна да прихвати обавезе које проистичу из Повеље. Одлуку о пријему у чланство доноси СКБ.¹⁰⁷⁷

У оквиру ОДКБ одређени су како базични принципи, циљеви и облици опште војне сарадње,¹⁰⁷⁸ тако и основни правци развоја војне сарадње у појединим њеним сферама: војно-политичкој, војно-техничкој, војно-економској, у области науке, образовања кадрова, у области заштите граница, итд. Тесна војно-безбедоносна сарадња држава на постсовјетском простору у изналажењу решења за безбедносне изазове и претње у региону условљена је великим бројем чинилаца од којих су најзначајнији физичко-географски, односно геостратешки, политички, економски, али и културно-историјски, односно културно-

¹⁰⁷⁵ Исто,;

¹⁰⁷⁶ Исто,;

¹⁰⁷⁷ У случају неиспуњавања обавеза која проистичу из чланства, Савет може донети одлуку о искључењу из Организације. За одлуку о искључењу није неопходна сагласност земље која је предмет разматрања... (Видети шире у:... *Устав организације договора о колективној безбедности*, (Интернет: <http://www.dkb.gov.ru/b/azg.html>, 03.09.2011.), наведено према: Килибарда, З., „Безбедоносна интеграције у постсовјетском простору – Организација Уговора о колективној безбедности, *Војно дело*, Vol. LXII, бр. 1, 2010.);

¹⁰⁷⁸ „Военное сотрудничество“, *Безопасност – в единстве, Организация договора о коллективной безопасности*, Москва, 2009, с. 11.);

цивилизацијски. Између држава на постсовјетском простору постоје бројне везе и међузависности настале током живота у заједничкој држави (Царској Русији и СССР) и делом пренете (у ослабљеној варијанти) и на ЗНД. То се пре свега односи на област привреде, али и на неке сегменте система одбране и безбедности. Поједини руски аутори у аргументацији овакве тезе наводе примере војно-безбедоносне сарадње држава чланица ЗНД у екссовјетском периоду, као што је стварање система заједничке противваздушне одбране, уз напомену да је ова сарадња умногоме условљена и олакшана појединим културно-цивилизацијским факторима, као што је на пример, непостојање језичких баријера с обзиром на чињеницу да руски језик говори велики проценат становништва свих бивших совјетских република, што умногоме олакшава размену информација и школовање кадрова за потребе сектора безбедности. Домаћи аутор, професор Зоран Килибарда, перцепирајући кључне чиниоце који условљавају војно-безбедоносну сарадњу држава на постсовјетском простору, као и постојећа искушења и алтернативе тој сарадњи, као један од примарних разлога за стварање ОДКБ наводи „недељивост безбедоносних ризика, с једне стране и високу цену и неизвесност унилатаралног деловања у превенцији тих ризика, с друге“. Када су у питању алтернативе мултилатералној сарадњи кроз формат ОДКБ, амплитуда могућности, по мишљењу овог аутора, креће се од „стратешке дефанзиве“, преко тзв. стратешке неутралности, „уз привремено или трајно дистанцирање и свесно прихватање последица самоизолације“, или „приступања иницијативама за окупљање на „рођачкој“ и „завичајној“ основи, уз промовисање идеја о заједничком језику и економским интересима као кохезивним елементима“, па до „радикалне геополитичке транзиције ка евроатланским безбедносним интеграцијама (НАТО)“.¹⁰⁷⁹

ОДКБ је одлуком о јачању своје војне компоненте постала у перспективи значајан елемент безбедоносне архитектуре на простору ЗНД, односно чинилац који може значајно да утиче на стање безбедности на читавом постсовјетском простору па и шире. Такође треба напоменути да се у суштини војна компонента ОДКБ састоји од 6 посебних структура: 1) регионална групација војски Белорусије и Русије у Источно-европском региону;¹⁰⁸⁰ 2) обједињена групација војски Јерменије и Русије у Кавкаском региону;¹⁰⁸¹ 3) Колективне

¹⁰⁷⁹ Видети шире у:... Килибарда З., „Безбедоносне интеграције у постсовјетском простору - Организација Уговора о колективној безбедности, *Војно дело*, Vol. LXII, бр. 1, 2010.;

¹⁰⁸⁰ На источноевропском правцу формирана је руско-белоруска групација војски. Сагласност о заједничком обезбеђењу регионалне безбедности између Русије и Белорусије, потписана је 1997. године, а 2000. године, донета је одлука о формирању регионалне групације војски. У оквиру наведене групације, постоје јединице за брзо реаговање и решавање војних задатака локалног карактера.;

¹⁰⁸¹ По сличном принципу, у Закавказју оформљена је руско-јерменска групација војски, односно Кавкаска групација, чију формалну основу за формирање представља Споразум Русије и Јерменије о заједничком планирању и употреби војски у интересу остваривања заједничке безбедности, потписан 27.08.2000. године.;

снаге за брзо размештање Централноазијског региона;¹⁰⁸² 4) Колективне снаге за оперативно реаговање; 5) Колективне мировне снаге; и 6) обједињени системи (командовања, везе, ПВО, обавештајно-извиђачких делатности и радиоелектронске борбе) у регионима колективне безбедности.

На иницијативу Русије, крајем 2007. године постигнут је договор да се приступи стварању војних снага за очување мира на нивоу ОДКБ, које би се распоређивале на територији земаља чланица, са мандатом ОУН или без тог мандата и са респектабилним војним потенцијалом, чиме би се ОДКБ позиционирала као значајан војни и политички савез у региону.¹⁰⁸³ Одлука о формирању *Колективних снага за оперативно реаговање*, (рус: *Коллективные силы оперативного реагирования - КСОР*; ен: *Collective Rapid Reaction Forces - CRRF*),¹⁰⁸⁴ донета је на седници Савета колективне безбедности (председници

¹⁰⁸² Регионална безбедност на централноазијском правцу, такође је у почетку обезбеђивана на основу билатералних уговора између Русије и појединих централноазијских држава (Казахстана, Таџикистана и Киргистана). Усложњавање безбедносне проблематике у овом региону, допринела је да током 1999. и 2000. године, буду потписани споразуми између држава Централне Азије о заједничком решавању безбедносних проблема, у оквиру чега су 01.08.2001. године, формиране и Колективне снаге за брзо размештање Централноазијског региона – КСБР, укупног бројног стања око 4.000 војника и старешина, које су састављене од десет батаљона (три руска, два казахстанска и из осталих земаља чланица - по један). Без обзира што је реч о снагама формираним у оквиру билатералне сарадње појединих земаља чланица ОДКБ, оне се сматрају заједничким снагама ове групације земаља. Њихово укључивање у снаге ОДКБ регулисано је Протоколом од 25. маја 2001. године. У тачки 1. овог документа, набројане су регионалне групације и истакнуто да оне постају саставни део колективних снага земаља чланица Уговора о колективној безбедности. У тачки 2. истог акта, прецизирано је да се: „У случају агресије на било коју земљу чланицу, по молби једне или више земаља чланица, регионална групација војски из једног региона, може ангажовати на одбијању напада у другом региону.“... (Видети шире у:... Протокол „О начину формирања и функционисања снага и средстава система колективне безбедности држава чланица Уговора о колективној безбедности, од 15. маја 1992. године“, (Интернет: http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_117940.html, 11.12.2012.)); С обзиром да су могућности Колективних снага за брзо размештање релативно скромне, логика даљег развоја ОДКБ развијала се у циљу стварања крупнијих војних групација, које би имале и превентивну функцију одвраћања. Први корак ка томе, било је формирање Колективних снага за оперативно реаговање (КСОР);

¹⁰⁸³ Видети шире у:...R. Weitz, „Is the Collective Security Treaty Organization the Real Anti-NATO?“, *World Politics Review Exclusive*, (Интернет: <http://www.worldpoliticsreview.com/article.aspx?id=1531>, 18.06.2011.); Такође, уведена је пракса да се једном годишње одржавају војне вежбе уз учешће припадника ОС земаља чланица ОДКБ. (...) Највећа вежба у оквиру војне сарадње земаља ОДКБ била је „Рубеж 2008“, која је изведена на територији Јерменије, на којој је учествовало 4.000 војника из 7 земаља чланица. Увежбаване су опције оперативно-стратегијског и тактичког нивоа из домена колективне безбедности... (“Rubezh 2008”: *The First Large-Scale CSTO Military Exercise*, (Интернет: <http://www.pims.org/news/2008/08/06/rubezh-2008-the-first-large-scale-csto-military-exercise>, 24.06.2011.).

¹⁰⁸⁴ Правни основ за формирање „Колективних снага за оперативно реаговање“ представља одредба члана 7. Повеље ОДКБ, којом се предвиђа „усвајање заједничких мера у функцији формирања коалиционих оружаних снага, изградњу војне инфраструктуре, оспособљавање војних кадрова и опремање оружаних снага потребним наоружањем и техником“... (Видети шире у:...*Устав организацији договора о колективној безбедности*, (Интернет: <http://www.dkb.gov.ru/b/azg.html>, 03.09.2011.)); У званичном образложењу потребе за формирањем заједничких снага, њихове намене, величине и структуре, као главни задаци ових снага наводе се: учешће у спречавању и одбијању оружаног напада, укључујући војну агресију и сузбијање оружаних конфликта; учешће у активностима у борби против међународног тероризма, екстремизма, илегалне трговине наркотицима, (...) оружјем, као и других облика транснационалног организованог криминала; учешће у спровођењу мера за заштиту становништва од опасности узрокованих војним активностима, реаговање у ванредним ситуацијама, као и хуманитарна помоћ... (*Коллективные силы оперативного реагирования Организации Договора о коллективной безопасности*, ПРЕСС-РЕЛИЗ 2010, стр. 4-5. (Интернет: http://www.mamf.ru/odkb_mamf/ksor/ksor.pdf, 18.011.2011.);

држава-чланица ОДКБ), 04.02.2009. године у Москви, а као разлог за њихово формирање, истакнут је значајан конфликтни потенцијал који се акумулирао у региону.¹⁰⁸⁵ Као основни циљеви КСОР истакнути су учвршћивање безбедности држава чланица ОДКБ у контексту постојећих и потенцијалних безбедоносних изазова и претњи, укључујући тероризам и екстремизам, отклањање последица ванредних ситуација природног и техногеног карактера, као и обезбеђење учешћа ОДКБ у операцијама подршке међународном миру и безбедности.

Формирање Колективних снага за оперативно реаговање, не само да представља значајну промену у функционалном, па и у организационом аспекту ОДКБ, већ је и значајан индикатор решености Русије, као водеће чланице организације, да консолидацијом и ојачавањем војно-безбедоносних компоненти ОДКБ, истовремено ојача и своју позицију и улогу на постсовјетском простору у циљу спречавања и предупредивања негативних безбедоносних процеса по сопствене интересе. Такође формирање КСОР представља и показатељ одлучности чланица ОДКБ за изналагање адекватног одговора на акумулацију значајног конфликтног потенцијала на евроазијском простору, оличеног у процесима покушаја даљег ширења НАТО на простор ЗНД, значајног повећања војног присуства ванрегионалних чинилаца у Централноазијском и Каспијском региону, ескалације тзв. нетрадиционалних, транснационалних безбедоносних претњи и угрожавања у виду међународног тероризма, верског фундаментализма и екстремизма, организованог транснационалног криминала, шверца наркотика, оружја, илегалне миграције, али и могућности одговора на природне катастрофе, техничко-технолошке акциденте и слично. У реаговању на постигнути договор о формирању ових снага, западни медији су одмах почели да пореде ОДКБ са НАТО и оптужили Русију за «покушаје ремилитаризације региона». Овакве квалификације и оцене немају ваљаног покрића, како с обзиром на капацитет новоформираних снага ОДКБ, тако и с аспекта правне регулативе саме Повеље организације.

Такође, треба напоменути да су у оквиру ОДКБ и до тада формално постојале извесне заједничке снаге, под називом „Снаге за брзо размештање“ (*енг*: „*Rapid-deployment Forces*“), али оне фактички нису функционисале, јер су њихови делови били просторно удаљени и нису заједно увежбавани.¹⁰⁸⁶ За разлику од „Снага за брзо размештање“, предвиђено је да „Колективне снаге за оперативно реаговање“ буду знатно јачег састава и стациониране на једној локацији. Иако је структура КСОР променљива, јер зависи од задатака које треба

¹⁰⁸⁵ Видети шире у:... „CSTO - a NATO for the East?“, (Интернет: <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=12198>, 18.06.2011.);

¹⁰⁸⁶ Према подацима из 2006. године, Снаге за брзо размештање имале су 10 батаљона (по 3 батаљона из Русије и Таџикистана и по 2 батаљона из Казахстана и Киргистана), са укупно око 4.000 људи... (Видети шире у:... Интернет: http://www.kommersant.com/p684726/Minsk_Treaty_Organization/Minsk_Treaty_Organization, 14.06.2011.);

реализовати, укупно бројно стање износи око 20.000 припадника, од чега половина припада ОС Руске Федерације. У састав КСОР-а ушли су елитни делови оружаних снага свих земаља чланица: А) из Руске Федерације: 98. гардијска ваздушно-десантна дивизија (Иваново),¹⁰⁸⁷ 31. гардијска десантно-јуришна бригада (Уљановск),¹⁰⁸⁸ одред милиције посебне намене «Зубр»,¹⁰⁸⁹ одред милиције специјалне намене «Рысь»,¹⁰⁹⁰ и одред специјалне намене Министарства за ванредне ситуације «Лидер»¹⁰⁹¹; Б) из Казахстана: 37. десантно јуришна бригада (Талдикорган), батаљон поморске пешадије; В) из Јерменија: један батаљон; Г) из Белорусије: 103. самостална мобилна бригада и специјални одред за брзо реаговање унутрашње војске Министарства унутрашњих послова; Д) из Киргистана: један батаљон и специјални одред за брзо реаговање Министарства унутрашњих послова; и Ђ) из Таџикистана: један батаљон-бригада. Све јединице су у потпуности комплетирани (стална борбена готовост), добро опремљене и обучене за реализацију постављених циљева. У мирнодопско време национални континенти из састава војних организација ОДКБ, налазе се на својим државним територијама. Ниво борбене готовости проверава се на вежбама и маневрима који се проводе једном годишње.¹⁰⁹² Авијацијска подршка јединицама КСОР-а непосредно је обезбеђена са 10 авиона и 14 хеликоптера из састава Руског ратног ваздухопловства са руске авиобазе у Киргизији.¹⁰⁹³ Саставни део КСОР-а јесу и Формације снага за специјалне намене (ФССН), у које улазе делови специјалних јединица држава

¹⁰⁸⁷ Окосницу КСОР-а чини руска 98. гардијска ваздушно-десантна дивизија. Реч је о врхунски обученој и опремљеној јединици која има борбених искустава из скоро свих акција у којима је учествовала руска војска од седамдесетих година прошлог века до данас. Дивизија је била ангажована у борбеним дејствима у Авганистану. Један батаљон ове дивизије био је у саставу Обедињене групе федералних снага на Северном Кавказу током антитерористичке операције (13.12.1994–20.02.1995.). Такође, током сукоба са Грузијом 2008. године, један хаубички дивизион и два падобранско-десантна батаљона 98. гардијске дивизије, представљали су главну снагу руске оружане групације.;

¹⁰⁸⁸ Сличне карактеристике и велико борбено искуство има и 31. гардијска десантно-јуришна бригада руских ОС.;

¹⁰⁸⁹ Јануара 2011. године, на основу указа председника РФ, формиран је Центар за специјалне намене снага за оперативно реаговање и авијације МУП Русије. У састав тог центра ушли су: одред милиције за посебне намене - „Зубр“ и одред МУП за специјалне намене - „Рис“. Бројно стање одреда „Зубр“ износи око 2500 људи.;

¹⁰⁹⁰ Одред милиције специјалне намене „Рис“, формиран је 1992. године. Основни задаци су му борба против тероризма и посебно опасних криминалних група. На основу припремљености, опреме и борбеног искуства, сматра се једним од најбољих одреда те врсте у свету.;

¹⁰⁹¹ Спасилачки одред „Лидер“ је специјална јединица Министарства за ванредне ситуације, формирана 1994. године. Наменен је за реализацију изузетно сложених спасилачких задатака и других посебно ризичних акција.;

¹⁰⁹² Ангажовање снага и средстава на тим активностима зависи од географских и тактичких карактеристика реона где се проводе вежбе, као и од садржине задатака који се обрађују. Са повећањем броја припадника војних јединица у саставима ОДКБ усложњава се и вежбовна тематика, разнородност наоружања и борбене опреме која се користи. На заједничким маневрима обавезно се реализују и најсложеније компоненте мирнодопске обуке - бојева гађања.;

¹⁰⁹³ Русија је септембра 2003. године, склопила споразум о распоређивању једне ваздухопловне јединице за подршку КСОР-а на киргистакском аеродрому Кант. У почетку су ту били распоређени углавном транспортни авиони (Ил-76; Ан-24, Ан-12 и Ил-18) и два хеликоптера Ми-8. Међутим, по завршетку реконструкције објеката (полетно-слетне писте) на аеродрому Кант пребачене су и летилице ловачко-бомбардерске авијације: Су-27М; Су-24 и Су-25. Посебно је значајно и то што је реконструкцијом писте омогућено да са овог аеродрома, по потреби, могу да полећу и слећу и руски стратегијски бомбардери Ту-95МС (по НАТО кодификацији – Bear) и Ту-160 (Blackjack).;

чланица из оквира Министарстава унутрашњих послова, органа безбедности и специјалних служби.¹⁰⁹⁴ С обзиром да КСОР обједињује борбене групације из различитих држава и да све оне имају своје специфичности, заједничко опредељење је да поред уједначене обуке, све јединице буду опремљене једнотипским наоружањем, техником и специјалним средствима, због чега је у оквиру ОДКБ, усвојен Пројекат Програма опремања КСОР савременим наоружањем и техником.

Крајњи циљ организације јесте формирање Војске ОДКБ, што се планира постићи развојем свих неопходних компоненти и обједињавањем постојећих структура. Тако, за подршку копненим снагама планира се формирање посебне авијацијске групе, способне да обезбеди подршку борбеним операцијама, брз транспорт војника и технике на потребним правцима, локализацију одређених конфликта, и сл. Једна од веома важних одлука, значајних за комплетирање и развој заједничких оружаних снага, јесте систем пуне војно-техничке сарадње.¹⁰⁹⁵ Поред ударног борбеног језгра, у оквиру укупних снага ОДКБ формиран је и контингент „мировњака“, састава око 4,5 хиљаде припадника, који како је предвиђено актима ОДКБ, може сарађивати са ОУН у оквиру спровођења операција на очувању мира.

Када је реч о руковођењу, односно командовању овим снагама, треба истаћи да је на последњем самиту ОДКБ (децембра 2012. у Москви) у циљу смањивања аморфности војних компоненти ОДКБ, одлучено је да се све институције подчине јединственој команди и у том циљу формиран је *Обједињени штаб* чији је задатак координација укупне војне сардње у оквиру ОДКБ. Дотадашње активности углавном су се одвијале по различитим правцима и у оквиру неколико одвојених групација. Предвиђена је и формацијска дужност Начелника Обједињеног штаба ОДКБ што је предуслов за доградњу јединственог система командовања, борбене обуке и материјално-техничког опремања. Русија је изразила спремност да поднесе највећи део терета у процесу пренаоружавања савезничких јединица. У припреми је и одлука о формирању Обједињеног система ПВО Русије, Казахстана, Белорусије и Јерменије.¹⁰⁹⁶

¹⁰⁹⁴ Намена Формације снага за специјалне намене (ФСН) јесте неутралсање, разоружавање и ликвидација незаконитих оружаних формација, борба против тероризма, спречавање масовних нередa, заустављање и ликвидација организованих криминалних група, итд.;

¹⁰⁹⁵ Земље чланице ОДКБ практично могу да купују све врсте руског наоружања по фабричким ценама. Формирана је мрежа заједничких сервисних центара за опслуживање наоружања и војне технике. Укупан систем војног школства и обуке доступан је припадницима оружаних снага свих земаља-чланица на бесплатној или повлашћеној основи. На основу сагласности, потписаној још 2005. године, припрема војних кадрова обавља се у најпрестижнијим војним школама од којих се 45 налази у Русији, шест у Белорусији, три у Казахстану и по једна у Јерменији и Киргистану. Такође, све државе чланице ОДКБ почев од 2004. године, добијају наоружање и војну опрему по повлашћеним (тзв. унутарруским) ценама, што није случај и са земљама чланицама ЗНД.;

¹⁰⁹⁶ По речима начелника Генералштаба руских ОС Валерија Герасимова, у оквиру ОДКБ у плану је формирање јединственог система противваздушне и противкосмичке одбране.;

За ојачавање позиције и чвршћу сарадњу у оквиру ОДКБ, односно формирање Колективних снага за оперативно реаговање, Русија је „платила“ одређену цену у виду кредитно-финансијске помоћи и повољних трговинских аранжмана са земљама чланицама ОДКБ, с обзиром на чињеницу да јој је у складу са Повељом ОДКБ, била неопходна њихова сагласност за доношење одлуке о формирању заједничких оперативних снага и пратећих споразума из домена војне сарадње. Истовремено, уз интензивирање финансијских аранжмана, дошло је и до јачања војно-техничке сарадње Русије са партнерима из ОДКБ, што је несумњиво представљало тенденцију поправљања не само њене позиције у оквиру ОДКБ, већ и значајан искорак у правцу консолидације саме Организације. Тако је на пример, непосредно након московског самита средином фебруара 2009. године, објављено да Казахстан планира куповину руског ракетног система „С-300“.¹⁰⁹⁷

На основу изнетих чињеница и презентованих ставова, може се закључити да је ОДКБ специфична организација настала комбинацијом стратегије традиционалне војне интеграције и стратегије условљене новим безбедносним изазовима, ризицима и претњама. У том смислу она има својеврсни хибридни карактер, јер обједињује карактеристике класичног војног савеза са особинама мултифункционалне безбедносне организације. Такође се намеће закључак да је ОДКБ, одлуком о јачању своје војне компоненте и формирањем Колективних снага за оперативно реаговање, у перспективи стекла статус значајног елемента безбедносне архитектуре на простору ЗНД. О интензитету и правцима развоја Колективних снага за оперативно реаговање, као и о успешности њиховог функционисања за сада је још увек рано за озбиљније процене и предвиђања. То ће бити могуће тек када у пракси почне њихова озбиљнија примена у циљу реализације договорених принципа, циљева и задатака са самита у Москви. Такође се може закључити да ће укупна ефикасност и способност ОДКБ за реаговање на читав спектар разноврсних савремених безбедносних изазова и претњи умногоме зависити од тачке око које ће се стабилизovati њено организационо тежиште. Распон могућности креће се од фиктивне декларативности о удруживању, до организационог обједињавања свих војних потенцијала земаља чланица у борби за очување мира и стабилности на овом веома сложенем и за многе геостратешке играче, примамљивом простору. До тада, све квалификације и поређења ОДКБ са појединим војно-безбедносним евроатланским структурама, производ су мање-више произвољних нагађања. Оно што је притом неспорно је да процеси јачања војне компоненте ОДКБ и формирања КСОР, представљају квалитативни (па и квантитативни) искорак у правцу јачања позиције и улоге

¹⁰⁹⁷ Видети шире у:... „Руске ракете крећу за Казахстан“, (Интернет: <http://www.blic.rs/svet.php?id=81862>, 14.07.2011.);

овог институционалног војно-безбедоносног оквира сарадње на постсовјетском и ширем евроазијском простору.

Веома важан сегмент функционисања ОДКБ последњих година је сарадња ове организације са најперспективнијим политичко-безбедносним и политичко-економским интеграционим обликом на евроазијском простору, са Шангајском организацијом за сарадњу. Ова сарадња представља логичну последицу с обзиром на чињеницу да су и Русија и државе Централноазијског региона чланице обе ове организације. С друге стране, постоје ставови и мишљења појединих аутора да управо због те чињенице постоји преклапање функција и надлежности ова два мултилатерална безбедносна формата сарадње. Другим речима, ови аутори апострофирају чињеницу да се због међусобног деловања безбедоносних структура различитих регионалних организација на евроазијском простору (ЗНД, ОДКБ и ШОС) у војно-политичкој, односно безбедоносној сфери, а с обзиром на међусобну испреплетеност и условљеност јављају одређени проблеми у разграничењу надлежности и функција у њиховом деловању. Тако на пример, ови аутори у циљу аргументације оваквог свог става, наводе да паралелно егзистирају и функционишу Анти-терористички центар ЗНД у Бишкеку и регионална анти-терористичка структура ШОС у Ташкенту,¹⁰⁹⁸ иако у суштини обе структуре решавају иста питања и проблеме безбедности у региону Централне Азије.

Када је у питању утицај и однос ове регионалне војно-безбедоносне организације са постсовјетског простора на нашу државу и шире, на државе целокупног Балканског региона, на први поглед се не уочава неки битнији утицај у светлу чињенице да је највећи број држава овог региона већ интегрисан (или је на путу да то оствари) у евроатланске политичке и безбедоносне структуре. С друге стране у Србији је задњих година било доста полемика око државне стратегије војне неутралности. Ставови о том питању су у широј и стручној јавности поларизовани и крећу се од оних који заговарају хитно приступање евроатланским војно-безбедносним организацијама, односно у НАТО (иако такву опцију по свим социолошким истраживањима јавног мњења у Србији не подржава више од 30% становништва), преко ставова који се базирају на чињеници да задржавање постојећег статуса војне неутралности у тренутној констелацији снага и односа на глобалном нивоу, представља најприхватљивију и најрационалнију опцију по српске државне интересе, до ставова и мишљења да би Србија требала да приступи евроазијским безбедносним интегративним процесима, чији је Русија предводник. Овакви ставови наишли су на подршку и охрабрење појединих руских званичника, који су у наведеном контексту истицали да избор такве опције не би имао штетне последице по политику и државне интересе Републике

Србије, већ напротив да би то свакако ишло у прилог мултивекторском карактеру српске политике.¹⁰⁹⁹ Овакви ставови одмах су изазвали контра-ставове, чија се аргументација разлога „зашто Србија не би требало да се креће у правцу прикључивања евроазијским безбедносним интеграцијама које предводи Русија“, заснива на мишљењу да би избор такве опције засигурно удаљио Србију од њеног виталног националног циља, чланства у ЕУ. Аутори, који заступају овакву тезу стоје на становишту да је Србија неодлучна када се ради о њеном даљем напредовању у оквиру евроатланских безбедоносних структура и да ослањање на подршку Русије српској државној политици, нарочито када је у питању Косово, представља чинилац који успорава и отежава пут наше земље ка европској заједници народа, за разлику од осталих балканских држава који су тај пут већ прешле или се налазе на домак циља - интеграције у НАТО и ЕУ.¹¹⁰⁰

5.1.2. Политички и економски интеграциони процеси на постсовјетском простору у контексту јачања утицаја Русије

5.1.2.1. Заједнички економски простор

Стварање регионалних економских организација као што је Заједнички економски простор (у даљем тексту ЗЕП) била је реалност, јер су кооперација и интеграција бивших совјетских република биле економска нужност. Русија, Белорусија, Казахстан и Украјина потписале су „Споразум о јединственом економском простору“, у оквиру којег је требало да се формира зона слободне трговине. Међутим, Украјина је само формално (*de jure*) члан регионалног савеза ЗЕП, али суштински (*de facto*) није учествовала у раду ове организације, већ је њен политички курс после «норанцасте револуције» и доласка на власт прозападно оријентисаног режима председника В. Јушченка у потпуности био окренут покушајима да се прикључи евроатланским интеграцијама. Испољавање резерви према том интеграционом пројекту од стране Украјине,¹¹⁰¹ током друге половине прве декаде овог века, умногоме је

¹⁰⁹⁸ Видети шире у:... Лузянин, С. Г., „Россия и Китай в Центральной Азии. Проблемы развития ШОС“, *Российско-Китайские отношения. Состояние, перспективы*, ИДВ РАН, Москва, 2005.;

¹⁰⁹⁹ Видети шире у:... „Конузин А.: Русија није против евроинтеграције Србије“, „S media“, 09.06.2011., (Интернет: <http://www.smedia.rs/vesti/vest/66504/Aleksandar-Konuzin-EU-Evointegracije-Konuzin-Rusija-nije-protiv-evrointegracije-Srbije.html>, 14.11.2012.);

¹¹⁰⁰ Салетовић, Љ., „Да ли је ОУКБ алтернатива НАТО-у“, *Актер*, 11.10.2010., (Интернет: <http://www.slobodanjovanovic.org/2010/10/12/da-li-je-oukb-alternativa-nato-u.html>, 10.11.2012.), наведено према: Ђукановић, Д., Гајић, Д., „Евроазијске безбедоносне интеграције и безбедност Балкана и Србије“, *Међународни проблеми*, Vol. LXIV, No. 1/2012, ИМПП, Београд, 2012, оп. цит. стр. 63.);

¹¹⁰¹ Паралелно са заседањем ЗНД у Казању, септембра 2005. године, одржано је и заседање ЗЕП, уз учешће Русије, Белорусије, Казахстана и Украјине. Међутим, делегација Украјине је била спремна да прихвати само 14

утицало да ова организација буде неефикасна и пасивна, чиме је пропуштена шанса да она стекне статус значајног економског чиниоца на делу постсовјетског простора.

Правна аргументација за стварање организационог и функционалног сегмента Заједничког економског простора садржана је у одредби члана 13. «Великог споразума» између Русије и Украјине из 1997. године. У наведеном члану 13. Споразума наглашава се да ће „стране уговорнице (Русија и Украјина) развијати равноправну сарадњу у области економије, уздржавајући се од деловања која могу нанети економску штету другој страни. У том циљу јавља се неопходност постепеног формирања и развоја општег заједничког економског простора путем стварања услова за слободан проток капитала, роба и услуга, као и радне снаге.“ (...) „Стране уговорнице примењују ефективне мере за усаглашавање стратегије остваривања економских и привредних реформи, за продубљивање економских интеграција на основу узајамне користи, за хармонизацију привредног законодавства, итд. Руска Федерација и Украјина ће тежити да сагласно њиховим финансијским, новчано-кредитним, буџетским, валутним, инвестиционим, ценовним, пореским, трговинско-економским и царинским политикама, изграде равноправне могућности и гаранције за привредне субјекте обе државе“.¹¹⁰² Након 2010. године, са променом политичког режима у Украјини, много су реалнија очекивања да ће Украјина имати озбиљнију улогу у Заједничком економском простору са Русијом, Белорусијом и Казахстаном и да ће и *de facto* заузети своје место у организацији.¹¹⁰³

5.1.2.2. Организација за Евроазијску економску сарадњу

Након распада СССР основна одлика постсовјетског простора са економског аспекта била је изузетно висок степен економске међузависности и компатибилности привреда новостворених држава, као логична последица заједничке планско-централизоване економије из совјетског периода. Управо ова чињеница о „наслеђу“ у огромној мери повезане, некадашње заједничке привредне инфраструктуре, послужила је као основ за иницијативе у правцу чвршћег повезивања ексовјетских држава на економској основи. Још средином 1994. године, казахстански председник Нурсултан Назарбајев предложио је стратешки концепт за формирање Евроазијског савеза држава, који је предвиђао допунску интеграцију привреда постсовјетских земаља, уз очување и усавршавање економског

од припремљених 29 тачака, образлажући свој став да је за Украјину неприхватљиво да ЗЕП има одређене наддржавне структуре... (Медведев, Р., *Путин*, ... стр. 290-3.);

¹¹⁰² Шершнев, Л. И. и др, *Крым-Севастополь-Россия. История. Геополитика. Будущее*, ... оп. цит. стр. 444-7.;

¹¹⁰³ Виктор Јанукович је изјавио почетком 2010. године да „Украјина мора уложити озбиљне напоре у правцу поновног оживљавања и интензивирања сарадње са Русијом, Белорусијом и Казахстаном, кроз формат Заједничког економског простора... (Видети шире у:... Интернет: <http://www.serbian.ruvr.ru/html>, 15.11.2011.);

сегмента ЗНД.¹¹⁰⁴ На основу ове идеје у Москви је 29.03.1996. године, потписан Споразум о даљем јачању интеграција у економској и хуманитарној области, од стране Русије, Белорусије, Казахстана и Киргизије, а Таџикистан је имао статус сличан „придруженом чланству“, док је Украјина била ван овог процеса.¹¹⁰⁵

Промена државног руководства у Русији на почетку овог века, односно суштинска промена стратешке перцепције према интегративним процесима на постсовјетском простору, условила је већи број руских иницијатива за стварање нових и ојачавање постојећих савеза на овим просторима. У том контексту, крајем 2000. године, створена је „Организација за Евро-азијску економску сарадњу“ (у даљем тексту: ЕврАзЕС) као облик повезивања постсовјетских држава, по први пут на чисто економској основи, без наднационалних структура.¹¹⁰⁶ Оснивачки акт ЕврАзЕС, потписали су у Астани, 10.10.2000. године, председници Русије, Белорусије, Казахстана, Киргистана и Таџикистана и у годинама које су уследиле ЕврАзЕС је попримио статус најперспективније форме економских интеграција (све до каснијих иницијатива за стварање Заједничког економског простора, а нарочито „Царинског савеза“). Касније је овој организацији приступио и Узбекистан, а статус посматрача у ЕврАзЕС имају Украјина, Јерменија и Молдавија. На самиту ЕврАзЕС у Душанбеу (Таџикистан), почетком октобра 2007. године, дошло је до промене оснивачког акта организације и формирања Међудржавног савета, као наднационалног тела са највишом и руководећом функцијом. Међутим, сама чињеница о формирању „Царинског савеза“ који су на самиту ЕврАзЕС у Душанбеу посебно иницијали Русија, Белорусија и Казахстан, представља чинилац који у великој мери утиче на постепен губитак првобитног значаја који је ЕврАзЕС до тада имао.¹¹⁰⁷

5.1.2.3. Царински савез

Царински савез (у даљем тексту: ЦС), (рус.: „Таможенный союз“ – „ТС“), кога чине Русија, Белорусија и Казахстан, представља најперспективнији економски интеграциони облик на постсовјетском простору. Као што је напред истакнуто, стварање ЦС је иницирано на редовном заседању ЕврАзЕС у Душанбеу у октобру 2007. године, када су лидери земаља-чланица (Путин, Лукашенко и Назарбајев) постигли споразум о формирању јединственог царинског простора и принципима јачања економске сарадње ових држава. Две године касније, 20.12.2009. године у Москви, потписан је документ Царинског савеза од стране

¹¹⁰⁴ Бабурин, С., *Свет империја, територија државе и светски поредак*, Пресинг, Београд, 2009, стр.435.;

¹¹⁰⁵ Петровић, Д., *Интеграциони процеси на постсовјетском простору*, ... стр. 105-6.;

¹¹⁰⁶ Видети шире у: ... Милосављевић С., *Утицај руског војног присуства на Криму на односе између Русије и Украјине*, (необјављена магистарска теза), Факултет безбедности, Београд, 2010.;

¹¹⁰⁷ Петровић Д., *Интеграциони процеси на постсовјетском простору*, ... оп. цит. стр. 107.;

председника ове три државе - Д. Медведева, Н. Назарбајева и А. Лукашенка, према којем ће њихове државе створити јединствен царински економски простор са заједничким валутним системом и унифицираним царинским стопама, пореским основицама и принципима трговине.¹¹⁰⁸ Стварање ЦС представља формирање мултилатералне зоне слободне трговине на принципима отвореног тржишног система, од кога ће државе чланице остварити конкретне користи и бонитете у виду високог нивоа уштеда. Према подацима из 2009. године, укупни трговински обрт између Русије, Белорусије и Казахстана годишње износи око 900 милијарди долара, а заједнички БДП ових земаља преко 2.000 милијарди долара. Говорећи о висини непосредне финансијске користи за ове три државе услед формирања ЦС, председник Казахстана Н. Назарбајев је изнео податке да се за Русију она може проценити на око 400, а за Белорусију и Казахстан на око 16 милијарди долара.¹¹⁰⁹ Након промене политичког режима у Украјини, нови украјински председник Виктор Јанукович је приликом своје прве посете Москви, почетком 2010. године, најавио да би и Украјина могла постати чланица овог савеза.

5.1.3. Интегративни процеси на постсовјетском простору као противтежа руском утицају - ГУАМ организација

ГУАМ организација представља међународну регионалну организацију, односно политички и економски савез држава, бивших совјетских република у Црноморско-каспијском региону, основан у другој половини деведесетих година прошлог века. Назив организације створен је од почетних слова држава чланица (Грузија, Украјина, Азербејџан, Молдавија). У априлу 1999. године савез је проширен, пријемом Узбекистана у стално чланство, чиме је асоцијација променила назив у „ГУУАМ“, али је каснијим изласком Узбекистана, поново враћен првобитни назив организације.

Основни циљеви ГУАМ организације, као важне групације земаља на постсовјетском простору, су: 1) сарадња на развоју транскавкаског енергетско-транзитног саобраћајног коридора (Азија - Закавказје - Европа) за транспорт енергената - нафте и гаса; 2) решавање безбедоносних конфликта и елиминисање других облика безбедоносних ризика и претњи у региону; 3) остваривање заједничких интереса држава чланица кроз билатералну и регионалну сарадњу у области политичке и економске стабилности, из уважавања принципа суверенитета, територијалног интегритета и неповредивости државних граница; 4) заједничка

¹¹⁰⁸ Од средине 2010. године, заживео је јединствен царински простор између Русије и Белорусије, док су са Казахстаном ти договори ступили на снагу годину дана касније, средином 2011. године... (*Исто*, ...);

¹¹⁰⁹ *РИА Новости*, 27.11.2009.;

борба против агресивног национализма, сепаратизма и међународног тероризма; 5) учешће у хуманитарним акцијама и мировним операцијама у оквиру ОУН, ОЕБС, НАТО, ПЗМ, Савета Европе, ЗЕУ и других организација и др.¹¹¹⁰

Задаци ГУАМ савеза,¹¹¹¹ углавном представљају разраду и конкретизацију прокламованих циљева организације у области регионалне безбедности, економске сарадње и транспорта енергената.¹¹¹² Представници држава чланица ГУАМ организације су на састанку у Бакуу, у Азербејдану, новембра 1997. потписале протокол о заједничкој сарадњи у областима: а) мирног решавања конфликта, б) борбе против тероризма, сепаратизма, етничке нетрпељивости и верског екстремизма, в) учешћа у мировним и хуманитарним операцијама, г) развоја транс-кавказког саобраћајног коридора енергената, и д) сарадње у области интеграција у евроатланске структуре.

Основни механизам за остваривање циљева и задатака ГУАМ савеза је међусобна сарадња држава чланица, кроз заједничке наступе у реализацији конкретних пројеката у области производње и транспорта енергената, као и стварање посебног партнерства и дијалога са НАТО по питањима заједничких безбедоносних интереса (примарно енергетске безбедности наведеног евроазијског коридора, али и мирно решавање регионалних конфликта уважавањем напред изнетих принципа). С друге стране, велики број руских аутора заступа тезу да је стварање ГУАМ организације представљао покушај САД да искористи свој утицај у Црноморском и Каспијском региону и окупи поједине земље са тог простора у регионални савез, као алтернативу интеграционим процесима које предводи Русија на постсовјетском простору. Према мишљењу ових руских аутора примарни циљ ГУАМ организације представља конкретно блокирање покушаја Русије да искористи ЗНД као средство за поновну политичку, економску и војно-безбедоносну интеграцију постсовјетских држава. Насупрот оваквим ставовима, поједини западни аутори у потпуности оправдавају и подржавају овакву улогу ГУАМ организације.

Руски аутори своју аргументацију за овакав став базирају на чињеници да је ГУАМ организација посебан акценат ставља на сарадњу и повезаност са америчком администрацијом и НАТО алијансом. Истовремено, чланице ГУАМ савеза истицале су да

¹¹¹⁰ Видети шире у:... *GUAM*, (Интернет: www.guam.org/general, 29.11.2011.);

¹¹¹¹ Видети шире у:... Милосављевић С., *Утицај руског војног присуства на Криму на односе између Русије и Украјине, ...*;

¹¹¹² Представници земаља ГУАМ групације састали су се у октобру 1998. Године (приликом учешћа на састанку ММФ и Светске банке) у амбасади Украјине у Вашингтону и издали заједничко саопштење о конкретним циљевима и задацима заједничке сарадње у предстојећем периоду: минимизирање утицаја руске финансијске кризе на земље чланице ГУАМ; заједнички одговор растућим изазовима регионалне безбедности и стабилности; међусобна сарадња са међународним партнерима на пројекту транзитног Транскаспијског енергетског коридора Јужна Европа-Кавказ-Централна Азија; изградња гасовода и нафтовода на црноморско-каспијским просторима и др... (Видети шире у:... *GUAM*, (Интернет: www.guam.org/general, 29.11.2011.);

деловање Организације није усмерено против интереса трећих земаља и да је пријем у чланство отворен за било коју земљу која уважава основне принципе и циљеве ГУАМ групе. На састанку представника земаља ГУУАМ у Њујорку, 06.09.2000. године, дошло је до интензивирања мултилатералне сарадње у оквиру саме организације.¹¹¹³ Међутим, након изласка Узбекистана средином прве деценије овог века дошло је до слабљења улоге и значаја ГУАМ организације на постсовјетском простору. Неколико година касније, након политичких промена у Украјини 2010. године, ова држава се добрим делом дистанцирала у односу на ГУАМ, која се буквално свела на Грузију с обзиром да су и Азербејџан и Молдавија последњих година у великој мери пасивизирали своје чланство у организацији.

5.2. Интеграциони процеси на ширем евроазијском простору са аспекта руске безбедносне стратегије

5.2.1. Шангајска организација за сарадњу - ШОС

Шангајска организација за сарадњу (ШОС), представља регионалну организацију политичко-безбедносног и политичко-економског карактера, чије су чланице поред Кине и Русије и државе Централне Азије (Казахстан, Узбекистан, Киргистан и Таџикистан). О овом најперспективнијем мултилатералном политичко-безбедносном формату сарадње на ширем евроазијском простору, постоје евидентно опречна мишљења о улози коју он има у обликовању постхладноратовског геополитичког амбијента. Једни сматрају да ШОС с обзиром на удружену снагу Кине и Русије, представља моћан контрабаланс америчкој политици у региону Централне Азије,¹¹¹⁴ док су на другом крају спектра ставови да је управо хетерогеност интереса Кине и Русије, као главних чланица организације пресудан чинилац који спречава да ШОС постане довољно јединствена и моћна како би могла представљати озбиљну препреку утицају других ванрегионалних чинилаца на наведеном простору.¹¹¹⁵

ШОС је за свега неколико година успела да се развије од „Шангајске петорке“ и превазиђе оквире првобитног граничног споразума из 1996. године, потписаног између Кине и суседних држава Централноазијског региона (Казахстана, Киргистана, Таџикистана и

¹¹¹³ Постигнут је договор о одржавању редовних самита на нивоу шефова држава најмање једном годишње, састанака на нивоу министара иностраних послова најмање два пута годишње и састанака националних координационих одбора најмање четири пута годишње, односно квартално одржавање седница наведених тела... (Видети шире у:... Интернет: <http://www.guam.org>, 21.12.2011.);

¹¹¹⁴ Видети шире у:... Лузянин, С. Г., „Россия и Китай в Центральной Азии. Проблемы развития ШОС“, *Российско-Китайские отношения. Состояние, перспективы*, Институт Дальнего Востока РАН, Москва, 2005.; R. Burnashev, „Regional security in Central Asia: military aspects“, Ed. by Boris Rumer, *Central Asia: A gathering storm?*, New York, 2002, p. 137.;

¹¹¹⁵ M. Lanteigne, „Security, strategy and the former USSR: China and the Shanghai Cooperation Organisation“, in: Shaun Breslin (ed.), *Handbook of China's International Relations*, Routledge, London, 2010, p. 169.;

Русије), до најперспективније регионалне организације чија су компетенција и надлежност постала управо политичко-безбедоносна и политичко-економска питања.¹¹¹⁶ Претеча Шангајске организације за сарадњу (ШОС) је тзв. Шангајска петорка, организација коју су 1996. године, формирали Кина, Русија, Казахстан, Киргистан и Таџикистан, првенственио с циљем демилитаризације границе између Кине и њених суседа - новостворених држава на простору бившег СССР.¹¹¹⁷ Првобитни гранични споразум „Шангајске петорке“ био је ограничен на питања јачања мера поверења и смањења оружаних снага у реону државних граница у Централноазијском региону, односно на питања везана за пограничну проблематику. Пријемом Узбекистана у пуноправно чланство 2001. године и формалним стварањем „Шангајске организације за сарадњу“, 15.06.2001, створени су предуслови за профилисање овог интеграционог формата у једног од кључних политичко-безбедоносних чинилаца на простору Евроазије.¹¹¹⁸ Под садашњим називом организација постоји од 2001. године, када се петочланој асоцијацији придружио Узбекистан, што је озваничено оснивачким актом - *Декларацијом о оснивању*, коју су 15.06.2001. године, потписали лидери свих шест држава чланица.¹¹¹⁹ На првом наредном састанку шефова држава чланица, 07.06.2002. године у Санкт Петербургу, усвојена је *Повеља Шангајске организације за сарадњу*, којом су дефинисани њени циљеви и принципи, подручја сарадње, радна тела и начин функционисања.¹¹²⁰

Повељом је назначено да је Организација отворена за пријем других земаља из региона које прихватају њене циљеве и принципе и поштују одредбе међународних уговора и иструмената усвојених у оквиру ШОС (чл. 13. Повеље). Исто тако, предвиђено је да земља чланица може изгубити тај статус уколико крши одредбе Повеље, односно ако систематски не испуњава обавезе из уговора и инструмената закљученим у оквиру Организације. Ипак, за више од деценије свог постојања организација није мењала свој састав. У пуноправно чланство није примљена нити једна нова земља, нити је ико од чланова самовољно иступио из организације или на то био приморан одлуком надлежног тела организације (чл. 13.

¹¹¹⁶ Толипов, Ф. Ф., „Организација централноазијског сарадничества в ШОС“, *Ситуација в Центральной Азии и ШОС*, IV међународна конференција, Шангај, 2003, с. 289.;

¹¹¹⁷ Видети шире у:... А. Scheineson, „The Shanghai Cooperation Organization“, (Интернет: <http://www.cfr.org/publication/10883/>, 17.10.2011.);

¹¹¹⁸ А. Bailes, P. Dunay, P. Guang, M. Troitskiy, „The Shanghai Cooperation Organization“, *SIPRI Policy Paper*, No. 17, SIPRI, Stockholm, 2007, p. 4.;

¹¹¹⁹ Видети шире у:... *Declaration on Establishment of The Shanghai Cooperation Organisation*, 15.06.2001., (Интернет: <http://missions.itu.int/~kazaks/eng/sco/sco02.html>, 17.10.2011.);

¹¹²⁰ Видети шире у:... *Shanghai Cooperation Organisation Charter*, 07.06.2002., (Интернет: http://chinadaily.com.cn/china/2006-06/12/content_614628.htm, 18.10.2011.);

Повеље). Једини облик «проширења» остварен је давањем статуса посматрача појединим земљама (Монголији - 2004. и Ирану, Индији и Пакистану - 2005. године).¹¹²¹

Основни циљеви и принципи функционисања организације дефинисани су Повељом, чланом 2. Већ и површна анализа основних циљева показује да они нису једнострано артикулисани и да се односе на широк спектар проблема који егзистирају на евроазијском простору. Акцент је ипак стављен на област безбедности и економије. У безбедносној сфери, ставом 2. наведеног члана, као суштински циљ дефинише се „одржавање и јачање мира, безбедности и стабилности у региону“, док се ставом 3., као примарни безбедоносни циљ Организације одређује борба против међународног тероризма и других облика нетрадиционалних, транснационалних облика угрожавања. Сарадња у превенцији међународних конфликта у интересу њиховог мирног решавања регулисана је у ставу 8, док се ставовима 4. и 5. дефинишу економски циљеви.¹¹²² Истим чланом 2. Повеље ШОС, дефинисани су и основни принципи,¹¹²³ који обавезују земље чланице да их се придржавају приликом свог деловања и они мање - више имају универзални карактер.

Што се тиче организацијског и функционалног аспекта ШОС, односно њене структуре, надлежности и функционисања, Повеља у члану 4. предвиђа постојање две врсте радних тела: а) сталне органе; и б) савете и сусрете представника различитог нивоа, односно различитог подручја деловања, са претежно управном или координишућом улогом. Стални органи су: 1) Секретаријат и 2) Регионална против-терористичка инфраструктура. За разлику од њих, савети и сусрети се су радна тела или институције типа форума. Они се састају периодично (по устаљеној шеми или по потреби) ради разматрања актуелних питања из своје

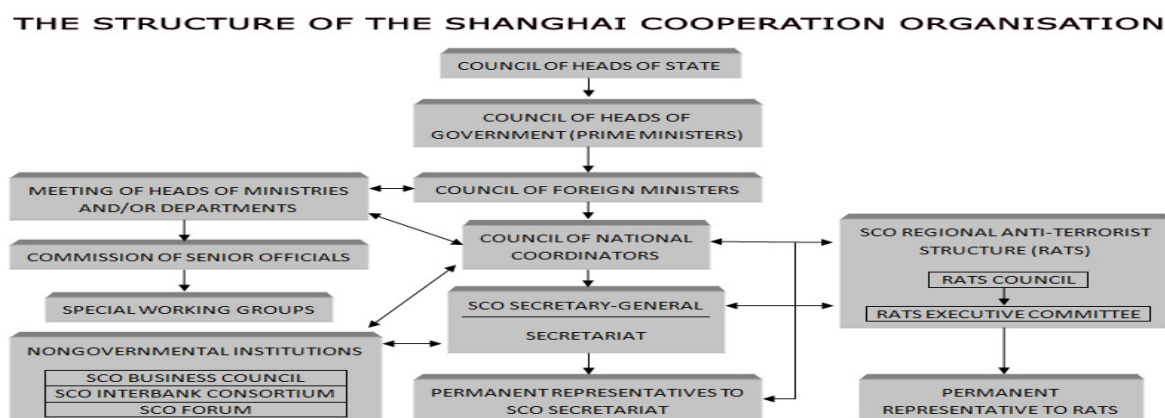
¹¹²¹ Мальшева, Д. Б., „Перспективы расширенной Шанхайской организации сотрудничества“, под. ред. А. В. Торкунова и др., ... оп. цит., с. 430-2.); О добијању статуса посматрача појединих азијских држава, такође и у: ... А. Bailes, P. Dunay, P. Guang, M. Troitskiy, „The Shanghai Cooperation Organization“, ...;

¹¹²² *Циљеви ШОС* (чл. 2. Повеље) су: 1) учвршћивање међусобног поверења и добросуседских односа; 2) унапређивање мултидисциплинарне сарадње у интересу одржавања и јачања мира, безбедности и стабилности у региону...; 3) заједничка борба против, тероризма, сепаратизма и екстремизма свих облика; против илегалне трговине наркотицима и оружјем и других видова криминалних активности транснационалног карактера, као и против илегалне миграције; 4) помагање свеобухватног и уравнотеженог економског раста, друштвеног и културног развоја у региону (...), у интересу повећања животног стандарда и унапређивања услова живота у земљама чланицама; 5) усаглашавање приступа укључивања у глобалну економију; 6) промовисање слобода и основних људских права у складу са међународним обавезама земаља чланица и њиховим националним законодавством; 7) одржавање и развијање односа са другим државама и међународним организацијама; 8) сарадња у превенцији међународних конфликта у интересу њиховог мирног решавања; и 9) заједничко решавање проблема који ће се појавити у XXI веку.... (Видети шире у: ... *Shanghai Cooperation Organisation Charter*, 07.06.2002, (Интернет: http://chinadaily.com.cn/china/2006-06/12/content_614628.htm, 18.10.2011.));

¹¹²³ Према истом члану 2. Повеље ШОС, *основни принципи* Организације су: 1) узајамно поштовање суверенитета, независности, територијалног интегритета држава и неповредивости државних граница; немешање у унутрашње послове других држава и уздржавање од употребе силе и претње силом у међународним односима; 2) једнакост свих држава чланица и изналажење заједничких ставова ...; 3) постепена имплементација сдружених активности у областима од заједничког интереса; 4) решавање спорова између земаља чланица мирним путем; 5) неугрожавање других држава и међународних организација; 6) превенција сваког нелегитимног акта упереног против интереса Организације; и 7) имплементација обавеза које проистичу из актуелне Повеље и других докумената усвојених у оквиру Организације... (*Исто*);

надлежности. То су: 1) Савет шефова држава, 2) Савет шефова влада (премијера), 3) Савет министара спољних послова, 4) Сусрети шефова министарстава и/или агенција и 5) Савет националних координатора.¹¹²⁴ Повешом организације, Савет шефова држава овлашћен је да доноси одлуке о формирању других радних тела, што се потврђује усвајањем додатних протокола, по процедури предвиђеној чл. 21. Повеле. У складу са тим, у функцији унапређивања економске сарадње 2006. године, основан је Пословни савет и Конзорцијум банака ШОС (шема 1.).

Шема 1. *Структура ШОС*

Извор: Килибарда З., „Безбедоносне интеграције у постсовјетском простору – Организација Уговора о колективној безбедности, *Војно дело*, Vol. LXII, бр. 1, 2010.;

Када је реч о главним подручјима, облицима и донетима сарадње земаља чланица ШОС, потребно је напоменути да остваривање наведених циљева организације подразумева успостављање и константно обогаћивање сарадње земаља чланица у различитим областима. Према одредбама Повеле, *главна подручја сарадње* (члан 3.) широко су дефинисана и поред сфере безбедности, обухватају и економска, трговинска, енергетска, еколошка и друга питања, као и сарадњу у области науке и технологије, образовања, здравствене заштите, спорта и туризма и сл.¹¹²⁵

Поред тога, Повеља оставља могућност земљама чланицама да узајамним споразумима проширују подручја сарадње. Према наведеном члану 3. Повеле, *главна подручја сарадње у области безбедности* у оквиру ШОС су мере на одржавању мира и јачању безбедности и поверења у региону, како на сузбијању традиционалних безбедоносних претњи и опасности, тако и борба против нових, транснационалних и мултидимензионалних безбедоносних изазова, ризика и претњи (борба против „три зла“: међународног тероризма;

¹¹²⁴ *Shanghai Cooperation Organisation Charter*, ...;

¹¹²⁵ Мальшева, Д. Б., „Перспективы расширенной Шанхайской организации сотрудничества“, ... оп. цит., с. 430-2.; О главним подручјима сарадње у оквиру ШОС видети шире такође и у: ... А. Scheineson, „The Shanghai Cooperation Organization“, ...;

сепаратизма; и верског фундаментализма и екстремизма.¹¹²⁶), затим борба против илегалне трговине наркотицима и оружјем, против илегалних миграција, као и других облика организованог криминала. На основу презентованих чињеница и изнетих ставова, намеће се закључак да ШОС има развијену сарадњу са другим организацијама на постсовјетском, па и ширем евроазијском простору. Оваква ситуација је разумљива и логична, с обзиром на чињеницу да су осим Кине све чланице ШОС истовремено и чланице ЗНД, као и чланице ОДКБ, па је логично да ове организације тесно сарађују у решавању најважнијих и приоритетних политичко-безбедоносних питања. У складу с тим, ШОС је 2005. године потписала са ЗНД меморандум о разумевању.¹¹²⁷ ШОС, од самог почетка свог функционисања организује заједничка војна увежбавања делова снага које одреде државе чланице у сфери борбе против мађународног тероризма,¹¹²⁸ а према наводима појединих руских аутора, почевши од 2005. године, те антитерористичке војно-безбедоносне вежбе постају све опсежније, са употребом респектабилних војних снага, наоружања и технике. За ове војне вежбе, које свакако представљају прекретницу у области развоја регионалне војне сарадње на евроазијском простору, организација официјално користи назив „мировне мисије“.¹¹²⁹ Током наредне 2006. године покренута је иницијатива за одржавање заједничких војних вежби и са ОДКБ, а 2007. године са ОДКБ потписан је и Споразум о проширивању сарадње у области безбедности, по питањима организованог криминала и кријумчарења наркотика.¹¹³⁰ Све ове чињенице доприносе да се ШОС све више профилише и као значајан механизам уравнотежења утицаја ванрегионалних сила у региону у првом реду САД.¹¹³¹ Ова тенденција нарочито је изражена када је у питању Централноазијски регион.

Изгледа да је Русија форсирањем и јачањем институционалних облика сарадње на постсовјетском, односно евроазијском простору препознала могућност да себи поврати статус једног од најзначајнијег „геополитичког играча“. У том контексту, безбедоносне интеграционе процесе на наведеним просторима (ШОС, заједно са ОДКБ и њеном војном

¹¹²⁶ Видети шире у:... М. Lanteigne, „Security, strategy and the former USSR: China and the Shanghai Cooperation Organisation“, ...;

¹¹²⁷ Видети шире у:... А. Scheineson, „The Shanghai Cooperation Organization“, ...;

¹¹²⁸ Од 2002. године започето је редовно годишње одржавање заједничких антитерористичких војних вежби. (...) Прва таква вежба већег обима под окриљем ШОС названа је „Коалиција 2003.“, одржана 2003. године у граничним областима Казахстана и Кине (...) са учешћем око 1.300 припадника ОС Кине, Русије, Казахстана, Киргистана и Тацикистана, док је Узбекистан одбио учешће... (Ђукановић, Д., Гајић, Д., „Евроазијске безбедоносне интеграције и безбедност Балкана и Србије“, ... оп. цит. стр. 59.);

¹¹²⁹ Видети шире у:... Клименко, А., „Развитие военно-политического сотрудничества между Россией и Китаем в Централно-Азиатском регионе в рамках ШОС“, ...;

¹¹³⁰ Видети шире у:... Е. Marat, & А. Murzakulova, „The CSTO Seeks to Build New Sub-structures“, (Интернет: <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4708>, 14.11.2011.);

¹¹³¹ ШОС све више представља инструмент геополитичког утицаја Русије и Кине, који овим државама омогућује контролу Централне Азије и стварање регионалног система безбедности без учешћа САД... (R. Burnashev, „Regional security in Central Asia: military aspects“, ... р. 137.);

компонентом у виду КСОР) Русија перципира као неке од најзначајнијих механизма које може искористити у остваривању својих интереса у сфери међународне политике. Такав развој догађаја у корист Русије представља важан фактор, који значајно доприноси интензивирању глобалних процеса за које се залаже Русија у постхладноратовској ери. Оваквом развоју ситуације погодвали су и (како је у претходном делу рада више пута истакнуто) с једне стране, стабилизација политичких, економских и друштвених прилика у Русији и њен привредни раст захваљујући пре свега великим приходима од извоза енергената и с друге стране, процес опадања моћи Америке због њеног „предимензионарања“ и смањења њеног утицаја и угледа на планетарном нивоу услед вођења „арогантне“ спољне политике.¹¹³²

На основу изнетих чињеница о безбедносним интеграционим процесима на евроазијском простору у којима Русија има значајну позицију (ШОС), као и на самом постсовјетском простору (који су већином и настали као резултат руских иницијатива и у којима она има водећу улогу), као и на основу презентованог великог броја ставова и мишљења еминентних аутора из ове области, може се закључити да питања у вези са евроазијским регионалним безбедносним организацијама имају изузетну важност у контексту све интензивније и чвршће војно-безбедоносне сарадње држава региона, која је последњих година у пуном замаху. Управо јачање безбедоносних (и свих осталих) интегративних процеса на простору Евроазије у којима Русија има значајну улогу налази се у односу директне пропорције са порастом значаја и јачањем позиције руске државе на планетарном нивоу.

¹¹³² Ароганција је једна од основних одлика спољнополитичког деловања великих сила... (Видети шире у:... Кенеди, П., *Успон и пад великих сила*, Службени лист, Београд, 1996.);

6. ВОЈНА КОМПОНЕНТА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ

6.1. Геополитичке промене и њихов утицај на редефинисање концепта безбедности и одбране Русије

Распад биполарног система и успостављање тзв. Новог светског поретка код готово свих међународних субјеката условили су процес изградње одговарајуће стратегијске и технолошке основе за реализацију националних циљева у политичкој и војној сфери. У новонасталим условима, у међународној заједници која је претрпела значајне промене западне земље суочиле су се са потребом редефинисања својих безбедоносних система. Оваква ситуација условила је стварање нове стратегијске основе и дефинисање правила употребе силе у околностима кад са друге стране није постојао „контрабаланс“. Истовремено, са променом биполарне структуре света мењала се и листа безбедносних изазова, ризика и претњи, али и укупно поимање и практиковање безбедности. Сама промена конституционалних и институционалних аранжмана релативно је лак посао. Знатно је теже променити мишљење и извршити суштинско прекомпоновање безбедносних снага везано за нови начин њиховог ангажовања. Парафразирајући познатог немачког социолога Дарендорфа (Ralf Gustav Dahrendorf), може се рећи да је за промену процедура и планова потребно неколико месеци, за промену структуре и основе нових снага – неколико година, док је за промену мишљења и поимања безбедности неопходно више деценија.¹¹³³

С друге стране, државе Средње и Источне Европе, чланице некадашњег Варшавског уговора, морале су из корена да мењају своје безбедносне системе и да их прилагођавају новонасталим условима. Већина бивших совјетских сателита релативно брзо је извршила потпуну прекомпозицију свог безбедоносног аранжмана и пронашла уточиште у супротном „табору“, једином преосталом војно-политичком савезу - НАТО. Земља предводница те некада моћне војне и идеолошке групације - Руска Федерација, покушавала је да пронађе сопствени пут развоја, са императивом да задржи статус велике државе у постхладноратовском свету. На путу редефинисања сфере безбедности било је великих потешкоћа и озбиљних искушења. Главна последица „инертности“ мишљења у безбедносном (војном) сегменту државне политике, изражавала се као тешко превазилажење матрице хладноратовске логике и у РФ и у САД. Ипак, остала два елемента, базична

¹¹³³ Видети шире у:... Младеновић, М, Килибарда, З, Милосављевић, С, „Постхладноратовске промене безбедоносних и стратешких концепција Руске Федерације“, *Војно дело*, (у штампи)...

стратешко-доктринарна документа и сама структура система безбедности, доживели су видну постхладноратовску трансформацију.

Полазећи од основних стратегијских докумената РФ, може се закључити да су се у периоду постхладноратовског развоја земље, у сфери безбедности дешавале значајне промене. Уочљиво је међутим, да у том процесу није било континуитета и да је процес у великој мери био детерминисан персоналним променама у руководству земље и „институцијама силе“. Другим речима, свака нова гарнитура власти постављала је битно другачије концепцијске основе у односу на оне које је наследила. Захваљујући економској и политичкој консолидацији која је евидентна на почетку овог века, Русија настоји да и на међународном плану врати статус велике државе. Овакав став је недвосмислено истакнут и у Стратегији националне безбедности (т. 21.),¹¹³⁴ где се наводи да је национални интерес РФ у дугорочном периоду „претварање РФ у светску државу“. Како се развијао процес ревитализације Руске Федерације на унутрашњем и спољашњем плану, можда најбоље илуструју промене опредељења у најзначајнијим стратегијско-доктринарним документима руске државе, као и на њима заснованој реформи руских Оружаних снага (ОС). Русија заступа реалистички приступ у поимању међународних односа и спољне политике, са чврстим становиштем да су значај и утицај неког субјекта у међународним односима директно пропорционални квантуму његове тврде и меке моћи (политичке, економске, војне, идеолошке) којим тај субјект располаже. У том контексту у Русији се традиционално прихвата да војна моћ, односно „институције силе“ представљају један од најзначајнијих фактора обезбеђивања спољнополитичке позиције земље у свету.

Персоналне промене у руководству земље, односно избор Владимира Путина за председника Руске Федерације 2000. године, условиле су значајне промене стратешке перцепције о спољној угрожености земље и кључним претњама националној безбедности. У почетној фази, акценат је био на борби против тероризма и другим облицима транснационалних претњи и угрожавања, али се касније истиче и неопходност припреме земље за одбрану од класичних облика војног угрожавања. Такав став институционализован је и кроз одредбе Војне доктрине Русије из 2000. године, које експлицитно дефинишу спољашње претње безбедности земље. У тачки 5. Војне доктрине Русије из 2000. године,¹¹³⁵ као основне спољашње претње се наводе: а) територијалне претензије према РФ и мешање у њене унутрашње ствари; б) покушаји да се игноришу (занемарују) интереси РФ при

¹¹³⁴ Видети шире у:... *Стратегија национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года*, (Интернет: <http://www.politua.ru/concept/386.html>, 23.11.2011.);

¹¹³⁵ Видети шире у:... *Военная доктрина Российской Федерации*, от 21. апреля 2000 г., № 706, (Собрание законодательства Российской Федерации, 2000, № 17, ст. 1852.), (Интернет: http://www.armscontrol.org/act/2000_05/dc3ma00?print, 23.06.2010.);

решавању проблема међународне безбедности и спречавање Русије да се учврсти као један од утицајних центара вишеполарног света; в) постојање оружаних конфликта регионалног и локалног карактера у близини руских граница и граница њених савезника; г) стварање (повећавање) војних групација у близини руских граница и граница њених савезника којима се нарушава створени баланс снага; д) ширење војних блокова и савеза на штету безбедности Русије; ђ) увођење страних војски на територије држава у окружењу РФ и њој пријатељских земаља, уз нарушавање одредби Повеље ОУН; е) стварање, опремање и припрема оружаних формација и војних групација на територији других држава, с циљем њиховог пребацивања за дејство на територији РФ и њених савезника; ж) напади (оружане провокације) на војне објекте РФ лоциране на територијама других држава, на објекте на државној граници, као и на Светском океану; з) дејства усмерена на подривање глобалне и регионалне стабилности, путем ометања рада руског државног и војног руководства, нарушавања функција стратегијских нуклеарних снага, система упозоравања о ракетном нападу, ПВО, контроле космичког пространства, итд.; и) непријатељска дејства информационо-техничког и информационо-психолошког карактера која наносе штету војној безбедности РФ и њених савезника; ј) дискриминација, нарушавање права, слобода и законитих интереса грађана РФ у иностранству; к) међународни тероризам.¹¹³⁶ Нова Војна доктрина РФ, донета 10. фебруара 2010. године,¹¹³⁷ још више је актуелизовала потребу заштите од спољашњих војних претњи. Списак спољних опасности по безбедност Русије (Тачка 8.) још је потпунији и експлицитнији у односу на онај који је наведен у претходном доктринарном документу из 2000. године: а) настојања да се НАТО-у да глобални карактер, (...) као и приближавање војне инфраструктуре земаља чланица НАТО границама РФ, ширењем савеза; б) покушаји да се дестабилизацијом ситуације у појединим државама и регионима подрије стратегијска стабилност; в) формирање (повећавање) војних контингента страних држава (или савеза) на територијама држава у близини РФ и њених савезника; г) стварање и инсталирање система стратегијске противракетне одбране којима се подрива глобална стабилност и нарушавају успостављени односи снага у ракетно-нуклеарној сфери, као и милитаризација космичког пространства и развијање стратегијских система конвенционалног наоружања високе прецизности; д) територијалне претензије према РФ и њеним савезницима и мешање у њихове унутрашње ствари; ђ) ширење оружја за масовно уништење, ракета и ракетне технологије и повећање броја држава које поседују нуклеарно наоружање; е) нарушавање

¹¹³⁶ Видети шире у:... *Независимая газета*, от 22.4.2000 г. (Интернет; http://www.ng.ru/politics/2000-04-22/5_doktrina.html, 06.11.2010.);

¹¹³⁷ Видети шире у:... *Военная доктрина Российской Федерации*, от 5 февраля 2010. г., № 146, (Интернет: <http://www.rg.ru/2010/02/10/doktrina-dok.html>, 26.04.2011.); Опубликовано в: *Российская газета*, Федеральное издание, № 5106, от 10. февраля 2010 г.;

међународних уговора и непоштовање раније прихваћених међународних обавеза у области ограничавања и смањења наоружања од стране појединих држава; ж) примена војне силе на територијама држава у близини РФ уз нарушавање Повеље ОУН и других норми међународног права; итд.¹¹³⁸ На основу изнетих ставова и чињеница, може се закључити да су наведене геополитичке промене у великој мери условиле промену перцепције безбедности руског руководства, која је институционализована кроз доношење нових стратегијско-доктринарних докумената у области националне безбедности почетком и крајем прве деценије овог века. Ове промене такође су на најексплицитнији начин утицале и на реформу руских Оружаних снага, односно целокупних „институција силе“.

6.2. Оружане снаге у безбедносно-одбрамбеном систему Руске Федерације

6.2.1. Систем одбране и заштите Руске Федерације

Структуру система одбране и заштите Руске Федерације чини већи број државних органа, организација и институција, међу којима су и тзв. *институције силе*: министарства и друге државне организације које поседују монопол физичке силе, опремљене и оспособљене да у одређеним условима решавају своје задатке и уз примену насилних метода. Окосницу тог система као и у другим земљама чине Оружане снаге РФ које су у саставу Министарства одбране. Све послове везане за питања безбедности, одбране и заштите РФ, обједињује институција Савета безбедности РФ (СБ РФ), који представља саветодавни орган, који припрема одлуке Председника РФ по питањима остваривања заштите државе, друштва и личности од свих облика унутрашњег и спољњег угрожавања.

Савет безбедности РФ (СБ РФ). Према одредбама Устава РФ, Председник РФ формира и руководи Саветом безбедности РФ (СБ РФ).¹¹³⁹ Савет безбедности обезбеђује реализацију јединствене државне политике у области безбедности и ствара услове за реализацију уставних надлежности Председника РФ по питањима заштите слобода и права човека и грађанина, заштите суверенитета, независности и територијалне целовитости РФ.¹¹⁴⁰ Сагласно закону, СБ се састаје најмање једанпут месечно, а по потреби могу се сазивати и ванредне седнице овог органа. СБ РФ разматра и разрађује најважнија

¹¹³⁸ Видети шире у:... *Российская газета, Документы*. (Интернет: <http://www.rg.ru/2010/02/10/doktrina-dok.html>, 11.12.2011.);

¹¹³⁹ Одлука о формирању Савета безбедности, донета је заједно са дефинисањем улоге Председника РСФСР, Законом „О Председнику РСФСР“, од 24.05.1991. године.;

¹¹⁴⁰ Основни документ којим се регулише актуелни статус СБ РФ, јесте „Правилник о Савету безбедности РФ“, одобрен указом Председника РФ (№ 726), 07.06.2004. године.;

концепцијска документа и питања унутрашње и спољне политике РФ у области националне безбедности, а посебно: а) стратегијске проблеме државне, економске, друштвене, одбрамбене, информационе, еколошке и других видова безбедности и заштите живота и здравља грађана; б) пројекте везане за прогнозе и начине спречавања ванредних ситуација, уклањања њихових последица и обезбеђења стабилности правно-политичког поретка. Своје одлуке, СБ доноси простом већином гласова сталних чланова, а оне ступају на снагу после одобрења од стране председника СБ (Председник РФ - по функцији). Када је реч о саставу СБ РФ, начин формирања одређује Председник РФ. Он поставља чланове и руководи радом овог тела. Непосредно му је потчињен *Секретар СБ*, који обезбеђује рад СБ, проводи радне састанке и управља укупном организацијом рада.¹¹⁴¹ Апарат СБ је самостална институција у оквиру Администрације Председника РФ и има статус управе. У оквиру своје надлежности, Савет образује различите комисије као основне радне органе. Комисије могу да се формирају на функционалној или територијалној основи и могу имати статус сталног или привременог тела. У циљу научног заснивања свог рада формиран је и Научни савет СБ у чији састав улазе представници РАН, руководиоци научних организација и други експерти из области безбедности.

Оружане снаге Руске Федерације (ОС РФ) представљају државну војну организацију чија је основна функција одбрана земље.¹¹⁴² Према Закону о одбрани, ОС РФ су намењене за одбрану од агресије, за оружану заштиту целовитости и неприкосновености територије РФ као и за обављање задатака сагласно федералним уставним законима и међународним уговорима РФ (основне мисије и задаци ОС РФ). Оружане снаге делују у оквиру Министарства одбране РФ. Поред Армије, као основног дела оружаних снага, у Министарству одбране постоје још три федералне службе и две федералне агенције, везане за послове остваривања основних задатака Оружаних снага. То су: Федерална служба за војно-техничку сарадњу; Федерална служба за техничку и извозну контролу; Федерална служба за набавке; Федерална агенција за специјалну изградњу; и Федерална агенција за испоруку наоружања, војне, специјалне технике и материјалних средстава.

Врховни командант Оружаних снага је Председник Руске Федерације. Непосредно управљање обезбеђује министар одбране (осим војски које не улазе у видове и самосталне родове ОС), преко Министарства одбране и Генералштаба Оружаних снага РФ. Попуна ОС врши се комбиновано: путем позивања грађана РФ на војну службу по екстериторијалном

¹¹⁴¹ У последње време, присутна је тенденција да се чланови СБ постављају на персоналној основи по избору Председника (а не по дужности).;

¹¹⁴² Према подацима из марта 2010. године, бројно стање ОС РФ износило је око милион припадника (5. место у свету), док је буџет за потребе одбране у тој години износио око 40,3 милијарде америчких долара.;

принципу и путем добровољног приступања грађана РФ и страних држављана на војну службу.¹¹⁴³

Основна војно-административна јединица РФ јесте Војни округ Оружаних снага РФ. Од 01. децембра 2010. године, промењена је и војно-административна подела РФ, коју сада чине четири војно-административна округа (целине): а) Западни војни округ; б) Јужни војни округ; в) Централни војни округ; и г) Источни војни округ. Пре тога постојало је шест војних округа (Лењинградски, Московски, Северно-Кавкаски, Приволжско-Уралски, Сибирски и Далекоисточни), чија је улога била суштински другачија од улоге садашњих оперативно-стратегијских команди. Сам појам војни округ задржан је из ранијег периода, али је поред смањења броја војно-административних јединица суштински промењен и њихов статус. По најновијим решењима то су у ствари Оперативно-стратегијске команде, којима се потчињавају све јединице војске али и друге „институције силе“ које се налазе на том простору. Другим речима, војни окрузи сада имају функцију оперативног руковођења свим војним снагама независно из којих су федералних структура, што практично значи да су и граничне јединице и јединице унутрашње војске, као и јединице цивилне заштите и друге формације у оперативном смислу потчињене оперативно-стратегијским командама.

а) *Западни војни округ* (Оперативно-стратегијска команда „Запад“) је у административним границама Република: Карелија и Коми; Архангелској, Белгородској, Брјанској, Владимирској, Вологодској, Ивановској, Калињинградској, Калужској, Костромској, Курској, Лењинградској, Липецкој, Московској, Мурманској, Нижегородској, Новгородској, Орловској, Псковској, Рјазанској, Смољенској, Тамбовској, Тверској, Тулској и Ярославској Области; Градова: Москва и Санкт-Петербург, као и Ненецког Аутономног Округа. На овом простору раније су били размештени Московски и Лењинградски војни округ, Балтичка и Северна флота. Штаб округа је у Санкт-петербургу.

б) *Јужни војни округ* (Оперативно-стратегијска команда „Југ“) је у административним границама Република: Адигеја, Дагестан, Ингушетија, Кабрдино-Балкарија, Колмикија, Карачево-Черкезија, Северна Осетија-Аланија, Чеченија; Краснодарске и Ставропољске Покрајине; као и Астраханске, Волгоградске и Ростовске Области. Раније је овде био Севернокавказки војни округ, Црноморска флота и Каспијска флотила. Штаб је у Ростову на Дону.

в) *Централни војни округ* (Оперативно-стратегијска команда „Центар“) је у административним границама Република: Алтај, Башкортостан, Мариј Ел, Мордовија,

¹¹⁴³ Служењу војног рока подлежу грађани мушког пола, старости од 18 до 27 година. Од 01. јануара 2008. године, војни рок траје 12 месеци. На војну службу по уговору примају се грађани РФ старости од 18 до 40 година и странци од 18 до 30 година. Дужина уговора износи три, пет или десет година.;

Татарстан, Тива, Удмурска, Хакасија, Чувашка; Алтајског и Приморског Краја; Иркутске, Кемеровске, Кировске, Курганске, Новосибирске, Омске, Оренбуршке, Пензенске, Самарске, Саратовске, Свердловске, Томске, Тјуменске, Уљановске и Чељабинске Области; Хант-Мансијског Аутономног Округа-Југри и Јамало-Ненецког Аутономног Округа. Раније је ту био Приволжско-Уралски војни округ и делови Сибирског војног округа. Штаб је у Јекатеринбургу.

2) *Источни војни округ* (Оперативно-стратегичка команда „Исток“) је у административним границама Република: Бурјатија и Саха (Јакутија); Забајкалске, Камчатске, Приморске и Хабаровске Покрајине; Амурске, Магаданске и Сахатинске Области; Јеврејске Аутономне Области и Чукотског Аутономног Округа. Раније је на том простору био Далекоисточни и делови Сибирског војног округа, као и Тихоокеанска флота. Штаб је у Хабаровску.

Оружане снаге Руске Федерације деле се на три вида: 1) Копнена војска; 2) Војно-ваздухопловне снаге; и 3) Војно-поморске снаге (флота); као и на три самостална рода: А) Космичка војска; Б) Ракетна војска стратегијске намене; и В) Ваздушно-десантна војска. Поред тога у ОС улази позадина и војнички састави и органи у којима је предвиђена војна служба, али који не улазе у састав видова и самосталних родова. То су: а) Унутрашња војска Министарства унутрашњих послова; б) Војска цивилне одбране Министарства за ванредне ситуације; в) Спољно-обавештајна служба; г) Органи ФСБ (у оквиру тога гранична служба и служба специјалне везе и информација); д) Органи Федералне службе за обезбеђење.

Када су у питању основни видови Оружаних снага Руске Федерације, Војно-ваздухопловне снаге, организационо се састоје од: авијације (бомбардерске, јуришне, ловачке, авијације ПВО, извиђачке, транспортне и специјалне); војске ПВО; радиотехничке војске; специјалне војске; јединица и установа позадине. Војно-поморске снаге организационо се састоје од родова: подводних снага; надводних снага; морске авијације; морске пешадије и обалске војске; јединица специјалне војске; и позадине. Војно-поморске снаге, по територијалном принципу (распоређености) деле се на четири флоте и једну флотилу (Балтичка, Северна, Тихоокеанска, и Црноморска флота; и Каспијска флотила).

Када је реч о самосталним родовима Оружаних снага Руске Федерације, Космичка војска обухвата: а) Армију ракетно-космичке одбране; б) „Први државни опитни космодром «Плесецк»“, ¹¹⁴⁴ в) Главни опитни центар за испитивање и управљање космичким средствима, под називом „Г. С. Титов“; г) Управу за увођење средстава Ракетно космичке одбране; д)

¹¹⁴⁴ До 2007. године у функцији је био и „Други космодром «Свободный»“, а до 2008. године и „Пети космодром «Байконур»“, који је од тада постао космодромом за искључиво цивилну намену.;

Војно-наставне установе и јединице за обезбеђење.¹¹⁴⁵ Ракетна војска стратегијске намене обухвата: а) три ракетне армије (штабови у градовима: Владимир, Оренбург, Омск); б) „Четврти државни централни интервидовски полигон „Капустин Яр“;¹¹⁴⁶ в) „Четврти Централни научноистраживачки институт (град Јубилејни у Московској области); г) Школске установе (Војна академија „Петар Велики“ у Москви, Војни институти у градовима: Серпухов, Ростов и Ставропољ); д) Арсенали и централни ремонтни заводи, базе за чување наоружања и војне технике. У састав Ваздушно-десантне војске улазе: а) 4 дивизије (7. Новоросијска, 76. Псковска, 98. Ивановска, 106. Тулска); б) Школски центар (Омск); в) Висока Рјазанска школа; г) 38. пук везе; д) 45. извиђачки пук; њ) 31. бригада (Уљановск). Поред тога у војним окрузима (потчињене команданту округа) постоје ваздушно-десантне (или десантно-јуришне) бригаде које нису у саставу Ваздушно-десантне војске.

6.2.2. „Институције силе“ Руске Федерације

„Институције силе“ у РФ обухватају знатно већи број институција него што је то уобичајено. „Институције силе“ чине одређени државни органи и друге државне организације које поседују монопол физичке силе, односно које су опремљене и оспособљене за решавање задатака из своје надлежности. Окосницу тог система, као и у другим земљама чине Оружане снаге РФ које су у саставу Министарства одбране. Поред њих у „институције силе“ спадају: Министарство унутрашњих послова, Министарство за цивилну одбрану, ванредне ситуације и ликвидацију последица елементарних непогода, Државна курирска служба РФ, Спољна обавештајна служба РФ, Федерална служба безбедности РФ, Национални антитерористички комитет РФ, Федерална служба за контролу трговине наркотицима, Федерална служба обезбеђења РФ, Управа за обезбеђење делатности Председника РФ. Укупно бројно стање припадника свих ових институција силе износи око шест милиона.

¹¹⁴⁵ Основна школска установа је Војно-космичка академија „А. Ф. Можайски“;

¹¹⁴⁶ У саставу овог полигона улази бивши „10.-ти Опитни полигон Сари-Шаган“ у Казахстану.;

6.3. Реформа и реорганизација руске војске у контексту новог концепта безбедности и одбране РФ

6.3.1. Реформа Оружаних снага Русије и обједињавање војно-индустријског комплекса

Неопходност реформе Оружаних снага Руске Федерације условљен је низом фактора од којих су најважнији: промена карактера спољних претњи и изазова, корекција државне политике, међународна позиција земље и њено безбедоносно окружење, развој војне науке и технике, промене у социјалној структури друштва, итд. Војна реформа у Русији практично се проводи од распада СССР, мада је још Горбачов 1988. године покушао да унесе одређене промене у структури и начину функционисања совјетске армије и флоте. Од тог периода може се уочити неколико покушаја реформисања руских ОС, који су углавном садржали три основна задатка: а) смањење укупног бројног стања и броја јединица армије; б) техничка модернизација наоружања и опреме и оспособљавање кадрова за њихову употребу; и в) побољшање економских и социјалних услова живота и рада војника и старешина. Међутим, иако су реформе ОС текле двадесетак година у континуитету, овај процес како је напоменуто, директно је био детерминисан персоналним променама у државном и армијском руководству, тако да је свака нова гарнитура на власти правила сопствене процене које су се значајно (суштински) разликовале од претходних, односно са сваким новим министром одбране или начелником генералштаба оне су практично увек започињане изнова.

Раних деведесетих година прошлог века руководство земље предвођено Борисом Јељцином проценило је да Русији не прети озбиљна спољашња опасност, па је и у Војној доктрини из 1993. године уочљиво одсуство „спољног противника“ руској безбедности. У складу са тим, јула 1997. године, председник РФ потписао је Указ „О претходним мерама за реформу Оружаних снага РФ и усавршавање њихове структуре“. У наведеном Указу образлаже се основаност и неопходност реформе руских ОС, одређују етапе, садржај, економска заснованост и рокови целокупног процеса. Као основа за реформу узета је процена по којој се после завршетка „хладног рата“ војно-политичка ситуација у свету суштински изменила и то у позитивном смислу. Безбедносна перцепција се заснивала на ставу да више не постоји оштра и опасна војна и идеолошка супротстављеност два система, као и да за земљу у актуелним условима и ближој перспективи, нема опасности од рата ширих размера. Исто тако, било је наглашено становиште да је минимална вероватноћа за избијање оружаног сукоба ширих размера са НАТО савезом, без обзира на његово ширење на Исток. У указу се такође наводи да Русија ни једну државу, нити народ не посматра као

свог потенцијалног противника.¹¹⁴⁷ Операционализујући полазне основе, а посебно закључак да земљи не прети реална војна опасност, донета је одлука о смањењу бројног стања армије. У том тренутку руске ОС бројале су око 1,7 милиона људи, не рачунајући многобројне друге „институције силе“ са елементима војне организације. Сматрало се да је њихов број очигледно неадекватан постојећој војној опасности, па је одлучено да се систем реорганизује и смањи.

Како је истакнуто, неопходност реформе ОС диктирана је не само безбедоносним, већ и великим бројем других чинилаца од којих су свакако најзначајнији економски, демографски и социјални. У периоду доношења одлуке о реформи ОС у земљи се већ шест година проводила економска реформа. Основна карактеристика економског стања земље била је свеобухватна, системска криза, јер је производња наставила да пада, а Русија је по низу кључних показатеља, озбиљно заостајала за главним центрима моћи у савременом свету. Њен удео у светској економији износио је свега 2%, док је њено учешће у војним расходима било око 4%, што је значило да су војни расходи Русије били два пута већи од просечног светског нивоа. У том периоду за одржавање ОС, других војски и органа безбедности, трошило се и до 40% годишњег буџета земље. Као важан разлог који је условљавао неопходност реформе ОС навођен је и демографски фактор, односно страховит пад наталитета. Само током 1996. године број становника РФ смањио се за 475 хиљада, а прогнозе су биле да ће се таква тенденција наставити и у наредним годинама. Сходно томе, један од најалармантнијих проблема био је недостатак регрута. У исто време, поред ОС РФ у оквиру још 15 федералних институција постојале су формације са елементима војне организације. На пример, МУП је у то време имао око 540 хиљада припадника, плус 260 хиљада у саставу Унутрашње војске; Железничка војска је имала око 80 хиљада људи; Погранична војска - 230 хиљада; Министарство за ванредне ситуације - 70 хиљада; итд.¹¹⁴⁸

Према замисли државног и војног врха из тог периода, читав процес реформи требало је да се одвија у неколико етапа у којима би се реализовали конкретни тежишни процеси. У првој етапи у периоду до 2000. године, требало је да се оствари оптимизација структуре, борбеног састава и бројности ОС. У том периоду дошло је до разраде нове војне доктрине, активног спровођења научно-истраживачких и експериментално-конструкторских радова на производњи наоружања нове генерације, средства војног руковођења и везе, а инсистирано је и на развоју технологије двоструке намене (војне и цивилне). У другој етапи (2000-2005),

¹¹⁴⁷ Видети шире у:... *Аљанс медиа Предпринимателскоје право*, (Интернет: http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_52336.html, 18.03.2012.);

¹¹⁴⁸ Видети шире у:... Младеновић, М, Килибарда, З, Милосављевић, С, „Постхладноратовске промене безбедоносних и стратешких концепција Руске Федерације“, ...;

било је предвиђено квантитативно смањење ОС, повећање њихове борбене способности, прелаз на професионални принцип попуне и наставак активности на производњи наоружања нове генерације.¹¹⁴⁹

План реформе поред функционалног, предвиђао је и крупне промене организацијског аспекта. До 01. јануара 1998. године било је предвиђено обједињавање Ракетне војске стратегијске намене (РВСН) са Војно-космичким снагама (ВКС) и Војском ракетно-космичке одбране, уз истовремену оптимизацију руковођења овим снагама у смислу њиховог бројчаног смањења за трећину. Током исте године било је предвиђено и обједињавање Војно-ваздушних снага и Војске против-ваздушне одбране. У војно-поморским снагама такође су биле предвиђене значајне промене, мада је основна структура остала иста са четири флоте (Балтичка, Северна, Тихоокеанска и Црноморска) и једном флотилом (Каспијска). У Копненој војсци, број дивизија требало је да се смањи на 25. Према речима тадашњег председника Русије Бориса Јељцина, као резултат реформи „савремене руске ОС треба да буду компактне, мобилне и наоружане савременим наоружањем“.¹¹⁵⁰ Међутим, по мишљењу великог броја руских војних експерата, у складу са (олаком) проценом о смањењу спољне опасности земље, дошло је и до директног урушавања одбрамбене моћи Русије смањењем нуклеарног потенцијала земље, рачунајући не само смањење броја атомских бојевих глава, већ и њихових „носача-испоручиоца“ (тзв. нуклеарне тријаде - стратешке авијације, нуклеарних подморница и балистичких ракета), а у складу са преузетим обавезама на основу међународних споразума. Групација Космичке војске битно је смањена, а системи противваздушне (ПВО) и противракетне одбране (ПРО) нису одржавани на адекватан начин.¹¹⁵¹ Поред тога, продате су и велике залихе нуклеарног материјала (уранијума и плутонијума) годинама складиштене за војне потребе.¹¹⁵²

У складу са виђењем ситуације у свету, која је изнета у Војној доктрини из 2000. године и реформа руских ОС доживела је извесне корекције, пре свега у смислу обезбеђивања функције одвраћања од покушаја било ког субјекта да угрози безбедност Русије. Руководство се определило за примену стратегије тзв. асиметричног одговора који подразумева убрзан развој стартегијских компоненти ОС (пре свега нуклеарних), адекватан процењеној угрожености земље, уз истовремено значајно квантитативно смањење

¹¹⁴⁹ Према тадашњем плану реформе ОС, до 2005. године, број припадника ОС требао је да буде смањен за око 600 хиљада официра и подофицира, а број цивила да буде преполовљен, са 600 на 300 хиљада. Планирано је да до 01. јануара 1999. године, број припадника Оружаних снага РФ буде смањен на 1,2 милиона... (*Исто*, ...);

¹¹⁵⁰ Видети шире у:... *Красная звезда*, 30 јула 1997 г.;

¹¹⁵¹ Видети шире у:... Ивашов, Л., „Реформа Армии: чем грозят инициативы Сердюкова“, *Советская Россия*, от 24.10.2008 г.;

¹¹⁵² Фоненко, А., „Трансформация сдерживания“, 20 лет российско-американских отношений в стратегической сфере“, *Россия в глобальной политике*, Но 6, ноябрь-декабрь 2009, с. 83.;

конвенционалних снага, преваходно у циљу подизања квалитативне компоненте, која је по свим релевантним параметрима значајно заостајала у компарацији са оствареним стандардима у западним армијама, нарочито у САД. При томе, треба имати у виду и чињеницу да за разлику од других „постсоцијалистичких земаља“, које као образац и мерило степена реформе сопствених ОС узимају Армију САД, руски стручњаци сматрају да је за руске услове то неприхватљиво и непримерено. Основни разлози који се притом наводе су различита улога ОС у једном и у другом војно-безбедоносном систему, као и неупоредивост војних традиција руске и америчке војске.¹¹⁵³

Сукоб са Грузијом августа 2008. године, показао је велике слабости у функционисању руских конвенционалних ОС и у великој мери је утицао да се политичко и војно руководство још одлучније посвети проблемима реформе ОС. Посебна слабост у практичној примени војних снага испољена је у сфери руковођења и командовања, па је као једно од тежишта за наредни период истакнуто питање усавршавања система за аутоматизовано командовање војним групацијама. Према речима начелника Генералштаба Руске армије, Николаја Макарова, сходно тадашњим правилима којима се регулисао рад команди и штабова у ратним дејствима, команданту бригаде дато је пет часова за разраду замисли за предстојећу борбену операцију и за издавање задатака потчињеним командама; исто толико времена било је дато и командантима батаљона и командирима чета и водова за њихов рад и издавање наређења потчињенима. „Поређења ради, у кинеској армији на пример, захваљујући увођењу дигиталне технологије и система аутоматизованог командовања, време од доношења одлуке за борбену операцију и њено преношење до нижег командног састава (од команданата бригада до командира водова) смањено је на само 20 минута.“¹¹⁵⁴

Анализирајући ситуацију у вези са стањем и потребама у области безбедности, урађене су анализе и других аспеката безбедносно-заштитног система земље и започета процедура за промену организације и функционисања руске армије. На седници колегијума министра одбране октобра 2008. године, утврђен је систем мера за измену структуре, састава и бројног стања ОС РФ. Државна Дума је као израз општег опредељења руководства земље за спровођење војне реформе, крајем 2008. године прихватила документ који је предложио начелник Генералштаба: „Перспективни облик Оружаних снага РФ и мере за његову реализацију у периоду 2009-2010. године“ у коме су дате основна полазишта за реформу

¹¹⁵³ Конкретизујући овакво становиште, поједини руски аутори између осталог истичу чињеницу да су се Сједињене Државе у оба светска рата у сукобе укључивале практично у завршној фази ратних операција... (Видети шире у:... Младеновић, М, Килибарда, З, Милосављевић, С, „Постхладноратовске промене безбедоносних и стратешких концепција Руске Федерације“, ...);

¹¹⁵⁴ Видети шире у:... Литовкин, В., „Началњик Генштаба поставил диагноз“, (Интернет: http://nvo.ng.ru/concepts/2011-04-01/5_diagnoz.html, 17.08.2012.);

руских ОС, од расформирања дивизија и смањења бројног стања официра и подофицира, до обезбеђења наоружања и војне технике у наредних 12 година. У складу са предлогом Генералштаба, до 1. јануара 2016. године, формацијско бројно стање армије треба да се сведе на један милион у време мира и 1,7 милиона у време ратног стања. Један од основних праваца реформе јесте прелазак од четворостепеног (војни округ - армија - дивизија - пук) на тростепени систем руковођења и командовања (војни округ - оперативна команда - бригада). Када је реч о квантитативном смањењу формацијских састава и бројног стања руских Оружаних снага, наведеним документом се предвиђа њихово значајно умањење. Од оружане силе која је 2008 године имала 1,2 милиона војника и официра, планирано је формирање армије од око милион припадника.¹¹⁵⁵

¹¹⁵⁵ Према усвојеном документу, пројекција квантитативног смањења ОС РФ у будућности, како у целини, тако и појединих њених делова, изгледа овако: а) **Генералштаб и Централни апарат Министарства одбране (МО)**: до 2012. године, бројно стање Централног апарата МО и Генералштаба треба да се смањи око 2,5 пута. У моменту доношења одлуке о смањењу у Централном апарату МО било је 10.523, а у Генералштабу 11.290 припадника. Од скоро 22.000 запослених у овим институцијама треба да остане око 8.500. При томе, функције Генералштаба и осталих органа МО нису значајно мењане; б) **Копнена војска (Ков)** – Квантитативно и квалитативно, највећи обим реформи предвиђен је у овом роду ОС, што илуструје чињеница да је у квантитативном смислу, предвиђено смањење броја борбених јединица за око 90% (Од 1.890 на 172). Предвиђено је укидање 23 војне дивизије и преформирање 12 моторизованих бригада, уз формирање 39 војних бригада, 21 бригада ракетне војске и артиљерије, 7 бригада ПВО, 12 бригада везе, 2 бригаде за радиоелектронско дејство. Остаје само једна дивизија (на Далеком истоку) и 17 самосталних пукова; в) **Војно-ваздухопловне снаге (рус: ВВС)**: предвиђено је да ВВС треба да се састоје од Оперативно-стратегијске команде, Војске космичке одбране (ВКО), Команде стратегијске авијације, Команде војно-транспортне авијације и четири команде ВВС и ПВО. У структури овог вида предвиђено је постојање пет бригада ВКО, 55 авијацијских база, ракетних и радиотехничких пукова и ПВО бригада. Смањује се преко 50.000 официрских дужности. Истовремено, планирана је набавка преко 700 авиона разних типова укључујући и ловце пете генерације, преко 100 савремених хеликоптера, око 200 ракетних комплекса ПВО и 10 беспилотних летилица; г) **Војно-поморске снаге (ВМФ)**: ВМФ се смањује скоро за половину: од 240 на 123 јединице. Предвиђено је да до 2020. године, морнарица добије 8 стратешких и 12 обичних подморница као и 41 ратни брод; д) **Ракетна војска стратегијске намене (РВСН)**: РВСН треба да се смањи са 12 на 9 дивизија. Оптимизација структуре ових снага условљена је и Уговором о смањењу стратешког офанзивног потенцијала који је Русија потписала. У складу са тим, до 2016. године треба да се формирају 4 ракетне дивизије са стационарним и 5 са мобилним ракетним системима. Укупно, у РВСН треба да остане око 500 интерконтиненталних балистичких ракета (ИКБР), у оквиру чега око 50 система «Топољ-М». Предвиђено је и увођење у наоружање ракетних система нове генерације, као што је ИКБР „ПС-24“; е) **Космичке снаге (КВ)** треба да се смање са седам на шест борбених састава; ж) **Ваздушно-десантне снаге (ВДВ)**: од шест јединица ВДВ остаће пет. Утврђено је да је нецелисходно груписати снаге за брзо реаговање на једном месту па ће, поред класичних ВДВ у сваком Војном округу бити формирана по бригада ВДВ ради решавања хитних борбених задатака; з) **Позадинске снаге**: руководећа структура позадинских снага смањују се за 70%. У централном апарату остаје нешто више од 300 дужности од којих 60% припада официрима и подофицирима, а 40% цивилним лицима. Упоредо са смањењем броја позадинских база и складишта, смањује се 12,5 хиљада дужности, од чега 5,6 хиљада официрских и подофицирских. Позадинске снаге ће бити реорганизоване од ранијег екстериторијалног, по територијалном принципу. Планирано је расформирање 277 база и складишта и формирање 34 комплексне базе за материјално-техничко обезбеђење. Задовољавање великог броја потреба позадинског обезбеђења предвиђено је да се организује на комерцијалној основи, преко цивилних институција; з) **Војни наставно-научни центри**: у области образовања војног кадра, такође су предвиђене значајне промене. Уместо досадашњих 65 војно-школских установа (15 академија, 46 института и војних школа, четири универзитета), предвиђено је формирање 10 наставно-научних центара по територијалном принципу, при чему ће сваки од ових центара оспособљавати стручњаке за све области... (Видети шире у:... «*Ваш правовой минимум*», (Интернет: <http://albert-os.narod.ru/Reforma.html>, 11.07.2012.);

Бројчани показатељи квантитативног смањења бројног стања војних јединица у свим видовима ОС Руске Федерације, представљени су у табели 4.

Табела 4. *Динамика смањења бројног стања војних јединица у свим видовима ОС РФ*

Вид ОС	2008. год.	2012. год.	% смањења
Копнена војска (Ков)	1890	172	90
Војно-ваздухопловне снаге (ВВС)	340	180	48
Војно-поморске снаге (ВМФ)	240	123	49
РВСН	12	8	33
Космичке снаге	7	6	15
Ваздушно-десантне снаге	6	5	17

Извор: *Ваш правовой минимум*, (Интернет: <http://albert-os.narod.ru/Reforma.html>, 11.07.2012.);

Највећа смањења односе се на официрски састав, где је предвиђено да се број официра смањи са 300.000, на 150.000. (табела 5.).

Табела 5. *Смањење бројног стања официрског и подофицирског кадра у ОС РФ*

Категорија старшина	2008. год.	2012. год.	% смањења
генерали	1107	886	20
пуковници	25665	9114	65
мајори	99550	25000	75
капетани	90000	40000	54
подофицири /морнарички	140000	0	100

Извор: *Ваш правовой минимум*, (Интернет: <http://albert-os.narod.ru/Reforma.html>, 11.07.2012.);

Иако је и у претходном периоду реформа ОС великим делом била усмерена на спречавање класичних облика угрожавања безбедности земље, нова Војна доктрина РФ донета 10. фебруара 2010. године, још више је актуелизовала потребу реализације планова за реформу ОС у духу заштите од спољашњих војних претњи.¹¹⁵⁶ У складу са перцепцијом постојећих безбедносних изазова и претњи дата су одговарајућа стратешка опредељења у области одбране и изградње ОС РФ, која су институционализована и операционализована у концепцијским документима које је разрадило Министарство одбране РФ.

У овим документима дугорочног планирања, као тежишни задаци дефинисани су:

а) *очување потенцијала стратедијских снага за одвраћање, способних да спрече сваки покушај агресије на РФ.* Као начин очувања потенцијала стратедијских снага за одвраћање, предвиђа се балансирани развој и одржавање потребног нивоа борбене готовости

¹¹⁵⁶ Видети шире у:... *Российская газета, Документы*. (Интернет: <http://www.rg.ru/2010/02/10/doktrina-dok.html>, 11.12.2011.);

стратегијских нуклеарних снага и војске ракетно-космичке одбране. У оквиру процеса реформе ОС, Русија ће задржати две ракетне армије са 10-12 ракетних дивизија (до сада биле три армије са 17 дивизија), наоружане мобилним и стационарним ракетним системима. При томе, тешке ракете 15А18 које могу да носе и до 10 бојевих глава, остаће на борбеном дежурству до 2016. године. У наоружању војно-поморских снага остаће 13 нуклеарних подморница стратегијске намене са 208 балистичких ракета, док ће у оквиру Војно-ваздухопловних снага остати 75 стратегијских бомбардера [Ту-160](#) и [Ту-95МС](#);

б) повећање потенцијала ОС РФ, до нивоа који гарантује одбијање и ефикасно супротстављање могућим војним опасностима у будућности. У циљу реализације овог задатка планира се груписање респектабилног броја руских ОС, неопходних за неутрализацију и локализацију могућих оружаних конфликта, на пет стратегијских праваца (Западни, Југозападни, Централноазијски, Југоисточни и Далекоисточни) на којима постоји одређени конфликтни потенцијал;

в) усавршавање структуре војног руковођења и командовања. У том смислу, од краја 2010. године прешло се са система војних округа на функционисање оперативно-стратегијских команди. Како је већ истакнуто, од 01.12.2010. године промењена је и војно-административна подела РФ (организацијски аспект) на 4 војно-административне целине (округа): Западну, Јужну, Централну и Источну (уместо ранијих 6). Дошло је до суштинских промена и у функционалном аспект, односно улоге садашњих оперативно-стратегијских команди, које су добиле функцију оперативног руковођења свим војним снагама на том простору, независно из којих су федералних структура („институција силе“);

г) остваривање независности руског војно-индустријског сектора са аспекта могућности самосталне разраде и производње стратешког наоружања и војне технике високе технологије.¹¹⁵⁷

Према званичним извештајима из Министарства одбране, до краја 2010. године, све јединице прешле су у категорију сталне борбене готовости и попуњене су 100% према „ратним“ плановима. На проширеном колегијуму министра одбране, одржаном 20. марта 2012. године, тадашњи председник РФ (и по уставу - врховни командант руских ОС), Дмитриј Медведев, објавио је да је реформа ОС РФ завршена.¹¹⁵⁸ Ради учвршћивања резултата реформи и развоја ОС у започетом смеру, 12.05.2012. године, (нови-стари) председник РФ, Владимир Путин, потписао је „Указ о реализацији планова изградње и развоја ОС РФ, других војних формација и органа и модернизације одбранбено-

¹¹⁵⁷ Видети шире у:... Младеновић, М, Килибарда, З, Милосављевић, С, „Постхладноратовске промене безбедоносних и стратешких концепција Руске Федерације“, ...;

¹¹⁵⁸ Видети шире у:... Интернет: <http://svpressa.ru/society/article/53705/>, 26.08.2012.;

индустријског комплекса“, којим се свим релевантним субјектима земље дају конкретне обавезе и задаци у краткорочној и средњорочној перспективи. Основни задаци који су овим Указом додељени Влади Руске Федерације, као главном носиоцу одбрамбене политике су: 1) опремање Оружаних снага РФ савременим наоружањем и опремом, како би до 2020. године та техника заузимала 70% свих средстава у војсци; 2) приоритетан развој снага за нуклеарно одвраћање, средстава ваздушно-космичке одбране, система везе и радио-електронске борбе, као и система за извиђање; и 3) развој војно-поморских снага, пре свега у зони Арктика и на Далеком Истоку у циљу заштите стратешких интереса РФ.¹¹⁵⁹

Поред руске Армије, још један сегмент војно-безбедносног система руске државе изискивао је потребу спровођења крупних промена у смислу реорганизације, трансформације и модернизације његовог и организационог и функционалног аспекта. Реч је о руској војној индустрији (рус.: „Военно-промышленный комплекс“ - ВПК). Током последње деценије прошлог века, руски војно-индустријски комплекс (ВПК) делио је укупну судбину руске државе и друштва и нашао се у великој системској кризи.¹¹⁶⁰ Војна индустрија због свог значаја, још од совјетских времена била је у повлашћеном положају у односу на цивилни сектор привреде, што је за последицу имало континуирано запостављање улагања у социјални, здравствени, образовни и друге „цивилне“ сегменте, на рачун фаворизовања развоја војно-безбедносне компоненте.¹¹⁶¹ Током кризе деведесетих година у функционисању руског ВПК било је огромних проблема. Постала је јасна и више него очигледна чињеница да су фундаменталне структуралне промене у војно-индустријском комплексу постале нужност, односно да је „конверзија“ и пререструктурирање делатности једног броја његових субјеката (предузећа) који су били укључени у војну производњу, на цивилни сектор и цивилне производне програме постали неминовност. Другим речима, иако је Војно-индустријски комплекс представљао веома моћну организацију за производњу наоружања и војне опреме, са посебно развијеним сектором за научна истраживања и развој, дошло се у ситуацију када су структуралне и функционалне промене овог система постале императив.¹¹⁶²

¹¹⁵⁹ Видети шире у:... Указ Президента Российской Федерации „О реализации планов (программ) строительства и развития Вооруженных Сил Российской Федерации, других войск, воинских формирований и органов и модернизации оборонно-промышленного комплекса“, от 7 мая 2012 г., № 603.;

¹¹⁶⁰ Током деведесетих производни капацитети Војно-индустријског комплекса су драстично смањени. Удео Русије у укупној продаји оружја у свету 1996. године износио је свега 17%, наспрам 43% СССР 1986. године... (Килибарда, З., *Основе геополитике*, ... стр. 145-6.);

¹¹⁶¹ Видети шире у:... R. Vova, „The Soviet Military and Economic Reform“, *Soviet Studies*, Vol. XL, No. 3, July 1988.;

¹¹⁶² Видети шире у:... Тарасова, О., „Военно-промышленный комплекс“, *Сегодня*, 19 февраля 1997.;

Реформа руског Војно-индустријског комплекса. Суштинска трансформација и реорганизација руског Војно-индустријског комплекса имала је за циљ његово укрупњавање и функционалну реорганизацију. На тај начин, фузијом већег броја мањих сродних предузећа у одређеним гранама војне индустрије, створено је неколико крупних компанија руске војне индустрије, импозантних по свим светским параметрима и стандардима. Лидер руског војно-индустријског комплекса је компанија „Рособоронекспорт“, која је настала обједињавањем већег броја предузећа и корпорација из области руске војне индустрије и којој је од 2000. године, од стране државе дато ексклузивно право извоза руског наоружања. Рособоронекспорт има статус треће компаније у Русији (иза гиганта нафтно-гасне индустрије - Гаспрома и Росњефта), која годишње закључује између 1.000 и 1.700 уговора о продаји руског наоружања, опреме и војне технике у иностранству.¹¹⁶³ У састав ове компаније улазе: „Хеликоптери Русије“; „АвтоВАЗ“; „ВСМПО-Ависма“; „Russian Composites; и „Russian Special Steel“.¹¹⁶⁴

„Уједињена коорпорација за производњу авиона (УАЦЦ Иркут)“, такође представља моћну корпорацију у области руске војне индустрије. Настала је обједињавањем више мањих компанија из области авио индустрије („Сухој“, „МИГ“, „Иркутска асоцијација за производњу авиона“, „Биро за експериментални дизајн - Јаковљев“, и „Ваздухопловни комплекс Бариев - Таганрог“), са основним циљем да читавој руској ваздухопловној индустрији да замајак, фузионисањем одређених сегмената војног и цивилног сектора. По сличном принципу створена је и „Уједињена коорпорација за производњу бродова“, с тим што су у ову компанију обједињени само државни произвођачи.¹¹⁶⁵

Наведене реформе у области руске војне индустрије позитивно су утицале не само на јачање позиције и улоге руске државе на међународном тржишту наоружања, опреме и војне технике, где је од 2001. године Русија један од најзначајнијих актера,¹¹⁶⁶ већ и на јачање социјалног аспекта руског друштва, побољшавањем услова живота руских грађана, нарочито у удаљеним регионима.¹¹⁶⁷ Почетком прве деценије XXI века велике куповине оружја од стране Кине и Индије чиниле су 70-80% укупног руског извоза наоружања. Према проценама америчких аутора обима руско-кинеске војно-техничке сарадње, која поред енергетске представља једну од најперспективнијих области сарадње за учвршћивање стратешког

¹¹⁶³ Видети шире у:... Пономарева, Ј., „Међународно тржиште оружја као фактор силе“, у: Владимир Цветковић (прир.), *Ризик, моћ, заштита: увођење у науку безбедности*, ... стр. 521-34.);

¹¹⁶⁴ Видети шире у:... У. Рупе, Е. Дранкина, „How Russia is Being Nationalized“, *Kommersant*, 10. Sep. 2007., (Интернет: www.kommersant.com/p802314/nationalization.html, 14.09.2009.);

¹¹⁶⁵ Исто, ...;

¹¹⁶⁶ Пономарева Ј., „Међународно тржиште оружја као фактор силе“, ... оп. цит., стр. 521.;

партнерства, наводи се да је у периоду од 1992. до 2006. године, вредност извезеног руског наоружања у Кину износио 26 милијарди долара, али да после 2006 године, кинески увоз руског наоружања има опадајући тренд.¹¹⁶⁸ Према руским изворима (изјава генералног директора „Рособоронекспорт“-а Анатолија Исајкина „Руској газети“, априла 2009. године), вредност војно-техничке сарадње Русије са Кином у периоду 2000-09. године, износила је око 16 милијарди долара, док је са Индијом (са којом Русија има више од 200 пројеката билатералне војно-техничке сарадње), вредност извезеног наоружања износила више од 18 милијарди долара.¹¹⁶⁹ Поред Кине и Индије, Русија има изузетне позиције и на другим тржиштима наоружања, као што су југоисточно-азијско (где су највећи купци Вијетнам и Индонезија), блискоисточно (Сирија и Ирак до 2003.), северно-афричко (Алжир), јужноамеричко (Венецуела), и др.

Међутим, крајем прве и почетком друге деценије овог века, упркос чињеници да Русија извози наоружање у готово 80 земаља света, руски извоз наоружања и војне технике се смањује, са истоветном тенденцијом и за наредни краткорочни период. Овај процес условљен је низом објективних чинилаца од којих је свакако један од најзначајнијих тај што су и Кина и Индија завршиле основни циклус наоружавања својих армија и при томе успеле да изграде највећи број сегмената сопствених војних индустрија, тако да су од увозника постали продавци наоружања.¹¹⁷⁰ Поред овог чиниоца и оштра конкуренција на међународном тржишту оружја такође представља фактор који у великој мери је утиче на обим руског извоза наоружања. Највећи извозник наоружања у свету су САД, које у постхладноратовском периоду према свим параметрима и показатељима доминирају на глобалном тржишту оружја, постепено заузимајући и она тржишта која су традиционално била оријентисана на руско (совјетско) наоружање. Ту се пре свега мисли на поједине државе северноафричког и блискоисточног региона (Египат, Алжир, Ирак) али и постсовјетског простора (Грузија, Украјина).

¹¹⁶⁷ Видети шире у:... Интернет: http://www.rian.ru/defense_safety/20091120/194631460.html, 26.05.2011.;

¹¹⁶⁸ Амерички извори наводе да је током деведесетих година прошлог века годишња вредност испорука руског наоружања Кини на годишњем нивоу износила око милијарду долара, а да се у првим годинама прве деценије овог века тај износ утростручио (око 3 милијарде). (...) Русија је далеко највећи извозник наоружања, војне опреме и војне технологије у Кину. (...) Русија снабдева кинеске војно-поморске снаге најмодернијим наоружањем и техником, укључујући и подморнице класе „Kilo“, или разараче класе „Современый“... (Видети шире у:... S. Kotkin, „The Unbalanced Triangle“, *Foreign Affairs*, September/October 2009.);

¹¹⁶⁹ Видети шире у:... *Российская газета*, 10.04.2010, № 4887.;

¹¹⁷⁰ *Новости ВПК и военно-технического сотрудничества*, Обзор материялов СМИ, № 40, (Интернет: http://www.mfit.ru/defensive/obzor/ob21_10_05_3.html, 14.08.2011.); наведено према: Пономарева, Ј., „Међународно тржиште оружја као фактор силе“, ... стр. 522.;

6.4. Улога и значај војног фактора у реализацији енергетске политике Русије

Економско-финансијска криза с краја прве деценије овог века додатно је опоменула свет на лимитираност природних ресурса и у најозбиљнијој форми поставила проблем борбе за очување, односно освајање простора богатих сировинама. У борби за освајање нових извора сировина поред досадашњих појављују се не само нови субјекти и нове методе деловања, већ и нова подручја, око којих ће се у наредном периоду све отвореније сукобљавати интереси водећих светских сила. Анализа општих енергетских трендова, као и хроничан недостатак енергоресурса имплицира закључак да ће потражња за енергентима у краткорочној и средњорочној перспективи непрестано расти. Темпо тог раста зависиће од већег броја чинилаца, као што су цене енергената и/или политике водећих држава, како извозница тако и увозница енергената. У таквој ситуацији конкуренција, супарништво и сучељавање главних геополитичких играча на међународној енергетској позорници ће се наставити и у блиској будућности. Такође, експанзија енергетских компанија на глобално енергетско тржиште оствариваће се уз активну подршку својих држава, које поседују различите политичко-дипломатске, економске, али и војне механизме за остваривање енергетских интереса у појединим регионима.

Војни чинилац, односно војна политика (поред политичких, економских, дипломатских и других средстава) јавља се као један од механизма које државе користе у остваривању опште и енергетске безбедности. Савремена истраживања и анализе недвосмислено показују да у савременим условима могућност избијања војних сукоба због енергената представљају све већу реалност.¹¹⁷¹ Могућност отпочињања сукоба и војних операција у циљу освајања или заштите територија богатих енергетским сировинама и самих енергетских инфраструктура, постаће важан чинилац очувања конвенционалних оружаних снага. У вези са овом чињеницом, хипотетички милитаризација енергетске сфере временом може достићи такав ниво да у великој мери може проузроковати немогућност нормалног функционисања енергетског тржишта.

После завршетка хладног рата војна политика дотадашњих суперсила (Русије и САД) доживела је крупне промене. Нестанак биполарног модела међународних односа условио је нагло смањење дотадашњег нивоа глобалних противуречности и супротстављености. Истовремено, отпочео је процес смањивања армија које су у прошлости биле колосалних

¹¹⁷¹ Видети шире у:... D. Moran, J. Russell, *Energy Security and Global Politics: The Militarization of Resource Management*, Routledge, 2009.; Сличан став о могућој дисфункцији глобалне енергетике и у:... Боровский, Ю., „Политизация мировой энергетики“, *Международные процессы*, Т. 6. № 1 (16), январь - апрель 2008.;

размера у квантитативном смислу, а смањила се и неопходност сталног повећавања нуклеарних потенцијала. Притом, вероватноћа избијања великог међународног сукоба (рата) на глобалном нивоу сведена је на минимум, што је условило да у први план избије велики број регионалних и локалних сукоба. У вези са тим, вероватноћа избијања локалних и регионалних сукоба (ратова) између различитих актера међународних односа за овладавање и успостављање контроле над енергетским ресурсима у савременим условима неспорно постоји.¹¹⁷² Оваква ситуација била је један од чинилаца који су условили процес трансформације и реформе оружаних снага Русије (али и САД), услед потребе да се оне адаптирају новонасталим условима постхладноратовског „глобализирајућег“ света, у којем је једна од најозбиљнијих претњи (опасности) постао проблем приступа енергетским изворима и њиховој транспортној инфраструктури.¹¹⁷³ Ова чињеница у директном или имплицитном облику, била је институционализована у читавом низу стратегијско-доктринарних докумената Руске Федерације. Готово идентична ситуација је и са САД које су у својим главним концепцијским документима,¹¹⁷⁴ отворено најавили функционалну преоријентацију својих оружаних снага на обезбеђивање ресурсне безбедности. Притом, суштински значај има не територија у традиционалном смислу, већ њене квалитативне карактеристике, односно њен економски и енергетски потенцијал са припадајућом инфраструктуром. У том смислу војна политика, односно војна сила у перспективи може постепено да заузме централно место и постане главни механизам у систему реаговања на новонастале претње енергетској безбедности, првенствено геополитичког карактера, у ситуацијама када сви остали механизми (политички, економски, дипломатски) постану неефикасни и/или исцрпљени.

Сумирајући узроке и врсте сукоба може се закључити да постоји велики број различитих могућности, односно модалитета примене војне силе ради освајања и/или остваривања контроле над енергетским ресурсима: а) директно освајање извора енергије применом војне силе; б) уништење енергетских извора како би се избегла могућност да

¹¹⁷² Видети шире у:... Лукшин, Б. С., *Военно-политические аспекты обеспечения энергетической безопасности государства*, (Диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук), Москва, 2011.;

¹¹⁷³ О овом проблему видети детаљну, објективну анализу у делима западних аутора:... S. Kay, „Global Security in the Twenty-first Century“, *The Quest for Power and the Search for Peace*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2006.; M. Klare, *Rising Powers, Shrinking Planet: The New Geopolitics of Energy*, Henry Holt & Company, Incorporated, New York, 2009.; У руској литератури, детаљније о овом проблему у радовима аутора А. Ф. Клименка и Ј. Боровског:... Боровский Ю., *Мировая система энергоснабжения*, Навона, Москва, 2008.; Клименко А. Ф., „Энергетические факторы в военной политике государств Евразии“, *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, под ред. А. В. Торкунова, ... с. 196-225.; Боровский, Ю., „Политизация мировой энергетики“, *Современная мировая политика. Прикладной анализ*, отв. ред. А. Д. Богатурова, Аспект-Пресс, Москва, 2009.;

¹¹⁷⁴ *National Security Strategy*, 2010.; *Quadrennial Defense Review Report*, February 2010.; *The National Intelligence Strategy of the United States of America*, August 2009.; *Global Trends 2025: A Transformed World*, November 2008.;

падну у руке противничке стране; в) војно сучељавање, на основу конфликта интереса различитих држава везаних за освајање извора енергетских ресурса (налазишта енергената), као и контроле енерго-транспортне инфраструктуре у међународним водама светских океана, на подручјима архипелага, каквих је на пример у Југоисточној Азији или на Арктику; г) индиректна контрола над енергетским изворима путем стварања марионетских политичких режима; д) војне акције широких размера у односу на инфраструктуру за експлоатацију и транспорт енергената, укључујући нафтна поља, нафтоводе и гасоводе, луке и енергетске терминале, итд.; њ) активна војна контрола међународних морских путева и пролаза који се користе за транспорт енергената; е) развој спесијалних трговинско-енергетских блокова; ж) давање војне технике државама - извозницама енергената, у замену за олакшице на енергетском тржишту; итд. Сви ови сценарији чине се у перспективи мање-више могућим. Штавише, савремена светска заједница је сведок неких од тих сценарија: пиратских напада на танкере са нафтом, конкуренције САД и Кине по питању контроле Малајског мореуза, „обојених револуција“ на постсовјетском простору и покушаја стварања марионетских режима и др.¹¹⁷⁵

Анализа тенденција развоја ситуације у регионима богатим енергетским ресурсима показује да постоји вероватноћа избијања пограничних, унутардржавних и међудржавних оружаног сукоба. У том смислу, у свету постоји читав низ проблематичних региона у којима две или више држава деле међу собом налазишта енергетских ресурса и где је могућност избијања оружаног сукоба вероватана. Неуралгичне тачке, које носе велики погранични конфликтни потенцијал су нарочито изражене у енергетски најзначајнијем региону на планети, на Блиском Истоку. На пример: Северни/Јужни Парс на граници између Ирана и Катарa, затим острва Абу Муса, Велика и Мала острва Тунб у источном делу Персијског залива која могу постати предмет сукоба између Ирана и Уједињених Арапских Емирата. У Источно-азијском региону, такође постоје овакве неуралгичне тачке као што су на пример, архипелаг у Јужнокинеском мору (острва Спратли и Перасел) која су предмет спора између Кине, Филипина, Тајвана, Вијетнама, Малезије и Индонезије. Затим острва Сенкаку и Ђао-Јудао, која су предмет спорења Кине и Јапана, итд. Међутим, иако могућност избијања отворених међудржавних сукоба представља најмање вероватан исход развоја појединих конфликтних ситуација у савременом свету, не може се у потпуности искључити могућност

¹¹⁷⁵ Видети шире у:... *Energy Security and Global Politics*, Ed. by Daniel Moran and James A. Russell, Routledge, 2009, P. 7.; наведено према: Лукшин, Б. С., „Борьба за доступ к энергетическим ресурсам как фактор активизации военной политики государства“, *Россия и Америка в XXI веке*, (Электронный научный журнал), 2009. № 2.; Лукшин, Б. С. „Военная политика и энергетическая безопасность в условиях многополярности“, *Военная политика ведущих государств мира в начале XXI века как инструмент формирования многополярного мира* (Проект РГНФ № 09-03-00812а.), Центр военно-стратегических исследований ИСКРАН, Москва, 2010.;

њиховог избијања са аспекта остваривања контроле над енергетским изворима и транспортном инфраструктуром.

Када је реч о позицији и улози војне политике у остваривању енергетске безбедности на конкретном простору, односно о примени војне силе за остваривање наведеног циља у одређеним географским регионима богатим енергентима, велики број аутора заступа тезу да је хипотетичка могућност таквог развоја ситуације управо највећа у регионима који се одликују великом политичком нестабилношћу и израженом безбедоносном проблематиком, као што су регион Блиског Истока (Персијског залива), Каспијски и Централноазијски регион, као и неки афрички и латиноамерички простори, али и све извесније регион Арктика.

У региону Блиског Истока, односно Персијског залива сконцентрисано је близу две трећине светских резерви нафте.¹¹⁷⁶ Огроман утицај који овај регион има на глобални енергетски баланс, сврстава га међу најприоритетније циљеве и интересе енергетских политика водећих светских држава, а нарочито САД које су овај регион прогласиле зоном својих стратешких националних интереса и у том контексту Блискоисточни регион представља главну мету америчке енергетске политике. САД у региону имају изражено политичко, економско и војно присуство и представљају најзначајнији ванрегионални фактор, упркос чињеници да су и друге велике силе (Кина и Русија) последњих година интензивирале своје спољнополитичке и спољноекономске активности на блискоисточном правцу. С обзиром на наведене околности о израженом присуству и енергетским интересима ванрегионалних чинилаца, уз неспорно постојећу политичко-безбедоносну нестабилност држава региона, може се закључити да у блиској и срењорочној перспективи постоји вероватноћа да погоршање политичко-безбедносне ситуације у региону може узроковати да војна сила буде примењена у остваривању енергетских интереса. Уосталом догађаји из блиске прошлости само потврђују овакав став (међудржавни сукоби у региону између Ирака и Ирана (1980-88.), Ирака и Кувајта (1990.), као и војне интервенције великих сила или мултинационалних коалиционих снага („Пустињска олуја“ почетком 1991. у Кувајту, војна интервенција у Ираку 2003.). Последњих година политичко-безбедносна ситуација у региону усложњена је и проблематиком у вези са иранским нуклеарним програмом, као и израженим деловањем међународних терористичких организација.

¹¹⁷⁶ Од првих шест држава са највећим потврђеним резервама нафте, пет су из региона Блиског Истока, односно Персијског залива (1. Саудијска Арабија; (...) 3. Иран, 4. Ирак; 5. Кувајт; 6. Уједињени Арапски Емирати)... (Видети шире у:... *U.S. Energy Information Administration. Independent Statistics and Analysis* (Интернет: <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/Oil.html>, 12.02.2012.); Од укупно процењених светских резерви нафте, на дан 01.01.2011., од 1.468 милијарди барела, ових пет наведених држава поседује половину (716,4 милијарди барела или 48,8%)... (Видети шире у:... *Central Intelligence Agency*, (Интернет: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>, 16.02.2012, 18.10.2012.);

Каспијски регион у наведеном енергетском контексту, такође потенцијално представља простор на коме може доћи до употребе војне силе у циљу остваривања енергетских интереса и циљева. Истраживања и анализе показали су да су се, почевши од средине деведесетих година прошлог века па до данас, војни расходи и обим трговине оружјем држава региона непрекидно повећавали, уз активно спровођење војних реформи и раст производње војно-индустријских комплекса.¹¹⁷⁷ Оваква војно-политичка и војно-економска активност, како држава региона тако и ванрегионалних чинилаца, условљена је геостратешким значајем Каспијског региона који поред чињенице да се у њему налазе велике резерве енергената (нафте и гаса),¹¹⁷⁸ има изузетно важан геостратешки положај. Са тог становишта, Каспијски регион представља „врата Азије“, а такође има и статус трансконтиненталног енергетско-транспортног коридора који повезује, с једне стране Средњу Азију и Блиски исток, преко Мале Азије са Европом, а с друге стране повезује Европу са Југо-западном Азијом и Кином.

Поред традиционалних региона у којим постоји сучељавање интереса великих сила у борби за енергетске ресурсе постоје и нови. Један од тих је и поларни регион Арктика, који последњих година привлачи велику пажњу главних геополитичких играча (САД, Русије), али и других субјеката који имају статус држава тог региона, као што су Канада, Норвешка и Данска.¹¹⁷⁹ Чак је и Кина испољила интерес за природна богатства Арктика, уз аргументацију да наведени регион треба да има статус општег глобалног „добра“. Последњих година, Арктик се јавља као ново потенцијално место примене војне силе у циљу овладавања енергетским ресурсима региона. Нерешеност проблема граница подводног шелфа повећава конфликтни потенцијал овог региона, као и настојања неких ванрегионалних („неарктичких“) субјеката да се регион Арктика прогласи општим светским добром. У том смислу, последњих година нарочито је Кина интензивирала свој „арктички спољнополитички вектор“ у циљу покушаја да постане активни чинилац у геополитичко-

¹¹⁷⁷ По разним основама, Азербејџан, Јерменија, Иран и Казахстан увећавају своје конвенционално наоружање. С друге стране, САД и Кина све активније делују на плану трговине оружјем са земљама региона, настојећи да створе конкуренцију Русији.... (Пономарева Ј., „Међународно тржиште оружја као фактор силе“, ... стр. 521-34.);

¹¹⁷⁸ Према речима аутора Дејла Фајфера, „ко год да контролише производњу нафте на Блиском Истоку и у Каспијском региону, контролисаће и свет“... (наведено према: Ивековић, И., „САД, Ирак и геополитика нафте“, (Интернет: <http://www.republika.co.yu/308-309/15.html>, 18.11.2010.));

¹¹⁷⁹ Пет држава имају статус „приарктичких земаља“ (САД, Русија, Канада, Норвешка и Данска). У складу са међународно-правним одредбама, свака од њих поседује економску зону у дужини од 200 наутичких миља. Међутим, прецизне границе континенталног шелфа нису јасне и та чињеница може представљати узрок потенцијалних спорења наведених држава... (Видети шире у:... Морозов, Ю. В., „Военно-политические аспекты национальных интересов США в Арктике и вызовы региональной стабильности“, *Россия и Америка в XXI веке* (Электронный журнал), № 3, 2010.);

енергетској утакмици у овом региону.¹¹⁸⁰ Оваква ситуација условљена је чињеницом да се према процени водећих енергетских субјеката, у региону Арктика налазе огромне резерве енергената (према различитим проценама између 10-15% укупних светских резерви нафте и око 20-30% природног гаса). Сваки од наведених „арктичких играча“ има своје планове о освајању тог региона, односно своју „поларну стратегију“.¹¹⁸¹ Поред економско-енергетског, регион Арктика има огроман саобраћајно-комуникацијски и војно-стратешки значај, што може условити повећану војну активност и убрзану милитаризацију овог дела планете. Преко ове територије пролазе важни поморски и ваздушни коридори, спајајући најкраћим путем Северну Америку и Евроазију. Поред тога, због изузетног геостратешког положаја регион представља потенцијалну локацију за инсталирање система противракетне одбране и других стратешких елемената, затим за изградњу војних база и сл. На основу изнетих чињеница и презентованих ставова, може се закључити да сучељеност енергетских и војно-политичких интереса великог броја држава условљава велики конфликтни потенцијал овог региона, чак и могућност избијања ограничених војних сукоба. Међутим, поред оваквих постоје и мишљења да би управо овај регион могао бити поље заједничке сарадње главних геополитичких „играча“.

На основу изнетих чињеница и ставова о војно-политичким аспектима остваривања енергетске безбедности држава односно о улози и значају војне силе у процесу остваривања енергетске безбедности, остаје неодређен став о могућностима да Русија примени војну силу у циљу остваривања њених енергетских интереса, који су институционализовани у њеним највишим стратегијско-доктринарним документима. Такође, поред заштите природних и енергетских ресурса на сопственој територији, Русија има своје енергетске интересе и у иностранству, ради чијег остваривања хипотетички може доћи у ситуацију да употреби војну силу. У сваком случају остваривање енергетских интереса (па и у крајњој истанци употреба војне силе, као један од модалитета) мора се строго заснивати на законско-правној и стратегијско-доктринарној основи.

У Стратегији националне безбедности РФ до 2020 године, енергетски, односно ресурсни аспект, присутан је у врло ограниченом обиму, што изискује потребу промене такве ситуације. Један од начина био би ревидирање постојеће безбедоносне Стратегије, односно уношења корекција, којим би остваривање енергетске безбедности постало један од

¹¹⁸⁰ Видети шире у:... L. Jakobson, „China Prepares for an Ice-free Arctic“, March 2010., (Интернет: <http://books.sipri.org/files/insight/SIPRIInsight/1002.pdf>, 28.11.2011.);

¹¹⁸¹ Европска Унија је развила своју „поларну политику“ још 2008. године. Русија је 2009. усвојила документ „Основи државне политике Руске Федерације на Арктику до 2020 године и у даљој перспективи“, док је Канада исте године такође усвојила своју „Северну стратегију“... (Видети шире у:... Морозов, Ю. В., „Военно-политические аспекты национальных интересов США в Арктике и вызовы региональной стабильности“, ...);

приоритета остваривања националне безбедности у целини. Други начин би био доношење новог стратегијско-доктринарног документа (на пример, „Доктрине енергетске безбедности“), којом би се генерализовали и систематизовали званични ставови руског државног руководства у вези са проблемом остваривања националне енергетске безбедности, као највишим безбедносним приоритетом руске државе. Аутор овог рада стоји на становишту да било да је реч о ревидирању постојећих и/или доношењу нових стратегијско-доктринарних докумената, у њима се морају прецизно атикулисати и формулисати концептуалне основе руске енергетске безбедности. Те основе треба да представљају резултат систематизованих званичних ставове политичког и војног руководства у вези са проблемима остваривања енергетске безбедности државе. Уз то ова документа требало би да садрже и одредбе у којима би се навели конкретни географски региони у свету који су значајни са аспекта остваривања руске енергетске политике, односно безбедности, уз прецизно дефинисање енергетских интереса руске државе. Поред тога руска држава може предузети и низ других мера и активности у циљу рационализације војне политике са аспекта остваривања енергетске безбедности, као што су стварање посебних државних органа или тела којима би проблематика и питања енергетске безбедности руске државе била примаран задатак. Такође, једна од мера може бити и додатно интензивирање деловања постојећих органа и институција државе, да у оквиру својих надлежности појачају активности у контексту остваривања руских енергетских интереса, што се нарочито односи на област међународне политике на плану заједничке заштите глобалне енергетске безбедности. Истовремено, мора се напоменути и веома значајна чињеница (са аспекта предмета истраживања овог рада) да је у савременој Русији, поред коришћења војне политике као једног од средстава (механизма) за остваривање енергетске безбедности, присутан и обрнут процес: и енергетска политика се користи као средство за остваривање војне безбедности.¹¹⁸² (Ова чињеница била је предмет детаљне научне анализе у претходном делу рада у четвртом поглављу). С обзиром на напред изнете ставове о тенденцијама развоја ситуације у енергетској сфери, може се закључити да војни чинилац заузима значајно место у систему реаговања на постојеће опасности и претње енергетској безбедности, услед немогућности остваривања циљева применом искључиво политичких, економских или дипломатских средстава. Исто тако, треба напоменути да војна сила иако не мора бити

¹¹⁸² Употреба енергената као средства у остваривању државне и војне политике реализује се кроз процесе стварања стабилних политичких односа са другим субјектима, односно кроз призму енергетске сарадње и извоза енергената... (Видети шире у:... Клименко, А. Ф., „Энергетические факторы в военной политике государств Евразии“, ... с. 196-225.; Клименко, А. Ф., „Влияние энергетического фактора на эволюцию системы безопасности в Евразии и развитие Шанхайской организации сотрудничества“, *Вестник Академии военных наук*, № 1 (22), 2008.;

употребљена има веома значајну улогу као фактор „одвраћања“. Другим речима, њена улога и значај нису само у „освајању“ нових енергетских налазишта и успостављању контроле над територијама преко којих пролазе главни енергетско-транспортни коридори, већ и у заштити и очувању постојећих, већ стечених енергетских позиција (налазишта и транспортне инфраструктуре).

7. РУСКО-СРПСКИ ОДНОСИ У ОКВИРУ СТРАТЕГИЈЕ БЕЗБЕДНОСТИ РУСКЕ ДРЖАВЕ

7.1. Билатерални односи и стратешко партнерство Србије и Русије

Када је у питању однос према Русији један број домаћих аутора стоји на становишту да у Србији преовлађују два дискурса, који у великој мери представљају или додворавање или ниподаштавање Русије. Реч је о заговорницима или неумесног русофилства или арогантне русофобије. На једној страни су апологете Русије, које у Русији виде „заштитницу“, „старијег брата“ или „спас“ за Србију, српски народ, православни дух и сл., док се на другој страни налазе они који на Русију гледају са подозрењем, као на „извориште свих зала“ којег се треба клонити. Притом, ови потоњи оцењују Русију, односно њену савремену политику под снажним утицајем западних стереотипа, са једва прикривеном злурадом критичношћу и склоношћу ка надменом дељењу лекција о демократији и људским правима.¹¹⁸³ Све то јасно показује да је из српског јавног дискурса у великој мери потиснуто рационално сагледавање међусобних руско-српских односа, уз доминантан утицај емотивне компоненте засноване на стереотипима и митовима. Штавише, то потискивање рационалног и доминација емотивног односа према Русији представља једну од константи српског политичког менталитета. С друге стране, за разлику од српског емоционалног „поимања“ Русије (њене политике, културе, друштва), Руси Србију и Србе у највећој мери доживљавају рационално, иако се како наводе поједини руски аутори и у руској друштвеној свести (која се формирала углавном под утицајем руске интелектуалне елите) „издиференцирао етно-историјски митологизовани стереотип, који се састоји у представи о Србији као „једином верном и вечном савезнику на Балкану“, а о Србима као „православној браћи“.

7.1.1. Историјски контекст српско-руских односа

Сагледавање руско-српских односа у ближој и даљој прошлости, односно анализа генералних трендови историјског развоја српско-руских односа у протеклих неколико векова у функцији је анализе и разумевања њихове савремене димензије, чији је један од суштинских детерминишућих чинилаца управо богата историја, односно традиција тих односа. Односи Русије и Србије (који су суштински представљали однос једне велике силе и мале државе) у протекла три века били су веома сложени и одликовали су се како сарадњом,

¹¹⁸³ Јовановић, М., „Две Русије: о два доминантна дискурса Русије у српској јавности“, у: Жарко Н. Петровић (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века*, ... стр. 11-8.;

тако и сучељавањима, али уз свеprisутно настојање Русије да у што већој мери учествује у процесима везаним за Балкан и Србију, руководећи се примарно сопственим спољнополитичким интересима. Анализирајући динамику развоја руских спољнополитичких интереса на Западном Балкану и митова о њима присутним на ексјугословенском простору, аутор мр Алексеј Тимофејев са Института за новију историју Србије, заступа тезу да су се руски интереси на Балкану мењали у зависности од унутрашњих прилика у самој Русији, као и њене позиције, улоге и значаја у међународној политици. Аутор такође стоји на становишту да представа о спољнополитичком континуитету руске политике на Балкану, представља један од фактора у процесу стварања митова и стереотипа заступљених у „русифилским“ и „русифобским“ круговима српског друштва, односно да генерално гледано није постојала континуирана политике Русије на Балкану.¹¹⁸⁴

Царска Русија је у прошлости имала огроман утицај и значај и готово опредељујућу улогу на дуготрајан процес ослобађања српског народа и стварања српске државе. Међутим, са руског спољнополитичког аспекта наведени процес се одвијао у једном ширем контексту, кроз пројекцију и остваривање њене „балканске спољнополитичке стратегије“.¹¹⁸⁵ Основна идеја која је лежала у темељима „балканске политике“ била је пенетрација јаког руског утицаја кроз „историјску мисију“ заштите православних, словенских народа на Балкану, уз спорадичне покушаје стварања њихових савеза под њеним покровитељством. Међутим, суштина је да је Русија све то чинила у склопу остваривања свог основног геополитичког интереса (циља), који се састојао у њеном настојању да успостави контролу над турским мореузима и на тај начин „изађе на топла, прибрежна мора“.¹¹⁸⁶ У остваривању своје „балканске спољнополитичке стратегије“ Русија се примарно ослањала на традиционална средства политичког утицаја (дипломатска, војна, делимично и недовољно и на духовно-културни утицај у виду помоћи црквено-школским општинама, манастирима и црквама), запостављајући притом остале механизме утицаја, пре свега економски.

¹¹⁸⁴ „Било би погрешно тврдити да је постојала нека стална и непрекидна политика Москве на балканским просторима“... (Тимофејев, А., „Митови о Русији и динамика развоја руских спољнополитичких односа на Западном Балкану“, у: Жарко Н. Петровић (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века*, ... оп. цит. стр. 19.);

¹¹⁸⁵ Руска „балканска стратегија“ проистичала је из њеног односа са оновременим европским империјама (Османском, Хабзбуршком и Британском). ... (Видети шире у:... Бестужев, И. В., *Борьба в России по вопросам внешней политики 1905-1910.*, Москва, 1961.);

¹¹⁸⁶ Поповић, Н., „Подударност интереса Русије и Србије (1878-1914)“, у: Јелица Курјак (ур.), *Руска политика на Балкану* (зборник), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1999, оп. цит. стр. 19.; Продирање Русије на Балкан у том периоду имаће снажне рефлексije на њене односе са балканским државама све до данашњих дана. Стратешки интереси, пре свега жеља за контролом Дарданела, остали су међутим главна покретачка снага руске политике... (Видети шире у:... I. J. Lederer, „Russia and the Balkans“, I. J. Lederer (ed.), *Russian Foreign Policy*, Yale University Press, New Haven, Conn, 1962, pp. 417-52.);

Анализа историјског развоја односа Русије и Србије у протеклих неколико векова показује да су постојали периоди блиске сарадње, покровитељства и заштите, али и периоди сукоба и сучељавања, уз постојање неколико кључних догађаја. Од XV до друге половине XVIII века не може се говорити о руској политици на Балкану са дубљом државном основом, већ се пре свега ради о помоћи Русије православном балканском становништву на религиозној основи од стране руских црквених кругова, која није превазилазила границе конфесионалне солидарности и хуманитарне активности. Ипак, нешто интензивнији српско-руски односи почели су се развијати од краја XVII века, када је Русија Петра Великог одлучила да поведе активнију политику на Балкану, што је опет везано за почетак њене одлучније борбе за своје место међу водећим европским државама. Током XVIII века, Срби су се обраћали Русији најчешће са молбом да војно, политички, културно и финансијски помогне њихову борбу за ослобођење од Отоманске империје или да их заштити од католичког притиска на територијама под Хабзбуршком влашћу. Ступањем на руски престо царице Катарине Велике (1762-96.) дошло је до промене у балканској политици Русије, односно до формулације руских државних интереса на Балкану. Након руско-турског рата (1768-74.) дошло је до потписивања Кучук-Кајнарџијског мировног уговора 1774. године, према чијим одредбама је Русија добила ексклузивно право на „покровитељство и заштиту балканских православних народа (Срба, Грка, Бугара, Црногораца и др.) који су се налазили под влашћу Отоманске империје.¹¹⁸⁷ У основи оваква улога Русије представљала је не само начин слабљења позиције и значаја Турске на балканским просторима, већ и стварање могућности да се Русија меша у унутрашње прилике у Отоманској империји током читавог следећег века.

Период руског покровитељства у коме је Русија имала улогу заштитнице и гаранта права Срба у Турској трајао је током већег дела XIX века, све до великог политичког заокрета у међусобним односима 1878. године, када је након Сан-Стефанског мира, а касније и Берлинског конгреса (на коме је Србија стекла независност) дошло до првог радикалног разлаза српске и руске политике у контексту окретања Србије Хабзбуршкој монархији.¹¹⁸⁸ Аустрофилска оријентација краља Милана Обреновића представља у нововековној историји Србије једини период и најдиректнији покушај вођења српске политике без ослоњања на Русију. Ова ситуација превладана је тек након повратка на престо династије Карађорђевића 1903. године (која је била у блиским односима са руским царском династијом) и

¹¹⁸⁷ Видети шире у:... Дружинина, Е. И, *Кучук - Каинардџијски мир 1774. - его подготовка и заключение*, Москва, 1955.;

¹¹⁸⁸ Видети шире у:... Ковачевић, Д., *Србија и Русија од Берлинског конгреса до абдикације краља Милана (1878-1889.)*, Докторска дисертација, Београд, стр. 158.);

учвршћивања на власти радикала Николе Пашића, који је водио политику тесног пријатељства са Русијом. Међутим, чак и у том кратком периоду српске аустрофилске оријентације Русија је према Србији задржала благодан став и није директно утицала на преоријентацију српске државне политике или свргавање династије Обреновића.¹¹⁸⁹

Током XX века у неколико наврата долазило је до радикалних преокрета у руско-српским односима. У време избијања Првог светског рата 1914. године, Русија је пружила безрезервну подршку Србији, али је ускоро уследио драматичан заокрет услед нестанка саме Руске империје (кроз револуционарне промене и грађански рат 1917-20.) и стварања СССР. Идеолошке искључивости и радикализам утицали су на одлуку краља Александра Карађорђевића и Николе Пашића да са новом совјетском социјалистичком државом прекину све политичке односе. Интензивирање руско-српских односа уследило је од 1944. године, али у потпуно другачијем међународном контексту, услед победе СССР у Другом светском рату и ширења утицаја совјетске државе на Источну Европу, као и победе комуниста у Југославији. То је представљало нови заокрет у међусобним односима, који су профилисани у оквирима комунистичке идеологије. У периоду (1945-48.) односи су се заснивали на идеолошкој монолитности и ратном савезништву, а у формално-правном смислу на одредбама великог броја билатералних споразума о пријатељству сарадњи и узајамној помоћи, потписаних са СССР у том периоду.¹¹⁹⁰ Међутим, већ 1948. године дошло је новог радикалног заокрета у совјетско-југословенским односима, услед сукоба југословенског комунистичког руководства са Стаљином. Од најближих савезника Југославија и СССР су постали огорчени противници у оквиру комунистичког света. Ова фаза односа која је трајала све до Стаљинове смрти 1953. године, може се окарактерисати као период најлошијих односа двеју држава у читавој модерној историји. Средином педесетих година прошлог века дошло је до постепене нормализације односа две државе.¹¹⁹¹ У „хладноратовском периоду“ од педесетих до деведесетих година прошлог века, односи две државе били су стабилни, иако су имали мање осцилације, односно фазе успона и падова. Југословенска држава у том периоду имала је ванблоковски статус. Вођењем политике, како су је називали „активне мирољубиве коегзистенције“ и лидерством у Покрету несврстаних са осталим државама Трећег света, Југославија је успела да остане ван сфере директног утицаја обе суперсиле и СССР и САД. Крај XX века донео је нове потресе. Обе државе прошле су кроз трауматично

¹¹⁸⁹ Видети шире у:... Данченко, И. С., „Из историје руско-српских односа крајем осамдесетих година XIX века“, *Историјски часопис*, Београд, 1989, стр. 106. (књ. 36.);

¹¹⁹⁰ Скакун, М., *Балкан и велике силе*, Београд, 1982, стр. 97.; Такође, од истог аутора и у:... *Балкан, енигма без решења*, Београд, 1992, стр. 111.;

искуство „пада комунизма“ (када су се распале обе федерације и совјетска и југословенска) и болног процеса транзиције. На међународном плану Русија се током деведесетих година прошлог века „повукла“ у стратешку дефанзиву, повлачећи се и са балканских простора. С друге стране Србија, настојећи да успостави што блискије односе са Јељциновом Русијом, имала је нереална очекивања с обзиром на ситуацију (кризу) у којој се налазила Русија.¹¹⁹²

7.1.2. Политички односи Србије и Русије и руски интереси

За разлику од периода турбулентних деведесетих година прошлог века, када се налазила у својеврсној стратешкој спољнополитичкој дефанзиви преокупирана властитим политичким, економским, безбедносним, социјалним, демографским и другим проблемима, Русија је у првој деценији овог века била далеко видљивија и присутнија не само у Србији, већ и на читавом простору Балкана.¹¹⁹³ Утицај Русије значајно је порастао у Србији и чврсто се позиционирао као снажан чинилац на српској политичкој сцени, односно стекао је статус константног политичког фактора у Србији. О томе између осталог говоре и размене награда и признања истакнутим појединцима, интензивирање политичких контаката (нпр. Споразум о парламентарној сарадњи, из октобра 2009. године), интензивна економска и културна сарадња, који представљају само неке од показатеља претходно изнетог става, а који су истовремено утицали на јачање стабилних позиција Русије у Србији. Услед потребе за руском подршком око Косова Србија је успоставила блиске односе са Русијом у политичким и економско-енергетским питањима, док је Русија зарад остваривања својих економско-енергетских интереса на Балкану установила трајну и чврсту политичку подршку Србији, што је навело поједине званичнике обе стране да говоре о стратешком партнерству између Србије и Русије.¹¹⁹⁴ Овакав садржај руско-српских односа условио је ситуацију да Србија крајем прве деценије овог века званично декларише Русију за један од стубова своје спољне политике.¹¹⁹⁵ Русија има јасне интересе на Балкану који су политичке и економско-

¹¹⁹¹ Совјетско-југословенски односи су у највећој мери нормализовани средином педесетих, а окончање тог процеса резултирало је потписивањем Београдске декларације 1955. године, као и Московске декларације, годину дана касније.;

¹¹⁹² Неколико пута у историји руско-српских односа дешавало се да очекивања и жеље елита двају земаља буду погрешно схваћене или интерпретиране, што је водило разочарењу и наглом паду квалитета односа између земаља... (Видети шире у: Антонић, С., „Путинизам“ - идеја патриотске елите“, *Нова српска политичка мисао*, 05.02.2009, (Интернет: <http://www.nspm.rs/prikazi/qputinizamq-ideja-patriotske-elite.html?alphabet=l>, 18.09.2011.);

¹¹⁹³ Један број аутора сматра да је „повратак“ руске политике на Балкан умногоме олакшан блиском сарадњом са Србијом... (Видети шире у:... Релић, Д., „Русија и Западни Балкан“, *Центар за међународне и безбедносне послове - „ISAC Fond“*, Београд, (Интернет: <http://www.isac-fund.org/lat/publishing.php>, 24.10.2011.);

¹¹⁹⁴ Видети шире у:... Петровић, Ж., „Руско-српско стратешко партнерство: садржина и домашај“, *Центар за међународне и безбедносне послове - „ISAC Fond“*, Београд, (Интернет: <http://www.isac-fund.org/lat/publishing.php>, 16.10.2011.);

¹¹⁹⁵ Детаљније о декларисању спољнополитичких „стубова“ српске државе видети у:... Интернет: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=01&dd=12&nav_category=11&version=print, 18.11.2011.);

енергетске природе. Документ руског министарства спољних послова, из маја 2010. године („Програм ефикасног коришћења спољнополитичких фактора на системској основи у циљу дугорочног развоја Руске Федерације“) јасно говори о интересима и приоритетима Русије, између осталог и на Балканском полуострву који су углавном везани за енергетику и економију.¹¹⁹⁶ Притом, Русија се не противи интеграцији Србије у ЕУ, али је противник њеном евентуалном уласку у НАТО савез. Све то време Русија је водила доследну и принципијелну политику подршке Србији у вези са питањем Косова, у њеној егзистенцијалној борби за очување суверенитета и територијалног интегритета. Улога Русије у решавању тог проблема и по свом садржају и по својим дометима више је него драгоценост за Србију. Русија такође наставља и даљу промоцију својих економско-енергетских интереса у Балканском региону. Истовремено, српска спољна политика је у последњој деценији показала одређену дозу недоследности, стешњена и ограничена великим бројем проблема како на међународном, тако и на унутрашњем плану.¹¹⁹⁷ Србија, лавирајући између сопствених жеља, ограничених могућности и интереса великих сила на овдашњим просторима, настоји да у датим околностима оствари реални максимум и претрпи што мање штете по сопствене националне интересе.

Генерално посматрано приметна је тенденција да велики број аутора руско-српске односе промишља и анализира у једном ширем контексту, са аспекта руске спољнополитичке стратегије на целокупном „балканском вектору“, напомињући да се последњих година у великој мери актуелизује геополитички, геостратешки и геоекономски значај Балкана. Тако на пример, др Јелена Пономарева сматра да је процена значаја Балкана веома комплексна. Аутор заступа тезу (парафразирајући притом чувену Макиндрову геополитичку теорију „Хартленда“) да ће успостављање контроле над Балканским регионом, захваљујући чињеници да овај простор све више постаје „централна зона енергетског саобраћаја“, омогућити не само управљање енергетским процесима, већ и опредељујући утицај на политику држава зависних од увоза енергетских ресурса, као предуслов успостављања контроле над глобалним политичким, економским и друштвеним

Након званичног декларисања Србије да Руска Федерација представља један од „стубова“ њене спољне политике, између Русије и Србије успостављена је „стратегичка“ заједничка настапа на међународном нивоу која је подразумевала координацију активности у вези са питањима од значаја за обе земље... (Детаљније о овој „стратегичкој“ у заједничкој изјави за медије министара спољних послова Руске Федерације и Републике Србије, Сергеја Лаврова и Вука Јеремића, од 21. фебруара 2009. године, (Интернет: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/cldr?OpenView&query=21.2.2009&Lang=%D0%D3%D1%D1%CA%C8%C9, 18.10.2011.));

¹¹⁹⁶ Видети шире у:... Интернет: <http://www.runewsweek.ru/country/34184/>, 22.10.2011.;

¹¹⁹⁷ Петровић, Ж., „Односи између Србије и Русије: трогодишњи биланс“, у: Жарко Н. Петровић (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века*, ... оп. цит. стр. 8.;

токовима.¹¹⁹⁸ Овај аутор сматра да су руски интереси на Балкану неспорни и да су они тренутно примарно економско-енергетске природе, али да егзистирају паралелно са „балканским“ интересима других великих „геополитичких играча“ (САД и ЕУ), који су често у колизији и сучељени са руским. Према мишљењу Пономареве, Русија се у остваривању својих интереса у потпуности може ослонити на историјски осведочено пријатељску земљу и традиционалног савезника - Србију, као и на целокупни српски народ, за који наводи да је „русофилски“ настројен.¹¹⁹⁹

Како је истакнуто, интензивирање и унапређење билатералних руско-српских односа нарочито је постало видљиво последњих година прве деценије овог века, када се све чешће могло чути у изјавама највиших руских и српских званичника употреба термина „стратешко партнерство“ ових држава.¹²⁰⁰ Такође, интензивирани су и билатералне посете и састанци највиших званичника наше и руске државе. Тадашњи председник Србије Борис Тадић боравио је у званичној посети Москви, крајем децембра 2008. године. Том приликом, као и приликом посете министра спољних послова Србије, Вука Јеремића Русији, два месеца касније (20.02.2009.) истакнут је значај изградње стратешког партнерства две земље, с том разликом што су руски званичници термин „стратешко партнерство“ употребљавали у контексту енергетске сарадње и сарадње на међународном плану, док је српска страна исти термин користила у једном ширем контексту. Крајем исте године (20.10.2009.) руски председник Д. Медведев боравио је у званичној посети Србији и том приликом била су видљива изражена настојања у правцу јачања српско-руских односа.¹²⁰¹ Ова тенденција настављена је и након промене политичког режима у Србији на парламентарним и председничким изборима средином 2012. године. Званична српска политика, предвођена владајућом скупштинском већином у којој је Српска напредна странка појединачно најјача политичка снага у земљи и чији је лидер Томислав Николић постао нови председник Србије заменивши на тој функцији Бориса Тадића, наставила је политику ослањања на Русију и јачања руско-српских односа.

На основу презентованих чињеница и изнетих ставова о основним правцима руске спољнополитичке стратегије на балканском правцу и њеним примарним интересима на овдашњим просторима, може се закључити да Србија, односно њене владајуће политичке

¹¹⁹⁸ Видети шире у:... Пономарева, Ј., Руска борба за Србију, „Србин.инфо“, 19. март 2013., (Интернет: <http://srbin.info/2013/03/jelena-ponomarjova-ruska-borba-za-srbiju/>, 24.03.2013.);

¹¹⁹⁹ Исто,

¹²⁰⁰ Приликом потписивања нафтно-газног споразума са Србијом 25.01.2008. године, у Москви, тадашњи председник Русије Владимир Путин изјавио да су Русија и Србија стратешки партнери у енергетској сфери... (Интернет: http://www.kremlin.ru/appears/2008/01/25/2006_type63377type63380_158116.shtml, 19.11.2011.);

¹²⁰¹ Видети шире: Интернет: <http://www.kremlin.ru/sdocs/news.shtml?day=5&month=08&year=2009&Submit.html>, 11.12.2011.;

елите морају реалније перципирати позицију, улогу и значај Русије у глобалним оквирима, њене виталне интересе и приоритете и у складу са том перцепцијом, правилно проценити позицију и улогу Србије у оквиру руског спољнополитичког, економског и безбедносног концепта. Притом, највећи број домаћих аутора заступа тезу да је најбоља спољнополитичка опција за Србију: „и Русија и ЕУ“, истичући да би сваки другачији избор штетио виталним националним интересима Србије. Анализирајући ставове великог броја српских аутора када је реч о овом питању може се уочити да већина њих, покушавајући да аргументују овакав став, нарочито апострофира чињеницу да сви суседи Србије или се налазе у евроатланским интеграцијама (ЕУ и НАТО) или су на путу да то остваре и наводе да би у таквим околностима „било потпуно илузорно тражити перспективе Србије ван ЕУ“, с обзиром на чињеницу да „Русија не може представљати политички и економски супститут и алтернативу ЕУ“. Истовремено, ови аутори истичу да се на српској политичкој сцени услед деловања великог броја политичких, економских и културно-историјских чинилаца, једноставно мора рачунати са „руским фактором“, као и да би свако евентуално заузимање антируског става или напуштање политичког контакта са Русијом од стране политичких елита на власти у Србији, неизоставно „отворило огроман простор за политичке снаге које би се на крилима прокламовања блиских руско-српских односа наметнуле се као веома озбиљна, па чак и одлучујућа политичка снага у Србији“.¹²⁰² Међутим, у српској јавности постоје и такви ставови појединих домаћих аутора и једног дела српске политичке елите који су крајње проблематични са аспекта развоја руско-српских односа. Њихова суштина је да интензивна сарадња и стратешко партнерство са Русијом није повољно за Србију у дугорочној перспективи, јер штети њеним настојањима да се прикључи евро-атланским интеграцијама.¹²⁰³ На основу изнетих чињеница и презентованих ставова први закључак који се намеће је да савремена Русија од почетка деведесетих година прошлог века па до данас није формално артикулисала и дефинисала своје посебне, званичне политичке циљеве на Балкану, као што званично није ни персонифицирала своје савезнике у политичким елитама ни у једној балканској земљи, па ни у Србији. Иако би се могло тврдити да се Балкан формално налази ван дефинисане руске интересне сфере (државе ЗНД се формално апострофирају у руским стратегијско-доктринарним документима као простор у коме Русија има „привилеговане“ интересе), као и да су на балканским просторима присутни економски

¹²⁰² О сличним ставовима видети шире у:... Јовановић, М., „Две Русије: о два доминантна дискурса Русије у српској јавности“, ... оп. цит. стр. 13-4.);

¹²⁰³ Исто, ... оп. цит. стр. 11-2.; Као илустративан пример за наведену тврдњу може послужити и став аутора Жарка Петровића који сматра да руско-српско стратешко партнерство може нашкодити српским европским интеграцијама, односно да Србија са Русијом треба развијати узајамно корисне односе, али да непрестано на

интереси Русије примарно везани за енергетски сектор, ипак се намеће и закључак да у контексту пројекције руских стратешких интереса у веома комплексној ситуацији у међународној политици, Русија трага за оптималним начинима и модалитетима свог присуства на Балкану, који се генерално може посматрати као сегмент руске спољнополитичке стратегије на европском вектору. Очигледно није више могуће да се Балкан третира као „традиционална сфера руских интереса“ у империјалном смислу, иако се не могу занемаривати, већ напротив и даље велику улогу имају традиционалне историјске везе, етничка и духовна блискост руског са балканским народима, посебно са српским и црногорским. То нису митови, него реалне политичке чињенице које се не могу игнорисати.¹²⁰⁴ Тренутно се пројекција руског утицаја на Балкану примарно остварује њеном енергетском политиком, односно енергетском дипломатијом, али се не сме пренебрегнути чињеница да Русија у све већој мери почиње да користи и остале механизме политичког утицаја (дипломатске, економске, безбедоносне, духовно-културне и др.).

7.2. Руски фактор у обезбеђивању енергетске безбедности Србије

7.2.1. Економско-енергетски односи Србије и Русије

Циљ истраживања енергетског аспекта руско-српских односа је комплексна научна анализа енергетске ситуације у Србији и њених енергетских релација са Руском Федерацијом али у једном ширем контексту, кроз анализу динамике политичко-енергетских процеса и узајамног деловања различитих чинилаца у области енергетског сектора, како у нашој земљи, тако и на целокупном Балканском простору, као и кроз анализу диверзификације транспортних маршрута енергената са истока на запад и изградње нових сегмената енергетско-транспортне инфраструктуре, које су у првој деценији овог века постале ново поље сучељавања, супарништва и конкуренције «великих геополитичких играча».

Србија је успоставила интензивне билатералне односе са Руском Федерацијом у другој половини прве деценије XXI века, чији највидљивији аспект представља сарадња у сфери енергетике. Другим речима, постојећи односи између Русије и Србије могу се окарактерисати као веома позитивни и пријатељски, а последњих година тон тим односима даје политичко-економска сарадња ове две државе. Основни елементи економске сарадње

уму мора имати приоритете својих европских интеграција... (Петровић, Ж., “Руско-српско стратешко партнерство: садржина и домашај“, ... оп. цит. стр. 39.);

између Русије и Србије представљају пре свега сарадња у нафтно-гасној индустрији, као и уговорне одредбе о слободној трговини између Русије и Србије. Споразумом између Савезне владе Савезне Републике Југославије и Владе Руске Федерације о слободној трговини између Савезне Републике Југославије и Руске Федерације (Службени. лист СРЈ - „Међународни уговори“, бр. 1/2001.), установљена је листа производа на које се не плаћа или се плаћа мања царина. Одредбама овог споразума прецизирано је да ће стране уговорнице сваке године усаглашавати изузетке из режима предвиђеног у члану 1 споразума, који ће се примењивати на основу билатералних протокола, које потписују стране уговорнице у складу са законодавством својих држава (члан 4. став 2.). На VII заседању Радне групе за унапређење трговинско - економске сарадње и усавршавање механизма трговине између Републике Србије и Руске Федерације, 03.04.2009. године у Београду, потписан је „Протокол о изузетима из режима слободне трговине“, којим је проширена листа производа који су изузети од плаћања царине или код којих је царина умањена.

Међутим, пре анализе руско-српске сарадње у области нафтне и гасне индустрије, неопходно је укратко сагледати стање српског енергетског сектора, односно његов структурални и функционални аспект и дати најосновније напомене о основним правцима српске енергетске политике. Када је реч о ситуацији у енергетском сектору, Србија је енергетски сиромашна земља. Резерве нафте и гаса су симболичне и чине мање од 1% у укупном билансу резерви. Осталих 99% чине енергетске резерве угља у којима доминира нискокалорични угаљ - лигнит. Међутим, највећи проценат ових резерви лигнита (скоро $\frac{3}{4}$) налази се на територији Косова. Користећи податке из Стратегије развоја енергетике Србије до 2015. године, поједини српски аутори наводе конкретне квантитативне податке о резервама фосилних горива у Србији (у милионима тона нафтног еквивалента – „Mt ое“). Према овим подацима експлоатационе резерве нафте и гаса у Србији износе 20 Mt ое (геолошке - 60), док експлоатационе резерве угља износе 753 Mt ое на територији Србије без Косова (са Косовом 2.741 Mt ое). Геолошке резерве угља износе на територији Србије без Косова 1.031 Mt ое, а са Косовом 3.883 Mt ое. Поред енергетско - ресурсног сиромаштва, енергетски биланс Србије указује на тенденцију повећања енергетске зависности како примарне енергије (нафте, гаса, угља), тако и секундарне (електричне енергије). Укупна енергетска увозна зависност Србије је још од 2004. године прешла ниво од преко 40% (2008. - 42%, што је знатно више од оне пројектоване српском енергетском стратегијом, која је 2015.године требала да износи између 36 и 39%). Даљом анализом српског енергетског сектора, секторски биланси показују да ће до 2015.године, увоз природног гаса порастати за

¹²⁰⁴ Стојановић, С., „Нека питања руске политике на Балкану“, у: Јелица Курјак (ур.), *Руска политика на*

43%, а нафте за 14%, док пројекција финалне потрошње по енергентима (у периоду 2006-15.), показује да ће највиши раст потрошње имати природни гас - 156% (док ће раст потрошње нафте износити 29%).¹²⁰⁵

Највећи број налазишта нафте и гаса налазе се на северу земље у Војводини. Међутим, домаћа производња ових енергената у Србији протеклих деценија постепено се смањивала, тако да Србија данас увози више од 90% потребног гаса и за нијансу мањи проценат нафте и то скоро у потпуности из Русије.¹²⁰⁶ Када је реч о стању у српском гасном сектору, природни гас у енергетском балансу Србије учествује у релативно ниском проценту (нешто мање од 10%), док су како је већ напоменуто домаће резерве овог енергената симболичне, тако да се преко 90% потреба за гасом остварује увозом. Међутим, према Стратегији развоја енергетике шира употреба природног гаса дефинисана је као један од приоритета, уз амбициозне планове према којима је предвиђена гасификација преко 400 хиљада домаћинстава, као и повећање употребе гаса у производњи електричне енергије за преко 300% (изградњом гасних централа). Наведени индикатори и чињенице показују да ће се у Србији у блиској перспективи вишеструко повећати потрошња природног гаса, а самим тим и његов увоз. Тренутно, потребе Србије за природним гасом износе близу три милијарде м³ гаса годишње. Овај увоз тренутно се остварује из Русије и то само из једног јединог правца (преко Украјине и Мађарске), што показује да у Србији не постоји диверзификација увоза овог енергента (како снабдевача, тако и транспортних праваца) и да је сходно томе ниво енергетске безбедности Србије на јако ниском нивоу. Суштинска промена овакве ситуације очекује се тек за неколико година, окончањем реализације пројекта „Јужни ток“. Поред тога Србија, односно ЈП „Србијагас“ почевши од 2007. године, увози природни гас из Русије преко посредничке компаније „Југоросгас“, што у структури цене утиче на њено повећање за одређени проценат. Почетком 2013. године, након потписивања дугорочног споразума са Гаспромом о снабдевању српског тржишта гасом (до 2021. године) према наводима појединих српских званичника, „Југоросгас“ је смањило своју провизију са 4,5% на око 3%.¹²⁰⁷ Ниво остварене енергетске безбедности Србије, иако још увек изузетно низак делом је повећан пуштањем у рад подземног складишта природног гаса „Банатски двор“,

Балкану (зборник), ... оп. цит. стр. 171.;

¹²⁰⁵ Михајловић-Милановић, З., „Српски енергетски сектор - стање и руско-српски односи“, у: Жарко Н. Петровић (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку ХХИ века*, ... оп. цит. стр. 155.;

¹²⁰⁶ Видети шире у: ... Интернет: <http://www.energyland.info/news-show-tek-neftegaz-78417>, 08.04.2012.;

¹²⁰⁷ «На основу дугорочног уговора са Гаспромом из 2013. године, Србија ће остварити нижу цену гаса која ће за први квартал износити 404 долара за 1.000 кубних метара, а просечна годишња цена ће бити око 370 долара. Притом, провизија «Југоросгаса» је смањена и биће око 3% уместо досадашњих 4,5.», изјавио је Душан Бајатовић, генерални директор ЈП «Србијагас», почетком 2013. године... (Видети шире у: ... Интернет: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1264664/Skup%C5%A1tina+o+Ju%C5%BEenom+toku.html>, 20.02.2013.);

које се налази 60-так км североисточно од Новог Сада и чији пројектовани капацитет према одредбама руско-српског нафтно-гасног споразума из јануара 2008. године, износи 300 милиона м³ гаса, уз дневни капацитет протока од најмање 1,6 милиона м³ гаса (члан 7. Споразума). Међутим, велики број домаћих аутора и експерата из области енергетике наводи да максимални капацитети овог складишта природног гаса износе између 800 и 850 милиона м³ гаса и да с обзиром на чињеницу да је једно од већих у Европи, може (и треба) да има регионални статус, али и статус гасног чворишта одакле би се вршила дистрибуција у остале државе региона. Још једна од суштинских карактеристика српске гасне инфраструктуре је њена слаба развијеност, уз изражену диспропорцију у проценту остварене гасификације северног (око 90%) у односу на јужни део Србије (око 40% и мање). И у овом случају, ситуација ће се у знатној мери поправити пуштањем у рад Јужног тока. О самом пројекту гасовода Јужни ток, као и о политичким, економским, социјалним, безбедносним и другим импликацијама његове реализације између осталог и на српски енергетски сектор, већ је било речи у четвртом поглављу рада у склопу анализе магистралних гасовода на европском правцу. У предлогу закона о Јужном току се наводи да ће за трасу Јужног тока чија дужина кроз Србију износи преко 400 километара, бити потребно извршити експропријацију око 10.000 парцела, односно око 8.000 хектара земљишта. За реализацију тог пројекта у буџету за 2013. обезбеђено је око 75 милиона евра. Руски партнер, компанија Гаспром обезбедиће додатних око 75 милиона евра.¹²⁰⁸ За реализацију дела пројекта гасовода Јужни ток у Србији, задужена је новостворена компанија „Јужни ток Србија“ регистрована у Швајцарској (у којој руски „Гаспром“ има 51%, а „Србијасгас“ 49% власништва). Поред деонице магистралног гасовода «Јужни ток» кроз Србију, још раније су предвиђени и кракови за Републику Српску и Хрватску. Процењена вредност инвестиције само у Србији износи око 1,7 милијарди евра.¹²⁰⁹

Када је реч о руско-српској енергетској сарадњи, њену формално-правну основу представља *Споразум између Владе Републике Србије и Владе Руске Федерације о сарадњи у области нафтне и гасне привреде*,¹²¹⁰ који су Владе две државе потписале 25. јануара 2008. године. Потписивање овог споразума са политичко-економског становишта представља

¹²⁰⁸ Видети шире у:... „Завршена расправа о Предлогу закона о Јужном току“, „Бета“, 12.02.2013., (Интернет: <http://www.studiob.rs/info/vest.php?id=85581>, 14.02.2013.);

¹²⁰⁹ Видети шире у:... Интернет: [www.rts.rs/page/stories/ci/story/5/Економија/1265158/Бајатовић%3А+Обезбеђен+новац+за+\"Јужни+ток\".html](http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/5/Економија/1265158/Бајатовић%3А+Обезбеђен+новац+за+\), 15.02.2013.;

¹²¹⁰ Оригиналне текстове „Споразума између Владе Републике Србије и Владе Руске Федерације о сарадњи у области нафтне и гасне привреде“, (25.01.2008.), као и „Протокола о основним условима куповине од стране ОАО „Гаспром њефт“ акција компаније „Нафтна индустрија Србије А.Д., Нови Сад“, које чине 51% оснивачког капитала“ (Москва, 23.01.2008.), видети у часопису:... *Међународна политика*, год. LIX, бр. 1129, јануар-март 2008, Институт за међународну политику и привреду, Београд, стр. XIV-XVII;

квалитативни помак у руско-српским односима у правцу њиховог интензивирања и унапређивања. Одредбама наведеног Споразума,¹²¹¹ предвиђено је између осталог учешће Србије у гасоводном пројекту «Јужни ток», сарадња у изградњи великог подземног складишта природног гаса «Банатски двор» у северном делу Србије, као и куповина од стране руског Гаспрома контролног пакета акција (51%) српске нафтне компаније «Нафтна индустрија Србије» (НИС), што је реализовано током 2009. године. Србија је ратификовала овај споразум крајем 2008. године (10. септембра) доношењем посебног закона.¹²¹² Такође треба напоменути да је почетком прве деценије овог века, руска нафтна компанија «Лукоил» купила контролни пакет акција српске нафтне компаније «Беопетрол» (у то време треће по величини у Србији) и створено је акционарско друштво «Лукоил-Беопетрол». У Србији је новембра 2011. године отпочела комерцијална експлоатација подземног складишта природног гаса „Банатски двор“, чија је изградња означила почетак реализације пројекта „Јужни ток“ у Србији.¹²¹³ Све наведене чињенице имплицирају закључак да је фактички Србија постала један од кључних савезника Русије на Балкану у остваривању њених енергетских интереса. У прилог овој тези говори не само енергетска сарадња у сфери нафтне индустрије, као и на плану реализације пројекта «Јужни ток», већ и потписивање дугорочних уговора Гаспрома са српском страном о испоруци гаса на основу којих је Србија остварила одређене користи у виду повлашћене (умањене) цене гаса. Наиме, руски Гаспром је са Србијом, односно компанијама „Југоросгас“ и ЈП „Србијагас“ дана 27.03.2013. године у Београду, потписао дугорочне уговоре о испорукама руског гаса на српско тржиште до 2021. године. Тачније потписана су два уговора,¹²¹⁴ који са становишта остваривања енергетске безбедности Србије представљају врло значајан чинилац, јер је наведеним уговорима Србија остварује стабилност (безбедност) испорука гаса у средњорочном периоду, као и повлашћену

¹²¹¹ Члан 1. „Споразума између Владе Републике Србије и Владе Руске Федерације о сарадњи у области нафтне и гасне привреде“ гласи: „Стране ће пружити помоћ око пројектовања, изградње и коришћења објеката у оквиру реализације следећих пројеката: а) у оквиру магистралног гасоводног система у изградњи из Руске Федерације, кроз Црно море и територије трећих земаља и Републике Србије за транзит и испоруке природног гаса у друге земље Европе, изградња на територији Р Србије деонице гасоводног система; б) изградња подземног складишта гаса, на месту исцрпљеног гасног поља „Банатски Двор“, које се налази 60 км североисточно од Новог Сада; и в) реконструкција и модернизација технолошког комплекса, који припада А.Д. „НИС“, Р Србија“. (...) Нарочито је значајан члан 3. поменутог Споразума, којим се прецизира удео у оснивачком капиталу, тако што руска страна има 51%, а српска 49%... (Видети шире у:... *Међународна политика*, год. LIX, бр. 1129, јануар-март 2008, Институт за међународну политику и привреду, Београд, стр. XV-XVII);

¹²¹² „Споразум између Владе Републике Србије и Владе Руске Федерације о сарадњи у области нафтне и гасне привреде“, од 25.01.2008. године, (Интернет: <http://www.srbija.gov.rs/vesti/specijal.php?id=100983>, 24.11.2011.);

¹²¹³ Видети шире у:... Бовдунов, А, „Петрополитика Русије и Југо-Восточна Европа (на примере Србије и Румуније)“, *«Геополитика»*, №4, 2010 г. (Интернет: <http://geopolitica.ru/Articles/1150/>, 29.11.2011.);

¹²¹⁴ Први уговор су потписали први човек Гаспрома Алексеј Милер и директор „Југоросгас“, посредничке компаније за увоз руског гаса („ћерка“ фирма Гаспрома) Владимир Колдин, а други су потписали Алексеј Милер и генерални директор „Србијагаса“ Душан Бајатовић... (Видети шире у:... „Потписан уговор о испоруци

цену гаса умањену за 13%, док је руска страна (Гаспром) осигурала безбедност тражње. Након потписивања наведених споразума и руска и српска страна су истакле значај потписаних уговора у контексту унапређивања енергетске сарадње и јачања свеукупних руско-српских односа. Русија такође покушава да искористи пријатељске односе Србије са појединим балканским суседима за пројекцију и остваривање својих енергетских интереса и у другим балканским државама. Ово је нарочито видљиво на примеру блиских односа Србије и Румуније,¹²¹⁵ где руске енергетске компаније настоје да постојећу сарадњу ових држава у енергетској сфери искористе за сопствени продор на румунско енергетско тржиште.

Гасовод „Јужни ток“ и Србија. Крајем 2008. године Владе Србије и Русије, су након више месеци исцрпљујућих преговора, коначно постигле договор о свим тачкама међудржавног енергетског споразума, који је потписан 25.01.2008. године. У складу са постигнутим договором руска страна (компанија Гаспромнефт) постала је власник 51% акција српске нафтне компаније НИС. За куповину контролног пакета акција Гаспромнефт је платио 400 милиона евра, са обавезом инвестирања до 2012. године додатних 547 милиона евра у модернизацију постројења НИС. Гаспромнефт је између осталог добио и две рафинерије у Панчеву и Новом Саду, чији је годишњи капацитет прераде 4,07 милиона тона сирове нафте (са могућношћу повећања и до 7 милиона тона након модернизације), као и разгранат продајни систем НИС од око 500 бензинских пумпи са годишњим прометом од 2,5 милиона тона нафтних деривата.¹²¹⁶ Међутим, суштина енергетског договора није у нафтном, већ у гасном сегменту тог документа. Према постигнутом договору, преко територије Србије ће пролазити део гасовода «Јужни ток» у дужини од око 400 км. Поред тога, руска страна чије интересе заступа компанија Гаспром, преузима на себе обавезу финансирања и изградње подземног складишта гаса Банатски Двор, чији капацитет након модернизације треба да износи преко 300 милиона м³ гаса, што пружа могућност Србији формирања оперативних залиха.¹²¹⁷ Тадашња Влада и Парламент Србије позитивно су оценили енергетски споразум потписан у јануару 2008 године са становишта српских националних интереса.¹²¹⁸

Што се тиче позитивних страна споразума са Русијом о изградњи дела Јужног тока на територији Србије, оне су неспорне. Другим речима, споразум „доноси“ већи број користи за

руског гаса Србији”, *Тањуг*, 27.03.2013., (Интернет: <http://akter.co.rs/26-ekonomija/35419-potpisan-ugovor-o-isporuci-ruskog-gasa-srbiji.html>, 28.03.2013.);

¹²¹⁵ Као аргументацију оваквог става аутори често наводе румунску пословицу која гласи: „Румунија има два добра суседа, Србију и Црно море.“... (Видети шире у:... «У Румынии есть два хороших соседа - Сербия и Черное море», (Интернет: <http://www.belarus.regnum.ru/news/1468655.html>, 25.12.2012.));

¹²¹⁶ Видети шире у:... Симонов, К., „Руски енергетски интереси у Југоисточној Европи“, ... стр. 139-46.;

¹²¹⁷ „Споразум између Владе Републике Србије и Владе Руске Федерације о сарадњи у области нафтне и гасне привреде“, од 25.01.2008. године, (Интернет: <http://www.srbija.gov.rs/vesti/specijal.php?id=100983>, 24.11.2011.);

¹²¹⁸ Видети шире у:... Поморцев А., „Енергетски споразум Србије и Русије, две стране медаље“, у: Жарко Петровић (прир.), *Односи Русије и Србије на почетку XXI века*, ... стр. 163-6.;

Србију, од економских, преко социјалних, до безбедоносних и политичких. Прва је економско-социјална у смислу отварања више хиљада нових радних места у вези са реализацијом пројекта на српској територији. Укупни финансијски износ пројекта изградње српског дела «Јужног тока» и складишта гаса процењује се најмање на 1,7 милијарде евра. Обзиром на то да ће најмање пола извођача радова бити српске фирме, током неколико година најмање милијарду евра биће убризгано директно у српску економију. Руске фирме које ће радити на подручју Србије, такође ће трошити на њеној територији значајна финансијска средства, а градња гасовода ће захтевати и модернизацију између осталог и путне инфраструктуре Србије. Тако др Јелена Пономарева, иако поред геоекономске истиче и геополитичку димензију Јужног тока, наводи да је очигледно да су за Србију изградња српске деонице овог гасовода и шира економска сарадња са Русијом значајне могућности да изађе из тешке економске кризе. Према наводима аутора, реализација пројекта гасовода Јужни ток осигураће Србији приближно 2,2 хиљаде нових радних места и привући директне стране инвестиције у износу од 1,5 милијарди евра.¹²¹⁹ Уз то аутор сматра и да ће реализација сегмента овог гасовода кроз Србију бити веома комплексан процес, који ће у великој мери бити детерминисан српском унутрашњо-политичком ситуацијом.

Осим тога гасовод Јужни ток за Србију има стратешки значај и са безбедносног аспекта, јер ће омогућити Србији повећање нивоа њене енергетске безбедности. За сада Србија има само опцију увоза гаса преко Мађарске, са додатним годишњим транзитним трошковима на име плаћања транзитних такси мађарској страни од око 70 милиона долара.¹²²⁰ Са почетком експлоатације гасовода Јужни ток Србија и сама добија улогу транзитне земље, што ће јој омогућити конкретне економске користи у виду буџетског прилива од транзитних такси у износу од око 150-200 милиона долара годишње. Додатни импулс добиће и пројекат развоја гасне мреже у централној и јужној Србији, што ће се позитивно одразити на животни стандард локалног становништва. Руски аутор, Анатолиј Поморцев наглашава да никако не треба занемарити и политичке ефекте изградње дела

¹²¹⁹ Са аспекта билатералне сарадње, могућност заштите руских и српских интереса лежи пре свега у економској равни. (...) Руска улагања у економију Србије у 2012. години премашила су милијарду долара, што је приближно исти износ збирном обиму руских инвестиција у српску економију за претходних девет година. Притом, Гаспромнефт и Лукоил су највећи порески обвезници у Србији. (...) У ширем контексту, аутор сматра да ће реализација пројекта Јужни ток довести до ситуације да ће бити све више држава које ће желети да се прикључе пројекту, што ће генерално ојачати улогу Русије у Балканском региону... (Видети шире у:... Пономарева, Ј., „Руска борба за Србију“, ...);

¹²²⁰ Интернет: http://www.danas.rs/vesti/ekonomija/tranzit_ruskog_gasa_donosi_zaradu_od_70miliona_dolara.4.html?newsid=148828, 22.12.2012.); У оквиру укупне увозне цене гаса из Русије, Србија плаћа трошкове пролаза гаса кроз Мађарску, између 25 и 40 долара за 1.000 м³, што подиже укупну цену гаса.»... (Видети шире у:... Интернет: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1264664/Skup%C5%A1tina+o+Ju%C5%BEenom+toku.html>, 20.02.2013.);

гасовода Јужни ток на српској територији у смислу јачања позиције, улоге и значаја Србије у Европи.¹²²¹ Поред очигледних бенифита и позитивних ефеката, изградња гасовода Јужни ток у Србији има и озбиљних критика. Главна замерка водећих домаћих експерата и аутора у области енергетике односи се управо на процентуални удео у власништву. Наиме, Гаспром је власник већинског (51%) а компанија „Србијагас“ мањинског удела (49%) новоосноване компаније за реализацију српског дела гасовода. Ни у једном другом споразуму у вези са изградњом гасовода Јужни ток, ни са иједном другом земљом, руски партнер није већински власник, већ има партнерски однос (50%-50%).¹²²²

На основу свих наведених чињеница, може се закључити да се односи Србије и Русије у енергетској сфери одвијају успешно, упркос чињеници да у Србији постоји моћан „антируски лоби“, повезан са великим нафтно-гасним корпорацијама из окружења, као што су аустријски „OMV» или мађарски «MOL», које су до продора руских компанија имале монополистичку позицију на српском тржишту и које су представљале оштру конкуренцију руском Гаспрому.¹²²³ Нарочито оштре критике на рачун руско-српске енергетске сарадње и реализације пројекта «Јужни ток» (деоница кроз Србију), исказали су представници мање парламентарне странке у српском парламенту, Либерално демократске партије што је нарочито било видљиво на пример, током скупштинске начелне расправе о Предлогу Закона о Јужном току, који се нашао у скупштинској процедури током фебруара 2013. Године. Том приликом су представници ове странке оштро критиковали поменути нацрт закона, употребивши и такве неутемељене квалификације «да је све у вези изградње Јужног тока у Србији у корист руске стране».

7.3. Сарадња у области одбране и безбедности

7.3.1. Билатерална војна сарадња и сарадња осталих сегмената система безбедности

У вези са ставом да Србија представља једног од кључних руских савезника на балканским просторима, Русија по питању евентуалног уласка Србије у НАТО има изричито

¹²²¹ Почетак рада гасовода «Јужни ток» претвара Србију у озбиљног регионалног играча и даје Београду статус енергетског центра Балканске регије... (Поморцев, А., „Енергетски споразум Србије и Русије, две стране медаље“; ... оп. цит. стр. 165-6.);

¹²²² Видети шире у:... Михајловић-Милановић, З., „Српски енергетски сектор - стање и руско-српски односи“, ... стр. 153-62.;

¹²²³ Видети шире у:... *Време*, бр. 169, 15.09.2008. године (Интервју са Ненадом Поповићем, председником економског савета Демократске странке Србије), (Интернет: <http://www.vremya.ru/2008/169/5/212634.html>, 22.09.2012.);

негативан став који је више пута поновљен од стране највиших руских званичника.¹²²⁴ Како је већ истакнуто у делу рада о руском предлогу Уговора о стварању нове безбедоносне архитектуре у Европи, Русија је примарно заинтересована за питања тзв. чврсте безбедности, али руско-српска сарадња не обухвата наведену димензију безбедности.

У контексту безбедоносне сарадње илустративно је отварање регионалног Хуманитарног центра Министарства за ванредне ситуације Руске Федерације (рус.: МЧС РФ) у близини Ниша, чији повољан географски положај омогућава реаговање на ванредне ситуације не само у Србији, већ и у читавом региону. Постизање сагласности руске и српске стране и потписивање плана о изградњи Хуманитарног центра, 21.10.2009. године,¹²²⁵ и неколико месеци касније његово отварање крајем априла 2012,¹²²⁶ поједини западни медији искористили су за пласирање инсинуација да наведени центар представља стратешки објекат и да Русија извршењем његове пренамене може искористити овај објекат и као војну базу у функцији специфичне заштите своје балканске гасно-транспортне инфраструктуре.¹²²⁷ Ове наводе званична Москва одлучно је демантовала наводећи да се ради о неистинама и дезинформацијама. Такође, у области војно-техничке сарадње у Србији (Велика Плана) су крајем 2012. године отпочеле припреме за „наменску“ производњу борбених оклопних возила пешадије („БОВ М10” и „БОВ М11”, „НОРА Б52” и у перспективи и транспортери „Лазар 1” и „Лазар 2”) у које ће се уграђивати руске компоненте и које ће се и продавати уз подршку Русије на светском тржишту наоружања.¹²²⁸ Међутим, може се закључити да наведени примери сарадње представљају само изоловане случајеве и ни изблиза не задовољавају критеријуме и потенцијале сарадње српске и руске стране у сфери безбедности, која је далеко од могуће и остварљиве и још даље од очекиване.

¹²²⁴ Председник спољнополитичког комитета Државне Думе Константин Косачов и министар спољних послова Сергеј Лавров су се негативно одредили према перспективи уласка Србије у НАТО, док је руски амбасадор при НАТО Дмитриј Рогозин чак везао ово питање са питањем руске подршке око Косова.... (Видети шире у:... Дмитриј Рогозин, „Можете у НАТО без Косова“, 06.02.2010, (Интернет: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2010&mm=02&dd=06&nav_id=409229, 17.10.2011.);

¹²²⁵ Видети шире у:... „Потписан план о центру у Нишу“, РТВ Б-92, 21.10.2009., (Интернет: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2009&mm=10&dd=21&nav_id=387854, 22.12.2011.);

¹²²⁶ Видети шире у:... „В србском городе Ниш открыт гуманитарный центр МЧС“, *ИТАР ТАСС*, от 27.04.2012., (Интернет: <http://www.itar-tass.com/c11/404375.html>, 21.10.2012.); Отварање Регионалног центра Министарства за ванредне ситуације РФ у Нишу и успех пројекта гасовода „Јужни ток“ навело је једног америчког аутора да употреби „лепу“ квалификацију да се „Русија са ентузијазмом враћа на Балкан“... (В. Macdonald, „Keer an Eye on the Balkans“, „*The Trumpet*“, (Интернет: <http://www.inosmi.ru/world/20100211/158120442.html>, 12.09.2012.);

¹²²⁷ Видети шире у:... Тривић, Б., „Стратфор: Центар у Нишу може постати руска база“, *Радио Слободна Европа*, 23.10.2009., (Интернет: http://www.slobodnaevropa.org/content/rusija_srbija_stratfor/1859651.html, 18.12.2011.);

¹²²⁸ Видети шире у:... Галовић, М., „У Великој Плани склапаће се „бов М10” и „бов М11”, *Политика*, 30.11.2012., (Интернет: <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/U-Velikoj-Plani-sklapace-se-bov-M10-i-bov-M11.lt.html>, 17.01.2013.);

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Распадом совјетске државе Русија као највећа и најмоћнија држава бившег Савеза, током последње деценије прошлог века била је у великој системској кризи која је захватила све сфере државног и друштвеног живота. У појединим тренуцима криза је достигала такве катаклизмичне размере да је претила дезинтеграција и структуралног и функционалног аспекта друштвено-политичког система руске државе.

Унутрашњи и спољашњи чиниоци кризе били су директна последица чињенице да је Русија доживела умањење свих елемената своје комплексне моћи у односу на бивши СССР. Притом, Русија је била искључена из европских безбедоносних процеса, што је услед ширења Северноатланске алијансе отворило простор другим силама, првенствено САД да изврше пенетрацију свог утицаја и склапање стратешких безбедоносних аранжмана на штету руских националних интереса. На унутардржавном плану постојали су велики структурни економски, политички, демографски, војни, међуетнички и међуконфесионални проблеми. Организовани криминал, корупција, тероризам и сепаратизам довели су у питање функционални аспект руске државе, њену стабилност и угрозили њен опстанак. Из тог разлога, у процесу конституисања и стабилизације руске државе круцијално питање постала је безбедносна димензија, односно очување и заштита територијалног интегритета и идентитета уз истовремено увођење нових демократских облика политичке организације руског друштва и разграничења функција власти.

Економски процеси, тзв. „шок терапија“ у виду наглог преласка са совјетског модела централизоване државно-планске привреде на модел либерално-тржишне економије и тзв. ваучерска приватизација, изродили су се у своју супротност и проузроковали дубоку кризу руске економије, а грађане довели испод доње границе прихватљивог животног стандарда. Одлив државног богатства ван граница, корупција, социјално раслојавање и појава организованог криминала резултирали су и чињеницом да се економска моћ великим делом изместила изван државних структура, у рукама крупних бизнисмена - олигарха. У политичкој сфери, у одсуству традиција демократског организовања и владања и под утицајем тешког историјског бремена прошлости, традиције и наслеђа, тај период у почетној фази карактерисала је борба за доминацију институција на релацији председник - парламент и оштра поларизација политичких снага на конзервативне и прореформске. Крајњи резултат те конфронтације после драматичних политичких дешавања 1993. године и доношења новог

Устава било је јачање извршне власти, оличене у институцији председника државе, али и концентрација политичке моћи у рукама малог броја људи који су чинили председничково најближе окружење за које се у Русији користио колоквијални назив „породица“. Социјално-економску деградацију нужно је пратила демографска криза, која је деведесетих година у Русији достигла такве размере да је превазишла све упоредиве примере у њеној историји. На унутрашњем плану присутна тенденција јачања центрифугалних сила у Федерацији (јачање регионалних центара моћи и осамостаљивање губернатора од централне власти у Кремљу) водила је ка дезинтеграцији земље и представљала је директну претњу федералном уређењу државе и њеном територијалном интегритету. Појава етнички мотивисаног сепаратизма у појединим субјектима Руске Федерације, пре свега на простору северног Кавказа, праћеног екстремним тероризмом и нападима на државне и цивилне институције уз огромна материјална разарања и велики број цивилних жртава, имало је за директну последицу хроничну нестабилност државе и претњу њеној територијалној целовитости. Ниво тероризма је порастао праћен повећањем сукоба, мењањем његових појавних облика и борбом за моћ на основу групних и национално-етничких интереса, уз одсуство ефикасног система за његово сузбијање и недостатак активности на његовој превенцији. Наведене деградације и атрофирања руске државе у свим сегментима нужно су се одразиле и на њену војну моћ која је нагло опадала и према квантитативним показатељима и у квалитативном смислу. Некада моћне Оружане снаге и Војно-индустријски комплекс, основне полуге на којима је совјетска империја заснивала своју моћ и утицај, рапидно су еродирали и нашли се у великој структуралној и функционалној кризи. Русија је од суперсиле сведена на ниво регионалне силе, а њене Оружане снаге сведене су на ниво пуког преживљавања што је имало далекосежне последице. Све наведене чињенице резултовале су крајње негативним последицама које су се манифестовале у виду перманентног пада животног стандарда и осиромашења становништва, кризе морала, повећања политичких, социјалних и економских тензија у друштву, исцрпљивања државних инвестиционих и фондова за финансирање јавне потрошње, итд.

Унутрашња политичко-економска и свеопшта друштвена криза у Русији, нужно се рефлектовала и на њен спољнополитички курс и формирање њене спољнополитичке оријентације, а основна карактеристика тог процеса била је „стратешка дефанзива“ као синоним за несамосталност, спорост, инертност и осцилације, односно као израз покушаја да се прагматизмом минимализују постојеће штете по руске националне интересе и извуку највеће могуће користи у датом тренутку. Све то довело је до појаве крајње негативних последица по руску државу у виду губитка ауторитета у међународној заједници и стварања

вакуума, који су друге државе, а нарочито САД настојале да попуне ширењем свог утицаја. Као резултат те чињенице дугорочни национални интерес Русије и њен примарни геополитички циљ постаје покушај да се поврате и учврсте сопствене позиције. Такво неславно стање у коме се нашла Русија у последњој деценији прошлог века било је у оштрој колизији и контрасту са периодима њене властите историје, током којих су и руска дежава и руска нација имале водећу и доминантну улогу са аспекта војне моћи и политичког и културно-цивилизацијског утицаја.

Персоналне промене у руском државном руководству и долазак Владимира Путина на функцију председника 2000. године, означили су стварање услова за почетак нове фазе у развоју постсовјетске Русије. Покренуте су опсежне унутрашње (политичке, економске и социјалне) реформе, као и промене у спољној и безбедоносној политици, што је све резултирало постепеним опоравком, стабилизацијом и консолидацијом руске државе и друштва. Започет је процес повратка политичке и економске моћи у централне институције система, која је до тада у великој мери била концентрисана у рукама олигарха и регионалних политичких елита (губернатора). У циљу консолидације економских прилика и анулирања аномалија и негативних трендова у привреди, као и негативних последица спроведених приватизација, Путинов режим је започео процес веома сложених и дуготрајних мера усмерених на демонополизацију моћи другог конкурентског центра - економске елите, односно олигарха. Крајњи резултат борбе за неутрализацију економске и политичке моћи олигарха крајем прве половине прве деценије овог века, био је национализација огромних ресурса и повратак државне контроле над стратешким привредним гранама, пре свега у области енергетике и индустрији црних, обојених и драгоцених метала, као најперспективнијим и најпрофитабилнијим сегментима руске привреде. Истовремено, поновно успостављање државне контроле над енергетским сектором (нафтно-гасном индустријом), стратегијом постојања и деловања две гигантске енергетске компаније са већинским државним капиталом („Газпром“ и „Росњефт“) на најексплицитнији могући начин имало је импликације и на међународни положај руске државе са аспекта јачања њене улоге и значаја у међународним економско-енергетским односима, али и у контексту оснаживање руских глобалних позиција у политичкој и војно-безбедоносној сфери. У совјетско време економија је у много чему била у функцији безбедности. У савременој Русији тај однос се променио у квалитативном смислу. Безбедност је у великој мери постала економско питање, при чему се безбедност третира не само као „стање одсуства опасности“, већ и као институционална вредност у функцији остваривања благостања руских грађана и одрживог развоја руске државе. Генерално, стабилизацијом економске ситуације Русија је

успела да створи респектабилне новчане резерве и врати спољни дуг, али су и на најексплицитнији начин створени услови за наставак унутрашњих реформи и у другим областима друштвеног живота (реформа и модернизација оружаних снага, заустављање депопулације, смањење сиромаштва и незапослености, подизање животног стандарда, повећање друштвене кохезије, обрачун са организованим криминалом, борба против корупције, итд.).

Једна од опредељујућих и суштинских карактеристика политичког живота савремене Русије јесте персонализација власти оличена у институцији председника Руске Федерације, која у великој мери зависи од личности самог председника и његовог најближег окружења. Сакрализација државне власти у Русији дубоко је укореењена у традицији и политичкој култури. Снажна централна власт у савременој Русији представља и нужност и потребу, имајући у виду њено специфично историјско искуство, империјалну традицију, као и „посебну психологију руског народа“, али и квантитативне и квалитативне одлике територијалног и демографског чиниоца, уз ограду да се то односи само на почетне фазе демократизације и транзиције друштва. Генерално посматрано, критичари актуелног руског режима као његову суштинску карактеристику наводе персонални карактер (уз слабост свих осталих институција) што га чини изузетно нестабилним. С обзиром на ту чињеницу политичка популарност и изузетно висок рејтинг Владимира Путина (и Јединствене Русије као доминантне политичке странке) од виталног је значаја и представља стуб на коме почива руски политички систем. С тим у вези основна компаративна слабост савремене Русије јесте управо превелика зависност од владајуће елите. Презизније, будућност Русије у великој мери ће бити детерминисана начином на који председник државе обавља своју функцију, с обзиром на огромну концентрацију власти и велика уставна овлашћења и надлежности. У условима руске историјско-културне традиције и савремености, та чињеница поред позитивних може имати и негативне конотације. Систем изразите персонализације власти условно је прихватљив за руског грађанина, јер се снажна извршна власт показује као чинилац стабилности земље, заштите остварених тековина, стожер окупљања нације на бази очувања територијалног интегритета и политичког идентитета и као гарант даљег развоја. Негативне стране садржане су у опасности да се ова грана извршне власти осамостали, издвоји и стекне доминантну позицију, као први искорак ка ауторитаризму. Ситуација у Русији је критична у смислу свеприсутне председничке улоге, али саму границу до које се може толерисати такав систем владавине одредиће степен демократизације руског друштва.

Притом, једна од најзначајнијих компаративних предности Путиновог режима лежи у чињеници да су Путин и руско државно руководство суштински схватили сву сложеност

руског историјског искуства и предности баштињења руске традиције и њених специфичности. Сходно томе, прокламујући различитост Русије у односу на Запад и њене посебне цивилизацијске црте, инспирацију за свој политички прагматизам потражили су управо у руској прошлости, али и уз истовремено „софистицирано“ прихватање и имплементацију оних западних решења и вредности, која се могу уклапати у руски друштвени и политички дискурс. „Сопствени пут“ развоја постсовјетске Русије представља политичко-идеолошку кованицу за осмишљавање садашњости, кроз освртање у прошлост и гледање у будућност. То је политичко-економско-социјални концепт (платформа) који означава осмишљавање развоја свих сегмената руског друштва и државе, уз уважавање сопствене традиције и специфичности руске реалности у компилацији са универзалним глобалним вредностима (као што су демократија, плурализам, људска права, либерализам).

Доласком на власт, Путинова администрација почела је да води обазриву и стабилизујућу спољну политику засновану на принципима реалполитике али уз релативно висок ниво кооперативности и сарадње, уз истовремено измештање фокуса на унутрашњи развој, привредне и друштвене реформе и постепену интеграцију у међународне економске токове. Спољнополитички концепт засниван је на два кључна процеса светске политике, који имају дугорочни позитивни ефекат на међународну позицију Русије. Први је пораст улоге и значаја енергетског фактора у савременом међународном поретку. С обзиром на чињеницу да је руски енергетски потенцијал огроман, односно да је Русија енергетска велесила, вешто вођење енергетске политике представља један од кључних механизма обнове моћи и потврђивања пројектоване улоге глобалног значаја Русије. Други процес је релативно опадање моћи САД у глобалним оквирима и успон осталих великих сила (Кине, Русије, Индије, Бразила), односно све израженији и интензивнији процес успостављања мултиполарног светског поретка. Свесна да нема могућности и потенцијала да самостално угрози доминацију Сједињених држава, Русија је залагање за „идеологију“ мултиполарног света и практично деловање на остваривању тог циља започела најпре кроз оспоравање легитимитета савременог униполарног међународног система, дакле на начелном, доктринарном нивоу, а након тога и унилатералним ојачавањем сопствених капацитета, као и деловањем кроз различите међународне формате сарадње. Русија је систем сложених, вешто испланираних и испреплетених савезништава на билатералној и мултилатералној основи на постсовјетском и ширем евроазијском простору, успела да искористи као механизме „тврдог“ и „меког“ уравнотежења моћи САД и смањења америчког притиска на постсовјетски простор. Истовремено, стратегијом стратешког ангажовања других великих сила у ободном евроазијском подручју (Кине, Ирана, Немачке) Русија је успешно

демонстрирала стратегију „кварења“ доминантне (хегемонистичке) позиције САД у међународним односима и утрла пут ка успостављању мултиполаризма. Русија је од своје традиционалне сфере утицаја изгубила три балтичке републике које су приступиле евроатланским интегративним процесима, али је успела да „спречи“ интеграцију Украјине и Грузије у НАТО, као и прелазак Узбекистана и Киргистана у америчку сферу утицаја, чиме је заустављен „први удар“ на постсовјетски простор и започет процес консолидације руских позиција и утицаја у њеном стратегијском окружењу. Русија, захваљујући перманентном увећавању својих капацитета „тврде“ и „меке“ моћи у последњој деценији, као и нијансираном и прагматичном спољнополитичком приступу, данас има веома активну улогу у еволуцији међународног система ка његовој мултиполарној структури. Који модел мултиполарног међународног система има највише шанси да се оствари у деценијама пред нама, колико ће временски трајати и каква ће бити његова структура, заиста је тешко предвидети с обзиром на сложеност и динамичност савремених међународних односа, континуираност процеса редистрибуције моћи и сталних промена односа снага. Међутим, чињеница је да постоји тесна корелација структуралног и функционалног аспекта савременог међународног система и стратегије безбедности руске државе (која суштински представља програм политике велике силе у глобалним односима и као таква има карактер глобалне, тзв. „велике стратегије“). У том контексту екстерни безбедоносни чиниоци у значајној мери утичу на формулисање и спровођење безбедоносне стратегије Русије, али истовремено она кроз деловање руских државних институција, органа и свих подсистема безбедности, врши повратни утицај на односе и активности субјеката у међународном систему, односно у значајној мери условљава, детерминише и одређује савремена дешавања у мађународним односима.

С обзиром на чињеницу да је Руска Федерација велика сила са респектабилним капацитетима друштвене (политичке) моћи, она представља један од кључних субјеката који у великој мери утиче и одређује стање односа и правце развоја у многим државама на евроазијском, а нарочито на постсовјетским простору. То експлицитно значи да и сама унутрашња политичко-економска ситуација у Русији представља један од најважнијих фактора који значајно детерминише ток и карактер (гео)политичких и безбедоносних појава и процеса у земљама најближег окружења, али и на ширем евроазијском и глобалном простору и има велики утицај на глобалну безбедност. Сам концепт безбедности у Русији дуго времена био је објашњаван чврстим геополитичким терминима, где није било места схватању да је истинска безбедност везана за развој политичких и грађанских вредности. У периоду хладног рата перцепција примарних облика угрожавања безбедности била је да су

они спољашњег војног (оружаног) карактера - војна агресија, интервенција или притисак. Са окончањем хладног рата и редуковања на минимум могућности избијања војних сукоба већих размера, једна од основних специфичности постхладноратовског поимања безбедности у Русији огледа се у чињеници да је значење појма безбедности битно проширено у односу на дотадашње традиционално схватање, које је било ограничено примарно на војну компоненту и рат као доминантан облик угрожавања. Нове концепције препознају проблеме и у другим сферама друштвеног живота (економској, социјалној, еколошкој, моралној, културној, информационој, научно-образовној, итд...), као појаве које могу угрозити безбедност, односно највише вредности и интересе појединца, друштва и државе.

Новина у руским стратегијско-доктринарним документима с почетка и краја прве деценије овог века јесте управо настојање да се превазиђу последице политичке, економске и социјалне кризе. Евидентан значај у стратегији безбедности Русије у XXI веку добила је социјетална и индивидуална безбедност, односно безбедност појединца - личности (док се безбедност државе, третира као инструмент заштите безбедности појединца и друштва). У складу са оваквим опредељењем личност руског грађанина, његова безбедност и материјално благостање дефинисани су као највећи интерес и вредност руске државе и друштва. У новим стратегијско-доктринарним документима којима се регулише безбедносна проблематика Русије, уочљиво је да се и сама терминологија значајно разликује у односу на одговарајућа акта из ранијег (совјетског) периода. Иако је и даље тежиште на тзв. тврдој безбедности, ипак приметно је одсуство термина као што су „сфере утицаја“, „линије разграничења“, „игра с нултим исходом“, „равнотежа снага“ и сл, који представљају ретроградне, превазиђене термине, јер филозофија међународног безбедносног система на садашњем нивоу глобализацијских процеса и односа егзистира у квалитативно новим околностима.

Безбедност Руске Федерације због њених квантитативних и квалитативних одлика, специфична је до те мере да се може сматрати јединственом. Иако се безбедност Русије разматра и са аспекта спољашњег и са аспекта унутрашњег угрожавања, апострофира се да су главне претње сконцентрисане у самој руској држави и друштву, што значи да је и приступ у оцени и дефинисању извора безбедносних ризика и претњи безбедности Русије драстично промењен. Притом, један од суштинских принципа руске стратегије безбедности носи спознају да је безбедност могућа само остваривањем пуног паритета њене „унутрашње“ и „спољашње“ димензије. У том смислу, идентификован је и дефинисан већи број интерних и екстерних чинилаца који детерминишу безбедност Руске Федерације, у контексту глобалних (гео)политичких и безбедносних процеса у савременом међународном поретку. Поред напред наведених унутрашњих фактора, који се данас сматрају приоритетним

претњама безбедности Русије, савремена Русија је идентификовала и неколико екстерних фактора који генеришу претње њеној безбедности, од којих су свакако најзначајнији: јачање војно-политичких блокова и савеза, пре свега ширење НАТО савеза на исток; појава страних војних база и већег војног присуства у непосредној близини руских граница; избијање и ескалација сукоба близу граница Русије и спољних граница држава чланица ЗНД; постојање тзв. замрзнутих конфликта на постсовјетском простору; слабљење интеграционих процеса унутар ЗНД; итд. Такође, присутни су и други екстерни извори угрожавања безбедности Русије, као што су локалне и регионалне тензије и конфликти у вези са пограничним споровима; пролиферација оружја за масовно уништење; етнички, религиозни и националистички конфликти у региону; слабост институција државне власти у централноазијским постсовјетским републикама и у вези са тим масовна илегална имиграција; транснационални тероризам; погранични спорови; погоршавање еколошке ситуације, безбедоносни ризици и претње са којима се суочавају државе у непосредном стратегијском безбедоносном окружењу Русије (недостатак пијаће воде, исцрпљивање природних ресурса, проблеми у вези са загађењем водених ресурса и одлагања и уништавања опасног отпада, као и проблеми у вези са производњом нуклеарне енергије); и многи други. Притом, геополитичке и безбедоносне појаве и процеси у безбедоносном окружењу Руске Федерације (чије су главне карактеристике његова величина, сложеност, динамичност и континуитет промена) су до те мере комплексни, динамични и специфични да је пројекција његовог стања и кретања у будућности у великој мери неизвесна. Тренутна ситуација ипак се може оценити као „привидно стабилна и безбедна“. На основу свега наведеног, може се констатовати да се урушавање реалне моћи руске државе у свим сегментима, као и проблеми са којима се суочила у првим годинама пост-хладноратовске епохе, у значајној мери рефлектовали и на њену безбедност, односно на њену способност да у пуном капацитету очува и заштити виталне националне интересе и ефикасно одговори на актуелне безбедоносне проблеме и опасности на унутрашњем и спољнополитичком плану.

У постхладноратовском периоду положај Русије у безбедносном поретку Европе и Централне Азије у значајној мери је погоршан одређеним безбедносним појавама и процесима. Један од основних екстерних фактора који у великој мери детерминише дефинисање безбедоносне стратегије Руске Федерације, представљају стратегије других држава и војно-безбедоносних савеза. Русија као један од основних облика угрожавања њене безбедности и главну безбедоносну претњу својим националним интересима, идентификовала је у агресивној безбедоносној и спољнополитичкој стратегији САД, израженој кроз процесе ширења Северноатланског савеза на исток и пенетрацију моћи и

утицаја САД на просторе Црноморско-каспијског региона и централноазијских постсовјетских република. Насупрот томе, руска стратегија заснивала се на настојањима да се заустави продор америчког утицаја и потискивање из њене традиционалне интересне сфере. Русија је овакву своју перцепцију институционализовала кроз ставове и опредељења у својим основним стратегијско-доктринарним документима с почетка и краја прве деценије овог века.

Евентуални наставак процеса ширења НАТО до самих руских граница у перспективи могао би имати негативне последице по глобалну безбедност у контексту изазивања трајног незадовољства Русије савременим међународним политичко-безбедоносним поретком и појачавања њеног осећаја несигурности. Све ово могло би утицати на радикализацију руског приступа глобалној безбедности. Хипотетички, у таквом развоју ситуације Русија неби имала мотива за конструктивну и партнерску сарадњу на глобалном нивоу у решавању безбедносних проблема и за очување стабилности међународног система којим је и сама незадовољна.

Русија је још један процес у Европи идентификовала као директну претњу својим безбедоносним интересима, што је додатно појачало њен осећај угрожености и властите небезбедности. То су планови у вези са размештањем елемената америчке противракетне одбране (ПРО) на простору Источне Европе. Према руској перцепцији тим поступком био би нарушен стратешки нуклеарни баланс на штету Русије и створене претпоставке да САД остваре „нуклеарни примат“. Овакав став експлицитно је институционализован у одредбама најновије руске Стратегије безбедности, где се децидирано наводи да „могућност формирања глобалног система противракетне одбране САД и милитаризација космичког пространства представља једну од највећих опасности за националну безбедност Русије“.

На појачан осећај несигурности и угрожености руске државе још један екстерни чинилац има велики утицај. То је војно ангажовање САД у Централној Азији и размештање војних база на територији постсовјетских држава. Овај процес Русија такође доживљава као велики безбедоносни притисак. Према руском гледишту, овај процес представља један од потенцијално најопаснијих иритирајућих фактора у њеним односима са Западом и НАТО. Иако су стратешки интереси САД у ЦАР (бар формално) примарно апострофирани на безбедоносни аспект, не мање приоритетан ако не и главни интерес САД свакако представљају енергетски ресурси централноазијских држава, при чему Америка вешто користи „рат против глобалног тероризма“ за учвршћивање својих позиција у регионима богатим енергентима. Истовремено, ове тенденције нужно су условиле и промену у безбедоносним перцепцијама Русије и Кине (односно њихових улога у централноазијској

геополитичкој и безбедоносној архитектури) и стављања акцента на централноазијски вектор њихових спољнополитичких приоритета. Притом, Кина појачава геополитичку конкуренцију у ЦАР и у перспективи неће остати по страни по питању супарништва и са САД и са Русијом.

Рedefинисање безбедоносне и геоекономске политике Русије у Централноазијском региону била је логична последица наведених промена, чиме је овај регион постао један од најприоритетнијих праваца њеног стратешког ангажовања. Русија настоји да оствари стратешки баланс јачањем својих политичких, економских и војних позиција, користећи паралелно механизме и двостраног и мултилатералног формата сарадње у региону. Иако данас не постоје поуздане анализе и пројекције које би са великом вероватноћом могле предвидети безбедоносну архитектуру на геопростору Централне Азије у дугорочном периоду, испреплетаност интереса и утицаја Русије, САД и Кине у региону, међузависност и условљеност тих процеса са безбедносног и енергетског аспекта, даће печат савременим глобалним геополитичким дешавањима у краткорочној и средњерочној перспективи. Оваква тенденција представљаће велики тест за постојећи светски безбедоносни поредак и ново бреме глобалној стабилности.

Русија, настојећи да у што већој мери анулира овакве негативне тенденције у сфери глобалне безбедности и да се дубље интегрише у светски безбедоносни систем, мобилише своје потенцијале и предузима најразличитије активности како би повратила статус једног од кључних безбедоносних чинилаца и преузела терет глобалне одговорности када је међународна безбедност у питању. У том контексту, Русија је у јуну 2008. године кроз иступе својих званичника покренула иницијативу за формирање „нове безбедоносне архитектуре у Европи“ на ширем евроатланско-евроазијском простору, која суштински представља покушај рedefинисања постојећег безбедосног система и препозиционирања Русије у њему са аспекта јачање њене улоге и значаја. Годину дана касније крајем 2009. године, Русија је објавила и предлог нацрта новог европског споразума о безбедности. Резултати ове иницијативе за Русију су више него скромни, првенствено из разлога што Запад настоји да руску иницијативу постави у много шири контекст од оног шта Русија хоће и жели да постигне.

Иако ни један прогностички модел нема капацитет да у потпуности разради све сценарије у вези даљег развоја међународних односа и глобалног безбедносног система, неспорно је да ће Русија у будућности свакако бити важан и незаобилазан чинилац у свим аспектима међународних односа. У међувремену, поред постојећих јављаће се и нови проблеми и безбедоносне дилеме, „отвориће“ се и нека нова безбедоносна питања од чијих

решења, као и самог начина долажења до њих у великој мери ће зависити и тенденције у вези са развојем руске безбедносне стратегије. Одговори на сва та питања ће значајно детерминисати руску стратегију безбедности, као и статус и улогу Русије у савременом међународном систему.

Истовремено, поред војног потенцијала и економског просперитета, енергетско богатство Русије представља један од кључних унутрашњих чинилаца њеног система безбедности и њене безбедносне политике. У данашње време на глобалном нивоу очигледна је борба за светске ресурсе који представљају основу економског и друштвеног развоја светске заједнице у целини. Смањење обима светских резерви нафте и гаса у перспективи, као последица глобалног развоја и раста потрошње и потражње енергената у водећим државама, условили су јачање конкуренције и борбе за приступ енергетским ресурсима и маршрутама њиховог транспорта на светска тржишта. Сходно томе, енергетски фактор, односно енергетска безбедност представља један од најприоритетнијих и најважнијих чинилаца у систему глобалне безбедности и у великој мери одређује веома комплексан, међузавистан и променљив систем билатералних и мултилатералних односа у свету. У условима растуће политичке нестабилности, као и ограничености и недостатка основних енергетских ресурса, остваривање енергетске безбедности представља један од кључних интереса високоразвијених држава. У вези са тим, контрола над енергетским ресурсима у блиској перспективи постаће један од најважнијих показатеља моћи држава, па и Руске Федерације.

Сходно томе, Русија је пронашла најсигурнији и најбржи пут за повратак међународног угледа и престижа, као и статуса респектабилног фактора у међународном поретку у XXI веку кроз експлоатацију „политике енергената“. Очување тренутне позиције Русије у глобалном енергетском сектору и њено јачање представља императив руске државне (енергетске) политике, уз истовремено достизање и очување свих параметара енергетске безбедности, као њеног битног сегмента. У Русији је последњих година дошло до велике промене и у перцепцији, оцени и вредновању стања енергетске безбедности. Ова промена састоји се у томе да је данас доминантно схватање да се главне опасности и претње енергетској безбедности, превасходно налазе унутар самог руског енергетског система, односно да су примарно резултат деловања унутрашњих чинилаца (слаба развијеност енергетске инфраструктуре, висок степен амортизације основних сегмената енергетског система, низак ниво инвестиција у развој енергетског сектора, несклад између производног потенцијала енергетског система и достигнутог светског научно-техничког нивоа, итд.), као и да оне представљају већу опасност од спољашњих (екстерних) фактора угрожавања.

Супротстављање новим облицима угрожавања у енергетској сфери, заштита од свих безбедоносних претњи и изазова енергетској стабилности, представља један од примарних националних интереса руске државе, што је институционализовано и одредбама и ставовима у њеним стратегијско-доктринарним документима који се односе на националну безбедност, затим у енергетским стратегијама, као и у другим доктринарним документима нижег хијерархијског нивоа.

У циљу остваривања енергетске безбедности руска држава је формулисала основне правце развоја своје енергетске политике, која је као и стратегија њене реализације, детерминисана великим бројем интерних и екстерних чинилаца. Што се тиче спољашњих чинилаца свакако је један од најважнијих недовољна диверзификованост руског извоза нафте и гаса, која на најексплицитнији начин утиче на руску енергетску безбедност. Примарна оријентисаност руског извоза нафте и гаса на европско тржиште енергената представља њену суштинску одлику. Због тога, диверзификација извоза у смислу продора на нова перспективна тржишта, као и диверзификација извозних праваца представљају кључне циљеве руске енергетске политике који су институционализовани кроз одредбе најновије руске Енергетске стратегије до 2030. године. Нова руска извозна стратегија, укључује диверзификацију извозних тржишта и транспортних праваца (продор на нова перспективна, „неевропска“ тржишта природног гаса - кинеско и североисточно-азијско, учешће у већем обиму на брзорастућем тржишту течног гаса, диверзификација извозне гасно-транспортне инфраструктуре изградњом њених нових сегмената у виду директних гасовода, којим се у значајној мери смањује улога и значај транзитних држава), максимализацију профита, увођење тржишних механизма у формирању цена, повећани увоз и транзит гаса из Централне Азије, повећано ангажовање како руских гасних компанија на глобалним тржиштима, као и стратегију билатералне сарадње са „одабраним“ страним компанијама у пословима са гасом. Русија у циљу географске диверзификације свог извоза планира реализацију нових пројеката гасно-транспортне инфраструктуре и на европском и на источноазијском извозном вектору, што уз постојећи релативно развијен систем нафтовода и гасовода ка Европи, даје њеној енергетској стратегији додатан квалитет у виду флексибилности вођења енергетске политике.

Можда још значајнији сегмент руске стратегије диверзификације од диверзификације њеног извоза, представља географска диверзификација саме производње у смислу постепеног померања (предислокације) производних активности са постојећих, етаблираних великих поља у Западном Сибиру ка новим налазиштима и увођење у експлоатацију нових гасних поља. Међутим, тај процес оптерећен је великим бројем проблема и условљен не само

веома тешким природним условима експлоатације и недостатком инвестиција, већ у опредељујућем степену застарелости постојећих и недостатком нових, модерних технологија и опреме. На основу ових чињеница о стратегији руске диверзификације, неспорно је да ће примарна оријентисаност на европско енергетско тржиште остати константа и у будућем средњорочном периоду. Тренутно Русија има изузетно високу партиципацију у структури европског увоза нафте и гаса. На европско тржиште пласира се скоро $\frac{3}{4}$ извоза руске нафте, близу 70% природног гаса. Имајући у виду напред наведене енергетске индикаторе, европско тржиште енергената за Русију суштински тренутно представља безалтернативни извозни правац, с обзиром на околност да ће у дугорочној перспективи потребе за нафтом и гасом у ЕУ имати тенденцију повећања, што је условљено структуром европских економија и прогнозама темпа њиховог економског раста. С тог аспекта енергетска повезаност и међузависност Русије и ЕУ ће представљати важан елемент руске енергетске политике, односно руске енергетске безбедности. Истовремено, Русија покушавајући да диверзификује свој извоз, настоји да своју енергетску политику интензивира у правцу све веће енергетске сарадње са државама Далекоисточног субрегиона (Кина, Јапан, Кореја), као најперспективније економске регије у блиској будућности. Међутим, руска извозна енергетска инфраструктура у садашњем тренутку не дозвољава извоз енергената у већем обиму на наведена тржишта, али се ситуација задњих година поправља изградњом и плановима о реализацији нових нафтовода и гасовода на том извозном правцу. Може се констатовати да су тренутне руске могућности за извоз нафте и гаса лимитиране постојећом извозно-транспортном инфраструктуром.

На основу наведених индикатора могуће је генерализовати неколико закључака. Реконструкција постојеће и изградња нове (тзв. директне) енергетско-транспортне инфраструктуре на европском правцу у перспективи представља нужан услов за очување позиције и улоге Русије као главног снабдевача европског тржишта енергентима. С обзиром на растуће потребе за енергентима и европског и руског домаћег тржишта, за Русију је од кључног значаја развој ресурсно-сировинске базе њене нафтно-гасне индустрије и интензивирање геолошких истраживања у циљу развоја и увођења у експлоатацију нових перспективних налазишта, што ће омогућити Русији да задржи статус водећег произвођача и извозника енергената у дугорочној перспективи. За реализацију овог циља биће неопходно обезбедити и крупне инвестиције у руски нафтно-гасни сектор и домаћег и иностраног капитала уз израду дугорочне инвестиционе стратегије. Поред финансијских инвестиција Русији је неопходна и напредна технологија за истраживање, производњу и транспорт енергената, што опет упућује на кооперацију са западним партнерима.

Енергетска сарадња ЕУ и Русије интегрални је део политичких, економских и безбедносних односа који у постхладноратовској ери постају све комплекснији и тежи. Тензије у њиховим односима су већ неколико година у порасту. Међутим, с обзиром да ће у догледној будућности енергетске везе представљати суштину економских односа Русије и ЕУ, смисао њиховог дубоког, стратешког енергетског партнерства управо лежи у њиховој израженој међузависности. Растућа међузависност ЕУ и Русије је природна и треба да се оцењује и вреднује позитивно, како са аспекта безбедности снабдевања, тако и са становишта безбедности тражње уз избалансиран приступ свим проблемима који оптерећују њихове енергетске односе. ЕУ жели да задржи и унапреди постојећи ниво своје енергетске безбедности тако што настоји да осигура потпуно задовољење својих потреба за енергентима у будућности, при чему је Русија главни снабдевач европског енергетског тржишта и такав тренд ће се одржати у средњорочној перспективи. С друге стране Русија у циљу остваривања сопствене енергетске безбедности, жели „безбедност тражње“, односно поузданост европске потражње за енергентима, као и очување статуса примарног (и поузданог) снабдевача европског тржишта. Истовремено, свој привредни и друштвени развој Русија тренутно заснива на извозу енергената и та објективна закономерност ће представљати константу у њеној политици у средњорочној перспективи.

С једне стране ЕУ може имати значајне користи уколико изврши диверзификацију извора снабдевања и тиме повећа конкурентност у сектору природног гаса. То би за директну последицу могло имати не само пад цене гаса, већ и стимулацију произвођача да повећају испоруке и производне капацитете. Међутим, поред свих напора ЕУ на плану спровођења своје политике глобалне диверзификације снабдевања енергијом, са сигурношћу се може тврдити да ће Русија остати најзначајнији снабдевач гасом европског континента и да ће такав тренд егзистирати као константа у средњорочној перспективи, паралелно са процесима диверзификације који ће спроводити и ЕУ и Русија. С друге стране међутим, поред позитивних, лансирање стратегије „диверзификација по сваку цену“ може имати и негативне последице по руско-европске енергетске односе са аспекта додатног усложњавања Енергетског дијалога и ослабљивања руско-европског енергетског партнерства. Наиме, уколико пренаглашени императив енергетске политике ЕУ буде географска диверзификација (чију потребу нико не спори) у смислу проналажења нових извора и праваца снабдевања енергентима, а Русије на продору на нова тржишта, у оваквом хипотетичком развоју ситуације ЕУ би се у својим покушајима да пронађе алтернативне снабдеваче и енергетско-транзитне правце који би заобишли Русију, сусрела са низом тешкоћа и истовремено би ослабила своје преговарачке позиције у односу на Русију. С друге стране и руска позиција

била би девалвирана у контексту умањења избора могућих опција, почевши од проблематике пласмана енергената, преко модернизације и страног инвестирања у њен нафтно-гасни сектор, до стратегије билатералног енергетског партнерства руских и појединих европских компанија.

Развој парнерства ЕУ и Русије у енергетској сфери у формату Енергетског дијалога, који је усмерен на стварање чврстих гаранција и механизма остваривања економске и енергетске безбедности и Русије и ЕУ, представља један од најважнијих праваца развоја сарадње Русије и Европе. За Русију Енергетски дијалог са ЕУ представља могућност привлачења страних инвестиција за развој извоза нафте и гаса, изградње и модернизације енергетске инфраструктуре, стварања повољних услова за прелаз руске економије на иновациони модел развоја. Истовремено, дијалог са ЕУ Русији омогућава и смањење тржишних ризика и ствара предуслове за увођење тржишних принципа и конкуренције у руском енергетском сектору. За ЕУ Енергетски дијалог са Русијом представља стварање услова и могућности за диверзификацију увоза енергената и повећање нивоа снабдевања енергентима.

Значај Балканског региона за Русију примарно је енергетски и то са два аспекта: као потенцијално перспективни енергетско-транзитни коридор за снабдевање нафтом и гасом европског континента и као растуће и перспективно тржиште енергената. Притом, руски енергетски интереси на Балкану и стратегија њиховог остваривања морају се посматрати у ширем контексту, као сегмент њене свеукупне спољноенергетске стратегије (дипломатије) у надметању за утицај, приступ и контролу глобалних енергетских токова, нарочито у области Каспија и Централне Азије, где са тог становишта Балкан представља последњу етапу допремања енергената из наведених региона до европских потрошача. Тренутно, а и у блиској перспективи Балкански регион може представљати један од најзначајнијих коридора у глобалним оквирима за транспорт енергената. Међутим, општа карактеристика и особеност Балканског региона је висок степен конфликтности и политичка нестабилност. Сложена политичка ситуација представља повод за мешање и пенетрацију утицаја великих сила. Заинтересованост великих сила за овај регион може се објаснити његовим геостратешким положајем. Контрола Балканског полуострва омогућава контролу трансконтиненталних комуникацијских и енергетских транспортних маршрута. Са тог аспекта Балкански регион се посматра као део јединственог геополитичког простора који обухвата Централну Азију, Кавказ и Балкан. У XXI веку главне саобраћајно-комуникацијско артерије постаће транспортно-енергетска инфраструктура, односно маршруте за транспорт енергената. Практично, готово све маршруте за транспорт енергената на европски континент из

Каспијског и Блискоисточног региона пролазе преко Балканског полуострва. Ова чињеница условила је посебан значај и улогу Балкана у сфери остваривања глобалне и европске енергетске безбедности, што додатно усложњава ситуацију у региону у контексту појачавања конкуренције и сучељености светских и регионалних сила за успостављање контроле над енергетско-транспортном инфраструктуром.

Русија као највећи извозник енергената у ЕУ и транзитер каспијских и централноазијских енергената, има изражене енергетске интересе на Балкану, који су пре свега везани за остваривање несметаног транзита руске нафте и гаса на европски континент, заобилазећи притом транзитне земље Украјину и Белорусију. Поред тога Русија настоји да очува и прошири своју улогу на европском енергетском тржишту и омогући својим енергетским компанијама веће учешће на њему. Упоредна анализа економских и техничких карактеристика руских и алтернативних пројеката енергетско-транспортне инфраструктуре у Балканском региону показује да руски пројекти по свим показатељима не заостају за западним пројектима, напротив. Они имају обезбеђену ресурсно-сировинску базу, док се та чињеница код западних пројеката доводи у сумњу. Притом, западни пројекти примарно су усмерени на државе Средње Европе за разлику од руских пројеката који у много већем степену одговарају интересима балканских држава у смислу доступности енергената и повећања њихове енергетске безбедности, прихода од транзитних такси, отварања нових радних места, јачања интеграционих веза у региону, итд. Такође, интереси Русије на балканским просторима нису ограничени само на приступ балканском енергетском тржишту у својству снабдевача и изградњу енергетско-транспортне инфраструктуре ка централно-европском тржишту. Русија, односно њене енергетске компаније настоје да постану власник дела енергетске инфраструктуре држава Балканског региона и у томе су у претходној деценији имале одређеног успеха.

У другој половини прве деценије овог века приметан је процес јачања „меке моћи“ Русије, који своју објективизацију има управо у процесима атрактивности и привлачности чланства у појединим регионалним мултилатералним организацијама на постсовјетском простору чији је предводник Русија. Ови процеси представљају добру алтернативу „тврдој моћи“ заснованој на војној сили и геополитичкој конфротацији, што омогућава много већу флексибилност деловања у остваривању и заштити националних интереса руске државе. Русија последњих година води веома прагматичну политику на постсовјетском и ширем евроазијском простору, засновану на стварању нових и консолидацији постојећих савезништава, кроз поспешивање економске сарадње и јачање безбедносног поретка, као и уз унилатерално ојачавање сопствених капацитета моћи на политичком, економском и војно-

безбедоносном плану. Управо пројекцијом свог утицаја путем ефикасне сарадње кроз механизме мултилатералних организација на постсовјетском простору, у којима она има водећу улогу (Заједница Независних Држава, Организација уговора о колективној безбедности, Заједнички економски простор, Организација за Евроазијску економску сарадњу, Организација за Централноазијску сарадњу, Царински савез и др.), као и максималном експлоатацијом могућности политичко-безбедоносне и економске мултилатералне сарадње у све перспективнијој Шангајској организацији за сарадњу на ширем евроазијском простору (уз паралелно егзистирање читаве мреже развијених односа билатералне сарадње), Русија је данас поново стекла статус једног од најзначајнијих субјеката глобалне политике, који истовремено представља и фактор мира и безбедности како на наведеним просторима, тако и у светским оквирима.

Организација уговора о колективној безбедности је својом одлуком о јачању своје војне компоненте, односно о стварању респектабилних „Колективних снага за оперативно реаговање“ постала у перспективи значајан елемент безбедоносне архитектуре на простору ЗНД, односно чинилац који може значајно да утиче на стање безбедности на читавом постсовјетском простору па и шире. Формирање Колективних снага за оперативно реаговање представља значајну промену и у функционалном и у организационом аспекту ОДКБ. Истовремено, представља и значајан индикатор решености Русије као водеће чланице организације да консолидацијом и ојачавањем војно-безбедоносних компоненти ОДКБ, истовремено ојача и своју позицију и улогу на постсовјетском простору у циљу спречавања и предупредивања негативних безбедоносних процеса по сопствене интересе. Формирање „Колективних снага за оперативно реаговање“ такође представља и показатељ одлучности чланица ОДКБ за изналажење адекватног одговора на акумулацију значајног конфликтног потенцијала на евроазијском простору, оличеног у процесима покушаја даљег ширења НАТО на простор ЗНД, значајног повећања војног присуства ванрегионалних чинилаца у Централноазијском и Каспијском региону, ескалације тзв. нетрадиционалних, транснационалних безбедоносних претњи и угрожавања у виду међународног тероризма, религиозног екстремизма, организованог транснационалног криминала, шверца наркотика, оружја, илегалне миграције, и сл., али и могућности одговора на природне катастрофе, техничко-технолошке акциденте и слично. Сходно томе, може се закључити да је ОДКБ специфична организација настала комбинацијом стратегије традиционалне војне интеграције и стратегије условљене новим безбедносним изазовима, ризицима и претњама. У том смислу она има својеврсни хибридни карактер, јер обједињује карактеристике класичног војног савеза са особинама мултифункционалне безбедоносне организације. ОДКБ је одлуком о

јачању своје војне компоненте и формирањем Колективних снага за оперативно реаговање у перспективи стекла статус значајног елемента безбедносне архитектуре на простору ЗНД. О интензитету и правцима развоја Колективних снага за оперативно реаговање, као и о успешности њиховог функционисања за сада је још увек рано за озбиљније процене и предвиђања. То ће бити могуће тек када у пракси почне њихова озбиљнија примена у циљу реализује договорених принципа, циљева и задатака. Притом, укупна ефикасност и способност ОДКБ за реаговање на читав спектар разноврсних савремених безбедносних изазова и претњи умногоме ће зависити од тачке око које ће се стабилизovati њено организационо тежиште. Распон могућности креће се од фиктивне декларативности о удруживању, до организационог обједињавања свих војних потенцијала земаља чланица у борби за очување мира и стабилности на овом веома сложеном и за многе геостратешке играче примамљивом простору. До тада све квалификације и поређења ОДКБ са појединим војно-безбедносним евроатланским структурама производ су мање-више произвољних нагађања. Оно што је притом неспорно је да процеси јачања војне компоненте ОДКБ и формирања КСОП представљају квалитативни (па и квантитативни) искорак у правцу јачања позиције и улоге овог институционализованог војно-безбедносног оквира сарадње на постсовјетском и ширем евроазијском простору.

За свега неколико година ШОС је успела да еволуира од „Шангајске петорке“ и превазиђе оквире првобитног граничног споразума из 1996. године између Кине и суседних држава из Централноазијског региона (Казахстана, Киргистана, Тацикистана и Русије), до најперспективније регионалне организације чија су компетенција и надлежност постала управо политичко-безбедоносна и политичко-економска питања. ШОС на евроазијском простору све више профилише и као значајан механизам тзв. меког уравнотежења утицаја ванрегионалних сила у региону. Ова тенденција нарочито је изражена када је у питању Централноазијски регион.

Русија је форсирањем и јачањем институционалних облика сарадње на постсовјетском, односно евроазијском простору препознала могућност да себи поврати статус једног од најзначајнијих „геополитичких играча“. У том контексту безбедоносне интеграционе процесе на наведеним просторима (ШОС, заједно са ОДКБ и њеном војном компонентом у виду КСОП), Русија перципира као неке од најзначајнијих механизма и инструмента које може искористити у остваривању својих интереса и циљева у сфери међународне политике.

Са променом биполарне структуре света, мењала се и листа безбедносних изазова, ризика и претњи, али и укупно поимање и практиковање безбедности. У новонасталим

условима, Русија се суочила са потребом редефинисања свог безбедоносног система. На том путу било је великих потешкоћа и озбиљних искушења, али су базична стратешко-доктринарна документа и сама структура и функционисање система безбедности доживели видну постхладноратовску трансформацију. Полазећи од одредби основних стратегијских документа РФ може се закључити да су се у периоду постхладноратовског развоја земље у сфери безбедности дешавале значајне промене. Уочљиво је међутим, да у том процесу није било континуитета и да је процес у великој мери био детерминисан персоналним променама у руководству земље и „институцијама силе“, тако да је свака нова гарнитура на власти правила сопствене процене које су се значајно (суштински) разликовале од претходних и практично увек започињане изнова. Неопходност реформе Оружаних снага Руске Федерације условљен је низом фактора од којих су најважнији промена карактера спољних претњи и изазова, корекција државне политике, међународна позиција земље и њено безбедоносно окружење, развој војне науке и технике, промене у социјалној структури друштва, итд. Војна реформа у Русији практично се проводи од распада СССР. Поред тога, неопходност реформе ОС диктирана је не само безбедоносним, већ и великим бројем других чинилаца од којих су свакако најзначајнији економски, демографски и социјални. Може се констатовати да реорганизација подсистема одбране и модернизација Оружаних снага Руске Федерације, представљају њен витални национални интерес дефинисан Стратегијом националне безбедности.

Када је реч о улози и значају војног фактора у реализацији енергетске политике Русије, анализа општих енергетских трендова, као и хроничан недостатак енергоресурса имплицира закључак да ће се у ситуацији пораста потражње за енергентима, супарништво и сучељавање главних геополитичких играча на међународној енергетској позорници наставити и у блиској будућности. Такође, експанзија енергетских компанија на глобално енергетско тржиште оствариваће се уз активну подршку својих држава, које поседују различите политичко-дипломатске, економске, али и војне механизме за остваривање енергетских интереса у појединим регионима. Војни чинилац, односно војна политика јавља се као један од механизма које државе користе у остваривању енергетске безбедности. Савремена истраживања и анализе недвосмислено показују да у садашњим условима, могућност отпочињања сукоба и војних операција у циљу освајања или заштите територија богатих енергетским сировинама и самих енергетских инфраструктура представља све већу реалност. Ова тенденција постаће важан чинилац очувања конвенционалних оружаних снага. У вези са тим, хипотетички милитаризација енергетске сфере временом може достићи такав ниво да значајно може проузроковати немогућност нормалног функционисања енергетског

тржишта. У таквој ситуацији, проблем приступа енергетским изворима и енергетско-транспортној инфраструктури представља једну од најозбиљнијих безбедоносних претњи. Сходно томе, војно присуство у регионима богатим природним ресурсима пре свега нафтом и гасом, као и у регионима кроз које пролазе главне енергетске саобраћајне магистрале постало је један од примарних циљева у безбедоносним стратегијама великих сила у обезбеђивању сопствене ресурсне довољности и остваривању утицаја на стабилност и развој глобалне економије и сопствених економских интереса. Што се тиче позиције и улоге војне политике у остваривању енергетске безбедности на конкретном простору, односно о примени војне силе за остваривање наведеног циља у одређеним географским регионима богатим енергентима, хипотетичка могућност таквог развоја ситуације управо је највећа у регионима који се одликују великом политичком нестабилношћу и израженом безбедоносном проблематиком, као што су регион Блиског Истока (Персијског залива), Каспијски и Централноазијски регион, као и неки афрички и латиноамерички простори, али и све извесније, регион Арктика. Може се закључити да сучељеност енергетских и војно-политичких интереса великог броја држава условљава велики конфликтни потенцијал ових региона, чак и могућност избијања ограничених војних сукоба. На основу изнетих чињеница о војно-политичким аспектима остваривања енергетске безбедности држава, односно о улози и значају војне силе у том процесу остаје неодређен став о могућностима да Русија примени војну силу у циљу остваривања њених националних енергетских интереса.

У Стратегији националне безбедности РФ до 2020 године енергетски, односно ресурсни аспект присутан је у врло ограниченом обиму, што изискује потребу промене такве ситуације. Један од начина био би ревидирање постојеће безбедоносне Стратегије, односно уношења корекција којим би остваривање енергетске безбедности постало један од приоритета остваривања националне безбедности у целини. Други начин би био доношење новог стратегијско-доктринарног документа (на пример, „Доктрине енергетске безбедности“) којом би се генерализовали и систематизовали званични ставови руског државног руководства у вези са проблемом остваривања руске енергетске безбедности. Било да је реч о ревидирању постојећих и/или доношењу нових стратегијско-доктринарних докумената у њима се морају прецизно атикулисати и формулисати концептуалне основе руске енергетске безбедности, које треба да представљају резултат систематизованих званичних ставове политичког и војног руководства у вези са проблемима остваривања енергетске безбедности. Уз то, ова документа требало би да садрже и одредбе у којима би се навели конкретни географски региони у свету који су значајни са аспекта остваривања руске енергетске политике уз прецизно дефинисање енергетских интереса руске државе, као и навођења

конкретних услова под којима Русија може употребити војну силу у циљу заштите тих интереса. Поред тога руска држава може предузети и низ других мера и активности у циљу рационализације војне политике са аспекта остваривања енергетске безбедности, као што су стварање посебних државних органа или тела којима би проблематика и питања енергетске безбедности руске државе била примаран задатак. Такође, једна од мера може бити и додатно интензивирање деловања постојећих органа и институција државе, да у оквиру својих надлежности појачају активности у контексту остваривања руских енергетских интереса, што се нарочито односи на област међународне политике и интензивирања сарадње са другим међународним субјектима на плану заједничке заштите глобалне енергетске безбедности. Истовремено, мора се напоменути и веома значајна чињеница да је у савременој Русији поред коришћења војне политике као једног од средстава (механизма) за остваривање енергетске безбедности, присутан и обрнут процес: енергетска политика се користи као средство за остваривање војне безбедности. С обзиром на тенденције развоја ситуације у енергетској сфери, намеће се закључак да војни чинилац заузима значајно место у систему реаговања на постојеће опасности и претње енергетској безбедности, услед немогућности остваривања циљева применом искључиво политичких, економских или дипломатских средстава. Исто тако, војна сила иако не мора бити употребљена има веома значајну улогу и као фактор „одвраћања“, односно њена улога и значај нису само у „освајању“ нових енергетских налазишта и успостављању контроле над територијама преко којих пролазе главни енергетско-транспортни коридори, већ и у заштити и очувању постојећих, већ стечених, енергетских позиција.

Када је реч о основним правцима руске спољнополитичке стратегије на балканском правцу и о њеним примарним интересима на овдашњим просторима, Србија мора реалније перципирати позицију и улогу Русије у глобалним оквирима, њене виталне интересе и приоритете и у складу са том перцепцијом, правилно проценити сопствену позицију и улогу у оквиру руског спољнополитичког, економског и безбедносног концепта. Савремена Русија, од почетка деведесетих година прошлог века, па до данас није формално артикулисала и дефинисала своје посебне, званичне политичке циљеве на Балкану, као што званично није ни персонифицирала своје савезнике у политичким елитама ни у једној балканској земљи, па ни у Србији. Иако би се могло тврдити да се Балкан формално налази ван дефинисане руске интересне сфере, као и да су на балканским просторима присутни примарно економски интереси Русије везани за енергетски сектор, ипак се намеће и закључак да у контексту пројекције руских стратешких интереса у веома комплексној ситуацији у међународној политици, Русија трага за оптималним начинима и модалитетима свог присуства на Балкану,

који се генерално може посматрати као сегмент руске спољнополитичке стратегије на европском вектору. Тренутно, пројекција руског утицаја на Балкану примарно се остварује њеном енергетском политиком, односно енергетском дипломатијом, али се не сме пренебрегнути чињеница да Русија у све већој мери почиње да користи и остале традиционалне механизме политичког утицаја (дипломатске, економске, безбедоносне, духовно-културне и др.). Србија је нарочито интензивирала билатералне односе са Руском Федерацијом у другој половини прве деценије XXI века. Постојећи односи између Русије и Србије могу се окарактерисати као веома позитивни и пријатељски, а последњих година тон тим односима даје политичко-економска сарадња ове две државе. Основни елементи економске сарадње између Русије и Србије представљају пре свега сарадња у нафтно-гасној индустрији, као и уговорне одредбе о слободној трговини између Русије и Србије. Користећи се делом и историјском аналогijом када је у питању „српско-балканска“ спољнополитичка стратегија руске државе, може се закључити да је у „балканској стратегији“ савремене Русије уочљив недостатак континуитета, као и чињеница да Русија и данас пројекцију свог утицаја на овдашње просторе настоји да оствари коришћењем и ослањањем на врло мали број механизма утицаја. У садашњем тренутку то је доминантно економски, односно енергетски фактор, запостављајући притом потенцијале читаве лепезе осталих средстава утицаја, нарочито духовно-културног. Генерално посматрано, може се констатовати да структурални чиниоци руске политике према Републици Србији имају директан утицај на достизање и заштиту виталних националних интереса и циљева српске државе и на њен положај у савременом међународном поретку.

ЛИТЕРАТУРА

Документациона грађа

- *Стратегија националне безбедности Руске Федерације до 2020 годе*, утврђена 12 маја 2009 г., № 537, (Интернет: <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>, 15.11.2010.);
- *Концепција националне безбедности Руске Федерације*, от 10 јануара 2000 г., № 24, (Интернет: <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/gazeta012400.htm>, 18.11.2010.);
- *Концепција националне безбедности Руске Федерације*, от 17 децембра 1997, № 1300, *Дипломатички вестник*, МИД РФ, № 2, фебруар 1998, с. 9.;
- *Концепција внешнеј политике Руске Федерације*, от 12 јула 2008 г., Пр-1440, (Интернет: <http://www.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml>, 22.12.2010.);
- *Концепција внешнеј политике Руске Федерације*, от 28 јуна 2000 г., *Независна газета*, 11 јула 2000 г., (Интернет: <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>, 18.08.2010.);
- *Војна доктрина Руске Федерације*, от 5 фебруара 2010 г., № 146, (Интернет: <http://www.rg.ru/2010/02/10/doktrina-dok.html>, 26.04.2011.); Опубликовано в: *Руска газета*, Федерално издање, № -5106, от 10 фебруара 2010.;
- *Војна доктрина Руске Федерације*, от 21 априла 2000 г., № 706, (Сборник законодавства РФ, 2000, № 17, ст. 1852.), (Интернет: http://www.armscontrol.org/act/2000_05/dc3ma00?print, 23.06.2011.);
- Федерални закон „О обору“, от 31 маја 1996 г., № 61-ФЗ.;
- *Russian Federation—concept of the World in the 21 st Century*, 09/04/2009 (Интернет: <http://www.russiaeurope.mid.ru/concept21.html>, 28.07.2011.);
- Указ «О координирајућој роли МИД РФ в проведеннн внешнеэкономическој линнн РФ», от 12 маја 1996 г., № 375.;
- Указ „О образуванну Совета Безбедности РФ „для обезпеченнн реализацин функин Президента по управленуу государством, формнрованнуу внутрениуу, внешнеуу и военнуу политику в области безбедности, сохраненнну государственного суверенитета России, поддержаннну социально-политическој стабилности в общесве, заштите прав и свобод граждани“, от 3 јуна 1992 г., № 547.;
- Указ „О сформнрованнну Совета Безбедности“, от 26 априла 2001 г., № 486.;
- „Концепција долгосрочног социально-экономическог развитнн Руске Федерацин на период до 2020 годе“, от 17 новембра 2008 г., № 1662-р, (Интернет: <http://www.economy.gov.ru>, 04.02.2011.);
- «Энергетическој стратегија России на период до 2030 годе», от 13 новембра 2009 г., №1715-р, (Интернет: <http://www.energystrategy.ru/projects/es-2030.htm>, 21.02.2011.);
- „Энергетическој стратегија России на период до 2020 годе“, от 28 августа 2003 г., № 1234-р, Москва: *Известнн*, 2003.;
- *Конституција Руске Федерације*, принннн всенародным гласованннм 12 децембра 1993 г, Москва, 1993.;
- *Конституција (Основной Закон) СССР (Союза Советских Социалистических Республик)*, Госполитиздат, Москва, 1977.;
- Федерални закон „О политических партиях“, Сборник законодавства Руске Федерацин, № 29, Москва, 2001.;
- Федерални закон „О системе государственной службы Руске Федерацин“, *Руска газета*, 27 маја 2003.;

- *Концептуальный подход к новой правовой базе международного сотрудничества в сфере энергетики (цели и принципы)*, званичан сајт председника Русије, (Интернет: <http://archive.kremlin.ru/text/docs/2009/04/215303.shtml>, 21.11.2011.);
- «*Национальная программа действий по созданию технико-технологического обеспечения освоения месторождений нефтегазового потенциала континентального шельфа Российской Федерации*»... (Интернет: <http://www.derrick.ru/?f=z&id=9189>, 17.10.2011.);
- *Содружество Независимых Государств. Юбилейный справочник*. – Москва, Издательство МГУ, 2007. – 232 с.;
- Статистический сборник ООН для Азии и Тихоокеанского региона, 2006.;
- «*Топливо-энергетический комплекс России. 2000–08 г.*» (справочно-аналитический обзор), (Интернет: <http://www.energystrategy.ru/editions/ТЕК-08.htm>, 12.01.2011.);
- «*Энергетическая хартия*», (Интернет: <http://www.encharter.org>, 14.03.2011.);

**Књиге, монографије, енциклопедије, уџбеници,
зборници, докторске дисертације, магистарске тезе, научни часописи**

- Аврамов, С., *Безбедност у XXI веку, Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије*, Зборник радова, СИМВОН, Београд, 2001.;
- Аврамов, С., „Руско-српски односи на прагу трећег миленијума“, у: Јелица Курјак (ур.), *Руска политика на Балкану* (зборник), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1999, стр. 133-57.;
- Аврамов, С., Крећа, М., *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 1999.;
- *Актуальные вопросы международной энергетической безопасности в деятельности «Группы восьми»*, Москва, 2005.;
- *Актуальные проблемы международных отношений в начале XXI века*, отв. ред. Е. П. Бажанова, Научная книга, Москва, 2002, с. 224-8.;
- Алекперов, В. Ю., «Анализ деятельности нефтедобывающего комплекса ТЭК России в 2006 г.: проблемы и перспективы», Т. Алекперов, Ю. Касатонов, А. Алекперов, *Нефтяное хозяйство*, № 4, 2007.;
- Алендар, Б., „Улога Европске уније у југословенској кризи“, у: Владимир Гречић (прир.), *Постбиполарни свет и Југославија*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2000, стр. 67-105.;
- Аллисон, Р., *Центральная Азия и Закавказье: региональное сотрудничество и фактор для российской политики*“, *Московский центр Карнеги* (Рабочие материалы), 2004, № 10, с. 25.;
- Алчинов В. М., *СНГ – Россия – Евросоюз. Проблемы и перспективы интеграции*, Восток–Запад, Москва, 2008, с. 220.;
- Арбатов, А., *Безопасность: Российский выбор*, ЭПИ центр, Москва 1999.;
- Арбатов, А., „О военной доктрине и военной политике России“, *Россия: в поисках стратегии безопасности*, Наука, Москва, 1996, с. 213.;
- A. Lieven, „The Essential Vladimir Putin“, *Foreign Policy*, Jan./Feb. 2005.;
- A. Lieven, „*Ukraine and Russia: A Fraternal Rivalry*“, U.S. Institute of peace, Washington, D.C., 1999.;
- A. Pushkov, „Broken Promises“, *National Interest*, The Nixon Center, Washington D.C., 2007.;
- A. Rahr, „*Germany and Russia – A Special Relationship*“, *Washington Quarterly*, Spring 2007.;

-
- Бабић, Б., „Односи Кине и Европске уније: геоекономска осовина у развоју“, *Међународни проблеми*, Vol. LXII, бр. 3, 2010, стр. 418-62.;
 - Бабурин, С., *Свет империја, територија државе и светски поредак*, Пресинг, Београд, 2009.;
 - Бажанов, Е. П., «Роль и место России в современном мире» (Центр Стратегических Разработок, 1999-2000), в: *„Место России в современном мире“*, Интернет: <http://www.bestreferat.ru/referat-51088.html>, 17.04.2011.);
 - Барановски, В., „Ставови Русије према ЕУ: Политички аспекти“, *Међународна политика*, година LIII, бр. 1106, април-јуни, 2002, стр. 62-4.
 - Бараш К. (прир.), *Цевоводи, политика и моћ. Будућност енергетских односа ЕУ - Русија* (зборник), Европски покрет у Србији, Београд, 2009. (Интернет: <http://www.google.com/#hl=sh&source=hp&biw=1272&bih=589&q=cevovodi%2C+politik+a+i+moc&btnG=Google+pretraga&fp=c88f18210f250b68>, 11.02.2011.);
 - В. Buzan, *People, State and Fear*, Pearson Longman, London, 1991.;
 - В. Buzan, „Societal Security and European Security“, in: Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre (ed.), *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Pinter Publishers Ltd, London, 1993.;
 - Безелянски, Ю., *От Рюрика до Еьцина, календарь российской истории*, Физкультура и спорт, Москва, 1993.;
 - *Безопасность России. Правовые, социально-экономические и научно-технические аспекты. Энергетическая безопасность (ТЭК и государство)*, МГФ «Знание», Москва, 2000.;
 - Бжежински, З., *Амерички избор, глобална доминација или глобално вођство?*, Политичка култура, Загреб, ЦИД Подгорица, 2004.;
 - Бжежински, З., *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1998.;
 - Бжежински, З., *Друга шанса Америке: три председника и криза америчке суперсиле*, Факултет безбедности – Службени гласник, Београд, 2009.;
 - Бжежински, З., „Како даље?“, *Међународна политика*, година LIV, бр. 1111, јул-септембар 2003, стр. 18-22.;
 - Бјукенен, П., *Смрт Запада, зашто су наша земља и цивилизација угрожени због становништва*, Београд, 2004.;
 - Бовдунов, А., «Петрополитика России и Юго-Восточная Европа (на примере Сербии и Румынии)», *«Геополитика»*, № 4, 2010 г., (Интернет: <http://geopolitica.ru/Articles/1150/>, 17.10.2011.);
 - Богарутов, А. Д., „Новая структура геопространственных отношений в Центральной Евразии“, под ред. А. В. Торкунова и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 69-111.;
 - Богданчиков С. М., (под. общ. ред.), *Международный транзит энергоресурсов в системе энергетической безопасности государства: принципы организации и регулирования*, Москва, 2001.;
 - Бодријар Ж., *Дух тероризма*, Архипелаг, Београд, 2007.;
 - Богатуров, А. Д., „Стратегия перемалывания“ в международных отношениях и внешней политике США“, *Мировая экономика и международные отношения*, 2001, № 2, с. 20-9.;
 - Боришполец, К. П., „Центральная Азия как региональная подсистема международных отношений“, под ред. А. Д. Воскресенского, *Восток – Запад: региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений* (учеб. пос.), Москва, 2002.;
 - Боришполец, К. П., «ШОС и НАТО: алтернатива или взаимодополнение», под ред. А. В. Торкунова и др., *Энергетические измерения международных отношений и*
-

-
- безопасности в Восточной Азии*, МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 432-53.;
- Боровский, Ю., „Политизация мировой энергетики“, *Международные процессы*. Январь - апрель 2008, Т. 6. № 1 (16);
 - Боровский, Ю., „Политизация мировой энергетики“, *Современная мировая политика*. Прикладной анализ, отв. ред. А. Д. Богатурова, Аспект-Пресс, Москва, 2009.;
 - Бофр, А., *Увод у стратегију*, ВИЗ, Београд, 1968.;
 - *Britannica Atlas*, Enyslopedeia Britanica, London, 1996.;
 - Булајић, Д., „Безбедоносна политика Европске уније: шта је остало од Маастрихта?“, *Међународна политика*, година LV, бр. 1114-15, април-септембар 2004. стр. 31-3.;
 - Булмер, Т. В., „Живети са мегасилом“, *Међународна политика*, година LVI, бр. 1118-19, април-септембар 2005. стр. 40-6.;
 - Бушуев, В. В., *Подходи, приоритеты и ориентиры проекта Энергетической стратегии России на период до 2030 года*, Институт энергетической стратегии, Москва, 21 июля 2009, (Интернет: http://www.energystrategy.ru/ab_ins/source/b_es-2030-21.07.09.ppt, 17.07.2011.);
 - Бушуев, В. В., *Энергетика-XXI*, Институт энергетической стратегии - (Минпромэнерго РФ, Союз нефтегазопромышленников России), Москва, декабрь 2007, (Интернет: <http://www.labenin.ru/docs/en-21.ppt>, 28.08.2011.);
 - Бушуев, В. В., *Энергетическая стратегия России (ЭС-2030)*, Презентация отчета о НИР «Разработка проекта Энергетической стратегии России на период до 2030 года», ноябрь 2007, (Интернет: <http://www.energystrategy.ru/projects/es-2030.ppt>, 28.08.2011.);
 - Валенштајн, Е., *Савремени светски систем*, Београд, 1997.;
 - Варга, Б., *Путин и бариунаста герила*, Време, Београд, 2007.;
 - *Внешняя политика и безопасность современной России*, Хрестоматия в 2-х т., Москва, 2002.;
 - „Внешняя политика России: мнения экспертов“, Аналитический доклад РНИСиНП по заказу Московского представительства Фонда им. Ф. Эберта, в: „*Место России в современном мире*“, (Интернет: <http://www.bestreferat.ru/referat-51088.html>, 20.04.2011.)
 - *Внешняя политика Российской Федерации 1992-99.*, (учебное пособие), Москва, 2000.;
 - „*Военная реформа: Оценка угроз национальной безопасности России*“, ВОПД „Духовное наследие“, Москва, 1997.;
 - *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981.;
 - *Вопросы энергетической безопасности*. Доклад. Группа Всемирного банка, ВАШ, Москва, 2005.;
 - Воскресенский А. Д, и др, „Цветные революции“ и их влияние на безопасность Центральной Азии“, под ред. А. В. Торкунова и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 1022-24.
 - Воскресенский А. Д, и др, „Проблемы безопасности и военного сотрудничества в Евразии в контексте интересов России“, под ред. А. В. Торкунова и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*“, МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 1007-22.
 - Вујаклија, М., *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд, 2006.
 - Вукадиновић, Р, *Нуклеарне стратегије суперсила*, „Аугуст Цесарец“, Загреб, 1993.
 - Вучковић, Н., *Логика империје, Николас Спајкман и савремена америчка геополитика*, Конрас-Нација Прес, Београд, 2007.;
 - Выступление В. В. Путина на расширенном заседании Государственного совета «О стратегии развития России до 2020 года»... (Интернет: <http://archive.kremlin.ru/text/appears/2008/02/159528.shtml>, 03.03.2011.);
-

-
- Гајић, А., *Нова велика игра*, НСПМ, Београд, 2009;
 - Гајић, Д., „Процеси ширења НАТО-а у Европи“, *Међународни проблеми*, Vol. LXI, бр. 3, 2009, стр. 274-94.;
 - Галенович, Ю. М., «Централна Азија: соперничество или гармония национальных интересов», под ред. А. В. Торкунова и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 341-53.;
 - *География России, Население и хозяйство*, Издателски дом „Дрофа“, Москва, 1995.;
 - Говорухин, С., *Велика криминална револуција, има ли Русија будућност*, Филип Вишњић, Београд, 1995.;
 - Гречић, В. (прир.), *Постбиполарни свет и Југославија*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2000.;
 - Гризолд, А., и др, *Савремени системи националне сигурности*, Факултет политичких знаности, Загреб, 1999.;
 - Гриняев, С., «Газовая эра России», *Центр Стратегических Оценок и Прогнозов*, (Интернет: http://www.csef.ru/studies/politics/projects/russia_future/articles/2346/, 16.11.2011.);
 - Гросман, М., „Изазови пред европском и америчком дипломатијом у 21. веку“, *Међународна политика*, година LV, бр. 1114-15, април-септембар 2004. стр. 27-30.;
 - „Група Восьми“: *политические проблемы международной энергетической безопасности*, Материали међународних конференција и радних встреча експертова, МГИМО (У) МИД России, Издательская компания „Ист Брук“, Москва, 2007.;
 - Грчић, М., „Геополитичке промене на територији бившег СССР-а“, *Глобус*, бр. 20, Београд 1995.;
 - Грчић, Мирко, *Политичка географија*, Географски факултет, Београд, 1999;
 - Грчић, Мирко, Слука, Николај, *Глобални градови*, Географски факултет у Београду и Географски факултет МГУ „М. Б. Ломоносов“ Москва, Београд, 2006.;
 - Гусейнов, В. А., Геополитическая роль Средиземноморско-Каспийского региона, *Средиземноморье – Черноморье – Каспий: между Большой Европой и Большим Ближним Востоком*, под ред. Н. П. Шмелева, В. А. Гусейнова, А. А. Язьковой, Изд. Дом «Граница», Москва, 2006.;
 - Гусейнов, В. А., *Каспийская нефть. Экономика и геополитика*, ОЛМА-ПРЕСС, Москва, 2002, с. 380.;
 - Гускова, Ј., „Еволиција руске политике на Балкану у 90-тим годинама XX века“, у: Јелица Курјак (ур.), *Руска политика на Балкану* (зборник), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1999, стр. 59-69.;
 - Гускова, Ј., „Шта ће Европи више албанских држава?“, *Међународна политика*, LVIII, бр. 1127-28, јул-децембар 2007, стр. 39-44.;
 - G. Kennan, „A Fateful Error“, *The New York Times*, February 5, 1997.;
 - G. Marshall, „*Petrostate: Putin, Power and the New Russia*“, Oxford University Press, Oxford, 2008.;
 - G. Marshall, „Putin and the Oligarchs“, *Foreign Affairs*, Nov/Dec 2004, Vol. 83, Issue 6.;
 - G. Parker, *Geopolitics: Past, Present, and Future*, Pinter, London, 1998.;
 - Давидовић, Р., *Регионална географија Европе*, ПМФ, Нови Сад, 2004.;
 - Данилевски, Н., *Русија и Европа*, Службени лист СРЈ, Београд, 1994.;
 - Данилов, А. А., *История России*, Издательский дом „Новый Учебник“, Москва, 2002.;
 - Данилченко, В. М., *Глобализаций и образование в XX веке*, Высшее образование сегодня, Москва, 2004.;
 - Димитријевић, Војин, Стојановић, Радосав, *Међународни односи*, НИУ „Службени лист СРЈ“, Београд, 1996.;
-

-
- Димитријевић, Д., „Суверенитет у савременом међународном праву“, *Међународна политика*, LVII, бр. 1122, април-јун 2006, стр. 29-34.;
 - Добрковић, Н., „НАТО, Партнерство за мир и збивања на Балкану током деведесетих“, у: Владимир Гречић (прир.), *Постбиополарни свет и Југославија*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2000, стр. 228-36.;
 - Добрынкин, М., «ЕС и Россия: в интересах энергетической безопасности», *Человек и труд*, № 1, 2008.;
 - Драшковић, Д., *Основи методологије истраживања безбедоносних појава*, ВШУП, Београд, 1982.;
 - Дружинина, Е. И., „Кючук – Каинардџийский мир 1774. - его подготовка и заключение“, Москва, 1955.;
 - Дугин, А., *Геополитика постмодерна, времени новых империй очерки геополитики XXI века*, Издательство Амфора, Санкт-Петербург, 2007.;
 - Дугин, А., *Основи геополитике*, књига 1, Геополитичка будућност Русије, Екопрес, Зрењанин, 2004.;
 - Дугин, А., *Просторно мислити*, књига 2, Екопрес, Зрењанин, 2004.;
 - Дугин, А., *Проект „Евроазија“*, „Јуза“ Эксмо, Москва, 2004.;
 - Дулић Д., „Концепт људске безбедности“, у: Цветковић, Н. Владимир (прир.), *Ризик, моћ, заштита: увођење у науку безбедности* (зборник), Службени гласник : Факултет безбедности, Београд, 2010.;
 - D. Laitin, *Identity in Formation: The Russian – Speaking Populations in the Near Abroad*, Ithaca: Cornell University Press, 1998.;
 - D. W. Meinig, „Heartland and Rimland in Euroasian History“, in: „*West Politics Quarterly*“, 1956.
 - Ђорђевић, И., *Безбедоносна архитектура у условима глобализације*, Факултет безбедности – Службени гласник, Београд, 2007.;
 - Ђукановић, Д. (прир.), *Савремени међународни изазови; глобална и регионална перспектива* (зборник), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008.;
 - Ђурђевић-Лукић, С., „Безбедоносни изазови и концепт реформе сектора безбедности“, у: Невенка Јефтић (прир.), *Актуелна питања из међународних односа*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 109-29.
 - Ђурђевић-Лукић, С., „Спољна политика администрације Барака Обаме – нова реторика или нови курс“, *Међународни проблеми*, Vol. LXI, бр.4, 2009, стр. 455-94.;
 - Ђурић, В., *Путинизам*, ИПС, Београд, 2008.;
 - Еванс, Г., „Померање безбедоносних параметара у 21. веку“, *Међународна политика*, година LV, бр. 1113, јануар-март 2004. стр. 15-24.;
 - Ељцин, Б., *Записки Президента*, Москва, 1994.;
 - Ељцин, Б., *Президентский марафон*, Издательство АСТ, Москва, 2000.;
 - Ефименко, А. Ј., *Историја украјинског народа*, Институт за политичке студије, Београд, 1999.;
 - E. Lucas, *The New Cold War*, Bloomsbury Publishing Plc, London 2008.;
 - Живанов, С., *Русија на прелому векова*, Службени лист Југославије, Београд, 2002.;
 - Живанов, С., *Русија у време Јељцина, друштвени процеси и политичко организовање (1990-1999)*, Факултет политичких наука, Београд, 2000.;
 - Живојиновић, Д., „Глобализација у међународним односима – појам, димензије, историјат, притвечности“, у: Драган Ђукановић (прир.), *Савремени међународни изазови: глобална и регионална перспектива*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 381-436.;
 - Жизнин, С. З., «Десять лет спустя. Перспективы энергетического сотрудничества Россия – ЕС», *Независимая газета*, от 12.10.2010 г.;
-

-
- Жизнин С. З. «Перспективы развития международно-правовой базы обеспечения энергетической безопасности», *Независимая газета* (приложение «Энергия»), ноябрь 2009.;
 - Жизнин, С. З., Энергетическая дипломатия России: экономика, политика, практика, Москва, 2006.;
 - Жино, Ж. П., „Будућност НАТО: поглед из Канаде“, *Међународна политика*, година LV- LVI, бр. 1116-17, октобар 2004 – март 2005. стр. 29-33.;
 - Зиројевић, М., „Нова логика балистичке одбране“, у: Невенка Јефтић (прир.), *Актуелна питања из међународних односа*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 130-48.;
 - Звягельская, И. Д., „Факторы нестабильности на постсоветском пространстве (Центральная Азия и Кавказ)«, под ред. А. В. Торкунова и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 353-71.;
 - Зудин, А., „Олигархия как политическая проблема российского посткоммунизма“, *Общественные науки и современность*, № 1, Москва, 1999.;
 - Зуев, В. Н., «Формирование энергетической политики ЕС», (Интернет: http://iorj.hse.ru/data/2011/02/03/1208839677/shaping_energy_politicians.pdf, 24.11.2011.);
 - Зуев, М. Н., *История России, с древности до наших дней*, Высшая школа, Москва, 1994.;
 - Z. Brzezinski, „The Geostrategic Triad: Living with China, Europe and Russia“, *Significant Issues Series*, Vol.23, No.1, CSIS, Washington, D.C., 2001.;
 - Иваниш Ж., „Нова војна политика Русије“ у: Јелица Курјак (ур.), *Руска политика на Балкану* (зборник), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1999, стр.220-233.;
 - Иванов, В. и др., „Федерализм и межнациональные отношения“, *Безопасность Евразии*, октябрь-декабрь 2001, Москва, с. 7-20.;
 - Иванов, С., „Вооруженные силы России и геополитические приоритеты“, *Россия в глобальной политике*, № 1. январь-февраль 2004, Москва, стр. 38-50.;
 - Исаковић, З., „Мерење и расподела политичке моћи у Балканским и другим државама“, *Међународна политика*, LIX, бр. 1129, јануар-март 2008., стр. 8-15.;
 - Исаковић, З., *Основи теорије политичке моћи у међународним односима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1998.;
 - Исаковић, З., „Развој односа између Русије и НАТО“, *Међународна политика*, година LIII, бр. 1108, октобар-децембар 2002, стр. 29-32.;
 - Искандеров, П. А., «Балканский регион в системе европейской энергобезопасности», Сайт «Перспективы» (Фонд исторической перспективы), (Интернет: http://perspektivy.info/oikumena/europe/balkanskij_region_v_sisteme_jevropejskoj_energo_bezopasnosti_2011-03-09.htm, 18.10.2011.);
 - Искандеров, П. А., «Балканский регион как часть глобальной «дуги нестабильности»», Сайт «Перспективы» (Фонд исторической перспективы), (Интернет: http://www.perspektivy.info/oikumena/balkan/balkanskij_region_kak_chast_globalnoj_dugi_nestabilnosti_2010-10-13.htm, 15.11.2011.);
 - Искандеров, П. А. «Набукко»: транзитеры множатся, поставщики убывают, (Интернет: www.fondsk.ru, 28.10.2011.);
 - Ишкин, В., „Энергетическая безопасность - одна из основ безопасности страны“, *Connect! Мир Связи*, Январь 2007.;
 - J. M. Godzimirski, „Putin and Post-Soviet Identity: Building Blocks and Buzz Words“, *Problems of Post-Communism*, Vol. 55, No. 5, September/October 2008, pp. 20.;
-

- Јанковић, С., „Основе за ослањање на Русију у спољној политици Србије“, у: Драган Ђукановић (прир.), *Савремени међународни изазови: глобална и регионална перспектива*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр.183-208.;
- Јелачић, А., „*Историја Русије*“, Романов, Бања Лука, 2008.;
- Јевтић, З, Стојановић, С, „Различити третмани безбедности“, у: Цветковић, Н. Владимир (прир.), *Ризик, моћ, заштита: увођење у науку безбедности* (зборник), Службени гласник : Факултет безбедности, Београд, 2010.;
- Јефтић, Невенка (прир.), *Актуелна питања из међународних односа* (зборник), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008.;
- Јефтић, Н., „De facto states у Црноморском региону“, у: Невенка Јефтић (прир.), *Актуелна питања из међународних односа*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 337-48.;
- Јоб, Ц., „Амерички или светски рат у Ираку“, *Међународна политика*, година LIV, бр. 1110, април-јун 2003, стр. 52-6.;
- Јовић-Лазић, А., Лађевац, И., „Изградња безбедоносне структуре Европске уније и НАТО“, у: Невенка Јефтић (прир.), *Актуелна питања из међународних односа*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 75-108.;
- Јовић-Лазић, А., „Решавање и превенција сукоба у региону јужног Кавказа“, у: Драган Ђукановић (прир.), *Савремени међународни изазови: глобална и регионална перспектива*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 31-70.;
- Јовић-Лазић, А., „Сарадња Европске Уније и Русије у области спољне и безбедоносне политике“, *Међународни проблеми*, Vol. LXI, бр. 3, 2009, стр. 295-318.;
- Јовић-Лазић, А., „Сукоби у Грузији и Европска унија“, *Међународна политика*, LIX, бр. 1130-31, април-септембар 2008, стр. 30-6.;
- Кавешников, Н., «Роль энергодиалога Россия-ЕС в обеспечении энергетической безопасности «Большой Европы», *«Вся Европа»*, №5(33), 2009.;
- Казанцев, А. А., *Политика стран Запада в Центральной Азии: проекты, дилеммы, противоречия*, МГИМО (У), Москва, 2009.;
- Калајић, Д., *Русија устаје*, Никола Пашић, Београд, 2005.;
- Калужный, В., „Нефтегазовая стратегия России в XXI веке“, *Международная жизнь*, № 1, 2000.;
- Каменов, П. Б., „Природные и военные факторы и риски в международных отношениях Северо-Восточной и Юго-Восточной Азии“, под ред. А. В. Торкунова и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 922-54.;
- Каньгин, П. С., *Энергетическая безопасность Евросоюза и интересы России*, Автореферат к диссертации на соискание ученой степени канд. экономич. наук, Москва, 2007.;
- Касенов, У., *Безопасность Центральной Азии: глобальные и региональные проблемы*, Алматы, 1998, с. 222.;
- Кегли, Ч., Виткоф, Ј., *Светска политика – Тренд и трансформација*, Центар за студије Југоисточне Европе – Факултет политичких наука – Дипломатска академија, Београд, 2004.;
- Кенан, Ц., *Мемоари 1925-1950*, Отокар Кершовани, Ријека, 1969.;
- Кенеди, П., *Припреме за XXI век*, Службени лист СРЈ, 1997.;
- Кенеди, П., *Успон и пад великих сила*, ЦИД Подгорица и Службени лист СРЈ, Београд, 1997.;
- Килибарда, З., „Безбедност малих земаља у условима дебаланса глобалне моћи“, *Војно дело*, год. LI, бр. 6., новембар-децембар 2000, стр. 9-22.;

- Килибарда, З., „Организација Уговора о колективној безбедности“, *Војно дело*, бр. 1., јануар-март 2010.;
- Килибарда, З., *Основе геополитике*, Факултет безбедности–Службени гласник, Београд, 2008.
- Килибарда, З., Шарановић, Ј., „Историјски корени, изазови и алтернативе геополитике савремене Русије“, *Алтернативна академска образовна мрежа*, Европске студије, курс: Русија и Европа, Београд, 2001.;
- Кисинџер, Хенри, *Дипломатија*, Клуб плус, Београд, 2008.;
- Кисинџер, Хенри, „Европа у антиамериканизму“, Зборник: *Ка царству добра или апокалипси?*, Филип Вишњић, Београд, 2003.;
- Клајн, И., Шипка, М., *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2007.;
- Клер, М., *Крв и нафта; Опасности и последице растуће светске овисности о нафти*, Знање, Загреб, 2005.;
- Клименко, А. Ф., „Развитие военного сотрудничества между Россией и Китаем в Центральной Азии“, под ред. А. В. Торкунова и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 585-614.;
- Клименко, А. Ф., „Особенности интеграционных процессов в Азии и их влияние на безопасность в регионе“, *Военная мысль*, 2003, № 6.;
- Клименко, А. Ф., „Энергетические факторы в военной политике государств“, под ред. А. В. Торкунова и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 196-226.;
- Кључевски, В. О., *Историја Русије*, ЦИД, Подгорица, 1997.;
- Кнежевић, М., *Моћ Запада; Нова стара Европа*, Мали Немо, Панчево, 2005.;
- Кнежевић, М., *Србија и Русија, савремене геоекономске и геополитичке дилеме*, ИПС, Београд, 2009.;
- Ковач М., *Стратегијска и доктринарна документа националне безбедности. Теоријске основе*, Свет књиге, Београд, 2003.;
- Кокошин, А. А., *Международная энергетическая безопасность*, Москва, 2006.;
- Колосов В. А., Туровский Р. Ф., „Геополитическое положение России на пороге XXI века: реалии и перспективы“, *Полис*, № 3, 2000, (Интернет: http://www.i-u.ru/biblio/archive/kolosov_geopolitpolozrossii, 11.02.2011.);
- Колчин, С. В., „Россия и международная энергетическая безопасность“, *Власть*, № 7, 2005.;
- *Конституция Российской Федерации*, комментарий Конституционного суда Российской Федерации, официальный текст, Москва, 1993.;
- К. Korostelina, „The Multiethnic State - building Dilemma: National and Ethnic Minorities' Identities in the Crimea“, *National Identities*, Vol. 5, No. 2, 2003. pp 141-160.;
- Кортунув С., Внешнеполитическое наследие В. Путина, (Интернет: <http://www.wpec.ru/text/200807110956.htm>, 12.01.2011.);
- Кремер, У., „Нови НАТО“, Филип Вишњић, Београд, 2000.;
- Крылов А. *Война за энергоресурсы*, (Интернет: <http://www.stoletie.rsi.htmru>, 19.02.2011.);
- Крутько, Е, «Гражданское общество в современной России: проблемы и перспективы», Актуальные проблемы политической теории: Сб. науч. трудов, МГИМО-Университет, Москва, 2003.;
- Кузьмичев, В., *Социология безопасности*, РАН, Москва, 2003.;
- Курјак, Ј., *Политичке промене у Русији 1990-1996*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2000.;

-
- Курјак, Ј. (прир.), *Руска политика на Балкану* (зборник), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1999.;
 - Курјак, Ј., „Руска Федерација – субјект међународних односа“, у: Владимир Гречић (прир.), *Постбиполарни свет и Југославија*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2000, стр. 53-66.;
 - Куртов, А. А., «Угрозы „мягкой безопасности“, под ред. А. В. Торкунова и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 614-34.;
 - К. Borisocheva, „*Analysis of the Oil- and Gas-Pipeline-Links between EU and Russia*“, CERRE - Centre for Russia and Eurasia, Athens, Greece, 2007. (Internet: www.energiportal.com/download/203/, 07.01.2011.);
 - К. Lieber, D. Press, „The Rise of U.S.Nuclear Primacy“, *Foreign Affairs*, March/April 2006, Vol. 85, Issue 2, p.42/45.;
 - К. Mahbubani, „The Pacific Way“, *Foreign Affairs*, Jan./Feb, 2005.;
 - К. Mahbubani, *The New Asian Hemisphere – The Irresistible Shift of Global Power to the East*, Public Affairs, New York, 2008.;
 - Лакићевић, А., „Најновији спољнополитички односи Србије и Русије у контексту тражења решења за проблем Космета“ у: Драган Ђукановић (прир.), *Савремени међународни изазови: глобална и регионална перспектива*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 209-30.;
 - Лахтовский, Н. М., *Энергетическая безопасность как фактор обеспечения национальных интересов России в XXI столетии*, Диссертация на соискание ученой степени канд. политич. наук, Москва, 2010.;
 - Лайн, Р., „Россия и Запад: конфронтация неизбежна“, *Россия в глобальной политике*, № 6, ноябрь -декабрь 2007, Москва, с. 8-20.;
 - Лебедева, М. М., *Мировая политика в XXI в: акторы, процессы и проблемы*, МГИМО-Университет, Москва, 2009.;
 - Ли Лифань, Дин Шиу, „Геополитические интересы России, США и Китая в Центральной Азии“, *Центральная Азия и Кавказ*, 2004, № 3 (33), с. 161-9.;
 - Лобер, В., Скрипченко, О., „Партнерство России и НАТО, реальность и перспективы“, *Безопасность Евразии*, № 4, 2001, Москва, с. 469-80.;
 - Лопандић, Д., „Два века преобликовања међународних односа на Балкану – од империја до европске интеграције“, *Међународна политка*, година LXIII, бр. 1146, април-јун 2012, стр. 5-17.;
 - Лопандић, Душко, „Мале и средње земље у међународним односима и у Европској унији“, *Међународни проблеми*, Vol. LXII, бр. 1, 2010, стр. 79-112.;
 - Лузянин, С. Г., „Евразийские энергетические „коридоры“: проблемы сотрудничества России с регионами Центральной и Северо-Восточной Азии“, под ред. А. В. Торкунова и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 481-504.;
 - Лузянин, С. Г., „Россия и Китай в Центральной Азии. Проблемы развития ШОС“, *Российско-Китайские отношения. Состояние, перспективы*, ИДВ РАН, Москва, 2005.;
 - Лукшин Б. С. „Военная политика и энергетическая безопасность в условиях многополярности“, *Военная политика ведущих государств мира в начале XXI века как инструмент формирования многополярного мира*, Проект РГНФ № 09-03-00812а, Центр военно-стратегических исследований ИСКРАН, Москва, 2010.;
 - Лукшин Б. С., „Военно-политический фактор в обеспечении энергетической безопасности государства“, Сборник трудов Четвертой международной научно-практической конференции «Проблемы геополитики, геоэкономики и международных
-

отношений», под ред. А. Кудинова, Издательство Политехнического университета, Санкт-Петербург, 2010.;

- Лукшин Б. С. „Концептуальные основы и угрозы энергетической безопасности государства в современных условиях: критерии их оценки“, *Россия и Америка в XXI веке*, Электронный научный журнал, № 2, 2011.;
- Лукшин Б. С. „Энергетическая безопасность как один из элементов глобализационной стратегии США“, *Россия и Америка в XXI веке*, Электронный научный журнал, № 3, 2010.;
- Лунев, С. И., «Политические процессы в Центральной Евразии и их воздействие на энергетическую ситуацию», под ред. А. В. Торкунова и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 392-413.;
- Лушков, Ј., *Буђење Русије*, Филип Вишњић, Београд, 2008.;
- Лушков, Ј., *Обнављање историје – човечанство у XXI веку и будућност Русије*, Завет, Београд, 2003.;
- L. Shevtsova, „Vladimir Putin“, *Foreign Policy*, January-February 2000.;
- *Мала енциклопедија Просвете*, Београд 1978.
- Малышева, Д., „Центральная Азия и Южный Кавказ: региональная безопасность в эпоху нового миропорядка“, *Центральная Азия и Кавказ*, № 2 (32), 2004, с. 56.;
- Малышева, Д., „Перспективы расширенной Шанхайской организации сотрудничества“, под ред. А. В. Торкунова и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 413-32.;
- Манделбаум, М., *Идеје које су освојиле свет*, Филип Вишњић, Београд, 2004.;
- M. Mandelbaum, „NATO Expansion: A Bridge to the Nineteenth Century“, *Chevy Chase, Md.*: The Center for Political and Strategic Studies, 1997.;
- Манделбаум, М., *Треба ли свету Голијат – Како Америка делује као светска влада у 21. веку*, Филип Вишњић, Београд, 2006.;
- M. Mandelbaum, *The New European Diaspora*, The Council on Foreign Relations, 2000.;
- Мандер, Џ., Голдсмит, Е., *Глобализација. Аргументи против*, КЛИО, Београд, 2003.;
- Манетовић, Е., Миљуш, Б., „Сједињене Америчке Државе и проблеми Косова и Метохије“, *Међународни проблеми*, Vol. LXII, бр. 3, 2010, стр. 531-64.;
- Манцер, Е., *Монополарни светски поредак. О социоекономској доминацији САД*, Досије, Београд, 2003.;
- Марин, А., „Бугарска у НАТО и безбедност Југоисточне Европе“, *Међународна политика*, година LV, бр. 1114-15, април-септембар 2004. стр. 17-19.
- Марић, Н., „Иницијатива за формирање „нове безбедносне архитектуре Европе“ као део спољне политике Руске федерације“, *Међународна политика*, година LXI, бр. 1137, јануар-март 2010., стр. 53-68.;
- Маслеша, Р., „Научно и теоријско промишљање основних категоријалних концепата сигурности“, у : Кековић Зоран (прир.), *Системи безбедности (хрестоматија)*, Факултет безбедности, Београд, 2007, стр. 29-52.;
- Мастепанов, А. М., *Региональные и внешнеэкономические аспекты энергетической политики России*, ВНИИОЭНГ, Москва, 1997.;
- Матюхина, Ю. А., Пакалина, Е. Н., *Большая иллюстрированная энциклопедия истории России*, ООО „Дом Славянской книги“, Москва, 2007.;
- Медведев, Р., *Владимир Путин, четири године у Кремљу*, Просвета, Београд, 2005.;
- Медведев, Р., *Путин, повратак Русије*, Компанија Новости, Београд, 2007.;
- „Место России в современном мире“, Интернет: <http://www.bestreferat.ru/referat-51088.html>, 27.10.2011.;
- Мехен, А., *Поморска стратегија*, Војно дело, Београд, 1960.

-
- Мешков, А. Ю., «Философия стратегической стабильности. Внешняя политика и политика безопасности России в начале XXI века», опубликовано в: «Независимая газета», Москва, 08.08.2002.;
 - Миграњан А., „Русија и НАТО“, у: Курјак, Јелица (ур.), *Руска политика на Балкану* (зборник), Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1999, стр.158-68.;
 - Мигранян, А, Что такое „путинизм“?, *Стратегия России*, № 3, март 2004.;
 - Мијалковски, М., *Доктрина одбране*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2006.;
 - Милашиновић, Р., Милашиновић, С., *Основи теорије конфликта*, Факултет безбедности, Београд, 2007.;
 - Милинчић, Љубинка, *Олигарси*, Софос, Београд, 2007.;
 - Милов, В., „Бизнес вместо геополитики“, *Россия в глобальной политике*, №. 2, март-априль 2004, Москва, с. 94-102.;
 - Милова, Л. В., (Под редакцией академика РАН) *История России, I-III*, Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, Москва, 2009.;
 - Милосављевић, С., Радосављевић, И., *Основи методологије политичких наука*, Службени гласник, Београд, 2000.;
 - Милосављевић С., *Утицај руског војног присуства на Криму на односе између Русије и Украјине*, (необјављена магистарска теза), Факултет безбедности, Београд, 2010.;
 - Милосављевић С., „Ширење НАТО на Исток као детерминишући фактор руске стратегије безбедности у постхладноратовском међународном поретку“, *Међународна политка*, година LXIII, бр. 1146, април-јун 2012, стр. 39-65.;
 - Милошевић, Ђ., *Русија на раскришћу*, Прометеј, Нови Сад, 2003.;
 - Милошевић, З., *Нови пут Русије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2005.;
 - Милошевић, З., *Путинова ера*, Институт за политичке студије, Београд, 2006.;
 - Милошевић, З., *Руско питање данас*, Институт за политичке студије, Београд, 2006.;
 - Мирковић, Т., *Стратегија и ратне доктрине суперсила и блокова*, Војноиздавачки завод, Београд, 2003.;
 - *Мировая политика и международные отношения*, под редакцией С. А. Ланцова, В. А. Ачкасова, ООО „Питер Пресс“, Санкт-Петербург, 2007.;
 - Мировић, Д., *Запад или Русија*, Игам, Београд, 2004.;
 - Миронов, Н., «Новая энергетическая политика США: предпосылки и возможные последствия», *Нефтегазовая вертикаль*, № 17, 2001.;
 - Миршајмер, Џ., *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2009.;
 - Митровић, Д., *Кинеско економско чудо*, Институт за политичке студије, Београд, 2008.;
 - Мићовић, В., *Глобализација и нови светски поредак*, „Чигоја штампа“, Београд, 2001.;
 - Михајловић - Милановић, З., „Енергетска безбедност земаља Југоисточне Европе у светлу руске енергетске политике“, у: *Односи Русије и Србије на почетку XXI века* (зборник), Жарко Петровић (прир.), ISAC фонд, Београд, 2010, стр.158-166.;
 - Михајловић - Милановић, З., „Енергетско економски односи Русије, суседа и Европске уније - енергетска зависност и/или међузависност“, у: *Односи Русије и Србије на почетку XXI века* (зборник), Жарко Петровић (прир.), ISAC фонд, Београд, 2010, стр. 60.;
 - Михалев, О., „Дилеммы полской политики“, *Международная жизнь*, № 11, 2005, с. 35-49.;
 - Михайлов, Р., «Курортный» нефтепровод, (Интернет: <http://www.newizv.ru/world/2007-03-28/66511kurortnyj-nefteprovod.html>, 18.11.2011.);
 - Младеновић, М., Пономарева, Ј., „Кина-Америка-Русија: глобални троугао 21. века“, *Социолошки преглед*, vol. XLV (2011), no. 4, стр.459-76.;
-

-
- Младеновић, М., „Политика као основа војне стратегије“, *Годишњак факултета безбедности*, Факултет безбедности, Београд, стр. 139-49.;
 - Младеновић, М., „Руски предлог реформе европске архитектуре безбедности“, у: *Ризик, моћ, заштита (зборник)*, Службени гласник, Београд, 2010, стр.494-512.;
 - Младенович, М., „Армия в политической системе“, *Свободная мысль*, №. 2 (1597), Москва, 2009, с. 61-73.;
 - Младенович, М., „Военная стратегия в международных отношениях“, *Свободная мысль*, №. 3/4 (1632), Москва, 2012, с. 5-14.;
 - Младенович, М., „Интеграционные тенденции и проблема европейской идентичности“, *Информационный гуманитарный портал „Знание, понимание умение“*, №. 2, Москва, 2011.;
 - Младенович, М., Пономарева, Е., „Урегулирование этнополитических конфликтов: балканский опыт“, *Международная жизнь*, май 2012, с. 117-133.;
 - Москвин, А. Г., Павлинская, Н. В., «Экспорт российской нефти в Европу по южному варианту: новые реалии», *Средиземноморье – Черноморье – Каспий: между Большой Европой и Большим Ближним Востоком*, под ред. Н. П. Шмелева, В. А. Гусейнова, А. А. Язьковой, Изд. Дом «Граница», Москва, 2006.;
 - M. Klare, *Rising Powers, Shrinking Planet: The New Geopolitics of Energy*. New York: Henry Holt & Company, Incorporated, 2009.;
 - M. Mladenovic, „Security and society“, *Journal bu George Marshall Center Alumni Association for SaM*, No. 1, Nov./Dec. 2005, pp.47-64.;
 - Нај, Џ., *Како разумевати међународне сукобе – увод у теорију и историју*, Стубови културе, Београд, 2006.;
 - Нај, Џ., *Парадокс америчке моћи*, БМГ, Београд, 2004.;
 - Напек, К., Напек, М., *Државе света*, Младинска књига, Београд, 2005.;
 - Нарочница, Н., *Русија и Руси у светској историји*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008.;
 - Настасе, А., „Проширење НАТО-а: Румунија и јужна димензија Алијансе“, *Међународна политка*, година LIII, бр. 1107, јули-септембар 2002, стр. 70.;
 - „NATO Expansion: Flirting with Disaster“, *The Defense Monitor*, Vol. 24, No. 9, 1995, p. 4.;
 - *Нефть новой России. Ситуация, проблемы, перспективы*, под общ. ред. В. Ю. Алекперова, Москва, 2007.;
 - Николиш, Д., „САД – примарни изазивач нестабилности Балкана и Југославије“, у: Владимир Гречић (прир.) *Постбиполарни свет и Југославија*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2000, стр. 39-52.;
 - N. Srykman, „America’s Strategy in World Politics“, 1942.;
 - *Новая газовая реальность*, (Интернет: <http://vremya.ru/2009/230/8/243713.html>, 28.02.2011.);
 - Новичић, Ж., „Новине у спољној и безбедоносној политици Европске уније после Уговора из Лисабона“, *Међународни проблеми*, Vol. LXII, бр. 3, 2010, стр. 397-417.;
 - *О безопасности: сборник законодательных и правовых актов*, Москва, 1998.;
 - Оболенски, Д., Оти, Р., (прир.), *Историја Русије*, Клио, Београд, 2003.;
 - *Односи Русије и Србије на почетку XXI века (зборник)*, Петровић, Жарко (прир.), ISAC фонд, Београд, 2010.;
 - O. Waever, B. Buzan, Morten Kelstrup and Pierre Lemaitre (ed.), *Identity, Migration and the New Swcurity Agenda in Europe*, Pinter Publishers Ltd, London, 1993.;
 - *Општа енциклопедија „Larousse“*, т. I - II, Вук Карацић, Београд, 1971/73.;
 - *Основные итоги всероссийской Переписи населения 2002. г. по Российской Федерации*, Москва, 2003.;
 - Официальный сайт «Газпрома», (Интернет: www.gazprom.ru, 16.04.2010.);
-

-
- Паолини, М., „НАТО пакт на Истоку, Русија у игри“, *Лимес плус, Хеспериа*, бр. 1. 2005, стр. 143-60.;
 - Петковић, М., *Геополитичке паралеле на прагу XXI века*, Калеком, Београд, 1997.;
 - Петровић, Д., Анђелковић, Д., Николић, Г., *Геополитика Закавказја*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.;
 - Петровић, Д., *Геополитика постсовјетског простора*, Прометеј, Нови Сад, 2008.;
 - Петровић, Д., *Интеграциони процеси на постсовјетском простору*, Издавачка кућа „Пешић и синови“, Београд, 2010.;
 - Петровић, Д., *Ка мултиполарном светском поретку*, Пешић и синови. Центар за развој међународне сарадње, Београд, 2010.;
 - Петровић, Д., Николић, Г., *Геополитика савремене Украјине*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2009.;
 - Петровић, Д., *Председнички избори у Украјини 2010*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.;
 - Петровић, Драган, „Председнички избори у Украјини 2010. – анализа остварених резултата по областима и културно-историјске регионализације“, *Међународна политика*, година LXI, бр. 1139, јул-септембар 2010, стр. 47-63.;
 - Петровић, Д., *Русија и Европа*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010.;
 - Петровић, Драган, *Русија на почетку XXI века – геополитичка анализа*, Прометеј, Нови Сад, 2007.;
 - Петровић, Драган, „Спољна политика Русије на европском правцу“, *Национални интерес*, бр. 1-2, ИПС, Београд, 2009, стр. 163-82.;
 - Петровић, Н., Петровић, Ђ., „У сусрет шездесетој годишњици НАТО: безбедност између регионализма и глобализма“, *Међународна политика*, година LX, бр. 1133, јануар-март 2009., стр. 35-47.;
 - Петровић, Пироћанац З., *Мали појмовник геополитике*, Институт за политичке студије у Београду, „Југоисток“, Београд, 2004.;
 - Петровский, В. Е., *Азиатско-тихоокеанские режимы безопасности после „холодной войны“: эволюция, перспективы российского участия*, Москва, 1998.;
 - Петровский, В. Е., *Россия и безопасность Евразии. Региональные режимы безопасности в Центральной Евразии на рубеже XXI века*, *Проблемы Дальнего Востока*, № 2, 2001, с. 27.;
 - Печујлић, М., *Глобализација: два лика света*, Гутенбергова Галаксија, Београд, 2005.;
 - Печујлић, М, Милић, В., *Методологија друштвених наука*, Правни факултет, Београд, 2003.;
 - Побулић, С., „Сарадња у мултиполарном свету“, *Међународна политика*, година LX, бр. 1135, јули-септембар 2009, стр. 39-48.;
 - *Политические партии России: история и современность*, Москва, 2000.;
 - *Правна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1985.;
 - Пономарева, Е. Г., *Лиссабонская перезагрузка: НАТО – Россия - США*, 20.11.2010., (Интернет: <http://www.fondsk.ru/news/2010/11/20/lissabonskaja-perezagraska-nato-rossija-usa.html>, 16.03.2011.);
 - Пономарева, Е. Г., *Политическое развитие постъюгославского пространства (внутренние и внешние факторы)*, Издательство МГИМО (У), Москва, 2007.;
 - Пономарева, Е. Г., „Секреты „цветных революций“ (предложение), *Свободная мысль*, №. 3/4 (1632), Москва, 2012, с. 43-59.;
 - Пономарева, Е. Г., *Современная Россия: политические отношения и политические институты*, МГИМО (У), Москва, 2006.;
-

-
- Пономарева, Е. Г., «Энергетическая составляющая Балканского кризиса», *Международная жизнь* (Специальный выпуск: Нефть России в XXI веке), (Интернет: <http://interaffairs.ru/lukoil.php>, 22.11.2011.);
 - Поповић, В., *Источно питање*, Службени лист СРЈ и Балканолошки институт САНУ, Београд, 1996.;
 - Портнягина, И. И., *Энергетическая геополитика Российской Федерации: роль Каспийского региона*, Автореф. дисс. .канд. ист. наук, Москва, 2007.;
 - Поузи, Р. Б., *Извори војне доктрине*, ВИНЦ, Београд, 1992.;
 - Првуловић, Љ., „Процеси интеграције и дезинтеграције у Европи – могуће импликације на Балкан и по Југославију“, у: Владимир Гречић (прир.), *Постбиполарни свет и Југославија*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2000, стр. 259-68.;
 - Примаков, Ј., *Године у високој политици*, Издавачки графички атеље „М“, Београд, 2002.;
 - Примаков, Ј., *Осам месеци плус*, ИГАМ, Београд, 2003.;
 - Примаков, Ј., *Свет без Русије?: чему води политичка кратковидост*, Факултет безбедности – Службени гласник, Београд, 2010.;
 - Примаков, Ј., *Свет после 11. септембра и упад у Ирак*, Привредна комора, Београд, 2006.;
 - Протопопов, А. С., Козьменко, В. М., Елманова, Н. С., *История международных отношений в внешней политики России 1648-2000*, Издательство „Аспент Пресс“, Москва, 2001.;
 - Путин, В., „Какую Россию мы строим“, *Российская газета*, 11 июня 2000.;
 - Путин, В., „Россия на рубеже тысячелетий“, *Независимая газета*, 30 декабря 1999.;
 - P. Zolotarov, „Missile Defense Challenges“, *Russia in Global Affairs*, No. 3, Jul-Sep 2008.;
 - Раденковић, Д., „Грузија пред новим перспективама“, *Међународна политика*, година LIV, бр. 1112, октобар-децембар 2003, стр. 42-3.;
 - Раденковић, Д., „Румунија и НАТО“, *Међународна политика*, година LIV, бр. 1111, јул-септембар 2003, стр. 42-3.;
 - Радуловић, М., *Успон Русије*, Глобус М, Београд, 2002.;
 - Рајс, К., „Удружена снага Америке и Европе“, *Међународна политика*, година LIV, бр. 1110, април-јун 2003, стр. 50-1.;
 - Рак, П., *Националистичка интернационала*, Б 92, Београд, 2002.;
 - Рамоне, И., *Геополитика хаоса*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1998.;
 - Рељић Д., *Русија и Западни Балкан*, ISAC фонд, Београд, 2010.;
 - Рыбаковский Л. Л., «Десятилетие депопуляции в России» (причины, результаты, последствия), в сб. *Социальная сфера: проблемы и суждения*, Материалы шестых Мильнеровских чтений (Москва, декабрь 2002 г.), науч. ред. Э. Б. Гилянская, 2002, (Интернет: <http://www.i-u.ru/biblio/archive/ribakovski%5Fdepopupul>, 27.04.2010.);
 - Ришард, Ж. Ф., „Тачно у подне: 20 глобалних проблема, 20 година за рјешавање“, Голден маркетинг – Техничка књига, Загреб, 2005.;
 - Робертсон, Џ., „НАТО, УН и ЕУ, партнери у решавању глобалних криза“, *Међународна политка*, година LIII, бр. 1107, јули-септембар 2002, стр. 11-14.;
 - Ром, В. Я., Дронов, Б. П., *География России, Население и хозяйство*, Издательский дом „Дрофа“, Москва 1995.;
 - *Россия VS Европа, противостояние или союз?*, под редакцией С. А. Караганова и И. Ю. Юргенса, «Издательство Астрель», Москва, 2010.;
 - *Россия: государственные приоритеты и национальные интересы*, Отв.ред. О. В. Волобуева, Москва, 2000.;
 - Рудов, Г. А., «Концепция внешней политики России и Центральная Азия», *Центральная Азия. Кавказ. Балканы: Региональные подсистемы и региональные*
-

проблемы безопасности, под ред. Г.А. Рудова, Е.Г. Пономаревой, Научная книга, Москва, 2005, с. 44–56.;

- Рузин, Н., „Атланска алијанса – заједнички вредносни циљ нових европских демократија“, *Међународна политика*, година LIII, бр. 1106, април-јуни, 2002, стр.7.;
- Рытов, А., «Россия вновь на Балканах», Круглый стол Фонда исторической перспективы, (Интернет: http://www.perspektivy.info/table/rossiya_vnov_na_balkanah.htm, 22.10.2011.);
- R. Asmus, R. Kugler, S. Larrabee, *NATO Expansion: The Next Steps*, Survival. V.37, №1, 1995.;
- R. Burnashev, „Regional security in Central Asia: military aspects“, Ed. by Boris Rumer, *Central Asia: A gathering storm?*, New York, 2002, p. 137.;
- R. Craig, Nation, *NATO's Relations with Russia and Ukraine*, U.S. Army War College Carlisle, Pennsylvania, 2000.;
- R. Sakwa, *Putin – Russia's choice*, Routledge, New York, 2008.;
- R. Sakwa, *Russian Policy and Society*, Routledge, London, 2008.;
- Саква, Р, Российский режим: от Ельцина к Путину, *Россия и современный мир*, № 4, Москва, 2002.;
- Свободная энциклопедия Википедия, (Интернет: <http://ru.wikipedia.org/wiki>, 27.11.2010.);
- Секуловић, А., *Регионална економија Русије, са практикумом*, Мегатренд универзитет примењених наука, Београд, 2007.;
- Секуловић, А., *Савремена економија Русије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005.;
- Селиверстов, С. С., „Энергическая безопасность Европейского Союза“, Издательский дом „Финансовый контроль“, Москва, 2007.;
- Семендуев, В. И., *Энергетическая геополитика России в контексте формирования нового миропорядка*, Автореф. дисс. канд. полит. наук, Москва, 2006.;
- Сергеев, П. А., «Проблемы мировой энергетической безопасности», *Мировая экономика и международные отношения*, № 12, 2007.;
- Симеуновић, Д., *Нови светски поредак и национална држава*, Симтраде, Београд, 1993.;
- Симић, Д., „Америчко стратешко мишљење на почетку 21. века“, *Међународна политика*, година LX, бр. 1133, јануар-март 2009, стр. 73-83.;
- Симић, Д., *Наука о безбедности – савремени приступи безбедности*, Службени лист СРЈ, Факултет политичких наука, Београд, 2002.;
- Симић, Д., *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
- Симић, Д., *Светска политика*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2009.;
- Симић, Ј., „НАТО пред изазовима XXI века“, *Међународни проблеми*, Vol. LXI, бр.4, 2009, стр. 387-426.;
- Симония, Н. А., Россия и СНГ: энергетическое сотрудничество vs. Соперничества. Экономические аспекты энергетического сотрудничества России с другими странами и безопасность, ИМЭМО РАН, Москва, 2006, с. 3-34.;
- Симонов, К. В., *Глобальная энергетическая война. Тайны современной политики*, Москва, 2008.;
- Симурдић, М., „Гасна криза и енергетска безбедност“, *Међународна политика*, година LX, бр. 1133, јануар-март 2009, стр. 48-58.;
- Сири, Р., „Балканска одисеја НАТО-а“, *Међународна политика*, година LIV, бр. 1112, октобар-децембар 2003, стр. 48-50.;
- *Современные международные отношения*, отв. ред. А. В. Торкунова, РОССПЭН, Москва, 2002, с. 110-18.;
- Солженицин, А., *Русија у провалији*, Верзалпрес, Београд, 1997.;

-
- Солжењицин, А., „Руско питање“ крајем 20. века, Матица српска – Цицero – Писмо, Београд-Нови Сад, 1995.;
 - Стајић, Љ., *Основи система безбедности, са основама истраживања безбедоносних појава*, Правни факултет, Нови Сад, 2008.;
 - Степић, М., *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004.;
 - Стојановић, Р., „11. септембар 2001. и „сукоб цивилизација“ Самјуела Хантингтона“, *Међународна политка*, година LIII, бр. 1107, јули-септембар 2002, стр. 49-53.;
 - Стојановић, Р., *Сила и моћ у међународним односима*, «Радничка штампа», Београд, 1982.;
 - „Стратегија Русије у XXI веку: анализ ситуације и неке предложеније“, Стратегија – 3, в: *Независима газета*, № 107-108, 1998 г., в: „Место Русије у савременом мире“, Интернет: <http://www.bestreferat.ru/referat-51088.html>, 22.01.2011.);
 - S. Lavrov, „The Present and the Future of Global Politics – A View from Moscow“, *Russia in Global Affairs*, Vol. 5, No 2, April-June, 2007.;
 - S. Lavrov, „The Rise of Asia, and the Eastern Vector of Russia’s Foreign Policy“, *Russia in Global Affairs*, Vol. 4, No 3, jul-sep 2006, p.77.;
 - S. Larrabee, „Ukraine at the Crossroads“, *The Washington Quarterly*, Autumn, 2007.;
 - S. Prikhodko, „An Invaluable Relationship“, *Russia in Global Affairs*, Vol. 2, No. 2, April-June 2004.;
 - S. Huntington, „*Political Order in Shānging Societies*“, New Haven: Yale University Press, 1968.;
 - Телегина Е. А., *Безопасность России: Правовые, социально-экономические и научно-технические аспекты. Энергетическая безопасность*, Знание, Москва, 2001, с. 475.;
 - Телегина, Е. А., Румянцева, М. А., Покровский, С. В., Салахова, И. Р., *Внешний вектор энергетической безопасности России*, Москва, 2002.;
 - Телегина, Е. А., «Энергетический рынок и энергетическая безопасность в XXI веке», „Группа Восьми“: *политические проблемы международной энергетической безопасности*, под. ред. В. А. Мальгина, МГИМО (У) МИД России, Издательская компания „Ист Брук“, Москва, 2007. с. 87.;
 - Томановић Р., *Националне и државне вредности, интереси и циљеви*, СИМВОН 2001, (зборник радова), ВИЗ, Београд, 2001, стр. 363-95.;
 - Томберг И. Р., «Трубопроводы в обход России: реальность и перспективы», Труды Института проблем естественных монополий, Выпуск 2. – *Естественные монополии в топливно-энергетическом комплексе России*, Москва, 2007, с. 153–64.;
 - Томберг, И. Р., «Энергетическая политика и энергетические проекты в странах Центральной Евразии», *Средняя Азия и Кавказ*, № 6, 2007.;
 - Тренин, Д., „Южный вектор“, *Международная Жизнь*, № 5, Москва, 2005, с. 96-108.;
 - Ђирић, А., *Заједница независних држава*, Институт за правна и друштвена истраживања, Правни факултет, Ниш, 1998.;
 - Успенски, Ф., *Источно питање*, Службени лист СЦГ, Београд, 2004.;
 - *FAO – Statistice of 2003*, Roma 2002.;
 - Фельдман, Д. М., „Модели международной безопасности: выбор для российской элиты“, *Национальные интересы и проблемы безопасности в меняющемся мире* (Материалы семинара), ИМЭМО РАН, Москва, 2003, с. 14.;
 - Филимоновић, М., „Обнова моћи Руске Федерације и импликације на међународни положај Републике Србије“, у: Драган Ђукановић (прир.), *Савремени међународни изазови: глобална и регионална перспектива*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008, стр. 153-82.;
 - Филимоновић, М., *Спољна политика Руске Федерације*, Инфинитас, Београд, 2010.;
-

-
- Филимоновић, М., „Узроци спољнополитичке офанзиве Русије“, *Међународна политика*, LVIII, бр. 1125-1126, јануар-јун 2007. стр. 5-24.;
 - Фоменко, О. В., *Нефтяной фактор глобального энергетического равновесия: политологический анализ*, Автореф. дисс. д-ра полит, наук, Москва, 2004.;
 - Фоменко, О. В., *Россия - Евросоюз: проблемы транзита энергоресурсов*, Москва, 2005.;
 - Фоменко, О. В., *Топливо-энергетический комплекс России в мировой политике (на примере деятельности российских нефтяных корпораций)*, Автореф. дисс. канд. полит, наук, Москва, 2000.;
 - Фоменко, О. В., *Энергетическая дипломатия нашего времени*, Москва, 2003.;
 - Фукујама, Ф., „Да ли одиста знамо како се уводи демократија“, *Међународна политика*, година LVI, бр. 1118-1119, април-септембар 2005, стр. 47-51.;
 - Фукујама, Ф., *Крај историје и последњи човек*, ЦИД Подгорица - Романов, Бањалука, 2000.;
 - Фурсов, А., „Последња смута“, *Политический журнал*, № 1(4), 2004.;
 - F. Zakaria, *The Post-American World*, W.W. Norton and Company, New York, 2008.;
 - Хантингтон, С., *Сукоб цивилизација*, Службени лист Југославије, Београд, 1998.;
 - Хантингтон, С., *Трећи талас*, Стубови културе, Београд, 2004.;
 - Н. Kissinger and G. Shultz, „Building On Common Ground With Russia“, *Washington Post*, October 8, 2008, A19.;
 - Н. Lane, „Rusyns and Ukrainians yesterday, today, and tomorrow: the limitations of national history“, *Nationalities Papers*, Vol. 29, No. 4, 2001, pp. 690-712.;
 - Н. Mackinder, „Geographical Pivot of History“, in: „*Geographical journal*“, 1904.;
 - Н. Morgenthau, *In Defense of the National Interest*, Knopf, New York, 1951.;
 - Н. Morgenthau, *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf, New York, 1967.;
 - Цветковић, В.(прир.), *Ризик, моћ, заштита: увођење у науку безбедности* (зборник), Службени гласник : Факултет безбедности, Београд, 2010.;
 - Чепалыга, А. Л., Чепалыга, Г. И., *Регионы России*, Справочник, Издательско-торговая корпорация „Дашков и К.“, Москва, 2004.;
 - Черничкин, К. Ю., *По курсу Геополитика, «Крым. Россия или Украина»*, Тагарогский Государственный Радиотехнический Университет, Таганрог, 2001.;
 - Чомски, Н., *Хегемонија или опстанак, америчке тежње за глобалном доминацијом*, Наклада Лијевак, Загреб, 2004.;
 - Чомски, Н., „*Шта то (у ствари) хоће Америка?*“, Чигоја, Београд, 1999.;
 - Шатунов, А. А., *Диверсификация поставок в геополитическом измерении*, Автореф. дисс. канд. полит. наук, Москва, 2008.;
 - Шафраник, Ю. К., *Нефтегазовый сектор России*, Москва, 2005.;
 - Шафраник, Ю., *Нефтегазовый фактор России*, Второй вариант, Москва, 2005, с. 160.;
 - Шевцова, Л. Ф., *Режим Бориса Ельцина*, Москва, 1999.;
 - Шершневу, Л. И. и др., *Крым – Севастополь - Россия. История. Геополитика. Будущее*, „Информационная цивилизация XXI век“, Москва, 2007.;
 - Шныров, А. Б., *Внешняя политика России и проблема обеспечения энергетической безопасности*, Автореф. дисс. канд. полит, наук, Москва, 2004.;
 - Шохзода, С., „Энергетический фактор в системе региональной безопасности Центральной Азии“, под ред. А. В. Торкунова и др., *Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии*, МГИМО (У) МИД России, Издательство „Навона“, Москва, 2007, с. 823-38.;
 - Шредер, Г., „Новые одговорности Европе у НАТО“, *Међународна политика*, година LV- LVI, бр. 1116-17, октобар 2004 – март 2005. стр. 18-20.;
-

-
- Штавланин, Д., „ЕУ – Русија: асиметрична међузависност“, *Међународна политика*, година LX, бр. 1135, јули-септембар 2009, стр. 20-38.;
 - Штавланин, Драган, *Хладни мир*, Радио слободна Европа, Београд, 2009.;
 - Штиглиц, Ц., *Противречности глобализације*, СБМ, Београд, 2003.;
 - Шуберт, Т., *Национальная безопасность России: конституционно-правовые аспекты*, Москва, 2001.;
 - Энгдаль, Ф. В., *Полный спектр доминирования: Тоталитарная демократия в Новом мировом порядке*, Издательство «Геликон плюс», Санкт-Петербург, 2010.;
 - «Энергетическая безопасность России и ЕС: текущие правовые проблемы» [Электронный ресурс], *Французский институт международных отношений*, апрель 2009., (Интернет: <http://www.ifri.org/files/Energie/Seliverstov.pdf>., 04.03.2012.);
 - *Энергетическая безопасность. Термины и определения*, отв. редактор член-корр. РАН Н. И. Воропай, ИАЦ Энгергия, Москва, 2005, с. 60.;
 - *Энергетическая политика России на рубеже веков: в 2 т.*, Папирус ПРО, Москва, 2001.;
 - *Энергетика XXI века: Условия развития, технологии, прогнозы*, Л. С. Беляев, А. В. Лагереv, В. В. Посекалин и др., отв. ред. Н. И. Воропай, Наука, Новосибирск, 2004.;
 - Яскин, А. В., *Проблемы и перспективные направления экспорта российских энергоносителей на Балканы*, Автореф. дисс. канд. эконом. Наук, Москва, 1999.;
 - “World Energy Outlook 2005.”- *International Energy Agency*. – Paris: IEA Publications, 2005.;
 - *World history Atlas*, Mapping the human journey, Jeremy Black, a dorling kindersley book, London, 2005.;
 - W. Kirk, „*Geographical Pivot of History*“, Leicester Universal Press, 1965.;

Биографија

Мр Слађан Милосављевић, рођен 09.04.1972. године, у Ћуприји, Р Србија, са пребивалиштем у Јагодини.

Средњу школу завршио у Јагодини. Дипломирао на Вишој школи унутрашњих послова у Земуну, 1996. године, као најбољи студент у генерацији са просечном оценом 9.54. Дипломирао на Факултету одбране и заштите 1999. године, такође као најбољи студент у генерацији, са просечном оценом 9.10.

У сталном радном односу у Министарству унутрашњих послова Републике Србије налази се од 1996.године.

На Факултету безбедности у Београду, 27.04.2010. године успешно је одбранио магистарску тезу под називом „Утицај руског војног присуства на Криму на односе између Русије и Украјине“ и стекао научни назив „магистра наука одбране, безбедности и заштите“.

Одлуком Већа научних области правно-економских наука Београдског Универзитета, 02 број: 06-7527/15-11 ГБ, од 18.10.2011. године, дата је сагласност на предлог теме докторске дисертације мр Слађана Милосављевића под називом: „Енергетски и војни аспект Стратегије безбедности Руске Федерације у контексту савременог међународног поретка и односа према Републици Србији“.

У часопису „Међународна политика“ који издаје Институт за међународну политику и привреду у Београду, објавио рад под називом „Ширење НАТО на исток као детерминишући фактор руске стратегије безбедности у постхладноратовском међународном поретку“ (*Међународна политика*, год. LXIII, бр. 1146, април-јун 2012, ИМПП, Београд).

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а _____ Слађан Милосављевић _____

број уписа _____ 144 _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

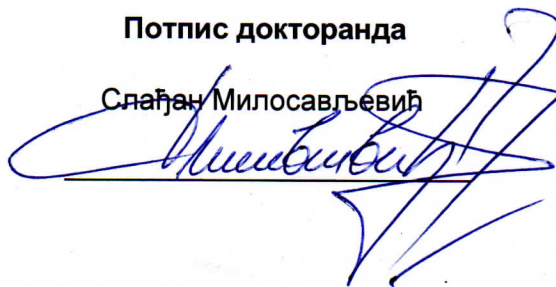
ЕНЕРГЕТСКИ И ВОЈНИ АСПЕКТ СТРАТЕГИЈЕ БЕЗБЕДНОСТИ РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНОГ МЕЂУНАРОДНОГ ПОРЕТКА И ОДНОСА ПРЕМА РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Београду, 28.06.2013.

Потпис докторанда

Слађан Милосављевић

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Слађан Милосављевић

Број уписа 144

Студијски програм НАУКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Наслов рада

**ЕНЕРГЕТСКИ И ВОЈНИ АСПЕКТ СТРАТЕГИЈЕ БЕЗБЕДНОСТИ РУСКЕ
ФЕДЕРАЦИЈЕ У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНОГ МЕЂУНАРОДНОГ ПОРЕТКА И
ОДНОСА ПРЕМА РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ**

Ментор Др Мирослав Младеновић, ванредни професор

Потписани Слађан Милосављевић

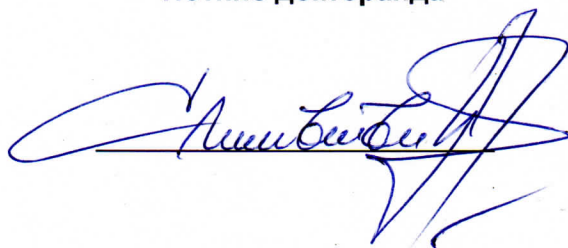
изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 28.06.2013.

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ЕНЕРГЕТСКИ И ВОЈНИ АСПЕКТ СТРАТЕГИЈЕ БЕЗБЕДНОСТИ РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНОГ МЕЂУНАРОДНОГ ПОРЕТКА И ОДНОСА ПРЕМА РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

У Београду, 28.06.2013.

Потпис докторанда

Слађан Милосављевић

